Andhra University Series: No. 30

ద్విపద భారతము

సంపుటము ౧

(ఆదిసభాపర్వములు)

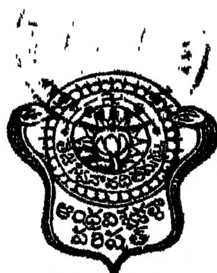
గ్రంథకర్తలు:

ఆదిపర్వము — తిమ్మయ

సభాపర్వము — బాలసరస్వతి

పరిష్కర్త:

పింగళి లక్ష్మీకాంతం

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తుచే ప్రచురితము

రాజమహేంద్రవరము : సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ నందు
శ్రీ అడ్డేపల్లి లక్ష్మణస్వామినాయుడు గారిచే ముద్రితము

1943

Price Rs. 10.] [వెల 10 రూ.

ఉపోద్ఘాతము

వ్యాసప్రోక్తమగు సంస్కృతమహాభారతము మాతృకగాఁ గవిత్రయకృతమైన ఆంధ్రమహాభారతమునకుఁ బరిశిష్టము, కాలాంతరమున, ఆకవిత్రయభారతము మాతృకగా నిర్మింపఁబడిన భారతమునకుఁ జెందినది. ఇది యపరకవిత్రయకర్తృకము.

తిమ్మయ, సోమన, బాలసరస్వతి యనెడి యపరభారతకర్తలు మువ్వురిలో తిమ్మయ సన్నయభట్టునంటి వాఁడు. ఈమహాభారతమును ద్విపదీకరించవలెనని సంకల్పించి ఆదిపర్వము మొదలు ద్రోణపర్వాంతమువఱకుఁ గల యేడుపర్వములలో సభాపర్వముతక్కఁ దక్కినయాఱింటిని నిర్వహించి కొంతవఱకు సిద్ధసంకల్పుఁడయ్యెను. కర్ణపర్వము మొదలుగా మిగిలినపర్వములను రచించి గ్రంథమును బూర్తి చేసినవాఁడు సోమన. మధ్య మిగిలిపోయిన సభాపర్వమును వ్రాసినవాఁడు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు. ఈసభాపర్వకర్త, ఈమహాకావ్యనిర్మాణములో నీకొంచెపు పాలుదక్కఁగొనుటకు తిమ్మనార్యుననుగ్రహమే కారణమని తోఁచుచున్నది. తనకు శిష్యప్రాయుఁడో మిత్రుఁడో అయిన బాలసరస్వతిప్రార్థన నంగీకరించి తిమ్మనార్యుఁ డీచిన్నపర్వమును అతనిపరము చేసియుండును. లేనిచో దీనితరువాతి మఱియైదుపర్వములు కొనసాగించిన ఆదిపర్వకర్త, రెండవపర్వమును స్పృశింపక వదలుటకు హేతువు కానరాదు. ఆదిపర్వరచనలోనే యాతఁడస్తమించియున్నచోఁ బరిశిష్టభాగమును బూరించుభారము బాలసరస్వతి తానే వహించెననవచ్చును గాని, అది యట్టిదిగాక యాపై నైదుపర్వములు తిమ్మయకృతములుగాఁ గానవచ్చుటచే, ఈసభాపర్వము పరిశిష్టభాగమనుటకు వలనుపడదు. పూర్వకాలమున రామాయణరచన కుపక్రమించిన భాస్కరుఁడు తనపుత్త్రునెడను శిష్యునెడను ఇట్టియనుగ్రహమునే చూపి కొన్నికాండములు వారిపరము చేయుటయు, ఈకాలమున శ్రీతిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు దేవీభాగవతమున రెండుస్కంధములు తమమిత్రులచే వ్రాయించుటయు ఈసంప్రదాయమునకే దృష్టాంతములుగాఁ జెప్పఁగానవచ్చును. భాగవతమున వెలిగందలనారయాదులపేరఁ గొన్నిస్కంధములు కానవచ్చుటయు నీయాచారమును బట్టియనియే నాయూహ.

తిమ్మయకవి వల్లభనూరికుమారుఁడు ; కాశ్యపసగోత్రుఁడు. అన్నియాశ్వాసములతుదిని గద్యస్థానీయములైన ఈక్రిందిద్విపదపంక్తులు పైవిషయముల కాధారము :

"ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త-సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభనూరిసత్పుత్త్రి-మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచిత...పర్వ నిర్మలకథయందు-సుచితమై యాశ్వాస......మయ్యె"

ఈకవినివాసస్థలము నెల్లూరుమండలములోని బట్టేపాడుగ్రామమనియు, ఇంటిపేరు బట్టేపాటివారనియు నూహించుటకుఁ గొంతయాధారము దొరకినది. పుష్పగిరి తిమ్మయకు సమకాలికుఁడును సహశ్రోత్రియునగు తేకుమళ్లరంగశాయియనుకవి తన ద్విపదభాగవతములో (అముద్రితము) పూర్వకవిస్తుతి యొనర్చుసందర్భమున, ఈద్విపదభారతకర్తయెడ సంస్మరణరూపమగు భక్తి ప్రకటించియున్నాఁడు. ఆస్తుతివాక్యములో, ఈకవిపేరు తిరుమలభట్టనియు. ఇంటిపేరు బట్టేపాటివారనియుఁ గలదు :

"రామాయణంబు భారతమును ద్విపదలై మీరఁజేసిన యారంగనాథు
ధీరు బట్టేపాటి తిరుమలభట్టు గారి ప్రౌఢోక్తులు గలుగస్మరించి,
సునయుండు మత్సహశ్రోత్రియుండైన ....
గిరిధైర్యనిధి పుష్పగిర్యప్పనార్య-వరుని సుపుత్త్రి)................
సారజ్ఞ తిమ్మనసత్క-విఁ బిలిచి-యతనిసహాయత నతులోక్తియుక్తి
...............భాగవతపు-......స్కంధముల్ పదియును రెండు
రచియించితి................."

(తేకుమళ్ల రంగశాయి, ద్విపదభాగవతము)

మఱియు, ఈకవికాశ్రయమిచ్చి విరాటపర్వము కృతిగొన్న జంగాలముమ్మయరెడ్డియను పంటవంశ్యుడు బట్టేపాడు గ్రామవాస్తవ్యుఁడు :

"శ్రీరాజితాకార, శివభక్తిపూర-గౌరవాకార, జంగలముమ్మ ధీర!" విరా. ప. ద్వి. ఆ.
"డిండీరకీర్తి బట్టేపాటినిలయ!" విరా. ప. తృ. ఆ.

కవినివాసస్థానముకూడ ఈబట్టెపాడే యగును, నూరిపేరునుబట్టి యింటిపేరును అదియే యైనదనియు విశ్వసింపవచ్చును. కాని భారతమంతటను 'తిమ్మయ'—'తిమ్మన'గా గోచరించు ఈకవియేనా రంగశాయిచే తిరుమలభట్టుగా బేర్కొనంబడినవాఁడు? అను సందేహము కలుగవచ్చును. బట్టెపాటిసంబంధము కలిగి, ద్విపదభారతము రచించిన వేఱొక తిరుమలభట్టు కానవచ్చునంతవఱకు, ఈతిమ్మయయే ఆతిరుమలభట్టని విశ్వసించుటకు ఏవిధమగు వెనుకాటును ఉండనక్కఱలేదు. బట్టెపాడు—ద్విపదభారతకర్తృత్వము—నామధేయము—అను మూఁడువిశేషములలో ఒక్కనామధేయమునమాత్రము కొంత వ్యత్యాసమున్నదిగాని, తక్కినరెండును సమానముగనే యున్నవి. పేరులైనను పొత్తుకుదురనంత దూరములుగాక ఐక్యమును సాధించుటకనువుగనే యున్నవి. తిరుమలయ్య తిమ్మయగా, తిమ్మయ తిరుమలయ్యగా లోకమున వ్యవహరింపఁబడుటలో వింతయేమియు నుండదు. ఇప్పటి కీతని పేరు 'బట్టెపాటి తిమ్మయ' అనియే యనుకొందము.

ఈభారతమును అర్ధాధికముగా రచించినవాఁడు ఆతుకూరి సోమన. ఇతని తండ్రిపేరు తిమ్మయ:

"ఇది వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య-పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫ
మగు నాతుకూరి తిమ్మాగ్ర్యతనూజ-సుగుణాఢ్య సోమనసుకవీంద్రవర్య
రచితమైన కర్ణపర్వమున నాశ్వాస-ముచితార్థయుతముగా నొక్కటియయ్యె."

ఈతనిభారతభాగములో నన్నిపర్వముల యన్ని యాశ్వాసములతుదిని ఈపంక్తులే యుండును. ఆతుకూర నెడి యీయింటిపేరునుబట్టి యీతనినివాసస్థలము నెల్లూరుమండలములోని 'ఆత్మకూరు' యుండునని యూహింపవచ్చును. లేదా, ఈగృహనామము గ్రామనామమునుబట్టి వచ్చినదే కాదేమో! కాని బట్టెపాటి తిమ్మయ భారతమునందుకొని పూర్తిచేసినవాఁడు, బట్టెపాటికి సమీపగ్రామమగు ఆత్మకూరువాస్తవ్యుఁడై యుండునని యెంచుటయు దోసఁగుగాదు. 'ఆత్మకూరు' 'ఆతుకూ'రనియు వాడుకలో నున్నదఁట. ఈజంటగ్రామములు (బట్టెపాడు —

ఆత్మకూరు) ఒకకాలమున ఉదయగిరిరాజ్యలక్ష్మికిఁ బాదపద్మములుగాఁ బరిఢవిల్లినవఁట:

"ఉదయగిరిరాజ్యలక్ష్మికి-సదనము నెల్లూరు; అట్టిసాధ్వీమణికిన్
కదనంబు కందుకూరగు;-పద యుగళం బాత్మకూరు బట్టెపాడున్." చాటువు.

కావున ఈద్విపద భారతజన్మస్థానము, ఇప్పటి నెల్లూరుమండలము.

స్థూలదృష్టికి, ఈసోమన యారణ్యపర్వకర్తయగు తిమ్మనకుఁ గుమారుఁడేమో యని భ్రమ కలుగును. కాని తరచిచూచినమీఁద ఈకవులిద్దరకు నట్టిసంబంధము కానరాదు. కొడుకే యైనచో, భట్టబాణుని పుత్త్రుఁడు కాదంబరియుత్తరభాగ ప్రారంభమందువలె, కాచవిభు విఠలరాజులు రంగనాథరామాయణోత్తరకాండమునవలె సోమనయుఁ గర్ణపర్వారంభవేళఁగాని, మఱి యేయితరాశ్వాసాంతములందుఁగాని తండ్రిరచనను గొనసాగించువాఁడుగాఁ దన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనక యుండఁజాలఁడు. చెప్పుకొనుట, పితృపూజ్యతకును స్వీయగౌరవమునకును గారణమగును; చెప్పుకొనకుండుట, పితృతిరస్కారమునకును ఆత్మపాపమునకును హేతువగును. కవి యీధర్మాధర్మములను ఆలోచింపలేని యవివేకిగాఁడు.

అదియట్లుండ, ఆరణ్యపర్వమును తిమ్మయ సంగ్రహముగా ముగింపఁగా, సోమన మఱికొన్ని యుపాఖ్యానములతో దానిని విపులీకరించి, అయిదాశ్వాసముల నేడాశ్వాసములుగాఁ బెంచి, ఆపెంపును దానే చేసినట్లా పర్వాంతమునఁ జెప్పికొన్నాఁడు:

"నిత్యర......గతి...గు విదితార్థంబు-.........రణ్యపర్వంబునందు
......తిమ్మనార్యుఁడు విడిచినకథలు-కువలయంబున నాతుకూరి......
..............................వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య
పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫ-మగు నాతుకూరి తిమ్మార్యతనూజ
సుగుణాఢ్య సోమనసుకవీంద్రవర్య-విరచితారణ్యాఖ్య విపులపర్వమున
నరుదు మీఱఁగ సప్తమాశ్వాసమయ్యె"

దురదృష్టవశమునఁ, బైపంక్తులు గొంటూరు క్రిమిదష్టములగుటచేఁ గొన్ని పంక్తులసమగ్రములుగా నున్నవి. మిగిలియున్నవైనను గొంతవఱకిదిమాంసకునకు అతుపడునట్లుగుటచే సంతసింపవలసినదే. ఈపంక్తులలో నిరువురు తిమ్మనార్యుల పేర్లు కలవు; ఒకఁడు ఆరణ్యపర్వమునఁ గథలుకీడిచినవాఁడు; అనఁగా ద్విపద భారతకర్త. రెండవవాఁడు సోమనసుకవీంద్రుని తండ్రి. ఈయిద్దరు నభిన్నులే యైనచో, అనఁగా—సోమన ద్విపద భారతకర్తయగు తిమ్మయకొడుకే యైనచో, ఆత్మసంబంధరహితముగా, నిరుపపదముగా ఊరక 'తిమ్మనార్యుఁడు' అని వ్యవహరించుటకైనను అతఁడు వెనుకాడియుండు నుగదా! మఱియు, భారతకర్త తిమ్మనార్యుఁడు 'సదాశివభక్తుఁడు.' సోమనతండ్రి, తిమ్మనార్యుఁడు 'వేంకటాచలాధీశ్వర దివ్య పదపద్మ మకరంద పానద్విరేఫము.' అదిగాక, తిమ్మకవియింటిపేరు 'బట్టుపాటి' వారు. సోమనయింటిపేరు 'ఆకుకూరి' వారు. కావున నిప్పటికిలభించిన ఈయాధారములనుబట్టి తిమ్మన—సోమనకవులు తండ్రికొడుకులుకారని నిర్ధారించవచ్చును.

పైనిచూపఁబడినరీతిని ఈసోమన కర్ణపర్వాదిగా మిగిలినపదునొకండుపర్వములను రచించుటేగాక, తిమ్మకవిస్మృతమైన యారణ్యపర్వమును విపులీకరించి సమగ్రమొనర్చెను. ఈతనియారచనయంతయు బాలసరస్వతిరచనవలె తిమ్మయసమక్షమున సమకాలమునఁగాక, ఆతనిజీవితానంతరమున నేకొలఁది కాలములోనో జరిగియుండునని తోఁచుచున్నది. అట్లుకానిచో, నాతనియారణ్యపర్వమును దానై స్వతంత్రించి విపులీకరించుటయు, నొక్కసారిగాఁ బదునొకండుపర్వముల గ్రంథమునంతను దానే రచించుటయుఁబొసఁగదు. తిమ్మనయనుమతిచేఁడునే బాలసరస్వతివలెనే భారతకర్తృత్వభాగ భాగ్యమాశించినవాఁడైనచో, ఆతనివలెనే తేఁకొన్నిపర్వములో నెడనెడవ్రాసియుండునుగాని, అర్థాధికమైన యింతపెద్దభాగమును తిమ్మయయుడుగు జాడయైనను గానరాకుండఁ దానే యురికట్టుకొనుట యసంభవము. తక్కినపర్వముల మాటయెటున్నను, ఆపత్తుమునఁ, స్వర్గారోహణపర్వము తిమ్మయ యాతనిపరము చేయుటకే వలనుపడదు. కావ్యగోపుర నిర్మాణమున కారంభించినశిల్పి శిఖరారోపణ మహాభాగ్యము నితరులపరమొనర్చి తాను దూరముగాఁ దొలఁగియుండలేఁడు. సర్వహానానందము ప్రారంభకుతూహలముకంటె నెన్నిమడుఁగులో గొప్పది. కావున బాలసరస్వతి తిమ్మయకవికి సమకాలికుఁడు; సోమన యర్వాచీనుఁడు.

వీరెప్పటివారు ? అను సమస్య నేను ఇంకను పరిష్కరింపలేకపోయితిని. దానికి సహాయపడు నాధారము లీగ్రంథమున సూచనామాత్రముగ నైన లేవు. అయినను యథాశక్తి నొకస్థూలనిర్దేశము చేయఁబూనెదను ; పెద్దలు వివేచింతురుగాక.

తిమ్మకవిమీఁద భక్తి నెఱపిన ద్విపదభాగవతకర్త — పూర్వోదాహృతుఁడైన తేకుమళ్ల రంగశాయి — 18 వ శతాబ్దిచరమభాగమున నున్న పుష్పగిరితిమ్మన సమశ్రోత గావున ఈబట్టుపాటి తిమ్మకవి యంతకుఁబూర్వుఁడని చెప్పనక్కఱలేదు. ఆతని కాలమునకు నిదియొకవైపు మేర.

మఱియు, తంజాపురీపుస్తకభాండాగారమునకై యీ ద్విపద భారతము ప్రతులువ్రాయించిన యుదారశీలుఁడు శాహాజీ యనెడి మహారాష్ట్రప్రభువు. ఈరాజు, ఆంధ్రనాయకవంశమును దొలఁగించి తంజాపురిని స్వాధీనమొనర్చుకొనిన ఏకోజీ కుమారుడు. అనఁగా, చోళమండలమునేలిన మహారాష్ట్రవంశములో రెండవ పురుషుఁడు. ఈతనిపరిపాలనాకాలము క్రీ. శ. 1684—1712. ఈరాజునానతిని నింబాజియనెడి రాజోద్యోగి కుప్పయమంత్రియనెడి వ్రాయసకానిచే ఈభారతము ప్రతివ్రాయించినట్లు విరాట—ఉద్యోగ—భీష్మ—అశ్వమేధపర్వాంతములు నుదాహరింపఁబడియున్నది. శాసనపంక్తులవలెఁ బరమచారిత్రకాధారములైన యీ ద్విపద లీక్రిందఁబొందుపఱుపఁబడినవి :

"భోసలాన్వయ సుధాంభోధి చంద్రుండు—భాసుర శౌర్యానుభావ సాంద్రుండు
భవసముత్కట జటాభరణాయమాన—ధవళకీర్తి మనోజ్ఞ (తర) గాంగభంగ
గాహనైక పవిత్ర గంధర్వగాన—మోహితామరవధూ ముఖ కాంతిశశిరుచు
మనుజభావుండు రామామనోజాండు—వనఘుసన్నుతుఁడు శాహవనీవిభుఁడు
ఒకనాఁడు తనమది నుల్లాస మొదవఁ—బ్రకటిత పద్మినీభామా ధవుండు
తొలిగట్టునుదయింపఁ దోడ మేల్కాంచి,—చెలఁగి పన్నీటను జలకంబులాడి,
వరవస్త్ర భూషణావళు లొప్పఁ దాల్చి,—సరసతఁ గస్తూరి చందనంబలఁది
కమనీయ సౌరభ కమల కల్హార—సుమదామ సౌరభ శోభితుండగుచు
గరిమతోడుత నూడిగంబులు నొక్క—సరిగ హెచ్చరికని సందడింపంగ,
ప్రచుర నీలస్తంభ బాహుళ్యహేమ—ఖచిత నానారత్న కాంతులతోడ

విప్పైన యాస్థానవేదిక మీఁద - నొప్పఁగాఁ గూర్చుండి యున్నంతలోన,
దమ్ముల్రలిగ్వాసి వచ్చి తగుపీఠములను-నమ్ముల్రలఁ గూర్చుండి రలమితో : నపుడు
దశరథతనయుండు తమ్ములతోడ-విశదవతా కొల్వుకు వేంచేసెననఁగ
నొప్పెనప్పుడు వేగ సుచిత్తులైన-దొరలును మంత్రులు దుర్గాధిపతులుఁ
బరువిడి సామంత భటసమూహములు,-హితులుఁ బురోహితు లెలమి సత్కవులుఁ
బాఠక గాయక ప్రతతి యేతెంచి-కొలువంగ, 'జోద్ధూరికువలయాధీశ,
విలసితనాగ్జాల, వీరప్రతాప,-భూసురాశీర్వాద పుణ్యచారిత్ర,
వాసవజిత భోగ వైభవ నిలయా,-శారద డిండీర చంద్ర కర్పూర
తారాళి మల్లికా ధవళసత్కీర్తి-ధామా !' యనుచు భట్లు తగ జయపెట్ట,
చెలఁగి యింద్రుని పురి చేడెల నవ్వఁ-గలిగిన యింపముల్ గల వారకాంత
లలవడఁ జేర నృత్యంబులు సేయ,-దీపింప భూలోక దేవేంద్రుఁడనఁగ
భూపాలతిలకంబు పోలుపు దీపించి,-పంచమవేదమై పరఁగు భారతము
సంచితపాపముల్ చెడఁజేయుఁగాన (?)-నింబాజఁగనుఁగొని : "నీవు వ్రాయింపు
మంబుజోదరులీలలన్నియు దానఁ-గనవచ్చు." నని చెప్పఁ గడువేడ్కతోడ
సరవితోడ మహాప్రసాదంబటంచు-నిగవొప్పఁగాఁ దనయింటికేతెంచి,
యెలమి నన్ బిలిపించి యిట్లను : 'నిపుడు-భారతపర్వముల్ ప్రభువు శాహేంద్రుఁ
డారయ వ్రాయింపుమని సెల్వఁ గాన,-మదుగుగా నొరుఁగక కొదరక తప్ప
లాదవకుండఁగ వ్రాయు' మనుచు నావేళ-ఘనసార తాంబూల గంధమాల్యములు
చనవొప్పఁగా నిచ్చి చనుమన్న, నేను-ఘనతర సంతోష కలితుండనగుచు
మనమున నుప్పొంగి, మార్తాండవంశ-మహితాంబునిధి సుధామయ మూర్తిపేర
విహిత సదాచార విఖ్యాతుపేర-బ్రహ్మకల్పస్థాప్య బహుకీర్తిపేర
బ్రాహ్మణాశీర్వాద ఫలవర్తిపేర-మండిత క్షాత్రవ మత్తభూపాల
శుండాల నిర్జిత శుభమూర్తిపేర-విభవనిర్జిత దేవవిభుపేర శాహ
విభుపేర సకలప్రవీణునిపేర-వ్రాయింగఁబూనితి వరమతియోగులు
మాయనుఁ జేయని పలుమాఱును మెచ్చ-నిటలాక్ష పదపద్మ నిహితప్రసన్న
పటుచిత్తుఁడైన కుప్పయమంత్రివరుఁడ.-ఎలదాఁక రవిచంద్రు లెందాఁక జలధు
లెందాఁకఁ దొలిమినుక్క లెందాఁకనలువ-యెందాఁక శైలజాధీశుసత్కీర్తి
యుండాఁక నిది పూజ్యమై యొప్పఁగాక.

అశ్వమేధపర్వము చివర.

విరాట--ఉద్యోగ--భీష్మపర్వాంతములంగూడ నీయుక్తముగలపంక్తులే గలవు. దీనినిబట్టి సోమన శాహాజీప్రభువునకుఁ బూర్వుఁడై యుండవలెను. ఎంతపూర్వుఁడు? అనునదియుఁ దేల్చరానివిషయము. కాని, సోమనగ్రంథము ప్రతులు వ్రాయించుకొనఁ దగినంతప్రశస్తి సంపాదించినప్రాచీనరచనయైనపుడే తంజావూరువారికి దానియెడ నంతయపేక్ష కల్గుటకు వీలగును. కావున సోమన శాహాజీకి సమకాలికుఁడును అవ్యవహితపూర్వుఁడును గాక, కొంతప్రాచీనుఁడే కాఁదగును. అతనిక్షితిఁ దేలుటకై ఆప్రాచీనతను వేఁబదిసంవత్సరములనైన నధికముగ నంగీకరింతుమేని యాతఁడు 17 శతాబ్ది పూర్వభాగముననో మధ్యభాగముననో యుండియుండవలెను, (1600-1650). మఱి, యితనికిఁబూర్వుఁడైన తిమ్మనకాలము 16 వ శతాబ్ది తుదిభాగమో, మధ్యభాగమో కావచ్చును, (1550--1600). ఈయిద్దరు నింతకంటెఁ బ్రాచీనులైనచో తిమ్మయ యించుమించు కృష్ణరాయలకాలమువాఁడగును. ఆమహారాజుపరిపాలనా కాలమున కన్నడమున౯ కుమారవ్యాసుఁడనుకవి భారతమును దేశీయచ్ఛందస్సున షట్పదులలో రచించెనఁట. కాలప్రభావమున దేశీయతామహితములైన యీరెండు భారతములును ఒకయుగముననే పుట్టినవేమో!

ఈకవులకాలమునుగూర్చి నియతోపకారకములైన యితరాధారములు లభించునంతవఱకు నింతకుమించిన నిర్ణయము చేయఁజాలను. ఆధారము లోకమునకును భావికాలమునకును వదలితిని.

ఈమువ్వురిలో తిమ్మనార్యుఁడు, ఆదిపర్వమును నరసయాధిపకుమారుఁడైన చౌడామాత్యునకంకితమొసఁగెను. విరాటపర్వమును జంగాలమల్లిరెడ్డిపౌత్త్రుఁడును దేవయపుత్త్రుఁడును అయిన ముమ్మయ యనుపేరుగల పంటవంశప్రభువునకుఁ గృతి నిచ్చెను. తక్కిన తనపర్వములన్నియు రామార్పితమే చేసెను.

'శ్రీసమాశ్రితనేత్ర, శృంగారగాత్ర-ధీసార నరసయాధిపుచౌడ, ధీర,
అసమానదానవిద్యా వినోదములు-చెసలవర్తిల్లుమంత్రీ! చిత్తగింపు' ఆది. ఆశ్వా. 4

'శ్రీరామవిఖ్యాత చిరతరోల్లాస-నారీనుతక్రీడ నరసయచౌడ,
తక్కక కర్ణావతారుండవనఁగ-దిక్కుల వెలయుమంత్రీ! చిత్తగింపు' ఆశ్వా. 5

'శ్రీయుతవాగ్జాల, సిద్ధనిజశీల—న్యాయమార్గసుచోప, నరసయచౌడ,
పంచమవేదప్రబంధ సత్కీర్తి—పెంచిన సత్యసత్మ! చిత్తగింపు' అశ్వా. 6

'శ్రీకర, శ్రితకల్పవృక్షావతార—సాగరగాంభీర్య, ధైర్యగిరీశ,
నీలవర్ణునిమీఁద నిజమైనభక్తి—కీలుకొల్పినవాఁడ! చిత్తగింపు' అశ్వా. 7

'శ్రీకరరత్నజాల, సితకీర్తిశీల—నాకేంద్రవైభవ, నరసయచౌడ,
ప్రకటిత నిఖిల సౌభాగ్యవర్తనల—నకలంకపఱచు నమాత్య! చిత్తగింపు.' అశ్వా. 8

'శ్రీరమ్యగుణహార, శ్రితజనాధార,—శౌర్యధుర్యపూరగ, జంగలపమ్మధీర!' విరా. ప్ర. అ. ఆది.

'అర్థిమందార, సాహసవిక్రమార్క—పార్థివమతిశౌర్య, పంటకులేంద్ర!' విరా. ప్ర. అ. తుది.

'డిండీరకీర్తి, బట్టిపాటిసులభ,—మదనసన్నిభగాత్ర, మలిరెడ్డిపొమ్మ!' విరా. తృ. అ. తుది.

'వాసవప్రతిమాన, వరజనాధీశ,—ధీశక్తి నిజసూత్ర, దేవయపుత్ర!' విరా. చ. అ. తుది.

'మహితాయురారోగ్య మంగళోన్నతులు—గరిమ బట్టిపాటిరామలింగంబు
క్రమముదప్పక యిచ్చుఁగలకాలమెల్ల,—ఆవేల్పుఁగొల్చిన యనఘాత్ముపేర
దేవయప్రభు వంశతిలకంబు పేర,—సరణిగాఁ బంటవంశప్రభుపేర
మఱియు జంగాలమమ్మయధీరుపేర—సహజసజ్జనుపేర సంప్రోక్తమైన
మహితకావ్యము ధాత్రి మను............" విరా. ౫వ. అ. తుది.

ఈచౌడప్ప యేరాజునకుమంత్రియో, ఆతనితండ్రి నరసయాధిపుని యాధిపత్యమేసీమకో! ఏగ్రామమునకో! తెలియవచ్చుటలేదు. ముమ్మయరెడ్డివిషయము మాత్రమింతకంటెఁ గొంత మెఱుఁగు. ఈతనినివాసము బట్టిపాడుగ్రామమని స్పష్టీకరింపఁబడినది. కాని, యీతనిప్రభుత యెట్టిదో! ఏచక్రవర్తికిసామంతుఁడో! ఏరాజునకు దుర్గాధిపతియో! ఇంకేప్రభువునకు దండనాథుఁడో! నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము గాని, అసాధారణగౌరవముగల యొకమేటివానినిగా నిమాత్రము సమర్థింపవచ్చును. ఈమేటితనము కేవలసంపన్నగృహస్థునిమాత్రమే కాదు. మఱి, "కర్ణాటతిలక—"చలమర్తిగండాది" బిరుదాంచితము; "పరిపాలనాభార ధౌరేయము; "లలిత చాతుష్షష్టికళాప్రావీణ్యాత్మకము" ఏవంవిధ గుణమహితుఁడైన యీనృపతి ఉదయగిరిరాజ్యాభ్యుదయకాలమున బట్టిపాడుప్రాంతసీమకు వంశపరంపరాగతమైన యాధిపత్యమువహించి చరిత్రప్రసిద్ధినందిన యొకమహాపురుషుఁడై యుండును.

దురదృష్టవశమున మన దేశచరిత్ర ‘అతుకులమారిబొంత’ గా నుండుటవలన నిటువంటిమహాపురుషులెందఱో ‘ఊరుపేరు’ లేకుండఁబోయిరి. అదే సమగ్రమైన నాఁడు ఇట్టివారిపేరఁగొన్ని ప్రకరణములు వేర్పాటుచేయవలసియుండును.

అయితే, ఈకృతిపతిత్వమీమాంసలో నొకచిన్నచిక్కున్నది. అది విడఁదీయరానంత చిక్కుమాత్రము గాదు. ఏమనఁగా—నేనుజూచిన విరాటపర్వప్రతులు నాలుగుగలవు:—తంజావూరిప్రతి, మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతి, వనప్పాకం శ్రీనివాసాచార్యులువారి ముద్రితప్రతి, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయప్రతి *. ఈనాల్గిటిలో నొక్క తంజావూరిప్రతిలోమాత్రము తిక్కనసోమయాజిఁగాను ఈపర్వము ముమ్మయాంకితముగానే ప్రస్ఫుటమైయున్నది. తంజావూరిప్రతిలో ముమ్మయస్థానమున శ్రీరాముఁడు ప్రతిష్ఠింపఁబడినాఁడు. ఈమార్పు తంజావూరివ్రాయసకాండ్రుచేసిరో లేక వారివ్రాఁతకు మాతృకమైనప్రతిలోనే కలదో! ఈమార్పుచేసినవారి యుద్దేశమేమైయుండునో యూహించుటకష్టము. దైవవశమున నేకవాక్యతగల మఱి మూఁడుప్రతులాంధ్రదేశమందలి నానాభాగముల లభింపకున్నచో, తంజావూరిప్రతివలన ముమ్మయరెడ్డియు మనమును వంచితులమేయయ్యెడివారము. ఇటు చెన్నపట్టణము మొదలు అటునైజాము రాష్ట్రమువఱకు వ్యాపించిన ముమ్మయపేరు తంజావూరిలోలేనంతమాత్రమున శంకింపఁదగినదికాదు. ఉన్నపేరును ఒకచోటఁ దుడిచివేయవచ్చునుగాని, లేనిపేరును పలుచోట్లఁగల్పించుటకష్టము. విరాటపర్వము ముమ్మయాంకితమే. తంజావూరిప్రతిలోని వ్యత్యాసమునకును, తక్కినమూఁడుప్రతుల యేకవాక్యతకును ఈక్రిందిపంక్తులుచూడఁగోరెదను:—

ముద్రిత—ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు. తంజావూరి ప్రతి.

విరా. ప్ర. ఆ. అది.

‘శ్రీరమ్యగుణవార, శ్రితజనాధార, లేదు.

కారుణ్యపూర, జంగమముమ్మధీర!’

---

* సర్. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారిప్రేరణచే, శ్రీయుతులు శేషాద్రిరమణకవులు నైజాం ప్రాంతమునుండి ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునకై సంపాదించిన ఆంధ్ర తాళపత్రగ్రంథ సముదాయములో నతిశిథిలముగా నున్నప్రతి.

మదరాసు-ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు.	తంజావూరిప్రతి.
	తుది.
‘అర్థిమందార, సాహసవిక్రమార్క, పార్థివసుతశౌర్య, పంటకులేంద్ర!’	‘నారదమునివంద్య, నగకార్ముకారి, వారిధిగర్వనిర్వాపణకృత్య, కుంభజవర దత్త గురుచారు చాప, కుంభకర్ణవిదార, గురుకీర్తి ధార, సాకేతపురివాస, జయతరోల్లాస, నీకెనుమ్రొక్కెద నిఖిలలోక నాథ!’
	విరా. ద్వి. ఆ. అది.
‘శ్రీరాజితాకార, శివభక్తిపూర, గౌరవాకార, జంగిలముమ్మ ధీర!’	‘శ్రీరఘునాథ, యాశ్రితనాథ, నాథ, వారిజనాథ, శ్రీవనితాసమేత!’
	తుది.
‘అనఘాత్మ, పంటకులాంబుధి చంద్ర, జనసుత ప్రభురాజ, సాహిత్యభోజ!’	లేదు
	విరా. తృ. ఆ. అది.
‘శ్రీభవ్యదోర్దండ, చెలమర్తిగండ, వైభవోపేంద్ర, దేవయముమ్మ ధీర!’	‘శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగార గాత్ర, ... సాకేతపురియున్న జనములందఱకుఁ జేకొని ముక్తియిచ్చిన రామ, వినుము.’
	తుది.
“డిండీరకీర్తి, బట్టిపాటినిలయ, చండశాత్రవకుఠార, సంచారధీర, మదనసన్నిభగాత్ర, మలిరెడ్డిపౌత్ర, విదితసత్కులచంద్ర, విభవదేవేంద్ర, లలిత చాతుష్షష్టికలా ప్రవీణాత్మ, కలితమహాభాగ్య కర్ణాటతిలక!”	లేదు
	విరా. చ. ఆ. అది.
‘శ్రీసముచితనేత్ర, చిరకృపాపాత్ర, వాసవాకార, దేవయముమ్మధీర!’	‘శ్రీకర, గుణధామ, శ్రీరఘురామ, పావనాతీత, సౌభాగ్యసమేత,’

ముద్రిత-ప్రాచీనకోశాగార గ్రంథాలయ ప్రతి. | ...వాఙ్మయ ప్రతి.

తుది

‘ మాపవ్రసూనివాన. వాజ నాధీశ,
ధీశక్తి నిజపాత్ర దేవయామాత్య!’

‘ ...వింగభజప్రూా (?) ...మ్నుతశగీ,
కింపించి నన్నేలు గౌతమీస్వామి!’

పిఠా. పం. అ. ఆది.

‘ శ్రీకరచారిత్ర, శృంగారగాత్ర,
ధీకల్పితోద్ధార, దేవయామాత్య!’

‘ శ్రీకరచారిత్ర, శృంగారగాత్ర,
....
అహిభీషణాని లంకారాజ్యమునకుఁ
గావించి నిలిపిన ఘన, చిత్తగింపు.’

తుది

‘ పంచాక్షరీమంత్ర పరిమళత్వజ్ఞ,
పంచమవేద ప్రపంచ నిర్వాహ,
....
ప్రథిత జంబూద్వీపభాగ ధారియు,
పృథులసౌభాగ్య గంభీరసముద్ర,
అవియిట్లు నృపతికి నభివృద్ధి గాఁగ
వెనసిన వేడ్కతో నేఁజెప్పినట్టి
యీ పుణ్యకథ విన్న నెలమి వ్రాసినను
....
మహితాయురారోగ్య మంగళంబులను
రమణ బట్టీపాటిరామలింగంబు
క్రమముదప్పక యిచ్చుఁ గలకాలమెల్ల
ఆ వేల్పుఁగొల్చిన యనఘాత్ము పేర
దేవయప్రభు వంశతిలకంబు పేర
సరణిగాఁ బంటవంశప్రభు పేర

“ మఱియు జంగాలమువ్వయ ధీరు పేర
సహజసజ్జను పేర సంప్రోక్తమైన
మహితకావ్యము ధాత్రి మను...
....

‘ దశరథరాముఁ, సీతారాముఁ,
శశికళాంగ సేవ్య సన్మునివర్య,
....
భోసలాన్వయ సుధాంభోధి చంద్రునకు
భాసుర శౌర్యానుభావ సాంద్రునకు
....
అనఘు సద్గుణునకు శాహావనీపునకు
నింపుగ నే వ్రాయించె నిఖిలార్థవిదుల
కంభోధియగు చుండునట్టి భారతము
నిటలాక్షు పదపద్మ నిహితప్రసన్న
పటుచిత్తుఁడైన గుప్పు ముమ్మంత్రి చేత
ఈ పుణ్యకథ విన్న నెలమి వ్రాసినను
రూపించి చదివిన గుచిర పుణ్యులకు
....
మహితాయురారోగ్య మంగళంబులను
రమణమైనిచ్చు శ్రీరామ వేల్పుగుఁడు.
“ ఈ మహాకృతి మహి యెంతకాలంబు
హేమాద్రిశిఖరంబు లెంతకాలంబు
....
పొలుపొందు వెలయును భువనంబులెల్లఁగ

ముద్రిత—ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రతులు. తంజావూరి ప్రతి.

తుది

ఇదిసదాశివభక్త............
.........తిమ్మయ నామధేయ
రచితవిరాటపర్వము........"

నను పముప్తిది నొప్పు నంతకాలంబు.
ఇది సదాశివభక్త............
.........తిమ్మయ నామధేయ
రచితవిరాటపర్వము........"

ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయప్రతి :—

"చారయశఃపూర, సుసగంభీర! —ధీరక్షాత్రత్రాణ విరుదప్రతాప!
తాపసకృత సౌఖ్య, ధర్మస్వరూప! —రూపమనోజాత రుచిభానుబింబ!
........................డింభి—డింబకులాచార ద్విజ...లంబ,
లంబకర్ణోద్ధార లలితసంచారి! చారణస్తుతభాగ్య, సద్గుణోద్ధార!
ధారాధరోద్ధారధర, సుభావాసః —వాసవప్రతిమాన పరజనాధీశ,
ధీశక్తినిజపాత్ర, జీవయపుత్ర! ఇది సదాశివభక్త హితజనాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప—శ్రుతిపాత్ర వల్లభనూరిసత్పుత్త్రి
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ—రచితవిరాటపర్వమున నాశ్వాస
ముచితార్థయుతముగా నొప్పె నాలవది."

నరసయచౌడునివిషయమునను తంజావూరిప్రతి కొంతవంచనకే దొరకొనెను గాని, అది తుదముట్టలేదు. ఆదిపర్వములో మొదటి మూఁడాశ్వాసములలోను నరసయచౌడునిపేరు తొలఁగింపబడి యాస్థానమున శ్రీరాముని పేరు నెలకొల్పఁబడినది. తక్కిన యయిదాశ్వాసములును ఆమంత్రి పేరనే చెల్లుచున్నవి. ఈపర్వము నకు లోకమున మఱెచ్చటను ప్రత్యంతరము లభింపకపోవుటచే మొదటిమూఁడా శ్వాసముల యథార్థస్థితి గనిపట్టి వివరించుటకు వీలుకాకపోయెను. అయినను ఉన్న యాధారమునుబట్టి యాదిపర్వము చౌడామాత్యాంకితమనుకొనుటలో సందియ ముండనక్కఱలేదు.

ఈవాదమునకుఁ బత్ప్రాంతిగమాలోచించి యీక్రిందివిధముగా ఆశంక చేయవచ్చును: 'తిమ్మయ తనపర్వములనన్నిటిని రామనామాంకితముగనే రచిం

వఁగా, గాలాంతరమున చౌడామాత్యుఁడు ఆదిపర్వమునందును ముమ్మయరెడ్డి విరాటపర్వమందును శ్రీరామునిఁ దొలఁగించి యాచోటఁ దమ పేర్లు చొప్పించు కొనఁగూడదా!' యనిన. కూడునుగాని యిందుసంభావ్యతలేదు. ఈకృతిపతులట్టి దొంగతనమునకే పాల్పడినచో సొత్తునంతను అపహరింతురుగాని, కొంచెముతోఁ దృప్తిపడి యొక్కొకపాలు వదలిపెట్టిపోరు. వదలిన ఆయొక్కొకపాలు తమదొంగ తనమును బట్టిచూపునని భయమునకును లోనగుదురు. అదిగాక, ఈవంచన ప్రారంభించిన నరసయచౌడయలు గాని తామే తుదముట్టించియుందురుగాని, స్థలాంతరమందలి ముమ్మయరెడ్డికిఁ గొంతపాలు వదలిపెట్టఁడు. మఱియు, ఈపురుషులిరువురును ఇట్టినికృష్టకార్యములకు లోఁబడవలసిన నీచులునుగారు. వారు సంఘమున నున్నతపదస్థులు. 'కర్ణావతారుఁ' డను దిక్కులవెలసిన మంత్రియొకఁడు; 'కర్ణాట తిలకుఁ' డని పేరుపొందిన జనాధీశుఁడొకఁడు. కృతిపతిత్వకాంక్ష తీర్చుకొనుటకై యీయిరువురు 'ఈశ్వరార్పణ' మన్న వస్తువు నపహరించుకక్కుఱితికిఁ బాల్పడక స్వతంత్రించి తామే యనేకగ్రంథములను వ్రాయించుకొనఁగల సమర్థులు. కావున వీరికృతిపతిత్వమును సవ్యాజమొనర్చుటకు నామనసొల్లకున్నది.

'మఱి, తిమ్మయకవి గ్రంథమునంతను ఈయిర్వురికో వీరిలోనొకరికో అంకిత మొనర్పక, కొంతయాతనికిఁ గొంతయీతనికి మఱికొంత రామునకు నేలసమర్పింపవలెను?' అనుప్రశ్నయు రావచ్చును. ఈప్రశ్నవలెనే సమాధానమును సులభమే. ఆకవి యొక్కొక్కపర్వము నొక్కొక్కకృతిగా నూహించి, ఆయాకృతులను దొరకినపుడు దానకర్ణులైనపతులకు నర్పించి, దొరకనపుడు 'బ్రహ్మార్పణ' మని రామునకు ధారవోసియుండును. భాస్కరరామాయణముప్రతి నిర్దుష్టమును సమగ్రమునునయినది లభించినపుడు, ఈద్విపదభారతమునవలెనే కొన్నికాండములీశ్వరార్పితములుగా మఱికొన్ని సాహిణిమారాంకితములుగా వేర్వేఱ కనుపట్టునని నాయూహ. ఇప్పుడచ్చయియున్న యీరామాయణములో ఈకృతిపతిత్వము చాల తాఱుమాఱుగా ననిర్దేశ్యముగా నున్నది.

సభాపర్వము ఆదిని రామాంకితముగను, అంతమున రంగయామాత్యపుత్త్రుఁడగు అనంతామాత్యునకంకితముగను ఉన్నది. బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు ఈయిరువురను గృతిపతులఁగా భావించెనో? లేక రామునే కృతిపతినిఁ జేసి, తనపోషకుఁడగు ననంతామాత్యుని గౌరవార్థము సంబోధించెనో!

"శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగారగాత్ర!-కోసలావనినాథ, గుణాశోభిరామ!"
సభా. ప. ప్ర. ఆ. ఆది.

"భానుకులాంభోధి పావన చంద్ర!-భానుకోటిప్రభా భాభాసమాన!
అంజనాత్మజలోల, యతిక్రపాశీల!-మంజీరయుతపాద, మధుబప్రసాద!
...." తుది.

"శ్రీభోగసంపన్న, శివచాపభిన్న!-సౌభాగ్యసుత్రామ, సాకేతరామ!" ద్వి. ఆ. ఆది.

"పంచఘంటానాద, పాండవాహ్లాద!-పంచాస్త్రసమశౌర్య, భర్మాద్రిధైర్య!
శ్రీగంగయామాత్యశేఖర పుత్త్రి!-శౌర్యనిధి, దానకర్ణావతార!
శ్రీయనంతామాత్యశేఖరోత్తంస!-కాయజసమవర్త, కమనీయకీర్తి!
ధర్మసమగ్రంబు తలకొన్నయదియుఁ-జేర్మిఁ బుణ్యంబులఁ బెనుపొందునదియు
నసమసాహిత్యవిద్యా చతుర్ముఖుఁడు-రసికుండు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
వసనొనర్చిన సభాపర్వంబునందు-నసదృశంబుగ ద్వితీయాశ్వాసమయ్యె." ద్వి. ఆ. తుది.

రాఘవపాండవీయ కృతిప్రదానముకూడ నిట్లే ఆకువీటి పెదవేంకటాద్రికా! వియాపాత్మునకా! అని సందేహింపఁదగినట్లుండును.

సోమన తనవదునొకండుపర్వములను శ్రీ తిరుపతి వేంకటేశ్వరునకే సమర్పించెను. తిమ్మయ క్లుప్తముగావ్రాసివిడిచిన యారణ్యపర్వమున నీతఁడుపెంచి తిరుగ వ్రాసిన గ్రంథభాగమునుగూడ ఆదేవునిపరమే చేసెను. ఇది ఈద్విపద భారతచరిత్ర స్వరూపము.

ప్రకృతిదేవతోత్సంగమున నోలలాడిన ప్రాక్తనమానవుఁడు చిత్రవిచిత్ర కార్య కమనీయమైన ఆమెచిద్విలాసమును జూచి యానందపరవశుఁడై చిందులుత్రొక్కుచుఁ బాడినపాటయే మానవలోకకవిత్వావిర్భావమునకు శ్రీకారము. ఆకవిత్వము ఆడుచుఁ బాడినదిగనుక దానికి 'ఆట—పాట' లేక 'నృత్తగీతము' (Ballad dance) అని పేరు. ఈ 'యాట—పాట' లో మూఁడు భిన్నకళాంశములు గలవు:—అడుగువేయుట, రాగముతీయుట, మాటపలుకుట. శాస్త్రపరిభాషలో ఈమూఁడును క్రమముగా నృత్తము—గీతము—శబ్దము—అయినవి. ఈమూఁటిలో శబ్దమే కవితాద్రవ్యము; తక్కిన రెండును ఉపస్కారకములు. కాలాంతరమున ఈమూఁడంశలును క్రమముగా

మూఁడుభిన్నశాఖలై నాట్యము—సంగీతము—పద్యము గాఁ బరిణమించినవి. తొలి నాటకకవిత్వమునకు సామాచర్యము నెఱపిన నృత్తగీతములలో నృత్తమునుబూర్తిగను గీతినికొంతవఱకును దొలఁగించి, శబ్దార్థములకుఁబ్రధానాంగములైనశబ్దములు తనరాజ్యమును దానే యేలుకొనఁజొచ్చినవి. అదియే పద్యమైనది. ఈరాజ్యములో నృత్తమునకుఁ బ్రవేశమే లేదనుట యెల్లరకును విశదమే. గీతికిమాత్రము అప్రత్యక్షమైన యధికారము కొంతకలదు. గీతిగతమైన యేలయనునది యెద్దియో అదే పద్యగతమైన ఛందస్సు. ఈఛందస్సుకలదు కనుకనే పద్యపఠనవేళ మధురమైన యొకగీతివిశేషము వచనపఠనముకంటెభిన్నమైనది వ్యక్తమగుచుండును. పాటగాఁబుట్టినకవిత్వము పద్యముగాఁబరిణమించుటలో నృత్తమునువలె గీతమును కేవలము విసర్జింపలేక పోయినది. దానినిసైతము విసర్జింపవచ్చునని రుజువుచేయుటకుఁ బుట్టినదే గద్యకావ్యము. ఛందోవిసర్జనమువలన గద్యము కవిత్వమనిపించుకొనునా లేదా? అనునది విమర్శాంతరము. అది యిపుడుతేల్చఁదగినది కాదు. కాని, తనరాజ్యమైన కవిత్వమునఁ దానే సర్వాధికారము నెఱపుటకై శబ్దముచేయుకృషి యెంత దూరముపోవునో చూపుటకుమాత్రమే ఈయంశమును స్మరించివిడిచితిని.

గీతికి అప్రత్యక్షసంబంధముకాక ప్రత్యక్షాధికారమే యొసగినకవిత్వము పద కవిత్వము. పదజాతికిని బద్యజాతికిని ప్రధానమైనభేదమిదియే. ఈపదజాతిలో నింకొకయుపశాఖ కవితాంశకంటె గానాంశకే యెక్కువప్రాధాన్యమిచ్చి గేయకవిత్వమనెడి వ్యపదేశము తాల్చినది. గీతినంగీకరించియుఁ గవితాంశకే యెక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చిన రెండవయుపశాఖ, జాతివాచకమైన పదకవిత్వముపేరనే నిలిచియున్నది. వీనిలో మొదటిదాని సంచారము రాగతాళప్రధానమైన సంగీతకళాజగత్తున; రెండవదానిప్రవర్తన భావనాప్రధానమైన సారస్వతశిల్పలోకమున. ఈరెండు శాఖలనుండియు మరల పెక్కు చిలవలుపలవలు పుట్టినవి. వానిసూక్ష్మ వివరణమిప్పుడ నపేక్షణీయము కాదు. కావున గేయశాఖ—పదశాఖ—యనెడి వర్గీకరణముతో నిలిపెదను.

ఏవాఙ్మయములోనైనను ఈపదకవిత్వమే పద్యకవిత్వముకంటె ముందు పుట్టి పెరుగును. కాని, ఛందోవ్యాకరణాది నియమనిష్కర్షతయు, శైలీప్రౌఢియు, ఇతివృత్తోదారతయు, విజ్ఞానాధాయకతయు లోనగు నితరకవితామహాంగముల సంతరించుకొని, నాగరకమై, పద్యకవిత్వము ప్రౌఢసాహిత్యమనుపేర విద్వల్లోకమున స్థిర

ప్రతిష్ఠ సంపాదించును. పదకవిత్వము, ఎంతనిసర్గమధురమును నిరాడంబరమును అయినను ప్రౌఢవాఙ్మయమున స్థానమూనినదిగ, గాలిలోనే పుట్టి గాలిలోనే సంచరించును, బుట్టుకదార్ఢ్యము... లేనిదై ... నశించుచుండును. ఇదియే మనలో శుద్ధదేశికవిత్వమనిపించుకొను శాఖ. దీనికిని సారస్వతప్రతిష్ఠ సంపాదించి స్థిరత్వము నెలకొల్పుటకై పలువిధములఁ బాటుపడిన సంస్కర్తలే ద్విపదకావ్యకర్తలు. పాడఁదగిన పదకవిత్వమునెడ నొకకంటిని, పఠనయోగ్యమైన పద్యకవిత్వమునెడ రెండవకంటిని పెట్టి, యుభయగుణములను ఏకముచేసి ఆయామహానుభావులు పచనముచేసిన రసాయనమే ద్విపదకవిత్వము. ఇది గేయమును అగును, పాఠ్యమును అగును. ఈవాఙ్మయశాఖ నిసర్గమాధుర్యముతోడి యాత్మశక్తి, నిరాడంబరత్వముతో పాటు విజ్ఞానాధాయకతకు, సౌలభ్యసహితమైన శైలీప్రౌఢికి గూడ నిలయమై, దేశీయమైన శుద్ధపదకవిత్వమునకును సాంస్కృతికమైన ప్రౌఢసాహిత్యమునకును సామరస్యము గలిగించి యుభయతారకమైన కావ్యపథమును తీర్చిదిద్దినది.

ఈవాఙ్మయమునకు మూలపురుషుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. పద్యకావ్యపథముతీర్చుటలో నన్నయ యెట్టిప్రథమాచార్యుఁడో, ద్విపదకావ్యపథమును దీర్చుటలో సోమనాథుఁ డట్టిప్రథమాచార్యుఁడు.

ఈ మూలపురుషత్వమునుబట్టియు, గౌరనాదుల శైవమతమునుబట్టియుఁ గాఁబోలు, శైవులే ద్విపదవాఙ్మయకర్తలని దేశికవితాభిమానులని యొక అపప్రథ లోకమున వ్యాపించినది. ఇతరులమాట యటుండనిండు; సోమన యెంతవీరశైవుఁడో అంత వీరవైష్ణవులేయైన తాళ్లపాకవారికిని సైతము ఈనిర్మాణములో నెక్కువ పాలేకలదు. మఱియును పాల్కురికి వారివలెనే పరమమాహేశ్వరులైన పిడుపర్తి వారియింట వారిమగపిల్లలతో పాటు ఆడుపిల్లలువలె ద్విపదకవితతో పాటు పద్యకవితయు నుదయించినది. ద్విపదసేవయే కవితావ్రతముగా నెగడిన గౌరనయింటనే ఆతనికొడుకు భైరవకవి "పితురాచారము" నుజ్జగించి శ్రీరంగేశ్వరునిఁ బద్యములతోనే పూజించెను. అంతదూరమేల! ప్రథమద్విపదాచార్యుఁడైన సోమనాథుఁడే వారియవతారపురుషుఁడగు బసవేశ్వరునిపాదములను జంపకోత్పలములతో నర్చించెను. కావున ద్విపదలు శైవులసొత్తనియుఁ, బద్యములు శైవేతరుల ధనమనియు నేర్పాటుచేయుట పొసగనిసంగతి. ద్విపదరచనలకును కులగోత్రములకును సంబంధమేమియులేదు. దానికిఁ గాలప్రభావముతోఁగూడఁ బొత్తులేదు. పోఁగా, ఆయా

కవులయుఁ గవిపోషకులయు నశేషాభిమానులై ఆయా వాఙ్మయములకు ఆలవాలము లనుకొనుట లెస్స.

సోమనాథుని ద్విపదలు అనేక కారణములచే సర్వజనసంసేవ్యములు కాక పోయెను. రామాయణరచనారూపమున ద్విపదకు సార్వజనీనత కల్గించినవాఁడు గోనబుద్ధారెడ్డి. ఈతని రామాయణము నన్నయభారతముతో సమానమైన ప్రతిపత్తిని ఆర్జించుకొన్నది. ద్విపదకు విశిష్టస్థానము లభ్యమైనది. ఈ సోమన బుద్ధనలిర్వురును ద్విపద కావ్యసృష్టిప్రసిద్ధులైనవారు గారు.

అర్వాచీనులగు కొందఱు కవులు తమ కాలమునుబట్టియో, పద్యప్రబంధములకున్న ప్రచారము ద్విపదకావ్యములకు పండితలోకమున లేదని గ్రహించుటఁ జేసియో, కృతిపతుల నిర్దేశమునకు లోనగుటనో, వీరిరువురి ద్విపద కావ్యముల ననుకరించి పద్యకావ్యములను సృష్టించిరి. భాస్కర రామాయణము రంగనాథ రామాయణమునకు ఈవిధముగు ననుకరణసృష్టి. సోమనాథుని బసవపురాణము పిడుపర్తి బసవనయు, పండితారాధ్యచరిత్రమును శ్రీనాథుఁడును ఆరీతిగనే రూపాంతరమునుబొందించిరి. ఈయాచారమంతటితో నాఁగలేదు. భాషలోఁబుట్టిన ప్రతిద్విపద కావ్యమునకును ఇంచుమించు ఈదశ యేర్పట్టినది. శంకరకవి హరిశ్చంద్రయు, తిమ్మభూపతి పరమయోగివిలాసమును, ... మాత్యుని గయోపాఖ్యానమును ద్విపదకావ్యములు పద్యప్రబంధములైన ప్రక్రియకు ముఖ్యోదాహరణములు.

ఈవింతమార్పు కన్నులయెదుట జరుగుచున్నను ద్విపదకవులు తమ వాఙ్మయమును ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధిగాఁ గొనసాగించుచునే యుండిరి. పద్యవాఙ్మయములో నెన్ని కావ్యజాతులుకలవో యించుమించు నన్ని జాతులను వీరుకూడ సృష్టించిరి. అంతమాత్రమే కాదు, వారిలోఁ గొందఱుసమర్థులు పద్యప్రబంధ రాజ్యముపై దండెత్తి యాభాగములను గొన్నిటిని దమద్విపద రాజ్యమునకుఁ గలుపుకొనఁజొచ్చిరి. వారిసొత్తువీరు, వీరిసొత్తును వారు నాత్మాయత్తమొనర్చుకొనుట యొకపరిపాటియైనది. ద్విపద కావ్యమును ప్రబంధీకరించి దానిని నవీనమార్గకవితామండలమునకుఁ (Neo-classical field) గొంపోవలెనని ప్రబంధకర్తలు ప్రయత్నింపగాఁ బ్రబంధములను ద్విపదీకరించి ఆయితివృత్తమును దేశికవితాభూమికిఁ (Popular field) గొని తేవలెనని ద్విపదకర్తలుద్యమించిరి. ఈ వినిమయములో నొండొరులమొడ

వారికి స్పర్ధమాత్రము లేదు. ముద్దుపళని భట్టుమూర్తి ననుసరించి తమ రచనలను తల్లిచాటు పిల్లలుగాఁ జేసికొనిరి. ఈ యిరువురును దక్షిణాంధ్రులు మెచ్చుకొనఁదగినవారు. ఈ జంటలో దేనిని పరిశీలించినను మఱియొకదాని ఛాయలు ప్రతిఫలించుచునే యుండును. ఛాయమాత్రమే కాదు, పదములతో విశదముగనుండును. ఒకరొకరికి నొండొరుల యెడఁగల యావిధేయతచేతనే వారికి స్పర్ధ లేదనుటకు. స్పర్ధ లేకపోవుటయే కాదు; పరస్పరభక్తిగౌరవములుఁ గలవు. లేనిచో నింతసంపూర్ణానుకరణమే పొసఁగదు.

పద్యప్రబంధములుగా నున్న సద్గ్రంథములనిపించుకొన్న పురాణేతిహాసములను ద్విపదీకరించిన పద్ధతి ప్రాచీనము. తెలుగు సాహిత్యమున మొదటనుండియు. పురాణేతిహాసములలో ముఖ్యమైనవి భారత భాగవత రామాయణములుగదా! వానిలో రామాయణమును గోనబుద్ధారెడ్డి స్వతంత్రముగనె సంస్కృతమునుండి తెనుఁగునకు ద్విపదగా నవతరింపఁజేయఁగా, మిగిలిన రెండింటిలో భారతమును తిమ్మయయు, భాగవతమును తిమ్మయ్య రంగశాయియు నాంధ్రపద్యగ్రంథములనుండి ద్విపదకు అవతరింపఁజేసిరి. ఈ ముగ్గురిలో బుద్ధారెడ్డి తిమ్మయకు, తిమ్మయ రంగశాయికి మార్గదర్శకులు.

భారతాదిమహాగ్రంథములలోని పరమార్థమును జనసామాన్యమునకు సుబోధము చేయవలెననెడి యాశతో దక్షిణాంధ్రయుగమునందు జెందిన కొందఱుకవులు పద్యగ్రంథములను వచనములుగా ననువదించిరి. వారి యనువాదములు మూలమునకు కేవలదండాన్వయప్రాయమైన ప్రతిపదార్థరచనలగుటచే, వారాశించిన ప్రయోజనసిద్ధి సంశయాస్పదమైనది. కాని, వారివలనఁ దెనుఁగునఁ బ్రత్యేకవచనరచనలు లేని లోటుమాత్రము తీరినది. కళువె వీరరాజు వచనభారతము, సముఖము వెంకటకృష్ణప్ప నాయనివచనజైమినిభారతము ఈజాతిలోనివి.

ఈ ద్విపదభారతము వచనభారతమునకు స్వతంత్రపరివర్తనముమాత్రము కాదు. వ్యాసభారతమునకుఁ గవిత్రయభారతమెంతవిధేయమో, వారిభారతమునకు నిదియు నంతే విధేయము. అనఁగా, నదియు నిదియు మూలమునకు యథోచితానుసరణములేకాని యథామాతృకములుగావు. ఒక్కొక్కయెడ మూలానుసరణములో నన్నయకంటె తిమ్మయయే పశ్చాత్ప్రాయముగా విహరించెనేమోయనియుఁ దోఁచును.

సంస్కృతపురాణకర్తలు, బహుప్రాచీనకాలమునుండియుఁ బరఁగుచున్న గాథలనెల్ల వారిచెవిసోకిన యనేకచరితములను, అర్థసంబంధము లేనివానిగా నున్నను వానికిఁ దోఁచినవానిని, భారతాగమమహాగ్రంథములలో నెట్లో సందర్భము గల్పించి, పురాతనేతిహాసములను జేరిఁ గథలోనికి వానియునికి స్థిరపఱచినారు. చిన్నవియుఁ బెద్దవియునైన యీయుపాఖ్యానములు చాలవఱకుఁ బ్రధానగ్రంథము, అనవశ్యకతను మించినవిపులతఁ దాల్చినవి. వ్యాసునిభారతము కాలక్రమమున లక్షగ్రంథముగా బెరిగినదే. అందును అవతారికాప్రాయమైన మొదటిరెండుపర్వములను ఉపపర్వముల గ్రంథము మహాగహనమువలె నీరంధ్రముగా నల్లుకొనినది. భారతకథారంభమునకును ఈభాగములలోని కొన్నిప్రకరణములకును దూరబంధుత్వమే కాని దగ్గఱచుట్టఱికము లేదు. మఱియు, బ్రహ్మాండమువలె లౌకికవాఙ్మయము సైతము శ్రుతిముగానే నేర్పఱచఁబడి శాశ్వతముగాఁ గాపాడఁబడిన యాకాలములలో, గ్రంథసందర్భమునకు విషయసూచిక కాఁదగిన యంశములుకూడ సంస్కృతభారతగ్రంథములో నంతర్భాగములే కావలసిన యావశ్యకత కల్గినది. పర్వసంగ్రహపర్వానుక్రమణికాది కథనమంతయు ఆజాతిలోనిదే. ముద్రణసౌభాగ్యమును—ముద్రణముదనుగ నేల—వ్రాతనేర్పునేయెఱుఁగని మనపూర్వులు గ్రంథసంరక్షణార్థము పడినపాట్లకుఁ బన్నినయుపాయములకు నిదియొకదృష్టాంతము. భారతాదిపురాణేతిహాసములు దేశభాషలలోని కవతరించుకాలమునాఁటికి ఆవిషయసూచికాదుల యావశ్యకతగాని, అనేకోపాఖ్యానముల ప్రస్తుతత్వముగాని యంతగానుండదు. ఈధర్మమును గుర్తెఱిఁగియే నన్నయభట్టు వ్యాసునిగ్రంథావతారికాగహనమును జాలవఱకు ఛేదించి మార్గమును సుగమము చేసెను. ఈతిమ్మయ ఆమార్గము మఱింత చక్కఁజేసి రాచబాటనేర్పఱిచెను.

ఈతఁడు, తనకప్రస్తుతములని తోఁచిన యుపపర్వాళమంత కాక్షౌహిణీసంఖ్యాకథనము, దేవశునివృత్తాంతము, చ్యవనునిచరిత్ర, ప్రమద్వరాకథ మొదలగు ప్రకరణములను నామమాత్రముగనైనను స్మరింపక, సూచ్యార్థసూచనగా, భారతకథను బ్రస్తావించి, సాక్షాత్కథాప్రవర్తనకుఁ బూర్వరంగమైన యుదంకునిజననమే జయాఖ్యానప్రవేశముతో నుపక్రమణముగావించి, భారతకథాశ్రవణకుతూహలపరులైన సభాస్తారులకు దుస్సహకాలయాపన గలుగకుండ వీనులవిందొనర్చిన నిపుణ సూత్రధారుఁడు.

కథాగమనమున వ్యక్తిత్వమునకుఁ బ్రాముఖ్యము నొసఁగిన పాత్రప్రణాళికయే ఆది పర్వరచనకు మిక్కిలి స్వభావస్థానసూత్రమైనది. ఆసూత్రము ననుసరించిన యీతని భారతకథానరస్వతి, దేవదానవులయుత్పత్తిక్రమమును, పురూరవ ప్రభృతి రాజవంశచరిత్రలను దెలిసికొనవలెనని వారివంశవృక్షములను వెదకలేదు; వృష్ణిపాలశ్వేతకేతులకు, దీర్ఘతమునకు, దూరమునుండియే నమస్కారముసమర్పించి తిరిగిపోయినది; సుందోపసుందమందపాలాదుల నొక్కమాటలో సూత్రమే సాగనంపినది; దుర్వహమైన శాస్త్రప్రసంగభారమును దనవోపికగలిగినంతే సహించి తక్కినది విసర్జించినది.

ఈతఁడు చేసిన స్వీకారపరిహారములలోఁ జాలవఱకు దారిచూపినది రంగనాథ రామాయణము. బుద్ధారెడ్డి, ఆంధ్రపురాణేతిహాసములను దెనిఁగించినకవులలో నతిస్వతంత్రుఁడనియు, రామాయణములో నాతఁడుచొప్పించిన యుపాఖ్యానకథాకల్పనలవంటివానిని మఱియేయనువాదకుఁడును గల్పింపలేదనియు, ఆ రామాయణపీఠికలో నిదర్శనపూర్వకముగా నుగ్గడించియుంటిని. కొంతవఱకు ఆలక్షణమే యీద్విపద భారతమున కనుబట్టినది. ఈతఁడు చేసిన మొదటి యుపాఖ్యానకల్పన దూర్వాసశ్శాప వృత్తాంతము. సముద్రమథనమునకు మూలకారణమైన ఈయితివృత్తమును వ్యాస భారతముగాని, నన్నయభారతముగాని తడవలేదు. అయ్యెడ సముద్రమథనోప క్రమము హఠాత్సంభవముగా నున్నది. విష్ణుపురాణాదిగ్రంథములలోఁ బ్రథితమై యున్న యీకథాంశమును దిమ్మనఁ సముద్రమథనమునకుఁ బూర్వరంగముగాఁ బొందుపఱచి ఆయితివృత్తమును సోపపత్తికము చేసెను. ఈఘట్టములో దేవదానవులకుఁ బొత్తుకూర్చుటకై రాయబారమునడపిన బృహస్పతివాక్యనిపుణత, ఈకవి లోకజ్ఞతకును, ఈతనిశైలిలోని సంభాషణచాతుర్యమునకును బ్రబలనిదర్శనముగా నున్నది:

“ నావుడు నాదైత్యనాథులతోడ—నావిబుధాచార్యుఁ డనియె నేర్పునఁగ :
అమరవల్లభుఁడు మీయందఱతోడ—సముచితముగఁ గూడి చరియింపఁదలఁచి
పవిపాణి మీతోడఁ బలుకుమన్నట్టి—వివరంబు చెప్పెద వినుఁడు మీరెల్ల.
తాము నేమును నన్నదమ్ములమయ్యు—నీమాడ్కి—నన్యోన్య మీసు గానేల !
జగతి నేప్రొద్దు గోచారాన మనకు—జగడంబువచ్చినఁ జనునె పాయంగ !
నుభయవాదులమయుఁ గూడుండిన మనకుఁ—ద్రిభువనంబుల నెదిరింపంగఁ గలఁడె!

సంస్కృతపురాణకర్తలు, బహుప్రాచీనకాలమునుండియుఁ బరంపరాగతములై వారిచెవిఁబోకిన యనేకచరితములను, అర్థవాదములో నీతిబోధకములో యని వారికిఁ దోఁచినవానిని, భారతాగమమహాగ్రంథములలో నెట్లో సందర్భముఁ గలిగించి, పురాణేతిహాసములను బెరఁగథతోనైనఁ దనియమునకైన స్థిరతఁ జేకూర్చిరి. చిన్నవియుఁ బెద్దవియునైన యీయుపాఖ్యానములమూలమునఁ బ్రధానగ్రంథము, ఆవశ్యకతకు మించినవిపులత తాల్చెను. వ్యాసునిభారతము చాలవఱకు నీవిధముగాఁ బెరిగినదే. అందును అవతారికాప్రాయమైన మొదటిరెండుమూఁడు ఉపపర్వముల గ్రంథము మహాగహనమువలె నిరంధ్రముగా నల్లుకొనినది. భారతారంభమునకును ఈభాగములలోని కొన్ని ప్రకరణములకును దూరబంధుత్వమే కాని దగ్గఱచుట్టఱికము లేదు. మఱియు, బ్రహ్మకోశమువలె లౌకికవాఙ్మయము నైతము శ్రుతిముగానే నేర్వఁబడి శాశ్వతముగాఁ గాపాడఁబూనిన యాకాలములో, గ్రంథసందర్భమునకు విషయసూచిక కాఁదగిన యంశములుకూడ సంస్కృతభారతగ్రంథములో నంతర్భాగములే కావలసిన యావశ్యకతకల్గినది. పర్వసంగ్రహ పర్వానుక్రమణికాది కథనమంతయు ఆజాతిలోనిదే. ముద్రణసౌభాగ్యమును--ముద్రణముదనుక నేల--వ్రాతనేర్పునేయెఱుఁగని మనపూర్వులు గ్రంథసంరక్షణార్థము పడినపాట్లకుఁ బన్నినయుపాయములకు నిదియొకదృష్టాంతము. భారతాదిపురాణేతిహాసములు దేశభాషలలోని కవతరించుకాలమునాఁటికి ఆవిషయసూచికాదుల యావశ్యకతగాని, అనేకోపాఖ్యానముల ప్రస్తుతత్వముగాని యంతగానుండదు. ఈధర్మమును గుర్తెఱిఁగియే నన్నయభట్టు వ్యాసునిగ్రంథావతారికాగహనమును జాలవఱకుఛేదించి మార్గమును సుగమము చేసెను. ఈతిమ్మయ ఆమార్గము మఱింత చక్కఁజేసి రాచబాటనేర్పఱచెను.

ఈతఁడు, తనకప్రస్తుతములనితోఁచిన యుపపర్వశమంతకాక్షోహిణీసంఖ్యాకథనము, దేవశునివృత్తాంతము, చ్యవనునిచరిత్ర, ప్రమద్వరాకథ మొదలగు ప్రకరణములను నామమాత్రముగనైనను స్మరింపక, సూచ్యార్థసూచనగా, భారతకథను బ్రస్తావించి, సాక్షాత్కథాప్రవర్తనకుఁ బూర్వరంగమైన యుదంకునిజనమేజయాస్థానప్రవేశముతో నుపక్రమణముగావించి, భారతకథాశ్రవణకుతూహలపరులైన సభాస్తారులకు దుస్సహకాలయాపన గలుగకుండ వీనులవిందొనర్చిన నిపుణసూత్రధారుఁడు.

కథాగమననిర్వక్రత్వకై యీతఁడుకల్పించుకొన్న యీప్రణాళికయే ఆదిపర్వరచనకంతకును వ్యవస్థానసూత్రమైనది. ఆసూత్రమువెంటనడచిన యీతని భారతకథానరస్వతి, దేవదానవులయుత్పత్తిక్రమమును, పురూరవాదిరాజవంశచరిత్రలను దెలిసికొనవలెనని వారివంశవృక్షములను వెదకలేదు; వ్యుషితాశ్వశ్వేతకేతులకు, దీర్ఘతమునకు, దూరమునుండియే నమస్కారముసమర్పించి తరలిపోయినది; సుందోపసుందమందపాలాదుల నొక్కమాటతో మాత్రమే సాగనంపినది; సర్వాహమైన శాస్త్రప్రసంగభారమును దానిమోయఁగలిగినంతే సహించి తక్కినది విసర్జించినది.

ఈతఁడుచేసిన స్వైరవిహారములోఁ జాలవఱకు దారిచూపినది రంగనాథరామాయణము. బుద్ధారెడ్డి, ఆంధ్రపురాణేతిహాసములను దెనిఁగించినకవులలో నతిస్వతంత్రుఁడనియు, రామాయణములో నీతఁడుచొప్పించిన యమూలకగాథాకల్పనలవంటివానిని మఱియేయనువాదకుఁడును గల్పింపలేదనియు, ఆరామాయణపీఠికలో నిదర్శనపూర్వకముగా నుగ్గడించియుంటిని. కొంతవఱకు ఆలక్షణమే యీద్విపదభారతమునకునుబట్టినది. ఈతఁడుచేసిన మొదటి యమూలకల్పన దుర్వాసశ్శాపవృత్తాంతము. సముద్రమథనమునకు మూలకారణమైన ఈయితివృత్తమును వ్యాసభారతముగాని, నన్నయభారతముగాని తడవలేదు. అయ్యెడ సముద్రమథనోపక్రమము హఠాత్సంభవముగానున్నది. విష్ణుపురాణాదిగ్రంథములలోఁ బ్రథితమైయున్న యీకథాంశమును తిమ్మయ సముద్రమథనమునకుఁ బూర్వరంగముగాఁ బొందుపఱచి ఆయితివృత్తమును సోపపత్తికముచేసెను. ఈఘట్టములో దేవదానవులకుఁ బొత్తుకూర్చుటకై రాయబారమునఁబంపిన బృహస్పతివాక్యనిపుణత, ఈకవిలోకజ్ఞతకును, ఈతనిశైలిలోని సంభాషణచాతుర్యమునకును బ్రబలనిదర్శనముగానున్నది :

“ నావుడు నాదైత్యనాథులతోడ-నావిబుధాచార్యుఁడనిరి నేర్పునగ :
అమరవల్లభుఁడు మీయందఱతోడ-సముచితముగఁ గూడిచరియింపఁదలఁచి
పవిపాణి మీతోడఁ బలుకుమన్నట్టి-వివరంబు చెప్పెద వినుఁడు మీరెల్ల.
తాము నేమును నన్నదమ్ములమయ్యు-నీమాడ్కి-నన్యోన్య మీసు గానేల !
జగతి నేప్రొద్దు గోచారాన మనకు-జగడంబువచ్చినఁ జనునె పాయంగ !
నుభయవాదులముఁ గూడుండిన మనకుఁ-ద్రిభువనంబుల నెదిరింపంగఁ గలదే !

యొనరంగ మనమెల్ల నొక్కటై దివిజ-దనుజభటాళిచేఁ దడయక యిపుడు
తోయధిమథియింప దొరకును నమృత :-మాయమృతముఁ ద్రావునంతనె మనకు
చావును దెవులును జరయును నెవ్వి-భావింపఁగా రాక భాసిల్లఁగలము.
మాయొగ్గులేమి యెపు పదిలోన నిడక-యీయెడ మీరెల్ల నీకార్యమునకు
....
కించిత్తు మేలును గీడును లేదు-పంచుక యనుభవింపఁగఁ గీర్తిగలుగు.
అనిచెప్పి పుత్తెంచె : నదియును గాక,-యొనయంగ మీరెల్ల నేకరూపమున
వినుఁడు నామాట ; యీవిధమున నడన-ననుకూలమైవచ్చు నన్నికార్యములు."
అని వారపల్కి-నసురులకెల్ల-మొనసి ప్రత్యుత్తరంబులు చెప్పి తీర్చి. ద్వి. భా. 40. పు.

ఆజన్మవిరోధులతోఁ గార్యవశమున మైత్రి నెఱపఁదలఁచిన కార్యవాది సము యజ్ఞుఁడై యెట్టిసల్లాపమాధుర్యమును గురిపించునో ఆవంచనాచమత్కారమునకు, దేవగురుని యీయుపన్యాసము మూర్తరూపము.

నిసర్గరమణీయమైన ఈసంభాషణపొంకమే కావ్యశిల్పమునకుఁ బ్రాణము. అది వ్యక్తమైనఘట్టములనే యౌచిత్యసంపన్నములని, విమర్శకులు కొనియాడుదురు.

హేయమైన తల్లిదాసీత్వమును జూచి, తనదైన్యమును దలఁచి, రెంటికినివగచి, "అమ్మా! మనకీగతియేమి!" అని తల్లిననుపృచ్ఛించు గరుడుని దీనవాక్యములలో నెట్టిసహజసల్లాపసుఖమున్నదో సహృదయులు గ్రహించి యానందింతురుగాక :

"అప్పుడు కద్రువ యతిరాజసమున-నెప్పటిపోల్కి నయ్యురువుర చేతఁ
బనిగొనుచుండ, నాపన్నగాంతకుఁడు-జననికి నొకనాఁడు సద్భక్తి మ్రొక్కి :
తల్లి! నిన్నిదియేమి తవిలి మీవార-లిల్లాదిగా వీరికిచ్చిరో తెలుపు!
కాదేని, నీకొండుకడ దిక్కు-లేమి-నీదెసపొంది నీవిడుమఁ బొందెదవొ!
కాకున్న, ననదవై కడుపుఁగూటికిని-ఈకద్రువకుఁ బను లిట్లుచేసెదవొ!
అదిగాక, ప్రతినకునైపూని తగవు-వదలక యిట్లుండవలసెనో నీకు!
కులిశసన్నిభ పటుక్రూర తుండాగ్ర-దళిత నిష్ఠుర ధరాధరుఁడనై వీరిఁ
జేపట్టి కుచ్చితుచెలువున నేను-ఈపాఁపకొదమల నిట్లు మోచుటకుఁ
బనియేమి? చెప్పుమేర్పడ నాకు!"-........................ ద్వి. భా. 69. పు.

ఈపంక్తులు చదువుచున్నపుడు గరుడుని యశ్రుప్లావితనేత్రములును గద్గద కంఠమును భావుకుని మనోనయనమునకును సూక్ష్మకర్ణేంద్రియమునకును గోచరించుననుటకు సందియము లేదు.

పేలవములైన సన్నివేశములనుసైతము ఈప్రజ్ఞాబలముచేతనే యీకవి చమత్కరించి రసవంతములగ నిపించఁగలఁడు. పైత్రికమైనధనసంపదయు దక్కఁగొని తానే యనుభవించుచున్న విభావసుని, సుప్రతీకుఁడనుతమ్ముఁడు అసంతుష్టుఁడై నిలబెట్టి యడిగినమాటలు ఎంతలోకస్వభావానుగుణముగా నన్నయ చిత్రింపఁడు.

సుప్రతీకాఖ్యుఁ డచ్చోటికి వచ్చి—..............................
..............................—చేరియిట్లనియె: 'నొచ్చితి ; పేదనైతిఁ ;
బిత్రుపితామహులెల్లఁ బెంపారఁ దొల్లి—యతులధనాఢ్యులై యంపఱు నేఁగ
డాఁచినయర్థమంతయు నొక్కరుఁడవె—చూచి చేకొంటి, వచ్చుగ విభాగించి
నాకు నీవలదె ధనంబులో సగము!—చేకొని తండ్రిచేసిన ఋణంబున్న
వడిఁబంచి నాకిచ్చువాఁడవు గావె!—గడుసరితనమేల! కన్నవారెల్ల
నగుదురు; గాన నన్నకు నన్న ధనము—సగమిమ్ము...............' ఆది. ప. 75. పు.

నేనీయుదాహరణముల నిచ్చుటలోనియుద్దేశము ఆతనిపాకస్వభావమిట్టిదని చూపుటకే కాని, యీపర్వమంతయు నిట్లేయుండునని పాఠకులను వంచించుటకు గాదు.

I

లోకములోజరిగిన యొకవృత్తాంతము పురాణేతిహాసనిబద్ధమగునపుడు ఆకథ తాల్చెడియాకారమునకును, అదియే ప్రబంధీకరింపఁబడినపుడు తాల్చుస్వరూపమునకును ఎంతో వ్యత్యాసముండును. పురాణేతిహాసములలోనికథ ఉన్మీలితముకాని యాకారరేఖ మాత్రమే. ఆకవి దానియున్మీలనార్థము పరిశ్రమింపఁడు. అది యాగ్రంథధర్మమును గాదు. ఏధర్మనిదర్శనార్థమో, ఏరాజవంశచరిత్రాంగముగనో చెప్పఁబడిన ఆయుపాఖ్యానమును బురాణకర్త సర్వాంగసుందరముగా దిద్దవలెనని పాటుపడిన సాగదు. కాని, ఆయుపాఖ్యానమునే కైకొని ప్రత్యేకకావ్యనిబద్ధము చేయుకవి, ఆయస్థిపంజరమును సర్వావయవసౌష్ఠవముగల మాంసలాకృతిగా నలంకరించి ప్రదర్శించును. నేపథ్యరచనానిపుణుఁడైన యీకవియే ప్రబంధకర్త. ఆతనిచేతిలో శుష్కమైనపురాణోపాఖ్యానము సజీవమును రసస్యందియు నగును. ఆతనివర్ణనాప్రజ్ఞకు ఫలితమే కథకుఁగలుగు ఈరూపాంతరలబ్ధి. ప్రబంధములోఁ గథాప్రవర్తనకు రంగమైన స్థలము, దానిపరిసరములు, కథాప్రవర్తకములైన పాత్రలు, వానియాకార చిత్తవృత్తులు, లోనగుసమస్తావయవములును యథాభావరసావస్థముగా వర్ణింపఁ

బగుటచేతనే యీసాంపర రూపాంతర పరిణతి కలుగుచున్నది. ఈయర్థమునఁ బ్రబంధములఁగా 'వర్ణనాత్మకమైనకావ్యము' అని చెప్పవచ్చును.

మనసాహిత్యమునందు ఈకావ్యజాతి యొకస్వతంత్రశాఖగా 16 వ శతాబ్ది నుండి విస్తరించినది. దానికే ప్రబంధయుగమని పేరు. ఈతిమ్మయ ఆకాలము కవి యగుటచేతను, ప్రబంధాభిరుచి మరగినవాఁడగుటచేతను, ఈభారతమున ఆయా ఘట్టములను ప్రబంధోచితములైన వర్ణనలచే నలంకరించి కాలప్రభావమునకు లోఁగిన వాఁడాయెను. ఇతఁడే కాదు, ప్రబంధయుగమునఁబుట్టిన యేపురాణకర్తయైనను దనరచనను ప్రబంధలక్షణముద్రితముగానే యొనర్చును. కంకంటిపాపరాజు నుత్తర రామాయణమీధర్మమునకుఁ బ్రబలదృష్టాంతము. ఏకవియైనను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ గాని, అప్రతర్కితముగాఁగాని కాలప్రభావమునకు వశుఁడగుచునే యుండును.

ఈ మూడుపర్వాంతర్గతములగు ననేకోపాఖ్యానములు సుందరప్రబంధవర్ణనలతో ననతివిస్తృతములైన కావ్యములుగాఁ జమత్కరింపఁబడినవి. ఉపరిచరవసు వృత్తాంతములోని శుక్తిమతినదికి మానవనాయికాత్వమారోపించి యీతఁడు చిత్రించిన చిత్రణము వసుచరిత్రకారుని రూపకల్పనకుఁ బ్రతిద్వంద్విగా నున్నది. ఆసొగసుఁగత్తె సంచారవిలాసమునుజూచి యానందింతురుగాక :

'అరయ నొక్కయే ఆతనిపురము_చేరువఁబాఱు విశేషసంపదల.
చూచు నొక్కొక్కమాఱు సుకుమారమీన_లోచన శుభగుణ లోలదృష్టులను ;
పలుకు నొక్కొక్కమాఱు బకచక్రవాక-కలహంస మధుకర క్రౌంచనాదముల ;
మెలఁగు నొక్కొక్కమాఱు మృదులమృణాల_వలన హస్తవిలాస వైభవం బొప్ప ;
తెలయు నొక్కొక్కమాఱు వీచిసంక్షోభ-కలిత కైరవ ఫేన కమలహాసముల ;
వనవారణములు ప్రవాహమధ్యమున_మునుఁగఁ గుంభకుచాద్రులును గానవైన
భయవతిగతిఁ బద్మపత్రాంబరమున_నయమతిఁ గప్పు నున్నతి నొక్కమాఱు ;
నిగిడిన యిసుకతిన్నియపిఱుందునకుఁ-దగు మొలనూలని తజ్జ్ఞలెన్నంగ
దరి నోలి రాలిన తరుముకుళముల_యుపపంక్తి శోభిల్లు నొక్కొక్కమాఱు ;
అరవిందములమీఁద నళిసమూహంబు_సరసవైఖరి వ్రాలి సందడించుటయు
రాజిత కల్హారరాజి హస్తముల-నోజతోఁ దోలఁగించు నొక్కొక్కమాఱు'. అ. ప. 102. పు.

యయాతిచరిత్రలోని దేవయానివసంతవనవిహారము ప్రబంధకర్తలందఱు ప్రోదిచేసిపెంచిన యుద్యానవనములలోని విహారమే :

‘అంత నాభార్గవి యట నొక్క నాఁడు_కొంత శర్మిష్ఠాదికాంతలు గొలువ
వనకేళి చేయుచో వలనొప్ప నపుడు_వనమున నొప్పెయ్యె వాసంతలక్ష్మి.
మాకంద మందార మధుక మాలూర_శాఖోట పాటల చంప కాశోక
సల్లకీ బిల్వాది సకలభూజములు_మొల్లంబుగాఁ బూచె ముద మొంద నలులు.
విరహులపై దండు వెడలంగ మదనుఁ_డిరవుతో మునుబంచు నెలగోలనంగ
మిండతుమ్మెదపిండు మించుఁబూఁదేనె_కండక్రొవ్వునఁ గ్రోలి కలగుండువెట్టె.
“మానినీమణులార, మానంబు మాని_మానుగాఁ గవియుఁడు మగల” నన్నట్లు
మావిలేఁజివురెల్ల మత్తిల్ల మెసవి_కోవిలకదుపులు గొణఁగంగఁ దొడఁగె.
ఫలరసధారలు బాగుగాఁ గ్రోలి_చిలుకమూఁకలు గూడి చెరలుగొట్టుచును
పంచబాణుని తేరి వార్వాలమనుచు_ముంచి పాంథులమీఁద మొగ మెత్తఁజేసె,
విరహుల విరహాగ్ని విదితంబుసేయ_మరుఁడుపుత్తెంచిన మందిది యనఁగ
మలయాద్రిచలిగాలి మధురసౌరభము_వలనొప్పఁ బొలసె నవ్వనవీథులందు.
అప్పుడు భార్గవి యతిసంభ్రమమున_నుప్పొంగి చెలులతో నుద్యానవీథి
విహరించి..” ఆ. ప. 126_127. తు.

దుష్యంతునిమనస్సు చూఱఁగొన్న శకుంతలమనోహరరూపము పినవీరన సృష్టికిఁ బ్రతిబింబము :

“......కణ్వునిపర్ణశాలకే తెంచి_............ ....
నెమలిబర్హముకంటె నెఱిఁగల్మిగలిగి_యమరినకొప్పున నమరినదానిఁ,
ఒదియాఱుగాఁ జంద్రు భంగమొందించు_వదనపద్మమ్మున వలనొప్పుదాని,
దొండపంటికి సిగ్గు దొడరంగఁజేయు_పండికెంపులమోవిఁ దనరెడుదానిఁ,
జిలుకకోవెలలకుఁ జెలఁగువీణెలకుఁ_బలుకులఁ దలవంపుఁ బాటించుదాని,
మరుఁడు జయంబంది మహిమఁబూరించు_కరశంఖగతినొప్పు కంఠంబుదానిఁ,
గవజక్కవలఁ గవకవ నవ్వఁజాలు_సవరనిచనుదోయిఁ జానొప్పుదాని,
నిగురించులతలతో నెకసక్కెమాడు_జిగిబిగిగల మేనిచెలువంబుదానిఁ,
గన్నియ లావణ్యగౌరవంబునను – వెన్నునవిహరించు విపులంపువేణి
యుదరంబుపైఁ దోచెనోయనఁజాలు – నొదవిన రోమాళి నొప్పారుదానిఁ,
బలుపైన చనుదోయిభారంబువలన – సరిఁ బేదమధ్యంబుజడియ, నానాభిఁ
బసిఁడిశలాకచే బంధించిరనఁగఁ – బస మూఁడువళులను భాసిల్లుదాని,
మరునిచైత్రరథంబు మార్కొనఁజాలు – వరజఘనంబున వాసైనదాని,

ననఁటికంబంబుల నదలించుతొడల–నొనరినపిక్కల నొఱపైనదాని,
రాయంచగములతో ఱంతుగావించు–ప్రాయంపునడపులఁ బరఁగినదానిఁ,
గుటిలకుంతలను శకుంతల నతఁడు–పలుమాఱు చూచుచు......
చెలువల నాబ్రహ్మ సృజియించుచోట–నలరు ఘుణాక్షరన్యాయాన దీని
సృజియింపఁబోలుఁ నీక్షితి ; నట్లుగాక–యజునకు నీనేర్పు నందవఱానేని
యింక నొక్కతెఁ గాంత నీయింతిసవతుఁ–గొంకక మఱి యేలగూర్పంగ లేఁడు !
శృంగారరసమెల్లఁ జెన్నారఁ గూర్చి–యంగజుఁ డిచ్చోట యంత్రించెఁగాక
వితత వేదాభ్యాసవికలుఁడైనట్టి–చతురాననున కిట్టిచతురత గలదె !”

ఆది. ప. 147–149. పు.

పాండురాజుచరితములోని కిరాతాగమనము మృగయావినోదము, మను చరిత్రశృంగారశాకుంతలములలోని వేఁటవర్ణనలకు సైదోడు :

“అంతఁ జంద్రునిలోని హరిణంబునైన–వింతగా నలయించి వెసఁబట్టనేర్చు,
నింగినైనను జొప్పునెమకంగనేర్చు–సింగమైనను బ్రేయఁజిక్కనేర్చు,
........................–గలుగుకిరాతులొక్కట నొక్కనాఁడు
కోకతాలికతలల్ కోరచిందములు–వాఁకైనయురితీఁగె వట్టుబొంగులును
నెఱయఁ జొత్తిల్లిన నిడుఁదకన్నులును–గఱకులై మిడిసిన కావిమీసములు
నమలియాకెలునిల్వనాటినతిలలుఁ–జుమచుమనైన నెత్తురుచుక్కబొట్లు
....
బీరనరంబులు బిగువుపిక్కలును–దోరవన్నియచెప్పుదోయిని గలిగి
....
యరుదెంచి పాండున కతిభక్తి మ్రొక్కి–కరముచక్కనితూపు కానుకయిచ్చి,
నాదారు లెఱుకుల కాధారమైన–యాధారుణీపతి కప్పుడిట్లనిరి :
‘ఏమున్న యడవిలో నిభపురాధీశ !–భూమిక్రేఁగైన భూరిజంతువులు
....
అందలిమృగములయదటుగర్వములు–పొందుగా నవధరింపుము ; ధాత్రిఁ గొంత
త్రవ్వి, పాతాళవరాహంబుఁ దెచ్చి–క్రొవ్వునఁ దమకదుపుఁ గూర్తుమన్నట్టు
లఱ్ఱులా వెసఁగ మహావరాహములు–మిఱ్ఱుపల్లముగాఁగ మేదిని గ్రుచ్చి
యెత్తినబిగువున నించుకతడవు–నెత్తిభారముమాన్చు నిజము శేషునకు
....
ఆశచేసెదమన్న నడఁగవు మాకు–మాశరమ్ములవాఁడి మాసె రమ్మనిన

పాండుభూపతి వేఁటపైనాసపుట్టి-పాండువచ్చెవననిబోయలఁబనిచి

....

గొల్లెనకంబాలు గొడుగులుఁ బడగ-లల్లికవలమోపు లమ్ములబండ్లు

....

పరిచారకులుఁ బాడిపసులు బియ్యములుఁ-బరిమళవస్తుసంపదలు నేతేర

....

దారుణ హిమశైల దక్షిణాటవుల-వీరప్రతాపుఁడై వేఁటలాడుచును

....

గంటవేఁటయు వేడ్క-గల కోలవేఁట-వెంటవేఁటయు నిడువేఁటయు నాడి,
యొఱపులై త్రొవ్వి మిన్నొరయుజంతువుల-నఱికిత్రవ్వేసియు మఱి నాటనేసియును,

....

ఉంకించియొగసిన యుగ్రపుమృగము-కొంకులునఱికియు, గొందిలోనిఱికి
గవిలోనవెడలక గాఱించుమృగము-దవిలిపట్టించియుఁ దగులనేసియును ”

ఆది. ప. 198–204. పు.

ద్రౌపదీస్వయంవరమండపము రఘువంశమునందలి యిందుమతీపరిణయమండపమును, నైషధమందలి దమయంతీస్వయంవర మండపమును జూచి నిర్మించినదే.

“ అటమున్న ద్రుపదుండు నఖిలదిక్కు-లకుఁ-బటులీలఁ గల్యాణపత్రికల్ వ్రాసి
క్షత్రకోటికిఁజెప్పఁ జయ్యన వారు-యాత్రామహాభేరు లందంద మ్రోయఁ
దమతమగొడుగులుఁ దమతమపడగ-లమితవైఖరి మెఱయ నాప్రొద్దె కదలి
వచ్చుచో శల్యుండు వజ్రతుల్యుండు-నచ్చినభుజబలోన్నతిఁ బెచ్చుపెరిగి,
‘ విలుఁవంతు గుఱిఁద్రుంతు వెలఁదివరింతుఁ-బలుకులే !’ లనివచ్చెఁ బాంచాలుపురికి
శిశుపాలుఁ డతిరథశ్రేష్ఠులతోడ-దశదిశలద్రువఁ బ్రతాపించి కదలి
తగినకోమలిగల్గెఁ దనకయ్యకనుచు-నగియెడివారిఁ గానక వచ్చెనటకు

....

అలివేణిఁ బొందాస నంగాధిరాజు-నలుఁగడఁ గవికీర్తనంబులు చెలఁగ
విజయుఁడుర్వరలేనివేళ నేఁడెత్తు-గజయాన ననివచ్చెఁ గాంపిల్యపురికి.

....

అటమున్న ద్రుపదరాజాత్మసంభవను-బటుతరకల్యాణభాగ్యయోగ్యతలఁ
నైసేయఁబనిచినఁ గలికిజవ్వనులు-చేనూటి బోటిమెచ్చినపరిపాటిఁ

జంపకతైలంబు చారుధమ్మిల్ల–సంపద కింపుగా సకియకునంటె
.......................–.......................
తిలకంబు బాలికాతిలకంబునుదుట–నలికంబుగాఁబెట్టి నగవంకురింప
........................–........................
మృగనాభి కప్రము మేళనచేసి–మృగనేత్ర చక్క–ని మెయిదీఁగె నలఁది
.......................–...........................
బవిరె లుంగరములుఁ బల్లేరుపువ్వు–లివియాదిగా సొమ్ము లింతికిఁదొడిగి
వాలికరైన నివ్వాళికయెత్తి–బాలికామణికి సౌభాగ్యదర్పణము
చూపిన....................–......................
రాజలోకముచూడ రాజబింబాస్య–కాజానుచూపుచు నగ్రజుండనియె :
మలయజగంధి, యీమనుజేశుఁ జూడు–మలవడ ముత్యాలహారముల్ వైచి
పన్నగపతివోలె బాహువిస్ఫూర్తి–నున్నవాఁడితఁడు పాండ్యుఁడు నీరజాక్షి !
కుంతలపతి వీఁడె కుటిలకుంతలుల–చింతాస్థలులఁగాని చేయఁడు విడిది ;
స్వారాజునకు నాత్మ చలియింపుచుండఁ–బారియాత్రాపురిఁ బాలించునితఁడు.
మాళవేశ్వరుఁ జూడు మదిరాయతాక్షి ! –బాలార్క–నిభమాళి భరియించువాఁడు ;
వీనియావనమున విహరింప రంభ–మేనక యూర్వసి మెఱసి కోరుదురు
తరుణి! యీతఁడు పరంతపుఁడనువాఁడు–మరహాట కామినీ మదనమంత్రంబు
వీని శాత్రవగేహ విపినమధ్యమున–నీనినపులులుండు నెంచనుబోక.

ఆది. ప. 378—384 పు.

అతివిస్తరభీతిచే నింతతోఁజాలించుచుంటినిగాని, లేనిచో నీతఁడుచేసిన సర్వప్రబంధసామాన్యములగు నానావిధవర్ణనలకు నెన్నేని యుదాహరణము లీయవచ్చును. ఇంకొకమాట, ముదురునారికేళపాకమునఁబడిన కొన్నిప్రబంధములలోని వర్ణనలవలె గహనములుగాక, యీకవివర్ణనలు సహజసుకుమారమైన తనద్విపదసరస్వతికనురూపమైన సౌకుమార్యముకలిగి యుండును. ఇది మిక్కిలిప్రశంసింపఁదగిన విషయము.

సాధారణముగాఁ గవులెల్లరుఁ బూర్వకాలికములగు గ్రంథములను బట్టియే కాక, తమనాఁటి లోకవ్యవహారము ననుసరించియుఁ దమకలవడినభాషనే గ్రంథములలో వాడుదురనుట సహజధర్మము. ఆగ్రంథములందలి ప్రయోగవిశేషములను బరిశీలించి, వానికొకయనుగతికల్పించుకొని, తమకుసమ్మతమగురీతిని వాని సాధుత్వాసాధుత్వములను నిరూపించుట లాక్షణికులపని. మన తెనుఁగులాక్షణికుల త్రోవలు

పరిశీలింప భిన్నభిన్నములుగాఁ గానవచ్చును. వీరిలో నొక్కరును ప్రాచీనగ్రంథములను సాకల్యముగఁబరిశీలించి లక్షణములను గల్పించినవారు కారు. అది యేయొక్కనికిని సాధ్యమైనపనియును గాదు. అదిగాక దేశములో వివిధప్రాంతములందు భిన్నభిన్న గతులతోఁ దాండవించుచు, నానావిధములగు పరిణామములనొందుచున్న దేశభాష లకు లక్షణమిదియని సూటిగా నేర్పఱచుట మిక్కిలియసాధ్యము. కావుననే యొక కాలమున నొకరుచెప్పినలక్షణము వేఱొకకాలమున నపలక్షణమగుటయు సంభవించు చుండును. దీనినిబట్టియే తెలుఁగులక్షణగ్రంథములాంధ్రభాషాస్వరూపమును సాకల్య ముగా నిరూపింపఁజాలవనియు, నసమగ్రములనియు మనమనుకొనుట.

సర్వజ్ఞులును మహర్షులును ననిపించుకొన్న పాణిన్యాదులకే సంపూర్ణ భాషాస్వ రూప నిరూపణము దుశ్శకమైయుండ, దేశభాషా లాక్షణికులకీవిషయమునఁ గొఱఁత నారోపింపనేల? వారునిరూపించినసంగతములగునంశములను శిరసావహించి, కొఱ వడినభాషావిశేషములను బూర్వగ్రంథములనుండి గ్రహించుటయే మనకర్తవ్యము.

తెలుఁగువ్యాకరణములందుఁ, గానరాని ప్రయోగవిశేషములు మనగ్రంథము లందుఁ దండోపతండములుగాఁ గలవు. అట్టివానినిసైతము గ్రహించుట భాషాలక్షణ జిజ్ఞాసువులకావశ్యకము.

ఈద్విపదభారతమున జిజ్ఞాసాచోదకములగు నట్టిప్రయోగవిశేషములు చాలఁ గలవు.

వ్యాకరణముల యడుగుజాడలనుమాత్రమే యాశ్రయింపక, కొంతవఱకుఁ బదప్రయోగమునెడ స్వాతంత్ర్యమువహించిన యాంధ్రకవులెందఱో ప్రాచీనులుగలరు. అందును సోమనాథుఁడుమొదలగు ద్విపదకవులతిస్వతంత్రులు. ఈతిమ్మయయు ఆజాతికిఁ జెందినవాఁడే. ఈతనిరచనకుఁ బ్రాచీనద్విపదవాఙ్మయమే చాలవఱకు నొరవడియైనది. వ్యాకరణనియమములతోఁబాటు ఇతరద్విపదకావ్యకర్తలవలెనే ఛందోవిషయమున సైతము నీతఁడు స్వచ్ఛందుఁడుగా నగపడును. చూడఁజూడ నీద్విపదవాఙ్మయకర్తల త్రోవయే స్వచ్ఛందమని తెలియును.

ఉదాహరణార్థ మాప్రయోగవిశేషములలోఁ గొన్నిటిని స్థాలీపులాకన్యాయ ముగాఁ దిలకింతము.

I. సంధి :—

(1) 'సరస సుభద్రుపచారముల్ సేయ'. 469. పు.

'చక్రిహింసిదిరయేల చక్రిభక్తుఁడవు. 198. పు.

' మానవనాథనుమానంబు లేదు'. 100. పు,

ఇందు స్త్రీవాచక తత్సమాకారసంధికి గ్రంథములందుఁ గొంత ప్రచారము లేకపోలేదుగాని, సంబోధనాంతసంధి మిక్కిలివిరళమనఁదగును. 'ఓడులారేటికి'. 'జైనులారెన్నఁడు' (బ. పు. 184. పు.) మొదలగుసంధులు సోమనాథాదులరచన లందుఁ గాననగును.

(2) 'అనియజ్ఞునుఁడు విప్రులనుమతి వడసి'. 395. పు.

'రూఢి నేకాదశరుద్రులంశమున'. 113. పు.

అనుసీరీతిని లడాగమాకారసంధులు భాషలో విరళములేయైనను, పెద్దనాది మహాకవులకు సమ్మతములే. 'తామరసనేత్రలిండ్లు'. మను. చ. 'మాభక్తులొద్ద', 'ఇతరులిండ్లు' (బ. పు. 240. 240. 155 పుటలు) మొదలగునవి బసవపురా ణాదులలోఁ బెక్కులుగలవు. ఈసంధిని అధర్వణాహోబలులుకూడ సమ్మతించిరి.

(3) 'ఉభయవాదులము గూడుండిన. 41. పు.

'చనుదేరఁ జూచదృశ్యంబి.' 367. పు.

క్త్వార్థకసంధినిఁ గొందఱు నిరసించినను, ఆమోదించినలాక్షణికులును బ్రయో గించినకవులును గలరు. 'ఏవేళ వెలుచుండుము'. 31. పు. 'ఊచవోయున్న భావమున'. 76. పు. ఈమొదలగునవి బసవపురాణాదులలోఁ గలవు.

(4) 'నీయనుగ్రహము' అనుచోఁ ద్రికసంధికార్యమువంటి హ్రస్వద్విత్వములు గావించి 'నియ్యనుగ్రహము' అని ప్రాసస్థానమునఁ బ్రయోగించినాఁడు.

'అయ్యా వేదవ్యాస, అగమావాస,
నియ్యనుగ్రహములు నిఖిలవేదములు'. 99. పు.

ఇట్టియెడ, 'ఈయనుగ్రహము'—'ఇయ్యనుగ్రహము' ఇత్యాదులందును, 'తీయము'—'తియ్యము' 'పీయము'—'వియ్యము' ఇత్యాదులందును బ్రసిద్ధ ములగు రూపాంతరములసామ్యము ప్రేరకమైయుండును.

సోమనాథుఁడును,

'అయ్యాయనఁగనేమి యయ్యాయనెడు త-దియ్యవాక్యంబు నజ్జియ్య యడంచి'

బ. పు. 129. పు.

ఇత్యాదులు పెక్కులు ప్రయోగించినాఁడు.

(5) అయ్యున్న :—

..................................ఇంద్రుఁ

డయ్యున్న నింక రెండవయింద్రుఁడైనఁ-జయ్యనఁ త్రైలోక్యజనులకు......' ద్వి. భా. 18. పు.

అని ప్రాసస్థలమునఁ బ్రయోగించినాఁడు. అయి+ఉన్న, అయి+యున్న, ఇత్వలోపము కలిగినచో 'అయ్యున్న' అను రూపము కాఁగలదు. కాని యిచట 'ఇ' త్వలోపమును లాక్షణికులెవ్వరును విధించినట్లు కాన్పింపదు. 'అయ్యున్' (అయి+యున్) అనురూపము భారతాదులయందనేకస్థలములఁ బ్రయుక్తమై యున్నది. లాక్షణికులుపలువురు దీనినిఁబ్రతిపదోక్తావ్యయముగా గ్రహించియుండిరే కాని, ఇత్వలోపమును సాధింపరైరి. 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' అను నీరెండును ఇత్వలోపవిషయమున సజాతీయములు. 'అయ్యున్' అనుదానిని సమ్మతించినమనము 'అయ్యున్న' యనుదానిసాధుత్వమును శంకింపఁబనిలేదు. నిదానించినచో నిచటి 'ఇ' త్వలోపమున కొకయుపపత్తియు గోచరించెడిని. 'అయి' అనుదానికి 'ఐ' అనునది రూపాంతరముగదా! 'ఐయున్' 'ఐయున్న' యనురూపము లెల్లరు నంగీకరింపవలసినవే గదా! ఈరెండింటియుచ్చారణమునందును 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' యనురీతిని 'య' కారద్విత్వము శ్రుతిగోచరము కాకతప్పదు. అట్టిశ్రుతినిబట్టియే వ్రాతలందును 'అయ్యున్' 'అయ్యున్న' యని ఇకారలోపరూపములేర్పడియుండును. ఇట్టిప్రయోగములు మఱికొన్నిగ్రంథములందును గలవు:

'అయ్యుండి రప్పు డయ్యసురేశుఁ జూచి-చయ్యన రణమున సైరింపలేక'

రం. రా. రా. 552. పు.

(Andhra University edition.)

'చయ్యన బహువేద శాస్త్రపారీణు-లయ్యున్న నాశిష్యులందఱలోన'

గౌరన : హరిశ్చంద్ర.

(6) సకారాంతశబ్దములను అదంతములగ భావించి సంధిరూపములను గూర్చి నాఁడు.

'సిద్ధసాకేత, లక్ష్మీమనోపేత.' 2. పు.

'పరమతపోన్నతిఁ బ్రాభవశక్తి.' 16. పు.

సంస్కృతమున సాంతములుగఁ బ్రసిద్ధములగు కొన్ని శబ్దములకు 'అ' దంతము లగు రూపాంతరములుండుట యరుదుగాఁ గలదు. ఆపద్ధతినూఁతగాఁగొని యీతఁ డిట్లు ప్రయోగించియుండవచ్చును. ఇట్లే సోమనాథుఁడుగూడఁ బండితారాధ్య చరిత్రలో 'దుర్వాసముఖ్యులు.' 25. పు. అని ప్రయోగించినాఁడు.

II. విసంధి :—

'కొడుకులఁ లేనట్టి గొడ్రాలిమనువు—అడివిఁగాచిన వెన్నెలైపోవఁగలది.' 232. పు.

'పడఁతులతోఁ గూడఁ పాండుభూవిభుఁడు—అడవికి వేఁటమై నర్గిఁ బోవుటయు.' 234. పు.

పాదమును వాక్యమును సమాప్తములైనతావున సంధిచేయఁబనిలేదని లాక్షణి కులమతము. ప్రాచీనప్రయోగసరణియు నట్లే కాననగును. ఈతఁడు వాక్యపరి సమాప్తినిఁబాటింపక పాదావసానమునఁ బైరెండుతావులందును సంధిమానినాఁడు. ఇంతియగాక పాదమధ్యమునసైతము విసంధిగా విడిచివైచినతావులును గలవు :

'ఒకమహాగ్రాహంబు ఒడిసిపట్టుటయు'. 282. పు. (గ్రాహముకర్త)

ఇట్టివిసంధులు ద్విపదకావ్యములందుఁ బెక్కుచోట్లఁ జూపట్టును.

'వసుదేశసుతుఁడు—అచ్చుగా నెదురేఁగి'. నవనా. చ. 44. పు.

'భూకాంతుఁడిదె పోలుఁ బోలదు—అనక'. నవనా. చ. 64. పు.

'స్వాధ్యాక—అసురాణీయాహ్వాయ', పండి. చ. 15. పు.

'ఖాండిక్య—అసురాణీయ', పండి. చ.

పైసోమనాథప్రయోగములందువలె నిందును సిద్ధసమాసమధ్యమునసైతము సంధిలేని తావులుగలవు.

'ముద్గరచక్ర—అసిశూల'. 290. పు.

'విదురాది అప్తులతోడ'. 196. పు.

'శశిరవి అగ్నిలోచనుఁడ'. 46. పు.

iii. రూపవిశేషములు :—

(1) 'దొండపంటికి సిగ్గు దొపరఁజేయుచును'. 14౮. పు.

పండుశబ్దమునకు జౌపవిభక్తికత్వము విరళము. కాని మఱికొన్నిగ్రంథము లందును ఈపదమున కిట్టిప్రయోగము చూపట్టుచున్నది.

'ఆసాసల నట్టుచాచెదచె యందనిపంటికి'. పాం. రం. మా. ౫. 230.

'అఱచేలోపలి నిమ్మపంటివలె'. సారం. చ. 2. 113.

(2) కల్హారము 'అర్హము' వీనిలోనిసంయుక్తవర్ణములను విడఁదీసి, 'కలహారము' 'అరహాము' అనురీతి నీతఁడు ప్రయోగించినాఁడు :

'కలహారదళనేత్ర కడకంటిచూడ్కి—'

రొయిలనిముట్టినచిత్త ముత్తలంపడఁగ. 263. పు.

'ధరణీశ్వరులకు గాంధర్వవివాహ

మరహాంబు ... ...' 463. పు.

ఇట్టిసంయోగశిథిలత 'మర్యాద'—'మరియాద' మున్నగు పెక్కుతావులఁ గలదు. వీనిలో 'కల్హార' శబ్దము సిద్ధసమాస మధ్యగతమగుటవలనను, ఇట్టిప్రాసములు మఱికొన్ని యీతనిరచనమునఁజూపట్టుటవలనను, 'కల్హార' అనుసంయుక్తరూపమే ముద్రణమునఁ జేర్పఁబడినది. రూపుమాయకుండ మూలపాఠ మాపుటయడుగునఁ జూపఁబడినది.

(3) వ్రయము :—'వ్రయముగాకుండ నేర్పడఁ బాతిధాఁచి'. 75. పు.

వ్యయమనుటకుమాఱుగా 'వ్రయము' అనుపదము లోకవ్యవహారమున మిక్కిలిరూఢమై యున్నది. పైనఁజూపినయతిస్థానమున నీతఁడు రేఫసంయుక్తముగ దీనినిఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'పవ' లకు అభేదవర్గయతిని బ్రయోగించెనని తలంచుటకు వీలున్నను, మఱికొన్ని ప్రామాణికప్రయోగములగపడుచుండుటచే దీనిని రేఫయుక్తముగనే గ్రహించెననుకొనుట యుచితముగాఁ దోచెడిని. బ్రౌను తననిఘంటువులో రేఫయుక్తముగను గ్రహించినాఁడు. తిక్కనయు శాంతిపర్వములో ఈపదమును యతిస్థానమునఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు :

'వ్రయమగుటెఱుఁగఁడు వితత జరా వ్యాధులచేన్'. శాం. ప. 4. 345. ఇట 'వ్యయమగుటెఱుఁగఁడు వితత జరాది వ్యథలన్.' అనుపాఠాంతరముకలదు గాని, ఏదికవిప్రయుక్తమో పరిశీలింపవలసియున్నది. భాస్కరరామాయణములోఁ గూడ 'విప్రా, సకలధనంబులు వ్రయమైపోయె.' అని గద్యలోఁగలదు.

(4) చనుమానము :—

'అనుమానమటుమాని యాలేమఁ గదిసి
చనుమానమున వేడ్క సలుపలేనైతి.' 354. పు.

'చనవు' అనునర్థమున ఈపదము వ్యవహారరూఢము. శబ్దార్థచంద్రికలో నీపదము గ్రహింపఁబడినది. కవులుకొందఱు వాడియున్నారు.

'చనుమా చనుమానములోఁడ నావుడున్' సారం. చ. 2. 62,
'ఏ-మానవుఁడైనఁగాని చనుమానమునన్ బహుమానమందు.' నా. రా. సం.

శ్రీ ములుగు పాపయారాధ్యుల దేవీభాగవతమునఁగూడ నిట్టిప్రయోగము గలదు.

(5) అయివారము :—ఇది యాయావరశబ్దభవముగాను, 'య' కారఘటితము గాను శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ గాననగును. కాని, 'యాయివారము' 'అయివారము' అని 'యి' వర్ణఘటితముగా వ్యవహారరూఢి గలదు. దానినిబట్టి యీతఁడు,

'అయివారముల హీనాశయవృత్తి' 75. పు.

అనియే ప్రయోగించి యుండును.

(6) తరువాయి :—వ్యవహారములోనున్న 'సంప్రదాయము' 'సాటి' యను నర్థములలో నితఁ డీపదమును బ్రయోగించినాఁడు :

'తనకు భరద్వాజుతరువాయి వచ్చి' 263. పు.

(7) సంథాయి, ప్రదాయి :—

''నిర్వాణసంథాయి నిఖిలప్రదాయి
గౌరి మాహేశ్వరి............'' 227. పు.
'అరుదుగాఁ బుత్త్రార్థియై యొకగ్రుడ్డు
తెరలుచు నవియించెఁ దెలియ నేరమిని' 19. పు.

ఇట్లీతఁడు స్త్రీవాచకవిశేషణరూపములను బుంలింగములుగాఁ బ్రయోగించి యున్నాఁడు. ఇట్టివి సోమనాథుని రచనయందునుగలవు:

'కొడుకులు లేమికిఁ గడుదుఃఖియగుచు.' బ. పు. 13. పు.

'వనిత యపూర్వలాంఛనధారి గాఁగ.' „ 16. పు.

(8) పాండులు :—

'పారఁబాండులకుఁ దోడువోయెడు శల్యుఁ
గురుపతి తా నెట్లుకొలిపించుకొనియె.' 7. పు.

ఇందు 'పాండులు' అనుపదమునకు 'రఘూణామన్వయంవక్ష్యే' ఈ మొదలగు కాళిదాసాది ప్రయోగములందు సంస్కృతశాబ్దికులుత్రొక్కిన మార్గమున 'పాండుపుత్త్రులు' అనునర్థమును లాక్షణికముగ గ్రహింపఁదగును.

(9) బ్రాహ్మలు :—

'ప్రకటించి యనిచూపి బ్రాహ్మలచేత
నొకకాసు మొదలుగా నొల్లరు నృపులు.' 33. పు.

బ్రాహ్మణులు అనునర్థమున 'బ్రాహ్మలు' అనురూపము సార్వత్రికవ్యవహారరూఢమై యున్నది. చతుర్ముఖవాచక 'బ్రహ్మన్' శబ్దమునకు సంబంధార్థమునఁగాని, విప్రవాచకమగు 'బ్రహ్మన్' శబ్దమునకు స్వార్థమునఁగాని 'అణ్' ప్రత్యయము చేసినయెడల 'బ్రాహ్మ' అను ప్రాతిపదికము (బ్రాహ్మణపర్యాయముగా) సిద్ధింపఁగలదు. కాని దీనితత్సమరూపములగు 'బ్రాహ్మడు' 'బ్రాహ్మలు' అనువానిలో ఉత్వము రాకుండుటకు వ్యాకరణరీతిచే మార్గముచింత్యము. 'రాయఁడు'—'రాయలు' ఇత్యాదులందలి ఉత్వాభావమే పైదానికాధారమనుకొనుట స్థితగతిచింతనమగునేమో!

(10) సర్వపేరు, కల్యాణపాట :—

'పేరురంబున సర్వపేరు నటింప.' 46. పు.

'భాసిల్లఁగల్యాణపాట పాడుచును.' 48. పు.

కేవలసంస్కృతపదములకు దెలుగుశబ్దములతో నిట్టిసమాసములను లాక్షణి కులు సమ్మతింపరు గాని, 'ప్రాణగొడ్డము' 'జీవగఱ్ఱ' ఇత్యాదులగుప్రామాణికప్రయో గములను భంగ్యంతరముగా సంగీకరించియే యున్నారు. ఇట్టిసమాసములుకూర్చిన కవులును బెక్కురు గలరు:

'ముల్లోకవంద్య', 'నిత్యనేమము' బ. పు. 26. 44. పుటలు.

'క్రంపు మహామంచిదనుచు గణుతించిరొగిన్.' భాస్క. రా. అయో. కా. 17. పు. 12. ప.

పైనఁ జూపఁబడినవేగాక మఱికొన్నివిలక్షణసమాసములను గూర్చినాఁడీ తిమ్మయ:

'అనురాగదయుఁడు.' 121. పు. (అనురాగము, దయ గలవాఁడు)

'సూనసాయకువేఁటకాఁడు.' 241. పు. (మన్మథుఁడనెడి వేఁటకాఁడు)

'వజ్రసూటిబాణములు.' (వజ్రమువలె వాడియగు బాణములు)

(11) తమసామరారి :—

'తమసామవారి యుద్ధముసేయఁ దివిటి
వాడిముల్కులతోడ వరబాణసమితి' 59, పు.

పైసమాసములోని తమశ్శబ్దమును అంధతమసశబ్దసామ్యమునుబట్టి బుద్ధి పూర్వకముగానే 'తమసామరారి' (చీఁకటియనురాక్షసుఁడు) అని కవి ప్రయోగించి యుండునేమోయని దానిని సవరింపసాహసింపనైతిని. మార్పఁదలఁచినచో 'అంధ తమసామరారి' అని సులువుగా మార్పవచ్చును.

పైనిచూపినవిగాక— 'ఎల్లేరువు', 'కఱత', 334. పు. 'ఎల్లగాఁడు' 593. పు. మొదలగుపదములు కోశములకెక్కనివి యిందుఁగలవు. అట్టివి ప్రకరణ మునుబట్టి అర్థవంతములగుటచేతను, మాండలికములై యుండునని తోచుటవలనను అట్లేయుంచితిని.

(iv) ఛందస్సు :—

(1) గణములు :—

ద్విపదలలో లాక్షణికప్రోక్తములైన సూర్యేంద్రగణములస్వరూపమువైనే ప్రధానదృష్టి నిలుపక, తాళగతికిని గానఫణితికిని ఆనుగుణ్యముసంపాదించుటకే

ముఖ్యముగ నెంచి తిక్కయ రచనననుసరించినాఁడు. ఈరచనమునఁ గొన్నియింద్ర గణముల తావులందు మాత్రాసంఖ్యసరిపడు చంద్రగణములు కానవచ్చును.

'భూధరేంద్రము బుడబుడరవముతోడ'. 43. పు.

'తెల్లచంద్రిక దెగడు దేహంబుతోడ'. 57. పు.

'వినతికొడుకని కాద్రవేయులఁ గరుడు.' 68. పు.

ఇట్లే తాళగతికిని గానఘణితికిని అనుగుణముగారచించుటలో గొన్నిపట్ల హ్రస్వములను దీర్ఘముచేసి శబ్దస్వరూపము మార్చినాఁడు :

'అజుఁడంతఁ దనదు సత్యాలోకమునకు.' 55. పు. (Foot note)

"నకులసహాదేవ నామముల్ వారు." 246. పు.

'గౌతమాంగీరస కశ్యపనీల.' 45. పు.

శబ్దరత్నాకరాది కోశములలోఁ గొన్నిట 'ఆంగీరస' పదము 'ఈ' కార వంతముగానున్నది.

గణములతబ్బిబ్బును గణింపక తాళగతినే ప్రధానముగ నెంచి, యిట్లు ఛందస్స్వాతంత్ర్యముచూపుట ప్రాచీనులగు మఱికొందఱుద్విపదకవులందును గలదు.

'దాపటనన్నంబు తాఁగుడిచి యంతి.' నవనా. చ. 29. పు.

'మనసిజుదేవిదా మధ్యమొక జోక.' „ 55. పు.

మఱియొకచో, 'తలఁచికృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రి.' 313. పు. అని యొక పాదము గణభంగముతోఁగలదు. అదియుఁ బైరీతినే తలఁచి 'కృష్ణాచతుర్దశినాఁటి రాత్రి.' అని దీర్ఘయుక్తముగాఁ బ్రయోగించియుండునేమో !

(2) యతివిశేషములు :

(1) కొందఱుప్రాచీనద్విపదకవులవలె నితఁడును బ్రాసయతిప్రాయికముగా వాడియున్నాఁడు.

'అనయంబు శైవదూషణ మాని.' 34. పు.

'అని యింద్రుఁడుర్వీశుఁగనిన ......' 37. పు.

'మిత్రావరుణు నార దాత్రి సౌవర్ణ.' 45. పు.

సోమనాథుఁడీయతిని ప్రయోగించినాఁడు. గౌరన నవనాథచరిత్రలోఁగూడఁ గలదు:

'విరులరేకులును జాంజారుకెంద్రుకలును.' నవ. నా. చ. 36. పు.
'సన్నపుఁగటిమీఁదఁ జెన్నొందువాని.' ,, 42. పు.

(2) అఖండయతులను బెక్కురీతుల నీతఁడు వాడియున్నాఁడు:

'నాఁడుదర్భలఁ నాక నాసర్పములకు.' 90. పు.
'నీకాంతనయ్యెద నెలమిఁగైకొనుము.' 130. పు.
'రువ్వనవచ్చితి రుత్తమోత్తములఁ.' 256. పు.

మఱియు నీతఁడు కొన్నియతిస్థానములందు భ్రమప్రమాదములకు లోనైనట్లును గాననగును :—

'పయ్యెద — పయ్యద' ఇత్యాదులందలి ద్వైరూప్యమును బట్టియు, నుచ్చారణ సామ్యమునుబట్టియు 'అయ్యెడ' అనుదానిని 'అయ్యడ' గా భావించి — 'అల్లియ దునిమి యయ్యెడ నొక్కకోల.' 215. పు. యని ప్రయోగించినాఁడు. ఇట్లే యుచ్చారణ సాదృశ్యమునుబట్టి 'చెదరక' యనుదానిని 'చదరక' యనియు, 'జటలు' అనుదానిని 'జెటలు' అనియు గ్రహించి,

'చెదరక చంచలించక నిల్చఁగాన.' 215.
'జటలెల్లఁ బెతికిన సింగమోయనఁగ.' 272. పు.

అని యతులుకూర్చియున్నాఁడు. ఈరీతినే గౌరనయు 'పొచ్చమును' 'పొచ్చెము' గఁ దలఁచి, 'చలికొండకూతు పొచ్చెములేని ప్రేమ.' (నవనా. చ) అని ప్రయోగించినాఁడు.

సాధారణముగఁ బదాదినున్న ఉ ఊ ఒ ఓ లు వకారాదులుగ శ్రుతిగోచరము లగుట సహజము. ఆసాదృశ్యముచే భ్రాంతివడి:

'ఓజమై జరయుఁ జావును దెవుల్ లేని.' 21. పు.
'ఊడిపికోఁబూని పోవుచునుండి.' 75. పు.

అని యతిస్థానములు కూర్చినాఁడు. ఇట్లే గౌరనయు 'వొక్కని' 'వుండఁగ' అనిభ్రమపడి

'ఒక్కని డించిపోవుటయు ఛీత్రిల్లి.' నవనా. చ. 92. పు.
ఉండంగఁదగిన తావులను విశ్వాస్యు.' 177. పు.

అనిప్రయోగించినాఁడు. మఱియు, ఎవఁడు ఎప్పుడు ఇత్యాదులందుఁబదాదిని 'య' కారము వినఁబడుచుండుటయు, అట్టియుచ్చారణస్వభావమునుబట్టియే కొందఱు లాక్షణికులు పదాది 'య' కారమంగీకరించుటయు సంభవించినది. తిమ్మయ 'ఎనసిన' అనుదానిని 'యనసిన' యనిభావించి 'ఎనసిన వేడ్కతో నమ్మునీశ్వరులు.' 99. పు. అని కూర్చియున్నాఁడు. ఇవిగాక యీతఁడు ప్రమాదవశమున యతిస్థానములు తప్పించినతావులును గలవు:

'పురుకుత్స సగర పురూరవులాది.' 198. పు.
'చుమచుమ నైన సెత్తురు చుక్కబొట్లు.' 199. పు.
'ఎన్న నాతర మేడ నీతర మేడ.' 268.

(2) ప్రాసవిశేషములు:—ఒకప్రాసస్థానమున రెండుమూఁడువ్యంజనములున్న చోటఁ దక్కినప్రాసములందు వానినన్నిటిని ఆవర్తింపఁబనిలేదనియు, వానిలో నేయొక వ్యంజనమైనను సరూపమై సరిపడినఁ జాలుననియుఁ బ్రాచీనద్విపదకవులు తలంచినట్లుగ పడును. ఆమతముననుసరించిన కొన్నిప్రయోగము లీతనివి గలవు:

'శూద్రుఁడవై పుట్టు—నుద్వృత్తికోపుఁడై.' 190. పు.
'నేర్చితిమతనిచే—రాచచిత్తంబులు.' 256. పు.
'వార్షాద్భుతాక్రాంతులై—శరగురు.' 260. పు.
'చంచరీకములఁ—నిల్చి............'

పైతావులలోఁ గొన్నిట 'ఉద్రిక్త', 'నేచితిమి' ఇత్యాదిగా అల్పములగు మార్పులు ప్రాసస్థానముల నెట్టివిలక్షణతయులేకుండఁ గుదురుచున్నను, మూలపాఠములనుబట్టియు, నిట్టిప్రాసలు ప్రాచీను లనుమోదించుటఁబట్టియు వీనినసవరింప నొల్లక యట్లే విడిచితిని. క్రిందిప్రయోగములఁ దిలకింపుఁడు:—

సర్వజ్ఞ భక్తి విరహితు — డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికిఁగొఱయే.' శివతత్త్వసారము.
'అక్షణంబునఁ బంచభక్ష్యముల్ గుడిపి.' బ. పు,
'శర్జంబునావుడు బిజ్జలుండంత.' బ. పు.

ఈతఁడు 'షప' ప్రాసమును సమ్మతించినాడు :

'నాపుత్రికుదయించు నందనునంద
యువరాజభారంబు నున్పనోపుదువె''   173. పు.

కొన్ని తావులఁ బ్రాసపూర్వాక్షరగురుత్వలఘుత్వతౌల్యమును ఈతఁడు పాటించినట్లగపడదు :

'అదర విప్రద్వేష మాచరించితిరో!
వేడినయర్థుల వృధగఁ బంపితిరో!'   31, పు.
'తాడెక్కు-మానిసిఁ దగఁ గ్రిందవట్టి
రొడగాఁగఁ ద్రోయంగ నెవ్వరితరము.'   121. పు.

*   *   *   *   *   *   *   *

దక్షిణతీర్థములను సేవింపఁబోవునాంధ్రులు దర్శింపవలసినముఖ్యతీర్థము తంజావూరుసరస్వతీమహాలులోని పుస్తకభాండాగారము. ఆయాలయమునునిర్మించిన ఆంధ్రనాయకరాజులు అందుప్రతిష్ఠచేసిన దేవి ఆంధ్రసరస్వతి. కాలక్రమమున ఆదేవికినిరుపార్శ్వముల నితరభాషామూర్తులును నెలకొల్పఁబడినవి. అయినను మూలపీఠమున దర్శనమిచ్చు దేవి ఆంధ్రసరస్వతియే. ఆతీర్థసంసేవనము ఆంధ్రులెల్లరును, విశేషించి సాహిత్యోపాసకులును ముఖ్యముగా ఆచరింపఁదగినది.

చోళమండలమును 140 సంవత్సరములు అవిచ్ఛిన్నముగాఁ బరిపాలించిన యాంధ్రనాయకరాజవంశములో మూఁడవపురుషుఁడును అపరకృష్ణరాయలునయిన రఘునాథరాయలే యీభాండాగారమును దొలుతనెలకొల్పినవాఁడని పెక్కుమంది యభిప్రాయము. ఆతని తాతతండ్రులైన చెవ్వప్పనాయకుఁడును, అచ్యుతనాయకుఁడును ఆతనివంటి కవితారసికులును గవిపోషకులును గారు. లక్ష్మీపూజతోఁబాటు సరస్వతీపూజయుఁ బ్రారంభించిన మహారాజు రఘునాథరాయలే. కావునఁ భాండాగారనిర్మాత ఆయనయే కావచ్చు. రఘునాథరాయనిపుత్త్రుఁడు విజయరాఘవుఁడు రాజ్యపాలనాదులయందెట్లున్నను సంగీత సాహిత్యలోలత్వమునఁ దండ్రివంటివాఁడే. ఆతనికాలమున ఆభాండారము మఱింతవృద్ధియైనది. 1673 వ సంవత్సరములో ఆరాజులపరిపాలనయంతమైనది. 1675 లో మహారాష్ట్రులు ఆకోటను స్వాధీనమొనర్చుకొనిరి. వారు అన్యరాష్ట్రీయులేయైనను బరజాతీయులుకారు గనుక ఆభాండాగారమునెడ పూర్వరాజులభక్తిగౌరవములనే చూపి, యథాశక్తి పోషించుటకును బెంపొందించుట

కను బాటుపడిరి. వారిలో రెండవమహారాష్ట్రప్రభువైన శాహాజీయు (1684–1712), నాల్గవవాఁడైన తుకోజీయు (1729–1735), పిమ్మట ప్రతాపసింహుఁడును (1740-1764), ఆపై రెండవశరభోజియు (1800-1832), భాండాగారపోషణకర్తలలో ముఖ్యులు. నాయకరాజులవలెనే వీరును స్వయముగాఁ గొన్ని తెనుఁగుకావ్యములను వ్రాయుటయేకాక, తమయాస్థానకవులచే వ్రాయించి సత్కరించినసాహిత్యరసజ్ఞులు. మఱియు, వారియడుగుజాడలచే నడచి నానాదిశలనుండి నానాభాషలలోని ప్రశస్త గ్రంథములకుఁ బ్రతులువ్రాయించి తెప్పించి గ్రంథాలయమును విస్తరింపఁజేసిన యుదార శీలురు. ఆసంప్రదాయములో శాహాజిచే వ్రాయింపఁబడినదే యిప్పుడు మాకులభించిన యీద్విపదభారతప్రతి.

ఈగ్రంథాలయప్రాశస్త్యమునుగూర్చి మొదట పత్రికలలో వ్రాయుటయే కాక, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమునఁ బ్రవేశించినవెంటనే నేను, సర్. రాధాకృష్ణన్ గారికి మనవిచేయఁగా, వారా గ్రంథసంపుటికి కేటలాగు తయారుచేయించి ప్రకటింపించిరి. తదుపరి సర్. డాక్టరు. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు ఆగ్రంథసముదాయములో అముద్రితములైన, పదములు, ద్విపదలు, కీర్తనలు, యక్షగానములు, వచనములు మొదలగు నానావిధ గ్రంథజాతులకుఁ బ్రతులువ్రాయించి తెప్పించి ప్రకటింపఁబూనుకొనిరి. ఆమహాకార్యప్రారంభమే యీద్విపదభారతప్రచురణము. భారతకథయెడను అందలికర్మయోగమునెడను శ్రీరెడ్డిగారికిఁగల భక్తితాత్పర్యము లాంధ్రులెల్లరెఱిఁగినదే. దానింబట్టియే మొదటిప్రచురణముగా వీరు భారతమును వెల్వరింపఁబూనుట. ఈకార్యము తుదముట్టసాగించవలెనని వారికెంతో యుత్సాహము గలదు. దైవానుకూల్యముకలిమి నదిసఫలముగావలెననియు, నేనును యథాశక్తి నావంతుభారము నిర్వహింపవలెననియుఁ గోరుచున్నాను.

ఆంధ్రసహృదయులు నేను మనవిచేయు నొకసంగతిని జిత్తగింతురుగాక. ఈభారతమును గవిత్రయభారతముతోఁ బోల్చిచూచి యిందు 'అవిలేవివిలేవ'ని యీసడింపకుందురుగాక. దానిస్వరూపము వేఱు — దీనిస్వరూపము వేఱు; దాని ప్రయోజనమొకటి — దీనిప్రయోజనమింకొకటి; అదిపుట్టినదొకజాతిపాఠకలోకమునకు — ఇదిపుట్టినదియింకొకజాతివారికి. కావున నొకజాతివాఙ్మయమునకుఁజెందిన యీగ్రంథమును వేఱొకజాతిదైన కవిత్రయభారతముతోఁ బోల్పయత్నింపక, దీని

గుణమును బట్టియే దీని నాదరింపఁజూచుసరసులకు, ఇదిమెచ్చుగొల్పునేగాని నిరసన భాజనముగాదు.

కంతిమ్మయవంటివారే భారతభాగవతాదులను పాటలుగా ఆటలుగాఁ బదములుగా శతకములుగా వెలయించి, వానిపరమార్థమును సంఘమున నెవరికిఁదగినట్టు వారికిఁ బంచిపెట్టిన నిష్కామయోగులు. అరచనలన్నియుఁ బామరములనియు నప్రౌఢములనియు దోషభూయిష్ఠములనియు, నిపుడువానిసంస్మరణమునైతము మఱచిపోయితిమి కావుననే మనవాఙ్మయశరీరమున నొకపార్శ్వము పక్షవాతపీడితమై చచ్చువడినది. దానినిఁ బునరుజ్జీవింపజేయుట మనకు మానరానికర్తవ్యము.

ఇదిరామకృష్ణుఁడు పేరువడినగ్రంథమే యనియు, దీనిప్రతులు ఆంధ్రదేశమెల్లెడలఁ బ్రాకినవనియుఁ జెప్పుటకు సందియములేదు. కానిచో విరాటపర్వపుఁబ్రతి యొకటి తంజావూరిలో, నింకొకటి నైజామురాష్ట్రములో నెట్లులభింపఁగలవు! కావ్యజనమునకు వ్యాప్తియేకదా పరమప్రమాణము! ఇది యాంధ్రదేశమెల్లెడలను సంచరించుచు సజీవమైయున్నది. కవిత్రయభారతముముందుఁ దలయెత్తుకొని యిది నల్చియుండుటలోఁగలవిశేషమేమో సహృదయులే యూహింతురుగాక.

ప్రాచీనతాళపత్రగ్రంథములను సంస్కరించి ముద్రింపఁబూనుకొనువారికిఁ గావలసినసమపాయములలో మొదటిది ప్రత్యంతరలబ్ధి. వివిధప్రతులసాహాయ్యమున్నచో వానియందలిపాఠాంతరములఁ బరిశీలించి, "యేది సాధువు—ఏది యసాధువు, ఏది కవిది—ఏది కాదు" అనువిషయములను నిర్ణయించుకొని, గ్రంథమునంతయుఁ గవిహృదయానుసారముగా నొకసూత్రముపకుఁ దెచ్చుటకు వీలగును. ఆసాయములేనినాఁడు సంపాదకుఁడుపడుక్లేశము ఆతనికేయెఱుక. ఈద్విపదభారతసంస్కరణమున నాబుద్ధికట్టిక్లేశమపారే గలిగినది.

ఒక్కతంజాపూరిలోఁదప్ప సీయాదిసభాపర్వములకు వేఱొకప్రతి యెచ్చటనుదొరకలేదు. దానికిఁదోడు ఉన్నయొక్కప్రతియు వివిధలేఖనప్రమాదములతో నిండియున్నది. అందుచే ననేకపదములస్వరూపము, వాక్యములయన్వయముఁ దాఱుమారైయున్నది. వానిని సాధ్యమైనంతవఱకు సురూపములుగను అన్వితములుగను జేసితిని. ఒక్కొకచోట ఆలేఖనప్రమాదము అగమ్యగోచరమైనపుడు విడదీయరాని గ్రంథులవలెఁ గొన్నిపదములు, వాక్యములు మిగిలినవి. అట్టివానిని సవరించుట నేను

సొంతకవిత్వముచెప్పుట. కవియెడ నట్టియపచారము చేయలేక పాఠకలోకమో, యేనాఁటికేని ప్రత్యంతరమో నిర్ణయింపవచ్చునని వానినట్లే విడిచితిని.

ఇవిగాక, లక్షణగ్రంథానుసారముగా సవరింపఁబూనినచో సంస్కరింపఁదగిన పదప్రయోగములెన్నియో కలవు. అవన్నియు నపశబ్దములుగానే పండితులు భావింపవచ్చును. కాని, ఉద్దిష్టపదకవులభాష సర్వథా లక్షణగ్రంథవిధేయము కాకుండుటచేతఁ గవిసమ్మతములైన ఆయారూపములను నేనుబాడవడఁగింపసాహసింపక యథాతథముగా విడిచితిని.

ఒక్కొకచో మూలపదమునకు నేదోయొకయర్థమున్నను, ప్రకరణమునుబట్టి యది కవిప్రయుక్తమైయుండదనితోఁచియు, స్వారస్యమపేక్షించియు వేఱొకపదమును గ్రంథమునఁజేర్చి, మూలపదమును ఫుట్‌నోట్సులోఁ జూపితిని. నాసవరణకన్న మూలపదమే బాగున్నదనుకొనువారు దానినే గ్రహింపవచ్చును.

కొందఱకు, అక్కడక్కడ నేనుచూపినసవరణలు పైత్యము తోఁచవచ్చును. అది సహజమే. అచ్చుపూర్తియైనతరువాత మరలఁ జూచుటలో నాయూహకే కొన్ని తట్టినవి. చూచినకొలఁది యట్లే తోఁచుచుండునుగాఁబోలు! ప్రత్యంతరములభించువఱకు ఈవికల్పములకు నియతిచేకూరదు.

అనన్వితమును, అపరూపమునగుమూలపాఠమును సవరించుటలోఁ గొన్నిచోట్ల రెండుమూఁడుమంచిపాఠములు మొదట నూహించివ్రాసితిని. అందొకటి గ్రంథమునఁ గూర్పఁబడినది. రెండవది ఫుట్‌నోట్సులో, అసలుమూలపాఠముండఁదగినతావునఁ బ్రమాదవశమునఁ బడినది. ఈతబ్బిబ్బులో అసలుమూలపాఠము ఫుట్‌నోట్సులోఁ జేరనేలేదు. అట్టిపాఠములు తప్పొప్పులపట్టికతుదిని జూపితిని.

మూలమునకు దూరముతొలఁగిపోకుండ నత్యల్పసంస్కారముతో నుచిత పదములనుసరిపెట్టుటలో, అక్కడక్కడ, కొన్నిపాదములలో యతిపోయినది. ఇది ప్రమాదముగాదు; బుద్ధిపూర్వకము. యతిభంగమీతనిసంప్రదాయము గనుక.

ప్రూఫులు నేనుజూడకపోవుట పొరపాటేయైనది. అక్షరవ్యత్యాసములు, అనవసరప్రశ్నార్థకచిహ్నములు, అర్థములేనిఆశ్చర్యార్థకచిహ్నములు, అక్కఱలేని అర్ధానుస్వారములు మొదలగు అనుకొననియచ్చుతప్పులక్కడక్కడ దొరలినవి. వానిని జాలవఱకు శుద్ధపత్రమున సవరించితిని. అందుఁజేరనివియు మఱికొన్ని యుండవచ్చును.

పాఠకులు మన్నింతురుగాక. ఈగ్రంథమునకు రెండవసారియచ్చుపడుభాగ్యము పట్టునేని యీలోపములన్నియు నందు సవరింపఁబడును.

ఈసంపుటములోని బాలసరస్వతీశ్వరుని సభాపర్వమందలిరచన కేవలబాలకవిత్వముపలె నున్నది. గ్రంథసంపూర్ణతకు వెలితిలేకుండుటకై యీసభాపర్వము ప్రకటింపకతప్పినదికాదు. పైఁజూపినగుణవిశేషములన్నియు తిక్కయకవిత్వమునకు సంబంధించినవేకాని యీతనిరచనలోనివి గావు.

తంజావూరినుండి యీప్రతి వ్రాసితెచ్చుటకై ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయముచే నియుక్తులైనవారు శ్రీ. కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మగారును, శ్రీ. టి. రామచంద్రాచారిగారును. ప్రతివ్రాయుటలో వారుచూపినశ్రద్ధకు నేనెంతో సంతోషించితిని. ఊరక జీతముకొఱకే పనిచేయువారట్టిశ్రద్ధ చూపలేరు.

ఈయిర్వురిలో జోగయ్యశర్మగారు ఇంచుమించునేఁటివఱకు నాకు చేదోడు వాదోడుగా నుండి, యీకార్యనిర్వహణములో నాతోసమానమగునభినివేశమునే చూపిరి. ఈయనుచరునికతమున నే దుస్సహమైననాశ్రమ కొంతసహ్యమనిపించినది.

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు,
6 - 2 - 1943.

పింగళి లక్ష్మీకాంతం.

ఉపోద్ఘాతమునకు తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
9	5	రణజాల .	గుణజాల
17	3	సంచరించును	సంచరించుచు
17	27	నేర్పాటు	వేర్పాటు
~~19~~	~~5~~	~~తల్లిచాలు~~	~~తల్లిచాటు~~
23	16	తాాలెడ్చి	తాాల్చెడి
24	22	పదా్మ	పద్మ
25	23	వోయిం	దోయి
28	16	యూర్వసి	యూర్వశి
32	1	అదంతములగ	అదంతములుగ
36	13	డివిటి	డివిరి
,,	25	లాక్షణిత	లాక్షణిక
42	19	సూత్రముపకు	సూత్రమునకు
43	10	పుటక్	ఫుట్

విషయసూచిక

ఆదిపర్వము — ప్రథమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — ద్వితీయాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — తృతీయాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — చతుర్థాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — పంచమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — షష్ఠాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — సప్తమాశ్వాసము

ఆదిపర్వము — అష్టమాశ్వాసము

సభాపర్వము — ప్రథమాశ్వాసము

సభాపర్వము — ద్వితీయాశ్వాసము

ద్విపద భారతము

౧

ఆదిపర్వము

(తిమ్మయ)

ప్రథమాశ్వాసము

కృత్యవతరణిక

శ్రీరామ, రఘురామ, సీతాభిరామ,
ధారుణీపతిరామ, దశరథరామ,
సౌమిత్రిసహచార, జగదేకవీర,
శ్యామనిర్మలగాత్ర, సత్యచారిత్ర,
కౌశికయాగ రక్షాపుణ్యయోగ,
కౌశికకోదండ ఖండనోద్దండ,
జానకీకల్యాణ, శర్మధురీణ,
మానిభార్గవకోప మథనప్రతాప,
పాలితలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న,
లాలిత [1] గురువాక్య, [2] లక్ష్మణాలోక్య,
గుహానుతవైదుష్య, కుహనామనుష్య,
విహితభరద్వాజ విపులవాక్పూజ,
చిత్రకూటవిహార, చిరకీర్తిహార,
పాత్రనుతాద్వంద్వ పాదుకాద్వంద్వ,
ఖచితపావన దండకావనభవన,
రచితాపరాధ విరాధవిరోధ,
శరభంగమునిసంగ, శరభంగభంగ,
శరభంగసంస్థాన, జాహ్నవీస్నాన,
కలశభవన్యస్త కార్ముకహస్త,
కలుషిత శూర్పణఖా [3] ముఖదర్ప,

---

1. గుణ. 2. లక్ష్మణశ్లోక్య. 3. ముఖ-(మా)

ఖరదూషణాది రాక్షసమర్మభేది,
కారణాన్వేషిత తుంగ మాయాకురంగ,
సీతావియోగ, సుశీలప్రయోగ,
ఘాతకబంధ పాతకపంకబంధ,
సుగ్రీవకృతసఖ్య, సురదత్తసౌఖ్య,
నిగ్రహాప్రియ వాలివిదళనశాలి,
పంపాసరస్తీర భవ్యవిహార,
సంపాతికృతమార్గ సైనికవర్గ,
సీతాశిరోరత్న శీలితయత్న,
ఆతతలంకా ప్రయాణనిశ్శంక,
సరసవిభీషణ స్థాపననిపుణ,
శరధినిర్మితబంధ, సాధుసంబంధ,
క్షపితరావణ కుంభకర్ణ సంరంభ,
కపిసైన్యజీవరక్షణ, గతదైన్య,
నిష్పాప మైథిలీ నియమితకోప,
పుష్పకారోహణ భోగనిర్వాహణ,
[1] యిద్ధవిభాగ్రామ, యినకులసోమ,
సిద్ధసాకేత లక్ష్మీమనోపేత,
జయ జయ గుణధామ, జయ రఘురామ,
జయ నిత్యకల్యాణ, చకితసంత్రాణ,
నీకు నేఁ జెప్పఁబూనిన కథాక్రమము
చేకొని విన్నవించెదఁ జిత్తగింపు.
అని నిర్మలధ్యాన మాత్మలోనిలిపి
కనుఁగొంటిఁ ; దత్కథాక్రమమెట్టిదనిన ;
భూమిలో సారమై పొలుపొందునట్టి
నైమిశారణ్య పుణ్యక్షేత్రమునను

1. ఇద్ధనభాగామ ఇనకులస్తోమ.(మూ)

శౌనకాదులు మున్ను సత్రయాగంబు
నూనినరతిఁ జేయుచున్న, నచ్చటికి
నొకనాఁడు వేడ్కతో నుగ్రశ్రవుండు
సకలపురాణార్థ పరసుఁడేతెంచి,
యనుపమభక్తి సాష్టాంగప్రణామ
మొనరించి, వారితో నోలి నందంద
నభినుతులొనరింప, నాశౌనకాదు
లభినవోత్సాహులై యతనిఁ బూజించి,
కుశలపీఠంబునఁ గూర్చుండఁ బెట్టి,
కుశలంబులడిగి, కోర్కులు దోపననిరి:
"ఇచ్చఁదలంచుచో నింతలో వేగ
వచ్చితివో సూత, వరకథాజాత.
ఆపరాశరసూతి కాత్మశిష్యుండు
చూపింప మాతండ్రి రోమహర్షణుఁడు
కనుఁగొని నీవెఱుంగని పుణ్యకథలు,
విననియర్థము లేదు విశ్వంబులోన.
నవిరళమహిమ మహాభారతంబు
చెవులకుఁ జవులుగాఁ జెప్పవే మాకు.
అనఘ, గరుత్మంతుఁ డననిఁబుట్టుటయుఁ,
జెనకి తాఁ దల్లిదాసీత్వంబు దీర్పఁ
దలఁచి యాఘనుఁ డమృతంబు దెచ్చుటయుఁ,
గొలఁదిఁ దజ్జననిఁ దోడ్కొని పోవుటయును,
అమరదానవముఖ్యు లంబుధిఁ ద్రచ్చి
యమృతంబుఁ బడసినయట్టి హేతువును,
వైనతేయుఁడు విష్ణువాహనంబైన
యానిమిత్తంబును, నదిగాక మఱియు,
లలి నిట్టికథకు మూలస్తంభమగుచుఁ
బొలుచు వేదవ్యాసుపుట్టు వేలాగు?

శంతనునకు గంగ సాధ్వి యేలాగు?
శాంతిఁ భీష్ముఁడు బ్రహ్మచారి యెట్లయ్యె?
నతఁడు చిత్రాంగదుఁ జరిగించి పిదప,
క్షితి నెట్లు నిలిపె విచిత్రవీర్యుని?
ధృతరాష్ట్రపాండుల దేవరన్యాయ
గతిఁ బరాశరసూతి గన్నలాగెట్లు?
విదురజన్మము, పాండవేయకౌరవుల
యుదయప్రకారంబు నుర్వి నేలాగు?
ఆరాజసుతులకెట్లస్త్రంబులబ్బె?
నేరీతి దుర్మంత్ర మెన్నె రారాజు?
వారణావతమున వహ్నిలోఁ బడక
యేరీతి వెలువడి రెల్ల పాండవులు?
మొగి నెట్లు గాంచె భీముఁడు ఘటోత్కచునిఁ?
దగవొప్ప బకుని నాతఁ డెట్లు చంపె?
శ్వేతాశ్వములు మఱి శ్వేతవాహనున
కాతతగతి నెట్టు లరయ సిద్ధించె?
నంచితగతి మత్స్యయంత్ర మేయించి
పాంచాలి యేవురభార్య యెట్లయ్యె?
ద్రౌపదిపెండ్లికిఁ గాంచెనోయి శౌరి
యా పాండుసుతుల నేమని యాదరించె?
నప్పుడు వారల నాంబికేయుండు
రప్పించి మఱి యర్ధరాజ్య మెట్లిచ్చె?
మానినిఁ గవియుచో మఱి పాండవులకు
మౌని నారదుఁ డేమిమర్యాద చేసె?
నంత నర్జును తీర్థయాత్ర యెట్లొదవెఁ?
గాంత సుభద్ర నా ఘనుఁ డెట్లు దెచ్చె?
ఖాండవ మగ్నిచేఁ గాల్పించి, క్రీడి
గాండీవమును దేరు గన్నలాగెట్లు?

ఆనుహాగ్ని విదప్పి యాఁకటి గ్రమ్మెఁ బోఁయు,
పా మెట్లు కృష్ణుఁ బాండవుఁడు నిలిచి?
నరుని పార్థుఁడు గావ నయ్యగ్నిశిఖలు
వెలువడి, సభ యెట్లు విరచించె మయుఁడు?
అక్కొల్వులోపల యమసూనుతోడఁ
బ్రాకటలీల నారదుఁ డేమిచెప్పె?
రాజసూయాధ్వర ప్రారంభ వేళ
నాజరాసంధుని హరి యేమిచేసె?
శౌరికి నగ్రపూజలు చేయునెడ
యేరీతి శిశుపాలుఁ డీల్గె గర్వమునఁ?
గొలువులోనికివచ్చు కురురాజుఁ జూచి,
యెలనవ్వుగా భీముఁ డేటికినవ్వె?
ద్యూతంబు తలపెట్టి, దుర్యోధనుండు
ఏ తెఱంగున గెల్చె నెల్ల పాండవుల?
ద్రౌపదిఁ దోషలమీఁదకు రమ్మటంచుఁ
బాపాత్ముఁ డెట్లాడెఁ బతులసన్నిధిఁ?
అతివఁదోడ్కొని యంత నడవికేఁగుదును
బ్రతిన లేమేమని పట్టిరి వారు?
అమ్మహావనములో ననిలజుచేతఁ
గిమ్మీరుఁ డేరీతిఁ గెడసెఁ బోరాడి?
వారియును ద్రుపదుండు నంతఁ బాండవుల
నరయుదమని పోయి యచట నేమనిరి?
పాశుపతాస్త్రంబుఁ బడయంగఁ గోరి,
యీశానుతోఁ గ్రీడి యెట్లు పోరాడె?
నాతఁ డాపాశుపతాస్త్రంబుఁ బడసి
యే తెఱంగునఁ బోయె నింద్రునిఁజూడ?
రోమశువలనఁ బార్థునిసేమ మెఱిఁగి
యేమితీర్థములాడె నిట ధర్మరాజు?

పూని యావేళ దుర్బుద్ధియై పవన
సూనుసిచే జటాసురుఁ డెట్లుచచ్చె?
హనుమంతుతో భీముఁ డదియేల గూడె?
ధనదుసేనాపతిఁ దా నెట్లుచంపె?
నంత నాతఁడువోయి యక్షులగెలిచి,
కాంతకై సౌగంధికము నెట్లుదెచ్చె?
నతనియుద్ధతిఁ జూచి యమసూతితోడ
హితమతి ధననాథుఁ డేబుద్ధిచెప్పె?
దివి నస్త్రములుగాంచి తివిఱి నివాత
కవచుల నేరీతి ఖండించెఁ గ్రీడి?
మఱి పాండవులు గంధమాదనంబరిగి
కొఱఁతగా కేవురుఁ గూడుటేలాగు?
పాముచేఁదగిల, యప్పవమానసూనుఁ
డేమియుఁగాక తా నెట్లువెల్వడియె?
హరి యంతఁ బార్థుల నరయఁబోవుటయు
హరిదేవి యేమాటలాడె ద్రౌపదిసి?
రారాజు ఘోషయాత్రకు వచ్చి తగుల
నేరీతి విడిపించె నింద్రనందనుఁడు?
ప్రాయోపవేశంబు పన్నగధ్వజుఁడు
చేయఁ, గర్ణుం డేమిచెప్పెఁ బైనొత్తి?
ద్రౌపదిఁ గొనిపోవు దండిసైంధవుని
నేపునఁ బావని యెట్లు భంగించె?
ఘనులు పాండవు లంతఁ గ్రమ్మఱి ద్వైత
వనమున కేరీతి వచ్చిరందఱును?
దివిజదేవుండు భూదేవుఁడై పోయి
కవచకుండలములఁ గర్ణునెట్లడిగె?
యమధర్మరాజుతో నాధర్మరాజు
రమణ నేమని యంతరంబులు పలికె?

మెచ్చి యముఁ డంత మేదినీశులకు
నిచ్చినవరము లేమేమి యేవురకుఁ?
బోయి పార్థులు మత్స్యపురిసమీపమున
నాయుధంబులు దాఁప నను వెట్లు గనిరి?
ఏ వేషములుదాల్చి యేవురు విరట
భూవరుఁ గొలిచిరి పూఁబోఁడితోడ?
నందు భీముఁడు కీచకావళినెల్ల
నిందుబింబాస్యకై యెట్లు మర్దించె?
బలిమిఁ ద్రిగర్తులు పశులఁబట్టుటయు,
నలిగి విరాటుఁ డెట్లాజికిఁ బోయె?
మఱునాఁడు గోవుల మఱియుఁ గౌరవులు
తఱిమిపట్టినఁ గ్రీడి తా నెట్లువెడలె?
గోవుల మరలించి, కురురాజు దొరల
నేవిధంబున గెల్చె నింద్రనందనుఁడు?
ఆమత్స్యపతికూఁతు రభిమన్యు నెట్లు
తామరసాక్షి యుత్తర పెండ్లియాడె?
నంత రణోద్యోగులై పాండుసుతులు
వింతగా నెచ్చోట విడిసిరి మెఱసి?
కయ్యంబునకుఁదోడుగా నిందునందు
నెయ్యులై కలిసిన నృపతులెవ్వారు?
ఒక్కట హరిఁబిల్వ, నురగకేతనుఁడు
నక్కిరీటియుఁ బోవ, హరి యేమిచేసెఁ?
బారి [1]ఁబాండులకుఁ దోడుపోయెడుశల్యుఁ
గురుపతి తా నెట్లుగొలిపించుకొనియె?
దూతయై పోయి, పార్థులఁజూచి, మరలి
యేతెంచి సంజయుం డేమనిచెప్పె?
నప్పుడు నీతిగా నాంబికేయునకుఁ
జెప్పిన విదురునిసిద్ధాంత మెట్లు?

---

1. 'పాండవేయు'లను నర్థములో వాడియుండును.

హరి యంత దూతయై హస్తినాపురికి
చనుదేర, రాజరాజప్పుడేమి తలఁచె ?
రూపింపఁ దనవిశ్వరూపంబు చూపి
యాపద్మనాభుఁ డేమనియెఁ గౌరవుని ?
మాధవుచేత జన్మముఁ దెలిపించుకొనియు
రాధేయుఁ డేల ధర్మజుఁ గూడఁడయ్యెఁ ?
దను నర్ధరథులతోఁ దగుల నెన్నుటయుఁ,
గినిసి కర్ణుండు గాంగేయు నేమనియె ?
జానొప్ప 'భీష్ముండు సమసినదాఁక
రా' నని కర్ణుండు రణమొల్లమానె ?
నంత శిఖండిజన్మాఖ్యాన మెట్లు ?
చింతింప నెవ్వరు సేనాధిపతులు ?
ఏచి వారును వీరు నెదురు వేలములు
వైచుట యెచ్చోట ? వరసేనలెన్ని ?
'వైరుల నన్నాళ్ళవధియింతు' రనిన
వీరు లేమాటలు విభులతో ననిరి ?
'ఇందు నిందఱువిందు ; లేఁజంప' ; ననిన,
నిందిరాపతి క్రీడి కెట్లు బోధించెఁ ?
బడక గాంగేయుండు పదివాసరములు
నెడపక రిపులతో నెట్లు పోరాడెఁ ?
దమకించి భీముఁ డాతఁడు గావఁగావ,
రమణ నెందఱధార్తరాష్ట్రులఁ జంపెఁ ?
దనుజంప నంతయు ధర్మరాజునకుఁ
గినియక యెట్లు గాంగేయుండు చెప్పె ?
గాండీవి యంత శిఖండి వెన్వెనుక
నుండి యేగతి భీష్ము నుర్విపైఁ గూల్చె ?
నంత సేనకు ద్రోణునధిపతిఁ జేయఁ,
బంత మేమనియాడెఁ బతితోడ నతఁడు ?

భర్త తమ్మునిపినఁ, బ్రత్యేకసమర
కర్తలై నరునిఁ ద్రిగర్తు లేమనిరి?
శూరుఁడై భగదత్తుసుప్రతీకమును
నేరీతి మర్దించె నింద్రనందనుఁడు?
తోడరి పెక్కండ్రు యోధులు దొమ్మిసేసి
గెడపినవిధమెట్లు క్రీడినందనుని?
శతమఖసూనుండు సైంధవుఁజంపఁ
బ్రతిన లేమనిపట్టె బహుశోకమునను?
ప్రతిన తీర్చిననాఁటి బవరంబులోన
నతఁ డెట్లుఁగూల్చె నేడక్షోహిణులను?
ద్రుపద ఘటోత్కచ ద్రోణ విరాటు,
లుపమన్యువును, శ్రుతాయువు, నలంబసుఁడు,
నెలకొని నారాయణీయ గోపాల
శల సోమదత్తులుఁ జచ్చుటెలాగు?
ద్రౌణి నారాయణాస్త్రము పాండుసుతుల
ప్రాణంబునకు నల్గి పఱపుట యెట్లు?
కడుదైన్యమున శల్యుఁ గర్ణునిరథముఁ
గడప నేమనిపిల్చెఁ గౌరవేశ్వరుఁడు?
కర్ణుని శల్యుండు కదనమ్ములోనఁ
గర్ణశల్యమ్ములుగా నెట్లు పలికెఁ?
దడయక గాండీవి ధర్మజుఁ జంపఁ
గడఁగినఁ, జూచి యేగతిమాన్పె శౌరి?
జీర్ణసేనుని వృషసేనునిఁ దక్క
కర్ణసూనుల నెట్లు గాండీవి చంపెఁ?
చెచ్చెఱ మఱి దుస్ససేనువక్షంబు
వ్రచ్చి నెత్తురు నెట్లు వాయుజుండానె?
మురవైరి నాగాస్త్రమునఁ గ్రీడిశిరము
దొరుఁగకుండఁగ నెట్లు ద్రొక్కెను రథము?

సుతులనుద్దేశించి, సూర్యదేవేంద్రు
లతిరోషభావ లేమనియాడుకొనిరి ?
అంతఁ గర్ణునిఁ జంపి, యాసూతకులము
నెంతయు గాండీవి యెట్లుచెండాడె ?
రారాజు శల్యునిరణమహోదగ్ర
భారంబునకు నెట్లు పట్టంబుగట్టె ?
మహితాత్ముఁ డతని ధర్మజుఁ డెట్లుచంపె ?
సహదేవుఁ డేరీతి శకునివధించె ?
శకునిసూనులనెల్ల సహదేవుఁ డలిగి,
యొకనిఁబోనీక యెట్లుర్విపైఁ గూల్చె ?
మఱిపోయి రారాజు మడుఁగులోఁ డాఁగి,
చుఱుకుమాటల కెట్లు శూరుఁడై వెడలె ?
సమరంబులోన సంజయునిఁ బట్టించి
శమననందనుఁ డేలచంపకవిడిచె ?
నెడచూచి, గదవేసి, యిభపురాధిపుని
తొడ లెట్లుగూల్చె వాతూలనందనుఁడు ?
చొచ్చిపోయిన పాండుసుతులు, సాత్యకియు,
నచ్చుగా హరియు నెట్లగపడరైరి ?
ఉపపాండవులు చావ, నుడుకుమైఁ గృష్ణ
కుపితయై యేమని కూడుగ్గఁబట్టె ?
భాసిల్ల ద్రోణిఁ 'యపాండవం' బనుచు
నేసినదివ్యాస్త్ర మేరీతిఁ దునిసె ?
డాకొని శౌరి పాండవకులక్షయము
గాకుండ నేరీతిఁ గరుణవారించె ?
వ్యాసులువచ్చి యశ్వత్థామఁ గినియు,
నీసున శాపంబు లేమిమిపుట్టెఁ ?
గర్ణునిజన్మంబు కౌంతేయుఁ డెఱిఁగి,
ఘూర్ణాయమానుఁడై శోపించుటెట్లు ?

దార లప్పుడువచ్చి, తమతమ మగల
కేరీతి శోకించి రిలసంచలింపఁ ?
బార్థులమీఁదఁ గోపప్రసాదమ్ము
లర్థి నెఱతిఁజూపె నాంబికేయుండు ?
అనలసంస్కారాదు లఖిలవీరులకు
మనవమార నెట్లు ధర్మజుఁ డాచరించెఁ ?
పట్టాభిషేకంబు పాండవాగ్రజున
కెట్టివైభవముల సెలచూడనమరె ?
రసికత నిభపుర రాజవేశ్మముల
వసుధేశుఁ డెవ్వారెవ్వారి విడియించెఁ ?
చుట్టాలఁజంపినశోకంబు మాన,
నెట్టిమాటలు భీష్ముఁ డెఱిఁగించెఁ బతికి ?
నంత సూర్యున కుత్తరాయణంబైన,
శంతనసుతుఁ డెట్లు స్వర్గస్థుఁడయ్యె ?
నాయొడ ధర్మజుం డశ్వమేధమున
కేయత్న మొనరించె నిలయెల్లఁబొగడఁ ?
దమ్ములుదెచ్చినధనము లానృపున
కిమ్ముల రాసులై యెట్లువర్థిల్లె ?
హరికృప జీవితుండై పరీక్షిత్తు
కరమర్థి నుత్తరాంగన కెట్లుపుట్టె ?
వెస బభ్రువాహన శ్వేతవాహనుల
కసమాన సంగ్రామమైనలాగెట్లు ?
అంత గాంధారియు, నాంబికేయుండు,
వింతగాఁ గుంతియు, విదురసంజయులు,
నాశ్రమవాసులై యరిగినపిదప,
నశ్రాంతసుఖి వ్యాసుఁ డచటికివచ్చి,
ధార్తరాష్ట్రులనెల్లఁ దనతపోమహిమ
మూర్తిమంతులఁజేసి యొగినెట్లు చూపెఁ ?

జూపుటయును, వారు శోకంబులుడిగి
యేపుణ్యగతులకు నేఁగిరి ప్రీతి?
మదిరామదాంధులై మౌసలకమున
యదురాజు లొక్కట హతులౌట యెట్లు?
అంత నారదుచేత నావార్త యెఱిఁగి,
యంతకసూనుఁ డేమనివిలపించె?
ధర నరాజకమైన ద్వారకాపురికి
నరిగి, పార్థుఁడు వారి నటసంస్కరించి,
యాదవసతుల నొయ్యనఁ దెచ్చుచోట
నాదటఁ దను బోయలాక్రమించినను,
విలువంపలేక నిర్విణ్ణుఁడై యపుడు
తలకొని యుండుఁ గొందఱనెట్లుగాచె?
వరశక్తిదఱిఁగిన, వైరాగ్యమహిమ
నరుఁడంత నెట్లు సన్యాసంబు గొనియె?
కర్ణుండొకట నరకప్రాప్తుఁడయ్యెఁ
బూర్ణభోగస్వర్గమున కెట్లువోయెఁ?
గర్మవిపాకంబు కాలునిచేత
ధర్మజుఁ డేరీతిఁ దప్పకవినియె?
నమరలోకంబునకరిగి, పాండవులు
తమపూర్వతనువులు దాల్చుట యెట్లు?
అనఘాత్మ, మాకు మహాభారతంబు
విన వేడ్కయయ్యెడు; వివరింపవయ్య!
ఆదిపురాణ శాస్త్రార్థ రహస్య
వేదివి; నీకంటె విజ్ఞానిలేఁడు.
ఒనరంగఁ జెప్పవే! యుగ్రశ్రవుండ,
జననంబు మాకెల్ల సఫలత నొంద."
ననుచువాక్రుచ్చిన, నమ్మహాత్మకుఁడు
వినయముతో వారి వీక్షించిపలికె:

“ రసపూర్ణమైన భారతసముద్రంబు
వసమె [1] చెప్పఁగ నెంతవారలకైన !
ఐనను, మీరు నన్నడుగుటఁ జేసి
యేనువిన్నంత మీకెఱుఁగఁజేసెదను. ”
అనుచు, నావ్యాసమహామునీశ్వరుని
మనమున నిలిపి, నిర్మలచిత్తుఁడగుచు,
నాకథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కాకథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె :
“ యతులార, వినుఁడు ; మహాభారతంబు
శతపర్వరూపిమై చాల నొప్పారు.
[2] నొదవ నూఱును నేను నొక్కటియయ్యెఁ,
బదునెనిమిదియయ్యెఁ బర్వంబు ; లందు
వరుసతో నాదిపర్వము, సభాపర్వ,
మరుదార నారణ్య, మట విరాటంబు,
జగతినుద్యోగ భీష్మ ద్రోణములును,
మొగిఁగనన్ శల్యాఖ్యమును, సౌప్తికంబు,
జానొప్ప స్త్రీపర్వ శాంతిపర్వంబు,
లానుశాసనికాఖ్య, మశ్వమేధంబు,
పటుమౌసలిక మహాప్రస్థానికములు,
నటు నాశ్రమాప్తి, స్వర్గారోహణంబు,
సరినిది యష్టాదశప్రబంధముల
సరహస్య వేదార్థ సారబంధంబు.
విన్నఁబుణ్యము, దీనివినినయుత్తములఁ
గన్నఁబుణ్యము పుణ్యకతమైనకతన.

---

1. ‘ దాటఁగ ’ అని యుండుట మేలు. 2. ‘ ఒదవనాఱును నేను నొక్కటియయ్యె ’ అని మూలము. అవాంతరపర్వములతోఁగలిసి 106 అగుటచేఁ బైరీతిగా సవరింపఁ బడినది.

ఏ వేదములు పఠియించుటకంటె,
నే వెంటఁ దీర్థంబులేఁగుటకంటెఁ,
బాపహరంబైన పంచమవేద
మేపార వినిపించి యేఁ బుణ్యుఁడగుదు.

ఉదంకుఁడు జనమేజయునియొద్దకేఁగుట.

వినుఁడు, భారతవంశ విఖ్యాతుఁడైన
జనమేజయుఁడు తొల్లి జగతియేలుచును,
అతిరాత్రమనుయాగ, మశ్వమేధంబు,
ధృతి వాజపేయంబు, దీర్ఘసత్రంబు
మొదలైన యధ్వరంబులు పెక్కుచేసి,
సదమలచిత్తుఁడై సద్గోష్ఠి నుండ,
నారాజుకడకు నుదంకుఁడన్నాని
యారాధనియతిఁ గార్యార్థియై వచ్చి,
యధిపుచేఁ బూజితుండై, యాతఁడిచ్చు
బుధయోగ్యపీఠకంబునఁ గూరుచుండి,
కన్నులఁ గోపాగ్ని గదుర నిట్లనియె :
"జన్నంబులిన్నియు జననాథ, యేల!
పగవగయైయుండ భండారమెల్ల
జగతీశ, తగనివెచ్చంబుచేసెదవు!
వ్రతధారివై చేయవలసినయట్టి
క్రతువుండ, వేఱొకక్రతువేల నీకు!
తరమెఱుంగక కొండ తప్పఁగానేసి (?)
ధరణీశ, వెండ్రుకదాఁకనేసెదవు.
[1] నడికెదు కటకటా! ననువంటిమునివె!
వెడ నీకుఁ గోపంబు వెదకినలేదు!
తక్షకుండనుపాము తనవేఁడికోర
దక్షతఁగఱచి మీతండ్రినిఁజంపె.

---

1. నడిసేదు కలుకడి ననువంటి మునివె. (మూ)

మేలుచేయనుబోయి మొయిమొఁబు నుంటి ;
మేలు నీశాంతంబు మేదినీనాథ !
శత్రుని సాధింపఁజాలని రాజు,
పుత్రసంతానంబుఁబొరయనిమనువు,
సురుకీర్తిలాభంబు నొరయని ధనము,
చిరశౌర్య, వృథయనిచెప్పఁగావినవె !
[1] సోముండు రాజని శ్రుతులుఘోషించు ;
నా మేటి దిగ్విజయము తొల్లిచేసి,
రావణువుఁ బగవాని [2] రక్షోవిశేష
దేహంబుతోఁబాపె దివ్యయత్నమున.
ఆసోమకులవార్ధి నధిప, జన్మించి
యీనుదలంప ; వీవెట్టిభూపతివి !
ఒంటికంబముమేడ లోగి మీఁదమీఁద
మింటితోఁ [3] జేరంగ మేదినిఁగట్టి,
యామేడలకుఁజుట్టు నగడత పన్ని,
యామయామవిబుధు, లౌషధకరులు,
శస్త్రవైద్యులు, మంత్రశాస్త్రసంపన్ను,
లస్త్రపాణులు నుండ నధిపునిఁదరిసి,
కపటభావంబునఁ గలచి వధించి,
తపనుండుసాక్షిగాఁ దన పేరువాడి
పోయినపగవాఁడు బొందితోనుండ,
నీయున్కిచూడ నిన్నేమనఁగలదు !
ఎవ్వరు నిది నీకు నెఱిఁగింపకునికి
నివ్వెఱఁగయ్యెడు ! నీచిత్తమెట్లో !
హితముచెప్పెదఁ ; గాని, యేను నీతోడ
నతిసాహసపుమాటలాడుటయెఱుఁగ.

---

1. సోముండు రాజనిశ్రుతుని పోషింప. 2. రక్షావిశేష. 3. జేయంగ. (మూ)

కుండలాపహరణకథనము

గురుసేవ యేఁ జేయ, గురుపత్ని నన్ను
నురుతరప్రార్థన నొకనాఁడు చూచి:
"పుష్యరాగపుఁగర్ణపూరయుగంబు
పౌష్యమహారాజుపత్ని యెప్పుడును
ధరియించునది నాకుఁ దగ యుతె." మ్మనిన
గురుపత్నితో నియ్యకొని, యేనుగదలి
పాతాళమున కేఁగి, పౌష్యునియింట
నాతిథ్యమొనరింప నతనిసన్నిధిని
గొనియుండి, మెప్పించి, కోమలిచేత
నొనరిన తాటంకయుగ మందికొనుచు
వచ్చుచో, వెంటనే వచ్చి తక్షకుఁడు
మ్రుచ్చిలి తివిసె నేర్పున నటత్రోవఁ.
బాము లీవిధమునఁ బరువులుపెట్టి
యేమైనఁ జేసిన నెవ్వరుదిక్కు!
భూలోక [1]నాయకా, భోగులనెల్లఁ
గాలునిఁ గూర్పవె! క్రతుముఖంబునను.
ఈరీతి నీయాగ మీవు సేయంగఁ
గారణ మొక్కటి గల; దదివినుము.

కద్రూవినతలు పుత్త్రులఁబడయుట

పరమతపోన్నతి బ్రాభవశక్తిఁ
బరువడి కశ్యపబ్రహ్మనాఁ బరఁగి,
ప్రకట సురాసుర ప్రముఖ జంతువుల
నకలంకతేజుఁడై యవనిఁ బుట్టించి,

1. బాయుగా. (మూ)

దీప్తప్రభావుఁడై త్రిభువనంబులకుఁ
బ్రాప్తుఁడై నెగడె; నాపరమసంయమికి
దక్షునకూఁతులు త్రయోదశసంఖ్య తెలపు
నక్షీణగతి భార్యలై విలసిల్లఁ,
గద్రువ వినతయుఁ గాంతు లత్యంత
భద్రంపుసంపదఁ బడయుదమనుచుఁ
బతిఁగూర్చి నిష్ఠఁ దాత్పర్యంబుతోడ
వ్రతములు నోములు వరుసతో సలిపి,
యతివలు బహుసహస్రాబ్దంబులకును
బతిఁ బ్రసన్నునిఁ జేసి భక్తితో మ్రొక్కి
నిలిచిన, నతఁడు నన్నెలఁతలఁ జూచి
పలికె నంతయుఁ గృపాభరితుఁడై యపుడు:
" పడఁతుకలార, మీభక్తికి నేను
గడుఁ బ్రసన్నుఁడ నైతిఁ; గామితార్థంబు
లడుగుఁడు మీకిత్తు "; ననినఁ, బ్రేమంబు
జడిగొనఁ బాణికంజంబులు మోడ్చి,
వనిత యాకద్రువ వలనొప్పఁబలికె:
" ఘనదీర్ఘకాయులఁ గాంతిశోభితుల
వేవురఁదనయులఁ వెలయుని " మ్మనియె.
నావినతయు నంత నంజలి మోడ్చి:
" ఘనసత్త్వులగు వారికంటెను శౌర్య
ధనులను నాకు నిద్దఱఁ గుమారకుల
ని " మ్మని వేఁడిన, నిద్దఱికోర్కె
యమ్మహాముని కృపాయుక్తుఁడై [1] పూడ్చి,
పడఁతులకపుడు గర్భములిచ్చి పలికె:
" కడుఁ బ్రయత్నమ్మున గర్భముల్ రెండు
రక్షించుకొనుఁ ". డని రమణులననిపి,
యాక్షణంబునఁ బోయె నమరాద్రికడకు.

1. దీడ్చి. (మూ)

తరుణులిద్దఱుఁ దమతమ నివాసముల
కరిగి వేడుకనుండ, నాసమయమున
నాహారములఁ గాంక్ష లల్పంబులయ్యె;
దేహవల్లులు పాండుదీధితులయ్యె;
నారులుపొడమె; మధ్యంబు లారయ్యెయ్యెఁ
ఘోరంబులై యొప్పె; [1] దోరఁగొనెనలఁతి;
వళులు జీర్ణంబయ్యె; వరముఖాబ్జములు
కళలేదె; [2] మనము లొక్కట బీతువాఱెఁ;
బొలుపుదీపింప నాభులు వికసించెఁ;
బులుసులపైఁ జాలఁ బుట్టెఁ బ్రేమంబు;
పలుమాఱు మృత్తికాభక్షణం బొదవెఁ;
దలకొని చిట్టముల్ తఱుచుగాఁదొడఁగె.
నీరీతి నయ్యింతులిద్దఱు గర్భ
భారంబుదాల్చి, యొప్పగుసురక్షితము
గావించుచుండఁ, దద్గర్భమ్ములందు
భూవినుతంబుగాఁ బుట్టె నండములు;
పుట్టిన, నవి కుండములలోనఁ బ్రీతిఁ
బెట్టి రక్షింపంగఁ బెరిగె నొండొండ.
సరవియేర్పడఁ బంచశతవత్సరమ్ము
లరయంగఁ, గద్రువయండంబులెల్లఁ
దఱితోడ నందంద తముతామ యవిసి
సొరిదిమై శేష వాసుకి తక్షకాదు
లగుమహాభుజగంబు లందుఁ బుట్టుటయుఁ,

అనూరు జన్మవృత్తాంతము

దగవేది వినతయుఁ దనదుగర్భమునఁ
బుట్టినయండము లొప్పదలమిచూచి,
చిట్టాడువగపును సిగ్గును బెరయ,

---

1. తురకొనెనెలంత. 2. విసము. (మూ)

నరుదుగాఁ బుత్త్రార్థియై యొకగ్రుడ్డు
తెరలుచు నవియించెఁ దెఱవ నేరమిని.
ఆయండమున నొక్కఁ డర్ధశరీరుఁ
డై యుదయించి, తా నతికోపుఁడగుచుఁ:
"గడుపూర్ణదేహునిఁ గాకుండ నన్ను
నడరుచు నడుమ నండము వ్రక్కలించి
వికలశరీరుఁ గావించితి; గాన,
సకలవిస్ఫూర్తి నీసపత్నికి నీవు
దాసివిగ;" మ్మని తనుగన్నతల్లి
నీసున శపియించి యిట్లనిపలికె:
"అమ్మ, యీరెండవయండంబునందుఁ
గ్రమ్మనఁబుట్టు నఖండవిక్రముఁడు;
చెలువొంద నీదుదాసీత్వంబుఁ బాపి
వలనొప్ప రక్షించు; వగవకుమింక;
నయ్యండ మదితానె యవియుని". మ్మనుచుఁ
జయ్యనఁజని, యర్కుసారథియగుచు
నెమ్మి ననూరుండు నిజశక్తినుండె.
[1] అమ్మగువయును నన్యాండంబు నంత
నతులయత్నమ్మున నరయుచు, మిగుల
జతనంబుగాఁగ నిచ్చలుఁ బ్రోచుచుండె.

కల్పకుసుమదామప్రదానము

ఉర్విలో నటమున్న, యుగ్రకోపనుఁడు
దుర్వాసుఁడనుముని దొరయనేతెంచి
చరియించుచును, నొకసమయంబునందుఁ
దరణితేజుఁడు తిలోత్తమయనుపేరి

1. అమ్మగువయు నంత నయ్యన్యయండ. (మా)

యప్సరోంగన భూమినుతుండంతఁ గ్రీడింప
లిప్సమీరంగ నాళీనివహమ్ముఁ
దానును వచ్చుచోఁ, దరుణీలలామ
చేనున్న కల్పకక్షితిజప్రసూన
మంజరీ విమలదామమ్ము వీక్షించి,
సంజాత కౌతుకోత్సాహయై చెలి :
" శుభమస్తునీకు నోశుభకాంక్ష, మహాత్మ
నభిమతమయ్యె నీయుపకరులడంగ.
పొసఁగంగ బ్రహ్మబుద్ధిగా మహాత్మ
నొసగుము నీ." యన్న, యుగ్మలి యపుడు
పటుభక్తిమైఁ బాణిపద్మముల్ మొగిచి,
నిటలంబుపైఁ జేర్చి, నెఱిసన్నుతించి :
" ఓహో మునినాథ, నీయుల్లంబులోన
నీమాడ్కిఁ బ్రియమైన నదియెంతపెద్ద !
కో". మ్మనియొసగఁ, గైకొని మునీంద్రుండు
సమ్మదంబొదవ నచ్చరఁ బ్రస్తుతించి,
యాపుష్పదామకం బఱుత నుల్లాసుఁ
డై పూని విహరించునాసమయమున,
నేమహాత్ముని [1] దొడ్డి నెల్లకాలంబుఁ
గామధుగ్ధేనువుల్ కదుపులై యుండుఁ,
బారిజాతంబు లేప్రభువు క్రీడించు
నారామమున గుంపులై కనుపట్టుఁ,
దలఁపుతాలెపుడు నేధన్యు గేహమున
నెలకట్టడంబులై నెలకొని వెలయు,
నచ్చర లేవేల్పునాస్థానసీమ
నిచ్చలుఁ గాసించి నిలిచియుండెదరు,

1, తోడి. (మా)

ఓజమై జరయుఁ జావును దెవ్వుల్ లేని
భోజనంబమృతము నేపుణ్యభాగులకు
నా నిత్యశుభసాంద్రుఁడగు నమరేంద్రుఁ
డానందకందళితాత్మకుండగుచుఁ,
దన వేయికన్నులఁ దనరు నీధిశాలు
నినుసారి పగలు వెన్నెలలు గాయింప,
దనమహాశిరత్న సంతాన ప్రభాళి
యినకిరణాళితో నీడుజోడాడఁ,
దనచేతి విలసిల్లు దంభోళిధార
ఘనతర దుష్టశిక్షణజాలి నెఱయఁ,
దనపాదములు దేవతాకోటి నొసట
వినుతరత్నప్రభా వితతి వెలుఁగఁ,
దనరొప్పిదము దివ్యతరుణీకటాక్ష
జనితతృష్ణలకు నుజ్జ్వలభుక్తి నొసఁగఁ,
దనయశోరమను గంధర్వకిన్నరులు
మునుకొని కైవారములు బిట్టుసేయ,
లాలితోజ్జ్వల చంచలాలతా కలిత
కైలాస భూధరక్రమమునఁ బొలుచు
సలలిత కనకభూషణ కాంతిజాల
విలసితంబై జగద్విఖ్యాతి నొప్పు
ధళధళమను 1 చతుర్దంతకాండములు
గలిగినయట్టి దిగ్గజముపై నెక్కి,
సముదీర్ణ కంకణ ఝణఝణారావ
కమనీయ సురవధూకర 2 వీజ్యమాన
బహుళచామర 3 జాతపవన సంచలిత
మహనీయకుండల మండితుండగుచు,
నతిసమున్నత మౌక్తికాతపత్రంబు
నతులితస్థితి నభంబంతయుఁ బొదువ,

1. చదుర్దంత. 2 దీప్యమాన. 3. కాత. (మూ)

నన లార్కి రాక్షసేంద్రాప్పతి వాయు
ధనద శంకరులు, ముదంబుతో మేష
కాసర మానవ ఘనసక్ర వారిణ
భాసురాశ్వోక్ష సంపదలెక్కి నడువ,
నసమానముగ సిద్ధ యక్ష గంధర్వ
వసు రుద్రసాధ్య గీర్వాణ కింపురుష
కిన్నర మరు దశ్వి ఖేచ రాదిత్య
పన్నగ గుహ్యకప్రవరులు గొలువ,
[1]వరవీరులగు చక్రవర్తులు, రాజ
వరులును సంప్రీతి వరుస సేవింప,
ననుపమ తోచ్చైశ్శ్రవాశ్వరత్నంబు
మునుకొని పడివాగె ముందఱ నడువఁ,
గదిసి నిర్జరలోక కంచుకిజనము
ముదముతో నోంకారముఖరులై కొలువ
నేతెంచు నమరేంద్రు నీక్షించి, యర్థి
నాతఱి దూర్వాసుఁ డట నెదురేఁగి,
పొలంగ నాననాంబుజము నిక్కించి,
లీలఁ జేతులుదోయిలిగఁబట్టి చాచి:
"దిగ్విజయోస్తు; తే దీర్ఘాయురస్తు;
ప్రాగ్వర, సంకల్పఫలసిద్ధిరస్తు".
అని యిట్లుదీవించి, యధిపుల గురులఁ
గని రిత్తకేల డగ్గఱరాదుగానఁ,
దనచేతనున్న మందారప్రసూన
ఘనతరదామంబు కానుకగా నొసగ
'మునిలోకవర్య, నమోనమో' యనుచుఁ
గొనకొని చేతియంకుశ మొయ్యఁ జాచి,

1. వరతర. (మూ)

యామునీశ్వరుఁడిచ్చు నలరులదండ
ప్రేమతో నంది యా త్రిదశనాయకుఁడు
కడఁక నైరావతకంఠదేశమునఁ
దడయక వైవ, నాదండ తావులకుఁ
గలగొని చంచరీకములు ఝుంకార
ములతోడ నటచుట్టుముట్టి కాఱింప,
నుడురాజబింబంబునుండి చలించి
కడుఁజుట్టుముట్టు చీఁకటిగుంపులట్లు
అలులతండము లసంఖ్యములుగా మూఁగి
పలుచందములఁ జెవుడ్పడఁగ మ్రోయఁగను,
దగ మును కటయుగ (దాన) ధారలకు
మిగులఁ గాఱించుతుమ్మెదలకుఁ దోడు
దండతావులకు నుద్దండతఁ బొలయు
గండుతుమ్మెదలచేఁ గాసిలి యలసి,
చయ్యన నాదిగ్గజము కరాగ్రమున
నయ్యలరులదండ నవలీల నొడిసి,
మొరయుచు [1] నెల తేఁటిమొత్తంబు లెల్లఁ
బరచి దిక్కులఁ బటాపంచలై చెదర
బట్టుగా నింగికి బిరబిరఁ ద్రిప్పి,
'యిట్టిచందమున సురేంద్రునిలక్ష్మి
భ్రమణంబుతో నేలపాలగు నేఁడు
కొమరువో' యన్నట్లు కుంభిని వైచి,
మండి [2] గాఢత దంతమండలిఁ గ్రుమ్మి,
తొండంబుచే వెండి తోడన యెత్తి,
యొక్కకాలునఁ ద్రొక్కి యుద్ధతిఁ ద్రుంచి,
చిక్కగా నలినలి చిద్రుపలై దొరఁగఁ
బటుభంగి నిలఁబెట్టి పదములఁ ద్రాఁమి,
చటులత రూపనాశంబు గావించి,

1. నెలదిండి. 2. గాదల. (మూ)

గమికొన్న మేఘసంఘముఁ జాయ మించు
[1] హేమశైలముఁబోలి యిభనాథుఁడమరె.

దూర్వాసుఁ డింద్రుని శపించుట

అప్పుడు దూర్వాసుఁ డయ్యమరేంద్రు
నిప్పులు చెదరంగ నిబిడరోషమునఁ
బృథులాజ్యధారలఁ బెల్లున నేయు
ప్రథితానలముభంగి భగ్గునమండి,
మోమున నెత్తు రిమ్మునఁ గ్రమ్ముదేర
మోమును సర్వాంగములుఁ జెమరింపఁ,
బ్రళయాగ్నిరుద్రుని ఫాలాక్షిశిఖిన్
లలిఁబొల్చు బడబానలను నైకశ్యమొదవి
మునిరూపమున నిట్లు మొనసెనో యనఁగఁ
గినిసి, యయ్యింద్రు నీక్షించుచుఁ బలికె:
"ఓరి మదాంధ, నీయున్న తైశ్వర్య
కారణంబున నీకు గౌరవంబొదవ
నేను దీవించి నీ కిచ్చినయట్టి
మానిత పుష్పదామంబు గైకొనక,
కలిమిమై నిలఁ గల్పకంబులు పెక్కు-
గలవని మదిలోనికండగర్వమునఁ
గడునల్లిదంబునఁ గరటికుంభమున
నిడితివి ; యే నీకు నింతయుల్పుఁడనె!
ధరణిఁ జేయఁగరానితప్పొనర్చినను,
గరుణఁ గాచినయట్టి [2] గౌతముఁడునె!
అనుదివసంబుఁ బంచాంగంబుచెప్పి
పనులొనర్చెడు బృహస్పతిగఁ జూచితివె!

1. హేమశైలముంబోలి. 2. గౌతమిసతినె. (మా)

ఏనల్గిమాఁచిన సీత్కృణంబునను
బూని కులాద్రులు పొడిపొడై రాలుఁ ;
రవి శశి తారకా గ్రహసమూహంబు
లవలీల నిర్ఘాతమై నేలవ్రాలుఁ ;
గలఁగి గుల్లలు నిసుకయును శోషించి,
జలనిధులేడు శోషతనొంది యింకు ;
జగతియంతయు జీవజాలంబుతోడ
మొగిఁ దిర్గి పాతాళమునఁ గూడియణఁగుఁ ;
బరగ సర్గ స్థితి ప్రత్యవహార
కరులైనమూర్తుల గలఁగి పాఱుదురు ;
పుడమిలోఁగలిగిన భూరికోపంబు
వడఁగట్టి తెచ్చినవాఁడ నేననిన,
నీవెంతవాఁడవు ! నీబలంబెంత !
దేవతావలియెంత ! త్రిజగంబులెంత !
కొఱవిచేఁ దల గోఁకికొన్న చందమున
నెఱుఁగక నాకు నీ వెగ్గుచేసితివి ;
అహహా ! మే." లని, యట్టహాసంబు తీవ్ర
దహనకీలా కళాతతిఁ గీడుపఱుపఁ :
"కొడుక, నీయాచరించిన ఫలంబెల్లఁ
గుడుతువుగా". కని ఘోరవాక్యముల
శతమన్యు నీక్షించి, శాపోదకంబు
లతిభీమగతి నేలనలికి యిట్లనియె :
"నిలమీఁదఁబడినట్టి యీపూలదండ
నలఁగినగతి నీవు నలఁగు సొంపేది.
మాననీయుల నవమానంబొనర్పఁ
గా నీకు మహితమై కడుహెచ్చియున్న
భవదీయరాజ్యసంపదలు, నీభూరి
వివిధ పరిచ్ఛేద విభవంబు లెల్ల,

జడనిధిలోన నాశ్చర్యంబుగాఁగఁ
బడుఁగాక". యనుచు శాపంబొనర్చుటయు,
జగము లల్లాడె; భూచక్రబంధంబు
డిగియె; భూవలయంబు దిర్దిరఁదిరిగెఁ;
కులగిరిశ్రేణి యాకులతఁ గంపించె;
జలరాసులెల్లఁ జంచలమంది మ్రోసె;
భానుదీప్తులు మాఁగుబాఱె; నుల్కములు
సోనలై భువిరాలె; సురలు భీతిఁగొని.
వెఱఁగును, శోకంబు, విహ్వలంబొదవ
సురపతి సురసుత స్రుక్కి యావేళ
కరిమీఁదనుండి గ్రక్కున నుర్వికుఱికి,
కరములు మొగిచి, గద్గదకంఠుఁడగుచు:
"నోసంయమీంద్ర, నీయుల్లంబులోన
నీసుపుట్టిన నెవ్వ రెదురంగఁగలరు!
తనయుఁడజ్ఞానియై తప్పొనర్చినను
గినియక తండ్రి శిక్షింపంగఁ దగదె!
పశుమతినైన నాభావంబులోన
వశమె నీదగు ప్రాభవంబు నెఱుంగ!
తోలఁగక [1]సాపరాధులకైనఁ గీడు
తలఁపమిగా తపోధనులకువన్న!
దేవర యొసగిన దివ్యదామంబు
కావరంబున వైచి గిరిమస్తకమున;
బాపాత్ము లోలంబ బాధకై కాని.
శ్రీహరిసాక్షి; మీచిత్తమే నెఱుఁగు.
నమలాత్మ, నేఁజేసినట్టి యీతప్పు
క్షమియింపు క్షమియింపు క్షమియింపు". మనుచుఁ
గరములఁ బాదయుగ్మముఁ బట్టుకొనిన,
విరసమందుచు మౌని విరసించిపలికె:

1. సావధానులకైన. (మూ)

"నెనసి క్రాలిన చిహ్న నెగఁదోయు భంగిఁ
బెనఁగొని సటసట ప్రియము సేయకున్నం.
ఈ [1] వట్టిమాటలకెల్లను నిపుణ
యేవెంట నామది నేల జంకింపఁ!
జాలుఁబో చాలు! నిచ్చలుఁ బనిలేని
జోలిమాటలను మెచ్చలఁగాన్న మాకు.
ఇంక నొండాడిన నిప్పుడు నగుము
కొంకులుమాని [2] నిగుఱుతుమాయింతు ;
వలవదు తల ;" మటిపటి మూర్ఖవృత్తిఁ
బలుకుచు నామాగిపతి వేగఁజనియె.

అమరలోకపతనము

అప్పుడు దేవేంద్రుఁ డాత్మలో శోక
ముప్పతిల్లఁగ, దైన్య మొదవనాస్యమున,
సకలనిర్జరసైన్యసమితియుఁ, దానుఁ
జకితమనస్కుఁడై చయ్యన మగుడి
యమరావతికి నేఁగునప్పుడు, నగరము
కానరేది దూర్వాసుకోపవాక్యముల
వరుసఁ జెప్పఁగఁ జూప వాక్రువ్వరాని
పరుసున నెంతయుఁ బాడొందెఁజూడ.
సురుచిర సురభూజ శూన్యంబులైన
పుర బాహ్యభాగ విస్ఫుటవనంబులును,
వర హేమ సన్మణి వజ్రముల్ లేని
గురునగర ద్వార గోపురంబులును,
సరవి నందంద రక్షకకోటి లేక
యరయంగ [3] నాఱడియైన వాకిళులు,

---

1. వట్టి. 2. గుఱుత. 3. బారడి. (మూ)

రహితూలఁ గాసంగ రంగభోగముల
మహిమ వాసిన దేవమందిరంబులును,
రత్నదర్పణవిభా రహితంబులైన
[1] నూత్న సమగ్ర మందుర గోపురములు,
హారి దుకూలధ్వజావళి లేక
సారంబులెడలు ప్రాసాదపంక్తులును,
లాలిత నర్తకీ లాస్యంబు లుడిగి
డాలఱియున్న నాటకగేహములును,
ప్రచుర [2] వధూరత్న భాస్వద్విలాస
రుచిహీనమైన శిరోగృహంబులును,
లలనా కటాక్ష లీలావలోకముల
తళుకులు లేని వాతాయనంబులును,
మిడుకమానిసి లేమి మిగులఁ బాడొంది
యుడరి దయ్యాలుకొట్లాడు వీధులును
గలిగి, దగ్ధపటంబుకై పడిఁ దోపఁ
బాలుపేదియున్న యాపురమువీక్షించి:
'కటకట! తపసి తెక్కలివిధి యగుచు
నిటుచేసెనే!' యని యెంతయుఁ బొగిలి,
కరిడిగ్గి, దివిజసంఘము నెల్లఁజూచి,
వరుసతో 'నిచ్చోట వసియింపుఁ' డనుచుఁ
బలుకుచు నగరిలోపలి కొయ్య నేఁగి,
కలయంగ నలుదెస ల్గనుఁగొనునపుడు,
పూని రథంబు లద్భుతముగాఁ బోమొ;
ధేనువు మొదలను దీపింపదయ్యె;
నటుపోవ నెల్లచో నలవడియుండు
పటుదివ్యరత్నముల్ భాసిల్లవయ్యె;
మఱియును జనిచూడ మాయంబులైరి
మెఱయు రంభోర్వశీ మేనకాదులును.

1. భూత్న. 2. వధూతర భాసవిలాస. (మూ)

ఈచందమున సర్వహీనమౌ నగరు
చూచి, విస్మయమును శోకంబుఁగదురఁ
జిడిముడి వెలికివచ్చినయంతలోన,
నడికి నైరావతోచ్చైశ్శ్రవంబేఁగె.
ఈవిధి సంపదలెల్ల నొండొండ
పోవుటచూచి యప్పుడు చాలనలిగి,
దహనార్క దనుజ యాదఃపతి గంధ
వహ యక్షపతి వృషధ్వజులును దానుఁ
దలపోసి, తమ కాపదలు పొందినపుడు
తలఁగించుగురుని నత్తఱిఁ బిల్వఁబనిచె,
చనుదేర నందఱుఁ జయ్యనలేచి,
పనివడి భక్తిసంభ్రమమున నెఱఁగి,
యందఱు నొక్కచో నాసీనులైన
నందుసురేంద్రుఁ డయ్యాచార్యుఁ జూచి
తానందఱును మహీస్థలికి నేఁగుటయు,
వారక యచట దుర్వాసుఁ గాంచుటయు,
నామునీంద్రుఁడు దామ మర్థినిచ్చుటయుఁ,
దా మది గజము మస్తమున వైచుటయు,
నళులచేఁగాసిలి యలసి యాగజము
నలిరేఁగి యాదండ నలియ మోఁదుటయుఁ,
బలుమాఱు విలపింప భావింపకతఁడు
చలమునఁ గోపించి శపియించుటయును,
దివిజాగములు వేల్పుదొఱవలు కామ
గవి దివ్యమణి సురగజతురంగములు
మాయమై చనినక్రమంబును, దెలుప
నామొడ వెఱఁగంది యాంగీరసుండు:
"విధినిర్మితంబు నేవిధమునఁ గడవ
నధికులై తలపోయ నధిపులెవ్వారు!

మనకెల్ల దిక్కు — తానగు నాసరమంచు ;
చని యమ్మహాత్ముని 'శరణ' మ్మన్న, గతిఁ గాని
వలగొను నీదురవస్థలన్నియును
దలఁగించు; నటు సేఁబో సురలు" డని కదలి,

అమరులు బ్రహ్మయొద్ద కేఁగుట

తడయక వారును దానును గూడి
కడువేగ బ్రహ్మలోకంబున కేఁగి,
ధర్మ తపో యజ్ఞ దాన దక్షిణలు,
నిర్మలశ్రుతి శీల నీతి సత్యములు,
పరమాత్ములగు సుర బ్రహ్మసంయమివరులు,
వరుసతోడుతఁ జక్రవర్తులు, నృపులు,
మునుకొని హస్తాబ్జములు ముకుళించి
వినయంబు మెఱయ సేవింపుచు నుండ,
వీణా [1] లసచ్ఛుకాన్విత పాణియైన
వాణీసమేతుఁడై వర సౌఖ్యలీలఁ
గమలభాసుర కర్ణికా విష్టరమున
రమణమైఁ గొలువున్న బ్రహ్మకు నెఱఁగి,
యతులితభక్తి హస్తాబ్జముల్ మొగిచి
వితతాగమోక్తుల వినుతించుటయును,
సారసభవుఁడు వత్సలత దీపింప
వారల వదనవైవర్ణ్య మీక్షించి :
"గురు శక్ర శిఖి యమ కోణప వరుణ
మరు దర్థపతి శివుల్, మదిఁ జాలనలసి
వచ్చినయట్లున్న వారలె! యలఁత
యెచ్చోటనుండి మీ కిటు సంభవించె!

1. ల సన్నుతాన్వితమైనపాణి. (మూ)

కడుకొని ధర్మమార్గంబు దప్పితిరో!
యెడపక గురునకు నెగ్గొనర్చితిరో!
అడర విప్రద్వేష మాచరించితిరో!
వేఁడినయర్థుల వ్యర్థగఁబంపితిరో!
తవిలి విశ్వాసఘాతక మొనర్చితిరో!
భువిలోనఁ బూజ్యులపూజ దప్పితిరో!
ఈలీల మీకేల యిటులున్నవాఁడ!
నాలోకమునను దైన్యము చేయు నగవు
దారిద్ర్య శోక సంతాప[1] వార్ధక్య
దారుణ మృత్యుబాధలు చెందవు.
ఇందువచ్చియును మీరిందఱు నార్తి
డెందంబులో సందడింపఁ దూలుదురె!
తెలుపక చెప్పుఁ; డేవిధమునైన
మొఱ మొఱమాన్చి మీమెచ్చు గావింతు".
నని కృపఁబల్కిన, నాబ్రహ్మపలుకు
విని, చిత్రవాక్యప్రవీణత మెఱయ
సరసమానవుఁడు వాచస్పతి యపుడు
కరములు మొగిచి వాక్పతిమ్రోలనిలిచి:
"నిఖిలాధినాయక, నీదుచిత్తమున
నఖిలలోకములవృత్తాంతంబులెల్ల
మడవక కరతలామలకము; లేదీయఁ
బడయకయుండునె! లోకభర్త! వాణీశ!
ఐనను, దేవ! నీవడిగితిగాన
నేనెఱింగినదాని నిట విన్నవింతు".
నని యింద్రుఁ డుర్వి కత్యంతహర్షమునఁ
జనుటయు, దూర్వాసుశపియించుటయును,
అలవడ నాదిమధ్యావసానంబు
దెలుపంగ, విని భారతీయనాయకుండు:

1. వార్ధిక. (మూ)

“ కటకట ! దూర్వాసు కడుపొక్కలేఁడు !
కుటిలుండు ! నన్నుఁగైకొనఁడుచీరికిని !
ఆనిష్ఠురాత్ము[1] నిట్లతికరింపుదురె !
నేను నిన్నేమననేర్తు నోయింద్ర !
ఎడపక క్రూరమృగేంద్రునికోర
లడరునుద్ధతిఁ[2] జేతనాడించినైన,
మదతరంగిత తీవ్రమాతంగవిభుని
గదిసి తుండాగ్రంబుఁ గబళించినైనఁ,
గలిత[3] క్షుధార్తబుభుక్షుంబుమీనసముల
నలపడఁబొదివి యుయ్యాలలూఁగినైన,
నుదిత కోలాహలాత్యుగ్ర కాలాహిఁ
బదమునఁ గ్రార్యమొప్పఁగఁ దన్నినైన,
నలఘుకీలానికాయాభీలమైన
ప్రళయానలంబులోపలఁ జొచ్చినైనఁ
గ్రమ్మఱఁజని బ్రదుకఁగాఁబోలుఁ ; గాని,
యమ్మూర్ఖుఁజెనకి యెవ్వెడ బ్రదుకవశమె !
వఱలంగఁ బదవేలువచ్చెఁ ! జాల్చాలు !
మఱియొండనాక యీమాత్రనవిడిచె !
ప్రాణంబలుండ సంపదలేమిదొడ్డు !
త్రాణమై మనకు నారాయణుండుండ.
ఆదేవుతోఁడ నీయాపదలెల్ల
నాదట వినుపింత మటకుర.” మ్మనుచుఁ
జతురాస్యుఁ డాసభాసదుల వీడ్కొల్పి,
హితబుద్ధి నమరులనెల్లఁ దోడ్కొనుచు,
మాకాంతునకు నిత్యమందిరంబైన
వైకుంఠ పురవరద్వారంబు చొచ్చి,

---

1. నిట్లధికరింపుదురె. 2. చేరి యడరంగినైన. 3. క్షుధాతవక్షుంబు. (మా)

వైకుంఠపురవర్ణనము

పోవఁగా, నప్పుడు పుణ్యగేహమున
శ్రీవైష్ణవాస్పద శృంగారగరిమ
రతిమీఱు విష్ణుపురాణంబు భాగ
వతమును మొదలైనవైష్ణవకథలు
సారిదిఁబఠించు శిష్యులకు బోధించు
నురుపుణ్య భాగవతోత్తమ వ్రజము,
ననవరతంబు : “ నారాయణ, కృష్ణ,
దనుజమర్దన, జనార్దన, వాసుదేవ,
శ్రీరామ, హరి, శార్ఙ్గి, శేషపర్యంక,
వారిజోదర, రమావక్ష, గోవింద ”
యనుచును భువననాయకు విష్ణుదేవు
ఘన కృపాపాత్రులై కడుచెన్నుమీఱి,
కామ రోషాది వికారముల్మాని,
వ్యామోహకోటులు వదలించివైచి,
మొనసి పంచేంద్రియంబులు మూలకొత్తి,
మనమున హంకారమమతలు పాసి,
రాజస తామస ప్రబలంబు లుడిగి,
తేజిల్లు పరమసాత్వికమె చేపట్టి,
యరుదార నిజకృతంబగు క్రియలెల్లఁ
బరమాత్మునకు సమర్పణముగావించి,
సతతంబు శైవవైష్ణవసమర్చనలె
మతములుగా నప్రమత్తమార్గమున
సముచితోన్నతి మీఱ జరపువైష్ణవుల,
రమణ బ్రహ్మర్షి నారద పరాశరులఁ,
బ్రాకటంబుగ మంత్రపాఠక వైష్ణ
వైకాంతికులఁ, బరమైకాంతికులను

గనుఁగొని యేఁగుచోఁ, గమలసంభవుఁడు
ననసిన వేడ్కతో నింద్రునకనియె:
" చూచితె యింద్ర, విష్ణునిమహామహిమ!
యీచందమని తెల్ప నెఱుఁగంగ రాదు.
అనయంబు విష్ణుదివ్యాలయంబులకుఁ
గనుకని నేఁగి కైంకర్యంబుచేసి,
దేహాభిమానముల్ దిరుగంగవిడిచి,
మోహతృష్ణాదులు మొదలంటఁబొడిచి
చరియించునట్టి సజ్జనుఁ డందుసుమ్ము
వరుసనెయున్న పావనశుభోన్నతులు.
దారిద్ర్య [1] శోక సంతాపంబు లొకటఁ
జేరిన నందుచేఁ జీకాకుపడక,
ధనధాన్యములు [2] పోఁకు దశలకుఁబోక,
తనరెడు హరిభక్తిధనముగా వెలయు
ననమాన ధన్యాత్ములగువారు సుమ్ము
పొసఁగ నీయున్న సత్పూజ్యులు వజ్రి!
ఒలయ నేకాదశి నుపవాసముండి,
పొలుపుతో ద్వాదశిపొద్దు సాధించి,
భూసురారాధనంబులు చేసినట్టి
భాసురచరితు లీభవ్యాత్ములెల్ల.
జప తపస్ స్వాధ్యాయ సర్వధర్మాత్మ
విపులకర్మంబుల విసువునవిడిచి,
యనయంబు శైవదూషణమాని, కీర్తి
లోనరంగ వెలసిన యుత్తముల్ వీరు.
[3] కుడువఁగూడును, గట్టఁగోకయు లేక
బడలిన హరిభక్తిపరులఁ జేపట్టి,

1. లోక. 2. లోకు. 3. కడుపెద్దలై గూడ కట్టకోకలును. (మూ) దీనిని "కడుపేదలై కూడుఁ గట్టగోకలును" అని సవరించుట మూలమునకు చాల సన్నిహితముగానుండును; కాని, ఆసవరింపుసైతము కొంత అనన్వితమగుటచే, మూల దూరమయ్యు దీనిని అంగీకరింపవలసివచ్చెను.

యన్నపానాంబరాద్యములఁ బోషించి,
సన్నుతిగన్న సజ్జనులు వీరింద్ర !
పరికింపఁ బదికోట్లు బ్రహ్మకల్పంబు
లరిగెడునప్పు డీయచ్యుతుపురము
గసుగంద ; దేమియుఁగా దొకింతయును ;
విసువదు ; నొగులదు ; వేదనపడదు ;
గరిమతో ననివృత్తికైవల్య మొసగు ;
వరశుభాకుంఠ మీవైకుంఠపురము.
మహిమతోఁ దద్దివ్యమందిరంబునకు
సహజసాహసులు, రక్షకులైనవారు,
దారుణ వికటోష్ట్రదంష్ట్రులు, నతుల
సార తేజులు, చతుష్షష్టిదంతులును,
ఘనతరమస్తక కఠినోగ్రవక్షు,
లనుపమ చరణ శోభా సహస్రాఖ్యు
లరయంగ లక్ష కోట్లర్బుద పద్మ
వరశంఖసంఖ్యు, లవార్యశోభితులు,
చండ [1] ప్రచండులు, చక్రికింకరుల
ఖండితు లేపొద్దుఁ గాచియుండుదురు. ”
అనియని చెప్పుచు నాపద్మభవుఁడు
మునికొని వచ్చుచో, మొగి నొప్పుమీఱ
మాండవ్య కపిల రోమశ భరద్వాజ
శాండిల్య భృగు పరాశర కుంభజన్మ
నారద వ్యాస శౌనక గౌత మాత్రి
వారిభుగ్జటిల పర్వత పైల సుబల
శుక మతం గాంగీరసులు మొదలైన
సకలమునీంద్రు లుత్సవలీలఁ గొలువఁ,

1. ప్రచండవిచక్ర. (మూ)

బరమపుణ్యులు విష్ణుభాగవతులును
గరిమతో నంతంతఁ గదిసి సేవింప,
భోగికులాధీశు భోగపీఠమున
రాగిల్లు శ్రీ రమారమణితోఁగూడి

విష్ణుసందర్శనము

కొలువిచ్చియున్న యాకువలయశ్యాము,
సలలిత వికచాంబుజాతాయతాక్షు,
నిరుపమ మణివిభా నిబిడకిరీటు,
సురుచిర [1] కుండల స్ఫుటగండభాగుఁ,
గౌస్తుభ శ్రీవత్స కలితోరు వక్షు,
శస్త పీతాంబరోజ్జ్వల దివ్యదేహుఁ
బొడగని, సాష్టాంగములు భక్తిఁజేసి,
సడలనిభక్తి హస్తాబ్జముల్ మొగిచి :
"జయ జయ గోవింద, జయ చక్రహస్త,
జయ జయ లక్ష్మీశ, జయగదాపాణి,
నారాయ, ణాచ్యుత, నగధర, కృష్ణ,
వారిజోదర, భక్తవత్సల, శార్ఙ్గి,
వైకుంఠ, కేశవ, వరద, మురారి,
లోకేశ, హరి, కృపాలోల, ముకుంద,
యనిరుద్ధ, పాపసంహార, విష్ణుమూర్తి,
వనజాక్ష, కైవల్యపర, వాసుదేవ,
పన్నగశయన, యాపన్నుల మమ్ముఁ
బ్రసన్నరక్షించు కారుణ్యనిలయ!"
అని సన్నుతించు బ్రహ్మాదులఁ జూచి
వనజనాభుఁడు కృపావర్ధిష్ణుఁడగుచు,
చిఱునవ్వుఁ గృపయును జెలఁగుచూపులను
బెరయంగ జలదగంభీరనాదమునఁ :

1. గండల. (మూ)

" బరమేష్ఠి గురు శక్ర పావ[1]కార్క్య సుర
వరుణ మారుత యక్షవర రుద్రులార!
కడుదురవస్థయుఁ, గార్శ్యదాహంబుఁ
బొడమెడు మీముఖంబుల నాకుఁజూడ;
వచ్చినపనియేమి వ్రాక్రువ్వుఁ? డిప్పు
డచ్చుగాఁదీర్చి మీయెడలు వారింతు."
నని యానతిచ్చినయా దేవుపలుకు
విని, యటు శారదావిభుఁడు కేల్మోగిచి:
" అధ్యాత్మవేద్య, నీయంతరంగమున
బోధ్యంబుగానిది భువిలోనఁగలదె!
శ్రీవర, యడుగంగఁ జిత్తగించితిరి;
గావున, వినుపింతుఁ గలతెఱంగెల్ల."
నని యింద్రుఁడుర్వికేఁగినను దూర్వాసుఁ
జెనకి యాతనిచేతఁజేటొందినట్టి
విధమంతయును విన్నవించిన, నపుడు
మధుదైత్యమథనుఁ డామఘవునీక్షించి:
" యేమి దేవేంద్ర, నీవెఱుఁగవే యకట!
యామూర్ఖు (నతి) క్రూరుఁడని జనుల్ పలుక.
పిన్నబిడ్డవె నీవు! పెరిమె వెన్నడచి
నిన్నింక బుద్ధులు నేర్పెదమన్న!
నొకరొకవేళ మాయున్నెడ కతఁడు
వికలుఁడై యున్మత్తవిధమునవచ్చు;
నప్పుడు నేమెల్ల 'నాకుటిలాత్ముఁ
డెప్పుడుపోవునో యిట' నని యాత్మ
జలదరింతుము; గాని, స్వస్థత మదికిఁ
గలుగ దాతపసి దిగ్గనఁ బోవుదాఁక.

1. నైకసుర. (మూ)

పట్టిచంపఁగరాని పగఁబెంపరాని
యట్టిచందంబున నతఁడుదుర్లభుఁడు.
పిడువుశ్లోకము ; 'బండివిఱిగినవాఁడె
కడువెఱ్ఱివాఁ' డనఁగాఁ బోలదింక.
సొమ్ము పోనాడినచోటికి యఱిగి
క్రమ్మఱ సాధించి కాంచినభంగి,
జడనిధిలో సమస్తముఁ గూలెఁగాన
మడవక యవ్వార్ధి మథియింపవలయు.
కవ్వంబు మంథనగంబుగా, దాని
కవ్వాసుకియె సూత్రమై యుండుటొప్పు.
నమరులు బలహీనులై యున్నవారు ;
తమకంబుతో నబ్ధిఁ దరువంగ లేరు.
సరవితో నొకప్రయోజనమైనయపుడు
బిరుదేది పగఱతోఁ బ్రియమాడియైనఁ
జేకూరఁ గార్యంబుసిద్ధించినపుడు
పైకొని వైరంబు పాటించుటురవు ;
కావున, నరిగి రాక్షసకోటితోడ
వేవేగ సంధిగావించుట యొప్పు.
వారు మీరునుగూడ వారిధిమథన
మారూఢిఁ గొనసాఁగు ; నగుఁబనులెల్ల."
ననిపల్కి, యాదేవుఁ డప్పుడు ధిషణు
దనుజనాయకులయొద్దకుఁ బోవఁబనిచి,
గొనకొన్నవేడ్కతోఁ గొలువుచాలించి,
1 ....
సదమలాత్ముల మునీశ్వరుల నందఱను
ముదముతో నాశ్రమంబులకుఁ బోఁబనిచి,

---

1. ఇట్టిచోట్ల ప్రాసాక్షరమునుబట్టి 'పాదములేవేని లుప్తములైయుండు నేమో' యను సందేహమునకువీలున్నను, పూర్వాపరార్థసందర్భములు సరిపోవుటచే, నొక ప్రాసమును కవి మరచెననుటకును అవకాశమున్నది.

కరచతుష్టయమున ఘనశంఖ చక్ర
వరగదా నందక వ్రాతంబు వెలుఁగఁ,
బ్రాతరంభోజాప్త భాతిఁ గిరీట
మాతతకాంతుల నమరి దీపింపఁ,
దొలఁగక రవియుఁ జంద్రుఁడు ప్రకాశమునఁ
దెలివొంది కనులనుద్దీప్తిఁ బొల్పెసఁగ,
నమలినపీతాంబరాంచలద్వయము
కమనీయగతి రెండుగడలఁ దూఁగాడ,
హార కిరీట హేమాంబ రాభరణ
చారుభూషణ విభాచ్ఛటలుశోభిల్ల,
ఫణికులేశ్వర యక్షపతులు సద్భక్తి
మణిమయచ్ఛత్రయుగ్మము ధరింప,
నెమ్మి నీశానుండు నిర్జరేశ్వరుఁడు
ప్రమ్మి ముందఱ బరాబరిసేసి నడువ,
వరుణదేవుఁడు గంధవహుఁడుఁ గా [1] లాఁది
వరుసతోడుత నాలవట్టముల్ వైవఁ,
బ్రకటించి యముఁడును రాక్షసేశ్వరుఁడు
[2] నకుటిలమతితో జయముపెట్టుచుండ,
నరవిందసంభవుం డర్థిమై వెనుక
గురుతరభక్తిమైఁ గొలిచి యేతేర,
నుగ్రతేజులు ప్రతాపోగ్రమానసులు
నిగ్రహానుగ్రహనిపుణులౌ మునులు,
ఘనయశులైన కింకరులసంఖ్యములు
నెనసినభక్తిమై నెనసి సేవింప,
బ్రహ్మాండచయములఁ బాలించునట్టి
జిహ్మగశాయి యాశ్రితరక్షకొఱకు

1. కాలాది. 2. సకుటిలమతితోడ జయపెట్టుచుండ. (మా)

సంచితలీల దుగ్ధాంభోధికడకు
నేంచేయఁగాఁ, గాంచి వెస నబ్ధిరాజు
తడయక యాచక్రధరునకు నొసఁగ
వడి నర్ఘ్యపాద్యముల్ వరుసతోఁ గొనుచు
నెదురేఁగి పూజింప, నెలమి నాహరియు
ముదముతోఁ గొని యాసముద్రుమన్నించె.

బృహస్పతి రాయబారము

అయ్యవసరమున, నట బృహస్పతియుఁ
జయ్యన నేఁగి యుజ్జ్వలనీతిశాలి
బలి కాలకేయోగ్ర బాష్కల భీమ
[1] నల విప్రజిత్ శకంధర తీవ్ర నముచి
పనస బిడాల శంబర శతమాయు
లనువారు మొదలైనయసురనాయకులఁ
బొడగాంచుటయును, నప్పుడు వారలెల్ల
నుడుగనిభక్తిఁ బ్రత్యుత్థితులగుచు:
"ననఘచరిత్ర, నీయరుదెంచినట్టి
పనియేమి? దయ మాకుఁ బస నానతీవె!"
నావుడు, నాదైత్యనాథులతోడ
నావిబుధాచార్యుఁ డనియె నేర్పొసఁగ:
"అమరవల్లభుఁడు మీయందఱితోడ
సముచితముగఁ గూడి చరియింపఁదలఁచి,
పవిపాణి మీతోడఁ బలుకుమన్నట్టి
వివరంబు చెప్పెద; వినుఁడు మీరెల్ల:
'తాము మేమును నన్నదమ్ములమయ్యు
నీమాడ్కి నన్యోన్య మీసుగానేల!
[2] జగతి నేప్రొద్దొ గోచారాన మనకు
జగడంబువచ్చినఁ జనునెపాయంగ!

1. నలివిప్రజిత్తకంధర, 2. జగతిపై ప్రొద్దు గోచరమున మనకు. (మా)

నుభయవాదులముఁ గూడుకొండిన, మనకుఁ
ద్రిభువనంబుల నెదిరింపంగఁగలరె!
యొనరంగ మనమెల్ల నొక్కటై దివిజ
దనుజ భటాళిచేఁ దడయక యిపుడు
తోయధిమథియింప దొరకును నమృత;
మాయమృతముఁ ద్రావునంతనె మనము
చావును, దెవులును, జరయును, నెవ్వి
భావింపఁగా రాక భాసిల్లఁగలము.
మా యొగ్గులేమియు మదిలోన నిడక
యీయెడ మీరెల్ల నీకార్యమునకు
. . . .
. . . .
కించిత్తు మేలును గీడును లేదు!
పంచుక యనుభవింపఁగఁ గీర్తిగలుగు.'
నని చెప్పి పుత్తెంచె; నదియునుఁగాక,
యొనయంగ మీరెల్ల నేకరూపమున
వినుఁడు నామాట; యీవిధమున నడువ
ననుకూలమై వచ్చు నన్ని కార్యములు."
నని, వారు పల్కిన యందులకెల్ల
మొనసి ప్రత్యుత్తరంబులు చెప్పి తీర్చి,
యొడఁబర్చు నా వేల్పుటొజ్జలపల్కు
కడు నిశ్చయించి, 'యౌఁగాక' ని, యపుడు
బహుదైత్యదానవపటలితోఁ గూడి,
మహి పెల్లగిల్ల నమర్త్యారివరులు
నడిచిరి తమకు మున్ననువొందుచోటు
పొడగానక; ట్ల పో భువనంబులోన!
ఈరీతి నాదానవేంద్రులసేన
దారుణగతి నబ్ధితటమునకరుగ,

నత్త్యతి సురలు నయ్యసురులుఁ గదిసి,
క్రొత్తగాఁ బరిరంభ కుశలప్రసంగ
వందన ప్రియవచో వ్యాపారలీలఁ
గ్రందుగాఁ జెలఁగి యుక్కటహర్షులైరి.
అప్పుడు హరియు, బ్రహ్మయు, సురాసురులు
నొప్పుగా మంథాద్రియొద్దకు నడచి.

సముద్రమథనము.

రయ్యెడ విష్ణుండు నంబుజాసనుఁడుఁ
జయ్యన నమ్మహాచలము భేదించి,
శేషుననుగ్రహించిన నాతఁడలరి,
భీషణతరమైన పృథివీధరంబు
నతిసత్త్వయుతుఁ దీర్ఘమైన పుచ్ఛమున
వితతంబుగాఁ బెల్లువేష్టించి పట్టి,
పెకలించె; నప్పుడు ఘళఘళధ్వనుల
సకలజగంబులుఁ జలియించి చెదరె.
నప్పర్వతము పాఁతుకునందుఁ గప్పట్టి
తప్పక సప్తపాతాళంబు దోఁచె.
ఆరీతి శేషుఁ డయ్యచలము కుత్తుటయు,
నారూఢి దివిజులు నసురులుఁ గూడి
తడయక దాల్చుసత్త్వముగానకున్న
యెడ, వారిజవసత్త్వమెల్లఁ దూలుటయు,
వారలకపుడు సత్త్వంబును జవము
నారాయణుండు సన్మతిఁగృపసేయఁ,
బొలిచి వారతిరయంబున నద్రిఁదెచ్చి
జలనిధిలోన భీషణభంగివైవ,
గుభులుగుభుల్లను ఘోషంబుతోడ
రభసంబుమై శిఖరంబుల ప్రేళ్ళ

వెసఁ బెకల్జిసయించి[1] వివిధవృక్షములు
పసచూపి నాకాశభాగంబునందు.
అత్తఱి వాసుకి నన్నగంబునకుఁ
దత్తరంబునఁ దరిత్రాడుగాఁ జుట్టి,
యమరులుపుచ్ఛంబు, నసురనాయకులుఁ
సముదగ్రగతి ఫణాజాలంబుఁ బట్టి,
యుసుగనిఁ డఁకితో నొండొయఁగికొన
వడి సముత్సాహ దుర్వారులై తరువ,
నాధారహీనమై యప్పుడామథన
భూధరేంద్రము బుడబుడరవముతోడ
నడఁకి పాతాళంబునకుఁ గ్రుంగిపోవ
నడరి విష్ణుఁడు కూర్మమై యదదాల్చె.
అతులప్రమోదులై యమరదానవులు
ధృతి నంబురాశిమథించునవ్వేళ,
శరనిధి మథన ఘోషము నింగిముట్టి
యురుతరమగుభార ముర్వికిఁబుట్టె.
సురవిద్యాధర స్తోమూర్భటములఁ
పరుస నాశామదావళములు [2]మ్రొగ్గె.
గరిమతో మథనవేగంబున, నెగసి
యురవడి దట్టమై యుదకబిందువులు
నెఱసికప్పిన, రశ్మి నిగుడఁగ లేక
పరఁగ భానుఁడు మాఁగువడి మింటనిలిచె;
పొలుచు వాసుకిమొగంబునఁ బొగల్ వెడలె;
నిలువక మంటలునిగుడి మిన్నంటెఁ;
దగ జవంబులుమాని దనుజగీర్వాణు
లగణితవిషవహ్ని కతిభీతులైరి.

---

1. విశద. 2. మ్రోగె (మూ).

అప్పుడు గనుఁగొని యార్తసంరక్షుఁ
డప్పురుషోత్తముఁ డమరదైత్యులకు
నతిజవసత్త్వంబు లగ్గలంబొసగ,

హాలాహలోత్పత్తి

ధృతిమీఱి యప్పుడు దేవసంఘంబు
లాదానవులకంటె నధికసత్త్వంబు
తోఁ ద్రచ్చుటయు, వారిదోర్బలాటోప
భీకరమథన సంభృత దీప్యమాన
లోకభయంకర రాలోల విశాల
తర విస్ఫులింగోగ్ర దర్పిత [1] జ్వాల
లురుతరంబుగ మండి యుడువీథినిండి
రొక్కట జగములాహుతిఁగొనఁజాలు
నక్కాలకూటమహాగరళంబు
బలువిడి ప్రభవించి పఱతేరఁ జూచి,
నలుఁగడ దేవదానవులెల్ల బ్రమసి
పాఱంగ, నప్పు డాపన్నగశాయి
వారలతో నొక్కవాక్యమిట్లనియె :
" వెఱవకుఁ, డిప్పు డీవిషవహ్నిభయము
కఱకంఠుచేఁగాని కడతేఱిపోదు ;
చని, యమ్మహాదేవు శరణంబు వేఁడుఁ."
డనిన, బ్రహ్మయును దేవాసురావలియుఁ
గడువేగ రజతనగంబున కేఁగ,
2............................
....
గజకర్ణ శార్దూలకర్ణాశ్వకర్ణ
విజయ ఘంటాకర్ణ విమలగోకర్ణ

1. జ్ఞాను. (మూ) 2. గ్రంథపాతమైయుండును.

లాదిగా బలసి సద్దైశ్వర్యలీల
నాదిప్రమథగణేంద్రావలి గొలువ,
వీరేశ షణ్ముఖ విఘ్నేశ్వరులును
జేం సన్నుతిసేయఁ, జెలువొప్ప మునులు
సనకసనందన సంయమీశ్వరులు
ననుఁగులై నిజహృదయాబ్జముల్ పూన్ప,
నుపమన్యు వామదేవ పవిత్రపాణి
కపిల కణ్వాగస్త్య కౌశిక సుబల
శ్వేత దధీచి వశిష్ఠ కణ్వాత్రి
గౌత మాఁగీరస కశ్యప నీల
మాండవ్య హారితి మార్కండేయ పులహ
శాండిల్య వత్స కుత్స పులస్తి శక్తి
బాదరాయణ భృగు భగ దాల్భ్య రురు శి
లాద మౌద్గల్య పర్ణాద శాకల్య
గర్గ శౌనక చతుష్కర్ణ మృకండు
భార్గ వాంగిరస విభాండక శునక
మైత్రేయ బల్లకి మంకణ చ్యవన
మిత్రావరుణ నార దాత్రి సావర్ణ
పైల సుమంతు సుబ్రహ్మణ్య మంద
పాల సుమిత్ర రైభ్యక సత్య సుమహా
పర్వత జైమిని పౌలస్త్య గార్గ్య
[1] దుర్వాసుఁ డాదిగాఁ దొడరిసంయములు
వెలయు నాశీర్వాద వేదనాదముల
నలరుచు సంతంత నలిఁ గీర్తిసేయ,
సుర నర దనుజు లచ్చుగ సిద్ధ సాధ్య
గరుడ గంధర్వోరగప్రకరంబు,

---

1. పూర్వపుటలోని "గజకర్ణ" మొదలు ఇంతవఱకు బసవపురాణములోని గ్రంథము. గ్రంథకర్త దానిని అనువదించియుండును.

ద్వాదశాదిత్యులు, వసు రుద్ర [1]సంఘ,
మాదినవబ్రహ్మ, లష్టవసువులుఁ,
దుంబుర నారదాదులును గీతావ్ర
తంబుల నెయ్యంబడర నోలార్పఁ
గడువేగమునఁ జొచ్చి, కంజభవాదు
లడరు వేడుకఁ గొలువై యున్న శంభుఁ
గనుఁగొని, ప్రణమిల్లి, కరములు మొగిచి
వినుతించి: "శంకర, సర్వ, లోకేశ,
అభయంబు గౌరీశ! యభయంబు దేవ!
అభయంబు ఫాలాక్ష! యభయంబు రుద్ర!
అభయంబు మురహరార్చిత పాదపీఠ!
అభయంబు [2]సూర్యచంద్రాగ్నిలోచనుఁడ!
కాలకూటోదగ్ర గరళాగ్ని వలనఁ
జాలభీతిల్లి నీశరణుచొచ్చితిమి.
అమ్మహావిషవహ్ని నడఁగించి, కరుణ
నమ్ము రక్షింపుము మదనసంహార!"
అని యార్తులగువారి కభయంబులిచ్చి,
మనసిజారియు సభామధ్యంబు వెడలి,
క్రొన్నెల మకుటంబుగొనఁ జెన్నుమీఱ,
మిన్నేఱు జడలలో మేకొనితూలఁ,
బేరురంబున సర్పపేరు నర్తింప,
గారవంబున [3]సర్పకటకంబు లమరఁ,
బూని భస్మంపుమైపూఁత రాగిల్ల,
మానిత సింహచర్మము కటినమర,
నతిసమున్నత వృషభారూఢుఁడగుచుఁ,
దతిభంగిఁ బ్రమథులు తన్ జేరికొలువ

1. సంఖ్య-లా. 2. శశిరవి యగ్నిలోచనుఁడ. 3. సప్త. (మూ)

విచ్చేసి, యంబికావిభుఁ డుగ్రభంగి
వచ్చునాగరళంబువలను వీక్షించి,
నవ్వుచు నప్పుడు నతపాణివద్ధ
మవ్విషమునకెదురగునట్లు చాఁపఁ,
బరికించి విరిదమ్మిపై వ్రాలు తేఁటి
కరణిఁ దద్విషము తత్కరముపై వ్రాలె.
అంగజాంతకుఁ డప్పు డవ్విషానలము
నంగదఁగబళించి యడఁగిమ్రింగుటయు,
భువనంబులలరె; నప్పుడు వారలెల్ల
శివుఁ బ్రశంసించిరి చెలఁగి హల్లాటు.
అవలీల వెండియు నసుగులు సురలు
జవముదీపింప నాజలరాశిఁ దరువ,

ఐరావతాద్యుత్పత్తి

సురపతిప్రముఖులు చూచి మోదింప,
గరిమతో నప్సరల్ గనుపట్టె; రంత
నైరావతము, దేవహయమును, గల్ప
భూరుహపంచకంబును, సుధాకరుఁడుఁ
ద్రిదశేంద్రధేనువు, దివిజరత్నంబు
ముదముతోఁ గౌస్తుభంబును దోడుతోడ
నుదయించె; హరికృపనొందినవారి
కొదవుసంపద లిప్పుడొదవినకరణి.
సొరిది శృంగారవిస్ఫురణ రెట్టించి,
కరమునఁ బూదండఁ గడఁకఁ ధరించి,
కరుణరసం బర్థిఁ గనులఁ ధరించి,
....
పాలిండ్లకొలువుగాఁ బైఁట గీలించి,
లీలఁ జేదలమొరాలించి లాలించి,

నవనిధానములు నున్నతిఁ గొల్వ మించి,
భువనంబులెల్ల నప్పుడు వెలిఁగించి,
లాలిత జఘనవిలాస సంపత్తి
నై లక్ష్మియుదయించి యబ్జాక్షుఁ గాంచి,
మందస్మితోత్సాహమండలి వెలయ
నిందిర యవ్విష్ణు నెమ్మితోఁ జేరి,
బింకంపుఁ బ్రియమును బ్రేమయు నొఱపు
నంకురింపఁగ రెప్పలల్లార్చి చేరి,
తనచేతి మందారదామ మాదటను
ననువార నద్దేవు నఱుత వేయుటయుఁ,
జెలువారె నీలాద్రిశిఖరంబుఁ జుట్టి
మలసిన తారకామాలికకరణి.
అంత వాణియు, గిరిజా, [1] శచి, దేవ
కాంతలు, దానవాంగన లటుచూచి
భాసిల్లఁ గళ్యాణపాటఁ బాడుచును
సేసలువెట్టి రూర్జితవైభవమున.
శౌరియు నాతమ్మిచూలియు నొక్క
చో లీలఁ బంకజాక్షుని డాసియుండ,
నావారిధీశ్వరు [2]ఁ డమలోదకముల
నాపద్మనేత్రు పాదాబ్జముల్గడిగి,
యమరగురుఁడు కన్యావరణంబు
క్రమముతోఁ బఠియింపఁగా ధారవోసె.
అటమీఁద శోభనవ్యాపారమెల్లఁ
బటుభంగితోఁ గొదవడక సాగంగ,
గురులీల నాజగద్గురులవివాహ
మరుదార భువనత్రయాధారమయ్యె.
ఆమాధవునకుఁ దోయధివల్లభుండు
భామనోహర కౌస్తుభాభరణ మొసగె.

1. శచీదేవి. 2. నమరలోకముల. (మూ)

అచ్చరల్, సురధేను, నైరావతంబు,
నుచ్చైశ్శ్రవంబు, దివ్యోర్వీజములును,
చింతామణియు సురశేఖరుకొసగె.
[1] నంతఁ ద్రిమూర్తులు నబ్ధినిఁబొగడ,
నయ్యెడఁ బ్రమథు లాయ్యనరాఁగ, హరుఁడు
చయ్యన విష్ణుకంజాతసంభవుల
వీడ్కొని, సురలెల్ల వినుతించి మ్రొక్క
వేడ్కతో నేఁగె నవ్వెండికొండకును.

అమృతోత్పత్తి

వెండియుఁ దరువ, నవ్వారిధిమధ్యమున
నుండి ధన్వంతరి యురుకాంతిశాలి
ఘనతరంబగుసుధాకలశంబు చేతఁ
గొని రాఁగఁ, జూచి రక్షోనాథులెల్లఁ :
“ కలిగిన వస్తుసంఘములెల్లఁ దారె
బలువిడిఁబాఱరె వార్లు గైకొనియు !
నిదియైన మనము గ్రహింత ;” మటంచుఁ
గుదిసి తత్కలశంబు గొనిరింపుతోడ.
అప్పుడు వెఱఁగు నత్యంతదైన్యంబు
గప్పి, నిశ్చేష్ట మొగంబులు వాంచి
యున్న దివ్యుల హరి ‘ మోదకుం ’ డనుచుఁ,
గ్రన్నన మాయాప్రకారసంవేది
యొక్కకృత్రిమరూప మొనరు వధూటిఁ
దక్కకకల్పింపఁ [2] దలఁచి, తాఁ గాంతిఁ
[3] బొలుచు మోహనరూపమును, విభ్రమంబుఁ
దళుకొత్తఁ [4] జక్కఁ గాంతారూపుదాల్చి,

---

1. అంతఁ ద్రిమూర్తులు నబ్ధులు సురలు-నయ్యెడఁ బ్రమథు లెయ్యెడహరుండు.
2. తనరు తళుక్కంతి. 3. గలిగి. 4. చక్రి. (మూ)

పయ్యెద వెడఁజారి పాలిండ్లు దోప,
నొయ్యారి కచభార మొయ్యొయ్యఁ గదలఁ,
జరణనూపురములు ఝుణఝుణ మ్రోయ,
గరిమతో రత్నమేఖలమాల పొలయఁ,
దనుజాది దివిజులు దనుజులు మతుల
నెనసిన భ్రమఁ జేష్ట [1] లేది యీక్షింప,
నల్లనల్లన దానవావలిఁ జేరి
పల్లవాధర మృదుభాష నిట్లనియె:
"వీర దానవులార, వినుఁడు మీలోన
నీరీతి నపనమ్మికేటికి [2] విడుఁడు;
తడయక, యీయమృతంబు నాచేత
నిడుఁడు; నేఁబంచెద నెలమి నేర్పొదవ.
నేను వడ్డించిన నెవరు మాటాడఁ
గా నోరులాడునె! కడఁకతో మీకు
వెడ్డు మీఱఁగ, మాఱు వేడక యుండ,
వడ్డింతుఁ; గరలాఘవంబు గన్గొనుఁడు;
తెం." డన్న, నప్పుడు దేవతారాతి
మండలి యమ్మాయమగువ మాటలకు:

....

"[3] జన నిరో, జవదాటఁజాలము నేము;
వనిత, నీవే రీతి వడ్డించితేని
మనముల నదియెల్ల మాకు సమ్మతము
గా." న్న ని యమృతంపుఁ గుండ నిచ్చుటయుఁ,
గొమ్మ సంప్రీతిఁ గైకొని చేతఁ బూని:
"బంతిసాగుఁడు దేవపతులు దానవులు;
వరుసతోఁ దరువాత వచ్చి వడ్డింతు".

1. శేది. 2. వినుఁడు. 3. జవరాని. (మూ)

ననుకాంతపలుకుల కమరులుఁ బుణ్య
జనులును బంతులై సాఁగికూర్చుండ,
నమరేంద్రుఁడాదిగా నమరదిక్పాల
సమితికి, సకల నిర్జర సంఘములకుఁ,
గడఁగి కుత్తుకబంటిగాఁగ నయ్యమృత
మొడవక యెంతయు నిడుచు నేతేరఁ,
గని రాహువనువాఁడు గ్రక్కున నమర
తనయుక్తుఁడై దేవతాకోటిలోన
ననువారఁగూర్చుండి యమృతంబుఁద్రావఁ,
గని, సుధాకరుఁడును గమలమిత్రుఁడును
దానవారాతికిఁ దద్విధంబెల్లఁ
బూనిచెప్పాటయు, నప్పురుషోత్తముండు
గనుఁగొని సుధ కుత్తుకకుఁబోకమున్న
తనచక్రమున రాహుతలఁ ద్రుంచివైచె.
సొలవక యమృతంబు సోఁకుటఁజేసి
తల వృద్ధిపొంది తత్తనువుర్విఁబడియె.
అదియాదిగా, రాహు వర్కేందువులకు
వదలక శత్రువై వర్తించుచుండె.
అసురులు తమచేతియమృత మీభంగి
విసువక విష్ణుండు విబుధులకిడిన,
నలుకదీపింపంగ నతికోపులగుచు
బలియులై బలిముఖ్యబహుదైత్యపతులు :
"ఓసురలార, మమ్ముఆకరప్పించి
బాసదప్పఁగ మీకుఁ బాడియె తలఁప !
నన్నియులెస్సాయె ! నందుకేమాయెఁ !
బన్నుగా మావంకపాపంబులేదు.
బీరంబుగా నాజిఁ బ్రీతిఁ గాలూఁది
పోరాడుఁ ; డిట్టట్టు పోనీయమింక.

సురాసుర సమరము

ననుచుఁ గోపాటోప మందందపొలయ,
ఘనబాహుశౌర్య హుంకారంబు లడర,
రథ రథ్య సుభట వారణముఖ్య చటుల
పృథు [1]ల పదాహతిఁ బృథివి గంపింపఁ,
బణవ భేరీ దివ్యపటహాది వాద్య
రణనచే నాశాంతరంబులు వ్రయ్యఁ,
జండ [2]నిశాత భీషణ హేతిచయము
మండుచు భానుబింబముఁ గప్పివాఱ,
దారుణసింహనాదములచే నభము
బూరటిల్లఁగ, రయంబునఁ గిట్టి కినిసి,
శర శూల తోమర శక్తి కౌక్షేయ
పరశు గదాంకుశ ప్రాసాగ్ర ముసల
భిండివాలముల నాభీలసంరంభ
చండాంశులగుచు నిర్జరులఁ దాఁకుటయు,
వారును గడఁగి దుర్వారప్రతాప
సారులై పోరాడుసమయంబునందుఁ
గుదియక శరముల గుదులుగ్రుచ్చియును,
మదమున గదలచే మడియ మోఁదియును,
జిదియంగ గజములచేతఁ ద్రొక్కించి
బెదరిపాఱఁగఁ గడుబిట్టదల్చియును,
గడలచే గ్రుచ్చి యాకసమున కెత్తి
నడుములు దునియంగ నఱికివైచియును,
బిడికిటిపోట్లను [3]బిమ్మిటి గొలిపి
తడఁబడ ముసలఘాతముల నొంచియును,
అంకుశంబుల గుండె లగలఁదీసియును,
డొంకెనపోటుల డొల్లదీసియును,

---

1. రావణాహవ. 2. నిశాటహోషణ, 3. బిమ్మట. (మూ)

అతులితోజ్జ్వల శిలాహతులఁ జాపియును,
ధృతి శూలశక్తులఁ దొడరఁ గూల్చియును,
ప్రాసఘాతములచేఁ బ్రాణముల్ గొనియు,
నీసునఁ గుంతాల నెదిరి మోఁదియును,
భిండివాలములచే బీరమూన్చియును,
దండితోమరముల ధరణిఁ గూల్చియును,
అదటుతో నుభయసైన్యంబులవారుఁ
గదనంబు మిగులభీకరముగాఁ జేయ,
నప్పుడు బలము ధైర్యంబు జవము
తప్పక పోదవినదనుజయూథంబు
లరవాయిగొనక యామరయూథంబుఁ
దఱిమిన, వార లెంతయు బలం బెడలి,
కష్ట [1] దుష్టావస్థఁ గను భీతిఁ బొంది
యష్టదిక్కులకును నటు పాఱిపోవఁ,
బరవశంబున మీఱి పాఱెడు సేన
వెఱవకుండని భేరి వేయించి, కడఁకఁ
బురుహూత శిఖి యమ పుణ్యజనేశ
వరుణ మారుత ధనేశ్వర వృషధ్వజులు
చలముతోఁ గరి మేష సైరిభ మనుజ
జలచర మృగ హరిణాక్షములపై నెక్కి,
తనరంగ బలశక్తి దండ కౌక్షేయ
ఘనపాశ కేతం ముద్గర కుఠారములు
ధరియించి, దనుజయూథంబుపైఁ గదిసి
దురమున నొప్పంగఁ, దూలి దానవుల
వారెల్ల నెదురనిల్వఁగలేక భీతిఁ
బాఱంగ, నిజసైన్యపటలి నీక్షించి
బల భీమ శతమాయ బొమ్మల నముచి
నల కాలకేయ కంధరులుగ్రులగుచు

1. దురావస్థ. (మా)

సురపడి ననిసేయుచున్న దిక్పతుల
యరదంబులెదురుగా నడరి తోలించి,
పఱచుసేనలఁ గూడఁబఱచి, [2]ధైర్యంబు
మెఱయఁ గొండలఁగప్పు మేఘంబులట్లు
లలితోగ్ర దృఢ ముష్టిలాఘవలక్ష్య
బలశౌర్యములు మీఱ బాణజాలములఁ
గప్పి, స్రుక్కించి, యఖండశౌర్యమ్ము
లుప్పతిల్లఁగ నింగియుదరఁ బెల్లార్చి,
యంతటఁబోవక యమరవల్లభుని
దంతితోఁగూడ మదంబుదక్కించి,
యనలుఁ బొట్టేటితో నదరంటఁదోలి,
మొనుబోఁతుతో యముసేఁ పుదూలించి,
నరునితో నిర్భతిమానము తూలపుచ్చి,
వరుణు నక్రంబుతో వడిఁబాఱఁదోలి,
పవమాను నిఱ్ఱితోఁ బట్టిభంగించి,
తవిలి యశ్వమ్ముతో ధనదునిఁబఱపి,
యెద్దుతో నీశాను నేపడఁగించి,
యద్దెసఁజిక్కిన యమరులఁజదుప
గర్వితులైన రాక్షసులతో ననికి
నోర్వక వెసఁ బాఱుచున్నయావేళ
నమరులఁజూచి, దయాగుణోల్లాస
మమర 'నోడకుఁ' డని యభయంబులిచ్చి,
చక్రంబు నురుదివ్య శర చాపములను
విక్రమంబునఁ బూని, విమతులు చెదర,
నతి [2]కుపితాత్ములై యసురవర్గంబు
[3]సంహారమొనరింప, సకలరాక్షసులు
విహ్వలులై పాఱి విమథిలోఁబడిరి.

1. సైన్యంబు. 2. కుటిలాత్ములై. (మూ). 3. "నరనారాయణులు" అను కర్తృపదము అధ్యాహారము.

ఆవేళ బ్రహ్మయు, నమరసంఘుంబు,
నావీరవరుల నారాయణు నరునిఁ
బలుతెఱంగులఁ బ్రీతిఁ బ్రస్తుతిచేసి;
కెలమితో భువనంబు లెంతయు నలరె.
అమరు లప్పుడు ప్రమోదాత్ములై మించి.
రమర శేషుఁడు మంథరావనీధరముఁ
గొనిపోయి, తొల్లింటికుదురుపట్టుననె
యనువార నిలిపె సత్వాన్వితుండగుచు.
అయ్యెడ, సురలెల్ల నాసుధారసము
చయ్యన మంథరాచలమున దాఁచి,
కడుజతనంబునఁ గావలిపెట్టి,
తడయక యా రమాధవుని సేవించి
నడవ, నద్దేవుఁ డున్నతవైభవమ్ము
పొడమఁగ వైకుంఠపురమునకేఁగి,
యరయ నబ్జజ సురేంద్రాదులనెల్లఁ
బురడించి నిజపురంబులకుఁ బోఁబనిచి,
మానుగా శ్రీవధూమణితోడఁ గూడి
పూని లోకంబు లింపుగనేలుచుండె.
అజుఁ డంతఁ దనదు [1] సత్యలోకమునకు (?)
నజితసౌఖ్యంబుతో నమరులుగొలువ,
విచ్చేసి, యమరులవీక్షించి, కరుణ
నచ్చుగా వేర్వేఱ నర్థి వీడ్కొలిపి,
శారదాసహితుఁడై సతతసౌఖ్యములు
మీఱ లోకములు నిర్మింపుచునుండె.
వరఁగ నింద్రుండు దిక్పతులెల్లఁగొలువఁ
దిరముగా నమరావతీపురికేఁగి,

1. సత్యా. (మా)

యకలంక శోభనాయతిఁ దొంటియట్లు
సకలసౌభాగ్యవిస్తారమై వెలయు
నమరావతీపురి నభిషిక్తుఁడగుచుఁ,
గమనీయ భోగసౌఖ్యంబులచేత
నలఘుసంతోషుఁడై యఖిలదిక్పతులఁ
బొలుపార నిజపురంబులకు వీడ్కొలిపి,
పౌలోమియును దాను భాసిల్లఁగూడి
లీలతో దివము పాలింపుచునుండె.

కద్రూవినత లుచ్చైశ్శ్రవముఁ జూచుట

ఆరీతిఁ గలశాబ్ధియందుద్భవించి
భూరివిఖ్యాతితోఁ బొలుపొందునట్టి
వాసవతురగంబు వనరాశిచెంత
భాసురగతిఁ జరింపఁగ, నొక్కనాఁడు
వినత కద్రువయు సద్వినుతచారిత్ర
మున యథేచ్ఛవిహారమునఁ జరియింపఁ
దలఁచి, వేడుకమదిఁ దరుణులయొద్దను
వెలయంగ సఖులు సేవింప, నుత్ఫుల్ల
కుసుమపరాగ సంకులలసద్భ్రమర
[1]కిసలయాహార కోకిలశుకధ్వనుల
వలనొప్పుచున్న యవ్వనిఁ గేళి వేడ్క
సలుపుచు, నొండొండ జలజలోచనలు
చతురతదీపింపఁ జయ్యననరిగి,
క్షితి [2]నతిచేలంబు, జితకిల్బిషంబు,
గ్రావాశ్రయంబు, గీర్వాణాశ్రయంబు,
శ్రీవరు శయన సుస్థితి నివాసంబు,

1. విసరకాసారకోకిల. 2. పతిచెల్వంబు, (మా)

నవనవరత్నజన్మప్రదేశంబు,
భువనసంస్తుత పుణ్యభువనాకరంబు,
క్రూరకర్కటసంఘ కుగ్రాహకంబు,
ఘోరాహి మకర [1]కుర్కుర దర్దురాది
యాదోన్వితంబు, మర్యాదాన్వితంబు
నై [2]దట్టమైన బృహత్తరంగముల
నొదవి, పెల్లొదవునయ్యుదకబిందువులు
[3]చదునైన ముత్యాలసరములు గాఁగ,
గమలంబులకు మూఁగు గండుతుమ్మెదలు
సముచిత నీల కేశంబులు గాఁగ,
[4]గలఁకమైఁబొదలు చొక్కంబైన నురువు
పొలుపైన వెలిపట్టుపుట్టంబు గాఁగ,
గడఁకతో వాహినీకాంతలు దన్నుఁ
గడునెయ్యమునఁగొల్వ గంభీరయుక్తిఁ
దనరు నంభోరాశితటమున మెలఁగు
వననిధిజనిత గీర్వాణహయంబుఁ
గని, చోద్యమంది, యాకద్రువ వినతఁ
గనుఁగొని పల్కెను గర్వవాక్యముల :
" అల్లదె! చూచితె! యశ్వరత్నంబు ;
తెల్లచంద్రికఁదెగడు దేహంబుతోడ
లాలితంబైన వాలప్రదేశమున
నీలమైయున్నది నెఱిఁజూడు ". మనినఁ
గనుఁగొని, నవ్వి, యాకద్రువతోడ
వినత యిట్లనియెఁ బ్రవీణతతోడ :
" ఏ తెఱంగునఁజూచితే తురంగంబు!
బ్రాఁతిమైఁ దారహారంబులపొలుపు,

1. దుగ్గురు. 2. దట్టమై ద్రుహంతారంగములను. 3. చదురులై.
4. గదలమై. (మూ)

హార పటీర నీహార మరాళ
శారదా నారద చంద్రికాకాంతిఁ
గైకొని, నిష్కళంకంబగు మేన
నేక్రియ నల్పు! నీవెక్కడగంటి!"
వనవిని, కద్రువ యప్పు డావినతఁ
గనుఁగొని మఱియుఁ దక్కకయిట్టులనియెఁ:
"తెలిఁగన్నుఁదోయిఁ జెందినయట్టి నలుపు
పొలుపున, శశిమేనఁబుట్టినకందు
లాగున, నీలవాలము శుభ్రతనువు
బాగుమీఱినయది పలుకులేమిటికి!
సాలవక నిజముగాఁ జూచి, వాలమున
నలుపులేదని నీవు నాతోడ నొక్క
పన్నిదంబాడుము పంతంబుతోడ;
నున్నమాటలునుగా వాడఁబాటుమనకు".
ననవుడుఁబ్రియమంది, యప్పుడవ్వినత
తనమాటగెలుపు తథ్యంబనికడఁగి:
'పడఁతి, నీచెప్పిన పన్నిదంబునకు
నొడఁబడియెద'. నన్న నుదరికద్రువయు:
'లలితాంగి, హయమువాలము శుభ్రమైనఁ
దలఁగక యే నీకు దాసినౌదాన;
నలుపుగల్గినయేని నాదాసివగుము;
తలకొంటి; వీమాటఁదప్పకు'. మనిన
నట్లకానొడఁబడి, యప్పుడావినత:
'.యస్తైన నచ్చోటికరిగి యాహయముఁ
గదిసి వీక్షింతముగాక ర.' మ్మనినఁ,
జెదరక దానివీక్షించి యిట్లనియె:
'వేఁడిమిమందమై వెలుఁగుభానుండు
వాఁడి యస్తాద్రిపై వ్రాలుచున్నాఁడు;

గావున నిదివేళగాదు ; వే మఱుడి
పోవుటమేల యీప్రొద్దున ; కింకఁ
బోదమురా.' యని పొలఁతుకఁ గూడి
యాదట నింటికినరిగె నవ్వినత.
అంతలో సూర్యుండు నస్తాద్రికరుగ,
సంతసంబునుదక్కి జలజసంఘంబు,
తమవల్లభుఁడు లేమిఁదలఁచి, యుల్లమున
[1]రమణోది కందినక్రమము దీపింప,
మూఁగినషట్పదంబులు లోనఁజిక్కి
నాఁగుచు ముకుళించె నమరఁజిత్రముగ ;
తమమీఁదఁ జంద్రుఁడు దాడివచ్చుటయుఁ,
దమసామరారి యుద్ధముసేయఁదివిఁటి
వాఁడిములుకులతోడ వరబాణసమితి
పోఁడిగాఁగూర్చిన పొలుపుదీపింప.
'పగలెల్లఁదిరిగి మాపటి కస్తశిఖరిఁ
దగఁబ్రవేశించెఁ బతంగుఁడు ; మనము
నతని పేరిటివార ; మటుగాన, దిరుగ
మతముగా ;' దని గూండ్ల మఱి పక్షులడఁగె.
'కద్రువకిష్టంబుగా వాలదీప్తి
ముద్రించి నాపెంపు మునుమిడిచూపి,
వినతనోడించెద వేవేగఁ బోయి'
అనివచ్చెనోయన, నంధకారంబు
కడుదట్టమై యిర్లుగదిసి యేతెంచె.
'తడయక ద్విజరాజు తగఁ బూర్వశైల
శృంగసింహాసనస్థితుఁడగు' ననుచుఁ
....

1. క్రమమోది. (మూ)

జనుదెంచి పొల్చినచందంబు దోప
వినువీథిఁ జుక్కలు వెలుఁగుచునుండె.
'వినతగన్గొనువేళ విబుధహాయంబు
గనుపట్టియుండె నీక్రమమున' ననుచుఁ
బూర్వదిక్కాంత నేర్పున రచియించి
పర్వఁజూపిన మంచుపగిది, కళంకు
బెరసి చంద్రిక మింటఁ బేరి సాంద్రెక్కె.
విరహులహృదయంబు వేఁపెడిమంట,
యలచకోరంబుల యామనిపంట,
కొలఁది నొక్కటఁ గళల్ [1] గూర్చునదంట,
యిాశుజూటంబుపై నెప్పుడు నుంట,
భాసిల్లు నలపంచబాణుని గంట
చంద్రుఁడు పొడిచె దిక్చక్రంబు వెలుఁగ
సాంద్ర నిర్మలతరజలధి యుప్పొంగ.
యామినీకాంత సాయంకాలవేళఁ
గామించి పొంచినగాఢభూతంబు
విడుపింప వెన్నెలవీబూది మేనఁ
గడునొప్పఁగాఁ, గళంకపుఁదిలకంబు
నొనరంగఁ, బరివేషరూగపట్టియును
మునుమిడి నక్షత్రములసంకుపూస
లగణితంబుగఁదాల్చి, యఖిలలోకములఁ
బొగడొందుచును జగత్పూజ్యుఁడై కళల
వృద్ధిఁబొందిన మంత్రవేదియై, భూప్ర-
సిద్ధుఁడై దగు మంత్రసిద్ధుఁడోయనఁగ,
బలువిడి నధికసంభ్రమ మగ్గలింపఁ
గలువలవిందు శీఘ్రంబున నెక్కె.

1. గూరడుతంట. (మూ)

కద్రూకృత కపటప్రయత్నము

అప్పుడు కద్రువ యాత్మసంభవులఁ
దప్పకపిలిచి యందఱితోడఁబలికె:
“తనయులుగల్గుట తల్లిదండ్రులకు
మును వారొనర్చినపుణ్యఫలంబు
లగు; నైనఁ, దత్పుత్త్రు లతిబలశౌర్య
సుగుణగాంభీర్య విస్ఫురణరంజిల్లి
పితృమాతృభక్తిచేఁ బెంపొందిరేని,
సుతులని కొనియాడఁ జొప్పడు; గాన,
వినుఁడు నే మిము వేఁడువిధము సర్వంబు
ఘనులుమీరందఱుఁ గడముట్ట నిపుడు.
నాతనూభవులార, నాగేంద్రులార,
మీతల్లి నేను నమ్మితి మిమ్మునొకటి;
సకలరూపంబులఁ జరియింపనేర్తు;
రొకచోట నల్లనై యుండరే పోయి!
అమరులు నసురులు నంభోధిఁద్రచ్చి,
యమితనిర్మలమైన హయముఁ బుట్టించి,
దాని నయ్యంభోధితటినుంచి పోవ,
నేనును, వినతయు, నిటప్రొద్దుపోక
సవతిపొత్తునఁగూడి చరియింపుచుండి,
రవిక్రుంకువేళ వారాశితీరమున
నట్టిశ్వేతాశ్వంబు నల్లంతఁజూచి,
యిట్టంటి వినతతో నే విచారించి:
‘అల్లతెల్లని జవనాశ్వంబుతోఁక
[1] నల్లనై యుండెఁగా! నవుఁగా లతాంగి!
యేఁగంటి’; ననిన, ‘నిహీ’ యనినవ్వి:
‘రాఁగదెపోదము రమణి, యచ్చటికి;

1. నల్లనైయున్నది నవ్వుగా లతాంగి. (మూ)

నీకంటెఁజూచితి! విందేదినలువు!
[1] నాకంటెనీకంటెనా! కంటిఁదెలివి'!
అని పక్షిమాత నన్నాడినఁజూచి,
వినతతోఁ 'గల' దంటి, వినత 'లే' దనియె.
నంత: 'నేఁజూపెద ; నటు చూపకున్నఁ
బంతమాడెద ; నీకు బానిసనగుదు ;
చూపుము మఱి నీదుచుట్టఱికంబు
[2] తేపు ; వెన్ డీయకు ; వ్రేయుముకరము'.
అనిపన్నిదము వేసి, యటపోయిపోయి,
దినపతిక్రుంకుచోఁ దిరిగివచ్చితిమి.
అగునెల్లి జయమైన నపకీర్తియైన ;
నగుఁబాటు మాన్పరే ననుగటాక్షించి!
చని హయవాల మచ్చట నల్పుచేసి
చనుదెంతుమీరు ; వంచనచేయరేని
వినతకుదాసినై విహరింపవలయు ;
ననయ నాకోర్కుల నీడేర్పరయ్య!"
అని వేఁడుకొనుటయు, [3] నాయకార్యంబు
నొనరింపనేరక యొఱగొడ్డమాడి,
తమకించి చూపులఁదమవక్రగతులఁ
దమరోషవిషములఁ దఱచుగాఁజూపి,
వెనుకొని యందఱువెఱఁగంది : 'యిట్టి
పని యధర్మస్థితి భావించిచూడ ;
జామరో, యిటు నేయఁజనునె యెవ్వరికిఁ!
గ్రమమొప్ప నెచట 'ధర్మోజయం' బనుచుఁ
బలుకువేదంబు లేర్పడ మున్నువినవె!
వలవదుతల్లి! నీవాక్యంబు నేము

---

1. నాకంటనీకంట నాకంట దెలివి. 2. వ్రేపు నేదీనియు వ్రేయుముకరము.
3. నధూర్యర్జశక్తి. (మూ)

వలనేది చేయనివారము గాము.
తలపోయఁ గపటకృత్యంబులనేత
బలిమిమిక్కిలి యిహాపరహానినేయు '.
. . . .
నని యధర్మంబున కందఱు నోడి
తనపంపునేయక తగనూరకునికి
చూచి కద్రువ తనసుతులకిట్లనియె :
" నీచభావంబున నే నింక సవతి
దాసినై యుండుట తలపోయ మీకు
వాసితక్కువయు నెపంబునుగాదె !
అన్నదమ్ములు మీరలందఱు నిట్లు
మిన్నకుండిన నిటమీఁద నే నింక
నెవ్వరినడుగుదు ! నెవ్వారుదిర్తు !
రెవ్వారు మీకంటె హితులు నాకెన్న.
నకట ! వేపురఁగన్నయట్టినాకిప్పు
డొకఁడైన నీపని కొదవంగవలదె !
తొడిఁబడ నొకకీడు దొడరినచోటఁ
దడవునేయక దానిఁదప్పింపవలదె !
కైకొనిచేయుఁ డీకార్యమొక్కొన
నాకొఱ ". కనుచు మానక వేఁడుకొనఁగ,
నప్పుడు తల్లితో ననిరి క్రమ్మఱను :
" దప్పులెన్నుటగాదు తల్లి, మాచిత్త
మొప్పదీపనినేయ ; నుచితంబుగాదు ;
తప్పదు పాపంబు తలఁపంగమాకు.
నీకుఁబ్రియుంబని నిజములుకల్ల
లేక్రియఁజేయుదు ! ఇది మాకుఁదగునె ! "
అని యిట్లుపలుకుచు నందఱుఁగూడి
చనఁజనఁజూచి, యుచ్చలము రెట్టింపఁ,

గరుణయించుకలేక కద్రువయలిగి:
" గురుకార్యవిముఖులు క్రూరులు మీరు
నాపుత్త్రులని నేను నమ్మితిఁగాక.
యీపొత్తు లేమెత్తునే మత్తులార!
జనమేజయుఁడు సేయు సర్పయాగమునఁ
బనివడి భస్మమై పడుదురుగాక ;"
అని శాపమిచ్చెఁ బాయక [1] పుత్త్రులకును.
ఘనతపఃఫలములు గడతేర, నపుడు
పెలుచ నీరీతి శపించిన, మదినిఁ
గలఁగి, యెంతయుభీతిఁ గర్కోటకుండు
శాపభయంబున సంప్రీతిదోప
నేపునఁ దల్లితో నిట్లనిపలికె:
'జనని, నీపంచినజాడ నేఁ బోయి
ఘనహయవాలభాగముఁ గప్పువాఁడఁ;
బెనఁగిచేసెద.' నన్నఁబ్రియమంది యనుపఁ,
గొనకొని కర్కోటకుండేఁగి యపుడు
కామరూపమునఁ దురగమువాల మలమి,
రోమము ల్గడునీలరుచులఁ గావించి
కొనియుండె వేడ్కఁ గర్కోటకుం డంతఁ,
గనుపట్టెఁ బూర్వదిక్కాంత భానునకు
మొనసి కానుక మొల్లమొగ్గలబంతి
ఘనముగాఁ జేసినగతి వేగుఁజుక్క.
పొడిచినశశికాంతిపొడుపు లోలోన
నడఁగంగఁ, గుముదంబు లంత ముడుంగ,
భీతిఁ జీఁకటి కకాపికలుగాఁ బాఱఁ,
బ్రీతి నిశాకాంత పెద్దకాలంబు

1. క్రూరులకును. (మూ)

భోగింప రహి చెడ్డ ముత్యంబులనఁగ
బాగై నమించులఁ బ్రబలక తార
లోగి నాకసమున నొండొండ యడంగ.

. . . .

మొదలిగ్రహంబు, త్రిమూర్త్యాత్మకంబు,
చదువులముద్ద, శాస్త్రంబులపెద్ద,
కమలాప్తుఁ, డేకచక్రరథస్థితుండు,

. . . .

కాలచక్రం బవక్రతఁద్రిప్పుప్రోడ,

. . . .

పద్మరాగపుసానఁబట్టి కెంపెక్క.

. . . .

అప్పుడు కద్రువ, యావినతయును,
నొప్పుగా గెలుపులొండొరులు [1] పేర్కొనుచుఁ
[2] దలరి, యాందోళచిత్తాకులత్వమున
జలనిధితీరభూస్థలికి వేవేగఁ
జని, డాసిచూడ, నుచ్చైశ్శ్రవంబపుడు
గానకొని కర్కోటకునిమాయవలన
సితదేహమున మహాసితవాలమునను
నతులమైయుండెను ; అప్పుడావినత
లజ్జించి : "మిగులనేలా మాటలింక !
నొజ్జయై విధి నన్ను నాగి నింతచేసె !
అలసి, యనూరుశాపాధిదైవతము
కొలఁది కద్రువకనుకూలమై మాయ
పన్ను టెనెఱుఁగక, పన్నిదంబాడి
విన్ననై వగలచే వేఁగంగవలసె."

1. పేర్కొనుచు 2. తరలియాందోళచిత్తానుకూలమున. (మా)

వసితలవాంచి, తా నాకద్రువకును
గొనకొని నీతితోఁ గోరినపనులు
కాలూఁదనడలేక గైకొని మిగులఁ
చాలిమిఁజేయుచోఁ, [1] దరలెను బంచ
శతవత్సరములు. వేసటలేకయుండ,
మతిలోనఁ గౌతుకోన్మాదియై, యుపుడు
పన్నగకులమాత పక్షీంద్రుమాత
నెన్నిక పనిగొని యేలుచునుండె".
అని యిట్లు జనమేజయక్షితీశునకు
మునిచెప్పె నని చెప్ప మోదించి మునులు :
'అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొందఁజెప్పవే!' యని వేఁడుటయును,
సౌమిత్రినిక్షేప, సమరాంతచాప, (!)
రామ, గయాక్షేత్రరచనా విధిజ్ఞ,
శూద్రతపోవిఘ్న, సురకార్య [2] మగ్న,
యద్రీంద్ర రచిత మహాసేతుబంధ,
దశకంఠనాభి సుధాగ్రాహి విశిఖ,
దశరథ శాసనోత్సవ దత్తచిత్త,
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొక్కటియొప్పె.

1, దరలక. 2. నిఘ్న. (మూ)

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీ లక్షితాకార, శ్రితజటాభార,
లాలితగుణధామ, లంకావిరామ,
శరణని తలంచు సంసారభీతులకు
వరములీ నేర్చు దేవా! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె:

గరుడోత్పత్తి

"అత్తఱి నొక్కనాఁ డతివిచిత్రముగ
నుత్తుంగ [1] తైజసయోగాప్రమేయ
మయ్యున్న యండంబు పవిసిన, నందుఁ
జయ్యన సూర్యతేజఃప్రకాశుండు,
వితత [2] పక్షాంచలావిర్భూతవాత-
హతసప్తశైలసంహాతుఁడు ధీమంతుఁ
డుదితుఁడై, పవిచేత నూనంబుగాని
ఛదములుగల కులాచల మోయనంగ
దిగ్గన నెగసి, యేతెంచి వేగమున,
నగ్గరుడుఁడు తల్లికందంద మ్రొక్క,
వినమితుండగు పక్షివిభు [3] సవతితల్లి
కనుఁగొని సంతోష [4] కలితయై పలికె:
"వినుము నీడోద్భవ, వినతకు నింటి
పనులుదీర్పఁగవలెఁ; బడుచులఁబట్టఁ
దీఱదు; వీరి నెత్తికొని చరింపు;
సారెకు నీకు నిచ్చలుఁ జెప్పవలదు.

---

1. తేజసంయోగప్రయోగ. 2. పక్షానిలా. 3. ఁజూచితల్లి. 4. కలితుండై. (మూ)

అని ప్రభుత్వంబుగా నాడువాక్యములు
విని, యొండునాఁడ యవ్వినత తానుమతినిఁ
జరమభాగమున నాసర్ప[1] శాబకుల
నిరవుగానిడికొని యేఁగి, శైలములు
వనములుఁ బురములు వరుస దీవులును
వనధులు దిశలు భూవలయంబు నదులు
నొండొండ చూపుచునుండఁగా, బాఁప
తండంబు వేగ నుద్ధతకోపులగుచు
వినతకొడుకని కాద్రవేయులు గరుడుఁ
బనులువంపుచు, వీపుపై నెక్కికొనుచు,
నొకనాఁడు దమకు సూర్యునిఁజూపుమనఁగ,
వికటభోగులఁ బక్షి వీపునఁదాల్చి
సప్తమారుతజవసత్వుఁడై యెగసి
సప్తాశ్వమండల స్పర్శఁడాటయును,
బన్నగావలి చండభానువేఁడిమికి
నన్నియుఁ బెటపెటమని ప్రేలి మణఁగి
ధరమీఁదఁబడి మూర్ఛదగిలియుండుటయు,
గరుడనిఁగోపించి కద్రువవగచి :
"యనురుచాలనిపుత్త్రు లోకవేపురేల !
యసమశౌర్యుఁడు చాలఁడాయొక్కఁ!" డనుచు
వినతాత్మజునిలావు వినుతించి, యంతఁ
దనయులదెసకు నెంతయుఁ జిన్నవోయి,
యెసగిన యినరశ్మి నిందఱుఁ గమరి
వసుధపైఁ ద్రెళ్లిన వారలఁజూచి,
యింద్రునిఁబ్రార్థించి హితసుధావృష్టి
సాంద్రతఁగురియించి సమసినవారి

1. బత్కములం. (మూ)

నియ్యెడఁజూకుండ నేసడ్డి వేగఁ
జయ్యన బ్రదికింతుఁ జలముఁ." ననుచుఁ
దనరినభక్తి వృద్ధశ్రవుఁగూర్చి
వినయంబుతో నిట్లు వినుతియొనర్చె :
"దేవతాధీశ, యతిస్తోత్రపాత్ర,
పావకప్రభృతి దిక్పాలకసేవ్య,
శ్రీపతిసత్కృపాశ్రీయుత, వజ్రి,
పాపవిదూర, సౌభాగ్యసంపన్న,
మాపాలఁగృపగల్గి మమ్మురక్షింప
నీపాఁపకొదమల కిమ్ముప్రాణంబు."
లనిన నింద్రుఁడు కృప నాశీవిషముల
తనువులు దడుపుసుధాధారవృష్టి
గురియింప, మూర్ఛగైకొనినసర్పములు
వరుసతో బ్రతికె నవ్వాసవుకరుణ.
నప్పుడు కద్రువ యతిరాజసమున
నెప్పటిపోల్కి నయ్యురువురిచేతఁ
బనిగొనుచుండ, నాపన్న గాంతకుఁడు
జననికి నొకనాఁడు సద్భక్తిమ్రొక్కి :
"తల్లి, నీ విన్నదియేమి! తవిలి మీవార
లిల్లాదిగా వీరికిచ్చిరో వెలకుఁ!
గాదేని, నీకొండుకడ దిక్కు లేమి
నీదెసపొంది నీ విడుమఁబొందెదవా!
కాకున్న, [1] ననదవై కడుపుఁ గూటికిని
ఈకద్రువకుఁ బను లిట్లుచేసెదవా!
అదిగాక, ప్రతినకునై పూని తగవు
వదలక యిట్లుండవలసెనో నీకు!

1. నవతసైం. (మా)

కులిశసన్నిభ పటుక్రూర తుండాగ్ర
దళిత నిష్ఠురధరాధరుఁడనై వీరిఁ
జేపట్టి,[1] కుచ్చితుచెలువున నేను
నీపాఁపశోదముల నిట్లునోఁచుటకుఁ
బనియేమి! చెప్పుమేర్పడ నాకు." ననిన,
వినతయుగ్గరుడనివీక్షించి పలికె:
"ఖగనాథ, వినుమయా! కద్రువ నన్నుఁ
బగగొని కపటంపుఁబన్నిదంబునను
గెలిచి రోఁడింప నీక్రియ దాసినైతిఁ;
దలకొని నాకు నీదాసీత్వముడిపి
కైకొని రక్షింపు; గలరె నీకంటె
నాకు దిక్కొఁరులు పన్నగవైరి!" యనిన,
మనమున మిగులనుమ్మలికంబుఁ బొంది:
"జనని, నీవింక విచారింపవలదు;
ఇప్పని చింతింప నెంతటిభార!
మిప్పు డేఁ దీర్చెద; నిదెచూడు!" మనుచు
నలవుమీఱఁగ మూరుతాళనజననిఁ
బలికెఁబ్రియోక్తిఁ బక్షినాయకుఁడు
దలపోసి: 'నీవు మాదాసీత్వముడుప
వలయు; మీమదిలోని వాంఛితంబేమి!
కోరుఁ; డట్టిది మీకుఁగొనివచ్చియిత్తు
వారిధిచున్న దేవతలచేనున్న'.
ననవుడుఁ బ్రియమంది, యహిరాజజనని
వినతాతనూజు భావించి, దీవించి,
యూవైన తేయుకిట్లనియె: "నోగరుడ,
వేవేగఁబోయి తె వెస నమృతంబు.

1. కుచ్చంబు (మూ)

ఘనపరాక్రమము వేగంబును గలిగి
వినుతిఁ బెంపొందిన విహగముఖ్యుఁడవు ;
దాస్యంబుఁ బాపుకోఁ దలఁచెద వేని
హాస్యంబుపొందక యమృతంబు మాకుఁ
దెచ్చియి." మ్మనవుడుఁ దెచ్చెదననుచు
నచ్చుగా మైకొని, యటదల్లికడకుఁ
జనుదెంచి తత్ప్రయోజన మెఱిఁగించి :

అమృతాహరణము

'చని తెత్తు నమృత మీక్షణమున.' ననినఁ,
దనయుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి తగనాదరించి,
తనరార నొండొకతడవు వీక్షించి :
"కలఁగక యట్టి దుర్ఘటమైనపనికిఁ
దడయక మైకొని తనయ, వచ్చితివి.
అమరులసాధింప నలవియె మనకు !
నమృతంబు సాధింప నలవియె నీకు !
నెలమి నేఁ బెక్కువేలేఁడులు తపము
నలయకచేయఁ, బుణ్యానుకూలమునఁ
గలిగిననాదైనగర్భంబునందుఁ
బొలుపార రెండండములు పుట్టుటయును,
దవిలినపుత్త్రవత్సలత నందొకటి
యవియింప నేరమి నయ్యండమునను
గొడుకొక్కరుఁడు [1] పిచ్చుకుంటయిపుట్టి,
పెడఁబాసిచనియెఁ గోపించి శపించి.
దానిచేసుమ్మి యీదాస్యంబునాకు
జానొప్పఁ దలఁగక సంభవించుటయు,

1. పిచ్చుగుంటయైపుట్టి. (మా).

సిడుములఁగుడిచి, యేనిటనిన్నుగాంచి,
యుడుకాతి వగదప్పియుండితిఁ ; బిదప
నినుబాసి యేరీతి నిలువంగనేర్తు !"
ననవుడు తల్లితో ననియె మోదమున :
"నమరలోకంబెంత ! యస్వప్నమెంత !
యమృతంబుసాధించుటదియెంత నాకు !
నీకేల మదిలోన నేఁడింతచింత !
గైకొని యమృత మీక్షణమునఁదెత్తు.
ననవుడు ప్రియమంది, యప్పుడావినత
గొనకొని యాత్మలోపలఁ బలిఁదలఁచి,
తనయునితనువు హస్తంబున నిమిరి,
తనరారువేల్పులఁదలఁచి యిట్లనియె :
"అనిలుండు నీరెక్కల, నలుండు శిరము,
తనువు సూర్యుఁడు, వీఁపు తారకావిభుఁడు
కాతురు ; వేల్పులు కరుణతోనిన్ను
బ్రోతురు ; విజయంబు పొందునీవనఘ !"
అనుచుదీవించినయమ్మకు మ్రొక్కి :
"జనని, యే నమృతంబు సాధించునపుడు
ఘనజవసత్వంబు గలుగంగవలయుఁ ;
గనుఁగొన క్షుత్తుచేఁ గాదు కార్యంబు ;
ఆహారమేది పద్మాక్షి, నా ?" కనిన :
"సాహసబలుఁడ, నీచనుత్రోవ జలధి-
లోఁ గిరాతాలి వాలుచునుండు ; వారు
లోఁగక జనుల సుశ్లోకుల నెపుడు
కారించి, యేపుచుఁ, గడువ్రవ్వి, గణన
మీఱి, దుర్వారులమేయుప్రతాపు
లగ్గలమైయుండు ; రలకిరాతులను
భగ్గించి, యుండదభక్షింపు ; మప్పు (?)

డందు విప్రుండు నీకనశనంబగును ;
ఎందు నీకును జయంబెసగు ఖగేంద్ర !"
అనుడు : 'నచ్చట విప్రుఁడని యెఱుంగుటకు
వినిపింపు గుఱుతైనవిధము.' నావుడును :
'పక్షి, బోయలభక్షించునపుడు
కుక్షిలోనికిఁబోక, కుత్తుకయందుఁ
జిక్కు గాలము క్రియఁ, [1] జిచ్చుచుబోలె
మిక్కిలిమండుచు మెఱయుచునుండు.'
అని బ్రాహ్మణునిగుఱుతంతయుఁజెప్ప,
విని ముదమంది యవ్విహగవల్లభుఁడు
వినయంబుతోఁ దల్లివీడ్కొని, ధరణి
ననువొంద నిలిచి, యాయత పక్షయుగము
కొండొకయల్లార్చి, కుప్పించి, యమర
మండలియును మర్త్యమండలి పొగడ,
దిగిభముల్ చెదర, భీతిలి శేషుఁడదర,
జగములన్ని వణంక, శైలముల్ బెణఁక,
జవమున నెగసి నక్షత్రమార్గమునఁ
బవనవేగమున నిర్భరగతిఁబఱచి,
వారిధిలోన నెవ్వారి కభేద్య
శూరులై వాలి యస్తోకశౌర్యమున
మత్తులై త్రిదివసమాజంబునైన
నొత్తిగెల్వఁగఁజాలు నురుశక్తిగలుగు
శబరవే[2]షులఁగాంచి, చటులవేగమునఁ
బ్రబల గుహానిభ వక్త్రింబుఁ దెఱచి,
బలువిడిఁ బెక్కండ్రఁబట్టి యొండొండ
తలఁగకమ్రింగ, నత్తఱి గళబిలము

1. చిక్కున. 2. వేషము. 3. మహాభవక్త్రింబటు. (మా)

10

చొచ్చి లోనికిఁబోవ నుడిసి కార్చిచ్చు
నచ్చున నేర్చిన, నట వాని విప్రుఁ
డని మదినెఱిఁగి విహంగపుంగవుఁడు
వినయవాక్యంబుల విప్రుతోఁ బలికె:
‘అనఘచరిత్ర, బ్రాహ్మణుఁడ, వెల్వడుము
నినుమ్రింగ’; ననిన భూసురుం డనియె:
“ద్విజకులోత్తమ, నేనుద్విజకులోత్తముఁడ;
సుజనమాన్యుండఁ; బ్రసూనాస్త్రుబారిఁ
బాఱి, నిషాది నాపత్నిగాఁ జేసి,
వీరిలోపలఁ గూడి విహరింతు; నన్ను
నీవెఱింగితి; ధర్మసంయుత నీకంటె
భావించి కాంచ నేర్పరు లెందుఁ గలరు!
నాకూర్మిసతి కంఠనాళంబు చొచ్చి
నీకుక్షిలోపల నిలిచియున్నదియు;
ఆకాంత రాక నేనవల రాఁదగదు;
నీకృపకలిమి మన్నించి నాకిమ్ము
విహగేంద్ర!” యనవుడు, విప్రునిమ్రింగ
విహితంబుగాదని వెలయ నిషాది
మగుడింపరామియు మదిలోనఁ దలఁచి,
తగిలి భూసురుని ప్రార్థనమును జూచి:
‘అనఘాత్మ, యోధరామకపర్య, వేగ
చనుదెంచు వెలువడి సతియునునీవు.’
అనవుడుఁ బ్రియమంది, యవనీసురేంద్రుఁ
డనురాగముప్పొంగ నపుడు నిషాది
సహితుఁడై వెలువడి సద్వృత్తి నరిగె.
విహగాధిపతి బోయవీడెల్లమ్రింగి,-
పోయి సురాచలంబున నిష్ఠతోడఁ
బాయక కశ్యపబ్రహ్మకు నెఱఁగి:

"కరుణావిధేయుఁడ, [illegible]జ్జీ[illegible],
కరమొప్ప మాతల్లిఁ గద్రువ తనకు
మరియాదమాలి, సమ్మతి దాసిఁజేసి,
పరికింప నన్నును బంటుగా నేలి
కొనియుండ, నయ్యురగులు నమృతము
గొని తెచ్చియిచ్చి, మేకొనఁగ దాసీత్వ
ముడిపికోఁబూని పోవుచుండి, జలధి
నడుమనున్నట్టి కాననచరాళుల
ఘనబుభుక్షార్తిఁ బెక్కండ్ర మ్రింగినను
దనివిలేకున్నది ; తవిలి యాహార
మనఘాత్మ, దయచేసి యర్థి నొసఁగవు."
మనుడు నాకశ్యపుఁ డాత్మసంభవునిఁ
గనుఁగొని, యాతనికడఁకకు మెచ్చి:

సుప్రతీకవిభావసుల శాపవృత్తాంతము

"మును విభావసుఁడను మునివరుఁడొక్కఁ
డపరిమితంబైన యర్థంబుఁ బడసి,
విపులలోభాత్ముఁడై, వీసంబు నందు
[1] వ్రయముగాకుండ నేర్పడఁ బాఁతి దాఁచి,
దయలేక శిశువులు దగఁగూటికేడ్వ,
[2] నాయివారముల హీనాశ్రయవృత్తిఁ
బోయినంతనె పొద్దుపుచ్చుచు, దినము
లొకరీతి గడుపుచు నున్నచో; నంత,
నొకనాఁడు వానిసహోదరుండైన

1. 'వ్యయమ'ని సవరింప వీలున్నను, తిక్కనప్రయోగము 'వ్రయము'ని యుండుటచే నట్లే యుంచఁబడినది. చూ. తిక్కన. శాంతి ప. 4 ఆ. 345 ప. 2. 'యాయావర'మను సంస్కృతపదమున కియ్యది వ్యావహారికరూపమై యుండును.

సుప్రతీకాఖ్యుఁ డచ్చోటికివచ్చి,
యుప్రయాసంబున నతనికి విత్త
మేరాశముగఁగల్గుటెఱిఁగి భ్రాతనుఁ
జేరి యిట్లనియె: "నొప్పితిఁ; బేదనైతిఁ;
బితృ [1]పితామహులెల్లఁ బెంపారఁ దొల్లి
యతులధనాఢ్యులై యుండఱునేఁగ,
దాఁచినయర్థమంతయు నొక్కరుఁడవె
చూచి చేకొంటి; పంచఁగవిభాగించి
నాకు నీవలదె ధనంబులో సగము!
చేకొని తండ్రిచేసినఋణంబున్న
వడిఁబంచి నా కిచ్చువాఁడవుగావె!
గడుసరితనమేల! కన్నవారెల్ల
నగుదురు; గాన, సన్నకుసన్న ధనము
సగమి." మ్మటంచు వేసరక వేఁడుటయు,
నలిగి, విభావసుం డర్థలోభమునఁ
బెలుచఁ దమ్మునిజూచి 'పృథివిపై గజమ
వై యుండు' మని శాపమర్థినిచ్చుటయు,
నాతోడ సుప్రతీకాఖ్యుండుఁ గనలి,
శాపించె మఱలఁ గచ్ఛపముగా మిగులఁ
గోపించి మదిఁగొంకుఁ గొసరును లేక.
సరవి నట్లన్యోన్యశాపముల్ వార
లిరువురుఁగాంచిరి; యేనుఁగౌవాఁడు
'మొగి నాఱుయోజనంబుల విస్తృతంబు,
తగనున్నతంబు ద్వాదశయోజనములఁ
గలిగి, యొక్కెడ నొక్కకానలోనుండఁ,
జలముతో నంతఁ గచ్ఛపమగువాఁడు

1. మాతా. (మా)

నలువారఁ బదియోజనంబులుఁ బరిధి,
పొలుపార యోజనంబులుమూఁటిపొడవు
ధరియించి, తొంటి క్రోధంబునఁ జేసి
సరిఁగలహింతు రచ్చలముతో ; నిపుడు
నారెండు నాహారమగు ; నట కేఁగ
సారయ జయసిద్ధియగు నీకుఁ బుత్ర !"
యనవుడుఁ బ్రణమిల్లి, యచ్చటి కేఁగి,
కనియె నాగరుఁడండు గజకచ్ఛపముల ;
గగనంబు నీలమేఘంబు నొక్కటనె
తెగి కలహించునత్తెఱఁగున నుభయ
వనములలోని జీవంబులు బెగడఁ
గనలుచు నొండొంటిఁ గదిసి తాఁకియును,
దొక్కియుఁ, గఱచియు, దోఁగనీడ్చియును,
నొక్కటనిగిడియు, నొరసియు, నిట్లు
వెక్కసంబుగఁ బోర వీక్షించి, వాని

గరుడఁడు గజకచ్ఛపములతోఁ గశ్యపునొద్ద కేఁగుట

ఱెక్కలనడఁచి, యారెంటిని గాళ్లఁ
బెనచి, నభోవీధి బిట్టులంఘించి
చనుచోట గాంచెభీషణగహనంబు ;
తనరు కైలాసభూధరమును బోలె
ననుపమలీల శివాన్వితంబగుచు,
రమణ ధనదునిమందిరంబును బోలె
నమలిన కాంచనాయత పూర్ణమగుచు,
దండిమై మునిజనస్థానంబుఁ బోలె
శాండిల్య కౌశిక సంయుక్తమగుచు,
జలజమిత్రుని దినచక్రంబు పోలె
విలసిల్లు రాజార్క [1]విన్యాసమగుచుఁ,

1. విశ్వాస. (మూ)

బురణింప ఘనరుద్రభూమియుఁ బోలె
నరుదారఁ బ్రబలభూతావాసమగుచు,
వేదప్రవర్తిత విప్రాళి పోలె
మోదమై గాయత్రిముఖ్యతఁ బొల్చి,
కనుఁగొనఁగా వర్షకాలంబుపోలె
మునుకొన్న జీమూతములఁ దేజరిల్లి,
గుఱుతైన దేవేంద్రుకొలువును బోలె
వరుస నొప్పగు వహ్నివరుణులు గలిగి,
సలలితంబైన కాసారంబు పోలెఁ
బొలుపైనయట్టి యంబుజములు గలిగి
విలసిల్లుచున్న యవ్విపినమధ్యమున
లలి నొప్పుచుండు నలంబతీర్థంబు.
అచ్చోట రోహిణాంబను వటభూజ
మచ్చెరువై విహాయసమెల్లఁ గప్పి
తేజరిల్లుచు వైనతేయునిఁ జూచి :
“యోజనగన్న తశ్శీల, యొనర నాయందు
శతయోజనంబుల శాఖలు గలవు.
జతనమైయుండి కచ్ఛపమును గజము
నాహారముగఁ గొని యరుగుము ; నీకు
నూహింప నిదిగాని యొండిమ్ము లేదు.”
అనవుండు పక్షీంద్రుఁ ‘డౌఁగాక’ యనుచుఁ
దనపాదయుగళంబు తరుశాఖ మీఁద,
ఘళఘళధ్వనులఁ బెంపెక్క నొక్కంత
నిలువక విలయాభ్రనిర్ఘోష ఘోష
ములఁ గొమ్మవిఱుగ, నప్పుడు ఖగేంద్రుండు
నెలవుగాఁ దరుశాఖ నిలిచి తపంబు
నతినిష్ఠఁ జేయుచు సనకసన్నిభులు
వ్రతములుగానున్న వాలఖిల్యాది

యతులకు నుపహాతియగునని, శాఖ
త్రెళ్ళి మీఁదఁ బడకుండఁ జెలువొంద దానిఁ
గఱచిపట్టుక, గజకచ్ఛపంబులను
నిఱికిపట్టుక దివి నేఁగుచో, నచట
నిలువనాధారంబు నెఱిఁ గానలేక
పలుశాఖతోఁ గూడఁ బలువిడి తండ్రి-
కడ కేఁగి మ్రొక్కినఁ, గశ్యపబ్రహ్మ
కొడుకులావునకు నెక్కుడు ముదంబంది,
యమ్మహాశాఖయం దతినిష్ఠనున్న
యమ్మునీశ్వరులఁ బ్రియంబునఁ జూచి :
" యలఘుబలోదాత్తుఁడగు నీసుపర్ణుఁ
డలమి యీశాఖ మీకగు బాధకులికి
విడువక యున్నాఁడు, వీనిమన్నించి
కడఁక మై మీ రొండుకడ కేఁగవలయు."
ననుచుఁ బ్రార్థించిన యతనివాక్యములు
విని, యతుల్ తరుశాఖవిడిచి శీతాద్రి
కరిగిన, గరుడఁ డత్తఱిఁ దరుశాఖ
ధరణిపై విడువక తండ్రికిట్లనియె :
' ఈశాఖ విడిచిన నిందుచే జనులు
నాశమ్ముగాని కానన మానతిమ్ము.'
అనవుడు విని : ' తుహినాద్రిప్రాంతమున
ఘనత నిష్పురుషనగంబున వైవు ;
చను మది లక్ష యోజనములదూర.'
మనిన గరుత్మంతుఁ డతులవేగమునఁ
జని, తరుశాఖయచ్చట దిగవిడిచి,
ఘనుఁడు శీతాద్రిపై గజకచ్ఛపములఁ
దనివోవభక్షించి తగఁదృప్తిఁబొంది,
యనఘుండు మఱి తుహినావనిశిఖరము

చలియింప నురవడిఁ జరణంబులూఁది,
బలువిడి గంపింపఁ బద్మజాండమ్ము
భల్లుననవియు భూభాగంబులద్రువఁ
దల్లడించుచు జీవతతియెల్లఁ దూల
నురవడి మింటికి నుప్పరంబెగసి,
కరువలికంటె వేగము పోవుచుండ,
నప్పుడా సురపురియందు నెల్లెడలఁ
దప్పక దుర్నిమిత్తంబులు దోప,
వెఱఁగంది ధిషణు రావించి యింద్రుండు:
'సరవి నుత్పాతసూచనకుఁ గారణము
నెఱిఁగింపుఁ.' డన మతినెఱిఁగి యాగురుఁడు
తెఱఁగొప్పఁబలికె నా దేవేంద్రుతోడ:
"శతమఖ, వినుము ; కశ్యపువరంబునను
సుతకీర్తి వినతాతనూజాతుఁడగుచు
జలనిధిలోనున్న శబరులనెల్లఁ
గలగొనిమ్రింగి, యాగజకచ్ఛపముల
నొక్కటమెసవి, మహోగ్రతేజమునఁ
జక్కనఁ దల్లిదాస్యంబెడఁబాపు-
కొఱకునై, యురగముఖ్యులకమృతంబు
తెఱఁగొప్పఁగొనిపోవఁ దివికి యిచ్చటికి
వచ్చుచున్నాఁడు వైనతేయుండు.
* * * * *
నీకు నసాధ్యుండు నిర్జరనాథ,
కైకొని నీవు నగ్గరుఁడనిమహిమ

గరుడనిమహిమ

యెఱుఁగుము ; వెట్లన్న నెఱిఁగింతువినుము.
వఱలంగఁ దొల్లి భవన్ముఖ్యదేవ

గణములు దనకు నొక్కట సహాయముగ,
గణనమీఱినమునిగణములతోడఁ
బరమపుణ్యుఁడు కశ్యపబ్రహ్మ వేడ్క
పురణింప నరుదైనపుత్త్రకామేష్టి
సలుపుచో, నీవు నిర్జరులతోఁగూడి
యెలమి రాఁ, [1] బాదము లిట్టట్టువడుచు
మూనితాంగుష్ఠప్రమాణదేహములఁ
బూనిక ఫలమూలములు సమిధలును
వరుసతోఁ గొనివచ్చు వాలఖిల్యాది
పరమసంయమిముల నేర్పడఁజూచి నగినఁ,
గనుఁగొని, రోషించి, ఘనమునీశ్వరులు
చనుదెంచి, నీమీఁదిచలమున నప్పు
డతివీర్యవంతంబులైన మంత్రముల
నతినిష్ఠ ననలున కాహుతుల్ వ్రేల్చి :
'శతమఖుకంటెను శతగుణవీర్య
యుతుఁడు కశ్యపునకు నుదితుఁడై, యాతఁ
డింద్రునకింద్రుఁడై యెసగుత.' మనిన
నింద్ర, నీ వంతయునెఱిఁగి భీతిల్లి,
వాలఖిల్యులఁజేరి వరుసఁబ్రార్థింప,
నాలోనఁ గశ్యపుఁ డమ్మునివరులఁ
గనుఁగొని : "మీరిట్లుగా నియమింపఁ
జనునె! యాతఁడు బ్రహ్మసమ్మతి నింద్రుఁ
డయ్యున్న నింక రెండవయింద్రుఁడైనఁ,
జయ్యనఁ ద్రైలోక్యజనులకు బాధ
యగుఁ; గాన, వేఱొక్కయనువున నతని
'ఖగములకింద్రుఁడౌఁగాకనకున్నఁ

1. దపములు. (మా)

గాదు; మీపలుకమోఘముగానఁ, బిదప
నాదినాకాధిపు నమరత్వముడుగు;
నడిగానఁ గరుణింపుఁ". డన మహామునులు
ముదమంది నీకు నిమ్ములఁ గరుణించి,
యాపుత్త్రకామేష్టియందు జన్మించు
నాపుత్త్రకునకుఁ బతంగాధ్యక్షుఁ జేసి.
రట్టి యామునుల మాహాత్మ్యంబువలనఁ
బుట్టిన తార్క్ష్యుఁ డిప్పుడు వచ్చుకతనఁ
బూని మహోత్పాతములు పుట్టె." ననిన
నానిర్జరాధీశుఁ డమృతరక్షకులఁ
జగఁబిల్చి: "కడుఁ బ్రయత్నమున మీరెల్ల
ఖగపతి యమృతంబు గైకొనకుండ
రక్షించుకొని, లావు ప్రకటించి నిలిచి,
పక్షి నాహవమునఁ బఱపుఁడీక్షణము."

గరుడఁ డమృతరక్షకులతో యుద్ధమొనర్చుట

యనవుండు నల్లకాకనుచు వారేఁగి,
మును నిశితాయుధంబులుపూని రేయుఁ
బవలును నమృతంబు పటుభంగిఁ గావఁ,
బవమానవేగుఁడై పక్షీంద్రుఁ డపుడు
పిడిదంపుమ్రోఁతలఁ బిడుగునుబోలెఁ
గడఁకమై విష్ణుచక్రంబునుబోలె
ఱెక్కలుగలమహాద్రియుఁబోలె రభస
మెక్కుడై వచ్చెఁ; బక్షీంద్రునిపక్ష
వాతూలగతి రెండు వ్రయ్యలుగాఁగ
నాతతలీల మహాభ్రముల్ దునిసి
తునుకలు నలుదెసఁ దూలిపాఱంగ,
వెనుఁబడి ఖేచరవితతి కలంగ,

వరుస మహావేగవాయువేగమునఁ
బరతేరఁ, దత్సుధాపాలురు భీతిఁ
గలఁగుచుఁ బాఱిపోఁగమకించి, నిలిచి
బలపరాక్రముఁడైనపక్షీంద్రుఁగనిరి.
కని యనల్పక్రోధగర్వులై తాఁకి,
పసగొని నిశితాస్త్రపంక్తులు దాల్చి
తడఁబడ నేసియుఁ, దాఁక నేసియును,

* * * * *

మొత్తియు, నొత్తియు, ముసలఘాతముల
నొత్తియుఁ, దాఁచియు, నడచి తాఁకియును,
ఘట్టించియును మహోద్ధతి నిట్లుపోరు
నట్టినిలింపులు నరవాయిగొనక,
పక్షవిక్షేపణ [1] ప్రసృతరేణువులఁ
జక్షులఁగప్పి, చంచలమందఁజేసి,
విదితకోపోద్రేక విస్ఫులింగములఁ
బదనఖ తుండాగ్రపక్షఘట్టనలఁ
గనుకని రక్త మంగంబులఁదొరుఁగఁ
దనువులుచించి, యుద్ధతిప్రక్కలింప,
నమరులు, వసువులు, యక్షకిన్నరులుఁ,
గములబాంధవులు, నేకాదశరుద్రు
లందఱు నొక్కట నాజిచాలించి
యందందపాఱిన, నటపక్షివిభుఁడు
సమరకేళీలోలచతురుఁడై యుప్పు
డమృతంబుకడకేఁగి, యచ్చట ఘోర-
తరసమీరణప్రేరితంబైన యగ్ని
దరికొని మిన్నులుదాఁకెడిశిఖలు

1. ప్రసృ. (మా)

గలిగి త న్నటుపోవఁగానీక యునికి
దెలిసి, దక్షిణవార్ధి దివ్యజలంబు
పుక్కిటఁగొనివచ్చి పోసి చిచ్చార్చి,
తక్కక చని, తీక్ష్ణ [1] ధారస్థు దేవ-
కల్పితంబైన చక్రంబురంధ్రమున
నల్పాంగుఁడై చొచ్చి, యట మహాఘోర-
గరళాగ్నికీలసంఘటితవిస్ఫురణా
నరుణారుణాక్షివిధాగ్నులఁ జూపు-
మాత్రనె పరుల భస్మముసేయు నుగ్ర-
గాత్రమై యతిభయంకరలీలనున్న
భుజగయుగంబును బొడగాంచి, తనదు
నిజపక్షయుగముచే నేత్రముల్ గప్పి,
నలిరేగి వానిఫణంబులు ద్రొక్కి,
చెలఁగుచు నమృతంబుచేకొని వెడలి,
దివికిలంఘించి యుద్దీప్తబలుండు
దివిజులనెల్లను దృణలీలగెలిచి

విష్ణువు గరుడు ననుగ్రహించుట

పోవుచో, నప్పు డంభోరుహనాభుఁ
డావైనతేయు పరాక్రమశక్తి
కెంతయుఁ బ్రియమంది, యిచ్చలో నతని
సంతతసత్కటాక్షంబున నునుపఁ
దలఁచి, సన్మునులు బృందారకానీక
ములు సందడింపుచు ముందఱనడువ,
వాణీశ్వరుండు గీర్వాణేశ్వరుండు
రాణింప నుభయపార్శ్వంబుల నడువఁ,

1. ధామస్థు తేగ. (మూ)

జల్లనిచూపుల సకలలోకాలలోఁ
దల్లియై ప్రోచు పద్మాదేవి తనదు
వక్షస్థలంబున వరశుభోన్నతుల
సాక్షాత్కరించి ప్రసన్నత నిలువ,
దివ్యరత్నోజ్జ్వల దీప్తులతోడ
భవ్యమై కౌస్తుభాభరణంబు వెలుఁగ,
నొసపరిలాగున నొఱపైనమించి
పసిఁడిచాయలచీర పసమీఱఁగట్టి,
మహితప్రభావ నిర్మలరత్నఖచిత
బహువిధాలంకార భాసుప్రకాశ
వరపుష్పకంబెక్కి, వైభవోత్సాహ
తరసమగతినొప్ప తనచిత్తమునకు
మెచ్చులువాదలంగ మెఱసి యక్షేశుఁ
డిచ్చమై : ‘నవధారు హేవ్రజధీర,
సకలలోకారాధ్య, సన్మునిస్తుత్య,
మకరాంకశతకోటిమహిత, పరాకు !
సందీప్తఘనచక్రసంహృతదనుజ,
యిందిరానాయక, హెచ్చరిక !’ నఁగ,
దేవదేవుఁడు సర్వదేవతామయుఁడు
వేవేగ నేతెంచి, విహగవల్లభున
కావటుఁ బ్రత్యక్షమై నిల్చునంత,
నా దేవదేవు శుభాకృతి భక్తి
భావించి పులకించి ప్రమదంబుతోడ :

. . . .

“ పద్మాలయానాథ, పద్మపత్రాక్ష,
పద్మజవినుత, సద్భావనాతీత,
సత్యస్వరూప, నిశ్చలతత్త్వరూప,
నిత్యనిరాలంబ, నిర్వాణసంపూర్ణ

భక్తలోకాధార, [1] ప్రణవస్వరూప,
నక్తంచరాంతక, నాగేంద్రవరద,
నీదయాదృష్టిచే నిఖిలలోకములు
ప్రోదిమై నుతికెక్కి పొదలుచున్నవియు.
లోకంబులకు నీవు లోనుగానేర్తు;
లోకంబులెల్ల నీలో నున్ననేర్తు;
వాదిదేవుఁడవు; సర్వాత్మైకపరుఁడ;
వాదట బ్రహ్మమనైన నీమూర్తి
కనఁగనెంతటివారు! కమలాధినాథ!"
అని సన్నుతించినయావైన తేయుఁ
గనుఁగొని మనమున గారవంబార:
"వినతాతనూజ, నీవిక్రమక్రమము
లావును జవమును జలంబు సద్భావ
మేవలనను మేల; యెవ్వారు నిన్నుఁ
బోలరు మఱియేమి పొంకుటగాదు;
మేలువరంబిత్తు మెచ్చితి నడుగు."
మని ప్రసన్నాత్ముఁడై యానతిచ్చుటయు,
మనమునఁబొంగి, సామజవరదునకు
వినతుఁడై కరములు వెరవొప్ప మొగిచి
తనర నిట్లనియె: "నీదయ నాకు నెపుడు
నమృతంబుగోరక యజరామరంబు
సముచితంబుగనిచ్చి, సకలలోకముల
కగ్రణివైన నీయగ్రంబునందు-
దగ్రతేజత నిన్ను దయఁగొల్చియుండ
వరమిచ్చి కరుణింపు వరదయామూర్తి,
పరమకృపాలోల, భక్తవత్సలుఁడ!"

---

1. ప్రణవాఖ్యకార. (మూ).

యనవుండు దయచేసి, హరి ఖగేశ్వరునిఁ :
'దనకు వాహనమవై ధ్వజమవై యుండు.'
మనుటయు, నతఁడు 'మహాప్రసాద' మని
వినతుఁడై లక్ష్మీశు వీడ్కొని పోవ,

గరుత్మదింద్రుల మైత్రి

మగఁటిమి వాటించి మఱియు నింద్రుండు
ఖగపతిపై మదోత్కటవృత్తివచ్చి
భిదురంబువైవ, నాభీలరవంబు
లొదవంగ మండుచు నురవడివచ్చి
గరుడనివక్షు ముగ్రతఁదాఁకుటయును :
* * * * *
"నీవెటు నను నొంప నేరవు ; వినుము,
వావిరి మునిసంభవంబవు, సింద్ర
శైదువవును గానఁ, గడుఁజిన్నబుచ్చఁ
గాదు ; కావున, నీవు కడఁగి మదేక
పర్ణంబుద్రుంపు ; దోర్బలశక్తి నే సు-
పర్ణుండఁగాఁగ నీబలిమి యీపాటి
గానిలే". దనిన, నక్కడిభూతసమితి
మానుగా ఖగపతిమగఁటిమి చూచి,
1.............................
చెందినఁజూచి, శచీపతి యప్పు
డచ్చెరువడిపల్కె : "ననఘ, నీతోడ
నచ్చినవేడ్క మానక చెల్మిసేయ
నిష్టమయ్యెడునాకు ; నిట్టివిక్రమము,
శిష్టధీరత నీకుఁజెల్లెఁగా ; కొందు

1. "అచటిభూతములెల్ల గరుడనిఅక్కలబలిమికచ్చెరువడి, యాతని 'సుపర్ణుఁ'డని పిలిచిరి" అనువిషయము లుప్తమైయుండును.

నెవ్వారలకుఁ గల్గునిట్టిసామర్థ్య!
మెవ్వారలకుఁగల్గు నీశక్తిపెంపు!
అమరుండ, వజితుండ, వజరుఁడ, వెందు
నమరుఁడవైన నీ కమృతమ దేల!
అమృతసేవకుల నాహవమున గెలిచి
క్రమమున విజయంబుగైకొన్న నీకు
నమృతాభిలాషలే; దన్యులకొఱకుఁ
దమకించి గొనిపోవఁదగదు పక్షీంద్ర!
ఇతరుల కీసుధ యిచ్చిన, వార
లతిబలవంతులై యమరసంఘముల
కరయఁ బోర నసాధ్యులగుదురు; గానఁ,
దిరుగనిమ్మిది వైనతేయుఁడ, మాకు;
నీకు నిష్టావాప్తి నెఱినిత్తు." ననిన,
నాకాశికునితోడ ననెఁ బక్షివిభుఁడు:
"అనఘ, మదీయాంబకైన దాసీత్వ
మనువుగా నణువుదునని పన్నగులకు
'నమృతంబుదెచ్చిత్తు' నని పూని నొడివి,
క్రమముతో నమృతంబుగైకొంటి; దీని
నయ్యురగులకిచ్చి యంబదాసీ[1] త్వ
మెయ్యనఁబాపిన, నురగముల్ దీని
సేవింపకుండ శచీనాథ, మఱల
నీ వెత్తుకొనిపొమ్ము నేర్పున." ననిన
గరుడనికడిమికిఁ గడుసంతసిల్లి,
పురుహూతుఁ డతని నింపునఁ జూచి పలికె:
'గరుఁడ, నీబలపరాక్రమములు వినఁగఁ
బరితోషమయ్యెడుఁ; బక్షీశ, తెలుపు'.

---

1. దాసీత్వ—చయ్యనఁబాపిన సర్పముల్ దీని. (మా)

మనవుండు నిట్లను : "నాత్మసంస్తుతియుఁ,
దనరంగ నితరనిందయును సత్పురుష
గుణములుగా ; వైనఁ, గొనకొని నాదు
గుణములఁగల తెఱంగును విన్నవింతు.
స్థావరజంగమతతులతో భూమి
లావునఁదాల్తు ; నలంఘ్యపయోధి
వారిరత్నాలతో వరుసఁ జల్లుదును ;
మీఱిన పక్షసమీర వేగమున
వరుస ముజ్జగములు వడిఁజుట్టివత్తు ;
నరయంగ మేరువునైన మత్పక్ష
హతి నుగ్గు సేయుదు." నన సంతసిల్లి :
'పతగాధిపతి, నాకు బద్ధసఖ్యుండ
వై యుండు ; మిగుల నెయ్యంబార నిత్తు
నేయది నీకిష్టమెఱిఁగింపు.' మనినఁ :
"పాకశాసన, భవత్పాలితంబైన
లోకంబులందుఁ బెల్లుగ భుజంగములు
తిరుగుచు జీవులఁదెగటార్చు ; నట్టి
యురగులాహారమై యుండు వరంబు

వినతా దాస్య విమోచనము

నాకిమ్ము ;" నావుడు నాకేశుఁడొసగె.
ఆకశ్యపాత్మజుం, డమరనాయకుఁడు
విడువ కదృశ్యుఁడై వెంటనే తేరఁ,
దడయక కద్రువతనయుల కడకు
బృందారకుల కూటిబిందెను గొనుచు,
నెందును గదలక యొప్పుమై ధరకుఁ
జనుదెంచి, సుధకలశము దర్భమీఁద
నునిచి యిట్లనియె నయ్యురగులతోడ :

“సమరనాయక భోజ్యమైనట్టి యమృత
మమరులుసాక్షిగా నర్థితోఁ దెచ్చి
యిచ్చితినిదె మీకు; నింక మాతల్లి
నచ్చుగా దాసీత్వమది పాసె నుష్ణ-
కరహిమాంశులు గుఱిగాఁగ; మీరిపుడు
కరమొప్ప స్నానాదికర్మముల్ దీర్చి
యొందవువేడుక నుపయోగింపుఁ.” డనుచు
ముదముతోఁ దమతల్లి మూఁపున నునిచి,
వినతులుసేసి, దర్వీకరారాతి
వినతఁదోడ్కొని పోయె వినువీథి. నంతఁ,
గొనకొని యయ్యురగులు [1]రోసముడిగి,
[2]యనఘు లొక్క జలాశయమ్మున కేఁగి
స్నానంబుచేయ, నచ్చట మున్నదృశ్యుఁ
డై నిల్చియున్న యయ్యమరనాయకుఁడు
సుధయెత్తుకొనిపోయి, సురలలోఁ దొంటి-
విధమున నునిచి ప్రవీణుఁడై యుండె.
అంత నాయురగు లయ్యమృత మచ్చోట
నంతయువెదకి తా రటుగానలేక,
యమృతకుంభస్థితి నమరినదర్భ
లమృతంబుమాఱుగా నందఱుఁదలఁచి
నాఁడు దర్భలునాక, నాసర్పములకుఁ
[3]వాఁడిమై జిహ్వలు పాయగాఁద్రెవ్వి
చిరతరలీల ద్విజిహ్వలునాఁగఁ
బరఁగి; రమృతస్థితిఁ బరమపవిత్ర
మయ్యెదర్భయు; విహగాధిపుఁడంత
నయ్యురగులఁబాసి, యమృతాంబురాశి-

---

1. దోసగులుడిగి. 2. అనఘులు పన్నగులాయటంబు కేగి. 3. పోడిగా జిహ్వలు పోలిగాఁద్రెవ్వి. (మూ)

కడఁ దల్లినుఁజూచి, యాకశ్యపబ్రహ్మ
కడకేఁగి యతనికిఁ గడుభక్తిమ్రొక్కి,
వలనొప్పఁ దనపోయివచ్చిన తెఱఁగు
తెలియంగ వినిపించి దీవనలంది,
కమలాక్షుకృపఁ ద్రిజగంబులయందు
విమలవిఖ్యాతిచే వెలయుచునుండె.
గరుడని విజయంబు కడుభక్తి విన్న
నరులకు ఘనప్రసన్నత మహిమలలరు.
బహుళతీర్థస్నానఫలము, గోదాన
మహనీయఫలమును, మహితభూదాన
ఫలముఁ, గన్యాదానఫలమును గలుగు ;
వెలయుదు రాపూర్ణవిభవసంపదల.
నటుగాన జనమేజయక్షమారమణ,
పటుతర భక్తిసంపదతోడ వినుము.
కావక శాపాగ్ని కలుగుపన్నగుల
దేవతాద్రోహులఁ దీర్పవే దేవ!
ఈరీతి క్రతువు మున్నెఱింగియొకాదె
చేరిరి హరి నీకు శేషవాసుకులు!
ఒకఁడు వంశముపెంచు ; నొకఁడు హరించు ;
నకట! తక్షకుచేత నణఁగునీకులము."

సర్పయాగ సంకల్పము

అనినఁ, గోపాటోప మాత్మరెట్టింప
జనకునిఁదలచి, తక్షకుకీడుదలఁచి,
జనులెల్ల వలదనిచాటిన వినక,
జనమేజయుఁడు సేయ సర్పయాగమ్ము
నారీతిఁగోరి, యుదంకువీడ్కొలిపి,
దారుణయజ్ఞంబు దగఁజేయఁ దలఁచి,

జాబాలి జమదగ్ని జహ్ను శాండిల్య
శాబిల మాండవ్య కణ్వ వశిష్ఠ
కపిల భరద్వాజ కశ్యపుల్ మొదలు
తపసుల నుత్తమోత్తములఁ రప్పించి,
పుణ్యాహవాచక పూర్వంబుగాఁగఁ
బుణ్యాంగనలఁగూడి పుణ్యులఁగూడి,
దురితవిదూర బంధురకురుక్షేత్ర
విరచితశాలా ప్రవేశంబుచేసి,
యాతంత్రమున బ్రహ్మ [1] యధ్వర్యుఁ డనఁగ
హోత యుపద్రష్ట యుద్గాత యనఁగ
వలయుతావుల విప్రవరుల వరించి,
కులకాంత [2] క్రేవలఁగూడి వర్తింప,
ఫలసూపములు, నెయ్యి, పాయసాన్నములుఁ,
గలపులు, శాకముల్, కపురవీడెములుఁ,
గార్పాస [3] రాజత కనకవస్త్రములుఁ,
గర్పూర కస్తూరికా కుంకుమలును,
గుశ కూర్చ సమిధలుఁ, గుసుమాక్షతలును,
వశు పాత్ర పూర్ణకుంభములాదిగాఁగ
యాగోపకరణంబులన్నియుఁ గూర్చి,
భోగిభీకర మంత్రముల ప్రేల్చునప్పు
డందంద యాగాగ్నియందంతమగుచు
దందశూకావలి తమదుచొప్పడలి
తొరఁగె దీర్ఘములైన తోఁకలతోడఁ,
దరణికన్నులుఁగని తనువులతోడ,
గుఱుతైన క్రొవ్వాఁడి కోఱలతోడ,
నెఱినిప్పు లురలెడు నేత్రాలతోడ,

---

1. అధ్వర్యులనఁగ. 2. కోకిల. 3. కాయత. (మూ)

మత్తిల్లు ఫణిఫణా మణిదీప్తితోడ,
బిత్తరమ్ములు చిమ్ము సెగపులతోడ,
నక్కు నాకుసి దంటనాల్కలతోడ,
మక్కళించిన పొట్టమడతలతోడ,
మాయపుఁ బలువన్నె మచ్చలతోడఁ
బాయక చిగురుఁగుప్పసములతోడఁ.
దొరఁగునప్పటి హోమధూ[1]మమ్ము తాఁకఁ
దిరమేది మూర్ఛిల్లె దేవలోకంబు ;
హోతలు శాలలోనుండలేరైరి ;
యాతాపమునఁ గ్రాఁగె నఖిలదిక్కులును ;
మడిసిరి కొందఱుమనుజులా వేళ ;
నడుమింట రానోడె నక్షత్రకులము.
వెలయు నధ్వరవహ్ని విషవారిఁదోఁగి
మలినమై రాఁజి, క్రమ్మఁబ్రజ్వరిల్లఁ,
గుటిలఫణారత్నకోటులు చిటిలి
పెటపెటధ్వనిఁ బాఱెఁ బ్రిదిలి యవ్వలికిఁ.
జేలచేల నురియు మాంసములచప్పళ్లు
చలములుగొని కులాచలములఁబొడివె.
చచ్చియు, నొకకొన్ని సామగానముల
పచ్చితీవుల నిల్పెఁ బ్రాణవాయువులు.
కాలకంఠుఁడు చూచెఁ గడియంబుముట్టి ;
నీలకంఠముఁ బట్టె నెఱవైనభయము.

తక్షకుఁ డింద్రు శరణుచొచ్చుట

అప్పుడు, తక్షకుం డార్తరావంబు
ముప్పిరిగొన దర్భముఖములుగఱచి,

---

1. ధూమ్రమమ్ము. (మూ)

యింద్రుకొల్వునకేఁగి యిట్లను నహి:
“నింద్ర, రక్షింపవె! యేను దక్షకుఁడ;
నొడలుండఁబట్టక యురగవంశంబు
మడియింపఁదలఁచిన నుత్తాత్కుఁడెపుడు
ఎరగొని యొక్కనాఁ డేఁ బరీక్షిత్తుఁ
గఱచితి మీఁదెఱుంగని పాపమునను.
[1] నోళ్ళఁగలన మున్నును సక్కలుండ
వ్రాళ్లనసుమాట వానఁగూడె నాకు (?)
దర్పించి యారాజుతనయుఁ డొక్కరుఁడు
సర్పయాగంబిప్డు జరపుచున్నాఁడు.
వచ్చినసర్పంబు సంయమిగ్రీవ
నచ్చలంబున వైచె నాపరీక్షిత్తు.
అతనిచే నట్లు మహాశాపమందె;
నితఁడదితలఁప కిట్లేఁపుచున్నాడు.
[2] ప్రోవుగా మహాసర్పములు గూలెనగ్ని;
నేవెరవునఁ దప్పు నీబారి నాకు!
దయమాలి మంత్రాధిదైవంబు నన్నుఁ
బయనమై యున్నది పట్టుకపోవ.
జీవరక్షార్థమై శేషవాసుకులు
శ్రీవిష్ణు నభవునిఁ జేరిరి మున్ను.
సకలలోకైకరక్షకుఁడవు గాన,
‘నొకఁడ నేవచ్చితి [3] నోము న’న్ననుచుఁ
గోర, దేనికి మందుగోరని యమృత
ధార దాఁచితి; రది తగిలె మీచేతఁ;
బుడెసెఁ దాయమృతంబు పోయింపు నాకుఁ;
గడపెద నీ బారి కరుణావిధేయ!”

---

1. ఈద్విపద అనన్వితముగా నున్నది. ఇట్లు సవరించినఁ గొంతసరిపడునేమొ!
‘తోళ్లునమలిన జిత్తులనక్కలుండ-నూళ్లఁగుక్కల పోఁదు టొనఁగూడె మాకు.’
2. పోనానా. 3. నొడకు మనుచుఁ గోరనేటికి. (మూ).

అనిచొచ్చిపోయి, దైన్యంబున నతఁడు
కనకమహాపీఠకముఁజుట్టి యుండె.
ఆవిధంబున సర్పయాగ మానృపతి
గావింప, నాగలోకమున నింటింట
బాలవృద్ధాంగనల్ బలసి వాపోవ,

ఆస్తీకుఁడు సర్పయాగమును వారించుట

నాలించి, యాస్తీకుఁడనుమహామాని
యనఘు, జరత్కారుఁడనుమునీంద్రునకు
నెనయు జరత్కారువను నాగసతికి
జనియించినట్టి యాసంబంధమునను
వినయంబుతో సర్పవితతి ప్రార్థింప,
'మాతృవంశమువారి మరణభయంబు
నే తొలఁగుననైన నే మాన్తు' ననుచుఁ,
జలశాకపత్త్రులసంయమివరుఁడు
చెలులును శిష్యులు సేవింపఁ గదలి,
జనమేజయునియాగశాలకుఁ బోయి,
వినయసంపూర్ణుఁడై, వేగిరపడక,
మునుల నానాతంత్రములనున్నవారిఁ
గొనియాడి, తజ్జ్ఞులఁ గోరికీర్తించి,
పాత్రంబులొడ్డినఫణితి నుతించి,
ధాత్రీశు నియతచిత్తమునకు నలరి,
మఱియుఁ బదార్థసామగ్రి నుతించి,
వలిఁ దొంటిక్రతువులనన్ని బోనాడి
మెచ్చించుటయుఁ, బల్కె మేదినీనాథుఁ:
"ఇచ్చెదనీకోర్కి యేమైన నడుగు;
నిక్క; మెవ్వఁడవయ్య! నీదేహకాంతి
పిక్కటిల్లఁగఁజొచ్చెఁ బృథివినల్లెడల.

యింద్రుకొల్వునకేఁగి యిట్లను దక్షుఁడు:
“ఇంద్ర, రక్షింపవె! యేను దక్షకుఁడ;
నాడలుండఁబట్టికి యురగవంశంబు
కుడిచియుండఁదలఁచిన నుత్తాత్ముఁడగు
ఎకనొప్పి కొక్కనాఁడే పరీక్షిత్తుఁ
గఱచితి మీఁదెఱుంగని పాపమునను.
[1] నోళ్ళవలన మున్నను నక్కలుంచ
పూళ్ళనప్పసాల వానఁగూడె మాకు (?)
దర్పించి యారాజుతనయుఁ డొక్కరుఁడు
సర్పయాగంబిప్డు జరపుచున్నాఁడే.
చచ్చిన సర్పంబు సంయమిగ్రీవ
నచ్చలంబున వైచె నాపరీక్షిత్తు.
అతనిచే నట్లు మహాశాపమందె;
నితఁడదితలఁప కిట్లేఁపుచున్నాడు.
[2] ప్రోవుఁగా మాసర్పములఁ గూలెనగ్ని;
నేవెరవునఁ దప్పు నీబారి నాకు!
దయమాలి మంత్రాధిదైవంబు నన్నుఁ
బయనమై యున్నది పట్టుకపోవ.
జీవరక్షార్థమై శేషవాసుకులు
శ్రీవిష్ణు నభవునిఁ జేరిరి మున్ను.
సకలలోకైకరక్షకుఁడవు గాన,
‘నాకఁడ నేవచ్చితి [3] నోము న’న్ననుచుఁ
గోర, దేనికి మందుగోరని యమృత
ధార దాఁచితి; రది తగిలె మీచేతఁ;
బుడెనిఁ దాయమృతంబు పోయింపు నాకుఁ;
గడపెద నీ బారి కరుణావిధేయ!”

---

1. ఈద్విపద అనన్వితముగా నున్నది. ఇట్లు సవరించినఁ గొంతసరిపడునేమో!
‘తోళ్ళునమలిన జిత్తులనక్కలుండ-మూళ్ళఁగుక్కలపోఁదు టొనఁగూడె మాకు.’
2. పోనానా. 3. నోడకు మనుచుఁ గోరనేటికి. (మూ).

అనిచెొచ్చిపోయి, దైన్యంబున నత్రప
కనకమహాపీఠకముఁజుట్టి యుండె.
ఆవిధంబున సర్పయాగ మానృపతి
గావింప, నాగలోకమున నింటింట
బాలవృద్ధాంగనల్ బలసి వాపోవ,

ఆస్తీకుఁడు సర్పయాగమును వారించుట

నాలించి, యాస్తీకుఁడనుమహామౌని
యనఘు, జరత్కారుఁడనుమునీంద్రునకు
నెనయ జరత్కారువను నాగసతికి
జనియించినట్టి యాసంబంధమునను
వినయంబుతో సర్పవితతి ప్రార్థింప,
'మాతృవంశమువారి మరణభయంబు
నే తెఱంగుననైన నే మాన్తు' ననుచుఁ,
జలకాకపక్షులసంయమివరుఁడు
చెలులును శిష్యులు సేవింపఁ గదలి,
జనమేజయునియాగశాలకుఁ బోయి,
వినయసంపూర్ణుఁడై, వేగిరపడక,
మునుల నానాతంత్రములనున్నవారిఁ
గొనియాడి, తజ్జ్ఞులఁ గోరికీర్తించి,
పాత్రంబులొడ్డినఫణితి నుతించి,
ధాత్రీశు నియతచిత్తమునకు నలరి,
మఱియుఁ బదార్థసామగ్రి నుతించి,
వలెఁ దొంటిక్రతువులనన్ని పోనాడి
మెచ్చించుటయుఁ, బల్కె మేదినీనాథుఁ:
"ఇచ్చెదనీకోర్కె యేమైన నడుగు;
నిక్క; మెవ్వఁడవయ్య! నీదేహకాంతి
పిక్కటిల్లఁగఁజొచ్చెఁ బృథివినల్లెడల.

నీవయస్సులవారు నీతోడిమునులు
దేవతామూర్తులఁ దీప్తిసమ్మితులు.
....
నీవాక్యవిభవంబు నీచిత్తశాంతి
భావించి యాశ్చర్యభరితుండనైతి."
ననవిని, యాస్తీకుఁడనియె: "రాజేంద్ర,

ఆస్తీకజన్మవృత్తాంతము

తనయుండ నే జరత్కారుసంయమికి;
నాతండు బ్రహ్మచర్యంబు వేదంబు
ప్రీతివ్రతంబుగాఁ బెంపొందుచోటఁ,
బితరు లాతనిఁగాంచి పెంపారననిరి:
'ధృతిమంత, యిట్టిప్రతిజ్ఞలు గలవె!
ఉత్తమాంగములేని యొడలునుబోలె
సత్తనయుఁడులేని సంసారమేల!
నెఱి నిట్టినియమంబు నీవు చేకొనఁగ
నరయుచున్నారము నరకాననుండి;
చేయంగదే! దారచింతనం.' బనిన,
నాయుత్తముఁడు వారియాజ్ఞకు వెఱచి:
'నాకిది [1] సేయు, మన్నామకకన్య
నాకునౌఁగాని యన్యస్థితిఁగాదు.
కలుగునొకో జరత్కారు వెందైన!
నిలిపెదఁ గుల;' మని నిఖిలంబు నరసి,
యుట్టిది నాగకన్యక గల్గుటయును
నెట్టన నెఱిఁగి, పాణిగ్రహణంబు
చేసి........................
....

1. నాయ. (మూ)

మానినికిట్లనె : “ మగువరో, యొకటి
నేనీకుఁజెప్పెద నిర్ణయంబిపుడు ;
ఎప్పుడు నీవు నాయిచ్చనొప్పింతు
వప్పుడు నినుడించి యరుగుదుఁజుమ్మ ”.
అనియొడంబఱచి, సంయమి జరత్కారు
నొనరఁ బెండిలియాడి యుండె. నంతటను
నొక్కనాఁడువిద సూర్యుఁడు గ్రుంకు వేళ
నాత్ముకవై నిద్రించు మగని వీక్షించి :
“ తెలుపకుండిన నట్లో ! తెలిపిన నట్లో !
యలర నివ్వఁగర్త మవ్వాలసుఖము !
ఏమిసేయుదుంగి నా కేటియయ్యెడినో !
పాముతోఁజెలిమయ్యెఁ బతితోడనాకుఁ !
గడచె సాయంతనకర్తంబు [1] దీర్ప
నిదె సర్వమునులు నేఁగెదరు గాతమికి ;
నలిగిననలిగెఁ ; గార్యముచూత. ” మనుచుఁ
దెలిపిన, మౌనీంద్రు దృష్టిఁగెంపొదవ :
“ నే నిద్రపోవుచో నిపుఁడెల్లుగ్రుంకుఁ !
బూని కార్యము తలపోయలేవైతి !
సుఖ మేలచెఱిచితి ! సుప్తిఁబోలంగ
సుఖమొందఁగలదు ! సుస్థిరమతి ; ” ననుచుఁ,
‘ బతియిచ్చయెఱుఁగని పడఁతి కాపురము
ధృతిఁ దోవఁతప్పిన తెరువరియాత్ర ;
గావున, నోడఁబాటుగల నిన్ను డించి
పోవనెతగు నాతపోవనంబునకు.
కలఁ దుదయింప నీగర్భగోళమునఁ
గులదీపకుండైన కొడుకు భీతిలకు ’.

---

1. దప్ప. (మా).

అని చెప్పి ముని పోయె; నాతని సుతుండ;
దినకర తేజ, యాస్తీకుండ నేను.
నన్ను మెచ్చితి నంటి; నామాతృకులము
మన్నింపవే! యిట్టిమఖ మింక వలదు.
ఘనుఁడ, నీచేయు నాగ ప్రళయమున
*కనిలుండు, నీలుండు, నాశరభుండుఁ,
గర్కోటకుండును, గాలదంతుండుఁ,
దక్కింపఁ బారావతంబను పాము,
వక్షతుఁ, డశ్రుతాం, డాకక్షకుండు,
లక్షింప శంఖపాలుఁడు, ధనంజయుఁడు,
మణినాగ శబల వామన కిటింజయ శ-
రణ శశనులుఁ, బాండరము సనుఫణాలుఁ,
బౌసర నేరక ప్రాతపుష్కరకంబు
లనునివి మొదలుగా నన్నియు పడలెఁ.
గద్రువ మేనెఱుంగక మూర్ఛపోయె.
రౌద్రమింకేటి! కుర్వర మోవవలయుఁ!
జక్రిహింసిరియేల! చక్రిభక్తుఁడవు!
విక్రమంబిదియేల! ద్విజులుపన్నగులు.
గుహాచొచ్చి, పవనంబు గ్రోలుచుఁ జొక్కి,
తుహినాంశునిజకాంతి తూకొనఁగలిగి,
కంచుక మోక్షంబుగలుగు భోగీంద్రు
లించుక వెల్తి యోగీంద్రులుగారె!"
అనుటయు, జనమేజయక్షితీశ్వరుఁడు
కనికరం బెంతయుఁ [1] గలిగి నవ్వుచును
ఆక్షణంబున సర్పయాగంబు మానె.
దక్షకుం డావేళ, దాను నింద్రుండు

---

* ఈ పాముల పేర్లపట్టిక, తుదిమొదలు లేక చీకాకుగానుండుటచేఁ, గొంతవఱకు నక్షరములపోలికనిబట్టి కవిత్రయభారతానుసారముగా సవరింపఁబడెను.

1. గనలి. (మూ).

నిట 'తక్షకాయ సహేంద్రాయ' యనెడు
కుటిలమంత్రంబుల నుట్టుజనదలి,
హాహారవంబుతో నంతరిక్షమున
నాహుతిదిరుగుచు నగ్నిలోపలికి
నేతేర, నాస్తీకుఁడెలుఁగెత్తి నిలిపి,
పాతాళమునకంపె భయమెల్ల మాన్పి.
వినయంగ నాస్తీకముని పుణ్యచరిత
వినినవారికి లేదు విషధరభీతి.
ఆస్తీకముని మాన్ప, కట్టుయాగంబు
ప్రస్తరింపుటమాని, పారీక్షితుండు
నిగమార్థవిదులకు నిఖిలపాత్రులకుఁ
దగనొప్ప సంపూర్ణదక్షిణలిచ్చి,
మొనసినవేడ్కతో నమ్మునీశ్వరుల (?)
ననుపక తనయూరికరుదెంచి, యందుఁ
బదివేలపసిఁడికంబములకూటమున
మృదులతల్పంబున మెఱసికూర్చుండి,
యుచితాసనంబులనునిచి సన్మునుల
నుచిరతేజస్కులను సొగిసిఁ బూజించి,
వ్యాసు నశేషభావనంబూజచేసి,
యాసంయమికి మ్రొక్కి యంజలిచేసి :
" అయ్యా, వేదవ్యాస, ఆగమావాస,
నియ్యమగ్రహములు నిఖిలవేదములు ;
నీవాక్యసీమలు నిఖిలశాస్త్రములు ;
భావింప నూతనబ్రహ్మవు ; గాన,
బంచమవేదంబు భారతాఖ్యంబు
మించినవేడ్క భావించినకవివి.
అది నాకు సర్వంబు నానతియీవె !
ముదమొప్ప వినియెద మునులసన్నిధిని.

నాకలోకంబున నాగలోకమునఁ
జేకొని చదువఁబఱిచిన శిష్యులను ;
ఈలోకమున నాఁడు నెఱిఁగింపఁ గోరఁ
దై త్రైలోక్యమునఁ దగఁ దనరనట్లుగను."
అనిన, వేదవ్యాసుఁ డామునిప్రార్థనకు
ననుకూలచిత్తుఁడై యుండఁ జూచి,
వారివారికి వేడ్క వర్తిల్లఁ జెలఁగి,
యారాజవరున కిట్లని యానతిచ్చె:
"ఆనిన బ్రహ్మహత్యాది[1] దోషముల
కేను బ్రాయశ్చిత్త విధి చేసినాఁడ.
విని మొదు వేడ్క దాఁ గొనుము మెవ్వరికి
జనియించు నాకంటె జనకుఁడె నాఁడు.
నీనిమిత్తంబున నిఖిలమానవులు
నానుకరయుక్తి భవాంబుధి గడచి
శ్రీనిధిపదభక్తి చెందఁగలారు ;
మానవవరా, యనుమానంబు లేదు.
కావున, నీపుణ్యకథ కడముట్ట
సావధానమున వైశంపాయనుండు
చతురుండు సకలశాస్త్రార్థకోవిదుండు
హితమతి నన్వయ మెఱిఁగించు నీకు."
నని వానిఁజూపి సంయమిపోవుటయును,
జనలోకపతి వేడ్కసంధిల్లమున్న,
వదలక యతనికా వ్యాసజన్మంబు
మొదలుగా నక్కథ ముని చెప్పఁదొడఁగె:

ఉపరిచరవసు వృత్తాంతము

"వసువనియెడురాజు వనధిపర్యంత
వసుధ యేలుచు, నూఱువర్షముల్ తొల్లి.

1. పాతకుల. (మూ)

తపనుఁ డగ్గిరిఁ జేరఁ జనుదెంచి పు,
విపులయశుఁడైన యవ్వేల్పుఱేఁడిచ్చు
ననలభానుసమానమగు విమానంబు
వినువీధి నెప్పుడైన విహరించునట్టి
గాంచి యాకాశమార్గమునఁ జరింపఁ,
గాంచనరుచులు లోకములెల్ల నిండ
నుపరిచరుండయి, యుర్వీశరాజు
నపరిమితానందుఁడై యొప్పె మీఱె.
అరయ నొక్కెడ యే తాఁకనిక్కరము
చేరువఁ గాంచు విశేషసంపదలఁ.
జూచు నొక్కొకమాఱు సుకుమారమీన
లోచన శుభగుణ లోలదృష్టులను;
బలుకు నొక్కొకమాఱు బక చక్రవాక
కలహంస మధుకర క్రౌంచనాదముల;
మెలఁగు నొక్కొకమాఱు మృదుల మృణాళ
వలనహస్తవిలాస వైభవం బొప్ప;
నెలయు నొక్కొకమాఱు వీచిసంక్షోభ
కలిత కైరవ ఫేన కమలవాసముల;
వనచారణములు ప్రవాహమధ్యమున
మునుఁగఁ గుంభకుచాద్రులును గానవైన,
భయవతిగతిఁ బద్మపత్త్రాంబరమున
నయమతిఁ గప్పు నున్నతి నొక్కమాఱు;
నిగిడినయసుకతిన్నయుపిఱుందునకుఁ
దగు మొలనూలని తజ్జ్ఞలెన్నంగ.
దరి నోలి రాలిన తరుముకుళముల
యురుపంక్తి శోభిల్లు నొక్కొకమాఱు;
అరవిందములమీఁద నళిసమూహంబు
సరసవైఖరి ప్రాలి సందడించుటయును,

రాజిత కల్హారరాజికాస్తరణుల
రాజితోఁ దొంగలించు నాకొల్కుల వరాలు;
కిత్తింప నీకిడి కొలసిల్లు చేయు
లక్షించి, కోలాహలంబుగా నీ పే
రతిరాజవశత నొప్పుచుఁ బొంగెఁ గొంగి,
'సుతభిక్ష మిడవె! చేఁజాచెద' ననుచు
నెడపక యుద్యోటి కెలమి నద్దంబు
వనిచఁ, బ్రవాహంబు పాఱక నిలిచి,
'యుచిత నాథునిఁ గూడి యుబ్బెనో' యనఁగఁ
ప్రచురంబుగా నుబ్బి పట్టణంబునకు
బెగడు పుట్టించినఁ, బృథివీశుఁ డెఱిఁగి
తుదికాల నక్కొండఁ దొలఁగఁ ద్రోచినను,
అక్కొండ నున్న వా రటనున్న పుట్టి
రొక్కకూఁతురుఁ బుత్త్రుఁ డుత్తమాకృతులు.
మగవాని రాజుగా మత్స్యరాజ్యమునఁ
దగనిల్పె నృపతి. యాతన్వికిఁ జొక్కి :
"గిరికిని బుట్టు నాగిరిజయుఁబోలె
గిరికాభిధానంబు కృతమతిఁ దాల్చి,
నాధర్మపత్నివై, నవరత్నఖచిత
సౌధవీధులయందుఁ జరియించు కాంత!"
అని దానిఁ బెండ్లియై, యనమాత్రరతులఁ
దనియక, యొకనాఁడు ధరణీశ్వరుండు
వేటలో నుండియు, విరహభావంబు
గాటమైయుండ నక్కాంతనే తలఁచె.
తలఁచిన తలఁపు ప్రత్యక్షంబు కంటె
నెలకొని నిజమైన నెఱి నోర్వలేక,
మనసున రతిచేసి మదనాంబుధార
వినయంబు చాలక వెడలించి, దానిఁ

జయ్యన దొప్పలో సవరించి, యంత
నయ్యెడ సకలభాషాభిజ్ఞుఁడగుట
నొక డేగ రప్పించి యుర్వీశుఁడనియెఁ :
"ప్రకటితపురుషార్థపరుఁడ వో పక్షి,
విష్ణువాహన వంశ[1] విదితుఁడ వీవు ;
విష్ణుభక్తుఁడ నేను ; విను మొకమాట.
చిత్తజజలము నించితి మేను మఱచి ;
యెత్తెఱంగో సరింతు ! నిదియమోఘంబు !
కట్టెద నీమెడఁ ; గను వేగఁబోయి,
నెట్టన నీవయ్య నీ చెలియలికి.
ఘనశఁ బక్షంబులు గలిగినవాని
తనయకు నీదు బాంధవ మెందుఁ గలదు !"
అనుచు దగ్గఱఁ బోయి యావీర్యపాత్ర
యనఘుండు మెడఁ గట్ట, నది మీఁది కెగసి
పోవఁ బోవఁ గ, మాంసబుద్ధి నచ్చటికి
నావల నొకపక్షి యడ్డంబువచ్చి
యాలంబు సేయ, వీర్యంబు దొలంకి
కాళిందినదునీటఁ గాఱెఁ ; గాఱుటయు,
నదిమ్రింగి గర్భమై యుండొక మీను
చదురైనవిధియాజ్ఞఁ జరియింపుచున్న,

మత్స్యగంధి జనన వృత్తాంతము

నంబుధిలోన జాలంబులు వన్ని
పంబినయామీనుఁ బల్లెవాఁడొకఁడు
వేటలాడుచుఁ బట్టి వేతెచ్చి యింట
వాటంపుఁగూరకు వాలుఁగఁ దఱుగ,

1. విదుడవునీవు. (మా)

ముత్తెంపుఁజిప్పలో ముత్యమువోల్కి
చిత్తజుఁడీమమై చెలువ యొక్కత్తె
కానవచ్చిన, [1]సిద్ధిగన్న నిర్వేద
పూనిక నాత్మలోఁబొంది, [2]ధీవరుఁడు
నబ్బాలికామణి సాకి పెంపొసఁగ,
గుబ్బగుబ్బనఁ జన్నుగుబ్బలు చేప
పడఁతియిల్లను : "దీని భవుఁడిచ్చెఁగాక !
మనకెట్లు ! మీనెట్లు ! మాటబిడ్డయెట్లు !
అనపత్యతాదోష మడఁగెఁగా నేఁడు !
పౌసరఁ బొందెడుసొమ్ము పొందుమెందున్న.
దక్కెఁబో మన మోదరాజా కీర్తి ;
మత్రణంబునఁ దీఱు నక్కారవెల్ల.
మత్స్యమారణ మింక మానుము నీవు ;
మత్స్యగంధననామ మలరు దీనికిని ;
బూనిపెంతముగాక పూఁబోఁడి". ననుచు

....

ఇరువురుఁ బ్రియమునతో నేఁతమ్మునను
నరయ, సత్యము నది యభివృద్ధిపొంది,
కరువునఁబోసిన కనకంపుఁబ్రతిమ
కరణి యౌవనవేళఁ గనుఁజూడనొప్పఁ,
గాళిందిలో నోడగడప నయ్యాతివఁ
జాలించెఁ గైవర్తచక్ర[3]వర్తియును.

వేదవ్యాసావతారము

అంతట, నొకనాఁడు హరిపరాయణుఁడు
శాంతిశీలుఁడు పరాశరమునీశ్వరుఁడు,

---

1. నిదిగన్ననిర్వేద. 2. దేవలుండు. 3. వర్తులును. (మూ)

మాససహస్రంబు మఱి తీర్థయాత్ర
చేసి, యచ్చోటికిఁ జెలువొప్పవచ్చి,
లోలవీచుల నాకలోకంబు ప్రాఁకు
కాళిందిదాట నక్కడ త్రోవలేక
'యోడవారెచ్చోటనున్నారొ'! యనినఁ,
జేడియవిని వచ్చి చేతులు మొగిచి :
"యేతెంచి మునినాథ, యెక్క వేయోడ ;
మాతువుగాని నా[1] సూటి యీవనికి ;
వావిరి యమునాప్రవాహంబు దాటి
యావలనున్నాఁడవని విచారింపు.
దట్టపుభవవార్థి దాటెడునీకు
నిట్టికాలువలెంత! యేతెంతుగాక."
యనిన నాయింతి నయంబుఁ బ్రియంబుఁ
దనుకాంతియును జూచి, తాపసోత్తముఁడు
కన్నులతళుక్కులుఁ గల్కిమొగంబు
నన్నువనడుము ధైర్యముఁజట్టికొనఁగ,
నతివలావణ్యప్రవాహంబునందుఁ
బతితుఁడై యాకాశపథము చూచుచును,
జావలంబున బ్రహ్మచర్యధనంబు
తీవువిల్కాఁడను తెక్కలి గొనఁగ,
నేమియుననక, మునీంద్రుఁ డయ్యెట
భామినివలకేలు ప్రాపుగాఁబట్టి,
యుచితాసనంబుననుండి, యాయతివ
కుచములసొబగును, గురులతేటయును,
నయనవిభ్రమమును, నడుములేమియును,
బ్రియదర్శనంబైన పిఱుఁదుఁ, బిక్కలును,

1. మాలునావనికి. (మా)

ముంగొంగుకొంగఁద్రోచి మోఁకఁజెంచుటయుఁ,
దొంగలించెడు మిసిమితోడలఁ గ్రొమ్మించు,
దర్విచే నుదకంబు తప్పించునపుడు
పర్వికానఁగవచ్చు బాహుమూలములు,
బలువున మునివ్రేళ్లఁ బలకత్రొక్కుటయుఁ,
దలదిండులైన పాదములపెంపులును,
గిన్నరశ్రుతినాడు కృష్ణాహిపోలె
వెన్నున విహరించు వేణియుఁ జూచి,
కౌతుకంబున నోడఁగడపకయుండఁ
జేతులు ముని పట్టి చెలువకిట్లనియె :
" అంగజు [1] సాక్షిగా నబల, యిచ్చోట
సంగమమగుఁగాక సరి నీకు నాకు.
ఉత్తమసతితోడ యోగమౌనేని,
హత్తినబ్రహ్మచర్యము చెర్గి [2] పోదు ;
చెరిగిపోయినఁబోయెఁ ; జెప్పెడిదేమి !
తెఱవ, నీపొత్తుసంధిలవలె నాకు.
చూచితిశర్వాణిఁ ; జూచితిరతిని ;
జూచితిహరిరాణిఁ ; జూచితిరంభ ;
వింతపుట్టియెఱుంగ ; వేయేల ! నేఁడు
కాంత, నీయెడనయ్యెఁగన్నుల మరులు."
అనిన, ధైర్యముఁబట్టి యబల యిట్లనియె :
" ననునేలపట్టెదు ! నాకులమెంత !
యేముపల్లియవార ; మీవుసన్మునివి !
రాములుతేర ! పరాశరబ్రహ్మ !
[3] చెలువుదైవమెఱుంగుఁ ! జెఱుమీనుపొలసు
వలచునాదేహంబు వతి కయోగ్యంబు.

---

1. కాంతిగా 2. చిర్వవోదు. 3. చిలువదైవ మెఱుంగు చిఱమీనుపొలను. (మూ)

1 అట్టులెగాన, మత్స్యగర్భమునం
బుట్టితి ; మానుషబుద్ధి నొప్పితివి.
గుణదోషములలోన గుణములల్పములు ;
గణుతింప నేను నీ కాంక్షలు గలను!
అతివల యెడలం బాత్రాపాత్ర [2] చింత
యతనుండు తా నెఱుంగంగనీడు మొదల ;
ఆపాటి వారమే! ఋషులు వినుడు." మనుచుం,
దాపసాగ్రణ్యుం డాయుగుణి చెప్పినయది :
"లీల నీతనువు పల్లినుండి పుట్టెనను
నేలపుట్టంగ నేర్చు నిభ రాజగమనా!
నీచరిత్రం జేసు నిజయోగదృష్టిం
జూచితి ; నొక్క రాజునకీవు సుతవు.
'మీనగంధము పోదు మేదీంగ' యనుచు
మానిని, నీవనుమానింపవలదు ;
ఘనసార మృగమద ఘనగంధసార
ఘనసార గసములు గలుగునట్టాపి
యెట్టు యోజనమున జోడుమొట్టంగ
నెట్టనం గలిగింతు నశరీరమున ;
జనులెల్ల నీవు యోజనగంధివనంగ
వనితాలలామ, ప్రవర్తింతువు గాక."
అనునంత, నతని వాక్యప్రభావమునం
దనమేన సౌరభ తతులుల్లసిల్లి
యామూలువనల్లింప, నించుకసిగ్గు
జాలివట్టంగ నా జవ్వని పల్కెం :
"గట్టినవలువూడ్చి, గాంతునితోడ
నెట్టి [3] ప్రౌఢలకైన నీపట్టపగలు

1. అందునగాధమత్స్యంబు. 2. మింత. 3. ప్రౌఢులకైన. (మూ)

రతిసల్పవచ్చునె! రాత్రిగా; దీవు
[1]యతిపతి; వదిగాక, యేనుగన్యకను;
ఈవు మున్నలిగిన నెసగుదావాగ్ని;
గావున, నేమిపల్కఁగనేమియగునో!”
అనుటయు, మునిచంద్రుఁ డంధకారంబు
కెనయైనయూడ [2]మం చటగల్గఁజేసి,
కాంతియుఁ గన్నెఱికముఁ జెడకుండఁ
గాంతకువరమిచ్చి, కకూర్తితోడ
వరదనొయ్యనవచ్చి, వడి నొక్కచోట
నొరగినయాఱోడ [3]నొడ్డునఁజేర్చి,
‘రమ్మ’ని కామినీరత్నంబు డించి,
సమ్మదంబున దర్భశయ్య గావించి,
యువిద మన్మథకేళి నోలలాడింప,
ధ్రువకీర్తి యపుడు సద్యోగర్భమునను
నుత్తుంగభుజములు, యోగదండంబు,
జొత్తిల్లుజడలును, సోగకన్నులును,
నీలాభ్రరుచులును, నెఱిఁగృష్ణమృగము
తోలుపుట్టంబు, వర్తులకమండలము,
లీలముక్తాక్షమాలిక, జన్నిదంబు,
వేలఁబవిత్రంబు వెసఁ దోడ మొలవ,
బ్రహ్మాంశమునఁ దాఁ దపస్వియైపుట్టె
బ్రహ్మణ్యుఁ డావ్యాసభట్టారకుండు.
ద్వీపంబునందు సంధిల్లుటఁజేసి
ద్వైపాయనాఖ్యగాఁ దండ్రిగావింప,
ధర నిట్లుజనియించి తల్లిదండ్రులకుఁ
గరములుమొగిచి: “యోకరుణాఢ్యులార,

---

1. యెంతిరతి. 2. మచ్చట. 3. నొయ్యన. (మూ)

తపమున కేఁగెద ; దయతోడ ననుపుఁ ;
డపరిమితోత్సాహుఁడై యున్న వాఁడ.
మీనిమిత్తంబున మేనుసిద్ధించె ;
నేనుజేసినపుణ్యమెల్ల మీసొమ్ము.
పలుమాఱు వేడ్కతోఁ బనిగల్గునపుడు
తలఁపుఁడు వచ్చెదఁ దాత్పర్యమొప్ప ;"
ననిచెప్పి మ్రొక్కి, [1] హిమాద్రియవ్వలికిఁ
జనియె నాతఁడు దేవచక్రంబు పొగడ.
అట పరాశరుఁడును సయ్యేఱుదాటి,
కుటిల [2] కుంతలను వీడ్కొని వేగసరిగె.
ఆవిధమునఁ దప మయ్యద్రి నతఁడు
గావించి, మఱి పెక్కుకాలంబునకును
ఆదిమబ్రహ్మఁ బ్రత్యక్షంబుచేసి,
యాదేవుచే విద్యలన్నియు నేర్చి,
యాదరంబున లెక్కకధికంబులైన
వేదంబు లొండొండ [3] విభజించి తీర్చి,
సారబంధంబుగా జనులకుఁ జదువ-
నేరవచ్చినపాటి నెఱి నాల్గుశ్రుతులు
విరచించి, పిదపఁగావించె భారతము
సరవి సపాదలక్షశ్లోకములను.
అంతట నది మాకు నానతియిచ్చె ;
నింతయు నీకు నే నెఱిఁగింతు వినుము.
పంచాక్షరియుఁబోలెఁ బరఁగినకథను
బంచమవేదంబు పాయక వినినఁ,
బంచపాతకములు ఁబాయు భూనాథ !
పంచ [4] శత్రుండిచ్చుఁ బరమసంపదలు.

1. హేమాద్రి. 2. కుంతలిని. 3. విభగించి తిగిచి. 4. శర్ణుండిచ్చు. (మా)

పరగఁ ద్రేతాయుగపరిణతిఁ దొల్లి
గురువధ నుగ్రుఁడై కువలయాధిపులఁ
బరశురాముఁడు తనపరశువుధార
నిరువదియొక్కమాఱేచి చెండాడి,
¹ పేరిననెత్తుటఁ బితృతర్పణంబు
కోరినట్లనె చేసి కోపంబుమాని,
తెలిసి ధారుణియేడుదీవులు నపుడు
లలిమీఱ బ్రాహ్మణులకుధారవోసి
తపమునకేఁగంగ, దైన్యంబుతోడ
నృపుల భార్యలువచ్చి, నెఱిదిక్కులేక
తడయుచు, ² దాఁగుచు ³ దరిసి, కశ్యపునిఁ
బొడగాంచి వేడ్కఁ దత్పుణ్యునకెఱఁగి :
“ పావకముఖములఁ బతులతోఁగూడఁ
బోవ మాకబ్బకపోయెఁ బూర్వమున ;
నింక నేగతిఁబోదు ! మేదియాధార !
మంకిలిగాకుండ నాసతియీవె !
కన్నుగానక క్రొవ్వి క్షాత్త్రవీర్యంబు
పన్నినకలహంబు ఫలియించెమాకు. ”
అనినఁ, గృపారాశియగు కశ్యపుండు
వనితలఁబలికెఁ దత్త్వము విచారించి :
“ కులమునిల్పుటకంటెఁ గువలయాత్ములకుఁ
గలవె ధర్మంబులు కలకంఠులార !
తప్పులుపట్టక, దయ నేను మీకుఁ
జెప్పెడధర్మంబు చెవిదూర వినుఁడు.
వెరవొప్ప నిందఱు విప్రవీర్యంబు
ధరియింపఁగలరె సంతానసిద్ధికిని !

1. పెరిగిన. 2. తాఁకుచు. 3. దడసి. (మూ)

ఏవగింపక సేయుఁ ; డిదిమహాధర్మ
మేవిధంబులయందు నే వినియుండు ;
నేయుగంబునఁ జేయ రవ్వారు మున్ను ;
నాయాజ్ఞ నిది మీరునడపుఁడు మేలు."
అనుడు నమ్మునియాజ్ఞ యందఱుఁ జేసి
తనయుఁగాంచ, నత్తనయు లింటింటఁ
బెరిగి పిత్రులయాజ్ఞఁ బృథివి రక్షింపఁ,
బరఁగిన ధర్మప్రభావంబువలనఁ
గురిసె వర్షంబులు గోరినయట్లు ;
ధరణి సస్యములెల్ల ధాన్యమై [1] రూఢిగాఁ ;
బెల్లుగా మొదవులు పిదికెఁ జన్నవిసి ;
కల్ల [2] పేదఱిమి రోగములస్తమించె ;
నిరువురఁగూఁతుల నెనమండ్రసుతుల
నిరపాయులగువారి నెలఁతలు గనిరి ;
పదివర్షములనాఁడె బ్రహ్మచారులకుఁ
జదువక ప్రాపించె సర్వవిద్యలును ;
ముదిసియు, నౌషధంబులలావువలన
వదలరుతలుచు ; చావరు మహీజనులు.
ధరలోన నగ్నిహోత్రములేని ద్విజుఁడుఁ,
బురుషునిఁబాసినపొలఁతియు లేదు.
వన్యధాన్యంబుల వనచరుల్ దనిసి,
సన్యసించిరి హింస జంతువులందు.
హరులును గరులు వాహనములుగాని,
నరవాహములులేవు [3] నరులమోయుటకు.
ఇట్టివైభవముల [4] నెనసి మానవులు
పుట్టయీనినయట్లు భూమిఁ గ్రిక్కిఱియు,

1. పెరిగి. 2. పెదరమి. 3. నరులుమోవమిని. 4. నెంచి. (మూ)

గిరి శేష మహాంతంగ కిటి కూర్మములకు
ధరియింపరాక యెంతయు భారమైన,
ధర నిండుచూలు కాంతయుఁబోలె నలసి,
శరధిలో నురగేంద్రశయుఁ గానఁబోయి,
నామంబునొడివి ప్రణామంబుచేసి
లేమ యల్లన లక్ష్మి లేనత్త లేచి,
వడఁకుచునిట్లనె: "నాప్రాణనాథ,
జడిసితి మాన్పవేజంతుభారంబు!
నాకునై కిటివైతి; నలిఁ గూర్మమైతి;
నీకుఁబోవున దేవ, నేఁటిపట్టునను.
పుక్కిటఁ బదునాల్గు భువనంబులందు
... ...
ఏనిదే లెక్కకునెక్కుడైనట్టి
మానవమాత్రుల మతిమోహవఁజాల.
[1] ఖలమైన ధర్మ విక్రియ రాజసుతులు
చెలువార నాచరించిన ప్రభావమున
శాఖోపశాఖలై చెలువుప్పతిల్ల
లేఖపూజిత, ముప్పులేకయున్నారు.
ఇన్నియు నీమూర్తు; లివి యింకఁ గొన్ని
నిన్నుగూడినఁగాని నిలువలే." యనినఁ
గరుణించి, ధరఁజూచి కమలాక్షుఁడనియె:
"నరులువ్రేఁగైరని నాతి, వగడకుము;
వచ్చునియావ్రేఁగు నరుఁడనై పుట్టి
పుచ్చెద ములు ముంటఁబుచ్చినయట్లు.
ఏనట్లుపుట్టిన, నింద్రాదు లమర
[2] దానవులు నరులుగా నుదయింపఁగలరు.

1. కల. 2. దానవుల శేరులఁ. (మూ)

తెలిపి వారలరెండు తెగలుగాఁగూర్చి
కలహింపఁజేసెదఁ గళ్యాణి, వినుము.
అందు నిందునుగూడి యధికమౌనష్టంబు
ప్రొందుదు ; రంత నెమ్మదినుండుగాని".
అని భూమివీడ్కొల్పి, హరి యంత వెనుక
మనుజుఁడై, శ్రావణమాసకృష్ణమున
నష్టమి రోహిణి నర్ధరాత్రమున
దృష్టింప వసుదేవదేవకులందుఁ
బన్నగేంద్రుఁడు బలభద్రాఖ్యుఁ డనకు
నన్నయై మునుబుట్ట, యదుకులాంబుధిని
[1] కృష్ణ నారాయణ కేశవ జిష్ణు
విష్ణు నామసహస్ర విభవంబునందు
రామ రామాంతర రామావతార
సామర్థ్యరూపమై జనియించి మించె.
హరిజన్మ మదివిన్న నఖిలపుణ్యులును
హరిరూపులైయుందు రందును నిందు.

సురాసురులయంశమున భీష్మాదివీరులు జనించుట

హరి యిట్లు జనియింప, నసురులు సురలు
[2] హరివాక్యమున ధాత్రి నటపుట్టుచోట,
వసువులయంశముల్ వలనొప్పఁ దాల్చి
పొసఁగ భీష్ముఁడుపుట్టెఁ బుణ్యమానసుఁడు ;
ద్రోణుండుపుట్టె శుక్రునియంశమునను ;
క్షోణిఁ గర్ణుఁడుపుట్టె సూర్యాంశమునను ;
రూఢి నేకాదశరుద్రులంశమున
[3] గూఢముగ నుదయించె గుణమూర్తి కృపుఁడు ;
మహినిఁ గామ క్రోధ మద మత్సరముల
సహవాసలీల నశ్వత్థామపుట్టె ;

---

1. సహస్రనామకుఁడగు విష్ణునవతారములలో రామత్రయ సామర్థ్యము గలిగి కృష్ణుఁడు జన్మించెనని కవితాత్పర్యమేమో ! 2. హరిలోకమున. 3. గూఢగా. (మా)

ఉరుశక్తి ద్వాపరయుగము నంశమున
ధరఁ బుట్టె శకుని జూదపునేర్పుతోడ ;
[1] ఘనుఁడు హంసుండను గంధర్వునంశ
మున ధృతరాష్ట్రుండు పుట్టె భూవిభుఁడు ;
విను మంత [2] మతియను వేల్పునంశమున
జనియించె గాంధారి శతపుత్త్రమాత ;
కలియుగాంశంబునఁ గడుఁగ్రూరుఁడగుచుఁ
దులితార్యుఁ డుదయించె దుర్యోధనుండు ;
తనరఁ బౌలస్త్యసోదరులు నూర్వురును
ననుజులై యుదయించి రాకౌరవునకు ;
శిశుపాలుఁ డుదయించెఁ జెలఁగి హిరణ్య-
కశిపునంశంబునఁ గడుఁగ్రూరుఁడగుచు ;
అనువొప్ప సహ్లాదుఁడను దైత్యునంశ
మున శల్యుఁడుదయించె భుజబలోన్నతుఁడు ;
తగనొప్ప బాష్కలదైత్యునంశమున
భగదత్తుఁ డుదయించెఁ బరమవైష్ణవుఁడు ;
విప్రచిత్తను యక్షవిభుని యంశమున
నప్రతాపుఁడు జరాసంధుండుపుట్టె ;
ననఘ ! నపుంసకుండగు [3] గుహ్యునంశ
మునఁదోఁచె మలకంటి (?) మొండిశిఖండి ;
మానుగాఁ బుట్టిరి [4] మరుదంశమునను
శైనేయ విరట పాంచాలురన్నృపులు ;
సదయాత్ముఁడైనట్టి జమునియంశమున
విదురుండు జనియించె విష్ణుభక్తుండు ;
అదె బ్రహ్మయంశంబునందుఁ బాండుండు
నుదయించె నెంతయు నుర్విమోదింప ;

---

1. ఘనుడై ననఘుడై గంధర్వయంశ. 2. మయయను. 3. దైత్యునంశ.
4. మను దేశమునను. (మూ)

సిద్ధి బుద్ధి యనంగ సిద్ధకామినుల
యిద్ధాంశములఁ బుట్టి రిలఁ గుంతి మాద్రి;
ధర్మాత్ముఁడైన యంతకునియంశమున
ధర్మరా జుదయించె ధరయెల్లఁబొగడ;
నామహాత్ముని తమ్ముఁ డనిలునంశమున
భీమసేనుఁడు పుట్టె భీమప్రతాపి;
నరుఁడనుముని వచ్చి నాకేంద్రునంశ-
భరమునఁ గ్రీడియై ప్రభవించి మించె;
[1] సహజు లశ్వినులయంశమ్మున నకుల
సహదేవు లొదవిరి జగతినిఁ గనలు;
శ్రీయంశమున యాజ్ఞసేని జన్మించె;
నాయెధృష్టద్యుమ్నుఁ డగ్నియంశమున;
వివరింప భారతవీరులు మఱియు
దివిజాంశ దనుజాంశ దృష్టరూపముల
నవతరించిరి; యందు నమరాంశులెల్ల
రవితేజుఁడైన ధర్మజుని వారైరి;
యసురాంశభవులెల్ల నాసుయోధనుని
వసమున నుండిరి వైరంబుదలఁచి.
అట్టిభారతవంశమనుసముద్రంబు
పుట్టెఁ జంద్రునినుండి బుధుఁడాదిగాఁగ.
జలరాశిఁ జంద్రుండు జనియించెఁగాక;
జలధి చంద్రునియందు జనియించుటరుదు!
నుతికెక్క దుర్యోధనుఁడు బడబాగ్ని;
యతిరథ సమరథు లందు జంతువులు;
సొరిదిఁ బుట్టినరాజసుతులు రత్నములు;
అరయ వారలకీర్తి యమృతరసంబు;

1. సహ్యాదయూ లశ్వినులంశమున. (మా)

మొగి ధర్మసుతునికమ్ముల తరంగములు ;
తగఁ జెలియలికట్ట ధర్మజాత్మ్రి ;
కలహానసాయములు కలిసిననదులు ;
తలకొన్న శకునిఁజూడదగు డానివిషము ;
ఆరయ మధ్యస్థుఁడై వినోదించు
నారాయణుం డాదినారాయణుండు.
సకలభూతోద్భవము సరవిఁతో విన్న,
సకలసంపదలిచ్చు సర్వేశ్వరుండు.
ఇట్టివంశమున ననేకులు నృపులు
పుట్టి, యీయిలయేలి పోయిన వెనుక,

యయాతి చరిత్ర

నహుషాత్మజుండైన నవకీర్తిశాలి
యహిమాంశునిభుఁడు యయాతిభూవిభుఁడు
సకలరాజ్యంబును సవరగా నేలి,
ప్రకటించి క్రతువులు బహుభంగిఁజేసి,
యతఁడు శుక్రునికూఁతు నసురేశుకూఁతు
నతి దేవయాని శర్మిష్ఠలన్వారిఁ
బరఁగవరించి, యాభార్గవియందు
వరుసతో యదునిఁ దుర్వసువునిఁ గాంచె.
సహ్యధర్మాత్ముఁ డాశర్మిష్ఠయందు
ద్రుహ్యానుపూరుల దొరయంగఁబడసె.
అంత, శర్మిష్ఠపై నవనీశుకూర్మి
కొంతకాలమునకు శుక్రునికూఁతురెఱిఁగి,
కోపించి జనకుతోఁ గుందిచెప్పుటయుఁ,
దాపసుండాకవి తద్దరోషించి :
'నాకూఁతు నవ [1] మాననము చేసెఁగానఁ,
జేకూరు పీనికి శిథిలంపుముదిమి.'

1. అవమాన్యత. (మూ)

అని శాపమిచ్చిన నతఁడునట్లగుచుఁ
తనయులకిట్లనుఁ జా : 'సుతులార,
మీ జవ్వనంబిచ్చి మీలోన నొకఁడు
నా జరఁ గొనుఁ'. డన్న నలుగురు సుతులు
'నోపము పో' మ్మన్న, నొసఁగఁ బూరుండు
చేపట్టె జర, తనచిన్ని ప్రాయంబు
జనకునకిచ్చిన, జననాథుఁ డలరి
తనవంపు సేయని తనయుల విడిచి,
తన రాజ్యమునఁ బూరుఁ దగ వొప్ప నిలిపి
ఘనతపోమహిమ నాకంబున కేఁగె".
అనవిని జనమేజయావనీనాథుఁ
డనఘు వైశంపాయనార్యు నిట్లనియె :
"వినుతాత్మ, మావంశవృద్ధులందఱును
ఘనధర్మపరులని కలయ నెన్నుదురు.
రాజయ్యుఁ దా నెట్లు రమణ యయాతి
యోజ శుక్రునికూఁతు నుద్వాహమయ్యె!
నీసందియము నాకు నెఱుఁగంగఁ జెప్పు ;
మీ సమ్మతులఁ జూడ నిది యధర్మంబు".
అనిన నా నృపుఁ జూచి యమ్మౌని పలికె :
"విను మీర్పరింతు నావృత్తాంతమెల్ల ;
మును వృషపర్వుండు ముదమొప్ప దనుజ
ఘనరాజ్యమంతయుఁ గడిమి నేలుచును,
నొనరిన దానవయోధులఁ గూడి
తనర స్వర్గముమీఁద దండెత్తిపోయి,
యమరులుఁ దానును నతిఘోరరణము
నమితంబుగాఁ జేసి యపజయంబొదవి,
యేతెంచి, తమపురోహితునకు నపుడు
[1] భ్రాంతితోఁ బ్రణమిల్లి భక్తి నిట్లనియె :

1. భ్రాంతితో. (పూ)

" భార్గవ, యెప్పుడు బవరంబులోన
స్వర్గధీరులు మాకు జలదరింప్రమురు.
నేఁడిదె దైత్యుల నిర్జరోత్తములు
పోఁడిమిఁజంపిరి పుణ్యాత్మ, వారి
సంజీవనీమంత్ర సామర్థ్యమునను
సంజీవితులఁజేసి జయమిమ్ము మాకు ".
ననుచుఁ బ్రార్థన సేయ, నలరిశుక్రుండు
తనమంత్రశక్తిచే దనుజులఁగాచె.
ఈవిధంబున మఱి యీల్గురాక్షసుల
నేవెంట నాశుక్రుఁ డెలమిరక్షింప,
బ్రదికి దానవులెల్లఁ బ్రబలులై సురలఁ
బ్రిదులక చంపంగ, భీతులై వారు
తమకు సంజీవని తగులమిఁజేసి
తమసేనపాలియుట తర్కించిచూచి,
తమపురోహితునాజ్ఞఁ 'దత్పుత్రుఁ గచుని
[1]నమర నీమంత్రార్థ మర్థింత' మనుచుఁ
గచుఁడున్నకడకేఁగి, గారవంబొప్ప
నుచితంబుగావించి యొనరనిట్లనిరి :
" ఓమహాత్మక, నీవు యోగ్యవిప్రుండ ;
వేము మీశిష్యుల ; మిందువచ్చితిమి ;
శుక్రసంజీవనీ సురుచిరస్ఫూర్తి
విక్రాంతి దైత్యులు వెఱవరు మాకు ;
వారిచేఁదెగిన మా వరసేనలెల్లఁ
బోరిలోఁ బోయినపోకయైచనిరి ;
కావున, నీ వింకఁగౌశలంబొప్ప
నేవిధంబుననైన హితమాచరించి,

1. అమరనిమంత్రంబు లందింతుమనుచు. (మూ)

శుక్రుచే సంజీవి [1] శుభదమంత్రంబు
సక్రమంబునఁగాంచి జగగిరావయ్య!
అట్లైన, మాకు నీయమరరాజ్యంబు
నెట్టనసిద్ధించు నీప్రసాదమున."
ననుచు దేవతలెల్ల నర్థిఁ బ్రార్థింప,
ననయంబుఁ గచుఁడును 'నవుఁగాక' యనుచుఁ
జనుదెంచి, యాశుక్రసంయమీంద్రునకు
వినతి దండము వెట్టి వేడ్కనిట్లనియె:

కచుఁడు సంజీవనీవిద్యకై శుక్రునొద్దకేఁగుట

"ననఘాత్మ, యేను బృహస్పతిసుతుఁడ;
నొనరంగఁ గచుఁడ; మీయొద్దనె విద్య
లన్నియుఁ జదువంగ నరుదెంచినాఁడ;
నన్నుశిష్యునిఁగాఁగ నడుపవే!" యనినఁ,
గావ్యుండు 'నట్లనె గావింతు' ననుచు
భావ్యంబు మదిలోనఁ బరికించి చూచి:
'యూఘి వీఁ [2] డమరపురోహితుకొడుకు
ఈడఁజదువుట నాకు నెన్నిక;' యనుచు,
నాకచునకు వేడ్క నఖిలశాస్త్రములు
జోకగాఁ జెప్పుచు శుక్రుఁడున్నంతఁ,
గచుఁడును గురుసేవ కడఁకఁ జేయుచును
నచట శుక్రునికూఁతురగు దేవయాని
నిచ్చలుఁ దనతోడ నెయ్యంబుసేయఁ,
గ్రచ్చఱ నొకనాఁడు కాననంబునను
హోమధేనువుఁ గాచుచుండంగఁ జూచి,
తామసులైనట్టి దానవులలిగి,

---

1. సుపద. 2. విందమర. (మా)

‘పగవారిపాలఁ బడనిత్తురే’ యనుచుఁ
దెగిచంపి; రంతలో దినపతిగ్రుంకె.
హోమధేనువులెల్ల నొగిఁ దోవఁబట్టి
తాము యింటికిరాఁగఁ, దనసఖుఁ గచునిఁ
గానక భార్గవి కలఁగి శోకింప,
దానవాచార్యుండు తనయ కిట్లనియె:
“శోకింపనేటికి సుదతి, నీకిప్పు
డేకోర్కె యైన నే నిచ్చెద ననుఁగు;”
ననిన, నాతండ్రితో నాతియిట్లనియె:
“అనఘాత్మ, నేఁ డేమి గోవులవెంటఁ
గచుఁడు రాఁడాయెను! గానలోపలను
[1] క్రూరంపు మృగకోటి పాలాయెనో కా!
ఏవిధంబుననైన నెఱిఁగి, నీమహిమఁ
దేవయ్య వాని నాదృష్టిభూమికిని.”
అనుడు శుక్రుఁడు తనయార్తిఁ జింతించి,
దనుజులచేనొచ్చి ధరనుండుటెఱిఁగి,
సంజీవనీవిద్య చయ్యనఁబుచ్చి
సంజీవితునిఁ జేసి, సామర్థ్య మొప్ప
రప్పింపఁ, గచుఁ జూచి తాను భార్గవియు
నుప్పొంగె హర్షాశ్రులొలుకంగ నపుడు.
వెండియు నొకనాఁడు వికటాటవులను
దండినావులఁ గావ, దనుజులు కినిసి
కచునిఁ జూర్ణముచేసి కలితమద్యమున
నుచితంబుగాఁ గూర్చి యుశనునకొసఁగ,
దానవాచార్యుం డుదగ్రుఁడై త్రావి
తానుదన్నెఱుఁగక దర్పించియుండె.

1. ప్రచితంపు. (మూ)

అంత మాఁపటివేళ నాలమందల వెంట
నెంతయుఁ గచుఁగానక కిటు చేసికొనుచు
జనకునకిట్లను : “ జనక, యిదేమొ !
ఘనుఁడు నీశిష్యుఁ డెక్కడఁ బోయినాఁడు ?
అసురులు నేఁడును నడవిలోఁ బట్టి
[1] మినిమింగఁ జేసిరో మిన్నక వాని ” !
అనవుడు భార్గవుఁ డాత్మజకనియెఁ :
“ దనయ, యేవంకనైన దానవులెల్లఁ
జలముగొన్నారు ; నేఁ జాల రక్షింప ;
నలయక కచుఁడింక నరుగఁడు దివికి.
తా డెక్కుడు మానిసిఁ డగఁ గ్రిందుపట్టి
యెడగాను ద్రోయుంగ నెవ్వారివశము ! ”
అనినఁ, దొయ్యాలిపలుక : ‘ నతఁడులేకున్నఁ,
గొన నన్నపానముల్ కొందుచు. ’ యనుడుఁ,
దనయపై ననురాగదయఁ దోటఁజేసి
విని, భార్గవుండు వివేకించిచూచి,
యన్నిలోకంబుల నెందు లేకున్నఁ
గ్రన్ననఁగని, తనకడుపులోఁ జూడఁ
బోవంగ నందులో [2] బుగ్గియైయుండె ;
గావున, సంజీవిఘనమంత్రశక్తి
బ్రదికించి, వానికిఁ బ్రాణమంత్రంబు
లాదవినదయతోడ నుపదేశమిచ్చి :
‘ యిందాఁక నాజ్ఞాన మొడలించెమధువు ;
నిందితంబగుఁగాక నేటి నింకనుండి ;
[3] వరఁగ మధుపానంబు పాతకం. ’ బనుచు
గురుసమయముచేసి గురుపుత్రుఁబలికె ?

1. మినిమిగా. 2. బుద్ధి. 3. పరగని మధుపానపాతకుండనుచు. (మూ)

"ఓవత్స, నీవు నాయుదరంబు చించి
వేవచ్చి యీమంత్రవిభవంబుచేత
నను బ్రదికింపుము నయవిధి." యనినఁ
ననయుంబు నాతండు నట్లకాఁ జేసి,
దండప్రణామంబు దగ నాచరించి
కొండంతభక్తితో గురునకిట్లనియె:
"అనఘాత్మ, నీచేత నఖిలవిద్యలును
దనరంగ నేర్చితి ధర్మమార్గమున;
భారతీదానంబుఁ బ్రాణదానంబు
నేరుపఁగల నింక నెఱయ నన్యులకుఁ;
బోయెద నే;" నన్నఁ బొంగి భార్గవుఁడు
ధీయుక్తి నాకచు దీవించి యనిపె.

కచదేవయానుల పరస్పర శాపప్రదానము

అనిపిన నాదేవయానికిఁ జెప్పి,
చనియెదనని పోయి జవ్వనిఁబలికె:
"గురుఁడురమ్మని నాకుఁ గోరిపుత్తెంచె;
గురునిచే నంపించుకొని వచ్చినాఁడ;
నెఱి నింకఁ బోయెద నిజగేహమునకు;
నెఱిఁగింపవచ్చితి నింతి, నీ." కనిన,
ననఘు నాకచుఁజూచి యాదేవయాని:
"వినుమయా కచ, నీవు విభుఁడవై నాకు
నుండుదుగా; కింక నొండుతావునకు
దండికూరిమిమాని తగునె నీకేఁగ!"
అనవుడుఁ, గచుడు నెయ్యముమాని పలికె:
"నను నిట్లు నీవాడ న్యాయమె ముగ్ధ!
గురుపుత్రి వరియించు కుమతులుగలరె!
తరుణి, ధర్మములెల్లఁ దప్పనాడెదవు!

ఒసఁగూడ వీనుంటు [illegible]సి.” యనినఁ
గనలి, యాభార్గవి కచునకిట్లనియె:
“ ఓదురాత్మకుఁడ, యెపుడు బ్రాహ్మణుఁడవె!
నీదురుక్తులు నమ్మి నవెఱ్ఱినైతి.
నీతోడఁజేసిన నెయ్యమింతయును
[1]నీ తెలుంగుననయ్యె నీటివ్రాఁతగిదిఁ!
గావున, మహాశక్తిశాలిని బట్టి
జీవమంత్రము నీకుఁ జెడిపోవుఁగాక.”
అనుచుశపించిన నాకచుండలిగి,
యెనయు నాసతిఁజూచి: “యువతి, నేనిట్లు
ధర్మవాక్యము నిన్ను దాఁక నాడినను
ధర్మమే శపియింపఁ దరుణుకి నీకుఁ !
బ్రాణమంత్రము నాకుఁబనిసేయకున్నఁ,
బ్రాణ నాశిష్యులు [2] తా మొనర్చెదరు.
ఎనయంగ నీకును హితుఁడైన మగఁడు
మనుజేశుఁడగుఁగాక మహిమీఁద.” ననుచుఁ
గ్రమ్మఱశపియించి కచుఁడు పోవుటయు,
నమ్మానినియు నుండె నార్తవహుచును.
అంత, నావృషపర్వునాత్మజయైన
శాంతశర్మిష్ఠ భార్గవపుత్రిఁగూడి
పరిచారికలు పెద్దపరిచర్య సేయ
నరుదెంచి, వనములో నలరఁగ్రీడించి,
చీరలుధరఁబెట్టి శీతాంబుకేళి
వారక గావించి వారిలో వెడలి
శుక్రకూఁతురుచీరఁజుట్టెఁ; జుట్టుటయు
నక్రమంబున, దేవయాని యిట్లనియె:

1. నీ తెలుంగుననీటఁ జెల్లెవ్రాయుపగిది. 2. తామెటొర్చెదరు. (పా)

“ నాపుట్టమిది ; గట్ట నాయది యేమొ నీకు !
నేపున నీకట్టునీమైనానాకిఁ
గట్టవచ్చునె ! నాతిక్రమింపఁదప్పితివి ”.
[1] ఇట్టన, మైమఱచి నోడి శర్మిష్ఠ
కవిపుత్రికిట్లను : “ గాంధి, నేఁజాల
వివరింప కిటుఁగట్టు పిడనాననవు !
రాచకూఁతుర నేను ; రమణి నాయొద్ది
గోఁచిబాఁపనికీవు కూఁతురవింతె !
నీచీర నేఁగట్ట నెఱిగాదు గాక ;
నాచీరగట్టిన నాతి, నీకేమి ? ”

యయాతి, నూతఁబడిన దేవయాని నుద్ధరించుట

అనుచువివాదించి, యసురేంద్రపుత్రి
గొనిపోయి భార్గవిఁ గూపంబులోనఁ
ద్రోయించి, యడవిలోఁ దోడనెవచ్చి
ధీయుక్తిఁ బురములోఁ దెసులకయుండె.
అటమున్న, యాకాననయందు యయాతి
[2] పటురీతి మృగకోటిఁబట్టి వేఁటాడి
యానూతిచేరువ నటపోవ, నేడ్పు
వీనులసోఁకిన, వేఁటచాలించి,
తరుణిగాఁదలపోసి, తద్దయువగచి,
పరికించి నూతిలోపలఁ జూచునపుడు,
కనుఁగవఁ గన్నీరు కడునించి యేడ్చి
కొనగోరఁ గన్నీరుగొని మీటుదానిఁ,
బడిన భారంబునఁ బయ్యెదజారి
కడలేనికుచకాంతి గప్పినదాని,

1. మొట్టైన నేమైనరోవి. 2. పటురమ. (మూ)

నడగల నుడివోలె సింహపై నరాలి
బహుగుణవన్నదు మాతండ్రి ప్రకటింపఁజాలఁ
గనుఁగొని, యారాజు కరుణాత్ముఁడనుచు
వనిత వేవేడలించె వలకేలుపట్టి.
ఆరీతి నాకూప మందు దేవయాని
వారక వెడలి, యానుమానసునకుఁ
దనచరితంబెల్లఁ దప్పక చెప్పి,
వనము వెల్వడివచ్చి పడి యున్నదియును
దనపురంబున కేఁగ దలఁపకుండ
చనినంత, భార్గవి చనక యూరకెని
ఘూర్ణికయను చెలిఁ గోరి రాఁబంచి :
"నిర్నిమిత్తము నన్ను నేఁడు శర్మిష్ఠ
నూతిలోపలఁద్రోచి, నూర్గురుఁ దాసు
నేతెంచెఁగాన నేనింటికి రాను.
ఈ తెఱంగంతయు నీవిప్పుడేఁగి
మాతండ్రికెఱిఁగింపుమా! చాలు." అనిన,
నదియును 'నగుఁగాక' యని పోయి, యతని
కాదనంగ నంతయు నోడక చెప్పఁ ;
జెప్పిన, శుక్రుండు చేరంగఁబోయి
తప్పక కూఁతుతో దయనిట్లు పలికె:

శర్మిష్ఠ దాసియై దేవయానిఁ గొలుచుట

"ఓబాల, నీకేల యుగ్రకోపంబు!
[1] ఈబాము లేనుండ నెట్లు గావచ్చు!
శర్మిష్ఠ చేసినసాహసంబెల్లఁ
గర్మవశం; బింతె! కందంగవలదు.

1. ఈబాముబనునుండ. (మూ)

ఇల్లు [1] వట్టుము ; నీకు నిచ్చోటనుండఁ
దల్లి, ధర్మముగాదు ; తరుణివిడువు."
అని యొడంబఱుచుచో, నంత దైత్య-
ఘనుఁడైన వృషపర్వ [2] క్రవ్యాదవిభుఁడు
తనతనయ చేసిన దంటతనంబు
మనమున నెఱిఁగి, యమ్మగువఁ దోడ్కొనుచు
వచ్చి యాగురునభివందించి పలికె:
'హెచ్చి మా శర్మిష్ఠ యీయింతి కెగ్గు
లొనరించె; దీనినేలుఁడు దాసిగాఁగ ;'
ననిన, నాశుక్రుండు నంగీకరించె.
అప్పుడు వేడ్కతో నా దేవయాని
యుప్పొంగి, శర్మిష్ఠ యొగిఁ దన్ను గొలువ,
జనకుండు వృషపర్వసహితుఁడై యగ్ర
మునఁబోవ, నేతెంచెఁ బురవరంబునకు.

దేవయాని వసంతవన విహారము

అంత, నా భార్గవి యట యొక్కనాఁడు
కాంత శర్మిష్ఠాదికాంతలు గొలువ
వనకేళిచేయుచో, వలనొప్ప నపుడు
వనమున నొప్ప[3]య్యె వాసంతలక్ష్మి.
మాకంద మందార మధుక మాలూర
శాఖోట పాటలి చంప కాశోక
సల్లకీ బిల్వాది సకలభూజములు
మొల్లంబుగాఁ బూచె ముదమొంద నలులు.
విరహులపై దండువెడలంగ మదనుఁ
డిరవుతో మునుబంచె నెలగోలనంగ,

1. పట్టాట. 2. గంవారి. 3. యవ్వనవసంతంబు. (మా)

ఖండతమ్మోదమీఁదు ఖండించుఁబూఁదేన
కండక్రొవ్వునఁ గ్రోలి [1] కలగుండుపెట్టి ;
‘ మానినీమణులార, మానంబుమాని
మానుగాఁ గలియుఁడు మగల ’ నన్నట్లు,
మావిలేఁజివురెల్ల మత్తిల్ల [2] మెసవి
కోవిలకదుపులు గొణఁగొంగఁదొడఁగ ;
ఫలరసధారలు బాగుగాఁ గ్రోలి,
చిలుకమూఁకలు గూడి చరలుగొట్టుచును,
పంచబాణుని తేరి [3] బారాలమనుచు
ముంచి పాంథులమీఁద మొగసాల్జేసి ;
విరహులవిరహాగ్ని విదితంబుసేయ
మరుఁడుపుత్తెంచిన మందిది యనఁగ
మలయాద్రిచలిగాలి మధురసౌరభము
వలనొప్పఁ బొలసె నవ్వనవీథులందు.
అప్పుడు భార్గవి యతిసంభ్రమమున
నుప్పొంగి, చెలులతో నుద్యానవీథి
విహరించి, యెంతయు వేడ్కలింపార
బహుపుష్పవితతులు బహుభంగిఁగోసి
పోగులుపోయించి, పుష్పాస్త్రునచట
బాగుగానొదవించి భక్తిప్రాయించి,
పూజించి యువ్వేల్పుబోఁటికిమ్రొక్కి
రాజితోఁ గొనియాడె : “ నోరతిరాజ,
చిగురుఁగైదువుచేతఁ జిత్రంబుగాఁగ
జగములన్నియుఁ గెల్చు జగదేకవీర ! ”
... ...
... ...

1. కడుగుండుపెట్టి. 2. చెమసి. 3. బాణాల. (మూ)

యయాతి దేవయానిని వివాహమగుట

అనుచుఁ బ్రార్థనచేసి యంజలిచేసి
మనమున నలరి నెమ్మది నుండె. నంత,
నటఁ యయాతియును వేఁటలాడఁగఁబూని,
బటురీతిఁ జతురంగబలము తోడ
వేఁటకుక్కలును వలల్ వెస[1] బోయవాండ్రు
వాటంపుడేగలు వలనైన తెరలు
మొదలైన సాధనంబులు చాల గలిగి,
పదిలుఁడై యడవికిఁ బసతోడ వచ్చి,
తెరలును వలలును దిని త్రిపన్నించి,
చుఱుకుగా మృగముల జోఁకు వెట్టించి,
పటహ భేరీ శంఖ పణవ నిస్సాణ
పటువాద్యములు చెవుల్ పగుల మ్రోయించి,
బెదరినమృగరాశి బ్రిదులక డాసి,
వదలక కుక్కలఁ బాఱంగవిడిచి,
బాణజాలము లేసి పార్థివోత్తముఁడు
త్రాణతో శరభాలి ధరమీఁదఁ గూల్చి,
సింగాలవధియించి, చెండి బెబ్బులుల,
భంగించి యులుగులఁ, బందులఁ గ్రుచ్చి,
మన్నుపోతులఁ ద్రెంచి, మహిషాళిఁ ద్రుంచి,
చిన్ని[2] కొర్నవగండ్లఁ జెలఁగి ఖండించి,
కడతులఁ గారించి, ఖడ్గజంతువుల
మడియించి, చిఱుతలమద మెల్లఁ ద్రెంచి,
దుప్పులఁ బెగటార్చి, తోఁటాడి కరుల,
నొప్పించి యెద్దుల, నుడుగక మఱియుఁ,

1. బోవు. 2. కొఱనక్కలెల్ల. (మూ)

దక్కినమృగకులఁ దఖిలి చెండాడి,
వెక్కసంబుగ డేగవేఁటయు నాడి,
తనసేనలును దాను ధరణీనాయకుఁడు
వనములో వేడ్కమై వర్తించునంత,
విరికమ్మివిరులపై విహరించి, యలరు
తరుణుల ముంగురుల్ తరళింపఁజేసి,
వనపుష్ప సౌరభ వాసితంబగుచు
మనుజేశుపై వీచె మందమారుతము.
తరుణుల చదురులు, గంటుమాటలును,
బరిహాసములు వినఁబడెఁ ; బడుటయును,
జెవులలో నమృతంబు చిలికినట్లైన
నవలీల సేతెంచె నరనాయకుండు.
చుక్కలలోనున్న శుభ్రాంశు కలికి
చక్కఁదనంబున [1] జవ్వనంబునను
జెలులలోపల నెల్లఁ జెలువమై మిగుల
లలితభావంబున లలినొప్పుదాని,
నెఱిగలకురులును నిడుదకన్నులును,
మెఱుఁగుఁజెక్కిళ్లును, మించినమోవి,
నగనగనని యొడి నవకంపుమోము,
జిగిబిగి గలిగాడి చిన్నిచన్నులును,
దగఁదగనని యొడి [2] తేలికనడుము,
ధగధగమని యొడి తను [3] వల్లరియును,
నూఁగారు [4] సౌరు, నన్నువలై నవళులు,
బాగైన పిఱుఁదును, [5] బసిమిపాదములుఁ
గలిగి కాంతలకెల్లఁ గాంతియై [6] నిలిచి
యలరెడు నా దేవయాని నా నృపుఁడు

1. జవ్వనియగుచు. 2. తెలివిగొన్నడుము. 3. వల్లికి. 4. నారు. 5. బసని.
6. గాలిచి. (మూ)

గనుఁగొని, యాశ్చర్యకలితుఁడై మున్న
మనమున నెఱుఁగనిమాడ్కి నిట్లనియె:
"ఇందీవరాక్షి, నీ వెవ్వరిదాన!
యెందుండి వచ్చితి విచ్చటి కిపుడు?
వెస నీకుఁ బేరేమి? వీర లెవ్వారు?
మసలక చెప్పు మామనను మోదింప."
అనిన, భార్గవి నవ్వి యతని కిట్లనియె;
"విను, మఱచితె నన్ను విజ్ఞానివయ్యు!;
శుక్రుండు మాతండ్రి; సురుచిర తేజ (?)
విక్రాంత, నా పేరు విను దేవయాని;
పరిచారికలు నాకుఁ బరఁగ వీరెల్ల;
సొరిది నీవన [1] శోభఁ జూడ వచ్చితిమి.
మున్న నే నూతిలోఁ బొలవెట్టుచుండఁ
గ్రన్ననఁ గడఁక నాకడ కేఁగుదెంచి,
నావలచేయి యున్నతి వడిఁ బట్టి,
వే వెడలించితి విపినకూపంబు.
కావున, నదియుపో కరుణావిధేయ,
భావింప నాకయ్యెఁ బాణిపీడనము.
నాఁటనుండియు నిన్ను నాటిన కూర్మి
వాటమై యున్నది వదలింప రామి.
ఈ కాంత [2] లిందఱు నెలమి సేవింప
నీ కాంత నయ్యెద నెలమిఁ గైకొమ్ము."
అనిన, యయాతి [3] శంకాయత్తుఁడగుచు
మనమున ధైర్యంబు మఱువెట్టి పలికె:
"ఓ ముగ్ధ, యీమాట లోనఁ గూడ వెందు;
నేము రాజన్యుల; మీవు బ్రాహ్మణివి;

1. కేళి. 2. లిద్దఱు. 3. కామ్యక-చిత్తుడగుచు. (మా)

కాన, వివాహంబు కాఁగాదు నిన్ను ;
నేను ధర్మముదప్పనెట్లు సేయుదును ! "
అనవుండు నయ్యింతి యనుకూలయగుచు,
మనమునఁ దమతండ్రి మహితాత్ముఁదలఁచెఁ ;
దలఁచిన, శుక్రుండు తడయకవచ్చి
[1] నిలిచె నాపుత్రికానృపుల కిట్టెదుర.
అప్పుడారాజన్యుఁ డాదేవయాని
యుష్వాంగి ప్రేమిల్ల, నుబ్బి భార్గవుఁడు
ఆసీనుఁడై వేడ్క నవనీశుఁబలికె :
" భానురాత్మక, నీవు పరమపుణ్యుఁడవు ;
రాజవు ; సద్ధర్మరతుఁడవు ; గానఁ,
దేజిత నాకూఁతు దేవయాన్యాఖ్య (?)
నిచ్చితిఁబత్నిగా ; [2] నీమె యెల్లెడల
నచ్చినధర్మంబునకు నగు నీకు."
అనుచుఁ బార్థివచంద్రు ననుమతుఁజేసి,
తనపురంబునకు నాతనయతోఁగూడఁ
దోకొని, వేడుకఁదూర్యముల్ [3] మొరయ
భూకాంతునకుఁ బెండ్లి పుత్రికఁజేసి,
దివ్యభూషణములు దివ్యాంబరములు
దివ్యగంధములుఁ బుత్రికి నల్లునకును
గట్టంగనిచ్చి, యాకావ్యుండు వారిఁ
బట్టణంబునకంపి, పార్థివేంద్రునకు
శర్మిష్ఠఁజూపి సంశయమేదిపలికె :
" ధర్మాత్మ, వృషపర్వదానవేంద్రునకుఁ
గూఁతురీకోమలి ; కోమలగాత్రి ;
బ్రాఁతి నాపుత్రికిఁబరిచారికనక,

1. నిలిచె నానృపతిలకాపుత్రికట్టెదుర. 2. నీవెల్లరొండెడల. 3. మెఱయ. (మా)

శయనంబువెలిగాఁగ సర్వభోగములు
నయవిధి దీసికి నడుపుము నీవు.”
అనిచెప్పి భార్గవుండటపోయెఁ; బోవ,
మనుజేశ్వరుండును మదిలోసనలరి,
దేవయానియుఁ దాను దేవేంద్రుభాతి
భావజరాజ్యసంపదలందుచుండె.
అంత, గర్భిణియైనయా దేవయాని
కెంతయు నరుచితో నెసగె వేవిళ్లు;
మోముబెల్పోలఁబారె; మురిపెంబుదక్కె;
వేమారు నయనముల్ [1] వెల్లనైతోఁచెఁ;
బాలిండ్లముక్కులపస నల్లనయ్యె;
బాలకి యాలోనఁ బదియగునెలను
యదుఁడు తుర్వసుండను నిరువురసుతులఁ
ముదమొప్పఁగాఁగాంచె; మోదించి నృపుఁడు
పుత్త్రోత్సవంబులు పొలుపారఁజేసి,
ధాత్రియేలుచునుండె ధర్మమార్గమున.
పుత్త్రులుతేని యాభూజనులెల్లఁ
బుత్త్రులఁగాంతు రీపుణ్యకథవినిన.

యయాతి, శర్మిష్ఠకుఁ బుత్త్రదానంబుసేయుట

ఒకనాఁడు వేడ్కతో నుద్యానవనము
కొకఁడునే తెంచుచో, నొంటియై నచటఁ
జీకటిలోనున్న శీతాంశురేఖ
తేఁకువ నొప్పెడు దేహంబుదాని,
సమ్మతి బుతుశుచిస్నాతయై వచ్చి
కమ్మనితావులఁ గరమొప్పుదానిఁ,

1. వేడ్కయై. (మూ)

జలుమాఱు పయ్యెద పాటించుకొనుచు
జలిబిలిసిగ్గునఁ జెలువైనదాని
నమలాంగి శర్మిష్ఠ నారాజుచూచి
తెమలియుండఁగఁ, గాంచి తెలివయుఁగదిసి
ప్రణమిల్లి పలికె : "నోపార్థివచంద్ర,
గణుతింప దైత్యేంద్రకన్యను నేను ;
వెసఁ గానలోఁగాయు వెన్నెలపోలెఁ,
బస దేఁటిగొనని పువ్వుతావివోలె,
నవనిఁదాఁచిన రత్నహారంబు పోలె,
ధవుఁబాయు కామినీతండంబుపోలె
నాజవ్వనంబెల్ల నానాఁటికిట్టు
లోజ నూరకపోయె నోదయాధార !
ఋతుమతినై యేను సట్లున్నదానఁ ;
జతురత నాకోర్కి సలుపవే దేవ !"
అనుటయు, రాజన్యుఁ డబలకిట్లనియె :
"వినుము, నీమాటలు వినఁగూడదిపుడు ;
శుక్రుండు నిను మున్నుజూపి [1] చెప్పుచు, న-
వక్రముగ నాకునే వాక్యంబుచెప్పె
నావిధంబున నేను నరుగుదుఁ ; గాని,
యేవెంట నామాట లేదాటవెఱతు."
అనవుడు శర్మిష్ఠ : "యల్లెల ! దీనఁ
దనరిన సత్యంబు దలఁగదు నీకుఁ ;
'ప్రాణసంకటముల, బ్రాహ్మణక్రియల,
రాణతోఁ బెండ్లిండ్ల, ద్రవ్యభంగముల,
నతివయు ఋతుమతియైయుండుచోట్లఁ
బలి కల్లలాడినఁ బాపంబులేదు'.

1. చెప్పచును—వక్రంబుగా. (మూ)

అని చెప్పవిందు నే నఖిలశాస్త్రములు;
విను నీవు బొంకితి వెనఁబెండ్లియందు.”
అనియొడంబఱచిన నతఁడిచ్చగించి,
[1] రొనరిన రత్నంపుటోవరులందు
నిపుణత బహుపుష్పనిర్మితశయ్య
నపరిమితోత్సాహుఁడై పవ్వళించి,
శర్మిష్ఠనీక్షించి, సరసంబులాడి,
మర్మంబులన్నియు మఱి యంటియంటి,
మొఱఁగుఁజెక్కిలిగీఁటి, మించుఁబాలిండ్ల
గుఱుతులుగాఁ గొనగోళ్లునాటించి,
బిగియఁ గౌఁగిటఁజేర్చి, బింబాధరంబు
తగవొప్పఁజపిగొని, తద్దహర్షమున
యువతి మన్మథకేళి నోలలాడించి
యువనీశ్వరుఁడుపోవ; నపుడు శర్మిష్ఠ
వలుదక్రొమ్ముడి వీడి, వదనంబువాడి,
తిలకకస్తురిజారి, దిటవెల్లదారి,
తఱుచావులింపుచు, ధవళనేత్రముల
నెఱికెంపుదోపఁగ, నిలుగుచు, మఱియుఁ
బొదవిన సంభోగభూరిచిహ్నములు
లొదవంగ, గర్భమై సౌభాగ్యంపుఁదిథుల
దృహ్యానుపూరుల ధృవకీర్తియుతుల
సహ్యధైర్యులఁ గాంచె సత్క్రమంబునను.
అంతట, నొక్కనాఁ డాదేవయాని
కాంతుండుఁ దానును గదియంగనుండి,
శర్మిష్ఠకొడుకులు చదురొప్ప నచటి
కర్థిలినే తెంచి యాడుచుండఁగను,

1. రొనరినరత్నంబుటోవరిగలిగి – నెపుణైనబహుపుష్పనిర్మితశయ్య. (మూ)

రూపవై భవకళారూఢి నారాజు-
రూపంబులై యున్న, రోషించిచూచి
మగనితో నిట్లను : 'మనుజేశ, వీరు
తగవొప్ప నెవ్వరితనయులో!' యనిన
రాజూరకుండిన, రమణి యాసుతుల
నోజతో నడిగె ని : 'ట్లో బాలులార,
మీతల్లిదండ్రుల మృదురీతి నాకుఁ
బ్రీతిఁ జెప్పుఁడు మీకు బెల్లమిచ్చెదను.'
అనిన బాలురుపల్కె : 'రతివ, మాతండ్రి
తనర యయాతి; మాతల్లి శర్మిష్ఠ.'
అనవిని భార్గవి యతిశోక కోప-
వినతయై, యచ్చోటవీడ్కొనిపోయి
తనతండ్రికంతయుఁ దప్పక చెప్పఁ,

శుక్రుఁడు యయాతిని శపించుట

గనలి, యాశుక్రుఁ డాకన్యనూరార్చి :
"నిను డాఁగురించి యానృపతి శర్మిష్ఠ
ననుభవించినయట్టి యాపాపమునకు
వదలజవ్వన, మెల్ల వాసియుఁదక్కె-
ముదిమినొందు"; నటంచు ముని శాపమిచ్చె.
నిచ్చిన, వివశుఁడై యొఱఁగి యయాతి
యచ్చుగా శుక్రున కందంద మ్రొక్కె,
యనయంబు భక్తితో నంజలిచేసి :
"యనఘాత్మ, చేసితినపరాధమేను ;
గావవే! ముదిమి నేఁగడవంగనోవ ;
భావింప విషయానుభవకాంక్ష గలదు."
అనియనిప్రార్థింప, నతఁడు చింతించి
తనలోన నొక్కింత దయచేసి పలికె :

"భూప, యీముదిమి నీపుత్త్రులలోన
నేపుత్త్రునకునైన నిచ్చి, నీవిపుడు
వానిప్రాయముగొను; వలనొప్ప వెనుక
పూని రాజ్యభరంబు పూనుదువాఁడె".
అనవియ్యకొని, నృపుఁ డతనివీడ్కొనుచుఁ
దనపురికేతెంచి తరుణియుఁ దానుఁ,
గొడుకులనేవురఁగూర్చి యిట్లనియె:

యయాతి యదుప్రభృతుల శపించుట

"వెడగైన ముదిమిచే విహరింపఁజాల;
నుడుగదు భోగేచ్ఛ యొంగి యింక నాకు;
నడుకక మీలోన నలి నెవ్వఁడైన
జవ్వనంబిచ్చి నాజరగొనుం". డనిన
నవ్వి, యిట్లనిరందు నలుగురు సుతులు:
"విభువర, నీకేమి వెఱ్ఱిపట్టినదొ!
విభవులై చరియించు విభుకుమారకులు
చిన్నిప్రాయంబిచ్చి, చెడ్డయీముదిమి
క్రన్ననఁదాల్తురే కడఁక నెంతైనఁ!
గొంచక యెటువంటి కూళ[1] మానిసియుఁ
బంచదారకుఁ దాదు ప్రతి[2] విల్చుకొనునె!
అని విడనాడిన, నారాజు కినిసి
తనయుల నలువురఁ దప్పక పలికె:
"పుత్త్రులా మీరలు! భువి మత్తులార!
శత్రులుగాక; యేజనకుఁడ మిమ్ముఁ
బనిచినఁ, జేయంగ భావ్యంబుగాదె!
తనరఁ దండ్రికిఁగానితనయులేమిటికి!

1. మానసులు. 2. విల్చు.

నానాప్రకార [1] వినీతులై ఖ్యాతిసంపన్నులగుచు
భూచక్రమున మ్లేచ్ఛభూముపాలింపుఁ;"
అని యా యయాతి ద్రుహ్యానుతుర్వసుల
కొనరంగ యదువున కొసఁగె శాపంబు.
అప్పుడా పూరుండు నాతండ్రికెఱఁగి,
తప్పక కేల్మోడ్చి తగ నిట్లుపలికె:
'పూనెద నీజర భూనాథ, నాకు
జానొప్ప నిమ్ము నా జవ్వనంబంది.'
అనవుడు రాజన్యుఁ డతని హర్షించి,
తనజరాభార మాతనయునకిచ్చి,
వానియౌవనలక్ష్మి వలనొప్పఁ దాల్చి,
ఘనముగా రాజ్యంబు మహిమ దీపింపఁ
బెక్కుకాలంబులు పెక్కురీతులను
దక్కక [2] పాలించి ధర్మమార్గమునఁ,
దనలోను భవవాంఛఁ దనిసి మానుటయుఁ,
తనయుని ప్రాయంబు తనయునకిచ్చి,
తన వార్ధకంబంది, తన్నాదరించి,
యనువొప్ప మన్నించి, యాప్తమంత్రులను
విప్రుల రావించి విత్తంబులొసఁగి,
సుప్రశస్తంబైన శుభముహూర్తమునఁ
నొనరంగఁ బూరుని యుక్తమార్గమునఁ
దనరఁ బట్టముగట్టి, ధరణీవిభుండు
రాజధర్మంబులు రాజనీతులును
రాజైన సుతునకు [3] రాజిల్లఁ జెప్పి,
మునివృత్తిగైకొని, మునులును దాను
వనములకేఁగి, యుద్యానములలోన

1. నియతులై. 2. కావించి. 3. రాజిల్ల. (మూ)

బహువత్సరంబులు బహువిధంబునను
బహుతపంబులు జేసి, పార్థివోత్తముఁడు
స్వర్గలోకము జేరి, శంభులోకమును
దుర్గమంబైనట్టి బ్రహ్మలోకంబు
మొదలుగాఁగల లోకములయందుఁ బ్రీతి
వదలక కొన్నాళ్లు వసియించి, తిరిగి
సాంద్రవైభవములు చాలఁగైకొనుచు
నింద్రలోకంబునకేన వొందవచ్చె.
వచ్చినఁజూచి యవ్వాసవుండలరి
యచ్చుగాఁబూజించి యాసీనుఁజేసి,
పలికెఁ బార్థివుఁజూచి పరమమోదమున:

యయాతి స్వర్లోకభ్రష్టుఁడగుట

“కలితాత్మ, నీవంటి ఘనపుణ్యచరితు,
మాన్యైన బహువిధమఖ సోమయాజిఁ
గానమెచ్చోటను ; గాంతివిశాల,
ఈవుచేసినతపం బేలాటితపము!
భావించిచెప్పు తప్పక నాకు.” ననినఁ
దనలోన నెంతయుఁ దలఁచి, యయాతి
వినతుఁడై హరిఁజూచి వేడ్కనిట్లనియె :
“ఎట్టిదేవతలునను, నెట్టిదానవులు,
నెట్టిమునీంద్రులు, నెట్టిరాజులును
జేయంగలేరు నేఁజేసినతపము ;
నాయజుండెఱుఁగును నన్యులెఱుఁగుదురె!”
అనినఁ, గోపంబెత్తి యమరనాయకుఁడు
మనుజేశునిట్లను : “మదియించి, నీవు
పెద్దలతపమెల్ల బీఱుచేసితివి ;
తద్దయు ధర్మంబుఁదప్పితి ; గానఁ,

బోయి యధోలోకమునఁ బడుము." యనిన,
నాయయాతి తలంకి యుత్తలపడ్డనియె :
" అనఘాత్మ, చేసినయపరాధ[1] మునను
ననుగట్టఁ దెచ్చితి నలి నేన త్రొళ్ళు ;
భూలోకమున నేను బోవంగనోప ;
నోలి సత్పథమందు నుండెద నిపుడు."
అనుచుఁ బ్రార్థనచేసి యంజలి సేయఁ,
గనికరంబున వజ్రి గైకొని యనిచె.
ననిచిన, నా రాజు నాకాశవీథి
నొనరంగనే తెంచి యుండుచో ; నంత,
నతనిదౌహిత్రకు లాయష్టకాదు
లతులిత తేజస్కు లందుండివచ్చి,
యారాజుఁబొడగాంచి యంజలిచేసి
ధీరతఁబలికిరి : " దేవ, నీవిప్డు
డెందుండివచ్చితి ? వెవ్వారవయ్య !
యెందులకే తెంచి ? తెలియఁగింపుమాకు."
అనవుడు రాజన్యుఁ డష్టకాదులకుఁ
దన తెఱంగంతయుఁ దప్పకచెప్పె.
చెప్పిన విని, వారు చెలఁగి హర్షమున
నుప్పొంగి, దండంబు లోలిఁ గావించి :
'యెనయంగ మీకు దౌహిత్రులమేము
మనుజేశ, చెప్పవే మాకుధర్మముల !'
ననుడు యయాతి యయ్యష్టకాదులకు
ఘనతరమహిమలు గలుగంగఁజెప్పి,
ధర్మంబులన్నియుఁ దగ నేర్పరించి,
కర్మంబులన్నియుఁ గడముట్టఁ దెలిపి,

1. మేను. (మూ)

కొంతకాలము వారిఁగూడి యచ్చోట
సంతసంబుననుండి, జగదీశుఁ జింత
మనుమలుఁ దానును మఱియును వేడ్క
పొనరంగఁ బ్రాపించెఁ బుణ్యలోకములు.
ఇట పూరుఁడును శాస్త్రహితమార్గమునను
బటుబుద్ధిఁ గ్రతువులు బహుభంగిఁ జేసి,
నడవడి రాజ్యాధినాథులౌనట్టి
కొడుకుల నెక్కుడు కొమరొప్పఁబడసి,
ధర్మమార్గమ్మున ధరణియంతయును
ధర్మాత్ముఁడై యేలి ధన్యుఁడై యుండె.
ఈయయాతిచరిత్ర మెవ్వఁరువిన్నఁ,
బాయుఁబాపంబులు ; ప్రబలుఁబుణ్యములు ;
అతఁడుపోయినవెన్క నవనినాయకులు
చతురతఁ బెక్కండ్రు చని." రనువేడ్క
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
మును చెప్పెనని చెప్ప మోదించి వార :
'అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనఁబొప్పఁజెప్పవే!' యనియడుగుటయు,
[1] గౌరీశ పూజాధిక మతానుచార,
చారణ (సంస్తుత) చరితానుసార,
సారస్వతామృత సాధనధీర,
ధీరాంగరంజితాదిమశుభాకార,
కాకాగ్యపాగత ఘనశత్రుశూర, (?)
శూరతాలంకార, సుజనమందార,
భారతాధిప, నీకుబహుళార్థసిద్ధి.

1. గౌరీపూజాభిమతాభిచార. (మూ)

ఇదిసదాశివభక్త హింసగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభాసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మననామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాసమొప్పె రెండవది.

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీతనయాకార, సీతాక్షిప్రభాకర,
చాతుర్యఘన, రామ, జానకీరమణ,
కల్పవృక్షము భాతిఁ గవులకోరికలు
కల్పించుమఘనదాతృ, కడఁకనాలింపు ;
అరకథకుఁడు శౌనకాదిసన్ము
కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.

దుష్యంతచరిత్ర

అట్టిపూరుని వి (పులాస్వ) యుంబునను
నెట్టన దుష్యంతనృపుఁడుద్భవించె.
గుబ్బలి పెకలించి గుబ్బలిమీఁద
గుబ్బన వైచును గ్రొత్తలావునను ;
గజములఁ జేపట్టి కడిమి వాటించి,
భజనశాకసముపైఁ బాఱంగమీటు ;
నలఘుసత్వంబున నవిలునకైన
జళుకుపుట్టించును జాతుర్యలీల ;
బలభేది కెంతయుఁ బరిణామమెసఁగ
బలిమిమై రాక్షసబలముఁ గారించుఁ ;
బగతురఁ దెగటార్చి బహుళపుస్ఫూర్తి
జగమెల్ల నేకశాసనముగా నేలి,
వరుస బ్రహ్మక్షత్రవైశ్యశూద్రులను
సరి నిజధర్మముల్ సలుపఁగఁజేసె.
ఒనరిన వేడ్కతో నొక్కనాఁ డతఁడు
' తనరాజచిహ్నాలై తనరిన యట్టి

తగఁ బుండరీక[1] భూదారి భాసురంబు
జగతి ఖడ్గిత్వంబు చాటించెనంబు
వనమృగంబులు దాల్చి వర్తించె పుట్టు'!
లని మృగంబులమీఁద నతిరాగ మెసఁగ
వేటలాడఁగఁబూని వెడలె, మారాజు
గాటమై సేనలు కడసి సేవింప,
వందిబృందంబు కైవారంబుసేయ,
నందంద మ్రోయంగ సకలవాద్యములెల్లఁ,
త్రిజగంబు వ్రేల్మిడిఁ దిరిగిరా నోపు
నిజ జవాశ్వరథంబు నెమ్మిఁ దా నెక్కి,
సకలసాధనములుఁ జనుదేర వెంట
నకలంకగతి నేఁగె నడవిలోపలకు.
శరభ వాహ వరాహ శార్దూల గవయ
రురు శల్య భల్లూక రోహిత వృషభ
కరివైరి వారణ ఖడ్గ గంధర్వ
హరిణాది మృగకోటి నవలీలఁగదిసి
చించియు, నొంచియుఁ, జెదరనేసియును,
ద్రుంచియు, దంచియుఁ, దూలనేసియును,
గెడపియు, నెడపియుఁ, గీటడంచియును,
బొడిచియు, నడఁచియుఁ, బోకకుమ్మియును,
నలిచియుఁ, బఱచియు, నొగులనేసియును,
బలువిడి నీరీతి బహువిధమార్గముల
విలువిద్య యొంతయు వేడిమిచూపి,
కలమృగంబులనెల్లఁ గలగుండువెట్టి,
పట్టినమృగకోటిఁ బట్టణంబునకుఁ
బెట్టిపుత్తెంచుచుఁ, బృథివీశుఁ డంతఁ,

1. ఘుధార. (మూ)

జంద్రునిలోనున్న సారంగ కూటకు
సాంద్ర [1] రయంబునఁ జూడొంచె ననఁగ
శివునిచేవెలువడి చెలువంపుటిఱ్ఱి
యువలీల నచ్చోటి కరుదెంచెననఁగ
బంగారుకెంజాయ భాసిల్లుమేన
రంగైనయొకయిఱ్ఱి రాజిల్లఁ జూచి:
'చోరవర్తనము లీక్షోణి లేకుండ
నీరీతి నాజ్ఞ నేనేలుచునుండఁ,
గాంతికన్నులకాంతిఁ గడఁగి [2] చోరించి
వింతగా నీయిఱ్ఱి విపినంబులోన
దాఁగియున్నదటంచు [3] ధాటితో డాసి
ఱేఁగి చంద్రుఁడుపట్ట నాగెనో, యనఁగఁ (?)
జలమున డాసి, దుష్యంతభూవిభుఁడు
బలములచే దానిఁ బట్టింపఁబోయెఁ.
బోయిన, నాయిఱ్ఱి పొడవుగా నెగసి,
వాయువేగంబున వలలెల్లదాటి
పఱవఁగఁ గనుఁగొనెఁ బార్థివోత్తముఁడు.

....

అంతంతఁ బఱచుచు, నఖిలదిక్కులను
వింతగాఁ బలుమఱు వెఱచిచూచుచును,
గొరిసెచేఁ జెవిక్రింద గోఁకదీటుచును,
ధరణీశు నలయించి దవ్వుగాఁజనియెఁ;
జనిన నారాజును జలమునఁ గొంద
ఱనుచరులును దాను హరిణంబువెంటఁ
బోవఁబోవ, మృగంబు పుణ్యాశ్రమంబు
వేవచ్చిచొచ్చిన, వీక్షించి మాను

1, రూపంబున. 2. గోరించి. 3. ధారతో. (మూ)

లబ్ధంబుగావచ్చి యతనిదీవించి
దొడ్డప్రియంబులుదోప నిట్లనిరి :
"చనదుచంపఁగ దీనిఁ ; జాలునీయలుక ;
[1] యనఘాత్మ, యిదిమదీయాశ్రమమృగము.
ధూర్తులఁదెగటార్పఁ దొడరునీబలిమి
యార్తులరక్షింప నందంబుగాదె!"
అనిన, వారలమాటలంగీకరించి
మనుజేశుఁడిట్లను : 'మహితాత్ములార,
దవ్వులనే వేడ్కఁదనరంగఁజేయు
నెవ్వారియాశ్రమంబీపుణ్యభూమి ?'
అనవుడు మౌనీంద్రులతనికిట్లనిరి :
'వినుమయా రాజన్య, విఖ్యాతుఁడగుచు
దేవదానవులకు ధృతిఁదండ్రియగుచు
భావజ్ఞ కశ్యపబ్రహ్మసంయమికిఁ
దమ్ముఁడై, ఘనతపోధర్మాత్ముఁడైన
యమ్మహాత్ముఁడు కణ్వుఁ ; డతనియాశ్రమము.'
అనిచెప్ప, దుష్యంతుఁడలరిచిత్తమున :
'మునిచంద్రుసేవించి, ముదమొప్ప నిందు
ఘనతపోమహిమలు గలయనీక్షించి,
నను బుణ్యుఁజేయుదు ననువొప్ప.' ననుచు
మనమునఁదలపోసి, మంత్రుల భటుల
నునిచి యచ్చోటికి నుర్వీశుఁడేఁగె.
దారుక మాకంద దాడిమీ నారి-
కేర కేసర నాగకేసర గ్రాహి
జంబీర శింశుపా జంబూ కదంబ
నింబ ప్రియక నీల నిచుల కుద్దాల

---

1. రొనయుంగనిది. (మూ)

బంధూక నారంగ ఫలపూర వనస
సిందుర చామర శేలు ఖర్జూర
చందన ద్రాక్షానుస్యందనాశ్వత్థ (!)
కుంద వాసంతికా కురవక నికుచ
మల్లికాసన నవమల్లికా ముఖ
వల్లరీతరువుల వారక యొప్పు
పువ్వులు ఫలములుఁ బూవలుఁ గలిగి
నివ్వటిల్లుచునుండ నెగడినదానిఁ,
దనియంగ మునులు సంధ్యలువార్చ జలము
గొనిపోవుకవులచేఁ గొమరొప్పుదాని,
మునిపుత్త్రులకుఁ గందమూలాదు లెపుడుఁ
దనియంగఁ దమిఁబూని తద్దయు వేడ్కఁ
దప్పక కొమ్ములఁ ద్రవ్విచ్చునట్టి
దుప్పుల సిబ్బులఁ దొడగినదానిఁ,
జెలఁగి ధేనువులకుఁ జెలువంపుఁబూరి
చలిమితో మేపెడు చిఱుతబెబ్బులులు,
నెమలిబర్హముక్రింద నిద్రకెప్పుడును
నెమకివచ్చుచునున్న నిడుదపాములును,
మూషికశిశువుల మొగి మేఁతవెట్టి
పోషించుచున్నట్టి పోతుపిల్లులును,
వెండియుఁ దమలోన విరసంబుమాని
దండిగేహంబులఁ దనరు జంతువులు,
నెఱి నేఁడఁబోసిన నివ్వరివడ్లు
గఱగఱగామేసి కాశలఁబొప్పు
సకలశాస్త్రంబులఁ జదువుచునున్న
శుకశారికాతతి శోభిల్లుదాని,
హోమధూమమ్ముచే నొగిఁ గెంపుచెడిన
శేమావినసల వెల్లితమైనదాని,

జపమాలికలు దెచ్చి సాధుమిత్రులకుఁ
గృపనిచ్చు వెంచుటుఁ గీలొత్తున్నదాని,
వాదించి చదివెడు వటువుల ప్రసిద్ధ
వేదఘోషంబుల విలసిల్లుదాని,
మునుకొని వివిధంపు ముగ్గులు గూర్చు
మునికుమారికలచే మొనసినదాని,
నేరుమద్దులఁ బోఁడ నెండు మూసినన్న
నారపుట్టముల నున్నతమైనదాని,
భోగంబులన్నియుఁ బో విడనాడి
యోగమార్గంబెల్ల నొప్పఁగాఁ దెలిసి
యొదవ శిష్యులకు బ్రహ్మోపదేశంబు
తుదిచేయు మానులఁ దొడరినదానిఁ,
బుణ్యఫలముల కెల్లభూమియై మిగుల
గణ్యధర్మంబుల ఘనమైనదాని,
ఘనతపోధనుఁడైన కణ్వమునీంద్రు
వనభూశ్రమస్థాన మధికమోదమునఁ
గనుఁగొని, యాశ్చర్యకలితుఁడై నృపతి
మునుకొని యచ్చోటిమునుల కెందఱకుఁ
బ్రణమిల్లి, వారిచే బహుమానమంది,
[1] గుణవంతుఁ డందలి క్రొత్తలన్నియును
బరికించిచూచుచు, భక్తి దీపింప
సరవిఁ గణ్వునిపర్ణశాలకే తెంచి,
నెమలి [2] బర్హముకంటె నెఱిఁ గల్మి గలిగి
యమరినకొప్పున నమరినదానిఁ,
బదియాఱుగాఁ జంద్రు భంగమొందించు
వదనపద్మమ్మున వలనొప్పుదాని,

1. గుణవంతులందఱు. 2. బర్హము. (మా)

దొండపంటికి సిగ్గు దొడరంగఁజేయు
దండికెంపులమోవిఁ దనరెడుదానిఁ,
జిలుకకోవెలలకుఁ జెలఁగుపికాలకుఁ
బలుకులఁ దలవంపు పాటించుదాని,
మరుఁడు జయంబంది మహిమఁబూరించు
కరశంఖగతి నొప్పు కంఠంబుదానిఁ,
గవజక్కవలఁ గవకవ నవ్వఁజాలు
సవరని చనుఁదోయి జానొప్పుదాని,
నిగురించులతలతో నెకసక్కెమాడు
జిగిబిగిగల మేనిచెలువంబుదానిఁ,
గన్నియ లావణ్యగౌరవంబునను
వెన్నున విహరించు విపులంపువేణి
యుదరంబుపైఁ దోచెనోయనఁ జాలు
నొదవినరోమాళి నొప్పారుదానిఁ,
బఱపైన చనుఁదోయిభారంబువలన
సరిపేదమధ్యంబు జడియు, నానాభిఁ
బసిఁడిశలాకచే బంధించిరనఁగఁ
బస మూఁడువళులను భాసిల్లుదాని,
మరుని [1] చైత్రరథంబు మార్కొనఁజాలు
వరజఘనంబుల వాసైనదాని,
ననఁటికంబంబుల నదలించుతొడల
నొవరినపిక్కల నొఱపైనదాని,
రాయంచగములతో ఱంతుగావించు
ప్రాయంపునడపులఁ బరఁగినదానిఁ,
బటురీతిఁ జెలులతో భాషించుదానిఁ
గుటిలకుంతలను శకుంతల నతఁడు

1. చైత్ర. (మూ)

పలుమాఱు చూచుచు నా భావంబులోన
వలరాజుతూపులు వాటమై నాటఁ,
బదరి తద్గుణపాశబద్ధుఁడై, కదల
మెదలంగ నేరక మిన్నక యుండె.
మనసు మానినిమీఁద మఱగియుండంగ
నెనయంగఁ దన్ను దా నెఱుఁగంగలేక,
తరుణిలావణ్యామృతంబుఁ గ్రోలంగ
సరి ననిమేషత నంధిల్లెననఁగఁ
గనుఱెప్పవెట్టక కడువిస్మయమునఁ
దనమనంబున నిట్టుదలపోయఁదొడఁగెఁ :
" చెలువల నా బ్రహ్మ సృజియించుచోట
నలర ఘుణాక్షర న్యాయాన దీని
సృజియింపఁబోలు నీక్షితి ; నట్లుగాక
యజునకు నీనేర్పు నందమానేని,
యింక నొక్కతెఁ గాంత నీయింతి[1] సవతుఁ
గొంకక మఱి యేల[2] కూర్పంగలేఁడు !
శృంగారరసమెల్లఁ జెన్నారఁ గూర్చి
యంగజుఁ డిచ్చోట యంత్రించెఁగాక !
వితత వేదాభ్యాస వికలుఁడైనట్టి
చతురాననున కిట్టిచతురత గలదె !
ఈయింతికౌఁగిలి యెవ్వానికబ్బె,
నాయుత్తమునకబ్బు నమరరాజ్యంబు.
పటురీతి సరిచేయ భావ్యంబుగాదు
కుటిలకుంతలుల నీకోమలాంగికిని. "
అని యిట్లుతలపోయు నవనినాయకునిఁ
గనుఁగొని, మునిపుత్రి గారవంబునను

1. సతి. 2. గూర్పఁగ జాలని. (మూ)

ఆతిథ్య మొనరించి, యాసీనుఁ జేసి,
చేతులు మొగిచి యా క్షితినాథు కనియె :
'ఓరాజ, నీ వెందునుండి వచ్చితివి ?
నీరాక యిందేల ? నీకుఁ బేరేమి ?'
అనినఁ, దొయ్యలిఁ జూచి యవనీశుఁ డనియె :
"విను, నేను దుష్యంతవిభుఁ డనువాఁడ ;
వేటకై సేనతో వెడలి యేతెంచి,
గాటంపుభక్తితోఁ గణ్వసంయమిని
సేవింపవచ్చితిఁ జెలువ, నేనిచటి ;
కావిప్రవరుఁ డున్న యచ్చోటు చెపుమ."
అనుడు, శకుంతల యతనికిట్లనియె :
"మునినాథుఁ డింతటి మున్న గాఁ గదలి
సమిధలు దర్భలు శాకముల్ పండ్లు
సమరంగఁ గొనితేర నడవికిఁ జనియె ;
మీరు వచ్చుట విన్న, మీఱిన వేడ్క
వారక యేతెంచు వనములో వెడలి."
అనుటయు, రాజన్యుఁ డాయింతిఁ జూచి
మనమున నిట్లను : "మహనీయకన్య
మునిపుత్రి యెట్లయ్యె ! మొగి దీనిమీఁదఁ
గనుకూర్మి నాకిట్లు కడముట్టఁ బుట్టెఁ !
గానివస్తువుమీఁదఁ గాంక్ష డెందమున
నూనదెన్నఁడు మఱి యుచితంబు దక్క !
దీనిజన్మవిధంబు తెలియక నాకు
నూనిన సందేహ ముడుగ దెంతయును."
అని యిట్లు దలపోసి యబలకిట్లనియె :
"వనజాక్షి, యడుగంగ వలసె నిన్నొకటి ;
[1] బ్రహ్మవిదుండన బ్రహ్మణ్యుఁ డనఁగ
బ్రహ్మచారి యనంగఁ బరఁగుఁ గణ్వుఁడు ;

1. బ్రహ్మవిండనంగనగణ్యుండనంగ. (మా)

అతనికి నీ వెట్టులాత్మజవైతి!
హితమతి నీక్రమం బెఱింగింపవలయును."
అనిన, శకుంతల యారాజుకనియె:

శకుంతలాజన్మవృత్తాంతము

"విను, మేను విన్నట్టివిధము చెప్పెదను;
అనఘ, విశ్వామిత్రుఁడను రాజవరాసి
మును దపంబుండంగఁ బురుహూతుఁడెఱిగి,
తనరాజ్య మాశించు తడవుసన్భీతి
ఘనముగా నంకిలిగావింపఁ దలఁచి,
మేనకయనుదాని మృగరాజమధ్య
మానుగా రావించి మన్నించి పలికె:
'ఓకాంత, నీవేఁగి యుగ్రతపంబు
చేకొనిసేయు కౌశికమునీంద్రునకు
వివిధభావంబుల విఘ్నంబుచేసి
యువతి, యేతె;' మ్మన్న నువిదయిట్లనియె:
'ఓదేవ, నీమాట యొనఁ [1]గూర్పనోపఁ;
గాదు నాచే నింతకార్యంబుసేయఁ;
దగ దూడలోపునే దంటుమేయంగ!
మగువలతరమె యమ్మహితాత్ముఁగలఁప!
నెఱిఁగియుఁ బాఁతఱ నెవ్వఁడుగూలు!
వెఱతు నేఁ బోవ నావిమలాత్మకడకు.'
అనిన నింద్రుఁడుపల్కె: 'నబ్జల! నీకు
ననువగునీకార్య; మతివ, భీతిలకు;
గానికార్యములకుఁ గళ్యాణి, నిన్ను
బూనుదునే! వేడ్కఁబొ;' మ్మన్న నదియుఁ
గైకొని యేతెంచి, కౌశికునదుటఁ
దూకొన్నమధులక్ష్మితోడుగా మెఱసి,

1. గూడ. (మూ)

బహువిలాసంబులు బహుగీతతతులు
బహునాట్యకళలును బహుభంగిఁజూపఁ,
దలయెత్తి యటుచూచి, తపమెల్లనూని,
వలరాజునకుఁదక్కి, వలవంతఁజిక్కి,
మేనెల్లమఱచి, యమ్మేనకఁగూడి
మానైన మరుకేళి మదమొప్పఁజేయ
వనితపుట్టిన, దాని వసుధపై విడిచి
వనితమేనక యేఁగె వాసవుపురికి.
కౌశికుండును, నంత ఘనతపంబునకుఁ
గౌశలంబుననేఁగె గర్వంబుదక్కి.
ఇట యేడ్చుచుండంగ నింత నాబాలఁ
జటులశకుంతాలి సంరక్ష సేయ,
నొకనాఁడు కుశనది కొగిఁగణ్వమౌని
యకలంకగతి నట కరుదెంచిచూచి,
కొనిపోయి యబ్బాలఁ గూఁతుగాఁబెనిచి,
తన [1] చెలియలిచేత స్తన్యమిప్పించి,
రమణ శకుంతాలి రక్షించెఁగాన
నమర శకుంతలయను పేరు పెట్టె,
హోమకుండును దండ్రి భువినగుననెడి
భామఁ గణ్వుఁడు నాకుఁ బసఁ దండ్రియయ్యె.
ననినాదువృత్తాంత మాద్యులు చెప్ప
వినియుందు నీరీతి విశ్వంభరేంద్ర!"
అనిన, నాదుష్యంతుఁ డధికహర్షమున
మనసిజుండేప నమ్మగువకిట్లనియె:
"వనిత, నిజంబె కావలయు నెంతయును;
మనుజకాంతల కిట్టిమంజిమ గలదె!

1. చెలిచేతను. (మూ)

మెఱయ నాకసముపై మెఱుఁగారు మెఱుఁగు
నెఱయంగఁ దోఁచునే నేలపై నెందు!
నింక నొక్కటి నాకు నిందీవరాక్షి,
శంకక సమకూర్పఁ గూడును నీకుఁ;
గ్రుంకుగుబ్బలి పొడ్పుగుబ్బలిఁ దల
సంకితంబైనట్టి యవనిమండలికి
నాయకుండననొప్పునాకు నోతన్వి,
నాయికవగుము [1] మన్మథశాస్త్రవిధిని."
అనిన, శకుంతల యవనీశుఁబలికె:
'మునిలేనిపిమ్మట ముదితాత్మ, నాకు
స్వాతంత్ర్యమున నీకు సమకూరనగునె!
మాతండ్రి రానిమ్ము మఱి యగుఁగాక'.
అనవుడు రాజన్యుఁ డబలకిట్లనియె:
"వినుము, నీ కేటికి వెఱవంగ ముగ్ధ!
ఒనయ వివాహంబు లెనిమిదియందు
ఘనత క్షత్రియులకు గాంధర్వసరణి
ఒఱుఁగ వధూవరులిద్దఱుఁదక్క
మఱి యన్యులెఱుఁగిన మతముగా; దదియు,
వసుధ గాంధర్వవివాహంబు మున్న
వసుధేశకన్యకావరుల కబ్బినది;
మీతండ్రి విన్నను మిగుల [2] మోదించు;
నేతెంతుగా." కన్న నింతి యిట్లనియె:
"నా కుమారుని రాజ్యనాథునిఁజేయ
నీకుఁగూడిన, నేను నీచెప్పినట్లు
చేసెదఁ; గాకున్నఁ, జేయంగఁగూడ;
దీనమయము నాకు నీడేర్పఁగలవె!"

---

1. మన్మథశాస్త్రవిధికి. 2. బోధించు. (మూ)

అనిన, దుష్యంతుండు నంగీకరించి
వనితకోరినలాగు వారకసలిపి,
మదనుండుమెచ్చంగ మగువతోఁగూడి
వదలనికూర్మి జవ్వనికి నిట్లనియె:
"పోయెద నోకాంత, పురమున కేను;
నాయెడ నెయ్యంబు నాతి, మరువకుము.
పిలువఁబుత్తెంచెద బింబోష్ఠి, నిన్ను
నలరఁ దండ్రికిఁజెప్పి యరుదెమ్ము నీవు."
అనుచు వీడ్కొనివచ్చి, యటసేనఁ గూడి
తనపురంబునకేఁగె ధారుణీవిభుఁడు.

భరతోత్పత్తి

అట గణ్వమునియు, నయ్యడవిలోనుండి
పటురీతి సమిధలు ఫలములుఁ గొనుచుఁ
బర్ణశాలకువచ్చి, పరమహర్షమునఁ
బూర్ణచంద్రాననఁ బుత్త్రికఁజూచి,
సిగ్గును, వెఱపును, జడిముడిపాటు,
నగ్గలికయుఁ, గాంతి, యలసభావంబు,
గర్భచిహ్నము, మఱి గర్భస్థుఁడైన
యర్భకువిభవంబు [1] నంతయునపుడు
తనదివ్యదృష్టిచేఁ దప్పకదెలిసి,
మనముననలరి సమ్మతి నూరకుండె.
అంత, శకుంతల హర్షంపుఁ[illegible]ధిని
గాంతిమంతునిఁ బుత్త్రుఁ గనిన, నమ్మౌని
తడయక యేతెంచి, దౌహిత్త్రునకును
గడువేడ్కఁజేసి సంస్కారంబులెల్ల:
[2] "సత్త్వాల బలిమియై సమయించుఁగాన,
సత్త్వదమనుండగు శైశవంబునను;

---

1. నాతండెఱింగి. 2. సత్త్వదబలిమియు సమయంబుగాన. (మూ)

బరఁగ నామీఁద భూభరణంబు సేయు
భరతనాముఁడనఁ బ్రజలు వీఁ." డనుచు
నామధేయంబును నలువొప్పఁ బెట్టి,
ప్రేమతోఁ బెనుపంగ, బెరిగి యాసుతుఁడు
సింగంపుఁగొదమల సిగపట్టి తిగిచి,
భంగించి యావలఁ బాఱంగఁ దోలు ;
నెలుగుపిల్లలఁ దెచ్చి యింటిబాలకుల
నలబూచిబూచని యాడించుచుండు ;
నీరీతి మఱియు ననేకలీలలను
వారక సేయుచు వర్తించుచుండె.

శకుంతలను హాస్తినాపురికనుపుట

అంతఁ, గణ్వమునీంద్రుఁ డనుఁగుఁగూఁతునకుఁ
గాంతి రాచూలికిఁ గడువేడ్కతోడ
దివ్యభూషణములు, దివ్యాంబరములు,
దివ్యగంధంబులు దీపింప నొసగి,
తనశిష్యగణములఁ దగఁ దోడుగూర్చి
యనఘుఁ డల్లునియూరికనిచిపుత్తెంచె.
ఆరీతి మునిపంప, నాశిష్యవరులు
దారకతోఁగూడఁ దరుణిఁదోడ్కొనుచు
హాస్తినాపురమునకరుదెంచి, యధిపు
శస్త్రంపుమొగసాలఁ జదురొప్పనిలిచి,
ద్వారికులచేతఁ దమరాక తెఱఁగు
భూవరునకుఁజెప్పిపుత్తెర, నతఁడు
నతిభక్తితో వారి నటకు రావించి,
చతురతఁ బూజించి సన్నుతిఁ బలికె:
" అనఘాత్ములార, మీరరుదెంచుకతన
ఘన తపో ధర్మాత్మ కలితుండ నైతి.

మహితాత్ముఁడగు కణ్వమౌనిచంద్రునకు
బహుభంగిఁ దపములు పరఁగునె యెపుడు!
దేవవిప్రార్థమై ధృతిఁ గూడఁబోయు
నీవారధాన్యంబు నెలవుగాఁగలదె (వె)!
కందమూలంబులుఁ, గమ్మనిపండ్లు,
నందంద యతిథులకబ్బునే పెట్టఁ?
బరమేశుఁబూజింపఁ బత్రపుష్పములు
వరనదీజలములు వారకకలవె?
మఱియును దక్షిణమహితకృత్యములు
[1] దరలక మౌనికిఁ దనరునె యచట?
ఆమహాత్మకుఁ డేమియానతియిచ్చె?
నేముగావించెద మిటుచెప్పవలయు."
ననవుడు, మునిపుత్త్రులతనికిట్లనిరి:
"ఘనుఁడ, కౌరవ వంశకర్తవు నీవు
ఇలయేలుచుండంగ నెల్లవస్తువులు
నిలయానువిధమున నెసగునెల్లెడలఁ;
బ్రజలకందఱకును బరితోషమెపుడు;
నిజధర్మములుచెల్లు నిఖిలభూములను;
గావున, నెప్పుడుఁ గణ్వసంయమికి
భావింప సుఖముతోఁ బ్రబలుఁదపంబు.
అమ్మౌనివాక్యంబు లాదటవినుము:
'నమ్మి నేలేనిచో నీవనంబునకు
నమరంగ వేటకై యరుదెంచి, నీవు
కొమరారు నాకూఁతు శకుంతలాకన్య
గాంధర్వమునఁ బెండ్లికడఁకతో [2] నాడి
బాంధవంబుగఁజన్న పద్ధతిక్రమము

1. దనరక. 2. గూడి. (మూ)

మనమున నెఱిఁగి సమ్మతిచేసి, పిదపఁ
దనయుఁ డెదిగినదాఁక దనయ నిల్పితిమి ;
[1] ఇంకీకుమారకు నిల్లాలి నీవు
గొంకక చేయివ్వఁగాఁ గొను.' మని చెప్పి
పుత్త్రెంచె మమ్ము నో భూపాల !" యనిన,
నత్తఱి వికలుఁడై యవనీశుఁ డనియె :
" ఈకన్య నెన్నఁడు నేఁ బెండ్లియైతి !
నాకు నీ బాలుఁ డెన్నటికుమారకుఁడు !
ఏ నేమియును నెఱుంగ ! నీభంగి నాకుఁ
గానక కొడిమెలు గట్టంగఁదగునె ! ”
అనిన, వారలు రాజు కలుక నిట్లనిరి :
" మనువేళ, యూరకే మఱపుగై కొంటి ;
వేము చెప్పఁగనేల ! యీరహస్యములు ;
శ్యామశకుంతల సర్వంబుఁ దెలుపు ”.
ననిన శకుంతల యవనీశుఁ బలికె :
“ వినుతాత్మ, మఱచితే విజ్ఞానివయ్యు !
మున్ను దపోవనంబున వేడ్క నన్నుఁ
గ్రన్ననఁ గామార్థిఁ గడుముట్టఁగూడి,
రాజ్యానుభవమున రాజిల్లి యిపుడు
పూజ్యుండవై యుండి బొంకంగఁదగునె !
ధర్మంబులన్నియుఁ దగఁ జేయుకంటెఁ
గర్మోక్తమున నొక్క క్రతువు మేలండ్రు ;
ఆక్రతువులు నూఱు నటు సేయుకంటె
సుక్రమస్తుతుఁడగు సుతుఁడు మేలండ్రు ;
ఆసుతశతకంబు నందుటకంటె
వాసిగా నొకసత్యవచనంబు మేలు ;

1. ఇంక కొమారిక యిల్లాలి నీకు. (మూ)

సకలధర్మంబులు సరసితో త్రాసు
నొకవంక నిడి, సత్యము నొకవంకఁ బెట్టి
త్రాసునఁ దూఁచిన, ధర్మ[illegible]
వాసి యయ్యెను సత్యవచనంబు తొల్లి;
కావున, సత్యంబు గడచిపోనాడు
భూవిభుగావించుపుణ్యంబులెల్ల
నోనర బూడిదలోని హోమంబుగాదె!
మనుజేశ, కల్లలు మానుము నీవు".
అనిన, మానినిఁజూచి యవనీశుఁడనియె:
" వినరానిమాటలు వెలఁది, యాడెదవు;
నలి నసత్యముగాఁగ నామాటలెల్ల,
వెలఁది, నీమాటలు వేదంబో చెపుము!
మటుమాయప్రోగులు, మదన మోహినులు,
నటమటంబులకావు, లనృతభాషిణులు,
కన్నుండఁ గనుపాపఁ గడఁకతోఁదివియు
కన్నగాండ్రులుగారె! కాంతలన్వారు.
సత్యంబులెల్ల నసత్యంబు సేయు,
నిత్యమనిత్యంబు నిజముగాఁజేయు
నేరుపు సంధిల్లు నెలఁతలకెల్ల;
నారకు నీమాట చాలించి యురుగు".
మనిన, శోకంబుతో నతివయిట్లనియె:
" వనములోపలనుండు వనితాజనంబు
పలుకుల సత్యంబు పాటిగాదయ్యెఁ!
గలకాలమును శత్రుగణములఁ జెఱుచు
కుచ్ఛితంబులు నేర్చు కువలయాధిపులు
నచ్చుగా సత్యంబులాడువారె!
నామోముచూడుఁడీ నలినలియయ్యె!
నేమింక నేమన నేర్తును నిన్నుఁ!

దనయునకై నను దండ్రియుంచుటను
ఘనయౌవనరాజ్యంబు గానలేదయ్యె !"
నని యిట్లు పలుకుచు నధిపుదూఱుచును,
మనమునశోకించి మఱియు నిట్లనియె :
"అనలుండు, చంద్రుండు, నంభోజసఖుఁడు,
ననిలుండు, భూమియు, నాకసం, బాత్మ,
యుదకంబు, జముఁడును, నుభయసంధ్యలును
మదిఁజూతు రెప్పుడు మనుజులనెల్లఁ ;
గావున, నీరాజుకల్ల నిజంబు
దేవతాతతులార, దృష్టింపుఁడీరు."
అని పలుమాఱు నయ్యతివశోకింప,
వనితకై యాకాశవాణియిట్లనియె :
"ఓరాజ ! వినుమ, యీయువతి నీభార్య ;
శూరుఁ డీబాలుండు సూనుండునీకు ;
గాంధర్వ[1] విధమునఁ గానలో నీవు
సంధించితివిదీని ; సత్యమీమాట.
సందియంబేటికి ! సతియైనదీని
నందనుఁ గైకొమ్ము నరనాథ, మేలు".
అనిన సంతోషించి[2] రఖిలసభ్యులును ;
జననాథుఁడును హర్ష[3] సంభృతుఁడగుచు
మాని[4] సామంతుల మంత్రులఁ బలికె :
"నేనెఱింగియు నింతి నింతసేయుటలు,
వనములో నొంటిమై వర్తించునట్టి
ఘనకృత్య మింతయుఁ గలయంగఁదెలియ
వలసి ; యింతియె కాని,[5] వసుస నీసాధ్వి
కులకాంతయగు ; వీఁడు కొడుకును నగును."

---

1. మిదియును. 2. యఖిల. 3. సంభృతులగుచు. 4. సామజకేళి.
5. వలసి. (మా)

అనుచుఁ బార్థివచంద్రుఁ డాశకుంతలను
'జనుములోనికి' నని శాసించిపలికి,
పులకలు మేనెల్లఁ బొదలిభూషింప
నలఘుశౌర్యునిఁ బుత్త్రు నందందమొత్తి,
బిగియఁ గౌఁగిటఁజేర్చి, ప్రియ మొప్పఁ దొడలఁ
దగనొప్పనిడుకొని, ధారుణీవిభుఁడు
ఆకణ్వశిష్యుల కతిభక్తితోడఁ
బ్రాకటంబుగనిచ్చి బహువస్త్రతతులు,
మునినాథునకు లేఖ ముద మొప్పఁబెట్టి
యనిచిన, దీవించి యరిగిరమ్మునులు.
అంతట, దుష్యంతుఁ డఖిలరాజ్యంబు
వింతలాగుననేలి విఖ్యాతివడసి,
యాశకుంతలఁగూడి యఖిలసౌఖ్యంబు
లాశయ్య బహుకాల మలర భోగించి,
క్రతువులు బహురీతిఁ గ్రమ మొప్పఁ జేసి,
చతురత యోగవిచారుఁడై, పిదపఁ
దన ప్రధానులనెల్లఁ దాల్మిరావించి,
తనయుఁబట్టముగట్టి తగనొప్పగించి,
మునివృత్తిగైకొని ముదిమి నారాజు
ఘనతపంబునఁ బుణ్యగతులఁ బ్రాపించె.
ధరఁ గులకర్తయై తనరినయట్టి
భరతుండు ధర్మసుభరితుఁ డావెనుక
భూలోకమంతయు భుజశక్తినేలి,
చాలవేడుకఁ జేసె జన్నముల్ పెక్కు.
సారత నతనిచేఁ జంద్రవంశంబు
భారతవంశమై పరఁగె నంతయును.
జగతి దుష్యంతునిచరితంబు విన్నఁ,
దగనొప్పఁ జదివినఁ దనరుఁబుణ్యములు.

అంత నాకులకర్త హాస్తిపురభర్త
వింతగా భరతుండు విభుఁడైనవెనుక,
వెండియు నృపతులు వివిధప్రతాప
[1] ఖండితవైరులై కడునేల భూమి,
శంతనుండనురాజు జనియించి వేడ్క-
నెంతయు నేలుచు నెఱివైభవమున,
నీతిసహాయుఁడై [2] నిఖిలభూపతుల -
చేతఁ గప్పంబులు చెలువొప్పఁ గొనుచు
వారణ మదవారి వర్షాగమంబు
వారక యేప్రొద్దు వాకిటఁ గలిగి,
కైలాస హిమశైల గంధశైలముల
వాలినతనకీర్తి వన్నియవ్రాయ,
సతులతోఁ బతులయాచ్ఛాన్నవృత్తిదక్క-
నితరయాచ్ఛాన్నవృత్తి యిలమీఁద లేక,
పేరిన సురల దుర్భిక్షదోషంబు
వారక క్రతువులవలన మాన్పుచును
ఉర్వియేలుచునుండి, యొక్కనాఁ డతఁడు
సర్వసేనాఢ్యుఁడై జాహ్నవికడకు
వేఁటలాడఁగఁబోయి విపినంబుచొచ్చి,
మీటుగల్గిన యుగ్రమృగములఁ జంపి,
శాంతి నెంతయుఁ దూలి, సహకార వకుళ
హింతాల వనరాజి నెసగుజాహ్నవికి
నరుదెంచి, మధురంబులైనతోయములు
గరగలఁదెప్పించి కమ్మగాఁగ్రోలి,
పూచినగురువింద పొదరిండ్లనీడ
రాచిల్కవల్కుల రసికుఁడై వినుచుఁ,

1. ఖండితైశ్వర్యులై కడునేలిభూమి. 2. నీతి. (మూ)

కలయఁ దమ్ములసోఁకి కడలులఁ ద్రోఁకి
ఫలవృక్షములఁదాఁకి పైగాడ్పువోలయు,
సేకతంబుగ సేన యెడగల్గ నిలిపి,
సైకతంబుననున్న సమయంబునందుఁ,

వసువులు గంగతో మొఱవెట్టుట

గామినీవేషంబుగైకొని గంగ
భూమీశుఁగవయంగఁ బూనిపోవంగ,
వసువులడ్డమువచ్చి వరుసతో మ్రొక్కి,
యసమానదైన్యులై యాగంగకనిరి :
“ఎందుఁబోయెదు గంగ? [1] హితములరంగఁ
బొందఁబోయెదులాగొ భూపాలతిలకు!
ఈతనిసంబంధ మెఱుఁగుదుమింత ;
నీతఁడు మునుమేన నిక్ష్వాకుకులుఁడు ;
భీమశౌర్యుఁడు మహాభిషుఁడనురాజు ;
భూమియేలుచు యాగములుపెక్కు చేసి
దేహాంత్యమున బ్రహ్మదేవుని [2] సభక-
నాహూతనిజపుణ్యుఁడై పోయి మరలి,
పెరసినతనయిచ్చఁ బెక్కుకాలములు
సురలోకవిభుకొల్వఁ జొచ్చియుండఁగను,
దేవి, నీవొకదివ్యదేహంబు దాల్చి
యావాసవునిఁగొల్వ నరుదెంచునపుడు,
[3] నివిడినగాడ్పున నీచీరదొలఁగ,
ధవళాక్షి, మునులెల్లఁ దలవంచుటయును,
అంబరంబు ధరించునాలోన నిన్ను
నంబుజానన, కాంక్ష నాతండుచూచెఁ ;

1. హితమత్తరంగ. 2. సభకు ఆహూత. 3. నీగిన. (మూ)

జూచిన, నింద్రుండు క్షోణీశుఁగినిసి
'భూచక్రమునఁ బోయిపుట్టుమీ' యనుచు
శాపించుటయు, నొండుజనులకుఁ బుట్ట-
నోపక యారాజు యుక్తమార్గమున
ననుపమ కులదీపుఁడగు ప్రతీపునకు
జనియించె ధర నిట్లు శంతనుండనఁగ.
శృంగారరసమొల్ల క్షితినితంబైన
గంగజనకుఁ బుట్ట ననువులే దబల!
ఎన్నఁగా నాఁడు నీ వీరాజుమీఁదఁ
గన్నువేసితి; గానఁ, గడువేడ్కఁ బుట్టి
కాంతవై నీవిదే కవయఁబోయెదవు.
వింతవారము గాము వినుము మాకథయు;
నేము లోకంబుల నెదురెందులేక
వేడుక విహరించి, వెసలోకమునకుఁ
బోఁగ భార్యలు మేముఁ బోవుచుండంగఁ,
బసఁగ మే మేఁగునప్పథమధ్యమునకుఁ
జేరువనున్న వశిష్ఠాశ్రమమునఁ
గోరి సుఖింపంగఁ, గొంతసేపునకు
నందఱమును డిగ్గ, నచ్చోటనుండె
నందిని యనునావు నయన రమ్యాంగి;
ఎట్టికోరిక లెవ్వ రిచ్చలోఁదలఁచి
రట్టికోరిక లిచ్చు నంతటిసొమ్ము.
[1] మేయఁబోవఁగ దాని మేనిరోమముల
చాయకు వెఱఁగంది సంప్రీతి నవుడు
ఆర్యాణియనునది యష్టమవసువు-
భార్య యాధేనువుఁ బట్టి తెమ్మనుచు
మగనిఁ బ్రార్థించిన, మానినిమాట
తగదనమైతిమి; తప్పుచేసితిమి.

1. పొరయ. (పూ)

పడఁతి [1] యిట్లనుపఁగ, ద్యువ వాఁడుపోయి
తొడిసి వశిష్ఠునిహోమధేనువును
బట్టితెచ్చిన, నేముఁ బదిలమ్మైగదలి
నెట్టఁ వచ్చుచో, నిజబుద్ధినెఱిఁగి
'మనుజులై పొం' డని మాకు వసిష్ఠుఁ
డెనమండ్రకును శాపమిచ్చె; నిచ్చుటయు,
నందిని విడిపించి నయమొప్పఁగదలి
యందఱమునువచ్చి యతనికిమ్రొక్కి,
చేతులుఁ మొగిచి: "మాచేసినతప్పు
బ్రాఁతియా! మునినాథ, పనలేదుగదవె!
ఈలీలఁ దప్పుగా నేలగైకొంటి!
భూలోకమున నేము పుట్టనోడుదుము;
చచ్చుచుఁ, బుట్టుచు, సకలరోగముల
నెచ్చుచు, వ్యాధితో విహరింపఁగలమె!
మొదల బాల్యంబున, ముదిమి నంత్యమునఁ,
బొదలుయౌవనమున పొక్కంగఁగలమె!
పత్తెంబుమ్రింగుచుఁ, బవలును రేలు
విత్తంబు దలఁచుచు విహరింపఁగలమె!
సర్వజ్ఞ, యార్పవే! శాపాగ్ని;" యనిన,
నార్వశేయుఁడు మాకు నభయంబులిచ్చి:
'కథలేల! మీలోనఁ గడపటివాఁడు
పృథివి నుండెడుఁగాక పెద్దకాలంబు;
మట్టపునియతితో మానవయోనిఁ
బుట్టుచు, మరణంబుఁబొందుఁడేడ్వురును;
నంతానశూన్యుఁడై సకలభోగముల
పొంతఁబోవనిపుట్టు పుట్టెడు నితఁడు'.

1. యిట్లనుపతద్వారివాడుపోయి. (మా)

అని వశిష్ఠుఁడు మమ్ము ననుపుటఁ జేసి
జనియింపవలసె నీజగతిలోపలను.
నీయందు మునిఁగిన, నెఱయఁ జేరినను,
బాయంగనగు సర్వపాపంబులెందు;
ఒక్కనిఁ దనయుఁగా నుండని". మ్మనుచు
మ్రొక్కి యావసువు లమ్మునిసకిట్లనిరి :
"ఇలదీర్ఘజీవిగా, నేము మాలోనఁ
బాలఁతి, చతుర్థాంశములు పుచ్చి వచ్చి
కలసియిత్తుము పుత్త్రుఁగా నీకు ; నతఁడు
నిలిచివర్థిల్లెఁడు నృపుఁడు మోదింప".

గంగాశంతనుల సమయము

అనిన నట్లిద కాకయని వారినెల్ల
ననిచి, భాగీరథి యటవచ్చివచ్చి
వసుధేశునమ్మేను, వక్షస్స్థలంబుఁ,
బసనిదీప్తులు, ముఖపంకేరుహంబు,
నాజానుబాహులు, నసమానరుచియు,
రాజీవ రుచిర నేత్రంబులుఁ జూచి,
యాశానుతలకెక్కి యేలినగంగ
యాశంతనునిమూర్తి కాత్మలో మెచ్చి,
గరువంబునేరక కదిసిపోలేక
సురిగిరానేరక సుడివడియున్నఁ,
బతియును దానిసౌభాగ్యసంపదకు
మతిలోనఁజొక్కి, మన్మథునకుఁజిక్కి :
"దైవకన్యకయొ! గంధర్వకన్యకయొ!
యావచ్చుకన్య దేవేంద్రకన్యకయొ!
వరకన్యకయొ! కాక, వసుమతినంత
నరకన్యకకు నిట్టిసయురూపు గలదె!

కలికిమీనంబులో! కన్నులో! యెఱుఁగ;
నలరినపవడమో! యధరమో! యెఱుఁగఁ,
గ్రమ్ము సంపెఁగంబువో! కంఠమో! యెఱుఁగఁ;
గమలమృణాళమో! కరములో! యెఱుఁగఁ;
జక్రవాకంబులో! చన్నులో! యెఱుఁగఁ;
జక్రమో! పులినమో! జఘనమో! యెఱుఁగ;
[1] గరిమకూర్మములో! మీఁగాళ్లో! యెఱుంగ;
నరుణపంకజములో! యడుగులో! యెఱుఁగ;
నేరూప మెఱుఁగితే; నిట్టిసౌభాగ్య
మేరూపు నిర్మింప [2] నేరఁడుబ్రహ్మ.
ఒకమాఱు కౌఁగిలి యువిదయిచ్చుటయు,
సకలంబు వెలగాదు జగతీతలంబు.
ఈచోట నొంటిగా నెవ్వారికెదురు
చూచుచువచ్చెనో శుకవాణి ముగ్ధ!
అమ్ములగతినాటె నతివ [3] చూపులును
[4] నమ్మఁజాలసిరీతి నాశరీరమున.
నడిగిచూచెదఁగాక యబలవృత్తాంత;
మడుగంగ మఱుమాట లాడకుండెడినో!
కదిసి చూచెదఁగాక కమలాయతాక్షిఁ;
గదియఁగా నెక్కడ కదలిపోయెడినో!"
అని యిట్లుదలపోయు నధిపతిఁ జూచి,
వనజాక్షి యారాజువామాంక మెక్కె;
ఎక్కనఁ, బులకలు నిరుపరమైన
నొక్కట నెసగుట యుపమింపనొప్పె
[5] గీష్మతి పదమగల్గినచోటెంగి
పుష్పాస్త్రునకు నారు పోసినాఁడనఁగ.

---

1. గరిమకూర్మమొ మొగిళ్లోయెఱుంగ. 2. నేరము. 3. చూపరులు. 4. నమ్మ శాలదు లేని. 5. గ్రీష్మతి. (మూ)

అప్పుడు నరనాథుఁ డాత్మలో 'నబల
చెప్పినయట్లెల్లఁ జేయుదు' ననుచుఁ
దలఁచుచున్నతనికిఁ దరుణి యిట్లనియె :
"నెలకొని చేసెద నీకుఁగాపురము ;
ఏనేమిచేసిన నీవు గాదనక
యూనినమతి నూరకుండనోపుదువె !
ఉండక యెన్నఁడే నుల్లంబునొవ్వ
మండలేశ్వర, నన్ను మఱచి యాడినను,
అప్పుడు నినుడించి యరిగెదఁజువ్వె !
చెప్పితి, నట్లైనఁజేపట్టు." మనిన
నొడఁబడి, శంతనుం డువిదకచ్చోటఁ
గడురమ్యముగ నిండ్లు గట్టించి, యందు
సురతానుభవమున సురరాజు పోలె
సురనదిఁ గూడి భాసురసౌఖ్య మందె.
అత్తఱి, వరుణేంద్రులాదిగా వసువు
లెత్తిన క్రమముతో నింతికిఁ బతికి
జనియింప జనియింప, జాహ్నవి వారి
మనుజేశ్వరుఁడుచూడ మదిఁగొంకులేక
గొనిపోయి గంగలోఁ గూయికూయనఁగ
ముంచి, తీర్థములాడి యుదయొప్పవచ్చు.
ఇట్టుముంచి వధింప [1]నెవ్వగదాఁక,
నెట్టనఁజూచి యానృపచక్రవర్తి
యాలికడ్డముచెప్పనన్నాఁడు గాన
లోలోన వగలఁగాలుచు నోర్చియోర్చి,
యనలతేజుని నంత నష్టమపుత్త్రుఁ
గొనిపోవఁ, బోనీక కోపించిపలికె

1. నెవ్వరు. (మూ)

చేట్టున రేఁగి యాజ్ఞాసేని ఁ జూచి:
"వెట్టిదానవుగాక వెలఁది, నీకడుపు
చుట్టనకున్నది చోద్యంబు చూడ!
వట్టువచ్చిన నట్లు వలచితి గాక,
కొట్టుమ్రింగినయట్లు కొంత గైకొంటి
నట్టుత్రొక్కుట నడ్డ పాడరాదనుచు.
జుట్టఁజూచితి నీవు సోమకులంబు!
మట్టిపుండెడు భూతమాతవు గాక,
కట్టువట్టిద (?) నీవు కాంతవుగావు.
ఒట్టెలాగునను సన్నోకిమాట యున్న,
జట్టన [1] జూతెదు సంసారమెల్ల.
విట్టిపీగిక నీవు విడిచిన, మాకు
జెట్టికి నొకకాలు చేసినట్లు [2] సకియ!
తిట్టఁబోసిననీళ్లు తెలుప, నీబ్రదుకు;
గొట్టెదూడలఁజేస్తి కొడుకులనెల్ల.
ఉట్టూతలూఁగు నీయురుకుచద్వయము
ముట్టుపాలేబిడ్డ మూతిఁ బట్టితివి!
కుట్టులవంటి నాకొడుకుల మ్రింగి,
గట్టునఁ ద్రేంచెను గంగలో మీలు!
అట్టాడి మ్రింగిన నట మ్రింగనిమ్ము,
తట్టు, [3] మొత్తెద వాని దఁకుమాటలాడి.
మిట్టుగాడే యెల్లి మిన్నేరు! పూడ్చి,
కొట్టువిత్తించెదఁ గోపంబు మాన;
ఈకుమారకు జముకీకు మాఱకము;
నీకు మాఱాడితి నేఁ"; డన్న నవ్వి:
"ఏటికి నామీఁద నింతకోపంబు!
వాటంపునెయ్యంబు వలదన్న మాని,

1. జారదు. 2. సతుల. 3. మొత్తెద. (మా)

చాలించి పోయెద జాహ్నవి నేను ;
బాలు నేఁ గొనిపోయి భక్తిఁబెంచెదను ;
యావనప్రాప్తితో నరుదెంచు నిచటి
కీవసుంధరకెల్ల నితఁడొడయండు ;
పుట్టుచు మరణంబుఁబొందినవారు
నెట్టన వసువులు నేఁడైన నెఱుఁగు ;
వారి వశిష్ఠుండు వసుధపైఁ బుట్ట
నీరీతిఁ బొమ్మన్న నేతెంచినారు ;
ఒప్పఁగా నీచేత నుపకృతులైన
యప్పుణ్యు లొకవేళ నగుదురు నీకు."
అనిచెప్పి, గంగ రయంబెసగంగఁ
దనయునిఁగొంచు శంతనుడించి పోయె.
అంత నూరికివచ్చి, యతఁడవ్వధూటిఁ
జింతించి చింతించి చిత్తజుండేఁప,
నూరిపట్టున నుండ నుల్లంబురాక
వీరవర్గముగొల్వ వేటాడవెడల,

శంతనుఁడు భీష్మునిఁ బడయుట

భాగీరథీ నదీ పథమునఁ దొంటి
భోగభూమికిఁ బోయి పొడగనునపుడు,
కదిసి యోడలఁగాని గడువంగరాని
యుదకంబు సన్ననై యుబ్బెల్లస్రుక్క,
పలుచనై చెదరుచుఁ బాకుజాళ్లకును
సలబల సేయుచు నడుమంటస్రుక్క,
యారీతిఁ దనుబాసి యాకాశగంగ
భూరి తనుత్వంబు పొరసినోయనఁగ
జాలువారుచునున్న సందియంబంది
హేల [1] ప్రయాణమై యెగువకుఁ బోయి,

1. ప్రమాణుఁడై. (మా)

యక్కడఁ జూడఁగాంచె నాత్మనందనుని ;
నొక్కండు వింట నేయుచునున్నవాని,
నట్టగా నేసిన యమ్ములకట్టఁ
దొట్టిన నీటికండుప నున్నవాని,
నరుదారఁ దనరూప మచ్చొత్తినట్లు
భరియించి బహుకళాప్రభనున్నవానిఁ
గనుఁగొని, తనసుతుఁగా నిశ్చయంబు
మనమునలేకయు, మమతావిభూతి :
" నెవ్వనితనయుఁడో యీదీర్ఘ [1] బాహుఁ !
డెవ్వనిపుణ్యమో యీమేలుగాంచె !
సుతు నింతవాని నీశుఁడు నాకు నీయ
క్షితికెల్ల యువరాజుఁజేయంగఁ దగదె ! "
అనివిచారించుచో, నతనికి గంగ
వనితయైపొడసూపి వరలజ్జఁబలికె :
" ఏను మున్నిటిగంగ ; నితఁడునీసుతుఁడు ;
మానవేశ్వర, నీవుమఱచిన వినుము.
ఇతఁడు వశిష్ఠుతో నల్లవేదములు
చతురతఁ జదివె శాస్త్రములతోఁగూడఁ ;
బరశురాముఁడు నేర్ప బహుతరవిద్య
శరములు మంత్రించి సంధింపనేర్చె ;
వాహనారోహణ వరశక్తియుక్తి,
[2] వ్యూహాశుకృతులఁ దా నుపదిష్టుఁడయ్యె ;
సనకసనందన సన్మునీశ్వరుల
ఘనకృప నెఱిఁగె [3] యోగప్రకారంబు ;
నింతటఁ గొనిపోయి యేలింపుధరణి ;
సంతాన [4] వంతులసరస నుండెదవు ".

1. దేహుఁడె. 2. వ్యూహతాశుకృతానుపదిష్టుఁడయ్యె. 2. యోగప్రకార్యంబు.
4. రీతుల. (మా)

అనుటయు, వేడ్కఁ జా నాగంగననిచి
తనయునిఁ దెచ్చి, శంతనమహీవిభుఁడు
హాస్తిపురంబులో నతనికి వేడ్కఁ
బ్రస్తుత యుపరాజపట్టంబుఁ గట్టి,
రణమున సాధింపరానిశాత్రవుల
నణుమాత్రమున గెల్చి, యతనిసత్వమున
జలరాశి వేష్టిత సకలభూతలము
నలమి యేలుచునుండి, యటనొక్కనాఁడు,

శంతనుఁడు సత్యవతిని మోహించుట

ఆపగేయునిమీఁద నఖిలభూభరము
మోపి, రథంబెక్కి ముదము రెట్టింప
యమున [1] వాలునకు నెయ్యమున వేటాడ
నమితసేనాఢ్యుఁడై యరిగి, యచ్చోటఁ
గప్పారుజలముపైఁ గాంచనచ్ఛాయ
నొప్పారుచున్న యాయోజనగంధి
నీలమేఘంబుపై నెలకొను మెఱుపుఁ
బోలియుండఁగఁ జూచి, బుద్ధినూహించి :
" యీసౌరభంబును, నీజవ్వనంబు,
నీస్వరూపము బ్రహ్మ యీయింతికొసగి
[2] నాకల వలనొప్ప నడుమ నిట్లునిచె ;
నీకార్యమునఁగదా యితఁడు [3] ఛాందసుఁడు ! "
అనితలపోసి యిట్లను నింతిఁజేరి :
" వనిత, నీరూప యౌవన విలాసములు
సూడిదగాఁ జిత్తజునకు నీవచ్చు ;
నోడరేవున నుండ నుచితమె నీకు !
నింతికి నర్ధాంగమిచ్చిన శివుఁడు
కాంత, నీరూపంబుగని సిగ్గువడఁడె !

---

1. చాల్పునకు. 2. నాకలోపల నొక్కనాప యిట్లునిచె. 3. ఛందసుఁడు. (పా)

కాముండు మూర్తితోఁ గలిగిననాఁడు
నీ[1] మేనుగలిగిన నిలుచునే [2]జగము !
ఎన్నంగ ధరయెల్ల నేలినవాఁడ,
నన్ను నేలుదుగాక నలినాయతాక్షి !
కాముబారికి మునుగాము ; నీప్రేమ
యేమనిభావింతు నెఱిఁగింపఁగదవె !"
అనిన నాతనిమూర్తి కతివమెచ్చియును,
మనసువికారంబు మఱువెట్టి పలికె :
"ఏనియ్యకొననేర నీయర్థమునకు ;
మానవేశ్వర, నీవు మాతండ్రినడుగు ;
అల్లదె మాపల్లె ; యందు మాతల్లి
పల్లీలతోఁగూడి జనకుఁడుండెడిని ;
వారినుండియు నీవు వచ్చునందాఁక
వారినుండెదఁ బూర్వవర్తనంబునను ;
విచ్చేయుము." మనవుడు, విరిదమ్మినుండి
యచ్చుగాఁ బోలేని యలిపోలె నతఁడు
సతిఁబాయలేకయు రఘువవై రిపురికిఁ
గతిపయ [3]మంత్రిసంకలితుఁడై పోయి,
దాసుఁడయ్యును విష్ణుదాసుఁడై యున్న
యాసతీమణితండ్రి నచ్చోటఁ గాంచి,
యతనిచేఁ బూజితుండై వేడ్కఁబలికెఁ :
"జతురత మాతోడి సంబంధివైతి ;
కాశి నీగతి మత్తకాశినీమణుల
దాసులు గానరు తపముచేసియును.
రత్నంబుగంటివి ; రభసంబు [4]మిగుల
యత్నంబుతో నడుగ నరుదెంచినాఁడ.

---

1. మేలు. 2. జయము. 3. మాత్ర. 4. అఖిల. (మూ)

గ్రామంబులిత్తునో ! కరులుగావలెనో !
హేమ మౌక్తిక రాసులిత్తునో ధనియ !
నెయ్యది నీకోర్కె ? యెఱిఁగింపు." మనినఁ,
దియ్యనిమాటల దేవలుండనియె :
"హరిణలోచనఁ బెండ్లియాడెదు గాక ;
ధరణీశ, నీకంటెఁ దగువారువేరి !
ఉంకువ నీచేత నొల్లముగొనఁగ ;
నింక చెప్పకపోదు హితలీల వినుము ;
నాపుత్రికుదయించు నందనునంద
యువరాజభారంబు నున్పనోపుదువె !
ఓపిన, నిది నాకు నుంకువ". యనినఁ,
గోపమించుకవచ్చి కువలయేశ్వరుఁడు :
"ఆపగేయుఁడు రాజ్య మరయుచునుండ,
నీపని యెట్లుగా నేనియ్యకొందుఁ !
గట్టిడికార్యంబు, కళ్యాణియైనఁ
గట్టినట్లున్నది కడునాత్మనాకు."
అనిఖిన్నుఁడై పోయి హస్తినాపురము,
తనయిల్లువెడలక తాపభారమున,
వాలినమొగులులో వనజాప్తుఁ [1] డట్లు
చాలఁదూలిన జీర్ణచంద్రుండువోలెఁ
గుంభినీజనులకుఁ గొలువియ్యకున్న,
గాంభీర్యజలరాశి గాంగేయుఁ డెఱిఁగి,
యయ్యెడ నొక్కనాఁ డయ్యయున్నెడకు
నొయ్యన సుముఖుఁడై యొక్కఁడుఁ బోయి :

భీష్మ ప్రతిజ్ఞ

"యిదియేమి తండ్రి ! నీవెన్నఁడు [2] లేదు,
చెదరియున్నావు నీచిత్తంబులోన !

1. డున్న. 2. లేమి. (మా)

సాధింప, ఘనుఁడైన శత్రుఁడా లేఁడు !
బాధింప, నోడినపాపంబు లేదు !
విల్లు నేనును గల్గ విజయంబునీకు ;
నెల్లకార్యములు నాకెఱిఁగింపు." యనిన,
(ననువొప్పఁ డా వేట కరిగినలాగు,)
ఘనుఁడు యోజనగంధిఁ గదిసినలాగు,
రమణికి సుతుయౌవరాజ్య మింకువగ
(సమరంగ దాశరా జడిగినలాగు,)
పలదని తా నంత వచ్చినలాగు,
లలిఁ బంచశరుఁడేయులాగుఁ జెప్పుటయు,
గురుభక్తి యాత్మలోఁ గొలఁదికి మిగుల
సురనదీతనయుండు క్షోణీశుఁబలికె :
"జాలరీఁడాడినచతురంపుమాట
మేలగైకొనవైతి ! నేనున్న నేమి !
గురుహితం బెఱుఁగని కొడుకేమికొడుకు !
ధరణీశ, నీకోర్కి తలకూర్తు వినుము ;
అందుఁబుట్టెడువాఁడు ననఘు, నీసుతుఁడు ;
పొందుగా ధర యేలఁబోలదే చెప్పుము !
తగ నేనపోయి, యాతని నొడంబఱచి
మగువఁదెచ్చెద"; నని మక్కువఁబోయి,
దేవలుఁగాంచి సుధీవరుఁడనియె :
"భూవరునకు నేల పుత్రినీవైతి ?
నాచిత్తమెఱుఁగక నరనాథుఁ డపుడు
నీచేత నతి నందనేరకపోయె.
అతఁడేమెఱుఁగు ! నీయాత్మజఁగాంచు
సుతునిఁ బట్టముగట్టి క్షోణియేలింతు ;
నేనేలనొల్ల ; సూర్యేందులు సాక్షి ;
మానవేశ్వరునకు మగువని." యనిన,

దక్కఁగా నాఁడుబిడ్డల నిచ్చుచోటఁ
దక్కక చింతింపఁదగుఁ ; గాన నతఁడు
నృపనందనునిఁబల్కె : "నీకు నీవోపి
నృపునిఁ జేసెదనంటివి ; నిజము నీమాట ;
నీకుఁబుట్టెడువారు నీయంశమునకు
రాకమానరు ; ఘోరరణములో నపుడు ;
కావునఁ, గూడదు కళ్యాణ". మనిన,
నావేళమెత్తిన ట్లతఁడు భీష్మించె :
"ఏను పెండిలియాడి యెన్నఁడే నొకనిఁ
గానఁగ మఱిగదా! గలుగుఁ గయ్యములు ;
మనుజేంద్రపెండ్లికై [1] మానెదఁబెండ్లి ;
ఘనతఁ బుత్త్రులఁ గానఁగలవాఁడఁ గాను.
[2] అమరమైయుండు నాయౌవనావస్థ ;
రమణుల [3] సంగ యారంభదీమముగఁ
గుసుమాస్త్రుఁడేయనీ కుసుమబాణముల,
వెస వీడిపోవనీ పితరులునన్నుఁ,
బట్టితిఁ బట్టితి బ్రహ్మచర్యంబు
గట్టిగా." ననుటయుఁ, గడు [4] మెచ్చి సురలు
'దేవవ్రతుం' డని దివినుండి పొగడ,
భూవరుపైఁ గురిసెఁ బుష్పవర్షములు.
'భీష్మించి యతఁడేఁగెఁ బితృభక్తి' ననుచు
భీష్మనామకుఁ జేసి పిలిచిరి జనులు.
అంత సంతోషించి, యాదాశరాజు
'శాంతనిచ్చితి' నని గాంగేయు వెనుక
నిభముపై గూఁతురి నెక్కించుకొనుచు
నిభపురంబున కేఁగె నెలమిదీపింప.

1. మానెనా. 2. అమరమై. 3. సంగనిరంభటోయము. 4. నొప్పి. (మా)

సత్యంబుతోవచ్చి సౌంజ్ఞ దైవార
సత్యవతీదేవి జనకున కపుడు
విభవంబుతో యుక్తవిధిఁ బెండ్లిసేయ,
నభినవోత్సాహుఁడై యపుడు పుత్త్రునకు
నరవిఁ గోరినదాఁక చావులేకుండ
వరమిచ్చి, యాసత్యవతియును దానుఁ
జిత్ర చిత్తజకేళిఁ జెలఁగుచునుండి,
చిత్రాంగదునుని విచిత్రవీర్యునిని
బుత్త్రులఁగాఁగాంచి, పుత్త్రోత్సవంబు
ధాత్రిమెచ్చఁగఁ జేసి తనరఁబెంచుచును,
రాజ్యంబుచేసి, యారాజు గీర్వాణ
రాజ్యంబు కాలధర్మమునఁ బ్రాపించె.
అప్పుడు భీష్ముఁ డయ్యబల నూరార్చి,
తప్పక శ్రాద్ధముల్ తండ్రికిఁజేసి,
నవలీల సింహాసనంబు గైకొనక
యవనికి రాజుఁ జిత్రాంగదుఁజేసె.
చేసినచోట నాచిత్రాంగదుండు
వాసవునైన సత్వమునఁ గైకొనక :
"కరి గండభేరుండ కంఠీరవముల
గరిడికిఁగొనివచ్చి కడఁక నొంచుదునో!
ఏఱులన్నియుఁ బూడ్చి, హేమాద్రి పెఱికి,
జారంగవిడుతునో జలధిలోపలను!
కాదేని, జలధిచక్రము ప్రక్కలించి
పోదునో శేషుతోఁబోరాడ! ననుచు,
నట్టిదిగాదేని, యవని సత్వాఢ్యుఁ
బట్టి సాధింతునో బలమున!" ననఁగ,

. . . .

. . . .

అంత నేతెంచెఁ జిత్రాంగదుఁడనఁగఁ
గాంతిభీకరుఁడైన గంధర్వుఁ డొకఁడు;
ఏతెంచి యారాజు నిట్లనిపలికె:
" భూతలాధీశ, చెప్పఁగుదు నీలావు;
అష్టదిక్కరులను నడిగితి రణము;
నష్టదిక్పాలుర నడిగితి రణము;
నెందులేదు; భుజంబు తీర్పులు వట్టె;
విందుసేయుము మల్లవిద్య నా ". కనుచు
నరులుతిచ్చపడంగ నలినాక్షులేడ్వ,
దొరలునివర్తింపఁ దోడ్కొనిపోయి,
భూరి కురుక్షేత్రమున నాజిచేసి,
యారాజుఁ దెగటార్చి యాతండువోవ,
నొక్కింతశోకించి, యూర్ధ్వకృత్యములు
తక్కక భీష్ముఁ డాతనికిఁ జేయించి,
యుర్వి కాతనితమ్ము నొడయనిఁజేసి
సర్వంబునడపుచో; [1] జగతిలో నంత,

కాశిరాజుకూఁతుల భీష్ముఁడు తోడ్తెచ్చుట

మువ్వురుసుతలకు మొగిఁ గాశిరాజు
జవ్వనంబునఁ బెండ్లిసమకూర్ప వలసి
వీరస్వయంవరవిధికి భూవరుల
వారక పిలిపించువార్త పుట్టుటయు,
నొక్కఁడు రథమెక్కి యుర్విగ్రక్కదల
గ్రక్కున భీష్ముఁ డాకాశికిఁ బోయి,
తప్పక వీరులందఱు నల్గువాతి
కప్పలగతినుండఁ గనుఁగొని నవ్వి,

1. జనులలో. (మా)

కమనీయ కమలినీ కబళనార్థంబు
కమలాకరముఁజొచ్చు గజములనుబోలె
మచ్చుగాఁ బన్నిసమంచెలమీఁదఁ
జొచ్చి, కాశీశుండు చూడఁజూడంగ,
నంబుజగంధుల నంబ యంబికయు
నంబాలికయు ననునట్టి కన్యకలఁ
దనరథంబెక్కించి దర్పించిపలికె:
“ మనుజేంద్రులార, యేమఱియుండనలదు ;
అనుజునిపెండ్లికి నఖిలంబు నెఱుఁగఁ
గొనిపోవుచున్నాఁడఁ గుటిలకుంతలుల.
ఆసుర బ్రాహ్మంబులను వివాహముల
నాసుర మీపెండ్లి ; యర్హంబు మాకు ;
పెనఁగివినుండు నాపేరుభీష్ముండు ;
వినుఁ డొంటివచ్చితి విల్లునునేను ”.
అనిపోవఁ, బోనీక యడ్డంబుదాఁకి,
జననాథు లస్త్రశస్త్రంబులచేత
ముంచిన, నతఁడు రామునిశిష్యుఁడొటఁ
బొంచి యానృపవైరమునఁ బెచ్చుపెరిగి,
యనుపమాస్త్రంబుల నవి ద్రుంచివైచి,
తనరథవేగంబు దప్పకయుండఁ,
గృత్తసూత రథాశ్వ కేతన చ్ఛత్ర
మత్తేభ [1] కుంభముల్ మార్గంబుదెలుప,
విచ్చుచుఁ బొదువుచు వెస భానుమీఁద
వచ్చుమంచువిధంబు వైరులు దెలుప,
నావలవెడలినయతనిబాణములఁ
బ్రేవులుదునిసియుఁ, బృథివివ్రాలియును,

1. శుభముల. (మా)

[1] బిరుదులువోయియు, విఱిగియు, నృపతు
లరవరులయ్యు నయ్యనువుఁ డస్సి
[2] దీనాస్యులై పెక్కు తెరువులఁ బోవఁ,
దానట్లుపోవక తవిలి సాల్వుండు
భీష్ముని నారాచ [3] ప్రేరితుఁజేయు,
గ్రీష్మకాలాదిత్యు క్రియ నాతఁ డలిగి,
విల్లును జోడును [4] వెడఁదైన కేడె
మల్లిమఁ దునిమి, యయ్యెడ నొక్కకోల
నాటించి తేరుభగ్నముసేయ, నతఁడు
దాటి ధాత్రికిడిగ్గి తలపీడఁబాసె.
అంత నూరికివచ్చి యాపగేయుండు
కాంతల నొక్కలగ్నమునఁ దమ్మునకు
... ...
... ...
శక్తిత్రయంబుతో సంధించునట్లు
భక్తిమైనున్నచోఁ బలికె నయ్యంబ:
"నరనాథ, యిటమున్న నన్ను సాల్వుండు
వరియించె; మాతండ్రివచనంబుఁగలదు;
నీవునుఁదెచ్చితి; నీతిమార్గమున
భావింప, నీకంటెఁబ్రాజ్ఞులు గలరె!"
... ...
అనుటయుఁ, దనకుమున్నైన యాయింతి
ననిచి, భీష్ముం డంబికాంబాలికలను
ననుజునకిచ్చిన, నసమాస్త్రకేళిఁ
దనియక యతఁడు నిత్యంబుఁగ్రీడించి,
నానాఁటి కొడల జీర్ణవ్యాధిపుట్టి
మానక యాలీల మరణంబునొందె.

1. చిరవులుఁవోయివారిగియున్నపతు. 2. దీనాకులై. 3. ప్రేరితుని. 4. వెడఁగైన నమరి. (మా)

అరయ నట్టిదకాదె యధికశోకంబు
నరులకుఁ గొఱగాదు నయపథఁజూడ.
గాంగేయు భూనాథుఁగాకుండ నడఁగి
యంగననిచ్చిన నదియేల వెలయు!
అనుజుఁడిట్లేఁగిన, నాపగేయునకు
మనమున శోకాగ్ని మంటలై మండ
దీనుఁడై, మొవ్వారు దెలిపినఁ దెలివి
నూనక మూర్ఛిల్లి యొక్కింతదెలిసి:
"శంతనుమాఱుగాఁ జర్చించి మిమ్ము
నెంతయు నరసితి నేఁ దమ్ములార!
[1] ఒమ్మగుపనిగాఁగ నొకమాను వాఁడువ
బొమ్మరమ్మును గాకపోయినట్లయ్యె!
ఇలకు విచారింప నే నున్నవాఁడఁ!
గులసూత్ర మింతతోఁ గుఱుచయయ్యెడినో!
ప్రాణసాధ్యంబైనపని గాదుగాక,
ప్రాణంబునకు నడ్డపడనె యింతకును!"
అనియేడ్చి యతనికి నపరకర్మముల
నొనరించి, యరయుచునుండె భూతలము.

చంద్రవంశోద్ధరణకై సత్యవతి ప్రయత్నము

నిత్య నిస్స్పృహావృత్తి నెగడినయతని
సత్యవతీదేవి జపవేళఁ గదిసి,
విపులచంద్రముఖంబు వెసవాంచియున్న
యపరయామినివోలె నాస్యంబువంచి,
మొలుఁగు[2] దగ్గువడంగ నేడ్చుచుఁబలికెఁ:
"గలరెధర్మజ్ఞులు ఘనుఁడ, నీకంటె!

1. నమ్మరొక్క పనిగానువాఁక. 2. దగ్గఱఁగ. (మా)

సకలపావనమైన చంద్రవంశమున
[1]నొకఁడవె శేషించియున్నాఁడ విపుడు ;
శంతనుహితముగా సంతానము నందఁ
గాంతానుభోగంబు గైకొనవలయు ;
అరులు నీతరువాత 'హాస్తినాపురము
దొరకునా' యని యాసతో నున్నవారు ;
ఆరయ బ్రహ్మచర్యం బింక వలదు ;
కారణం బెడలుచోఁ గార్య మేమిటికి !"
అనిన భీష్ముఁ డిట్లను : "నమ్మ, యిట్లేల
ననువిచారింపవు నయహీనుఁ జేసి !
పట్టనేరుతునఁట ! పట్టిన వ్రతము
నెట్టన విడుతునే నింగి పైఁబడిన !
ఎల్లధర్మంబుల నెఱుఁగుదు వంటి ;
తల్లి, యీమాటకుఁ దగుదునె యేను !
ఎఱిఁగినధర్మంబు నే విన్నవింతు ;
నెఱిఁ జంద్రవంశంబు నిలుచునట్టైన.
పరశురామునిచేతఁ బతులఁ గోల్పోయి
తరుణులు తొల్లి త్రేతాయుగాంతమున
నాచరించినధర్మ మఖిలపురాణ
సూచితంబైనది సుచరిత్ర, కలదు ;
సర్వలక్షణముల సంపూర్ణుఁడైన
యుర్వీసురేంద్రుని నొకని వరించి,
సన్మతి శుచి ఋతుస్నానంబు చేసి-
యున్న నీకోడండ్ర యొద్దకుఁ దెచ్చి,
పుడమికి దిక్కుగాఁ బుత్రభిక్షంబు
నడిగించు ; కలిగెద రతనివీర్యమున.

1. ఒకటియె. (హా)

కలరు నమ్మము రాజకాంత లీరీతిఁ
గులముగిల్పినవారు కుంభినిమీఁద."
ననిన శంతనుఁడేని యంగీకరించి,
తనకుమారుని వ్యాసుఁ దలపోసి పలికె:
"కన్నియావయసునఁ గంటి నేఁబుత్త్రు ;
నున్నాఁడు మునిచంద్రుఁ డుత్తమోత్తముఁడు ;
[1] ఆరయఁబోనేల యన్యునొక్కరుని !
మేరువుపైనుండి మిన్నేల వెదుక !
శాంతిశీలుఁడు చాలఁజక్కనివాఁడు
శాంతిమతులఁ జేరఁ దలిగించుసుతుఁడు ;
అతఁడు వ్యాసుండు ; మహాముని పుత్త్రుఁ ;
డితరుండుగాఁడు ; నీ వెఱఁగినవిధము.
అలయక నాయాజ్ఞ యమ్మహామౌని
తలఁదాల్చి పుత్త్రులదానంబొనర్చు."
ననిన భీష్ముఁడు లేచి యంజలిచేసి
కనుదోయి మోడ్చి చక్కఁగఁదూర్పునిలిచి:
"ఓంకారమయరూప, యోవ్యాసమౌని,
పంకజాసనునకుఁ బ్రతియైన స్వామి,
హరియుద్ధరించినయఖిలవేదములు
సరవి నేర్పఱచిన జగదేక హితుఁడ,
సావధానంబున సాత్యవతేయ,
రావయ్య మీతల్లి రక్షింపుమనియె ;
మునిచంద్ర, మునిసింహ, మునిసార్వభౌమ,
యనిమిషేశ్వరవంద్య, యరుగుదేవయ్య !"

వ్యాసుఁడు తల్లికిఁబొడసూపుట

అనిన, జేగురుకాల్వ లందును నిందు
[2] నినిచివ్రేలఁగవచ్చు నీలాద్రివోలె

1. అరసిపోవఁగనేల. 2. నిలి. (పా)

మెఱుఁగుఁదీఁగెలతోడి మేఘంబుపోలె
చేఱుపులై పింగళజట లుల్లసిల్ల,
ద్వైపాయనుఁడువచ్చి తల్లికిమ్రొక్కి :
'ఏపనిగలిగెనో యెఱిఁగింపు ;' మనిన,
నప్పుడు గాంగేయుఁ డర్ఘ్యాదివిధుల
నప్పరాశరసూను నర్థిఁ బూజించి,
యున్నతాసనముపై నునిచి కీర్తించి,
కన్నులుచల్లఁగాఁ గనుఁగొనుచుండ
నాసత్యవతి వేడ్క నతనికిట్లనియె :
" వ్యాస, తలంపఁగా వచ్చితి నేఁడు ;
వారిపోలె నందఱయంతరంగముల
చరితంబులెఱుఁగుదు సంయమితిలక !
ధర వచ్చివచ్చి శంతను [1] ననంతరము
[2] పఱిపోవఁగానుండె భరతవంశంబు ;
తనయులఁబడయఁ డీతఁడు బ్రహ్మచారి ;
పసివసి గురుసిక్కై పట్టెనువ్రతము ;
కూలిరిద్దఱుపుత్త్రకుల ధురంధరులు ;
వాలిన నాలోని వగలార్పవయ్య !
అంబుజముఖులు నీయనుజునిభార్య
లంబికాంబాలికలనియెడువార
లున్నారు ; వారిలో నొక యింతియందు
మన్నించి యొక్కకుమారు నీవయ్య !
దేవరన్యాయంబు ధృతిఁజేయవచ్చు ;
నావల నీకంటె నర్హుండు లేఁడు. "
అనిన, వేదవ్యాసుఁ డంబకిట్లనియె :
" విను మెఱుంగుదు లోకవిదితమీతెఱఁగు;

1. నందనుండు. 2. పఱిపోవుచునుండె. (మూ)

కలరు నమ్ముము రాజకాంతలీరీతిఁ
గులమునిల్పినవారు కుంభినిమీఁద."
ననిన శంతనుఁడది యంగీకరించి,
తనకుమారుని వ్యాసుఁ బిలిపించి పలికె:
"కన్యయైయుండఁ గంటి నేఁబుత్త్రు ;
నున్నాఁడు మునిచంద్రుఁ డుత్తమోత్తముఁడు ;
1 అరయఁబోనేల యన్యునొక్కరుని !
మేరువుపైనుండి మిన్నేల వెదుక !
శాంతిశీలుఁడు చాలఁజక్కనివాఁడు
శాంతిమతులఁజేసి వెలిగించుసుతుల ;
అతఁడువ్యాసుండు ; మహామునిపుత్త్రుఁ ;
డితరుండుగాఁడు ; నీ వెఱఁగినవిధము.
అలయక నాయాజ్ఞ యమ్మహామౌని
తలఁదాల్చి పుత్త్రులదానంబొనర్చు."
ననిన భీష్ముఁడులేచి యంజలిచేసి
కనుదోయిమోడ్చి చక్కఁగఁదూఁపునిలిచి :
"ఓంకారమయరూప, యోవ్యాసమౌని,
పంకజాసనునకుఁ బ్రతియైన స్వామి,
హరియుద్ధరించినయఖిలవేదములు
సరవి నేర్పఱచిన జగదేకహితుఁడ,
సావధానంబున సాత్యవతేయ,
రావయ్య మీతల్లి రక్షింపుమనియె ;
మునిచంద్ర, మునిసింహ, మునిసార్వభౌమ,
యనిమిషేశ్వరవంద్య, యరుగుదేవయ్య !"

వ్యాసుఁడు తల్లికిఁబొడసూపుట

అనిన, జేగురుకాల్వ లందును నిండు
2 నినిచిప్రేలఁగవచ్చు నీలాద్రివోలె

1. అరసిపోవఁగనేల. 2. నిలి. (మా)

మెఱుఁగుఁదీఁగెలతోడి మేఘంబుపోలె
చేఱపులై పింగళజట లుల్లసిల్ల,
ద్వైపాయనుఁడువచ్చి తల్లికిమ్రొక్కి :
'ఏపని గలిగెనో యెఱిఁగింపు ;' మనిన,
నప్పుడు గాంగేయుఁ డర్ఘ్యాదివిధుల
నప్పరాశరసూను సర్థిఁ బూజించి,
యున్నతాసనముపై నునిచి కీర్తించి,
కన్నులుచల్లఁగాఁ గనుఁగొనుచుండ
నాసత్యవతి వేడ్క నతనికిట్లనియె :
" వ్యాస, తలంపఁగా వచ్చితి నేఁడు ;
వారివోలె నందఱయంతరంగముల
చరితంబులెఱుఁగుదు సంయమితిలక !
ధర వచ్చివచ్చి శంతను [1] ననంతరము
[2] పతిపోవఁగానుండె భరతవంశంబు ;
తనయులఁబడయఁ డీతఁడు బ్రహ్మచారి ;
పనివడి గురుసిక్కై పట్టినవ్రతము ;
కూలిరిద్దఱుపుత్త్రకులు ధురంధరులు ;
వాలిన నాలోని వగలార్పవయ్య !
అంబుజముఖులు నీయనుజునిభార్య
లంబికాంబాలికలనియెడువార
లున్నారు ; వారిలో నొకయింతియందు
మన్నించి యొక్కకుమారు నీవయ్య !
దేవరన్యాయంబు ధృతిఁజేయవచ్చు ;
నావల నీకంటె సద్బాంధు లేఁడు. "
అనిన, వేదవ్యాసుఁ డంబకిట్లనియె :
" విను మెఱుంగుదు లోకవిదితమీతెఱఁగు;

---

1. నందనుండు. 2. పరవిపోవుచునుండె. (మూ)

పూఁబోఁడు లనుకూలబుద్ధి వారైన,
నేఁ బూని కాంక్షఁ గాం క్షత్త్రపౌరాజనము.
క్షేత్త్రంబులోన విశేషంబుగాంగ
క్షాత్త్రంబుగల వాఁడు జనియించుఁ గొడుకు.
నేఁ గొని యొక్క కోఁడలు పుణ్యంబు సలిపి
నళినాక్షులిద్దఱు చో, నియోగ సిద్ధిప్రౌ
గలఁచుము; ... గల్గి, ... లకుఁ
గుణముల నొప్పఁగ నొప్పు ... నిత్తు.”
అనిపఁ గుమారుతో ... వయిట్లనియె:
“ వినకోనిరోల! ధాత్రికి రాజు లేఁడు;
నాకోడలున్న ది నాల్ నాళ్లుచేసి;
యేకతంబున నీకు నేనబుత్తెంతు
[1]ర.” మ్మని యంతఃపురమున కాతనిని
సమ్మతిఁ గొనిపోయి, శయ్యపై నునిచి,
యంబికాంగన యున్న యావాసమునకు
సంబరంబున రాత్రి చనుదెంచి పలికె:
“ధర్మమార్గంబునఁ దరుణి, నీకొక్క
కర్మంబు చెప్పెదఁ గైకొనివినుము;
నిరతసంతానంబు నిలుపుటకంటెఁ
బరమధర్మము లేదు [2] పతి ధర్మవతికి.
రమణుఁ గోల్పోయిన రాచయిల్లాలు
విమలాత్ముఁడగు విప్రవీర్యంబు దాల్చి
సుతులఁ గాంచుట మేలు; శ్రుతి పురాణముల
వితతమీయర్థంబు; వింటి మెల్లెడల.
ఈరాత్రి యుదకంబు లింతి, నీవాడి,
సౌరభగంధంబు చల్లనిమడుఁగు

1. రమ్మని యంత నంతఃపురమునకు. 2. ప్రతిధర్మములకు. (మా)

జాదులు ధరియించి నసుదెంతుఁగాక ;
భూదేవుఁ డుస్స్త్రుఁడు పుర్వ్యుఁబాప్పుసు ;
అతఁడు వేదవ్యాసుఁ డతఁడు, మీ బావ ;
యమిశక్తిరయొనరించు నవనుతుడు సుతుని. ”
అనుటయు లజ్జించి యత్తమత్తరము
వనిత యీనోపక పరుసఁగ్గి సేసి,
రక్షదీప ములు రమణీయధూప
యుత్తలంబుఁ గలిగినయెముపాలికిఁ బోయి,
కపిలవర్ణంబైన గడ్డంబు జడలుఁ
దపసినల్లనికేసుఁ దప్పకచూచి,
రొదగఁగ [1] గబ్బరికింప నోఁడాడ నోడి,
పెడఁదకన్నులు మోడ్చి వెఱచుచునుండఁ,
దగినకార్యముదీర్చి ద్వైపాయనుండు
మగుడ మళ్ళవెఁబంచి, మఱునాఁడు తేవు
అంబికవృత్తాంత మడుగుచున్నట్టి
యంబతోనిట్లను : “ సద్యోగార్యంబు ;
పుడమియేలెడుభోగి భుజబలోన్నతుఁడు
కొడుకు జన్మించు నీకోడలియందు ;
ననుజూడనోడి యున్నతిఁగన్ను మోడ్చు
జననిదోషంబున జాత్యంధుఁడగును ;
అంబికాసంభోగ మభవుండు సేయ
లంబోదరుఁడుపుట్టె లలి వక్రముఖుఁడు ;
ఈయంబికయుఁ బుత్త్ర నిటుగనఁగలదు ;
చేయు నేమున్నది శివునాజ్ఞగాక !
వినుబోయెద. ” నన్న నింతి చింతించి :
‘ మహాసేంద్ర, పోకుము ; మఱిపోదు గాని,

1. “ జలదరింప ” అనుటమేలు. ప్రస్తుత పదము ఈయర్థముననే ప్రయోగింపఁ బడియుండును.

బాలికయైన యంబాలిక నేఁడు
నోలినంటుననుండి యుగకంబులాడె;
దానిఁ బుత్తెంచెదఁ దనయునొక్కరునిఁ
బూని దోషవిహీనుఁబుట్టింపుమందు."
అనుచుఁ దొల్లిటియట్ల కామినివేళ
మునియున్నచోటికి ముద్దియ సనుప,
నదిపోయి మునిపుత్త్రునాకృతిఁ జూచి
బెదరి వెల్వెలఁబాఱి, 'వెఱవకు' మనుచుఁ
గాలోచితముదీర్చి, ఘనుఁడు మాన్యుఁడు
కాలవేదుకనున్న జననికిట్లనియె :

ధృతరాష్ట్రపాండురాజుల జననము

"అంబ, యంబాలిక[1] యందులోపమునఁ
గంబువర్ణుఁడుసువ్వొ గలుగు నందనుఁడు;
వెలవెలఁబాఱినవికృతికి నదియుఁ
దలఁప నూరకపోదు తల్లిదోషంబు."
అనిచెప్పిమునిపోవ, నంతఁ గోడండ్రఁ
గినిసి గర్భములురక్షింప నేమించె.
అంత వ్యాసులుచెప్పినట్ల నందనులు
కాంతల కిరువురు గ్రమముతోఁ గలిగి;
రాజానుబావాలువు లమరమార్తాండ-
తేజులునై యుండ దృష్టించి, యవ్వు
డుప్పొంగి గాంగేయుఁ డోలి బ్రాహ్మణుల
రప్పించి ధనముధారలువోసి యిచ్చి,
పురము శృంగారింపఁబుచ్చి, సక్రమగు
కరమొప్ప జాతసంస్కారముల్ చేసి,

1. యువనిలోపలను. (మూ)

దిననాథనిభుఁడు ధృతశాస్త్రసాంద్రు
లనియెడునామంబు లనువుగావించి
పెనుచుచో, మఱి యంతఁ బెద్దకోడలికి
ననఘ, పుష్పోదయంబైన యట్టైన,
మజ్జనదినమున మాపటివేళ
సజ్జనుతుఁ బరాశరసూనుఁ దలఁచి
రప్పించి : "పలుకనేరరు మఱఁదండ్రు ;
తప్పిరి నినుజూచి ; తమ కేలవెఱవ!
ఇంగితంబెఱిఁగి నిన్నించుకనేపు
శృంగారరసపూర్ణుఁ జూడలేరైరి.
ఊనంబుగలిగిన సర్వేశునైన
మానవు లొక్కింత మతులఁగైకొనరు.
అనిచెదఁ బ్రార్థించి యంబికనేఁడు ;
తనయునొక్కని దివ్యతనయుఁగా నీవె!"
అనిచెప్పి యారాత్రి యాయింతి ననుప,
మునిఁబొందనేరక ముద్దియరోసి
తత్తరింపుచు డాఁగి, తనదాదికూఁతు
నత్తగానకయుండ నంపె ; నంపుటయు,
నదిపోయి తననేర్పులన్నియు మెఱసి
మదనుండుమెచ్చంగ మౌనిఁగూడినను,
దల్లికి తేపాడి తనయుఁడిట్లనియె :
"సల్లోకవిజ్ఞాని యుదయించుఁ గొడుకు ;
[1]శూద్రఁ గాంచుటఁజేసి శూద్రుఁడౌఁ ; గాన,
భద్రాంగి, కులము నిల్పఁగఁజాలఁ డతఁడు."

1. శూద్రి. (మా)

యముఁడు విదురుఁడై జనించుట

అని చెప్పి మునిపోవ, నంత న...
తనకర్మమహిమ నర్ధాదికాంశమున
విదురుఁడై పుట్టిన, ...
ప్రీదులక నానాఁటఁ[1] ...
ధర శూద్రయోని నట్లుఁ బుట్టుటకు
నరనాథ, విను కారణంబు చెప్పెదను.
ఒక్క భూపాలుని యూరి చేరువను
మక్కువ నడవిలో మాండవ్యమౌని
తపమున్న చోటున, ధరణీశు నగరి
విపులార్థములు చోరవీరులు దిగిచి,
యరుగుచు రాత్రి యయ్యాశ్రమభూమి
తెరువున నరుగుచోఁ, ద్రుతి నంతలోనఁ
దలవరు లాచొప్పు తడవి వెంటెంచి
తులువలఁ గానక ధూర్తులై గదిసి:
'మునినాథ, కానవే ముచ్చుల!' ననినఁ,
బనివడి యామౌని పలుక కుండినను:
'ఇతఁడును, దొంగలు నేకమై నేఁడు
పతిసొమ్ము దెచ్చిరి; పలుకఁడే!' లనుచు
జడలు కంపలఁ బట్టి, జపమాలఁ ద్రెంచి,
మెడ నల్లు గట్టించి, మిన్నక తిగిచి,
యంతరం బెఱుఁగని యాతతాయులకుఁ
జింతింపఁ బాపంబు సిద్ధించు[2] ననక
సందెఁ ద్రాడొనరించి, జనపతి[3] కడకు
నందఱుఁ గొని తెచ్చి యతనిసమ్మతిని
శూలాగ్రమున వైవ, స్రుక్కక మౌని
వాలిన తనతపోవైభవం బొప్పఁ

1. తెంపుసాతంతు. 2. గాన. 3. తోడ. (మూ)

జాకున్న, నాతనిసామర్థ్యమెఱిఁగి
భూకాంతుఁ డామౌని భూమికి డించి,
భూరి ప్రదక్షిణంబులుచేసి మ్రొక్కి
'నేరమి సైర్వవే నీవాఁక' యనుచు
నుతియించి, యాకొఱ్ఱునొకిండఁ ద్రుంచి
యతనియుల్కకుఁదప్పి యునిచిన, నరిగి
కుత్తుక నొకకొంత కొయ్యంగరాక
కత్తెఁడుకొఱ్ఱు నిల్చిన యాకొనలస
యాణిమాండవ్యుఁడై యతఁడ నామౌని
మానక తపముండి, మఱియొక్కనాఁడు
యమపురంబునకేఁగి యామునకిట్లనియె:
"శమన, కొఱ్ఱెక్కింపఁజనునయ్య నన్ను!
గలయంగ ధర్మాధికారి నీవన్న
నిలిపిన విధిఁగాక నిన్నాడఁగలదె!
ఏతప్పు నామీఁద నెన్నితి?" యనిన,
నాతఁడిట్లను: "నన్ను ననఁజనిలేదు ;
ఎప్పుడుఁ బ్రాణుల నేఁ 'జొప్పఁగొని
చొప్పఁగట్టినయట్టిచొప్పు' దీపింపఁ
గట్టుదు నిజనిజకర్మపాశముల ;
నిట్టుదూఱఁగఁ దగునే వట్టిదూఱు!
నీవు తూనీఁగల నీపిన్ననాఁడు
వావిరిఁ గొఱ్ఱులవైచితి గాన,
నాకర్మఫలమునే యనుభవించితివి ;
మాకేమివా!" దన్న మాండవ్యుఁడలిగి:
'యిలఁబుట్టి పదునాలుగేఁడులదాఁక
తలఁపంగనేరఁడు ధర్మంబునరుఁడు ;
ఆలోనికర్మంబు లతనిఁ బ్రాపింపఁ
జాలవు ; చేసితి సమయమీనిపుడు.

అంతయొఱుంగక యనుచితదండ
మంతక, నాయెడ నాచరించితివి ;
శూద్రుఁడవై పుట్టు క్షోణిలో.' ననుచు
నుద్వృత్తకోపుఁడై యొనర శపించె.
అదికారణంబుగా నంతకుండిట్లు
విదురుఁడై జన్మించె విను." మని మఱియు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించెనని ప్రీతి వెండియుఁ జెప్పె.
మానసదుర్యోధన, మదస 1 సమాన,
మానవతీమాన్య, మదనాభిరామ,
రామణీయకధామ, రామాభిరామ,
రామాయణానంద, గణ్యప్రసార, (?)
సారస్వతామోద, సత్యవిహార,
హార నూపుర కంక ణాంగద యోగ,
యోగనిర్మలభాగ, 2 యుచితసంభోగ,
భాగవతాధార, భాగ్యప్రపూర్తి.
ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొప్పె మూఁడవది.

1. సరాము. 2. ఉచితాసుభాగ. (మూ)

చతుర్థాశ్వాసము

శ్రీసమాశ్రితనేత్ర, శృంగారగాత్ర,
ధీసార, సరసయాధిపుచోడ, ధీర,
అసమాన దానవిద్యా వినోదముల
దెసలవర్తిల్లు మంత్రీ! చిత్తగింపు;
అక్కథకుండు శౌనకాది సన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
ఆరీతి నామధేయములు గావించి,
ధీరుఁ డానుతులకు దేవవ్రతుండు
వరుసతోఁ జౌలంబు వడుగులుఁజేసి,
గురుకళానిధులైన కుశలులచేత
నంగపూర్వకముగా నఖిలవేదములు,
సంగీత సాహిత్య చాతురితోడ
నస్త్రవిద్యలు, [1] వాహనారోహణములు,
శాస్త్రపురాణవాసన లాదిగాఁగ
నెఱిఁగింపఁజేసి, మహీరాజ్యమునకుఁ
దెఱఁగొప్ప నృపునిఁగా ధృతరాష్ట్రు నిలిపి,
హితవృత్తిఁ గార్యంబులెఱిఁగించి, కొలువ
నతనికి విదురు సహాయుఁగా నిచ్చి,
యిమ్ముదెప్పరమైన నిందువంశమునఁ
గ్రమ్మఱ నొకరాజుఁ గల్పించెఁ [2] దాను
అగ్నియారినవేళ నరణిమథించి
యగ్నిహోత్రముసేయు యజమానురీతి.

---

1. వారణా. 2. గాన. (మా)

ధర్మంబులన్నియుఁ దనకుఁ దోడుగను
ధర్మాత్ముఁ డితఁడనఁ దగి చరించుచును,
బరభూమిపతుల కప్పంబులఁ గొనుచుఁ
దిరముగాఁ గృతయుగస్థిర [1] భూతి దనర,
సరసత ధృతరాష్ట్రశాసనంబునకుఁ
దిరముగా జనుల వర్తింపఁ జేయుచును,
అనఘు నా ధృతరాష్ట్రు యౌవనారూఢుఁ
దనరఁ బెండిలి సేయుఁ దలఁపోయుచుండఁ,

ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారి నుద్వాహమగుట

ప్రబలుండు గాంధారపతియైనయట్టి
సుబలునికూఁతురు సురుచిరాకార-
కమనీయ రూపరేఖా విలాసముల
నమరకాంతల కెనయైనది యనియు,
గురుమతి నూర్వురు కొడుకులఁబడయ
వరము వ్యాసునిచేత వడిఁ గాంచెననియు,
సొరిది నిత్తెఱఁగు భూసురులచే నెఱిఁగి
యురుదార మోదించి యప్పుడుప్పొంగి,
యాశాంతనయుఁడైన యాశాంతనవుఁడు
శైశవాంతరమున జనపతిఁ జూపి
విదురునకిట్లను : "విదుర, యీరాజు
సదమల తేజుండు, సత్యసంధుండు,
వెలయ మదించిన వేయిదంతులకుఁ
గలలావు గలవాఁడు, గాంభీర్యజలధి,
పెండ్లిచేసెదఁగాక పెక్కండ్రుసుతుల
నిండ్లునిండఁగఁ గాంచునితఁడు మోదమునఁ ;

1. భూమి. (మూ)

గావున, నితనికిఁ గాంధారు పుత్త్రి
దేవి గాఁదగు నెల్ల తెఱఁగుల ; మఱియుఁ
దనయులు నూర్వు రత్తింటికిఁ బోతు
రనివింటి వ్యాసవరాభాషణమునఁ ;
దొయ్యలు లయ్యింతికిఁ దోఁబుట్టువులు
నెయ్యంబుగలవారు నధిసంఖ్యగలరు.
పుత్త్రమా ! యింటికి భూసురోత్తముల
విత్తంబులిచ్చి యావెంఁదుల నడుగ."
ననుటయు విదురుండు 'సత్యార్య' మనినఁ,
బనివడి యొంకెయు బ్రాహ్మణోత్తములఁ
గన్యకావరణంబు గావింపఁ బనుప,
సైన్యసహాయులై చనుదెంచి వారు
గాంధారు సుబలునిఁ గాంచి, కౌరవుల
బంధుత్వ మతని కేర్పడ మాటలాడి :
'సుతను గాంధారిని సుశీను సుచరిత
ధృతరాష్ట్రు[1]కడిగి మా దేవవ్రతుండు
పుత్త్రెంచె ; సోదరీపూర్వంబుగాఁగ
నిత్తుగా.' ననుటయు నిట్లనునతఁడు :
" కురువంశవిస్తారకుండగు ధృతరాష్ట్రుఁ
డరయ నీకన్యకు నర్హుండు ; గాన,
సచ్చరిత్రునకు నాజనవరేణ్యునకు
విచ్చలవిడిలోడ విశ్వంబుమెచ్చ
నిచ్చితి ;" నని తండ్రి యియ్యకొన్నంత,
మెచ్చక యచ్చోటి మేదినీజనులు
నతనిబంధువులును నట తమలోన
హితవేది గుజగుజ నిట్లనిరవుడు :

1. కడిగెను. (పా.)

“ అంగంబులందెల్ల నతిశయ ముత్త
మాంగ; మందును గన్ను లరయంగ మేలు;
జనులకు నిట్టిలోచనములు లేమిఁ
జెను [1] చిక్కులగు నిచ్చ; ప్రియతనూభవయు
గాంధారి సర్వలక్షణలక్షితాంగి
యంధున కక్కటా! యాలు కాఁదగునె!
ఈనాతి నంధున కీకున్న నేమి!
మానుగా మగపోఁడిమానంద మిడునో!
భువిలోన మగవాఁడు పుట్టఁడో కాక!
యువనీతలేశున కల్లుండు గాఁగ.
పడఁతిసౌందర్యంబు పతికట్టిదురను
అడవిఁగాచినవెన్నెలై పోవఁగలది!
ఈవల శకునియు నిట ‘తండ్రిమాట
గావలె’ ననుఁ; గాని, కాదనవెఱచు.”
ననుటయు, గాంధారి యచ్చోటనుండి
మనుజులమాటకు మదినొచ్చి పలికె:
“ క్షితిపతి [2] నన్ను నిచ్చితినన్నమాట
ధృతరాష్ట్రునకు నేను దేవినైనట్లు;
పతి యతఁడే కాక, పరికింప [3] నాక-
పతియైన, మఱి రతిపతియైన నొల్ల.
సింధురశతములఁ జెనకు బలాఢ్యుఁ
డంధుఁడై రాజ్యమదాంధుఁడు గాఁడు.
చతురుఁడు, జ్ఞానలోచనసహస్రాఢ్యుఁ,
డతని నూరక యంధుఁడన నెట్లువచ్చు!
ధృతరాష్ట్రునకులేనిదృష్టి నాకేల!
హితమతిఁ జూడుఁడీ యిందఱు!” ననుచు

1. చిక్కువను. 2. నన్నునుయిచ్చితినన్న. 3. నాకు. (మూ)

బంగారుపట్టంబు పడఁతి దెప్పించి,
పొంగారువేడ్కఁ గప్పురము మెత్తించి,
సోగలై మెఱుఁగెక్కు సొబగుకన్నులను
బాగులై లేనవ్వు పర్వమై నిక్క
చెంగావికోలుకుల సిగ్గుకందువలఁ
దొంగలిఱెప్పల దొరయునేత్రముల
మూయించెఁ ; బతినింద మును జేసియున్న
దాయలనోళ్లెల్లఁ దా మూసె ననఁగ.
అప్పుడాగాంధారి నర్థిఁ బూజించి,
తప్పక పసిఁడియందలమెక్కఁబనిచి,
తోయజాక్షుల దాసితోఁడఁబుట్టువుల
నీయెడఁ దొమ్మండ్ర నిచ్చితిననుచు
జనపతి రప్పించి, శకునిఁ దోడంపి,
యనిచెఁ గాంచనకోట్లు నందఱ కొసగి ;
యనిచినఁ గొనితెచ్చి, యాపగేయునకు
జనపతికూఁతుల శకునిచూపుటయు,
నొక్కలగ్నంబున నువిదలఁ బెండ్లి
యక్కొడుకునకును నతిభక్తిఁ జేసి,
గాంధారపతులకుఁ గట్నంబు [1]లీయ,
బంధుసామగ్రి యేర్పడ సంతసిల్లె.
ఘనుని నిశ్చలుని సంగ్రామభైరవుని
నినవిభ తేజుని నింద్రవైభవుని,
శరనిధిగంభీరు సన్నుతాకారు
భరతవంశేశునిఁ బాండునిఁ జూచి :
' యితనిచేఁ గురువంశ మెల్ల వర్ధిల్లు ;
నితనిపెండిలి సేయ నెలమిమై వలయు '.

1. లిచ్చి. (మా)

ననియుని విదురాదిమాప్తుల గోష్ఠ (?)
ఘనుఁడు భీష్ముఁడు ప్రసంగము సేయుచుండె.

పాండురాజు కుంతిని వివాహమాడుట

అంతట, యదువంశ్యుఁ డగు శూరు సుతకుఁ
గాంతాలలామకుఁ గమలనేత్రకును
గుంతిభోజుండు తన్నుఁ గూఁతుఁగాఁ బెనిచి
సంతసింపఁగ నొప్పు సౌభాగ్యవతికిఁ,
జెలఁగి దూర్వాసుఁ డిచ్చిన మంత్రశక్తి
నెలమి మానవులకు నెఱుఁగ రాకుండఁ
జండాంశువలన సచ్చపువజ్రకవచ-
కుండలాలంకృతుఁ గుణగణశోధనుని
ఘనుఁ గర్ణుఁ గని తనకన్యాత్వహాని
జనియింపకుండఁగఁ [1] జరియించుసతికిఁ,
పృథయనఁ గుంతినాఁ బెంపువహించి
ప్రథితనామంబులఁ బరగుకోమలికి
సలరు స్వయంవరమను వార్త పుడమి
వెలయంగ వ్రాయుట వేగుచే నెఱిఁగి,
యంతట నొక్కనాఁ డాపగేయుండు
కుంతిభోజునికూఁతుఁ గుంతియన్ దాని,
మద్రరాజతనూజ మాద్రియన్ దాని,
భద్రాత్ముఁడైన యాపాండురాజునకు
వీరస్వయంవరవిధిఁ దెచ్చి యిచ్చెఁ.
గోరి నూర్వురఁ బెండ్లికూఁతుల మఱియు
నక్కడక్కడఁ దెచ్చి యాంబికేయునకుఁ
దక్కక వంశవర్ధనకాంక్ష నిచ్చి,

1. జనియించు. (మా)

పాండుని యువరాజ్యపట్టంబు గట్టె.

....

పాండురాజుదిగ్విజయము

చంద్రప్రకాశుఁడై జగతిపై సతఁము
సాంద్రవైభవముల జనులెల్లఁ బొగడ
సుఖలీలఁ దనరుచు, శూరాగ్రగణ్యుఁ
[1]డఖలదిగ్విజయార్థ మనుగంగఁ దలఁచి,
పటుమతిఁ జతురంగబలములు గొలువఁ,
గుటిలారి నరపాల కులశైల వజ్ర-
[2]తులితుఁడై తొలితొల్లి తూర్పున కేఁగి,
బల [3]సమగ్రుల నరపతుల సాధించి,
యట దక్షిణమునకునరిగి, మార్కొనిన-
పటుభుజాబలుల భూపతుల నోడించెఁ ;
బడమటికరిగియు బహుధరాధిపులఁ
గడిమిమై ననమసంగరమున గెలిచె ;
నుత్తరంబునఁగల్గు నుర్వీశవరుల
నొత్తి యుద్ధంబున నుదుటెల్ల నణఁచి,
[4]యుల్లాసముననుండి యుర్వినద్దెసల
నల్లనల్లననొత్తి యరులసాధించి,
యక్కజంబుగ బల్మి నట వారిచేతఁ
జెక్కుగజంబులఁ, జెక్కుగుఱ్ఱముల,
రమణీయగతి నవరత్నరాసులను,
బ్రమదాజనంబుల, బహువస్తువితతిఁ
గప్పంబుగాఁదెచ్చె ; గన కాంబ [5]రంబు
లుప్పతిల్లినమాడ్కి [6]నూరివారెల్లఁ

1. డిల. 2. తూలితుఁడై. 3. సమగ్రతుల. 4. యుల్లంబురానుండి యూర్వి రూద్దసల. 5. కాదు. 6. నూరగాల్లెవు. (తా)

గ్రిక్కిఱిసియుఁగ, నాంబికేయుండు ధనము
తక్కక వేడ్కతోఁ దనచేతికొలఁది
నాలయంబులకు, దేవాలయంబులకు,
బాలాది [1]వృద్ధాంత పౌరమండలికి,
బంధువర్గములకు, బ్రాహ్మణోత్తముల,
కంధాదిదీనుల, కతిథికోట్లకును,
బేదసాదలకుఁ, బెంపారబంధులకు,
నాదట సఖులకు, నాశ్రితావళికి,
బంధురాత్మకులకుఁ, బరహిత సత్య-
[2]సంధ సత్పురుష సజ్జనవరేణ్యులకు
బాగొప్పవెచ్చించి, పదియశ్వమేధ-
యాగంబులనుజేసి యుదితెగకున్నఁ,
దమ్మునిశక్తికిఁ దలపులో మెచ్చి
యిమ్ముల ననురాగమెసగంగ నుండె.
పురుకుత్స సగర పురూరవులాది
కురుమహీశులఁబోలి కొమరుదీపించి,
యాపాండుఁ డంత నేకాతపత్రముగ
నేపారఁగా ధాత్రి నేలుచునుండె.

పాండురాజు శాపోపహతుఁడగుట

అంతఁ, జంద్రునిలోనివారిణంబునైన
వింతగా నలయించి వెసఁ బట్టనేర్చు,
నింగినైనను జొప్పు నెమకంగనేర్చు,
సింగమైనను ద్రెయఁ జిక్కనేర్చు,
లలిఁ గాలినైనఁ గాల్నడఁగూడునేర్చు,
శిలనైన నొకసందు చేకొననేర్చు,

1. వృద్ధాంగ. 2. సంధుల సత్పురుష జనవరేణ్యులకు. (మూ)

నిలువున వ్రాఁకులై నిలువంగనేర్పఁ
గలుగుకిరాతు లొక్కొట నొక్కనాఁడు
కోఁకతాలికతలల్, కోర [1] చిందములు,
వాఁకైనయురితిఁగ, వట్టుబొంగులును,
నెఱియఁ జొత్తిల్లిననిడుదకన్నులును,
గఱకులై మిడిసిన కావిమీసములు,
నములియిూకెలు, నిల్వనాటినతలలుఁ,
జుమచుమనైన నెత్తురుచుక్కబొట్లుఁ,
[2] గంపులుపుట్టెడు కఱకందుమేను,
లంపచిప్పతోఁడనలరు హస్తములు,
బీరనరంబులు, బిగువుపిక్కలును,
దోరవన్నియచెప్పుదోయినిఁగలిగి,
వసుధకుడిగ్గిన వానకాళ్లనఁగఁ
గసరున నెసగుసాగర [3] వీచులనఁగఁ
బోరిపోరి నేతెంచు భూతంబులనఁగ
నరులచూడ్కికి వింతసనుప చేయుచును,
నినుపు వున్నమనాఁటి నెలలునుబోలె
ఘన పుండరీక భీకరకరులగుచుఁ,
జౌలసంస్కారవిశాలురు పోలె
నాలోల కాకపక్షాంకితులగుచుఁ,
బొనర మేడలమిూఁది పురజనుల్ పోలె
ఘన జాలమార్గ వీక్షణపరులగుచుఁ,
గనుఁగొన సుగ్రీవరాక్షసులును బోలె
ఘన రామలక్ష్మణాగ్రహ యుక్తులగుచుఁ,
ద్రుమలనిమ్నగములఁ బ్రవ్వసేయించు
తమకాన నందఱుఁ దమకానసుండి

1. చెందమూలు. 2. క్రంపులుబట్టిన. 3. వీధులనఁగ. (మా)

యరుదెంచి, పాండుసుతతతి భక్తి మ్రొక్కి,
కిరముచక్కసితూపు కానుకయిచ్చి,
[1] నాదారు లెఱుకుల కాధారమైన
యాధరణీపతి కప్పు డిట్లనియె :
“ ఏమున్నయడవిలో నిభపురాధీశ,
భూమికి వ్రేఁగైన భూరిజంతువులు
మాయలవులరాక మాయలఁబెట్టి,
నాయుగ్రవిధముల కాత్మలో వెఱచి
వచ్చినారము ; నీవు వానివధింప
విచ్చేయుటకు వేఁటపిన్నాణమునకు.
అందలిమృగముల యదటుగర్వములు
పొందుగా నవధరింపుము ; ధాత్రిఁగొంత
త్రవ్వి, పాతాళవరాహంబుఁబెచ్చి,
క్రొవ్వునఁ దమకదుపుఁ గూర్తుమన్నట్టు
లట్టులావెసగ మహావరాహములు
మిట్టువల్లముగాఁగ మేదినిగ్రుచ్చి,
యెత్తిన బిగువున సించుకతడవు
నెత్తిభారముమాన్పు నిజముశేషునకు ;
బులిరక్కసునిఁజంపి పులితోలుగట్టి
పులినోరికండ మొప్పాడువ్రేలనిటికి
హరుఁడున్నవాఁడని యాతనిమీఁది
[2] గుటికమార్గములందుఁ గూడెనోయనఁగ
బబ్బరింపుచు గుంపుబలసి గుబ్బలుగ
బెబ్బులు లుబ్బులుబెరయ వర్తించుఁ ;
జెలఁగుచు గుహలలోఁ జీకటి [3] వెడలి,
తల కేలు కాలు చైతన్యంబువచ్చి,

1. యాధార మెఱుకకు సాధారమైన. 2. గురు. 3. కార్క. (మూ)

యరిరాజచంద్రుని యచలాగ్రమెక్కి,
గుఱుతుగాఁ గుధరంబు గోరాడ నసఁగ
వెల్లమోరలతోడ వెదుళులుప్రాఁకి,
భల్లూకములమూఁక భయముపుట్టించుఁ;
గొండలుగోరాడి, కొమ్ముల నొడల
గండెక్క మెట్టురేఁగడిమున్న మెఱయు,
మొసళులమడుగులమునిఁగి, యాఁబోతు
లెసగి యల్లనమోములెత్తియల్లార్చి,
ముక్కులుబిగియించి ముసురూర్పువుచ్చుఁ;
జక్కులగతి మిన్నుసోఁకుదుప్పులును,
లాసికటారికోలలుపట్టియాడు
మాసటీలునుబోలె మసలకడాసి,
కొమ్ములరవళి దిక్కులఁ గప్పుదుప్పు
లిమ్ములఁ బోరాడు నిలపెల్లగిల్ల;
భువినుండి రొకయిట్టి వుటముగానెగసి,
ప్రవిమలచంద్రులోఁ బడఁ దాఁటెఁదొల్లి;
యంతవారము నేమునగుదుమన్నట్లు
వింతగా నిఱ్ఱులు వినువీధిదాటుఁ;
జెరిగినపెక్కువఁ జెక్కుటెకములు
నురవడి మెఱయును నొక్కొక్కచోట;
నన్నితూపులఁగాని యణఁగమన్నట్లు
మున్నాడి యేదులు ములుచూపు మాఱు;
మూరిబోఁ జెరుగు చమూరుమృగంబు
లూరిపోఁకటి [1] నొంటిఁబోనీవు;
కడఁతులలెక్క యెక్కడఁబట్టు [2] వచ్చుఁ!
గడలేవు హరి ఖడ్గ కరి శరభములు;

1. నొండు. 2. పెట్టు. (మూ)

సబలత వానిమాంసము చూచి చేగ
శిబిమాంసమడుగుట సిగ్గుగాఁ[1] దలఁచు ;
నెఱియ నొక్కొక్కటి నెఱిచూపియున్న,
[2] నెఱి జగత్త్రయమును నీరసంబగును ;
ఓలి నొక్కొక్కటి యుగ్రత నెసఁగఁ,
గాలానలంబైనఁ గఱిబొగ్గునగును ;
నెమ్మి నిన్నియుఁ గూడి నీటికి డిగిన,
నమ్మడుగునఁ జిక్కి నడుసున మీలు ;
సవి రాజులను బోలె నాత్మవైరమున
భువి భీతులను బోలెఁ బూని మేయుచును,
ధరఁ బత్తులను బోలెఁ దగ[3] నెగురుచును,
బారిపారి మ్రుచ్చులు పోలెఁ ద్రవ్వుచును,
చెడని కాపులువోలెఁ జేనుపట్టగని,
కడుఁ[4] గోలంకులువోలెఁ గనుమలు ద్రొక్కి,
[5] కూరిననెలవోలెఁ గొమ్ములు [6] పొదలి,
[7] కారుమొగిళులు పోలెఁ గంకుచు వచ్చి,
పెద్దకందయుఁ బోలెఁ బిల్లలఁ బొదివి,
తద్ద ధూర్తులువోలె ధరకు వ్రేఁగగుచుఁ,
బుట్టజున్నులు పోలెఁ బుటపుటనగుచు,
నిట్టప్రౌఢలుపోలె నెందు వెల్వడక,
గడి భూమి ప్రజవోలెఁ గడు బెదరుచును,
సుడి భిక్షుకులువోలె శునకవైరమున,
నరఁటిమ్రాఁకులు పోలె నటపొరలెక్కి,
పొరిఁ గర్ణధారులు పోలె గాడ్పు[8] ఱెఁగి,
భువి విరహులు పోలెఁ బొదరిండ్లు దూరి
వివిధరూపులనుండు ; వేయేల చెప్ప !

---

1. దనుచు. 2. నెరినెత్రయాగంబు నిరసంబులను. 3. నొరయు. 4. దొలంకులు. 5. కూడిన. 6. బదవి. 7. కోరమొగిలువోలె గొంకులుబట్టి. 8. రెసి. (భూ)

నాశచేసెదమన్న నపఁగవుమాకు ;
పూశరమ్ములవాఁడి మాసె ర". మ్మనినఁ,
పాండుభూపతి వేఁటపై నాసపుట్టి
పొండువచ్చెద ననిబోయలఁబనిచి,
యన్నకునెఱిఁగించి యనుమతివడసి,
సన్నుతిఁ దనమంత్రిసంఘంబుతోడ
గొల్లెనకంబాలు గొడుగులుఁ బడగ
లల్లికవలమోపు లమ్ముఁబండ్లు
మెత్తనిశయ్యలు మెఱుఁగుకొప్పెరలు
ముత్తియంబుల పవడముల పల్లకులును
బసిఁడిమంచములును బట్టుమేల్కట్లుఁ,
బొనఁగ సరాతులు బోనకావళ్లుఁ
బరిచారకులుఁ బాఁడిపసులు బియ్యములుఁ
బరిమళవస్తుసంపదలు నేతేరఁ,
జపలాక్షు లిర్వురు సంప్రీతిఁగొల్వ,
విపులయాత్రాభేరి వేయించి కదలి,
కరి రథ సుభ టాశ్వ ఘన[1] పాదధూళి
యరుణున కరుణత్వ మచ్చుగాఁబొదువ,
దారుణ హిమశైల దక్షిణాటవుల
వీరప్రతాపుఁడై వేఁటలాడుచును,
వాహనంబులు వెంటవచ్చుచో గాని
సాహసంబునఁ బాదచారంబుగలిగి,
నదులైననీఁదుచు, నగములమీఁదఁ
బొదలైననెక్కుచుఁ, బులి పంది వెనుక
చఱినైన నుఱుకుచు, సొగనిపూఁట
[2] నెఱవైన నమలుచు నీరీతిఁ [3] దిరిగి,

1. రథ. 2. నెఱవనై. 3. దిగిచి. (మూ)

తెరవేట వలవేట ధృతిఁజొంపువేఁట
మఱి [1] మఱివిడివేట మచ్చువేటయును,
గంటవేటయు వేడ్కఁగలకోలవేట
వెంటవేటయు నిడువేటయు నాఁటి,
యొఱపులై క్రొవ్వి మిన్నొరయుజంతువుల
నఱికివ్రేసియు, మఱి నాటనేసియును,
జంచియు నొంచియు జీవనాళములు
త్రెంచియుఁ ద్రుంచియు ధృతినొక్కమొదల
నుంకించిమొగసిన యుగ్రమృగముఁ
గొంకులునఱికియు, గొందిలోనిఱికి
గవినుండివెడలక గాఱించుమృగముఁ
దవిలిపట్టించియుఁ, దగుఱనేసియును,
జొంపులోవలదాఁటి సురిగినమృగముఁ
బుంపులుపుచ్చియుఁ, బోవనిచ్చియును,
తెంకిచేరక యొంటిఁదిరిగెడుమృగము
దొంకలుమూసియుఁ, ద్రోవ నేసియును,
వలఁజొచ్చిమించి యావల నేఁగుమృగము
నలి నడ్డగించియు, నడుముఁద్రుంచియును,
బిలమాక్రమించుచోఁ బిల్లలఁబొదివి
బలమున నొండ్రించి పాఱినపంది
మనసువట్టక లంకిమగుడఁజేరినను,
గనికరంబున దానిఁ గాచిపుచ్చియును,
ఈరీతి వేఁటాడి యుభపురికతేఁడు
తోరంపుమృగకోటిఁ దోడ్తోడ వేడ్క
నన్నకునిమ్మని యనిపిపుచ్చుచును,
విన్నాణమగువేట విడువంగలేక

1. [illegible]

యతిమృగయాసక్తి నాదశరథుఁడు
....
....
....
ధరవేట మున్న సప్తవ్యసనములు
[1] నిరవొప్పఁ గీడని యెఱుఁగానలేక
తనపాలివిధి తన్నుఁ దవిలిప్రేరేప
ననఘు, కార్యాకార్యమదియెఱుంగకయు,
నిది చంపఁదగినది, యిదికావఁదగిన,
దిదియది యనుబుద్ధి యినుమంతలేక,
యటపోయి యటపోయి యద్రులుగడచి,
కుటిలమహాటవీ కోట్లును గడచి,
మునులున్న యాశ్రమంబులు పెక్కు గడచి,
యొనరఁ గార్యాంధుఁడై యొకనాఁటివేఁట
లేడియిఱ్ఱియు రెండు లీలఁగ్రీడింప
నోడక యేసిన, నుఱుకమూర్ఛిల్లి
తెలిసి యొయ్యనఁ గన్నుతెఱచి యాయిఱ్ఱి
పలికె మానుషభాషఁ బార్థివోత్తముని :
"ఓపాండుభూవర, యోరాజచంద్ర,
యీపాపమునకొడిగట్టితివి !
పగఱపై నీబాణపస చూపలేక,
మృగములమీఁదనే మెఱసిచూపితివి.
పోలేక రతిసౌఖ్యములనున్న మమ్ము
నేలయేసితివి ! యిట్లేయుంగఁదగునె !
మించి నీకు వధింప మృగములులేవా !
పొంచి మావిధమంత పొడగానవైతి.

1. నిలబొప్పుఁగీడనియొఱల. (మూ)

తెగనేయుమృగమును, దెగనేయరాని
తగవెఱుంగక యేలదాయవైతిపుడు!
అలసి మేయుచునున్న యాఁకొన్నమృగముఁ,
జలకగాఁబోలేక చూల్గొన్నమృగము,
నీరానఁగావచ్చి నిలిచిన మృగము,
నీరీతి రతికేళి నెనసినమృగము,
మూలకుముట్టుగా ముదిసినమృగముఁ,
బోలేక మృగములఁబొదివినమృగము
బోయయునేయఁడు; భూపాల, తగున!
నాయంబుదప్పితి నాకొడాటమున.
తగునయ్య! యేను గిందముఁడను మునిని;
మృగమాత్రమనిచూచి మేనుమఱచితివి;
అతివయు నేనును హరిణరూపముల
రతిసల్పుచున్నవారము వేడ్కపుట్టి.
అదియెఱుంగక యేసితకట! యోరాజ;
మొదలంట మాప్రాణములు నిల్వవీఁకను.
ప్రతిలేని యీపాపఫలమున నీవు
సతిఁగూడినప్పుడె చత్తువుగాక;
మానినియును నీకు [1] మాద్రి సహాయ
మా.'' ననిశపియించి, యాలునుదానుఁ
బరలోకగతుఁడయ్యెఁ; బాండురాజపుడు
తరుణులఁజూచి, చింతయుఁజిన్నవోయి,
శరములుఁ జాపంబు జారంగవిడిచి,
తోరఁగడుకన్నీటితో వెచ్చనూర్చి,
యనలసంస్కారంబు లామృగంబులకు
నొనరించి, సరసిలోనుదకంబులిచ్చి,

1. మాన. (మా)

'యథమత్య[1] మీఁగతినందితి' ననుచు
విధి నాత్మదూఱుచు వేదనతోడఁ
గొండొకదవ్వేఁగి[2] గొంతులఁబలికె :
"పొందు మిమ్మనిపెదఁ బురవరంబునకు ;
నక్తులసేవించి యట నుండుఁడీరు ;
తత్తరించినఁగాదు ; తప్పేఁగార్యంబు ;
మనచేత మునులును మరణంబుఁబొంది
మనకును నొకకీడు మఱి చేయకుండ్రె !
ఇంకనెక్కడిరాజ్య ! మింకేటిసుఖము !
ఇంకనాకీశాపమేమిటఁదిరుగు !
వలనొప్పఁ గౌరవాన్వయపయోరాశి
బలమఱి యీశాపబడబాగ్నినింకె !
.
....
కడతేఱ నీశాపకాలాహిచేత.
నే నింక భోగంబులిన్నియు విడిచి,
మానావమానముల్ మమతయు విడిచి,
సకలపాపంబులసమితియు విడిచి,
ప్రకటిత నిజకర్మఫల మాసపడక,
యడవిని నిత్యఫలాహారనియతిఁ
గడపెదఁగాలంబు కడముట్టనిపుడు ;
పుడమియేలఁగ నాకు బుద్ధిగా ; దింకఁ
గడుఘోరతపము నేఁ గావింతు నిచటఁ ;
గాన, మీకిప్పుడు కానల నవయఁ
గానేల ! చనుఁడింకఁ గరిపురంబునకుఁ ;
జని, యొల్లవారి కీచందమంతయును
వినిపింపుఁ." డనిన, నవ్వేలఁదులిట్లనిరి :

---

1. మీఁగితినందు నేననుచు. 2. 'గొంతి' పదమును స్త్రీపర్యాయముగా వాడి నాఁడనవలెను ; లేదా 'గొంతితో' అన్నను సరిపడును. (పూ)

"పాయనోపమునిన్ను బాండుభూపాల!
యేయనువున నైన నేము వచ్చెదము.
అకట! శంతనువంశ మణంగిన చోట
నొకభాగ్యమహిమచే నుదయించితీవు.
కులమునిల్పెదవని కోరియుండంగఁ
గలిగెనే నీకిట్టి కారణావస్థ!
ఏమిచేసిననాఁడు నీపాతకంబు!

....

రతిలేకయుండవు రాత్రియొన్నఁడును;
రతిచేసి తనియవు రమణ, యొన్నఁడును.
పరఁగ నిప్పటినుండి బ్రహ్మచర్యంబు
చరియింపనోపుదే జగదీశ నీవు!
ఇది పురాతనదోష మేమనఁగలదు!
విదితాత్మ, నీవింక వినుము మామాట;
శైలాటవుల నొంటిఁ జరియింపవలదు
లాలితజటల వల్కలములుఁ దాల్చి;
యడరి వానప్రస్థమును నాశ్రమమున
నడపుము మమ్మును నరనాథ, కూడి.
ప్రాణేశ, నిన్నేము పాయుదుమేని,
ప్రాణంబులును మమ్ముఁ బాయునాక్షణమె.
సతితోడ రామభూజనపతి గూడి
ధృతివట్టి యడవి వర్తింపఁడే మున్ను!
అటుగాక, నిను బాసి హాస్తినాపురికిఁ
బటుభంగి నరుగంగఁ బదము లెట్లాడుఁ!
బొనరంగ మధ్యాహ్నమున నిటగ్రుంకి,
యనలునిఁ ద్రేల్చుచు నతిథిఁ బూజించి,
జలములఁ బితరుల సంత[1]సపెట్టి,
నిలువవె! మాకునునీడయయ్యెదవు."

1. తెట్టుచును. (మా)

అనిపాదయుగళిపై నబలలుపడినఁ,
దనకరంబులనెత్తి ధారుణీశ్వరుఁడు :
" మీరు చెప్పినయట్లు మృగనేత్రలార,
కోరివర్తించెదఁ గొంకనేమిటికి !
పాయక హృదయంబు పదిలమౌనేని,
యేయాశ్రమంబైన నేమియుఁగాదు.
మనవెంట వచ్చినమంత్రులనెల్ల
ననిచెద వస్తువాహనములతోడ.
పోయినవారలు భూనాథుతోడ
నాయున్నయునికి నిశ్చయముఁజేసెదరు ;
పూనెదఁగాక తపోభార." మనుచు
మానినీసహితుఁడై మానవేశ్వరుఁడు
జడలు వల్కలములు శాంతిమైఁదాల్చి,
యడలుచున్న సైన్యము వీడుకొల్పి,
తమభూషణంబులుఁ దమవస్త్రములును
క్రమముతో భూసురగణములకిచ్చి,
తక్కినధనములు తనయన్నకప్పు
దక్షిణంబుగఁ బంపి, యతినిశ్చయముగ
నిందుబింబాస్యల నెలమిఁ దోకొనుచుఁ
గందమూలముల నాఁకలిదీర్చుకొనుచు
మునుకొని యుత్తరముఖముగాఁ గదలి,
మునులెల్ల విస్మయంబుగఁ జూచి పొగడ
నయగుణోజ్జ్వలుఁడంత నాగశైలమును
రయమున నట చైత్రరథమునుగడచి,
తొలఁగక చనిచని తుహినాద్రిదాటి,
యలఘుపుణ్యుఁడు గంగ నట యుత్తరించి,
సురసిద్ధసేవ్యమై సొంపగ్గలించి
ధరనొప్పు గంధమాదనమునకరిగి,
గురుమతితో హంసకూటంబుగ్గడచి,

పాండురాజు శతశృంగమందుఁ దపమొనర్చుట

యల్లన శతశృంగమను గిరిచేరి,
చల్లని నవపర్ణశాల గావించి,
యందు దేవేంద్రాదులచ్చెరువంద
నందంద తపముసేయఁగ, నొక్కనాఁడు
పిన్నలయ్యును శాంతిపెరిగినమునులు,
నెన్నియుగంబులో నెఱుఁగని మునులుఁ,
గన్నన హరిఁగాని కాననిమునులు,
హరివచ్చి 'వర' మన్న నడుగనిమునులు,
హరిరూపు హరురూపు నందినమునులుఁ,
బెంపార మఱియును బెద్దలౌమునులు,
గుంపులుగుంపులై కోటి సంఖ్యములు
పుణ్యులు, ఘనులు, సభ్యులు, యశోధనులు,
గణ్యులు, విబుధలోకస్తోత్రమతులు,
సత్యసంధులు, మహేశ్వరపదధ్యాన
నిత్యులు, వరతపోనిధులు మోదమునఁ
బోవఁగాఁ, బొడగాంచి భూపాలకుండు
దేవీసహాయుఁడై తెరువునఁగూడి
వారివెంటనెపోవ, వారువీక్షించి
భూరాజుగాఁదలపోసి యిట్లనిరి :
"ఎవ్వరు నీ? వేల యిట్లు మావెంట
దవ్వనితలఁపక తలఁగివచ్చెదవు?
నెలఁతలురాలేరు నిలువుమిచ్చోటఁ;
దెలియ నింతటినుండి దేవమార్గములు;
సురమునీంద్రులమేము; సురలకుఁగాని
నరులకు మావెంట నడచిరారాదు",

అనుటయు, దీనుఁడై యప్పాండురాజు
తనపేరుచెప్పి యందఱకుఁ గేల్మొగిచి :
" యేనును వచ్చెద హితపుణ్యులార,
మానినులలసిరి మముఁగూర్చుకొనుఁడు.
నారు తెన్నుఁడుఁ దొల్లి నడచినవారు
గారు ; త్రోవల [1] చక్కఁ గరగరగాదు.
ఏమితీర్థంబుల కేఁగుచున్నారు ?
హేమాద్రి కేఁగుచో నెఱిఁగింపుఁ ". అన్న
మౌనులు పలికిరి మనుజేశుఁజూచి :
" కానఁబోయెద మేము కమలసంభవునిఁ ;
బోయి, యమావాస్యపుణ్యకాలమున
నాయన సేవింతు రమరులు మునులు.
ఇంద్రాదిలోకంబు లిన్నియుఁ గడచి
చంద్రవంశాధీశ, చనవలె మాకు.
ఎంతవారలకైన నింతటినుండి
సంతతిలేనిచోఁ జనుదేరరాదు.
లోలత నాక బ్రహ్మలోకంబయేల !
యేలోకమును [2] లేద పేతపుత్త్రునకు.
సంతానలాభంబు జననాథతిలక,
చింతింపు ; మది నీకు సిద్ధింపఁగలదు.
వరసుతుల యమ వాయు వాసవాశ్వినుల
వరమునఁగాంచెదు వంశవర్ధనుల ".
అని నిల్చి పోయిన, నాతండుమరలి
చనుదెంచి, ఖిన్నుఁడై సతిఁ గొంతిఁ బలికె :
" మానిని, చూచితే ! మనల నేర్పఱచి
మౌనులుపోయిరి మఱి కూడనీక.

1. సక్క. 2. లేదు పేద. (మూ)

ఉన్నతి సంతానమొకటి తప్పించి
యన్నిభోగంబులు ననుభవించితిమి
కలదొకో పుత్త్రునిఁ గన్నారఁ గానఁ!
గలకంఠి, యట్టుల గలుగుఁ బాండునకు!
పుత్త్రలాభములేనిబొంది నాబొంది,
ధాత్రినుండిననేమి! తప్పిననేమి!
సంతతిగలదని స్వర్గలోకమున
కింతి, పోదముగాక యుండదటియట్లు.
ధృతి 'నపుత్త్రస్య గతిర్నాస్తి' యనెడు
శ్రుతివాక్యమున్నది శూలహస్తుదవుం.
ఎంతతపంబున నేధర్మములను
నింతి, గల్గఁగనేర విహపరోన్నతులు.
అది విచారించి, మీయందు నందనుల
ముదమునఁబడయంగ మొగి నాకు రాదు.
మృగశాపభయ మూర్తి వెఱయుచున్నదియు;
[1]సుగతి నాకిక యెట్లు చొప్పడఁగలదు!
క్షేత్రజన్యాయంబు చింతించి, నీవు
పుత్త్రులఁబడయుము భువి నిందరాదు.
నాయాజ్ఞనేయుము నాతి, పుణ్యంబు
సేయుచోట్లను నేను వింటినాక్రమము.
ప్రబలధర్మములకుఁ బ్రబలమీచంద;
మబల, నీ వింక నాయనుమతంబునను
దలఁపఁగ ధర్మసంతతి గాంచితేని,
పొలుపార నాకబ్బుఁ బుణ్యలోకంబు.
లనువార దేవరన్యాయంబునందు
ఘను శ్వేతకేతునికథయును వినవె!

1. [illegible]

ఏము జనించితి మీ ప్రకారమున ;
భామిని, పిలుతునా ! బ్రాహ్మణు ;" ననినఁ :
"బతివి నీవై యుండ భరతవంశేంద్ర,
యితరుని మనసులో నెట్లు నిల్పుదుము !
పతియేమి చెప్పినఁ బనివడి సేయ-
కతివలకుండుట యధికపాతకము.
తలఁప, నీవలనను తనయులు మాకుఁ
గలుగు నుపాయంబు గావింపు ; మిదియె
తపము సేయుట ; మేలు దపముగఁ దొల్లి
[1]వపితాశ్వ సతికి దైవంబిచ్చె సుతుల.
'పుత్త్రులు దేవాంశమునఁ బుట్టఁగలరు
ధాత్రిని' కన్నారు తపసులు వినవె !
నీవేమి చెప్పిన నీ చెప్పినట్లు
గావింతు ; మింతేల కడఁక [2] నీకిపుడు !
తమకింపవల." దని తరుణియాడుటయు,
రమణుఁడిట్లను : "నోర్వరాదంతతడవు ;
తనువు లెవ్వఁడు నమ్మఁ ! దలఁచినట్లగును !
'దినవానిశుభములుదినుు' నని వినవె !
ఇంతి, సేయుదుగాక యేఁ జెప్పినట్లు ;
కాంత, వేగమె పిలు ఘనునొక్క మునిని ;
మానినిఁ బనిచి కల్మాషపాదుండు
పూని వశిష్ఠుచేఁ బుట్టించె సుతుని ;
మామతేయునిఁ దెచ్చి మగువతోఁ గూర్చి,
యామగధుఁడు తొల్లి యాత్మజుఁ గాంచె ;
సందేహమేటికి సాధ్వి నీ కి" కనిన,
నిందువంశ్యునిఁ జూచి యిందీవరాక్షి :

1. 'వ్యుషితాశ్వసతి' అని వచ్చును. ఆది. ప. ౫. గాథలను. (హా)

ధర్మజ జననము

"యేవేల్పుఁదలఁచిన, నేతెంచి నాకు
నావేల్పు నందనుండై యుదయించు.
మంత్రంబుగాంచితి మనుజేంద్ర, తొల్లి;
తంత్రజ్ఞ, యేవేల్పుఁదలఁపుదు ?" ననిన,
వాడినసస్యంబు వాన గన్నట్లు
చేడియమాటకుఁ జెలఁగి పార్థివుఁడు:
"సుందరి, సుతుమోముఁ జూడ నేఁ గంటిఁ;
గిందవుశాపాగ్ని కిందవునింక.
[1] అందనిపండ్లు నే నందంగఁ గంటి;
విందవునామాట వృథసేయవైతి.
మందవు [2] మంత్రంబు మహిఁ బుణ్య [3] ఫలము
[4] మందుఁడనాకుఁగా మగువ, నేర్చితివి.
సకలలోకములకాస్పదమై, ధరిత్రి
సకలధర్మములకు సదనమై వెలసి,
సమవర్తనంబున సమవర్తియనఁగ
నమర వేల్పులలోన నధికుఁడై మించి,
సకలజీవులయందు సమచిత్తుఁడైన
యకలంకుఁ దలఁపుమ యాత్మలోకముని.
పితృపతియాతండు బిడ్డఁడై వెనుక
పితరులఋణమెల్లఁ బ్రియముతోఁదీర్చు."
అనినఁ బ్రదక్షిణం బతనికివచ్చి,
వనిత యాదుర్వాసువరమంత్రమహిమ
నంతకుడెనకునై హస్తముల్ మొగిచి,
కాంత సద్భయ [5] యుక్తిఁ గడుభక్తితోడ

---

1. యందనిపనులని నే చూడగంటి. 2. పుణ్యంబు. 3. కథల. 4. మందవు.
5. భక్తి. (ప్రా)

యమునిఁ బ్రార్థించిన, నారాత్రి వచ్చి
రమణికోరినధర్మ[1] రాజు నీ వలచి,
ముదమారఁగా యోగమూర్తి ధరించి,
సదయుఁడై వరమిచ్చి సమవర్తి యరిగె.
అరిగిన, నాతనియంశ[2]ంబువలనఁ
గరియాన యొకయేఁడు గర్భంబు దాల్చి,
ప్రోష్ఠపదంబునఁ బుణ్యమాసమున
జ్యేష్ఠాష్టమీరాత్రి సిద్ధయోగమునఁ
గుడిశాల రేఖలై[3] గొడుగు కంబువును
బడగయు సామ్రాజ్యపద్ధతిఁ దెలుప,
భరత[4] వంశాంభోధిపంకజవైరి
నిరుపమకారుణ్యనిధి నిశ్చలుండు
ధర్మంబు రూపంబు దాల్చెనో యనఁగ
ధర్ము[5] నంశంబున ధర్మజుండనఁగఁ
బ్రభవించెఁ దనయుండు పంచగ్రహములు
శుభదృష్టిఁ గ్రుంకక చూచుచునుండ.
అప్పుడు సురలెల్ల నానందజలధిఁ
దెప్పదేలిరి ; మిగులఁ దెలిసె లోకములు ;
దినపతి వెలుఁగొందె ; దేవగానములు
వినవచ్చె ; నారదువీణ ఘోషించె ;
' పోదివిసరణములో భూరివైరులకుఁ
జెదరక చంచలించక నిల్చుఁగాన (?)
నితఁడు యుధిష్ఠిరుండీధాత్రి ' ననుచు
నతనికిఁ బేరిచ్చె నాకాశవాణి ;
[6] తొడరిఁ ' యజాతశత్రుండిత ' డనుచు
నొడివిరి మునులు మనోవీథి నెఱిఁగి ".

1. రాజునివలసి. 2. భాగమున. 3. గొడుగుఁ గంభంబు. 4. భరతాన్వయం. 5. వంశంబున. 6. తొడరు. (యా)

అని చెప్ప జనమేజయక్ష్మానాథుండు
డౌనరఁగ వ్యాసశిష్యునకుఁ గేల్మోడ్చి :
" వనితకా మంత్రంబు వచ్చిన తెఱఁగు
వినిపింపు" మని యడుగ వినిపించె నతఁడు :

కుంతి సౌరమంత్రోపాసన

" కుంతిభోజునియింటఁ గొండొకనాఁడు
కుంతి సన్మునులను గూర్చి, నిత్యంబు
పానాన్నమున నెంతయు నరసినఁ గూర
లన్నంబు పాయస మట్లు మాంసంబు
మొదలైన యిష్టాన్నములు వేడ్కఁ బెట్టఁ,
బ్రిదులక భోజనప్రియుఁడైన కతన
నొకనాల దుర్వాసుఁ డుండి భుజించి,
ప్రకటప్రియంబునఁ బల్కె నాసతికి :
" ఏను నీకొకమంత్ర మిచ్చెదఁ గుంతి,
దానిసత్త్వమున బృందారకులైనఁ
దలఁచినఁ జనుదెంచి, తనయులై నీకు
నెలమిఁ బుట్టుదు." రని యిచ్చిపోవుటయు,
నామంత్రసామర్థ్య మరసెద ' ననుచుఁ
గామిని యొకనాఁడు గంగకుఁ బోయి,
కరమర్థిఁ జూడుచు భాస్కరుఁ గోరి జపము
విరచింప, నతఁడొకవిప్రుఁడై డిగ్గి
కదియుచో, లజ్జించి కరములు మొగిచి :
" యిదిమంత్రసామర్థ్య మెఱుఁగలేనైతిఁ ;
దప్పు నేటికి నేర్చుఁ దపసిమంత్రంబు !
ఎప్పటియట్లు నీ వేఁగవే దివికి !
కన్నియ నేఁ బుత్త్రుఁగనిన నవ్వుదురు ;
మన్నించి పోఁగదే మార్తాండ !" యనుచు

నలినాక్షి ప్రార్థింప నవ్వుచు నతఁడు :
'పొలఁతి, యూరక నచ్చిపోఁ గాదు నాకు.
కన్నెతనము వెల్తిగాకుండ సుతుని
మన్నించి యిచ్చితి మదినియ్యకొనుము.'
అనుచు, సద్యోగర్భ ననువిధానమునఁ
దనయుఁ దేజోమూర్తిఁ దనయుంగ వాని
నిచ్చి, కర్ణుండని యిలఁ బేరువెట్టి
[1] యిచ్చ దివాకరుండేఁగిన, గుంతి :
'తనయుని నక్కటా! తండ్రికిఁజూపఁ
గానిపోవలేను ; మక్కువఁ బ్రోవలేదు ;
ఇల నాకు నక్కటా! యిటుమాఁగగన్న
కలయయ్యె ; నూరకే గడఁగితి.' ననుచు
సహజకుండలములు, సహజవర్మంబు,
మహి నెవ్వరికిలేని మదనరూపంబుఁ,
గలిగినకర్ణు నక్కడఁ బాఱవైవఁ
దలఁపుపుట్టకయున్నఁ, దరళాక్షికడకుఁ
గ్రందుగా నవరత్నఖచితమైనట్టి
మందసమొక్కటి మార్తాండుకృపను
ఏటివెంటనెవచ్చి యిక్కువనిలువ,

. . . .

నాదిత్యసమవర్ణు నాకర్ణు నందు
నునిచి యంగనవోవ, నొయ్యననదియుఁ
బానరఁ జంపారాజ్యమునఁ బోవుచుండ,

కర్ణుఁడు సూతునకు దక్కుట

నాంబికేయుని మిత్రుఁడైన సూతుండు
కంబుకంఠులుఁ దాను ఘనజలక్రీడ

1. అచ్చ. (మా)

నుండి మందసఁగాంచి నెయ్యనఁదెచ్చి,
కుండలాంచితు నందుఁ గొడుకువీక్షించి
యిన్నంది: 'యిదె నాకు నృపుఁడిచ్చె సుతునిఁ;
దన్నిక ననపత్యతాదోషముఖను ;
నీకున్న నెవ్వఁడీయేటిలవెంట
నీక్రియవిడుచునే యిటువంటివాని!'
అని రాధయనుదాని కాకర్ణనొసగ,
వనిత చన్నులుచేఁపి వాని నేర్పునను
యౌవనప్రాప్తుఁగా నరసిన, నతఁడు
వేవేగఁ గృపునిచే విలువిద్యనేర్చి,
పోయి బ్రాహ్మణవేషమున రాముకొలఁగి,
ధీయుక్తి సాధించె దివ్యబాణములు.
ఈతెఱంగునవచ్చె నింతి కామంత్ర ;
మాతరువాతివృత్తాంతంబు వినుము.
అంతనక్కడ మున్న యాపాండురాజు
చింతించియనిచినసేనలు దొరలు
హస్తినాపురమునకడలుచుఁ బోయి,
వస్తువాహనములు వసుధాధిపతికి
నిచ్చి పాండునిచందమెఱిఁగింప, నతఁడు :
" వచ్చెనాపద ; యిట్టివార్తయుఁగలదె !
దిక్కెవ్వరున్నారు ! తెలిచినయిల్లు
కుక్కచొచ్చినయట్లు కురుభూమికింక
శత్రువైరులు ; వారిపై నెవ్వ
రెత్తిపోయెడువార ! లేఁగంటుఁగాన.
వికటశాపాంధుఁడై విడిచి పోనేల !
యొకరీతి నాయొద్ద నుండినఁగాదె !
నాలుగుదిక్కులు నలువొప్ప గెలిచి,
ధరాలీల సంపద లిరవొందఁగలిగి,

కడపటఁ దనుబాసెఁ గదు[1] ఖేద మొదవఁ
బుడమి నాబ్రదుకంత భూజనుల్ నవ్వ.
రాజనుమాత్రుండె! రసికుఁ డాపాండు
రాజు; మావంశవర్ధనుఁ; డేడుగడయు.
అటువంటితమ్ముని నడవిమధ్యమునఁ
గటకటా! పోఁజేయుఁగా విధిచేసె.
హా పాండుభూవర! హా గుణాధార!
హా పుణ్యఫలసార! యబ్ధిగంభీర!
అన్న! నన్నెవ్వారిం కర్థి నొడలంటి
యెన్న నోమెడువార లెక్కడగలరు!
నాపట్టుఁగొమ్మయ్యె, నాకన్నులయ్యె,
నాపుణ్యపదమయ్యె, నా తేజమయ్యె,
నాప్రతాపంబయ్యె, నాగర్వమయ్యె,
నాప్రాపు దాపునై నన్నురక్షించి,
మన్నించి, తలిదండ్రిమఱపించి, నీవు
నన్నట్లుపాసితి ననుఁగన్నతండ్రి!"
అని చాలభీతుఁడై, యంతఃపురమున
వనితలువారింప వగచుచునుండె.
ఉన్నంత, ధర్మరాజుదయించువార్త
యన్నిదిక్కులప్రాసె; నట్లుప్రాయుటయు,

కౌరవజననము

వ్యాసునివరమున వనిత గాంధారి
భాసురగర్భంబు పండ్రెండునెలలు
మోచి, వేసరి: "యింక మోవనేనోప;
నేచందమునమోతు నిదిచాలబ్రేఁగు!

1. ముదంబొదవ. (మూ)

కన్నియవయసునఁ గడువేడ్క నేను
దన్నునారాధింపఁ, దపసి వ్యాసుండు
'తనయులనీకిత్తుఁ దరుణి, నూర్వురను'
అనువరంబునకింతయాసనుండితిని.
ఏనేమిపాపినో! యెుందఱునైనఁ
గానంగ మీనునో కడునాసగాఁ!"
అని [1] కుంద, కుంతి తా నాత్మజు మున్ను
గనినసం [2] జెలిని నాకాంతరోషించి
ప్రేవులుపొదివింపఁ, బితరులునవ్వ,
దైవమంతటనవ్వ తనయులునొవ్వ
ననయంబు తెగువతో నర్థరాత్రమునఁ
దనకుక్షి కరములఁదాటించుకొనిన,
మలఁగఁ బక్వముకానిమాంసపుముద్ద
గలఁగి ధారుణిఁబాఱఁ, గడువేగవచ్చి
ద్వైపాయనుండు గాంధారిఁ గోపించి:
"చాపలంబున నిట్లు సాధ్వి, చేయుదురె!
వరముబొంకైన నెవ్వారైన నగరె!
సరి, యిందు నందనశత ముద్భవించు."
ననిచెప్పి యావేళ నలుగునఁగోసి,
కనుఁగొన నూఱునొక్కటి పంచివైచి,
కలసినవేదశాఖలఁ జిక్కువుచ్చి
[3] చెలువారఁ బంచివైచినపెద్దగాన,
నేతికుండలఁబెట్టి నిత్యంబు నందు
శీతలజలములు చిలుక నేమించి
యేఁగిన, మఱియొక్క యేఁటికి వెనుక
వ్రేఁగున నొకకుండ విరియుచో, నందు

1. గంటి. 2. జెలిమి. 3. జెలసాం. (మా)

సండంబుపగిలిన యహివోలెఁ గ్రోధ
నుండగు దుర్యోధనుం డుదయించె.
నతఁడుపుట్టినవేళ నవనికంపించె ;
హితవేది వర్షించె నెమ్ములవాన ;
పగలు నక్కలుకూసె ; భానుండుమాసె ;
జగమెల్ల భేదించెఁ జండమారుతము.
అంత నొండొక భాండ మమ్మఱునాఁడు
వింతగా విరియుచో, వీక్షింప నపుడు
కామినీమదనుండు కౌరవవంశ
ధూమకేతువు పుట్టె దుశ్శాసనుండు.
భాండంబు లీరీతిఁ బ్రతిదివసంబు
నొండొండ పగులుచో నొప్పుగా నందుఁ
గర్ణ వికర్ణ దుష్కర్ణ జయంతు,
లూర్ణనాభుఁడు, సుబాహుండును, జిత్ర
దుర్మద దుస్సహ దుష్ప్రధర్షణులు,
దుర్ముఖ దుర్ధర్ష దుర్మర్షణులును,
విందానువిందాది వింశతి సహులు,
నందోపనందులు, నాగదత్తుఁడును,
జలసంధ సహులు, దుశ్శల శరాసనులు,
శల నంద వికటులు, సముఁడు దుర్జయుఁడుఁ,
గుండ మహాకుండ కుండోదరులును,
గుండజ దుర్మద కుండభేదనులు,
సనహుండు, దుర్విలోచనుఁ, డనామయుఁడుఁ,
గనకధ్వజుండు, విక్రాంతుండు, ప్రమథ-
దండధరులు, మహోదరుఁ, డభయుండుఁ,
బండిత భీతుండు, బహ్వాశి, పాశి,
దృఢధరుండును, దృఢాదిత్యకేతుండు,
దృఢవికటాసన దీర్ఘబాహులును,

దీర్ఘభుజుండును, దీర్ఘజంఘులుఁడు,
దీర్ఘరోముఁడు, మఱి దీర్ఘకోపనుఁడు,
చిత్రసేన సుషేణ చిత్రదృక్కులును,
చిత్రవర్మ సువర్మ చిత్ర విచిత్ర
చిత్రాక్షులు, నమిత్రజిత్తనువాఁడు,
చిత్రబాహుండును, చిత్రకుండలుఁడు,
చిత్రాయుధుండును, చిత్రధ్వజుండు,
చిత్రాంగదుండును, చిత్రనేత్రుండు,
నుగ్రసాయకుఁడు, వ్యూఢోరు విరావు,
లుగ్రకర్ణోగ్రసేనోగ్రశ్రవసులు,
భీమ మహాబాహు భీమబాహులును,
భీమవిక్రాంతుండు, భీమవర్ణుండు,
సేనాధిపతి జయత్సేన సుహస్తు,
లానిషంగి, వివత్సుఁ, డపరాజితుండు,
నంతకాశనుఁడు, దురాచారయుతుఁడు,
నంత వికారాత్ముఁ, డాయులోలుపుఁడు,
గొనకొని వాతవేగుఁడు, సువర్చుండు
నన నూర్వు రుదయించి రనుపమబలులు.
ఆదివసంబున నంబికాసుతున
కాదట భార్యవైశ్యపుత్రియందు
మతిమంతుఁడును, బుద్ధిమంతుఁడు, హితుఁడు,
చతురుండు, నయశాలి, సజ్జనోత్తముఁడుఁ,
బొదలు సుకీర్తినిఁ బొందుయుయుత్సుఁ
డుదయించె గుణవంతుఁ డుర్వీశుఁ డలర.
జనియించె భాగక్షేమంబున నొక్క
తనయ దుస్సలయనఁ దల్లి మోదింప.
సుతగతి నీరీతి నూటయొక్కండ్రు
సుతులుదయించిరి సుకృతాధికమున.

అన్నిప్రకారంబు లటు మహాప్రేమ
తన్నాత్మనలరింప ధరణిపాలుండు,
నలి జాతసంస్కార నామసంస్కార
ములు మునిసహితుండై కూఁడ నొప్పఁజేసి,
దాదులచేతికిఁ దనయవర్గంబు
నాదటనిచ్చుచోఁ, ననవరంబెఱిఁగి
పదరక భీష్ముండుఁ బౌరులు బుధులు
మొదలైనవార లిమ్ముల నేఁగుదేరఁ,
బ్రాకటంబుగఁ గురుపతితోడ నప్పు
డేకాంతమునవచ్చి, యేపుమైనిలిచి
వెలవఁగ విదురుండు విభునకిట్లనియె :
" ఎఱిఁగింతునొకమాట యిది వేళగాన,
నెట్టనధృతరాష్ట్ర, నీపెద్దకొడుకు
పుట్టినదినమున భూకంపమయ్యెఁ ;
బరికింప నూఱుకంబంబుల మేడ
ధరఁగూలెఁ బ్రతిమలతఱచుతోఁగూడఁ ;
దోఁచె వెండియుఁ బెక్కుదుర్నిమిత్తములు ;
పూఁచి చెప్పఁగరాదు భూపాల, నీకు ;
అవిరళగతి విను మదికారణముగ
నవిరళ జనసంక్షయంబౌను ; దీనఁ
గులమెల్లఁ దెగటార్చు [1] కుమతిగాఁగలఁడు ;
వలవదు చంపవె వానినొక్కరుని !
ఉన్నారుసుతులు యుయుత్సుండు నీకుఁ ;
జెన్నార [2] వేయిలోఁ జదురును బోడు.
కాన, సుయోధనుకారణంబునను
బూని యుపాయముల్ పుట్టకయున్న ! . . . .

---

1. కోటి. (కోటియని వ్రాసికొనిరి) 2. కల్మిలో [illegible]

పుత్రమోహముమాని, పౌనర నీయుగ్ర-
పుత్రుని విడువుము భువియెల్లఁ బొగడ.
[1]నాకంటె నీ కిట్టు నలిఁ జెప్పహితులు
భూకాంత, యెందును బుట్టుదురింక!
అన్నవు; నీకు నే నర్థిఁదమ్ముఁడను;
మన్నించి యీమాట మాదనిత్యకోనుము".
అనినఁ గోపాంధుఁడై యాగాంధుఁడనియెఁ:
"తనయులఁదునుమాను తండ్రులు గలరె!
మునుమును బుట్టిన మోహంపుఁగొడుకుఁ
దునుమాడి బ్రదికెడి ద్రోహులుఁగలరె!
ఇది యేమిమాటగా నిచ్చనోనాడి!
తదినీకుఁ బాడియే యకట! దుర్బుద్ధి!
వాక్రువ్వరాని యీవాగ్దోష మేను
నేక్రియఁ బాపుకో నెన్నుదు మదిని!
వినవచ్చుమాటలు వినవచ్చుఁగాక,
వినరానిమాటలు వినవచ్చునెట్లు!
ఈతప్పుగాచితి నిఁకఁదమ్ముఁడనుచుఁ;
పాతకంబులఁబల్కఁ బాడిగా దుడుగు".
అని విడనాడిన, నాబాలుచేతఁ
దనప్రేఁగు దిగునని ధర సంతసిల్లె.
అంత నంతకుమున్నె యాపాండురాజు
గొంతి నుత్తమకాంతఁ గొనియాడిపలికె:
"వనిత, యీపుత్త్రుని వలనొప్పఁ జూచి,
యెనరంగ సంతోష ముబ్బుచున్నదియు;
ఎలమి నెవ్వఁడుగల్గ నీజగత్త్రయము
....

1. నాకంట నీకంట నలిచప్పహితంబు. (మూ)

ఒక్క సూనుఁడువలె నఁల్లోకబలుఁడు
గ్రక్కున యత్నంబు గావింతుగాక ;
భూరివహోమములేక పుత్త్రకామేష్టి
నీరూపమునను సన్నిధియయ్యె నాకు.”

భీమజననము

అనినఁ గుంతీదేవి ‘యట్లకా’ కనుచు,
ననిలుని నారాత్రి యాత్మలోఁదలఁచె.
తలఁచిన, నతఁ డెల్లతనువులయందుఁ
గలవేల్పుగాన నాక్షణమునవచ్చి,
మంత్రింప మనుజుఁడై మగువతో మదన-
తంత్రమార్గమున నాతఁడు ప్రవేశింప
నింతిగర్భముదాల్చె ; నేఁడునిండుటయు,
నంతంత గ్రహములు ననుకూలగతుల
వింతమైవర్తింప, విపులప్రతాప
సంతోత్సాహునిఁ జండతేజునిని,
ఆ వాయుదేవుని యంశంబునందు
భావజాకారుని భామాలలామ
యొనర గాంధారి దుర్యోధనుఁ గనిన
దినమునఁ దనయు సుస్థిరతేజుఁ గనియె.
సురదుందుభులుమ్రోసె ; సురపుష్పవృష్టి
కురిసె ; వేదంబులు ఘోషించిపలికె ;
భయమయ్యెఁ గిర్మీర బకహిడింబులకు ;
జయజయధ్వనియయ్యెఁ జదల నెల్లెడల ;
తనయునివీక్షింపఁ దా వచ్చెననఁగ
ననుకూలపవమానుఁ డల్లన వీచె.
హేమకిరీటుల్ల నితఁడు శాత్రవుల
భీమంబుగా నాజి భేదించుఁగాక,

సుతశక్తి భీమసేనుండితఁడనుచు
నతని పేరెఱిఁగించె నాకాశవాణి.
భూతలాధిపుఁడంతఁ బొంగుచు వచ్చి
సూతికాగృహములో సుతుమోముఁ జూచి:
'హస్తినాపురభాగ్య మన్న యీకున్న
నస్తమింపదు; వీని కగసాధ్య' మనుచుఁ,
గాంతేయుఁ బట్టంబుకట్టిన[1] కంటె
సంతోష మాత్మలో సంధిల్లనుండె.
పురుఁడువచ్చిననాఁడె పూఁబోఁడి యంత
సరసిలో మంగళస్నానంబు చేసి,
[2] నవరీతి నుదికిననారఘట్టంబు
సవతియిచ్చిన నది సంప్రీతిఁ దాల్చి,
యదురాజశేఖరు నుపహారమునకు
నొడిపిలి పాయసం బొప్ప[3] వండించి,
భామిని మాద్రిచేఁ బట్టించుకొనుచుఁ
గోమలి సుతు నెత్తుకొని పెద్దవేడ్కఁ
బోవుచో, నొకశైలభూరిరంధ్రమున
నావలఁ బులియుండి యదిమాంసమనుచు
ఘోషించి యది వేగ గొటగొటమనుచు,
భీషణగతితోడఁ బృథకడ కపుడు
గమికొన్నయాఁకటఁ గదియఁ జూచుటయు,
భ్రమసి భీతినిఁగూడి పాండుని దేవి
కొడుకునచ్చట కొండ[4] గుండులమీఁదఁ
బడవైచె మూర్ఛచేఁ బరవశయగుచు;
వైచిన, నాభీమువజ్రకాయమున
నేచినఱాలెల్ల నిసుమయ్యె నందు.

1. గట్టి. 2. నవవార. 3. వడ్డించి. 4. గుడ్డల. (మూ)

ఆలోన 'నోడకు'మనుచు భూపతియు
వాలిక విలు గుణధ్వని చెలంగించి,
దూలపుఁబోసి శార్దూలముఁ దునియ
వాలమ్ముఁ దేసి, యుర్వసుధేశుఁ డంతఁ
బవమానసుతుమీఁదఁ బడియున్న కుంతి
సవమానవతి నెత్తి, నందను నెత్తి,
'తను వెంతగట్టిదో యోతనయుఁన !' కనుచు
మనమున సంతోషసుహిమ లింపొంద,
దేవాలయమునకుఁ దెఱఁగొప్ప నేఁగి,
యా వేళ జగదంబ నర్చించి వేడ్క,
సతియును దానును సాష్టాంగమెఱఁగి,
స్తుతవచోరచనల స్తుతిచేసి రిట్లు :
"గౌరి, వారాహి, శాంకరి, దుర్గ, త్రిపుర-
భైరవి, శక్తి, జపారక్తవర్ణ,
ఫాలాక్షి, మధుమతి, పరతత్త్వ, జనని,
కాళి, కంకాళి, హ్రీంకారి, రుద్రాణి,
భుజగభూషణదేవి, పూర్ణేందువదన,
విజయ, శర్వాణి, దేవి, జ్ఞానమూర్తి,
వారాహి, చాముండి, వరదివ్యమూర్తి,
ఘోరదంష్ట్రి, కరాళి, కోమలి, ముగ్ధ,
గీర్వాణి, శాంభవి, కీనాశవంద్య,
నిర్వాణసంధాయి, నిఖిలప్రదాయి !"
అనుచు నివ్విధమున నభినుతిచేసి,
తనదేవియును దాను ధరణినాయకుఁడు
నొయ్యన నటపాసి యొగినుండుచోట
నెయ్యంబుతో నుండె నెలఁతలుఁ దాను.
ఈరీతిఁ [1]బుత్త్రుల నెందు నేమఱక
గారవంబునఁ బెంపఁ, గరిపురినంత,

1. భూమిని. (పా)

ధృతరాష్ట్రునకు వంశదీపకులైన
సుతులు నూర్వురు నొక్కసుతయును బుట్టి
యున్నవారనువార్త యుర్విపై మ్రోయ
విన్నవాఁడై, పాండువిభుఁడు మోదించి,
శూలివిక్రములైన సూనులు తనకుఁ
జాలనిలఁపున సాధ్వికిట్లనియె :
"తరుణి, విద్యలచేతఁ దనయులచేతఁ
ధరచేత సిరిచేతఁ దనియరెవ్వరును ;
ఇక్కగా నినువంటి యిల్లాలుగలుగఁ,
ఎక్కండ్రు గావలె బిడ్డలు మనకు.
శతమఖు నమరేంద్రు శతకోటిధరుని
బ్రతిలేని యాదివప్పతియైన యట్టి
యింద్రు నారాధింపు ; మింక నొక్కసుతుని
ఇంద్రవంశము నిల్పఁజాలినవాని,
మానితాటోపు సమంచితోత్సా[1]హు
[2] భానుసన్నిభ [3] దీప్తప్రభ గల్గువాని
నాచంద్రధర సురేంద్రాది దేవతలఁ
జూచి పోరాడ నిష్ఠురుఁడైనవానిఁ
గనుము ; కాంచినదాఁక గౌరీవ్రతంబు
ఘనతరనిష్ఠతోఁ గమలాక్షి, నడుపు ".
అనిచెప్పి, తా నొకయైంద్రమంత్రంబు
మునులచే నుపదేశముఖమున నెఱిఁగి,
యురుదైన నిష్ఠతో నమరాధిపతికి
ధర నేకపాదుఁడై తపము సేయుంగఁ,
బ్రత్యక్షమైవచ్చి పలికె వాసవుఁడు :

1. [illegible] 2. [illegible] 3. దీప్త. (మూ)

అర్జునుజననము

" సత్యశౌర్యుఁడు నీకు జనియించుఁగొడుకు ;
ఎంతటివానిఁగా నీవుచింతించి
తంతటిగుణవంతు నతిరథశ్రేష్ఠు
నిచ్చితి." నని చెప్పి యింద్రుండుపోవ,
నచ్చట వ్రతము సమాప్తమై కుంతి
పతియాజ్ఞఁ దలమోచి, పన భక్తియుక్తి
హితమతి వేఱొండు నిచ్చలోలేక
మునియిచ్చుమంత్ర మిమ్ములననుష్ఠించి,
తనమదిలోనున్న తాత్పర్య మొసగ
నమరేంద్రుఁదలఁచిన, నారాత్రివచ్చి
కమలాక్షికోరిక కరుణించి, యుపుడు
వరదుఁడై పాండుభూవరుకూర్మిసతికి
వరపుత్రదానంబు వలనొప్పనిచ్చి
పోయిన, నొకయేఁడు పూఁబోఁడి గర్భ
మాయతమతిఁ దాల్చి, యటయొక్కనాఁడు
ఉత్తరఫల్గుని నుడురాజు మెఱయఁ,
చిత్తరాగము సర్వజీవులఁ బొరయ,
విక్రమక్రమకళాన్వితసముద్భవుని
శక్రునంశంబున జగమెల్లఁ బొగడ,
జలజాక్షు రాముఁ గౌశల్య గన్నట్లు
కులదీపకునిఁ గాంచెఁ గొడుకు నుత్తముని.
అప్పుడు భాషించె నాకాశవాణి :
" ఇప్పాండవుఁడు ధీరుఁ డింద్రసన్నిభుఁడు ;
కార్తవీర్యార్జునుగతి నాజిలోన
మార్తురఁ దెగటార్చు మహితాత్ముఁడగుట
నర్జుననామధేయంబున నమరి
నిర్జరాధిపునైన నిర్జించు నాజి ;

భర్గుఁ డా నక్కటిబవశాన గెలిచి,
మార్గణరాజంబు మహిఁ బొందఁగలఁడు ;
బొందితోడన యింద్రపురమున కేఁగి,
యందు రాక్షసకోటి వాఁగిచంపఁ గలఁడు;
అనలుని మెప్పించి, యుపదంబు కిల్లుఁ
దానలు ¹రథ్యములుఁ గేతువుఁ గాంచఁగలఁడు ;
ఇతఁడు రాజులఁ గెల్చి, యెలమి ధర్మజుని
నతివేడ్క రాజసూయంబు చేయించుఁ ;
గతలేల ! యితఁ డింద్రుఖాండవవనము
చతురుఁడై కాల్చు వాసవుని నోడించి ;
యుత్తరఫల్గుని నుదయించెఁ గానఁ,
బ్రాత్తిగా దితని ఫల్గునుఁడనఁ జెల్లు ;
నితఁడీశ్వరునిఁగూర్చి యెలమిమైఁ దపము
చతురుఁడై కావించు జగమెల్లఁ బొగడ. ”
ననునంత దేవత, లఖిలసంయములు,
మనువిశ్వవసువులు, మారుతంబులును,
గరుడగంధర్వులు, గ్రహతారకాదు
లరుగుదెంచిరి కూడి యర్జునుఁ జూడ.
పాండురా జప్పుడు పరమమోదమున
దండప్రణామముల్ తగ నాచరించి,
యందఱఁగూర్చి: “ కృతార్థుఁడనైతి ;
నందనఫలసిద్ధి నాకబ్బె నేఁడు ;
ఈకురుకులమెల్ల నేచివర్ధిల్లె ;
నాకు నెంతయుఁ గల్గె నాకలోకంబు ;
కడువేడ్క వివిధలోకంబులవారిఁ
బొడ ²గాంచుటా యెఁగా ! పుత్రుఁగనుట ;

1. రథ్యంబు. 2. గాంచుటయొనుచో. (తా)

నెదురుగా నట్టి యీ రేతెంచురక్కు!
పొదలు దివ్యుఁడఁగాన! బొందితో నేను."
అనుటయు, దేవత లతనిఁ గీర్తించి
చని రంత నిజనిజసదనంబులకును.
కుంతికి నీరీతిఁ గొడుకులు గలుగ
సంతతోత్సాహుఁడై, సంభ్రమం బెసఁగ
నంతట శతశృంగమందుఁ బాండుండు
సంతోషచిత్తుఁడై, నయములలర
సతులతో సుతులతో సతతంబు గూడి
యతివినోదములఁ బెంపలరుచునుండె.
ఆలోన మద్రరాజాత్మజ మాద్రి
భూలోకవినుతులఁ బుత్త్రులఁ దనకుఁ
బడయనుపాయంబు వదికింపలేక,
కొడఁదలోఁ బలుమాఱు నిట్లనితలఁచె:
"కోరినతనకోర్కి కొదవపడకుండ
వారిజానన కుంతి వసుధేశుఁడలర
సురుచిరాకారుల శూరుల ఘనుల
గురుమతితోఁ గాంచెఁ గొడుకుల మువురి;
గాంధారి కొడుకులఁ గాంచె నచ్చోట
బంధుగలీలలఁ బరఁగ నూర్వురను;
నతికొక్కఁగా నారునోచిననోము
నతివేడ్క నే నోమనైతినో కాక!"
అనితలపోసి యయ్యధినాథుకడకుఁ
జని, మాద్రి దుఃఖించి దానొప్పఁబలికె:
"ఆఁడుపుట్టువుపుట్టి యక్కట! నాకుఁ
బోఁడిగా లేదయ్యెఁ బుత్త్రలాభంబు;
కొడుకుల నాతోడికోడలు గాంచెఁ
గడువేడ్క నూర్వురఁ గ్రమముమీఱంగ,

కుంతీమహాదేవి కొడుకుల ముగురఁ
గంతుసమానులఁ గర మొప్పఁగాంచె;
నెక్కడినాజన్మ! మెక్కడిబ్రతుకు!
అక్కట! వగలపాలైతి నే నిపుడు!
పసపార్చి, చన్నిచ్చి, పలుమారుచీరి,
కొసరుచు ముద్దాడి, కొక్కడై వార
నక్కున నురమున నత్తుకుఁబెనుప
నొక్కఁడైనను నాకు నుదయింపఁడయ్యె!
కొడుకులులేనట్టి గొడ్రాలినునవు
అడవిఁగాచినవెన్నెలై పోవుఁగాదె!
మంత్రమేమియు నేర; మాఁగోడ మదన-
తంత్రమీవెఱుఁగవు; తనయుఁడెట్లొదవు!
సవతియు నీవును జనఁబుట్టగలిగి,
నవనీశ, నాకురా నభవుఁ డీఁడయ్యె!
దేవిచే మంత్రోపదేశంబు నాకు
దేవ, యిప్పింపఁగదే!" యన్న నతఁడు,
వేలెడునిడుపులై వ్రేలెడుకురులుఁ
దూలెడునడపులుఁ దొక్కుమాటలును
ముద్దుగానొప్పెడి మూఁడేండ్లకొడుకు
నొద్దన ధర్మజు నునిచినదానిఁ,
'చేఁపప్పి ప్రిదిలిన [1] చిన్నిత్రేఁకమున
జాతిచట్టువమీఁద రవమయ్యెఁదొల్లి;
ఇంతమహాసత్వ నిట్లుధరించు
నంతటిదానఁగదా!' యను వేడ్క
నలమి నాభీము రెండేఁడులవాని
బలమొప్ప నూరులపైఁ దాల్చుదానిఁ,

---

1. చిన్ని తెంకిపను. (మూ)

గలశజుచే వీఁగు ఘనతఁ బెంపొందఁ
గలఁడనంగను గుచకలశంబులోని
[1] పాలిచ్చువనఁదోపఁ బరఁగునొండొక్క-
బాలుఁ జన్నిచ్చుచు భరియించుదాని,
మిన్నంతవేడ్కతో మృదుశయ్యమీఁద
నున్నకుంతీదేవి నొయ్యనఁ గదిసి :
" యీమాద్రి రక్షింపు ; మిది నీకుభరము ;
[2] భామ, నీకంఠయుఁ బరమపుణ్యంబు ;
[3] నీకిమె చెల్లెలు ; నీకిట సెపుడుఁ
జేకొని శుశ్రూష చేయుఁ ; గావునను,
ఇమ్ముగా ముని నీకునిచ్చినమంత్ర
మిమ్ము సత్కృపతోడ నెలమి నీ. " వనుచు
మాద్రిచందము చెప్పి, మంత్ర మిప్పించి,
మాద్రికిట్లనియె నమ్మనుజనాయకుఁడు :

కవలజననము

" జగదేకవిఖ్యాతచరితు లశ్వినులు ;
మగువ, నానాజ్ఞానమహితులశ్వినులు ;
వారి నారాధింపు వచ్చెద. " రనిన,
ధారుణీశునియాజ్ఞఁ దరళాక్షి మాద్రి
యిచ్చలోఁదలఁచిన, నిరువురశ్వినులు
వచ్చి నిశావేళ వరమిచ్చిపోవ,
హిమకరనిభగర్భ మేఁదాది దాల్చి,
యమడలఁగాంచె నయ్యశ్వినులందు.
విహితప్రతాపులు వీరలు నకుల
సహదేవులనుచుఁ బుష్కరవాణిపలికె.

1. పాలిచ్చువనబరగునొక్కంటి. 2. భామినికంఠయు. 3. నీకిట చెల్లెలు. (పా)

ఘనతం బాండునిమనఃకమలంబు విరియ,
వనయుంబు గొంతియు నాత్మలోఁ బలరం,
గామునిశరములు కల్పవృక్షములు
నామహాదేవుని యయిదు మోములును
ఈరూపములఁదాల్చి యిలఁ బుట్టెననఁగ,
భూరి తేజంబులఁ బొగ ముదీపింప,
ధర్మజ భీమ సుత్రామజ [1] యములు
పేర్మి నానాఁటికిఁ బెరిగి పెంపొంది.
కీర్తి నందను లేఁగుఱు గలిగి
పౌరవకులకర్త పాండుభూభర్త
శతశృంగగిరిమీఁద సతులును దాను
వ్రతధారియైయున్న ; వసుధలో నంతఁ
బడఁతులతోఁగూడఁ బాండుభూవిభుఁడు
అడవికి వేఁటమై నర్థిఁబోవుటయు,
మృగశాపభయముగ్రమ్మిన రాజ్యముడిగి
పొగడొందఁగాఁ దపంబునకుఁజొచ్చుటయు,
దేవతావరములఁ ద్రిదశేంద్రసముల
నేవురఁబుత్త్రుల నెలమిఁ గాంచుటయు,
విని వసుదేవుండు వేడ్కలువొదువఁ
దన [2] కూర్మిచెలియలిఁ దనకూర్చుమఱఁదిఁ
దనమేనయల్లుండ్రఁ దగమద్రసుతను
'గనుఁగొనిర' మ్మని కశ్యపుననుప,
నావురోహితుఁడేఁగి యఖిలతంత్రముల
నాపాండుభూవరు [3] నర్థి దీవించి,
వరరత్నభూషణావళులు వేర్వేఱ
వరుదారఁగా నిచ్చి, యాకుమారులకు-

---

1. శతలు. 2. భ్రాత. 3. నర్థితో గాంచి. (మూ)

నలిమీఱఁ జౌలోపనయనాదివిధులు
కొలఁదికగ్గలముగాఁ గోర్కెనొనర్చి,
1 విదితశాస్త్యులఁగాను వేదశాస్త్రములు
చదివింపుచుండె నాసంయములలర.

వసంతోదయము

అంత వసంత మత్యనురక్తి జగము
లెంతయునలరంగ నెలమిదైవార
2 వాత్తె భూభువనమందఖిలజీవులకుఁ
జిత్తానురంజనశ్రీ యుల్లసిల్ల.
తరువులామధువునఁ 3 దలఁగుప్రాయములు
తిరిగివచ్చుట యెల్లదిక్కులఁ దెలిపె ;
సలజీర్ణపర్ణంబులనియెడు 4 నరలు
5 తలఁగి శీతవ్యాధిఁ దగులుట 6 దెలిపెఁ ;
7 ' కురుకుమారకుల శాకులపాటు గలుగు
సరయుంగనిటమీఁద ' నని చెప్పుకరణిఁ,
దాడిమలతోసూడి తోడ్తోడ ధాత్రి
8 నడరంగఁ దరులఁ గారాకులు దుల్లెఁ ;
బొరిపొరిఁ బాండవాభ్యుదయుంబునకును '
బరికింప విదురాదిబంధుచిత్తంబు
విలసితంబుగఁ బల్లవించునిమాడ్కి
9 లలి నంచుఁ దరులఁ బల్లవము లొప్పారెఁ ;
గోకిల శుక భృంగకులములఁ బిలువ
నాకులువెట్టిన ట్లాకులఁబెట్టె ;
సుమనోవిలాస భాసురలీలఁ జెలఁగి
సమబుద్ధిఁ గీర్తివాసనలఁ బాండవులు

---

1. విదదశరథులకును. 2. ప్రాత్తిభూర్భువనాలి నఖిలజీవులకు. 3. దలుకు.
4. నరులు. 5. తగిలి. 6. దెలిసి. 7. కురుకుమారులకు గుఱపాటుగలుగ.
8. నడరంగ. 9. లలిదరులందు పల్లవములొప్పారె. ([illegible])

అమరంగ నొప్పునుసుభంగిఁ గరులు
సుమనోవిలాసభాసురలీలఁ బొగడ ;
ఫలియించెఁ బాండుభూపతితపంబనఁగ
ఫలియించె వృక్షమాల్ పాయకక్రొత్తడల ;
పులయూచపాంబున సొలయుచుఁ [1] గదలి,
జలజాకరంబులఁ జెలువున నోలాడి,
పరువెత్తి, కొలఁకువ్యాసబలసి, ప్రాంతంబులఁ
జరఁగుపూమొగ్గలఁ బగువు పెత్తించి,
తెలియఁబుప్పొడులైన తీగెజవ్వనుల
తలిరాకుచెఱఁగైన దాఁకినో యనఁగ
ఘనకళంకఁ జరియించునిగనిగ గంధాద్రి-
యనిలుండు చల్లనై యుల్లసిల్లె ;
వీఁగుచు లేఁగాలి [2] విటపతలమీఁద
నూఁగెడువిటపులయుపరిభాగముల
నాలికలుగతి రాలె నుత్ఫుల్లకుసుమ-
వలమాన మకరంద వరఘర్మజలము ;
వేఁట పాంథులమీఁద వెడలుచో మరుని
మీఁదైన గండుతుమ్మెద నల్లప్రజకుఁ
దావుకొలుపులుచూపు తావు లనంగఁ
గ్రోవుల తావులు గూర్చె మధుంపు ;
అవిరులందు నొయ్యన దూరిదూరి,
[3] క్రేవలరసము పుక్కిటఁ బట్టిపట్టి,
పొదబొట్లువడకుండఁ బుప్పొడి యులఁది,
నుడిసి మైదొలుఁగక సోలియాడుచును,
బలువిధంబులఁ [4] బాఁటి, పంచమశ్రుతులు
పలికెడు చిలుకలబలగ మొప్పారె ;

1. జగిలి. 2. విటపుల. 3. కేవిపులరసము. 4. పోఁ. (మూ)

1 చిగురాకు లారగించినచూతపసుకఁ,
బాగరిపులోచనంబులఁ గెంపు గదుర,
బలుపసెఁ జిగురుజొంపములలోనుండి
కలకుంగఁ గోకిలగము తెలుఁగించెఁ ;
దెల్లఁగాఁబూచినతిలకంబుప్రాం
మొల్లంబుగాఁ 2 బూచి మోదుగు 3 పొదల
నాఁటియీశ్వరు 4 ఫాలనయనాగ్నిశిఖల
నాఁటిన పొందు మన్మథుఁ దలఁపించెఁ ;
జొక్కి తెఱంగులై చెఱయు తావులకు
నెక్కుడుమూఁగుచు మోది మెక్కుచుఁ
జంచరీకములు బిసాటంబునిగ్గి,
నిల్చి యొందును వ్రాలనేగకయుండె ;
గండుఁగోయిల జంకె గర్వంబులుడిగి
మిండలఁగవయుకాముకులగో సాగి ;
నడవుల కేఁటసేయుచు బుష్పధూళి
వడి మృగంబుల కొక్కవన్నియదు దెచ్చెఁ ;
గ్రమమొప్పఁ గమలాకరంబులై చాలఁ
గమలాకరములొప్పెఁ గడుగన్నువగుచుఁ ;
దనము బాణములను దైవంబులైన
ననుపమగతి శిరసావహింపంగఁ,
దనవిల్లు లోకముల్ దగఁ గొనియాడఁ,
దను నల్లవారుఁ జిత్తజుఁడనిపొగడఁ,
గడఁగి నిశ్చలకీర్తి గాంచిన 5 మరుఁడు
గడు వడిగల్గు చిల్కలరథం 6 బెక్కి,
యావలఁగదలి, మీనాంకంబు మెఱయు,
వావిరిఁ గమ్మపూవాలమ్ము లేర్చి

---

1. చిగురాకులాగినించుచెంచుక మొగసి. 2. బూచి. 3. ప్రోల. 4. యూల. 5. మధుఁడు. 6. విచ్చి. (ఇూ)

దండెత్తి యేమని తన[1] మున్నడప,
నొండొండ జగముల సుఖశోభ నొసగఁ,
గలఁగొని రతి[2] కేళిఁ గడఁకల[3] నాఁటి,
తల కురు లెఱుఁగక తమఁబడువారి,
సంగతిఁ గాంతలచనుగుబ్బలనెడి
లింగంబులను గౌఁగిలించినవారి,
మనలక సతులకమ్మని మోవులనెడి
కసవుల మఱువక గఱచినవారి,
ననువారఁ దోయజాతాక్షులపిఱుఁదు
లను పుట్టలెక్కి పాయక యున్నవారి
మన్నించి, విజయుఁడై, మఱియు లోకమున
నున్న జీవుల నేయుచుండె నొండొండ.
చిత్తవికారంబు శివునంతవాని
హత్తఁజేసినయట్టి యాఋతువునకు,
అట పాండుభూపాలుఁ డంగసంభవుని
పటుబాణపాత వ్యాప్తుఁడై యాసి,
మానంబు తన కనుమానంబు గాఁగ
మానినవిరహాగ్ని నుడుకుచునుండి,
మాద్రిపట్టఁగరాని మానితాకార-
మాద్రిపై మోహంబు మరలింపలేక,
శాపంబుకతముగా జనియించుభీతి
నేపార నలయుచు నిట్లున్నయంత,

పాండుని మరణము

వనజాక్షి మాద్రి భూవరునికట్టెదురఁ
దనరూపునకుఁదగఁ దద్దయువేడ్క-

1. [illegible] 2. [illegible] 3. [illegible] (మా)

లేమ కుంతీదేవి లేనిప్రొద్దునను,
గాముఁ జేర్చినవాఁడు గానిప్రొద్దునను,
మెఱుఁగుఁజన్నులమీఁద మృగనాభి యలఁది,
నెఱిఁ గేఁదగిరేకులనిగ్గు వట్టించి,
మొల్లమై నిగిడిన ముక్తాలసరాలు
మొల్లమొగ్గలు గ్రుచ్చి మొలనూలుగట్టి,
సొంపైన గుయిదీఁగెసాస్తులసరాలు
సంపంగిరేకులు సంప్రీతిఁ దాల్చి,
తెగగలకస్తూరితిలకంబువాలు
మొగలిపువ్వడి గోటిమొన నత్తి దిద్ది,
జిగిమొక్కలు మెఱుఁగులు [1] జీరలువాలు
చిగురాకు చంద్రికచీరధరించి,
పొన్నలుఁ బోగడలు బొండుమల్లియలుఁ
గ్రొన్ననలును గీలుకొప్పునఁదురిమి
వనలక్ష్మిగతినున్న, వసుధాధిపతియు
నానర నగ్గరఁబోయి సొరసుకయుండి,
గురుభక్తితో నంత గొంతి విప్రులకు
పరసాన్నములఁ దృప్తిసలుపుచునుండి
తన్ను నేమఱుట చిత్తములోన నెఱిఁగి,
క్రన్నన నప్పు డేకాంతంబునందు
దండితారాతి యుద్దండవిక్రముఁడు
పాండుభూపాలుండు భావజాకులికి,
సంయమియిచ్చినశాపంబు మఱచి,
సంయతహృదయ [2] విస్రబ్ధతమఱచి,
పొలుపారు వనపుష్ప భూషణంబులను
లలిమీఱి భవపుష్పలతిక చందమునఁ

1. తీయతివాయు. 2. విసంభృత. (పూ.)

చెలువారు నమ్మాద్రిఁ జెప్పరఁగదిసి,
వలదనివారింప వలనొప్ప నతఁడు
ఆలింగనముసేయ, నబల వాపోయి:
“ హాలయ్య! మఱచితిరే గుఱు సన్న నీవు!
వనము నీయుద్యానవాటిక గాదు;
వనము నీదువిలాససౌధంబు గాదు;
మునులలోఁ గొందఱు మానవులైన కాదె!
మన మున్నవారము మనమున్నతముగ!
పదరకు; రాకు; సైఁపఁగకు; పట్టకుము;
కదియకు.” మనుచు నంగన పోవఁబోవ,
సలలిత పల్లవశయ్యాతలంబున
బలిమిమై నదరంటఁ బడఁకొని యంటఁ-
బట్టి, భావజకేళిభరితసామ్రాజ్య
పట్టాభిషిక్తుఁడై పాండుభూవిభుఁడు
ప్రాణంబువిడిచినఁ, బఱతెంచి కుంతి
ప్రాణేశ్వరునిమీఁదఁబడి మూర్ఛనొంది,
దేవి మద్రకుమారి తెలుపఁగాఁ దెలిసి:
“ హావినిర్మలతేజ, హాపాండురాజ,
హాకురువర, ధీర, హామహాశూర,
హాకరుణాకర, హావీరవర్య,
ఎక్కడఁబోయితే! యేనులేనైతిఁ!
దక్కక తాఁకెనే తపసిశాపంబు!
దిక్కులన్నియుఁ గెల్చి దివిజులుమెచ్చ,
నక్కజంబుగ ధనం బపరిమితంబు
తెచ్చి, యగ్రజుఁడైన ధృతరాష్ట్రవిభున
కిచ్చి యాగంబు సేయించితివీవు.
నీయంతశూరుండు, నీయంతసుకృతి,
నీయంతకారుణ్యనిధి యెందుఁగలఁడు!

ఎక్కడిమధుమాస! యెక్కడిమాద్రి!
యెక్కడిసంభోగ! మిందేమిగలదు!
పలుకులేటికి, మాద్రిపైఁగన్ను వేసి
మొలఁగునిన్నెఱిఁగియు మేముమఱచితిమి.
మునిశాపచరమసముద్రంబునందు
మునిఁగితే కురురాజ! మోహనాకార!
మొగి శాపబడబాగ్ని ముట్టిసనీవు
జగదీశ, పోయితే జలధిగంభీర!
సంయమీశ్వరు శాపచటులాగ్నిచేత
నొయ్యనఁజిక్కితే! యదురాజవంశ!
[1]వనితేక్షణములను వలలోనఁ దవుల
ననిపెనే! సూనసాయకు వేఁటకాఁడు;
అక్కాంతనెఱి [2]కురులను నురులందుఁ
జిక్కితే! కౌరవసింహాంబ! నేఁడు;
బ్రాహ్మణులకు నేఁడు పాయసాన్నములు
బ్రహ్మార్పణంబుగా భక్తినేనొసఁగ,
నెడచూచి మఱిగదా! యిట్లుచేసితివి;
పడఁతికై చావంగఁ బాడియే నీకు!
అసమాస్త్రదివసంబులంటెఁ గదయ్య!
యసము దింపక యుండుమంటెఁ గదయ్య!
ప్రాణేశ, నన్నీవుపాసిన వెనుక
ప్రాణంబు లేలొకో పాయవు నన్ను!
తపసులు వెఱఁగంద దప మర్థిఁజేసి,
విపులపుణ్యుల ధర్మవిదుల నందనుల
నమరులవరమున నర్థితోఁ గాంచి,
యమరలోకంబునకరిగితివయ్య!

---

1. వనితవీక్షణవలలోఁ దవుల. 2. గురుఅనురుల చేత. (పా)

సుతులఁగాంచితిగాని, సుతులుర్వినేలఁ
గుతలంబు మెచ్చఁ గన్గొనఁ గానవైతి!
ఈయాత్మజుల నిప్పు డెవ్వరికిచ్చి
పోయితివో! పాండుభూపాలతిలక!
ఇంక నెవ్వరు మాకు నిచ్చోటదిక్కు!
ఇంకఁబాలైతిఁగా యీశోకవహ్ని!
పరికింపఁజాల నీబాలురవిడిచి
యరుదెంతు నీవెంట." ననునంత, మాద్రి:
"ఇమ్మెయి మృగశాప మెఱిఁగియు నెఱిఁగి,
వమ్మైన నాబుద్ధి వరదఁబోవిడిచి,
రొడలు[1] మఱచినయట్టిరొప్పనిదానఁ;
గొడుకులఁ బెంపంగఁ గుంతి, యే నేర.
వసుధేశ్వరునకు నావలననగాదె!
యసువులు దోలఁగంగ నక్కటా! వలసె.
నాకెడయిమ్మింక నలినాయతాక్షి,
యీకురునాథుతోఁ నేఁగెద నిపుడు;
తనయులరక్షింపు తరుణి, నీవుండి;
ననుబంపు నరనాథునకు సహాయముగ.
నితని నేమఱినట్ల నే నిల్తునేని,
సుతుల నేమఱుదును శూన్యాటవులను.
కావున, నామాట గాదనకిపుడు
వేవేగ నను బాండువిభుఁగూడననుపు."
అనుచు రాజేంద్రుశయ్యకు చాటుకొనిన,
మును లంత శోకాబ్ధిమునుఁగుచువచ్చి
రొప్పుగా నందఱు నొగిఁగూడి, కుంతిఁ
దప్పకయూరార్చి తమలోన ననిరి:

1. మరుపని యుట్టి. (మా)

" ధరణీభరంబు బాంధవరక్షణంబు
నరయంగవిడిచి ఘోరాటవిచేరి,
తనకును శరణంబు తాపసులనుచుఁ
జనుదెంచి తప మర్థిఁ జాలంగఁజేసి,
సురలవరంబున సూనులఁ గాంచి
పరలోకగతుఁడయ్యెఁ బరికింప జగము ;
మనుజేశ్వరుఁడు నమ్మి మగువలుఁ దాను
మనలోపలనయుండె [1] మనబందు." యనుచు
మూరెడు నేరెడు మామిడి మఱ్ఱి
యారావి శమి మోదుగాదిగా వెదకి
వట్టిపోయినతుండ్లు వారక తెచ్చి,
యొట్టి యయ్యిరువుర కుచితాగ్నియిచ్చి,
యయ్యస్థి నీటిచే నందంద తడిపి
చయ్యన నవదర్భశాఖలఁ బొదివి,
కుంతికిఁ గొడుకులకును శోకమార్చి,
యంత వారలతోడ నయ్యస్థిగొనుచు
నచ్చటనిలువక యిభపురంబునకుఁ
దెచ్చిరి పదియేడుదివసంబులకును.

పాండవుల హాస్తిపురప్రవేశము

పౌరు లంతకుమున్న పాండునందనులు
వారక చనుదెంచువార్తల కలరి,
చదురొప్ప నానందజలధినోలాడి
కదియుచుఁ దమలోనఁ గడఁకనిట్లనిరి :
" పాండునిభాగ్యంబు పల్లవింపంగ,
నిండుగొంతెమకడుపు నిండివెలుంగ,
పరమునఁబుట్టిన వంశవర్ధనులు
వరుస వచ్చుచునున్నవారుపో వీరు..

1. మనకుంబోదనుచు. (మూ)

అండజులోపల నధికమై యగ్ర
మందున ధర్మరూపాకృతిదాల్చి,
జలనిధిపర్యంత సకలభూతలము
వెలయనేలెడుచిహ్న వెరవొప్పఁగలిగి,
ప్రకటంబుగ సార్వభౌముఁడై మించి,
యాకడ మనవోంట్లనెల్ల రక్షింప
నాకీశవైభవోన్నతితోడ మెఱసి,
జోకవచ్చెడు ధర్మసుతుఁ డల్లవాఁడె;
ఆతనివెనుక మహాధురంధరుఁడు
భీకరాకృతితోడఁ బెంపగ్గలింప,
'ననిమొనఁ దనకెదురైనరాక్షసుల
గనియలు తునియలుగాఁ జేతు' ననుచుఁ
గడఁగి కయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వుచును
వడివచ్చుచున్నాఁడు వాఁడుభీముండు;
కడిమిమై రాము భార్గవరాముకరణి
గడిచేరి చాపసంకలితుఁడై మెఱసి,
వికటశాత్రవ వీరవిత్తితఁడనఁగఁ
బకపకనవ్వుచుఁ బావనివెనుకఁ
గనుఁగొని తమయన్నకనుసన్న మెలఁగ
వినయంబుతోవచ్చు విజయుండు వాఁడు;
మాద్రికుమారు లిమ్మహిఁగరుణాస-
[1]ముద్రులై వినయసమున్నతి వెలసి,
సలలిత భూతభవిష్యద్వర్తమాన
కలితాత్ములై మించి కడఁకఁబెంపొంది,
చనువొప్ప నకులుండు సహదేవుఁడనఁగ
వెనుకొని విజయునివెనువెంటఁగొలిచి,

---

1. ముద్రులై వెలసి సముద్రములై వెలసి. (మా)

పనిగొన నఱలేనిభక్తి దీపింప
నొనరంగ వచ్చుచున్నారు వారె.
ఈదివ్యపురుషుల నిటు గన్నకుంతి
యేదైవములకన్న నెక్కుడై మించి,
యల్లదె వచ్చుచు నట మనమీఁదఁ
జల్లనిచూపులు చల్లుచున్నదియు ;
దేవమూర్తుల వారిదృష్టింత." మనుచు
వేవేగ నెదురేఁగి వీక్షించువారు,
నేవీధివత్తురో యెఱుఁగరా దనుచు
నావీధి కావీధి కరిగెడివారు,
'రాజమార్గంబున రాఁబోవరాదు ;
వాజులు రథములు వారణంబులును
సందడించెడు.' నని సౌధంబులెక్కి
కందర్పమూర్తులఁ గనుఁగొనువారుఁ,
జల్లగాఁ గస్తూరి జాజులుఁ గలిపి
చల్లెడువారునై సంభ్రమింపఁగను,
విదురుని భీష్మాదివృద్ధుల సతుల
నెదురుగాఁబుత్తెంచి, యిభపురాధిపుఁడు
ఆఁడువారలు మోచునందలంబెక్కి
పోఁడిగాఁ గుంతిఁ బూఁబోఁడి రాఁబనిచి,
పెద్దకొల్వుననుండి బిడ్డలరాక
తద్దయుఁగోరుచోఁ, దాపసోత్తములు
పార్థులఁదెచ్చి భూపతికిమ్రొక్కించి,
యర్థి నంతఃపురి కాకుంతిఁ బనిచి,
జగదీశుచేతఁ బూజలు వారు వడసి
తగినపీఠకములఁ [1] దమయంతనుండి :

1. తరువాత. (మా)

“ఓన్యాయధృతరాష్ట్ర, యోధృతరాష్ట్ర,
ధన్యులు వీరె నీతనయులేవురును ;
వరుస నంతక వాయు వాస వాశ్వినుల
వరములఁబుట్టినవంశవర్ధనులు ;
ఇతఁడుయుధిష్ఠిరుం ; డితఁడుభీముండు ;
ఇతఁడర్జునుండు ; వీరిరువురుఁగవలు
[1] నకుల సహదేవ నామ నాయకులు ;
ఒకభేదమునులేక రూపము వీరి ;
నిరువురుమాద్రేయు లీపృథాపుత్త్రు
లరయ భూపతిచావ నరుదెంచినారు ;
మాద్రి యాతనితోడ మరణంబుఁబొందె ;
ముద్రగా నిదె యస్థి మూఁచితెచ్చితిమి ;
పట్టితిమొకరీతిఁ బడకుండఁ గుంతి ;
నట్టివారికి వలదే తల్లినీడ !
ఓసరింపక వారి కుత్త్రక్రియలు
చేసి యీశిశువులఁ జేపట్టు.” మనుచు
జననాథునకుఁ జిత్త్రశల్యంబులైన
యనుజునిశల్యంబు లాపొంత నునిచి
మునులుపోయిన, రాజు మూర్ఛిల్లి తెలిసి,
తనయులు భీష్ముండుఁ దానుఁ దల్లులును
విదురుండు సచివులు ద్విజులు గాంధారి
మొదలుగాఁగూడి తమ్మునకు వాపోయి,
భూదేవసహితుఁడై పురజనుల్ గొలువ
నాదేవనదికేఁగి, యమసూతి [2] చేత
నొద్ద వేదవ్యాసుఁడాజ్ఞయైచెప్ప
ముద్దుతమ్మునిశల్యములు సంస్కరించి,

1. నకులుండు. 2. చెంత. (మూ)

స్నానతర్పణములు శ్రాద్ధాదికములుఁ
బూనినిర్వర్తించి పురమునకరిగి,
కొంత [1]దుఃఖంబాఱి క్రొత్తగా [2]నిండ్లు
కుంతికిఁ దత్పుత్త్రకులకుఁ [3]గట్టించి,
జలనిధివేష్టిత సకలభూతలము
నలమియేలుచునుండె'. నదియును గాక,
'వరుస ధర్మజ భీమ వాసవి యమల
పరిచిత [4]కీర్తనప్రకరంబు వినిన,
ధర్మాభివృద్ధియు ధరఁబాప [5]హానియు,
దుర్మదారిజయంబుఁదోడ్తోనఁ గలిగి
రోగంబులెల్ల నారోగ్యమౌ' ననుచు
బాగుగా వేదంబు పలికెడుఁగాన,
సొరిదిఁ బుణ్యశ్లోకసుఖుల పాండవుల
చరితంబు లెంతేని సరి చెప్పవచ్చు;
నైనఁగానిమ్ము, నాయాత్మలోవలను
నేనెఱిఁగినపాటి యెఱిఁగింతు వినుము;
అంతట నొక్కనాఁ డనఘుండు వ్యాసుఁ
డంతరంగంబున నానందమొదవ
నరుదెంచి, వినతుఁడై యాసత్యవతికిఁ
గరమర్థిఁ బలికె నేకాంతంబునందు:
"అతివ, యీసంసార మతిచంచలంబు;
మతిఁదలంపఁగ నెండమావులయట్లు
జలతరంగములట్లు సంపదలెల్ల;
నలిఁదలంపంగఁ బ్రాణములస్థిరములు;
కాయంబు విద్యున్నికాయంబు తెఱఁగు;
ప్రాయంబు లటు కతిపయదివసములు;

---

1. దుఃఖించిరి. 2. సుంతు. 3. గట్టింటి. 4. కీర్తిత. 5. హారము. (మూ)

గతకాలమే మేలు కమలదళాక్షి!
గతమైె [1] సౌఖ్యము వచ్చుకాలంబుకంటె.
కురుకులేశ్వరుపెద్దకొడుకు దుర్మార్గ
పరుఁడు, క్రూరుఁడు, మహాపాపమానసుఁడు;
వానితమ్ములు నట్టివారలు; గానఁ
బూని యీకురుకులంబునకుఁ జేటొదవు;
కరముగ్రముగఁ బ్రజాక్షయమును గలుగుఁ;
బోరిఁబోరి నేఁదలపోసిచూచితిని.
అనయంబు మఱి దాని నాంబికేయుండు
ననుభవించెడుఁ; గాని, యట్టి [2] కార్యములఁ
జూడక యిఁక వీరిచోటుచాలించి,
కోడండ్రఁదోడ్కొని, గురుబుద్ధితోడ
సుడియక విదురభీష్ములకెఱింగించి,
యడవులఁ దపము సేయఁగ నేఁగుమమ్మ!
తపమునఁగాని, యెంతయును వేఱొండు
ఉపమల గతియుండ దూహింప." యనుచు
నల్లనబోధించి, యంత వ్యాసుండు
తల్లిని మఱఁదండ్రఁ దపమునకనుప,
నరయ నమ్మునియాజ్ఞ నతివలు భక్తి
పెరవొప్పఁగాఁ దపోవేషంబుదాల్చి,
దారుణాటవినుండి తమతపోమహిమ
వారు ప్రాపించిరి వైకుంఠపదము.
ధృతరాష్ట్రుఁడిట నల్లదిక్కులనృపుల
కతిశయప్రాభవాయతిఁబెచ్చుపెరిగి,
'తనయులు, నాపాండుధరణీశసుతులు'
ననియెడుభావంబు లాత్మలో లేక

1. సౌఖ్యం. 2. కారణము. (మూ)

'కొడుకులు నూటయేగురు నా' కటంచు
నడనడ నాడుచు నెందు నేమఱక,
పెద్దగద్దియమీఁదఁ బేరోలగమునఁ
దద్దయుఁబ్రియముతో ధర్మనందనునిఁ
దొడలపై నిడుకొని, దొరయ ధర్మంబు
లడుగుచు రాచకార్యంబు దీర్చుచును,
భీమార్జునులలావు పేర్మిమైఁ గడఁగి
వేమఱు ఘనశత్రువిజయంబు [1] గనుచు,
నకులుని సహదేవు నన్నలచెంత
నకలంకమతికి [2] నందంద మెచ్చుచును
బాండునిమాఱుగాఁ బరికింపుచుండె.

బాల్యక్రీడలు, అసూయాంకురప్రాదుర్భావము

పాండుసూనులఁగూడి బాల్యంబునందు
దుర్యోధనాదులు తోడఁబుట్టువులు
గార్యార్థిమిత్రులై కడుఁబొత్తుగూడి,
సాముచోఁ జదువుచో జలకేళిచోట
వేమాఱు విలువిద్యవెసనేర్చుచోట
నిద్దఱిద్దఱుగూడి యేక్రియనైన
నుద్దులమనుచుఁ బెన్నుద్దులమనుచు
బయళుల నుప్పనఁబట్టెలాడుచును,
బ్రియమునటించుక పేరులాడుచును,
దీపు [3] పుట్టఁగ బిల్లదీపులాడుచును,
గోపురా నొడ్డనకోపు లాడుచును,
ఏటిలోతునఁజొచ్చి యీఁదులాడుచును,
[4] ఏటిపారవుమ్రాఁకు లెక్కియాడుచును,

---

1. నగుచు. 2. సానందమిచ్చుచును. 3. బుట్టుచు. 4. ఏరిఖారము. (పూ)

బిరయా నొండొరుఁబట్టి పెనఁగులాడుచును,
దరవాఁడి [1]తగులానఁ దాఁకులాడుచును,
మఱియును శిశువులు మహి నేడ్కఁ బుట్టి
నెఱి నాడుదెఱఁగులన్నియు నాడుచోటఁ,
బవనసూనునకోడి, పార్థునకోడి,
కవలకుఁ బాండవాగ్రజునకు నోడి,
రోఁడినకోపార్థు నల్లంబుగమరి,
యాఁడిన పంతంబులన్నియుఁ దప్పి,
యనిలసూనుఁడు దమకధికుఁడై యున్నఁ
గనుఁగొనఁజాలక, కడు [2]నిగ్రహమున
నంతటఁదెలియక, యాసుయోధనుఁడు
మంతనంబున మేనమామకిట్లనియె:
" సులభసాధ్యులుగారు చూచితే శకుని!
బలవంతులెంతయుఁ బాండునందనులు;
వారిలోపలనెల్ల వాయునందనుఁడు
వారని కడిమి దుర్వార తేజుండు;
మూర్తిమంతుఁడు; వీని మును జంపకున్న
ధార్తరాష్ట్రులకెందుఁ దలయెత్తరాదు
పగవానిఁదెవులును బ్రబలకమున్న
తెగఁజూడకుండినఁ దెగునుగార్యంబు.
ఇందుఁజూడంగ నెకసక్కెమునను
బొందేది మారుతపుత్త్రుండు మమ్ము
నిరుమూపులెక్కించి యీఁదుచు, నడుమఁ
బరిహాసగతిముంచుఁ; బ్రార్థింపవిడుచు.
చలమున నేము వృక్షములెక్కఁ జూచి
'ఫలములఁదెండు కప్పములు నా' కనుచుఁ,

1. తగశ్లైన. 2. సంభ్రమమున. (మూ)

దనకు రాల్పక యున్నఁ దరువులు పట్టి
పనివడి భీముండు పడ రాల్చు మమ్ము.
పెక్కేల! యర్జునుపిసికిలి పీడ
నొక్కలేమైతిమి నూర్వురుఁ గూడ.
నొగలఁడు ధర్మసూనుఁడు ; [1] వాఁడు కొయ్యఁ
దగవు చెప్పినయట్లు దండించు మమ్ము.
ఏపదార్థంబైన [2] నిమ్ముతో నిమ్ము
చూపుదిప్పక దాఁచి చూపకయున్న,
నట్టి వివేకులో! యే తెంది కవలు
పట్టి చూపుదు ; రిట్టిబలియులు గలరె!
కన్నార ధర్మజుఁ గన్నకన్నులకు
నన్ను రాజన నేల నమ్మికపుట్టు!
అటుగాన, నేయుపాయంబులనైనఁ
బటువృత్తిఁ బవనజుఁ బరిమార్పవలయు.
వాఁడొకఁడీల్గిన వారిలావణఁగుఁ ;
జోఁడిగా నేలుదు భువి యెల్ల నేను."

దుర్యోధనుఁడు భీమునిఁ జంపఁ దివుఱుట

అన, వానిఁ దెగటార్ప ననువు చింతించి
పనిచినఁ, గురురాజు పవనజుఁ దోలుత
జలములు తేకులోన జల్లుపోరాడి
యలసి నిద్రించినయానమయమునఁ
బట్టించి సంధులు, బలువు కంబమునఁ
గట్టించి యొకనాఁడు గంగఁ ద్రోసినను,
మునుఁగుచు నడుమ భీముఁడు నిద్ర దెలిసి,
తనువున నున్న బంధములతోడ [3] వెల్లి-

1. నాఁడు. 2. నిజమతో. 3. నీల్గి. (మూ)

వెడలివచ్చిన, వాని వేగ నీక్షించి
కడులజ్జఁబొల్పడి కౌరవేశ్వరుఁడు :
'జలధిముంచిననైన సర్వేశ్వరుండు
గలుగునాయుష్యంబుగలవాని' కనుచు
బలిమి వెండియు నొకపాములవానిఁ
బిలిపించి, పూజించి, ప్రియములు సెప్పి :
"బ్రహ్మమంత్రములైన బలిమిఁ గైకొనని
జిహ్మగముల నీవు చిక్కించి తెచ్చి,
కఱపించి చంపుము ఘనుభీము నేను ;
వెఱపించు నాతండు వేమాఱుమమ్ము.
పవమానుఁ గ్రోలెడు పాములనోళ్లకును
బవమానసుతుఁడెంత పట్టిచూడఁగను !"
అనుటయు, నొడఁబడి యహితుండెకుండు
ననిలజు నిద్రించునావేళఁ గదిసి,
యందియు నందని యాహారనియతిఁ
గుంది భీకరవిషాగ్నులఁ బొంచియుచును,
గతకాల మెవ్వరిఁ గఱచుటలేక
పుతపుతపోయెడు బోసినోళ్లమర,
మొఱయుచు రోఁజెడు పాములచేత సతనిఁ
గఱపింపఁగాఁ, [1] బల్లుగాఁడక యపియుఁ
డెఱగొప్పఁ జీమలు తేనియు [2] గుడిచి
గఱవనోపక [3] పాఱుగతిఁ బాఱఁదొడఁగె.
అంత మెల్లనఁజూచి యావజ్రతనుఁడు
పంతపుఁబాములఁ బట్టి చెండాడి,
యుర్విఁ బాములవాని నుదికినట్లుదికి,
నిర్వికారతనుండె. నెఱి మఱునాఁడు

1. కొల్లగాండక. 2. కుడువ. 3. జాఱు. (మా)

అమరారి తొల్లి ప్రహ్లాదునిఁ జంప
నమరి యత్నము చేసి యలసినట్లలసి,
యట బాలశశిఫాల నడబాల బాలఁ
గుటిలకుంతిలఁ బిల్చి [1] కొంకకిట్లనియె :
" పడఁతిరో ! శిలమాఱుఁ బవనకుమారు
నడఁపవే ! యొక్క మాఱు [2] తిశోకమాఱు ;
వడ్డించునావేళ వానియన్నమున
బిడ్డగా నొకకొంత చిలుకవే విషము.
నీవు [3] పెట్టినకూడు నిజమని కుడుచు ;
నేవెంట నాకును హితమతివీవు.
అతనిఁ జంపినఁ జత్త్రఖల పాండవులు ;
క్షితియెల్ల నాకు నిచ్చినదాన [4] వాడు. "
అనుటయు నొడఁబడు నాయడబాల
యునికిని మునుపె యుయుత్సుం డెఱింగి,
వారివాఁడయ్యును వాయుజుతోడ
నారీతి యెఱిఁగింప, నతఁడాత్మఁగొనక
యడబాలయిడిన విషాన్నంబు గుడిచి,
యడరి రుద్రుసరీతి నఱిగించుకొనియె.
ఈరీతి భీముని నెల్లమార్గముల
వారక గరళంబు వరుసఁ బెట్టించి,
నిద్రింపఁ బాముల నెఱిఁగఱపించి,
క్షుద్రుఁడై గంగలో నుడివడఁద్రోసి,
యేయుపాయంబుల నేచి వాయుజునిఁ
బాయక చంపునుపాయంబు లేక,
తఱివేచి యానుయోధనుఁడు పాండవుల
నెఱిమీఱఁ జెఱుపఁ జింతింపుచునుండె.

1, కొంత. 2, తశోకమాఱు. 3. పెట్టిన. 4. బిడ్డ. (మా)

కృపాచార్యుల వృత్తాంతము

అంతఁ, గృపాచార్యుఁడను విప్రధన్వి
కాంతాసమేతుఁడై కాంతిమిన్నంది
యరుదేరఁగా, భీష్ముఁడతనిరావించి,
[1] పురువంశవిధుచేతఁ బూజచేయించి :
"యెవ్వరుమీరు ? మున్నెచ్చోటివార ?
లివ్విల్లు మీచేత నెంతయునొప్పు ;
నెఱుఁగుదురా దీనినేమైన ?" యనినఁ
జిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెప్పనాకృపుఁడు :
"నరనాథ, గౌతమునకు నహల్యకును
శరచాపహస్తుఁడై జనియించినట్టి
వీరుండు మాతండ్రి విను [2] శరద్వంతు ;
ధారుణి నతఁడుగ్రతపము సేయంగ,
శతమఖుఁ డంతలోఁ జింతింపఁదొణఁగ : (!)
"ఇతఁడు కైదువుంబోఁడ నిలఁబుట్టి తొలుత,
నటమీఁదఁ దపము సేయఁగఁ జొచ్చె ; దీన
నెటువోనిపుట్టునో ! యిటు నమ్మరాదు ;
ఇంతట మాన్పెద నీతపం." బనుచుఁ
జింతించి యప్సరస్త్రీలరావించి,
జలపదియనుదానిఁ జక్కనిదానిఁ
బిలిచి, యచ్చెలువతోఁ బ్రియములుసెప్పి :
"తరుణి, గౌతమపుత్త్రుతపము విఘ్నంబుఁ
బొరయింపు ;" మని పంపఁ, బోయి యవ్వనిత
కలికి గాడ్పున మేను గందునోయనుచుఁ,
జిలుకజంకెల నాత్మ చెదరునోయనుచు,
వింతతావున దృష్టి వీఁగునోయనఁగఁ,
గాంతి మేదినిఁ గొంతగాఁచునో యనఁగ,

1. పురవంశనిధి. 2. 'శరద్వంతుఁ'డని నన్నయ. (పా)

సిగ్గులు నగవులుఁ జెనకు చూపులును,
నగ్గలికలు నేర్పు లలసయానములు,
మెలపులు గరిమలు మెచ్చుకొందుటలుఁ,
జెలువాలు బలములుఁ జిడిముడిపడఁగఁ,
గుచములుఁ గచములుఁ గునిసియాడంగఁ,
బ్రచురమై రత్నహారము లొయ్యఁ దూలఁ,
గంగణఝణఝణత్కారంబు మెఱయ,
నంకించి యుందియ లల్లన మొరయ,
విడువక చిఱునవ్వు వెన్నెలగాయ,
నడుమసియాడంగ నడతెంచి వచ్చి,
కూడక నిలిచి యయ్యోగికట్టెదురఁ
బాడిన, శృంగారభావంబు పుట్టి
యుల్లంబునుల్లంబు నొక్కటియైన,
ఝల్లన మదనరసంబు నెట్టవిసి
ధారాప్రవాహమై తపసికి వెడలి,
యారక శరముపై నొలికి రెండయ్యె.
అందు నేనును నొక్క యాఁడుబిడ్డయును
ఇందువంశాధీశ, తొలుమిఁబుట్టితిమి.
ఆమెడ మాతండ్రి యచ్చోటువాసి
పోయె ; దేవస్త్రీయుఁ బోయె నద్దివికి.
అంత, వేఁటాడుచు నటవచ్చివచ్చి
శంతనుం డేమున్న చందంబు చూచి
కొని తెచ్చి పెనుచుచోఁ, గొంత కాలమున
గనఘుండు మాతండ్రి యట మమ్ము వెదకి
చనుదెంచి 'వీరు నా సంతాన' మనుచు
మనుజేంద్రునకుఁ జెప్పి మముఁ గొనిపోయి,
కృపుఁడను పేరును గృపియను పేరు
[1]నృప, మాకునొనరించి నెమ్మి రక్షింప

1. నృపుఁడు మాకొనరించి. (మూ)

నేర్చితి నతనిచే నిఖిలశాస్త్రములు;
రాచచిత్తంబులు రానుండ నేర్తు;
నేలిన మేలు; నన్నేలుఁడు మీర;
లాలంబులోన సహాయమయ్యెదను."
అనిన భీష్ముఁడుపల్కు: "నాచార్య, నీవు
ధనువు నేర్పుదుగాక ధార్తరాష్ట్రులకు.
'ఎవ్వారుగలరొకో యిచ్చోట' ననఁగ
ఉవ్వనవచ్చితి ఉత్తమోత్తములు.
వీరె కౌరవ్యులు; వీరె పాండవులు;
వీరె నానాదేశవిభుకుమారకులు;
బాలశిక్షకు మీరు ప్రౌఢులుగాన,
నీశేఁతబిడ్డల కిఁడేర్పుఁ." డనుచు
భూమీశుననుమతిఁ బొలుపొంద నైదు-
గ్రామంబు లతనికి గ్రాసార్థమిచ్చి,
కరిముఖునకు [1] మోదకములు పెట్టించి,
కరిదంతముల విండ్లుఁ గనకలక్ష్యములుఁ
జక్కనిశరములు శస్త్రభేదములుఁ
జక్కనిజోళ్లు విచిత్రపుఁదోనలుఁ
జేయించి, చల్లనిశ్రీఖండతరుల
నాయతమగు శాల లాయత్తపఱచి,
యాచార్యులకుఁ జీర లాభరణములుఁ
దాఁచినరతిఁ గన్నతనియంగ నిచ్చి,
నృపకుమారులనెల్ల నేర్పఁబెట్టుటయుఁ,
గృపుకృపామహిమ మిక్కిలిగల్గి వారు
లక్ష్యంబులేయుచు, లలనాకటాక్ష
లక్ష్యంబులై హస్తలాఘవంబొప్ప,

1. మోదకములెక్కించి. (మూ)

నూనెదట్లును మొలనూళ్లును బిగిసి
మేనిక్రొమ్మించులు మెఱయు, నిత్యంబు
నభ్యసించినవిద్య లాపగేయాది
సభ్యులముందఱఁ జక్కఁజూపుచును,
మక్కువ నందఱు మహిమతో నప్పు
డక్కజంబుగ నేర్పులమరఁ జేయుచును,
జాపశిక్షాప్రౌఢి చాతుర్య గరిమ
యేపారఁ జెలఁగింది యొలమి మించుచును,
దమలోనియాగ్రహాతము నొక్కనికిని
సమచిత్తులై శాంతి చాల నేర్పుచును,
ఓర్వలేకందులో నుగ్రించునతని
నుర్విఁ గృపాచార్యు కొనరఁ జెప్పుచును,
జెప్పిన గురుమూర్తిశిక్షలకులికి
ముప్పిరి నందఱు మొగినొక్కటగుచు,
నూఱటయగువేళ [1] నుబుసుపోకకును
బౌరులువీక్షింప బాల్యంబుగానఁ
జెలువుగా ముత్యాలచెండుగట్టించి
కలసియాడుచు, మిన్నుగాఁడనేయుచును,
వ్రేసినఁగ్రుంకిడి వెసఁ జెండుగొనుచు
డాసి క్రమ్మఱలేచి డాసిపోవుచును,
వెనుకొని వ్రేయుచు వెస నుర్వివ్రాలు
ఘనకందుకముఁ బాఱిగ్రక్కునఁగొనుచు,
నారీతి వైచుచు నటవచ్చుచోటఁ
జేరి పైపైపడి చేతులొగ్గుచును,
నెవ్వనిచేఁజొచ్చు నింతలో వాఁడె
దవ్వుగా నిందఱదాటిపోవుచును,

1. జబ్బసబోళ. (మూ)

‘ గూడ నెవ్వఁడుపాఱి కూడిన వాఁడె
యీడువానికి ’ నని యిట్లెన్నుకొనుచు
నాడుచో, నొక్కనాఁ డామేటిచెండు
మేడలపైఁ బాఱి మిద్దియలెక్క
పరిపూర్ణసితకరప్రభ లుల్లసిల్ల
నురవడి మెఱయుచు నొప్పార నదియు
వాటుకందక వచ్చి వడి నప్పురంబు
కోటవెల్పల వడిఁ గూపంబులోనఁ
బడిన, నందఱుఁ జెండుఁబట్టి రాఁదివియ
నోడఁగూడమికిఁ జూచుచుండిరి కూడి.

ద్రోణుఁడు నూతఁబడిన కందుకము నుద్ధరించుట

అంత ద్రోణాచార్యుఁ డాలును దాను
సంతానతిలకు నశ్వత్థాముఁ గొనుచు,
నిలుగుజన్నిదములు నీర్కావి [1] దోత్ర
మలికంపుఁగీల్కొప్పు నరవగడ్డంబు,
వెడఁదవక్షంబును విల్లునమ్ములును
[2] మెడపెంపునడరించు మేలుపచ్చడము
నందంద చూపట్ట నచటికివచ్చి,
యుండఱదీవించి, యానూతిలోని
ఫణిఫణారత్నప్రభాభాసమాన
మణికందుకముఁ జూచి మందహాసమున
నిందఱనిట్లను : “ నిదియేమి ! మీర
లిందువంశపురాజు ! [3] లెంతకు లేరు !
కృపుఁడఁటె మిమ్ము శిక్షించెడిగురువు !
కృపసేయఁడయ్యెనో కృప నిట్టిపనికి !

1. దొల్లుక. 2. మెడపంపులడరించు మేరుపచ్చడము. 3. లిందుకు నేర. (మూ)

కానవచ్చినసొమ్ము గైకొనలేర!
కానరెక్కడివారు ఘనశస్త్రధనము
భరమున నీబావిఁబడినకందుకము
వెరవునఁగొనలేక వెడఁగులై యునికి
పౌరుషంబగునయ్య పార్థివావలికి!
నేరరే దీనికి నిజ మొక్కవెరవు ? ”
అనిన, నాతనిఁజూచి యందఱిట్లనిరి :
“ చనునె ! నీకిట్లాడ జగతీసురేంద్ర !
పాతాళవివరంబుఁ బలె నున్ననూయి
భేతాళుఁడైనను భీతిల్లుఁజొరఁగ.
చొచ్చిన వెడలెడుచొప్పెందులేదు ;
పుచ్చనేరము ; మాకుఁ బుచ్చియీ మీకుఁ
జొప్పడనైనను ; జాతమా వెరవు !
ఒప్ప నెంతయు దీని నొగిఁ దీసియిమ్ము
నీవిద్య ”. ననుటయు, నృపకుమారకుల
భావించి ద్రోణుఁడుద్భటవృత్తిఁ బలికె :
“ గురుఁడవిద్యలకెల్లఁ ; గోదండగురుఁడఁ ;
బరికింపుఁడీ నన్ను బటుబుద్ధులగుచుఁ ;
పాయుఁడందఱు ”. నని బాణంబు వింట
ధీయుక్తిసంధించి, దృష్టిసంధించి,
చెండు నాటఁగనేసి, చెలఁగి వేఱొక్క
కాండ మక్కాండపుంఖమున నాటించి,
యాతూపునకు నొక్కయస్త్రంబుఁజొనిపి,
యాతూపు వేఱొక్కయలుగుననాటి,
యాయమ్ముపింజెయు నట గాఁడనొక్క
సాయకంబుననేసి [1] సరవిదీపింప,

1. సరస. (పా)

వెండియు నీరీతి విశిఖంబులేసి
కాండరజ్జువుచేసి, కలశసంభవుఁడు
ఈఁతనీళ్లమునింగి యేర్పడకున్న
నూతిలోపలిచెండు నుతగతిఁ దిగిచి
యిచ్చిన, వెఱఁగంది యిందువంశేంద్రు
లచ్చాపధరవర్యు నర్థితో మెచ్చి,
హర్షాద్భుతాక్రాంతులై కుమారకులు
శరగురుఁదోడ్కొని సరవినాచెండు
వడిగ్రుచ్చి పదిలమై వదలింపరాని
కడుకాండరజ్జువుఁ గైకొని వచ్చి
ధృతరాష్ట్రుకొలువులో దేవవ్రతాది
హితులముందఱఁ బెట్టి యెంతయుఁ జెప్ప,
సంతోషచిత్తుఁడై శాంతనవుండు
సంతుష్టుఁ గావించి శరగురు నపుడు:
“వెదకనౌషధలత వెసఁ గాలఁబెనఁగె;
ముదమారఁ గడుదవ్వు[1] ములుగుచు నేఁగి
యాడఁబోయినతీర్థ మచ్చోటి కపుడు
వేడుక నెదురైనవిధమయ్యె”. ననుచు
వెనుకొని ద్రోణుని వేడ్కఁ బూజించి:
“యనఘాత్మ, మీరెవ్వరానతియీవె!
ఆఖండపరశువో! యాఖండలుఁడవో!
యేఖండమునఁ గాన మింతటివాని;
నెచ్చోటనుందుదు? రేదిమీనామ?
మిచ్చోటికే తేర నేమికారణము?
విన వేడ్కయయ్యె మీవృత్తాంత.” మనినఁ,
దనకునిచ్చినగద్దెఁ దగనుండి యతఁడు:

1. మునుగుచు. (మూ)

ద్రోణాచార్యవృత్తాంతము

"వినవయ్య, మునిగోత్రవిఖ్యాతుఁడనఁగఁ
దనరుభరద్వాజతనయుండ నేను ;
నాపేరు ద్రోణుండు ; నరలోకవినుత !
యేపార విలువిద్య నెఱుఁగుదుఁగొంత.
వరతనూజాతుఁ డశ్వత్థామయనఁగఁ
బరఁగునీతని పేరు పార్థివ, వినుము.
శీతల జాహ్నవీ సింధు సంగమున
మాతండ్రి యొకనాఁడు మజ్జనంబాడి
యచ్చోటవీక్షింప, హావభావములఁ
బచ్చవిల్తునిదీమొ ! పసిఁడిపుత్తడియొ !
మొనసిన మెఱుఁగుల మొత్తమొ ! కాక,
తనరారు లావణ్యధామమో ! కాక,
దాఁచినవేడ్క ఘృతాచినా నొకఁ-
ఖేచరి తనజలక్రీడకువచ్చి,
మునిఁగితేచినదివ్యమునిఁ గీరవర్ణు
ఘనుని భరద్వాజుఁ గానమిఁజేసి
వలువూడ్చి ధరఁబెట్టి వారిలోనుఱికఁ,
....
గదళికాకాండయుగ్మముఁ బోలు తొడలుఁ,
బదముల కెంపులు భవ్యదీధితులుఁ,
దెగగలకన్నులు దృష్టించి యలరి,
తగుతర్పణంబులతరవాయి మఱచి,
నియమింపనరిదైన నిజవీర్యధార
భయమున భూమిపైఁబడనీక యపుడు
తొడఁగి తాఁదెచ్చినద్రోణంబులోన
నిడఁగఁ, బుట్టితినందు నే ద్రోణుఁడనఁగ,

వీర, యేనిదియుద్భవించిన తెఱఁగు ;
నారాక కిటువిను నాల్గుమాటలను.
వృషతుండునా నొక్క పృథ్వీశ్వరుండు
ఋషివేషధారియై ఋష్యాశ్రమముల
మెలఁగి, మాతండ్రితో మిత్రభావమునఁ
గలసివర్తింపుచు, ఘనుఁడొక్కనాఁడు
మిన్నేటిచేరువ మేనకాకాంత
పొన్నపూవులుగోయఁ బొడగాంచి సొక్కి :
'యెవ్వరోకో ! చిత్ర మీనూపువ్వఁబోఁడి !
నవ్వారనవ్వేడు సవరంపు మొగముఁ,
ద్రచ్చివైచినయట్లు తలచుట్టుఁ దిరిగి
వచ్చినగతినున్న వాలుఁగన్నులును,
గుంభికుంభక శాతకుంభకుంభములఁ
గుంభినిపైఁబోలు కుచకుంభయుగము,
మరుఁడుజయుంబంది మహిమఁబూరించు
కరశంఖగతినొప్పు కలికికంఠంబుఁ,
బసనిమించుల మించు బంగారువన్నె
పసిమిగల్గినయట్టి బాహామూలములు,
సులభ [1] నిమ్నగభర్త సుడివోలె మించి
వలికమై యున్నట్టి నాభిరంధ్రంబు,
సలలితగతి నాకసంబునుబోలి
కలదులేదనువాదుగలిగించు నడుము,
మదనుని తేరి సమప్రభఁ బొలిచి
[2] పొదలు సైకతమునుబోలిన పిఱుఁదుఁ,
గరికరంబులగెల్చి కదళికాతతులఁ
బారపొచ్చెములుసేయఁబూను పిన్దొడలు,

1. నిమ్నాపగ. 2. పొదిసైకతము. (మూ)

నరుణాంబుజమ్ముల కప్పులీఁజాలు
నరుణిమమించిన యడుగుఁదమ్ములును,
క్రొన్ననలకుఁబోక కొదమతుమ్మెదలు
తన్ను గొల్వఁగనొప్పు తనుసౌరభంబుఁ
గలిగియున్నది; దీనిఁగనిన నాయొడలు
గిలిగింతలెసగెడుఁ; గృత్యమేలింక!'
ననిచూచి, మఱిచూచి, యందందచూచి,
తనకు భరద్వాజతరవాయిఁవచ్చి,
మగువఁజెందినచూడ్కి మరలంగఁదివియఁ
దగువచాలక చిక్కి ధృతివొల్లఁదూలి,
కడిమిమై మరుచేతికరవాలులీల
బెడఁగుగాఁజెళిపించు పేర్మి దీపింపఁ
[1] కల్హారదళనేత్ర కడకంటిచూడ్కి
సొలసిముట్టినచిత్త ముత్తలంపడఁగ,
నఱిముఱి నూనాస్త్రుఁడనువేఁటకాఁడు
తెఱవరూపంబను దీమంబుఁ జొనిపి
కలకంఠి లేఁజూడ్కిగములను నురుల
నలయింపఁ దగిలినయిత్తియుఁబోలెఁ,
దోలఁగఁజొప్పడక పందురి తోట్రుగొనుచుఁ,
దలకొన్నకలఁకతోఁ దగ నిల్వలేక
మదనాంబువొలికిన, మహి నదిచూచి
తుదకాలఁ బృషతుండు త్రొక్కెఁ; ద్రొక్కుటయు,
ద్రుపదుండుపుట్టె; నాద్రుపదుండునేను
నుపమింప వయసున నొక్కపెద్దలము.
అంత, నాతఁడు పుత్త్రునచ్చోటనునిచి,
శాంతిమైఁ దొంటిపాంచాలభూములకు
రాజుగాఁబోయిన, రమణ నిర్వైరము
నాజన్మసఖులమై యయ్యాశ్రమమునఁ

1. కలహార. (మూ)

పెరిగితి ; నింతలోఁ బృషతుండు చావ,
సరి రాజ్యమానని చని ద్రుపదుండు
పాంచాలభూమికిఁ బ్రభువుగాఁ జును
డించి [1] పోలేకూఱడించి నన్నుఁ బ్రోచు :
" ద్రోణ, నీవును నేను దోడ్తోఁ గలసి
ప్రాణంబులేకమై బహుకాల మిట్లు
ఎడమడు వాక్కింతయేనియు లేక
యుడివోనికూర్మితో నుంటి మిన్నాళ్లు.
రమణమై [2] నొంటి నే రాజ్యభారంబు
క్రమమున భరియింపఁ గారణం బేమి !
భాసురంబగు రాజ్యభాగంబు నేను
భూసురాగ్రణి, నీకుఁ బొసఁగనర్పింతు.
మిత్రునభ్యుదయంబు మిత్రునకొసఁగఁ
బాత్రంబుగావున, బంధుయుక్తముగ
నవయనేటికి ! నమ్ము నావెంటరమ్ము ;
సవరింతు నిన్ను నే సకలభోగముల.
రసికత నిటనుండి రానొల్ల వేని,
పొసఁగినప్పుడె రమ్ము పూజింతునిన్ను ".
అనిపోయెఁ ; బోయిన, నచ్చోట నేను
ధనువు నేర్చెదనని తలఁపులోఁ బుట్టి
యగ్నివేశుండను యమిచంద్రునొద్ద
నాగ్నేయసాయకం బాదిగా నెఱిఁగి,
విలువిద్యలందలి వివిధకృత్యములు,
నొలసిన బహువిధ వ్యూహభేదములు,
నమ్మహామునిశిక్ష నాయుధాభ్యాస
విమ్ములనెఱిఁగి నేనెలమిదీపించి,

1. పోవక. 2. నిట. (మూ)

కృపునిసోదరి నంతఁ గృపియనుదానిఁ
[1] దపనీయ కమనీయ తను నొయ్యనడిగి
పెండ్లియాడితి ; వీఁడె బిడ్డండునాకుఁ ;
బెండ్లిప్రాయంబయ్యెఁ ; బేద కాపురము ;
[2] సర్వాంగములఁజూపె జనియించెఁ గొడుకు ;
సర్వశాస్త్రంబులఁ జతురుఁడెంతయును.
ఇరువుగ రక్షింప నేనోడి యుంతఁ,
బరశురామునిఁ బోయి పసిఁడి వేఁడినను,
అతఁ : "నేను [3]ధనముల్, నవనిచక్రంబు
హితమతి విప్రులకిచ్చితినున్న ;
యస్త్రంబులిత్తునో యర్థంబు మాఱు !
శాస్త్రజ్ఞ, యుడుగుము చాలినవన్ని.
ఇరువదియొక్క మాఱేచి రాజులను
బొరిగొంటి నవియేమి పొల్లులుగావు".
అనిన, శిష్యుండనై యారాముచేత
జననాథ, గాంచితి శస్త్రాస్త్రవిద్య.
అదిగాక విను, మొక్కయయగారియొద్దఁ
జదురు నశ్వత్థామఁ జదువంగఁబెట్టఁ,
దనతోడిబాలురుఁ దానును గూడి
పనిగొన నక్షరాభ్యాసకాలమున
గురువుచే నంపించుకొని యిండ్లకేఁగి,
స్థిరమతితో వారు క్షీరాశనంబు
భుజియింపఁగాఁ జూచి బుద్ధిలోవగచి,
భజన నశ్వత్థామ పఱతెంచి, తనకు
వారారగించు కైవడిఁ బెట్టుమనుచు
ధారుణి మముఁ బెద్దతడవు ప్రార్థింప,

1. కమనీయ తపనీయధను నొయ్య నడిగి. 2. సర్వాంకయును. 3. ధనువును. (మూ)

నప్పుడు లేమనునంధకారంబు
గప్పిన మదిలోనఁ గడుఁ దత్తరించి,
కాఁగిటఁగదియించి కన్నీరు దుడిచి,
మూఁగినవగలతో ముద్దుపాపనికిఁ
బాలెందులేమికి భావించి పగచి :
“ పాలకు నాల్గేనుపాఁడికుఱ్ఱలను
బాంచాలుఁడొసగక పాలుమాలెడిన!
‘పంచియిచ్చెద రాజ్యభాగంబు నీకు’
నని బాల్యమునఁబల్కె నతఁడుమాతోడ;
మనమున నామైత్రి మఱవంగఁగలఁడె!
ఇల పంచియీకున్న నీమాత్రమైనఁ
గలిమితో నొసగక గడపఁజాలెడిన!
బలిమి నాచెలికాఁడు పాంచాలవిభుఁడు
చెలువార రాజ్యంబుసేయుచున్నాఁడు;
కోరినంతర్థంబు కొదవడకుండ
జోరవనిచ్చు నేఁజోయెదఁగాక ”.

ద్రోణుఁడు ద్రుపదుచే నవమానితుఁడగుట

అనిమదినూహించి, యతివయు నేను
దనయునిఁదోడ్కొని తగు ప్రయాణములఁ
బొలుపొందఁ గాంపిల్యపురికి నేతెంచి,
పొలఁతినొక్కెడనుంచి పోవుచో, నెదుట
మణికిరీటోజ్జ్వల మకుటవర్ధనులు
ప్రణమిల్లి వినతులై బహుభంగిఁగొలువ,
[1] భండనాధ్యక్షు లప్రతిహతబలులు
దండనాయకులు నుద్దండతఁ గొలువ,

1. ఖండనాధ్యక్షులై ప్రతిహతబలము. (మా)

సందడి దొలఁగంగ జడియుచుఁ గదిసి
యుందందుఁ బటువేత్రహస్తులు గొలువ,
నుడుగనిమదధార నుజ్జ్వలంబగుచుఁ
బొడవైన కొండలఁబోలుఁకుంభినులుఁ
గడిఁదివజ్రముకంటె గాడ్పునకంటె
వెడిదమై జవములఁ బేర్చునశ్వములు
సరవిమైఁ జూపట్టి సమదాళికమరి
యిరుదెస మొత్తమై యిమ్ములఁ గొలువ,
మెఱుఁగారు తొడవుల మించులేఁదొడల
నిఱుపేదనడుముల నిండి క్రిక్కిఱిసి,
కడుమించుకుచములఁ గంబుకంఠముల
సుడిఁబోలునాభుల సొబగుఁబల్కులను
గమలాకరంబులకాంతిఁగేడ్పఱచు
విమలాననంబుల వెడఁదకన్గవలఁ
గుటిలాలకంబులఁ గొమరుదీపించి,
పటువైన మరుచేతి బాణంబులనఁగఁ
బొలుపారి విలసిల్లు పువ్వుఁబోఁడులు
లలితోజ్జ్వలాకార లావణ్యవతులు
కరకంకణంబులు కదిసి ఘోషింప
సరసత్వమునఁ జేరి చామరలిడఁగ,
దివ్యభూషణ మణిదీప్తులు వెలుఁగ,
భవ్యపుష్పంబులు భవ్యగంధములుఁ
గ్రమమునధరియించి, కనకాసనమున
నమరేంద్రువైభవంబలరఁ గూర్చున్న,
నుపకార మీవేళ నొదవు నాకనుచు
ద్రుపదునొద్దకుఁబోయి దుఃఖంబుద్రవ్వి :
“ చలికాఁడ, నీవాఁడఁ జేపట్టునన్ను ;
నలఁగివచ్చితిఁ ; జూడునాకుటుంబమ్ము !

నా పేరు ద్రోణుండు నరనాథచంద్ర,
యేపున నాకోర్కె యిచ్చి మన్ననుపు.
పాలుఁద్రావెడి తోడిపడుచులఁ జూచి
బాలుఁ డశ్వత్థామ పాలు వేఁడినను,
నీయాన, వరిపిండినీళ్లలోఁగలిపి
చేయార నిత్తుము చెప్పెడి దేమి!"
అనవిని ద్రుపదుండహా! యనినవ్వి,
తనరాజ్యమదమునఁ దగివేది పలికె:
"ఎక్కడిచెలికాఁడ! వేవలరాక!
యెక్కడికరుదేర! నిదియేమిపాటి!
బక్కవు నీవెట్లు! ప్రభువ నేనెట్లు!
వెక్కిరించెడువారి వీక్షింపవైతి!
కుంచెడు బియ్యంబుఁ, గూరగట్టయును,
బంచాంగపఠనంబుఁ బ్రాప్తంబు నీకు.
ఎన్నఁటిచెలికాఁడ! వేనాఁటివాఁడ!
వెన్న నాతరమేడ! [1] నీతరమేడ!
నాసరివాఁడవే! నాతోడిచెలిమి
కోసరింపక చేయ నుర్విలోపలను!.
వెనుక నెన్నఁడు నిన్ను విని యేనెఱుంగఁ;
గనియును నెఱుఁగమే! కాఱులాడెదవు;
కాన, నిప్పుడు రాచకార్యంబు గలదు;
జానొప్ప నెందైనఁ జయ్యనఁ జనుము.
చెలికాఁడవట్లైతి! చెప్పెడిదేమి!
కలలోననైనను గదిసి నీతోడ
భాషించితెఱుఁగము; పాలుమాలుదురె!
పోషణకిట్లాడఁబోలునె విప్ర!

1. నీకనునదేశ. (మూ)

ధనవంతుతోఁ [1] జన్మదారిద్ర్యునకును,
ఘనసత్త్వనిధితోడఁ గడఁగి మూర్ఖునకు,
రణబలోదగ్రుతో రణభీతునకును,
గుణగరిష్ఠునితోడ గుణశూన్యునకును
దలపోయఁ 'జెలికాఁడఁడా' ననఁదగునె!
చెలిమిగావింపను, జేరిభాషింప,
బలిమిఁబోరాడను, బాడినిబెనఁగఁ,
గలహింపఁ, ద్రోపాడఁ, గలసివర్తింప,
సమసత్త్వులైనను సమకూడుఁగా ; క-
సమ [2] విభవులకేల సాంగత్య మొదవు!
ధరయెల్లఁ బాలింపఁదగు రాజ నేను ;
బరికింపఁగాఁ బేదబాపఁడవీవు ;
మిత్రుండననుమాట మిన్నకిట్లాడి,
శత్రుండవైతివి చనుమిందుఁ బాసి.
అదియేల! కార్యార్థమై నీచదశల
నొదవును సన్మైత్రి యొక్కొక్కయెడల ;
భూపాలురకు నల్పపురుషులందైన
దీపించుశుభవేళఁ ; దిరమానెయదియు!"
నని క్రూరచేష్టితుండై భూవిభుండు
తనసేవకులఁబంచి, తత్సభాస్థలము
'వెడలంగనడపుఁడీవిప్రుని' ననుచుఁ
దడయకత్రోపించె ధర్మంబు వదలి.
త్రోచిన వెలువడి, [3] తోఁ దొట్రుకొనుచు,
నేచి క్రోధాగ్నిచే, నింతియు నేను
ననఘాత్మ, లజ్జించి యందటిలోన,
ననువేది మానసు పదాటింటవిటిగి :

1. చెల్మదారిద్రునకును. 2, శోభముల. 3. తొలి. (మా)

[1] "లేమిచే నెన్నఁడులేని దిచ్చుటకుఁ
గామించివచ్చితిఁ; గల్లచేసితిని;
వచ్చి యీతనిచేత వాసివోవలసెఁ
జెచ్చెర నేను జేసినకల్లవలన.
తలఁప, నిట్టిద కాదె! ధనహీనుఁడైనఁ
దలిదండ్రులొల్లరు తనయునినైన.
ధనవంతుఁడైన నాతలివానినైన
వినయంబుఁ బ్రియముఁ గావింతురు ప్రజలు.
'ధనము చుట్టరికంబు; ధనము ధర్మంబు;
ధనమె రూపంబును; ధనమే కులంబు.
అదిగాన, ధనములేదనుచు వచ్చినను
వదలక నన్నేల వాఁడు గైకొనును!
కాన, దీనికిఁ [2] బ్రతీకారమ్ము నేను
బూనిసేయక యున్నఁ బొందునే యెలమి!
వీనిమాటలునమ్మి [3] యిష్టుండననుచు?
నేనేలవచ్చితి నీనీచుకడకు!
బొంకునకోర్చి యీభూపాధముండు
గొంకక యిట్లాడెఁ గ్రూరవాక్యముల.
పుడమీశులను నమ్మఁబోల దేభంగిఁ,
గడుపాపముల మూలకందంబులౌట;
బహురాజ్యమదమను పానంబు గ్రోలి
యహరహంబును మత్తులై యున్నకతన;
నెదిరిని దమ్ము నిమ్మెయిఁ గోరన్నఁడును;
బొదలుజిహ్వకు నీచభోగ్యంబులైన
యున్నమదంబున నంధత్వమొంది
కన్నులఁగానరు గానిచందముల;

---

1. లేమిచేనెన్నఁడు లేమియిచ్చుటకు. 2. ప్రతికార్యమ్ము నెలమి. 3. విష్టుండ ననుచు. (మూ)

ధనగర్వమునఁ జేసి ధర్మవాక్యములు
మొనసి పల్కఁగలేరు మూఁగలోయనఁగ ;
విభవ త్రిదోషంబు వినసీదు చెవుల
నభినవశుభమూలమగు యుక్తకథలఁ ;
బరికించి త్రొక్కరు బహుధనాపేక్ష
[1] సారహీనులువోలె సన్మార్గపథము ;
రాజుల నటుగాన రాదునమ్మఁగను.
భూజనాధిపులన్న బొంకులపోత్తు ;
అరయ దుర్గుణముల కట జన్మభూమి ;
దురితంబులకుఁ బ్రోవదోలఁగ రెన్నఁడును ;
వారలచరితలు వాక్రువ్వనేల !
యోరయ దారిద్ర్యమతి [2] కష్టవృత్తి ;
కులజుఁడు, పూజ్యుండు, గుణనిధి, ఘనుఁడు
చెలువుం, డుదారుండు, శిష్టవర్తనుఁడు
కర్తయు, భోక్తయు, ఘనతత్త్వనిధియుఁ,
గీర్తనీయుఁడు, మంత్రి, కేవలప్రభుఁడు
ననఁజాలు జగమునందర్థవంతుండు.
జనులకు నాయర్థసంచయంబెడలి
కులమును విద్యయుఁ గోటిగల్గినను,
నలవున శూరత నధికుఁడై యున్న,
వెరవుమిక్కిలియైన, విత్తహీనుండు
పురణింప జనులచేఁ బూజ్యుఁడుగాఁడు'.
అనునీతిమార్గంబు లవి శిష్టమయ్యె ;
ధనగర్వమునఁగాడె ! దగిలి యీఘనుఁడు
అసమానమగుమైత్రి యాత్మఁ గైకొనక
వెస నన్నుఁ గీడాడి వెడలఁద్రోపించె !

---

1. చేర. 2. కష్టవృష్టి. (మూ)

ఇమ్మహాపరిభవ మేభంగి నోర్తు!
నిమ్మహీపతిగర్వ మేభంగిఁ దీర్తు!
తనువునఁ గాఁడిన దారుణాస్త్రముల
ననువున వెడలింప నానొప్పి యణఁగు;
మనమున నాటిన మర్మవాక్యములు
విను మెన్నిభంగులఁ వేదన సడవు.
గర్వాంధుఁడగువాని గర్వింపఁజాలు
నిర్వాహమునఁ బట్టి నెఱిదీర్పవలయు.
తా నెందుఁ జివ్వకుఁ దగకు చేఁజాఁప;
మానక తనుదాన మాటవిడ్వడిన,
నరులెవ్వరును దన్ను నమ్మకయుండ
భరమునఁ దతివేచి భంజింపవలయు.
ఏరీతి వెడలింతు నీమనోవ్యాధి!
నేరీతి నీఁగుదు నీశత్రుఋణము!
అనివితర్కించుచు నసఘు, నాహవము
ననుమానమొందుచు నలసి కుందుచును,
మదమెల్లనింకిన మదనాగమనఁగ,
నఖలెల్ల నణఁగిన నర్తకుండనఁగ,
పటు[1] దండహతి రేఁగు పాపఱేఁడనఁగ,
జటలెల్లఁ బెఱికిన సింగమో యనఁగ
లేమికంటెను జావు లేదుపో! యనుచు,
నామహీశునిసభ నల్లన వెడలి
వచ్చితి". ననిన భూవరుఁడు భీష్ముండు
ఇచ్చలో సంతోషమింగురొత్త ననియె:
"భావింప నేఁడు మాపాలిటిభాగ్య-
దేవతవై యేఁగుదెంచితిచ్చటికి.

1. కుండ. (మా)

పాంచాలపతిమాకుఁ బగవాఁడుగాని,
మంచి మేలొనరించె మాయెడాటమున.
అతఁడాదరించిన నరుదేరుమీరు ;
సుతులకు శరవిద్య చోద్యమై లేదు.
కినిసి చెప్పఁగలేఁడు కృపుఁడు మోమోడి ;
ధనువునఁ దీర్పవే దయఁ గోడ సుతులఁ ;
బ్రీతితో మీరుకోరినకోర్కు లెల్ల
నాతతంబుగ నిత్తు ననిశంబు మీకు.''
అనిచెప్పి ద్రోణున కాపగేయుండు
కనకరత్నంబులు, గంధవైభవము,
నెన్నికకెక్కిన యేడుగ్రామములు,
నున్నపుమేడలసొంపారునిండ్లు,
నరుదార నవరత్నహారకేయూర
వరభూషణాంబరావళు లాదిగాఁగఁ
బాఁడికుఱ్ఱులనిచ్చి, పసిఁడితేరిచ్చి,
[1] నాడెంబుగలరత్నహారంబులిచ్చి,
తరుణీమణులనిచ్చి, ధనువభ్యసింప
గురుమతినిచ్చెనుగురుకుమారకుల.
అతఁడంతఁ గృపునిచే ననుమతివడసి
సితపక్ష [2] సితవార సితకరర్క్షముల
నందఱఁగూర్చి, విద్యారంభవేళఁ
బొందుగా భూపాలఁబుత్త్రులఁబలికె :
" ఇందఱుఁగడుశూరు, లిందఱుధీరు,
లిందఱు విలువిద్యయెఱిఁగినపిదప
నేనొకపనివుత్తు ; నెవ్వఁడేనిందు
నూనినమతిఁ జేయునోపున నాకు !

1. నాడెల్లచెయు రత్నహారంబులిచ్చి. 2. శితవారశితకరక్షముల. (మూ)

ఆపని నాచేతనగు; నైననేమి,
రూపిక మీఁకు నెట్లో చూత!" మనిన,
ధరణీశతనయులు తలలెత్త వెఱచి
గురునితో నొక్కపల్కునుబల్క వెఱచి
యొండొరు మొగము లొండొండ చూచుచును
నిండారునిశ్చేష్ట నివ్వెఱఁగంది
యున్నచో, 'మీకోర్కి యొనరింతు' ననుచుఁ
గ్రన్ననఁ బలికె నాఖండలాత్మజుఁడు.
అప్పుడర్జును మెచ్చి, యతఁడు వారలకుఁ
జెప్పంగఁదొడఁగె నూర్జితచాపవిద్య.
చెలఁగుకుమారుల శింజినీధ్వనులఁ
గలఁగె వారాసులు; కంపించెగిరులు;
పదఘట్టనల భూమి పగిలినట్లయ్యెఁ;
బెదరె దిగ్గజములు సింహనాదముల.
గురుఁడంత నీరీతిఁ గురుకుమారులకుఁ
జిరగతి విలువిద్య చెప్పుచునుండ,

ఏకలవ్యుని ధనుర్విద్యాభ్యాసము

నడరి హిరణ్యధన్వను చెంచురాజు
కొడు కేకలవ్యుండు కోర్కి దీపింప
నాకుమారులతోడ నతులితభక్తి
నాకడకేతెంచి, యరయంగ నపుడు
కలశజుఁగాంచి నిక్కపుభక్తిమ్రొక్కి,
చెలువార నగ్గురుఁజేరి యిట్లనియె:
"నీవేమికోరిన, నీకోరినట్లు
నేవేగవాసగొన విలువిద్యఁజెప్పు;"

మనుచు ... ...
... ...
దానును గురువుతో ధనువభ్యసింప
నావరేంద్రకుమారు లదిచూర్వ్యలేక :
“ హీనజన్మున కేల యీమహావిద్య !
హానిపుట్టెడు వీని ననుపవే ద్రోణ !
సురలతో రాహువు సుధఁ గ్రోలవచ్చు-
కరణి నచ్చిన వీని గడపవే ద్రోణ ! ”
అనిన ద్రోణుఁడు వారియతులవాక్యములు
విని, బోయనీక్షించి వెరవొప్పఁ బలికె :
“ వేదంబుసరి ధనుర్వేదంబు ; దీని
రాదు చెప్పఁగను ; గిరాతుండవీవు ;
కావున, నిది నేర్పఁగాఁజాల. ” ననిన,
భావించి యబ్బోయ పలికె నగ్గురుని :
“ నీరూపురచియించి, నిన్నాత్మనిలిపి,
యారయ విలువిద్యలభ్యసించెదను ;
ఇప్పుడనుజ్ఞయు నిమ్ము నా. ” కనిన,
నప్పుడనుజ్ఞయు నతఁడిచ్చి వేగ
ననఘుఁడై యబ్బోయ నర్థినంపుటయుఁ,
జనుదెంచి వాఁడొక్క శైలంబుపొంత
గురుమూర్తిమేనును గొమరొప్పఁ జేసి,
గరిడిలో విశ్వాసగతిఁ బ్రతిష్ఠించి,
దవ్వుల శిష్యుఁడై ధనువభ్యసింప,
నెవ్వరికంటె వాఁడెటిఁగెను విద్య.
అటపల్క నరుని నేకాంతంబగురుఁడు :
“ పటుతరశౌర్య, నీపై వేడ్క నాకు
నేవచ్చె ; నాకోర్కె యెవ్వారు నేయ
నోపనితలఁపున నూరకుండితిని,

నేనుజేసెదనని యీవన్నమాట
యూనియున్నది నాకు నుల్లంబునందు.
నిక్కము, ధనువున నీకంటెనితరు
లెక్కుడులేకుండ నెఱిఁగింతువిద్య".
అని శీఘ్రసంధాన, మస్త్రశాలంబుఁ,
దనుదాఁకుశరములఁ దప్పించునసువు,
శత్రుని కోపప్రసాద చింతనము,
శత్రునివిలుఁ దేరు నమయించుననువు,
నందు నందఱకందకైయుండు ననువు,
గొందిఁ గానఁగరాని గుఱి యేయుననువుఁ,
బోరిఁ బెక్కుముఖములై పోరాడుననువు,
....
ముగ్గరంబులుచించి పోఁదిరాననువు,
నుగ్గుగా విఱిగియు నూల్కొనుననువు,
హాల శూల ముసల ఖడ్గాదులఁబెనఁగి
విలుఁ దేరు నమసిన వేగసంధించు
ననువు లెవ్వరికంటె నతఁ డర్జునునకుఁ
బనివడినేర్పె నభ్యాసకాలమున.
నరుఁడును గురుసూనునకు నీసుపుట్ట
శరములు తనుదాన సాధించెఁ గొన్ని.
అదిచూచి యాచార్యుఁ డతని కేకతమ
పదరక యిట్లను: "భళిరె! నీవగుదు;
వతిరథశ్రేష్ఠుండ వనవచ్చు నిన్ను;
1 జతచేసితివి కొంత చెప్పనివిద్య
ర;" మ్మని సకలమంత్రంబులుఁ జెప్పె.
సమ్మోహనాస్త్రంబు, జలదసాయకము,

---

1. జతముచేసితివి కొంతచప్పనివిద్య. (మా)

గారుడశర, మంధకా బాణంబు,
సౌమ్యంబు, యామ్యంబుఁ, జక్రసాయకము,
ఘన శాత కర్కశ క్రకచోగ్ర భల్ల,
మొనయఁ గౌబేర మాహేశ్వరాంబకముఁ,
గాలాంత సంవర్త కాల బాణములుఁ,
జాల నుష్ణానుష్ణ[1] జనకాస్త్రములును,
వారుణాస్త్రములును, వైష్ణవ దైత్య
మారుతాస్త్రములిచ్చి, మఱియు వేడుకను
బరిఘ గదాంకుశ ప్రాసాగ్ర ముసల
పరశు తోమర ఖడ్గ[2] భల్ల నారాచ
ఘనభిండివాల ముద్గర కుంత చక్ర
[3] జనితకుఠారముల్, ఛురికాక్షురప్ర
వినుత నానాయుధ వితతులాదిగను
వినమితకృపనిచ్చె వెస నర్జునునకు.
అంత, వినోదార్థ మఖిలకౌరవులు
వింతగా నడవుల వేటఁబోఁదలఁచి,
యుడరంగ గురునిచే ననుమతివడసి,
తడయకందఱుఁగూడి తగఁబోవునపుడు,
లాలితంబుగ నేకలవ్యుసిబాణ-
జాలంబు లోలి లక్ష్యముఁదాఁకునట్టి
చప్పుడాలించి యచ్చట వేటలాడి
తప్పకయ్యడవి నందఱు నొక్క తెగువ
దంటమృగంబుల ధరఁగూల్చుచోట,
నొంటిమైఁబడి తప్పి యొకశునకంబు
తప్పుత్రోవలఁబోయి, తమవారిఁగాన
కప్పుడు వాపోయినట్టువాపోవ,

1. జనితా. 2. ప్రాసాగ్రముసల. 3. జనితకుఠారయు ఛురికాక్షురంధ్ర. (మూ)

నేకలవ్యుఁడు దానినెలుఁగాలకించి,
దాఁకొని యోజనత్రయదూరుఁడయ్యు
నాదట నాధనువభ్యసింపుచును
మోదించి, చిఱునవ్వు మొలవంగ నపుడు
వాఁడిశరంబుల వాఁడేనుదొడిగి
పోఁడిమి[1] నేసెను బొచ్చెంబులేక
యనువార సారమేయము నోరుగాఁడఁ
దానకోలలొక్కటిగ దూపిడ్డకరణి.
వేవచ్చి శునక మువ్వేషంబుతోడ
భూవరాత్మజులకుఁ బొడసూపుటయును,
దమవిద్య కుఱుచగాఁ దలపోసి, వారు
గుమిగూడి చొప్పుగైకొని పోయిపోయి,
హిమగిరిప్రాంత నయ్యేకలవ్యాఖ్యుఁ
గమనీయభుజచాపు గరిడిలో నొంటి
నీక్షించి, వెఱఁగంది: "యెవ్వాఁడవీవు?
శిక్ష యెవ్వరిచేత[2] సిద్ధించె నీకుఁ?
దలఁపవచ్చరు!" వన్నఁ, దలఁకక వాఁడు:
"కలశసంభవుచేతఁ గంటినీవిద్య;
నేకలవ్యుండనే నెఱుకలఱేఁడ;
నేకలవ్యయమును నెఱుఁగఁ గయ్యముల;
నోపినఁ జనుదెండు యుద్ధంబుసేయఁ
జాపహస్తులు మీరు సన్నద్ధు." లనిన
విన్ననై యుందఱు వీఁగి, వెన్కకును
గ్రన్నన వచ్చిరి కరిపురంబునకు.
అంతట నొక్కనాఁడా బోయచరిత
మంతయు గురునకు నటయొఱింగించి,

1. చేసిన. 2. శిక్షించె. (మూ)

యేకాంతమున నంత నింద్రతనూజుఁ
డాకుంభజునిఁబల్కు: "నవధారు గురువ!
నాకంటె నెక్కుఁడు నరులలో వింట
లేకయుండంగ నిల్పెదనంటి విద్య;
నేకలవ్యునిఁ జెంచు నేముచూచితిమి;
నీకృపఁ దానట నేర్చెనువిద్య!
నాకంటె నీకంటె నానాప్రకార
లోకులకంటె నుల్లోకుండు వింట.
వాలుచునున్నాఁడు వాఁడు మీచేత;
నోలిమై విలువిద్య లొగి [1] నేర్చెనట్టె!
వారక యిటువంటివారు మీశిష్యు
లారయ నెందఱో! యవనిలోపలను;
అటుగాన, మీపల్కు లనృతంబులనుచు
నిటుపల్కనోడుదు నేవిధంబులను."
అనుటయు నుదరి యయ్యమరేంద్రతనయుఁ
దనవెంటరమ్మని తడయక గురుఁడు
అనఘు, శిష్యులుఁ దాను నప్పుడేపోయి
వనచరుఁగాంచిన, వాఁడాత్మఁబొంగి
గురునకు నెదురేఁగి గురుభక్తి మ్రొక్కి,
కరపద్మములు మోడ్చి కరమర్థి మీఁదఁ
దేనియ ఫలములుఁ దెప్పించి, యపుడు
కానుకగానిచ్చి కరమర్థిఁబలికె:
"చేపట్టితివి నన్ను శిష్యునిఁగాఁగ;
నాపుణ్యమున వచ్చినాఁడవు వెదకి;
యిదెశస్త్రం, మిదెగాత్ర, మిదెకళత్రంబు;
మది నేదిగోరెదు మసలకయిత్తు;

1. నేర్చినట్టి. (మూ)

గురుపూజ నాచేతఁగొందుగా." కనిన
గురుఁ డింద్రజుఁడుమెచ్చుగతి నాతనికనియె:
"వనచరనాథ, నీవలచేతిలోని
పెనువ్రేలునాకిమ్ము ప్రియమార." ననిన,
నతఁడును: "నదియె మహాప్రసాదంబు
హితమతిఁగైకొమ్మయిచ్చెద." ననుచు
ననువుమీఱఁగ నలుగమ్మున వ్రేలు
దునిఁగాంగనొత్తి యాద్రోణునకిచ్చె.
అదికతంబుగఁ బోయె నధికుఁడై నరుఁడు
ముదమంది మదిఁగల [1] ముసుకెల్లవిడిచి.
అతివేడ్క గురుఁడును నతనిఁదోడ్కొనుచు
హితమతి నేతెంచె నిభపురంబునకు.
మఱి, వాఁడుఁ దర్జనీమధ్యమాంగుళుల
నిఱికించి బాణంబులేయ సాధించె.
అర్థితో నారీతి నాచార్యవరుఁడు
పార్థుతో నాడినప్రతినఁ జెల్లించి,
యరుదార ధర్మజాండాదిగాఁగలుగు
కురుకుమారులకేయఁ గొలఁదిగానట్టి
యరుదైన లక్ష్యంబు లర్జునుచేత
నురుమతి నేయించుచుండె; నాగురుఁడు
నాయుధవిద్యారహస్యమార్గంబు
లాయింద్రతనయున కన్నియుఁ జెప్పి:

అస్త్రవిద్యాపరీక్షణము

'చూచెదఁగాక శిష్యులదృష్టి ముష్టి
యేచందమో' యని యొన్నికచేసి,

1. ముసటిల్ల. (మూ)

యంతరిక్షంబున యంత్ర[1] కాకంబు
సంతతచలముగాఁ జక్కఁబన్నించి,
కోదండహస్తులఁ గురుకుమారకుల
నాదటరప్పించి యా [2]పక్షిఁజూపి,
తొలుత నజాతశత్రునకిట్లువలికె:
" బలియుఁడ, కంటివే పక్షిశిరంబు ?
ననుజులఁగంటివే యాచూపులోన ?
ననుఁగానవచ్చునా ? నయనాంతవీధి. "
ననిన నాతఁడు : ' కంటి నదెపక్షిశిరము !
నినుఁగాననయ్యెడు ; నృపులుఁదోచెదరు ;
ఏయుదునా పక్షి నిలఁగూల ? " ననిన,
నాయనకోపించి యప్పుడిట్లనియె :
" నీవేయనేరవు ; నీదృష్టిచెదరె ;
నావిధంబులువేఱె ; యవినీకురావు. "
అని ధర్మసుతునని, యయుగారితనము
తనరంగనిలిపి గాంధారేయుఁజూచి :
' యీవేమిపొడగాంచితెలిఁగింపు ; ' మనిన
నావీరుఁడును బల్కె యమసూతియట్ల ;
భీమునడిగిన నట్లభీముండుచెప్పె ;
నామాడ్కి నందఱనడిగి ద్రోణుండు
కడపట నర్జునుఁ గార్ముకకుశలు
నడిగిన, నతఁడు లక్ష్యముచక్కఁజూచి :
' పూని పక్షిశిరంబుపొడగంటిఁ ; గాని,
యేను నీచెప్పినవేమియుఁ గాన ;
నేసెదఁ జూడుఁడీ యాపక్షి. " ననుచు
భాసురజవమొప్ప బాణంబువిడిచి,

---

1. కోరంబు. 2. పేకు. (మూ)

చపలచిత్తమువోలెఁ జంచలంబైన
కపటకాకముతల ఖండించుటయును,
వాసవిఁబొగడ, నశ్వత్థామ మొగము
వీసమంతై తోఁచ విలుకాండ్రుచూడ.
తోరంపుసిగ్గుతో దుర్యోధనుండు
భూరిరాత్రుల నిద్రఁబోవకయుండె.
శరగురుం డెంతయు సంతోషమంది:
"సరిలేరు వింటికి జగమందునీకు;
నచలితదృష్టియు, నలవును, వెరవు
నుచితంబులై నీకునొగిఁజెల్లు;" ననుచు
నాచార్యుఁడర్జును హస్తకౌశలము
చూచి వేడుకనిచ్చె సునిశితాస్త్రములు.
తక్కినవారికిఁ దగినచందములఁ
బ్రక్కన విలువిద్య గఱపియున్నంత,
ధృతరాష్ట్ర గాంగేయ కృప సోమదత్తు
లతిమోదమొందంగ నక్కుమారకులు
శరగురుచేఁగన్న శస్త్రాస్త్రవిద్య
కరమద్భుతంబుగాఁ గడిమిఁజూపుటయు,
రాజశేఖరులెల్ల రమణమైఁదన్నుఁ
బూజింప నెంతయుఁబూజ్యుఁడై, గురుఁడు
వెండియు నొకనాఁడు విపులదోర్దండ
చండిమ చూతముసరసిలోననుచు
మకరంబులుండెడుమడుఁగునకేఁగి,
సకలశిష్యులుచూడ జలముచొచ్చుటయు,
నొకమహాగ్రాహంబు ఒడిసి పెందొడను
బ్రకటితదంష్ట్రలఁ [1] బట్టి, యూపట్టు

1. బట్టబట్టుటయు. (మూ)

విడువక యుండిన, విడిపించుకొనఁగఁ
గడునేర్చియును శిష్యగణముతో నపుడు
'విడిపింపుఁ డోదీని వెరవుతో!' ననిన
విడిపింపనేరక వివశులై వారు
నేయఁగా నెట్లొకో యాతనికనుచు
నాయను వెఱుఁగక యుందఱువీఁగి
యున్నచో, నర్జునుండొక మేటిరథము
పన్ని సూతుఁడు తేరఁ బటుగతి నెక్కి,
శరచాప ముద్గర శక్తి వజ్రాది
పరశు తోమర ఖడ్గ పట్టిస ప్రముఖ
వివిధాయుధంబులు వెస సంతరించి
యవిరళగతి రాఁగ నతని వీక్షించి:
"పగతులిచ్చట లేరు పన్ని పోరాడ
మగఁటిమి మెఱయ; నీమకరికిం తేల
తనకు నుద్ధతి!" యను ధార్తరాష్ట్రులను
గనుఁగొని పార్థుండు కడఁక నిట్లనియె:
"శరగురుం డల్పుండె! చర్చింపమనకు;
భరమున నాతనిఁ బట్టిన మొసలి
యలఁతులఁదిఱునే! యనువులఁగాక!
వలయునిన్నియు". నని వాసవాత్మజుఁడు
వెసఁజేరి గురునకు వినయంబుతోడ
'మొసలి మిమ్మెచ్చోటముట్టెనో!' యనఁగ,
శోకాతురత్వంబు చొప్పడునట్లు
ప్రాకటంబుగ గురుప్రవరుఁడిట్లనియె:
"మకరి పెందొడవట్టి మడుఁగులోపలికిఁ
బెకలించుకొనిపోవఁ బెనఁగుచున్నదియు;
పదములు ధరనూఁది, పదిలమేమఱక
యుదకమధ్యంబున నుండితి నింత;

అలయుదునీటిలో సమ్మెటి మొసలి;
యలఁత మూఁకడ రెడునటమున్న నీవు
విడిపింపు". మనుటయు విష్వాచ్యుఁడడరి,
కడునుగ్రచాపంబు గడఁక మ్రోయించి
పటుతీవ్రసాయకపంచకంబునను
దటుకున మకరంబుదవడలు చించి,
విడువనిమకరంబు వెసఁజంపి, యుభయు
విడిపించినట్టిశ్రీవిష్ణువోయనఁగ
విడిపింప, రాహుచే విడివడ్డచంద్రు
వడువున విడివడివచ్చి ద్రోణుండు
'పాంచాలపతి పట్టువడు వీని' కనుచు
నంచితసంతోషుఁడై యుండెననుచు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె"; ననిచెప్ప, వెండియు వారు
'అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొందఁజెప్పవే!' యనివేఁడుటయును,
బంచమవేద ప్రబంధైకనాథ,
పంచాక్షరీమంత్ర పావనమూర్తి,
శాస్త్ర పురాణార్థ సార వివేక,
శస్త్రఖండిత శత్రుసైన్య ప్రపంచ,
సతతచాపాలంబ, సత్కీర్తిబింబ,
మతిధైర్య నిర్జితామరమంత్రివర్య,
నుతధర్మ, నీకు మనోరథావాప్తి.
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
సుచితమై యాశ్వాస మొప్పె నాల్గవది.

పంచమాశ్వాసము

శ్రీరామవిఖ్యాత, చిరతరోల్లాస,
నారీనుతక్రీడ, నరసయచౌడ,
తక్కక కర్ణావతారుండవనఁగ
దిక్కులవెలయు మంత్రీ, చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.

ధనుర్విద్యాప్రదర్శనము

కురుకుమారులకెల్ల కోదండవిద్య
గురుఁడిచ్చి, యొకనాఁడు కొలువులోపలను
అంబికేయునిఁబల్కు: "నరనుతాత్మ, నీవు
[1]సంబంధియుతుఁడవై సభ్యులఁగూడి
నీకుమారులకేనునేర్పినవిద్య
ప్రాకటలీల నొప్పనగొందుగాక.
తజ్ఞులువీక్షించి తగుననన్నఁదాఁక
విజ్ఞానినవరాదు విద్య నెవ్వరికి.
శరములుదూలింప సంధించునపుడు
గరిడివిస్తీర్ణంబుగాకున్నఁ గాదు.
[2]వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులు వసుమతీసురులు
విస్తరింపుదురొప్ప విభుఁడ, యాస్థలము;
పేర్చి భేతాళునివీతంబు తొలుతఁ
దీర్చి యావేల్పుఁ బ్రతిష్ఠింపవలయు;

1. సంబుద్ధి. 2. వస్తు. (మూ)

శకునవేదుల శిల్పశాస్త్రకోవిదులఁ
బ్రకటించి విశ్వకర్మలఁ గూర్పవలయుఁ;
బవడంపుఁబోదెలుఁ బసిఁడికంబములు
నవరత్నవేదులు నవ్యపీఠములు
బచ్చునగోడలుఁ బట్టుమేల్కట్లుఁ
బచ్చతోరణములకప్పు బాగుగావలయు;
నరనాథ, లగ్ననిర్ణయము నేయింపు;
కరిపురంబెల్ల సింగారింపఁ బంపు;
నృపపుంగవుల నెల్ల నెమ్మిరప్పింపు."
అనుటయు, ధృతరాష్ట్రుఁ డట్లకాకనుచు,
ఘనుసంపెఁ బురము సింగారింప విదురు.
అంత, నవ్విదురునియాజ్ఞాక్రమమున
వింతగాఁ బౌరులు వేడ్కనప్పురిని
బసిఁడిమేడలయిండ్లు పసనారఁ దోమి,
వెస వెండిమేడలు వేగఁబుల్గడిగి,
సున్నంపుమేడలు సొంపురాఁబూసి,
క్రన్నన భువనేశ్వరములు భూషించి,
మాడుగులట్టళ్లుమణికవాటములుఁ
గ్రీడాగృహములు మిక్కిలి మెఱుఁగుపెట్టి,
ముత్తెంపుగోపురంబులు ధవళించి,
క్రొత్తగా బంగారుకుండలెక్కించి,
మిసిమియుప్పరిగల మీఁదికోణములఁ
బసిఁడికోలలుపాఁతి పడగలుగట్టి,
గోడలమొడలఁ గుంకుమమప్పళించి,
వాడలఁ గస్తూరి వాసిల్లనలికి,
రంగైన బహునవరత్నముల్ మెఱయ
ముంగిళ్ల ముత్యాలముగ్గులు దీర్చి,

ఫల పుష్ప పల్లవ ప్రతతు[1] లయ్యెడల
నలువొప్ప బహుతోరణంబులు గట్టి,
ముంబైన సోపానములనీడ చూచు
డంబులుగల కల్వడంబులుగట్టి,
కడవట నుదయభాస్కరము గావించి,
కొడిగల రత్నపుఁగుచ్చులు గట్టి,
దీపించునమరావతికి బొమ్మవెట్టు
నీపురియనితోప నెల్లసౌధములఁ
గాంతులుదైవాఱఁ గనకపుత్రికల
వింతవారలుచూచి వెఱఁగంద నిల్పి,
రోలి తోరణగండ్ల నువిదలుచూడఁ
నీలిమపర్వెనో నెఱి నిట్లనంగఁ
బరిమళబహుళ ధూపంబు లెల్లెడలఁ
బరఁగించి, రత్నదీపము[2] లోలినిలిపి,
మారుబాణములకు మాఱుబాణములఁ
జేరినజనులు వీక్షింపనీ నేఁడు
అని విస్తరించినయట్లు సౌభాగ్య
మెనయఁ బురస్త్రీలనెల్లఁగై సేసి
యున్నంత, గరిడియు నూరితూర్పునకు
నన్నిసౌభాగ్యాల నాయితమయ్యె.
పిలువఁబంచినరాజబృందంబువచ్చె ;
నెలమిఁగూడిరిలోకు లిలయీననఁగ.
విదురుఁ డత్తెఱఁగెల్ల విభునిలోఁజెప్ప,
ముదమంది యారాజు ముత్యాలరథము
నెక్కుచుఁ దనయులనెల్ల రావించి,
తక్కక గురుని నెంతయుఁబిలిపించి,

1. ల్లందొడల. 2. లలోనిలిపి. (మూ)

'యింతులు పల్లకులెక్కుఁడం' డనుచుఁ
గుంతీసమేతులై కొలిచిరాఁ బనిచి,
గాంగేయ కృపులాదిగాఁగల దొరల
సంగరసన్నద్ధ సకలసైన్యముల
రాఁబంచి, బహుళతోరణరాజవీథిఁ
బూఁబోఁడులక్షతంబులు చల్లఁ గదిసి,
సంగడి విదురసంజయు లెల్ల తెలుఁగు
నింగితవేదులై యెఱిఁగింపుచుండ,
నడరి కృష్ణునికుక్షి నబ్జజాండములు
వెడలినగరిమతో వెస నూరు వెడలి,
సిద్ధాంతనిపుణులు చేపట్టియున్న
శుద్ధలగ్నంబునఁ జొచ్చిరగ్గరిడిఁ;
జొచ్చి సేనల నొక్కచో నుండఁబనిచి,
[1] యిచ్చమై రాజులకిమ్ములిప్పించి,
గాంధారియును దానుఁ గనకపీఠమున
బంధుకోటులుగొల్వఁ బసమీఱియుండె.
అప్పుడు బుధునితో నలరారుచంద్రు
చొప్పున ద్రోణుండు సుతునితో నిలిచి,
'ధనువున మెఱయుఁగదా గురుం డెపుడు'
ననుచు నక్షత్రజ్ఞులాడ విల్దాల్చి,
'రామాస్త్రములుగాన రాజవైరమున
నేమిసేయునొ రాజు [2] లిందఱ! ననుచుఁ
దొనలమోములుదూర్చి తొలఁగింతు' ననఁగ
వెనుకమాటున నస్త్రవితతి ధరించి,
వెనుకొని శిష్యులు విలు కోల జోడు
దొన బొమిడిక పూని తోరమై నిలువ,

1. ఇచ్ఛలదగు రాజులకిమ్ము లిప్పించి. 2. లిద్దఱు. (మూ)

నుర్వీశ్వరుసి దోఁడియోధులఁ బలికె :
“ సర్వజ్ఞులిందఱు సభఁగూడినారు ;
వింటికి హరియొండె విశ్వేశుఁడొండెఁ
దొంటిరాఘవుఁడొండె దుర్గ తానొండె
నేతుఁ ; రెండొకనికినేర్తుననరాదు ;
బ్రాతిగా నట్లయ్యుఁ, బతిసూదరమునఁ
గురుకుమారకులకుఁ గొంతచెప్పితిని ;
బరికింపు. ” డని చెప్పి పాయయిచ్చినను,
ఆచార్యులకు మ్రొక్కి యాకుమారకులు
వే చాపములుపూని వేడ్క మ్రోయించి
కనుచూపుమేరలక్ష్యము లేయువారుఁ,
గనరానిసూక్ష్మలక్ష్యము లేయువారు,
వెనుక ముందఱ నొక్కవిధములక్ష్యములు
గనుఁగొని తూనియ నొక్కటనేయువారుఁ,
దునిసి లక్ష్యంబు తోఁదొఱఁగుచోఁ దునుక
గనుఁగొని చూర్ణంబుగా నేయువారు,
ధరకమ్ము [1] నాడికాత్రయమునఁగాని
తిరిగిరాకుండ నద్దివి నేయువారు,
తగ్గక శరము పాతాళలోకంబు
దగ్గఱ ధరణిగాఁడఁగ నేయువారు,
గుఱిగొని తీగెలాగునఁ బిఱ్ఱపింజె
గఱవఁ గోలలు నిడుపుగా నేయువారు,
నలుగుననొకట నైదారులక్ష్యములు
బలిమి నొక్కటఁద్రెవ్వఁబడ నేయువారు,
నొండొరుఁదలపడి యుద్ధంబునేయు-
పాండిత్య మెంతయుఁ బ్రకటించువారు,

1. నాడిగా. (మూ)

ముసల కుంత ప్రాస ముద్గర చక్ర (?)
అసి శూల హలముల హావణించువారు,
గ్రక్కున రథ తురంగమ వాహనముల
నెక్కి యుద్ధాటోప మిలఁ జూపువారు,
మఱియుఁ బెక్కనువుల మనుజేంద్రసుతులు
నెఱి విద్యచూపుచో నేలగ్రక్కదలె;
నాదిత్యురుచి మాసె నస్త్రదీధితుల;
భేదిల్లె దిశలు గంభీర[1] నాగముల.
అప్పుడు తమలోనియాగ్రహాటోప
ముప్పొంగి భీమదుర్యోధనుల్ గదిసి,
యొక్కటగదలెత్తి యురుచారురూఢి
నక్కనకాద్రివింధ్యములునా నొప్పి,
లోఁగకవ్రేసి, వ్రేటులుదప్పఁగ్రుంగి,
వీఁగియుఁ గడిమిమై వెండియుఁగదిసి,
యుర్విపైగదలూఁది యొండొరుఁజూచి,
పూర్వసీమలుమాని పూవుమైఁజొచ్చి,
వ్రేటు వ్రేటునకంటె వ్రేఁకగా వ్రేయ
వ్రేటుకందువులకు వేవేగఁ దొలఁగి,
గదలు వేమొగమునఁ గదియఁద్రిప్పియును,
అదిరొండలేక వ్రేయక లాసిలాసి,
యాయుస్త్రఘట్టన లగ్నులనీన
మాయపుఁద్రొక్కులు మహిఁగదలింప
నీసునఁబెనఁగుచో, నెఱిఁగి పట్టించి
యాసమయంబున నాచార్యుఁడనియె:

అర్జును నస్త్రవిద్యాకౌశలము

"ఇంక నా ప్రియశిష్యుఁ డింద్రనందనునిఁ
గొంకకచూడుఁడీ కోదండమునను!

1. నాసముల. (మూ)

'పాంచాలుఁదెత్తు నీపగదీర్తు' నని
సంచితపుణ్యుఁ డీసత్యసంధుండు ;
కారణంబున శిష్యగతినొందెఁగాని,
ఘోరాస్త్రవిద్య నాకొల్లఁది [1] వాఁడితఁడు.'
అనిచూపి నిలిపిన, నయ్యర్జునుండు
ధనువుతోడ నెపుట్టెఁ దల్లికి ననఁగ,
నిరుగేల విలుగ్రాల, నిషుపరంపరలు
తొలఁగించు నుప్పొంగుతోయధివోలె.
బాణపంజరములు బాణవర్షములు
బాణవేణికలేయుబాగునుజూప,
'నెంతటఁబెట్టునో యీబాణమహిమ
కొంతవారింపఁడో! గురుఁ' డనుచు
సభికులు వెఱపు నాశ్చర్యంబునొంద,
నభినవంబుగఁ బార్థుఁడంత వెండియును
మిక్కిలియెండచే మేదినిగమర,
నొక్కటఁ జెక్కుసూర్యులఁ బొడిపించి,
పెలుచఁ గార్కొని వృష్టి పెద్దగా నుఱుము
జలదాస్త్రమేసి యాసంభ్రమంబుడిపి,
యేయూఁతనిలువక యిలసంచలింప
వాయుబాణంబేసి వానవిప్పించి,
గరళధూమంబు లాకసమున నిండ
నురగాస్త్రమేసి యాయుబ్బు విప్పించి,
యురుతర పక్షవాయువు లుప్పతిల్ల
గరుడాస్త్రమేసి యాగర్వంబునణఁచె.
దివ్యాస్త్రమహిమ లిత్తెఱఁగున మఱియు
నవ్యంబుగాఁజూపె నరులచూడ్కులకు.

1. గాఁడితఁడు. (మా)

కడుసూత్త్రమొంపగు ; ఘనుఁడగుఁ ; గానఁ
బడ [1] కుంటు ; సంతనేర్పడి నల్లయెడల ;
భూమిలోనణఁగు ; సభోవీథిఁదోచు
సామాదిబహువేదసమ్మితుండగుచు.
సాయకమహిమ నీచందమానరునిఁ
గోయనిపొగడిరి కొలువువారెల్ల.
కదిసి గాంధారికి గాంధారిపతికి
విదుర [2] సంజయులంతవినిపించిరెఱుఁగ.
ఇంద్రాదులకురానిహృదయానురాగ
మింద్రసుతునకుఁగల్గె నిలనెల్లఁ బొగడ.
అప్పుడు, ప్రళయకాలాభ్రనిర్ఘోష
మొప్పంగ రాధేయుఁడొగినుల్లచఱచి,
యాసభాస్థలి నక్కడక్కడపఱచి
మోసరిల్లకనిల్చి యుగ్రగర్వమున
నుర్వీశ్వరులఁబల్కు : " నోహో ! యితండు
సర్వాధికుఁడా ! యింతసన్నుతించెదరు !
దీనిఁజెప్పఁగనేల ! దివ్యాస్త్రమహిమ
యేనును నొక్కింత యెఱిఁగియుండుదును. "
అనివిల్లుమోపెట్టి యర్జునుకంటె
ననువొప్ప వివిధసాయకవిద్యచూపి,
తనపెద్దకొడుకని తలఁపులోఁగుంతి
యనురాగపరిపూర్తిమైఁ జూచుచుండఁ :
" కర్ణుండనేను భార్గవునిశిష్యుండ ;
నిర్ణయింపుఁడు విద్యనేర్తునో లేదా !
అయ్యర్జునుని బలునఘునితోడి
కయ్యంబుగోరి యీకడకువచ్చితిని ;

1. కుండనంతసేర్పడ. 2. సంజయులకు వినిపించిరరిగి. (మా)

ఇందఱుఁజూడంగ నిపుడుగావలయు ;
సందుచేకొనిపోకు చాపహస్తుండ !
ఎదుటనెవ్వఁడులేక యేయుటయొప్పు ;
నిదె యింక నన్నేయు మదిరించినాఁడ."
అనుడు, నర్జునుఁ డాత్మ నతనిఁ గైకొనక
మునివ్రేల సాయకముఖమంటి పలికె :
"పిలువక సరి యిట్లు బిరుదవై వచ్చి
పలికెదు ; నీకెట్టిపౌరుషంబందు !
ఎవ్వఁడవని నీకు నిత్తుఁగయ్యంబు !
నివ్వెఱఁగయ్యెడు నీగర్వమునకు !
బుధుఁడైన గర్వంబుఁ బొరయఁడువిద్య ;
నధముండు గర్వించు నల్పవిద్యలను ;
పగయును మైత్రియు బంధుకార్యంబుఁ
దగువానితోఁడఁగదా ! సేయవలయు."
ననినఁగర్ణుఁడుపల్కు : "నస్త్రంబుగలిగి
నినువోలె మత్తునై నేరముపలుక ;
ఘోరాస్త్రజిహ్వఁబల్కుము ; మాంసజిహ్వఁ
గూరిమిఁ గోసరినఁ గోనఁడుకర్ణుండు ;
ఎవ్వఁడనైతినేనేమి ! ర." మ్మనుచుఁ

కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధము

గవ్వడిపై మేఘకాండమేయుటయు,
ముడివడ బెడఁగైనమొగిళులనడుమఁ
గొడుకుఁగానక తల్లి కుంతి మూర్ఛిల్లి
త్రెళ్లిన, విదురుండుదెలిపె ; నాలోన
ఝల్లన నామేఘసంఘంబు విచ్చ
వాయుబాణంబేసి, వానిపై నరుఁడు
సాయకంబులు గొన్నిసంధించునంత,

నడచొచ్చి గురుఁడు [1]దేవేంద్రజుశరము
లుడిపి, కర్ణునిఁజూచి యుగ్రుఁడై పలికె:
"ఆచార్యులముగాన, నాజిధర్మములు
వేచూపి తెలపడవిడుతుము నిన్ను;
తక్కువవానితో ద్వంద్వయుద్ధంబు
స్రుక్కక సేయనిచ్చుట దోస; మధికుఁ
డీనృపాలకుఁ డర్జునుఁ, డిందువంశ్యుండు,
సూనుండు పాండురాజునకుఁ గుంతికిని;
నెఱయ నీగోత్రంబు, నీతల్లిఁదండ్రి
నెఱిఁగింపు; [2]దొరవైన నితఁడుపోరెడిని.
ఎచ్చట నస్త్రంబు లెవ్వానిమొఱఁగి
తెచ్చినాఁడవో! నిన్నుఁదెలియరా." దనినఁ,
దనకుసహాయమై దైవంబుదెచ్చె
ననుచు దుర్యోధనుండచ్చోటుగదలి:
"ఆచార్య, నీకునిట్లుడుగంగఁదగున!
మీఁచంద మెప్పుడు; మెచ్చితిఁవీనిఁ;
గులముడుగఁగనేల! కూతునిచ్చెదరో!
వలనైనవిద్య యెవ్వనిపాలఁబోవు!
కులజుఁడే పెనువ్రేలుగోసినయెఱుకు!
తలఁపరు పక్షపాతమున నాడెదరు;
రాజుగాఁడనిగదా! రణముమాన్చితిరి;
రాజుఁజేసెదఁ గర్ణు రాజులు మెచ్చ."
అని వేదపారగులైనబ్రాహ్మణుల
ఘనుఁడు సహస్రసంఖ్యలఁబిలిపించి,
కనకసంపన్నులఁగాఁజేసి, వారి
యనుమతితోఁ గర్ణు నంగభూమికిని

1. దేవేంద్రుని. 2. దొరసిన. (మూ)

బట్టభద్రుని జేసి, పరఁగ నాతనికి
బట్టాంశుకంబులుఁ బసిఁడి [1] యుత్తరిగ
లురుహారములు రాజయోగ్యపీఠములు
హారులు మత్తేభంబు లాతపత్త్రంబు
లిచ్చిన, రాధేయుఁడిచ్చనుప్పొంగి :
" మెచ్చితిరాజేంద్ర, మేలునీప్రియము ;
ఏమైననడుగు నీకిచ్చెద. " ననిన
నామహీపతిపల్కె నందఱువినఁగ :
" ఈశ్వరులోడ యక్షేశుండువోలె
వైశ్వానరునితోడ వాయువువోలెఁ
జంద్రునితోఁ బుష్పచాపుఁడువోలె
నింద్రునితోడ నుపేంద్రుండువోలె
నాతోడ మైత్రి యున్నతిఁజేయు. " మనిన
నాతఁ డచ్చోటికి నగ్నిదెప్పించి,
యావేల్పుసాక్షిగా నతనితో మైత్రి
గావించెఁ బాండవకౌరవులెఱుఁగ.
సూతుఁడప్పుడు తనసుతుఁడుకర్ణుండు
ప్రీతిగా నంగాధిపతియైనవార్త
విని వచ్చి గరిడిప్రవేశించుటయును,
వినుతి నారాచంబువిడువంగ రాక
ధృతి [2] సూతగోత్ర రాధేయనామములు
పతులెల్లవిన నంగపతి చెప్పుకొనుచు,
నయ్యతు మ్రొక్కె [3] లజ్జానతవదనుఁ
డయ్యున్నఁ, జూచియిట్లనియె భీముండు :
" కాకి కోయిలయని గారామునేయ
నేకాలముననైన నెఱుఁగరాకున్నె !

---

1. యుత్తెరలు. 2. సూత్ర. 3. లజ్జాయత. (మూ)

ఇల సూతగోత్రుగా నెఱిఁగితి మిత్రునిఁ ;
గులమేల డాఁగును గోఱి చెప్పినను !
ఉక్కు యుండలములపైఁ గూర్చున్నయపుడె
. . . .
అంగరాజ్యమునకు నర్హుండె వీఁడు !
సంగతిఁ జనుఁగాక సారథ్యమునకు."
అనుడు దుర్యోధనుం డతనికిట్లనియె :
"తనకన్నగానఁడు ధరణినొక్కఁడు !
శూరులజన్మంబు, సురలజన్మంబు,
భూరి నదీజన్మములుఁ గాననగునె !
శరవణంబునఁగాదె ! జనియించెగుహుఁడు,
శరముకందువఁగాదె ! జనియించెఁగృపుఁడు ;
ఘనకుంభమునఁగాదె ! గలిగ ద్రోణుండు ;
మునినేత్రమునఁగాదె ! మొలిచెఁజంద్రుండు ;
తలఁప మీపుట్టువు తానెట్లు చెపుమ !
వలదన్న మానరు వాదంబుత్రోవ."
అనిపల్కునంతలో నర్కుండుగ్రుంకె,
ఘన సహస్ర కరదీపికా దీప్తితోడ
గురునకుఁ దండ్రికిఁ గురురాజు మ్రొక్కి,
యరిగెఁ గర్ణుఁడుగొల్వ ననుజులుగొల్వ.
ధృతరాష్ట్రుఁడును రత్నదివ్యాంబరముల
శతసంఖ్యకరుల నాచార్యుఁబూజించి,
యుండఁబనిచి రథారూఢుఁడగుచు
మందిరంబునకేఁగె మగువయుఁ దాను.
మఱునాఁడు తేపాడి మనుజేంద్రసుతులఁ
దెఱఁగొప్ప నాచార్యతిలకుండుచూచి :

కౌరవులు ద్రుపదునెదిర్చి పరాభూతులగుట.

"గురుదక్షిణార్థమై గూర్చితి మిమ్ము ;
నురుకీర్తులార, మాకొసగరె యొకటి!"
అనిన, దుర్యోధనుం: "డనఘ, మీకెద్ది
మనసునకిష్టంబు మముఁ వేఁడుఁ." డనిన,
దొల్లి యేఁ జెప్పితి ; ద్రుపదు గర్వాంధుఁ
బ్రల్లదంబులు నన్ను బలికినవానిఁ
బ్రాణంబుతోడనే పట్టి తెం." డనిన
ద్రోణాజ్ఞఁ గురుకుమారులు నూటయొకరు
కర్ణుండుతోడుగాఁ గరిరథతురగ
దుర్నివారబలంబుతో నూరు వెడలి
మున్నాడి నడువ, నిమ్ములఁ బాండుసుతులు
విన్నాణముగ ద్రోణు వెనుక నేవురును
నరదంబు లెక్కి సైన్యములతో నడవ,
నరుఁ డందు నాచార్యునకుఁ గేలు మొగిచి :
"అనఘ, వీ రేఁగెదరక్కట! తమకు
గొనకొని చిక్కునొకో! ద్రుపదుండు ;
మీపూర్వసఖుఁడని మీఁదుచింతింప ;
రేపాటిబిరుదులో! [1] మొఱఁగరు తమ్ముఁ ;
దడవరు ధర్మనందనుఁ బెద్దవాని!
నొడువరు భీమసేనునితోడు తోన ;
ఆ రాజపుర మేమి యగ్రహారంబె!
వీరలు దిరుగక విలుఁ వంప నేను."
అనునంత రథధూళి యాకాశపథము
మూనుముట్టఁ, బురము నిమ్ములఁ జుట్టుముట్టి,
కురుకుమారులు కంత [2] కుహారనాదములు
పరఁగింప, నందఱఁ బాటికిఁ గొనక,

1. మొఱంగము. 2. కురవా. (మా)

పులిఁగోలవైచినపోల్కిఁ బాంచాలుఁ
డలిగి కార్ముకభీమమగురథుఁ బెక్కు,
భట ఘోట రథ దంతిపంక్తిఁ జో వెడలి
పటుభంగిఁ గౌరవబలముపైఁ బడిన,
నీక్షింప భయమయ్యె నిరువాగురణము
నక్షీణసుభటశస్త్రాస్త్రదీధితుల.
తుండంబు లొండొంటితో బిట్టుపెనఁచి
శుండాలములపోరు చోద్యమైయుండ;
¹ జగతీశులర్థిమై జగడింప, గిరులు
తెగి తాఁకినట్లయ్యెఁ దేరులు తాఁకి;
నానాభిధాన బాణంబులు వేయ
వేనామముల విష్ణువిధమైరిభటులు.
అనుపమ శంఖ కాహళ పటహాది
నినదముల్ రథకింకిణీగుణధ్వనులు,
రౌద్రహుంకార పరస్పరాహ్వాన
భద్రేభగర్జిత బాణనాదములు
సతతమైనిగుడఁ, బాంచాలుఁడావేళ
ధృతరాష్ట్రసుతులపైఁ దేరుదోలించి
గుఱుతింప నరుదైనకోలలుపఱపి,
² తఱుచుగా నరులకుఁ దాఁ గానరాక
యదలించి, ³ యందఱనన్నిదిక్కులకు
నొదిగింపఁ, గురువీరులుగ్రులై కదిసి,
పాంచాలుసేనల బాణవర్షముల
ముంచి, మొగ్గరములు మొగిఁజిక్కువఱచి,
తోడఁబడఁ గాల్వురఁద్రుంచి తూటాడి,
వెడఁగుగాఁ దేరులు పెఱికి పేటాడి,

1. జగతీశమార్థమై. 2. తరచునరిలకు. 3. యన్నిటి. (మూ)

మొత్తమై దంతుల మొత్తి మోటాడి,
మత్తిల్లుహయముల మట్టిమల్లాడి,
కన్నకయ్యంబులు క్రమముతోఁ జేయఁ,
గన్నులఁ [1] గెంపెక్క కాంపిల్యపతియుఁ
దలఁప వశిష్ఠనందనులపైఁ దొల్లి
చలమునవలుగు విశ్వామిత్రుపోలెఁ
గులిశధారలమించు క్రొవ్వాఁడితూపు
లలవోకనిగుడింప, నందంద వెఱచి,
దిక్కులు తెలియక ధృతిసత్తిపోయి
యొక్కలాగునఁ దోవలొయ్యన నెఱిఁగి
పాఱ, రప్పుడు వెంటఁబడి ద్రుపదుండు
పాఱవాతి మెఱుంగుబాణంబులేసి :
" యేలవచ్చితిరి ! మీరేలపాఱెదరు !
చాలునె ! మీకుఁ బాంచాలు నేయుటలు !
ఏచినచేతికి వెయ్యేండ్లటంచు
... ...
యేనోరుపెట్టుక యేయవచ్చితిరి !
... ...
బాసినవగలేదు, పగపట్టలేదు,
... ...
బాలుర మిమ్ముఁ జంపక కాచినాఁడఁ ;
దేలిపొం." డనవిని దేవేంద్రసూతుఁడు

అర్జునుఁడు ద్రుపదుఁ బట్టితెచ్చుట

రూపించి కురుకుమారులపలాయనము
చాపశిక్షకునకు సంప్రీతిఁ జూపి,

---

1. కెంపెట్టి. (మా)

కురుకుమారులు కండక్రొవ్వున నతని
గురుదక్షిణార్థమై గొనిపోవవచ్చి
తతిఁగొనిపాఱిరి తమచేతఁగాక ;
ఇతఁడునెగ్గులువల్కె ; నింక నేనుఁబోదుఁ ;
బవమానసూతి తోడ్పడఁ జూకుఁగలఁడు ;
కవలిదే చక్రరక్షకులున్నవారు ;
అన్న రావలదు ; మీయుడుగులఁగొలిచి
యున్నమే." లనపోవు నుర్వీశుఁగూడ.
ఆవిధంబునఁబోయి యతఁడస్త్రముల
భూవలయంబుగప్పుచుఁ గూడఁబట్టి :
"నిలునిలు పాంచాల, నీకుఁబోరాదు ;
తలపడు మిదె పాండుతనయులమేము ;
మాకౌరవులనన్న మాటలవరుస
చేకొని పనలావు సేయుర." మ్మనుచు
భానుసమానాస్త్రపటలంబు లేయ,
సేనలతోడ నాక్షితిపతి తిరిగి
పలుతూపులేయంగఁ, బవననందనుఁడు
కలిగెఁగయ్యంబని గదత్రిప్పుకొనుచుఁ
బరవీర ఘన[1] జాను బాహుమధ్యములుఁ,
గరితురగాది కంకాళమధ్యములు
త్రేసిప్రయ్యలువాప, వీక్షించిద్రుపదుఁ
డోసరింపక వచ్చి యొక్కొక్కకోలఁ
బాండవసేనలఁ బడుల నిర్వ్యాదులఁ
జెండుగొట్టినయట్లు క్షితిఁ గూలనేసి,
యీసునరథముల కిభచయంబులకు
రా సందులేకుండ రణమధ్యసీమఁ

1. సార. (మూ)

బాఱవాతిశరమ్ము పవనజునురము
దూఱ నొక్కటినాటి, ద్రుపదుఁడందంద
సేనాసమేతుఁడై చెదరక యింద్ర-
సూనుపై శరములుచొనుపుచో, నతఁడు :
" నెఱిఁగితిఁ, గర్ణాదులితనికిఁగాక
[1] విఱుగఁటతగు ; వీఁడు వేఁడివిల్కాఁడు.
వాలాయ మింతటివాఁడుగాకున్న,
నేలఁదమ్మను ద్రోణుఁ డితనినిఁబట్ట !
మేనువంచింపక మేకొనిపెనఁగి
యేనుబట్టుకపోదు నిలఁగీర్తిగలుగ."
అని దివ్యబాణంబులరిఁబోయ, నంత
ధనువు తున్కలుచేసి, తగ ద్రుపదుండు
మెఱుఁగునారసముల మేన నెత్తురులు
వఱదలై పాఱ నావానవినొంచి,
కవలమీఁదఁ బ్రచండకాండంబులేయఁ,
దవిలి వేఱొకవిల్లుదాల్చి యర్జునుఁడు
నెఱి పిడుగులువోలె నిగుడి వక్షంబు
గఱవఁ బుంఖానుపుంఖములు బాణములు
పఱవుచో, నడచొచ్చి పాంచాలుసమ్ముఁ
డఱిముఱి సత్యజిత్తనియెడువాఁడు
నరునితోఁదలపడి నానాస్త్రవృష్టి
గురియ, భీముఁడు వానికొనరెట్టవట్టి
పాఱవైచినఁబోయె ; బలమంతవచ్చి
దూఱంగ, నంతలో ద్రుపదభూవిభుఁడు
కోపించి భీముని గోత్రారిసుతునిఁ
జూపుడింపక వజ్రసూటిబాణములఁ

1. విఱిగినతగు. (మూ)

గప్పి పార్థునివిల్లుఖండించి యూర్వ,
నప్పుడుకోపించి యమరేంద్రసుతుఁడు
ధీనుతగతిఁ దన తేరుపై నుండి
వాని తేరికిదాటి వడి వానిఁదెచ్చి
బిగువుపగ్గంబులఁ బెనఁగొన బిగుల
నొగులఁ బాంచాలు నన్నిగలఁగొట్టి,
శిథిలతఁ బాంచాలసేనలు వాఱ
రథసూతుఁబడఁదన్ని, రథికాలుఁగొలువఁ
గొని తెచ్చి ‘ గురునకు గురుదక్షిణార్థ ’
మని ద్రుపదునిఁజూప, నాతనిఁజూచి :
“ అక్కట, ద్రుపదునకా ! యిట్టియునికి !
నక్కచిక్కులు చిక్కనాఁడవి దేమి !
నిరతినన్నెఱుఁగుదా ! నీచెలికాని ;
నురురాజగర్వ మేయూరికిఁ బోయె !
అంటివి మమునొవ్వ నాఁడు ; తత్ఫలముఁ
గంటి ; తొంటివి యింకఁగలవె గర్వములు !
పోపొమ్ము కాచితి బుద్ధితో. ” ననుచుఁ
జావశిక్షకుఁడు పాంచాలునివిడిచి,
విమతిఁగట్టఁగనిచ్చి వీడుకొల్పుటయుఁ,
జని యూరుచొరక యీశ్వరుఁగూర్చి తపము
నతఁడుసేయఁగఁజొచ్చె ; నటపాండురాజ-
సుతులతోఁ గరిపురిచొచ్చెద్రోణుండు.
మఱునాఁడు కృప భీష్మ మంత్రికుమారు
లెఱుఁగ నర్జునుఁజూచి యిట్లనగురుఁడు :
“ చలమునఁ బాంచాలు జయకథాశీలు
గెలిచిననీకుఁ దక్కనరాజ్యాలెంత !
ఇచ్చిననావిద్య యీడేర నీకు ;
నిచ్చెద ! దక్షిణ యింకనాకొకటి ?

ఎన్నఁడు రణములో నీవునాకెదురు
పన్నక బహుబాణపటలి వేయుచును
దాటుదో! యదినాకుదక్షిణ." యనిన
వాటంపుభక్తి నవ్వాక్యంబునకును
నరుఁడియ్యకొనె ; నంత నరునకుబ్రహ్మ-
శిరము బ్రహ్మాస్త్రంబుఁ జెప్పెద్రోణుండు.
పతి యంత యువరాజపట్టంబు ధర్మ
సుతునకు విదురభీష్ములుమెచ్చ నిచ్చె,
యనుపమ రాజచిహ్నముల నిచ్చుటయు,
జనులాత్మనలర నజాతశత్రుండు
కరి కిటి గిరి శేష కచ్ఛపంబులకు
ధరణిభారముమోవఁ దాను దోడగుచు,
న్యాయమార్గంబున నడపి భూజనుల
శ్రీయు సుభిక్షంబుఁ జెందఁజేయుచును,
నలువురుతమ్ములు నాలుగుదిశలు
బలిమిసాధించి కప్పంబులు దేర,
ధన ధాన్య పశు వాజి దంతులు నగర
మున నాఁటిలెక్కకు ముమ్మరింపంగ,
నానినవేడ్క సేనానిపట్టంబు
పూనినట్టిగుహుండువోలెఁ బెంపొంది,
యేకశాసనముగా నిలయేలునతని
యాకాంతి, యాశాంతి, యామూర్తి చూడఁ
జాలక, శకుని దుశ్శాసనుఁ గర్ణు
నాలోనఁగూర్చి యిట్లనియె రారాజు:
"రాజెఱుంగఁడు ; యువరాజ్యంబుధర్మ
రాజునకొసగె నుర్వర హెచ్చువొంద ;
మేలునఁ బగవారి మెఱయించుకొల్లఁ
బాలుపోయుటగాదె పాముక్రోనలకు!

సహజప్రతాపుఁడజాతశత్రుండు
మహి సింతవాఁడైన మనకేమిగలదు!
వలదని నృపునకు వారింపరాదు;
కలదె! యింకను బాయఁ గద నా.” కనుచు
ఘననీతిగణ్యుని గణికుఁడన్వానిఁ
దనమంత్రి గాంధారితనయుఁడీక్షింప,
నింగితంబామంత్రి యెఱిఁగి కుమార
పుంగవునకు నిట్లుబుద్ధియేర్పఱచె:

గణికునుపదేశము

“ ఓనాథ, వినుము దండోపాయనియతిఁ
గాని భూప్రజ రాజునకు గైకొనరెపుడు;
తగిన [1] దండములువాలు ధాత్రికినైనఁ;
దగనిదండముచెల్లుఁ దనవారిచోటఁ;
దనవారివలెనుండి దాయలై చంపు
జనుల శోధింపని జననాథుఁడేల!
తన కెవ్వ రెంతమంతనము చెప్పినను,
దనబుద్ధిలోఁగాని తానుండవలదు;
ప్రజలు మూఁకలుగట్టి బహుభాషలాడ
నిజము నిక్కముసేయ నృపునకుఁగాదు;
తనయూన మొకనితోఁ దలపోయవలదు;
... ...
అరులువచ్చినదాఁక నగులకుఁదాను
... ...
పనివడి ప్రియములు పాటింపవలయు;
దార కుమార సోదరులాదిగాఁగ
వారువీరనక యెవ్వరినమ్మవలదు;

1. చందము. (మూ)

పాముచందంబునఁ బగపట్టుకున్న,
భూమీశునకు భీతిఁబొందరు నృపులు ;
అరిరాజు శిశువని యాలస్యమొప్ప ;
[1] దరులుచేరువనున్న నటపాపవలయు ;
నమ్మించియైనఁ బుణ్యాము వైరిఁజంప ;
నిమ్మాడ్కి నృపనీతి యెఱుఁగు కుమార!”
[2] అని పురస్త్రీలకు నాబుద్ధుఁడెట్లు (?)
మనునీతి చెప్పె నాముసువునఁజెప్ప,
విని సుయోధనుఁ డంత విభు నేకతంబ
కనుఁగొని దైన్యంబుగానరాఁ బలికె:

దుర్యోధనుఁడు తండ్రితో తనమనోదుఃఖము నెఱిఁగించుట

“ పాండుసూనులకేనుభయమందుటెల్ల
మండలేశ్వర, నీవు మదినెఱింగియును,
రమణీయమగు యువరాజపట్టంబు
యమసూతికొసగితి వక్కట! తగునె!
జ్ఞాననేత్రుఁడవని జగతీశ! నిన్ను,
సూనులు లేరని సురనదీసుతునిఁ
దలపోసి, ధర్మనందనుని రాజ్యమున
నిలిపెదరనివింటె నిక్కమీమాట.
వసుధాప్రజకు మంచివాఁడు గాఁగోరి
పసిఁడివెచ్చము సేయుఁ బార్థుండు మిగుల.
పెద్దవాఁడవు నీవు పృథివినీసొమ్ము ;
తద్దయు నాకు రాఁదగదె! మీఁదటను.
నిజము చెప్పెద, వారు నృపతులై యుండఁ
బ్రజలకు నామీఁదఁ బట్టదు చూడ్కి.

1. దరులు. 2. “ అని పురందరునకు బృహస్పతి యట్లు ” అని వ్రాసెనేమో!

కావున, నిచ్చోటుకదలించి వారి
వేవేగ ననుపవే! వేఱొక్కయెడకు."
అనిన నందనుతోడ నాతఁడిట్లనియె:
"తనయ, ధర్మజుఁ డట్టితలఁపులవాఁడె!
ఏజాడ నీరాజ్యమేలఁ; డేలినను,
రాజుతానగుఁగాని, రాజు నిన్ జేయు.
పాండుఁడు రాజుగాఁ బాటించెనన్ను;
బాండుసూనుఁడు నిన్నుఁబాటింపకున్న!
వదలి యేనొకవంక వారిఁబొమ్మనిన
విదురుండు పోనీఁడు వేయేల!" యనినఁ,
గౌరవుండిట్లను: "ఘనరోషవిషము
వారిమూసందున వర్ధిల్లు నెపుడు;
నీవు పాండుఁడు నుండు నెయ్యంబుగాదు;
గావున వెడలింపఁ గాదన రొరులు.
వదలఁడు నన్ను నశ్వత్థామ హితుఁడు;
తుదముట్ట విడువఁడు ద్రోణుఁడాసుతుని;
నయ్యిరువురవాఁడు నగుఁ గృపాచార్యుఁ;
డెయ్యెడ విదురునకేలాపుగలదు!
ఏకభావుఁడు భీష్ముఁ డెందును నందు;
నేకార్య మనువుగా దీలోన మనకు.
కలదు గంగాతీరకాననాంతమున
వలనొప్ప వారణావతమనుపురము;
ఈశ్వరస్థాన మనేకభోగైక
శాశ్వతం బచ్చోట సౌఖ్యంబుగలదు;
గడిరాజ్యమది శత్రుగణమురాయిడికి
నెడకైనచో వీరినిడుము మే." లనిన
నోడఁబడి, యాంబికేయుఁడు పాపములకు
నొడిగట్టుకొని, వారినొక్కనాఁ డంతఁ

పాండవుల వారణావతగమనము

ప్రియపూర్వకంబుగాఁ బిలిచి యిట్లనియె :
"నయనిధులార, మోదానందనులార,
రెండుతావుల మిమ్మునుని చెద ; నందుఁ
బొండు కుంతియు మీరు బుద్ధినొండనక.
గంగానదీ తుంగకల్లోల సుభగ
సంగతి నీశ్వరస్థానమైయున్న
వారణావతపుర వరము చేకొనుఁడు ;
వైరులువచ్చుత్రోవకు నడ్డ [1] మగుఁడు ;
మఱి యుత్సవముల బ్రాహ్మణభోజనములఁ
గఱకంతుఁబూజింపఁగలుగు మీకచట."
అనవుడు ధర్మరాజవుఁగాక యనుచు
వినయంబుతోడ నవ్విభునకు మ్రొక్కి,
గాంధారిపాదపంకజముల కెఱఁగి,
బాంధవులకుఁజెప్పి పయనమానంతఁ,
బోయెదరని యాత్మఁబొంగియు వారి
నాయూరఁదెగటార్ప ననువుచింతించి,
యదయుఁ బురోచనుండనుశిల్పకారు
ముద మొప్పఁబిలిపించి మొదలికౌరవుఁడు
రౌద్ర దారిద్ర్య నిద్రా ముద్రనణఁచు
భద్ర కాంచనమిచ్చి, పసిఁడి తేరిచ్చి :
"రుచివిరోచన, మోపురోచన, నిన్ను
నుచితకార్యమున నియోగింపవలసె ;
వారణావతమున వసియింపఁగోరి,
వారె పాండవు లటవచ్చుచున్నారు ;
పొందుగా మున్నాడిపోయి వేవేగ
నందు లాక్షాగృహమాయిత్తపఱుపు ;

1. మనుచు. (మూ)

మఱియు నాయుధశాల కపరభాగమున
మృదుచతురస్రమై మెచ్చుగా వలయు.
ఆవాసమునఁగాని యచట వేఱొక్క-
యావాసమునఁ బార్థులమరంగఁజొచ్చి
యొంటిమై నిద్రింప, నొకనాఁటిరాత్రి
మంటలుదగిలించి మడియింపు వారి.
ఇంతచేసిన, నాకునేకభోగముగఁ
జింతింప రాజ్యమిచ్చినవాఁడవగుదు. ”
వనిన నింద్రార్థమై వారునిఁగలంపఁ
బనిఁబూని చను పంచబాణుండునోలె
వాఁడేఁగి, వారణావతమున నున్న
పోఁడిగాఁ గర్పూరమును సజ్జరసము
లక్క మైనంబుఁ దైలముఁ దట్టుఁ బునుఁగుఁ
దక్కోలమును హరిదళము నాజ్యంబు
గుగ్గులుధూళియుఁ గ్రొత్తకస్తూరి
యొగ్గినమంటితో నొయ్యనఁగలిపి,
మొదిపి గోడలువెట్టి మిద్దెయిల్ పన్ని,
మృదువుగా సున్నపుమెయిపూఁత పూసి,
తెల్లంబుగా మృత్యుదేవతవంట-
యిల్లో ! [1] పావకునకు నిడిన నంజుండో !
యన నస్త్రశాలకు నపరభాగమునఁ
బనివడి వాఁడట్లువన్నుచునుండె.
అట పాండవులు రమ్యమైన లగ్నమునఁ
బటుతర చతురంగబలములు గొలువఁ,
గుంతిఁదోడ్కొని బంధుకోటులనిలిపి,
యంతట దుర్యోధనాదులననిపి,

1. పావకునకునిడియను జంగరియు. (మూ)

సంతోషమున నాత్మసఖుల వీడ్కొలిపి,
యెంతయు వేడుక యిగురొత్త నపుడు
గురు భీష్మ కృపులకు గురుభక్తి మ్రొక్కి,
పరఁగినబ్రాహ్మణప్రతతికి నెఱఁగి,
యాయాఢ్యచాపులై యరదంబులెక్కి,
పౌరుల బహుదీనభాషలు వినుచు,
'నదరి యాపురలక్ష్మియయిదు ప్రాణములు
వెడలెఁబో' యనితోప వెసనూరువెడలి,
యీసునఁ గురుపతి యిలఁబొగడించు
వాసన వారణావతము మేలనియుఁ
దగఁ దండ్రియాజ్ఞగదా యిది! యనియుఁ
బోగులకె తెగువమైఁ బోవుచున్నదను,
గొంతదవ్వుల వీడుకొను వేళ విదురుఁ
డంతకసుతుఁజేరి యల్లనఁబలికె :
"పనిలేనిపని మిమ్ముఁ బతి తొలంగించె ;
ననుమానములకెల్ల నాలయం బిదియు ;
నచ్చటి శస్త్రవిషాగ్నిబాధలకు
హెచ్చరికలుగల్గి యీరుండవలయు ;
బలవంతులని మిమ్ముఁ బరిమార్చుబుద్ధి
మెలఁగుఁగౌరవుఁ ; డదిమీరుఁగన్నదియె ;
యేనును వారి[1] సంచెఱఁగి, మీకడకుఁ
బూని యొక్కొకదూతఁబుత్తెంతు." ననుచుఁ
జెప్పి కుంతికి మ్రొక్కి, చింతాభరంబు
గప్పినమనసుతోఁ గ్రమ్మఱవచ్చె.
పదియాఱు పదియేను బదునాల్గు మఱియుఁ
బదుమూఁడునగునేండ్ల ప్రాయంబునాఁడు

1. సంచెఱఁగి. (మా)

వరుస ధర్మజ భీమ వాసవి యములు
కరిపురిఁజొచ్చి యక్కరిపురిలోనఁ
గౌరవులును దాముఁగలిసివర్తింప,
వారక పదుమూఁడువర్షంబులయ్యె.
అవిగూడ నవిగూడ నైనప్రాయముల
భువి వారణావతపురిఁ జేరఁబోయి,
పురముశృంగారంబుఁ బురవిభవంబుఁ
బురపురంధ్రులుచల్లు పుష్పాక్షతములు
మెచ్చుచునచ్చుచో, మేదనీశ్వరుల
నిచ్చఁబొంగుచుఁ బౌరులీక్షించి యపుడు:
"దేవమూర్తుల [1] వీరిదృష్టింపఁ గలిగెఁ;
బావనత్వముఁబొందె భవములు మనకుఁ;
బట్టణంబిదిగాఁగఁ బాండునందనుల
నెట్టనరప్పించె నృపులఁగానోఁచి ;
తొడఁగి దుర్యోధనుదుర్మంత్రమునకుఁ
గడచివచ్చిరి దివ్యకాయులువీరు."
అనికొనియాడ నొయ్యన రాజవీధిఁ
జనిచని నిజరాజసౌధంబుగదిసి,
కనకరథంబులు ఘనులంతడిగ్గి,
వెనుకవచ్చినసేన విడియ వీడ్కొలిపి,
పుణ్యాహవాచనపూర్వంబుగాఁగఁ
బుణ్యుల విప్రోత్తములఁ బూజచేసి,
మంగళాలంకారమహితంబులైన
బంగారుగృహములఁ బరిపాటివిడిసి,
కడునొప్పు కరిపురీకనకసౌధములు
విడిచివచ్చినవంత విడిచిరి కొంత.
అంతఁ బురోచనుఁ డాజతుశాల
నెంతయునేర్పుతోఁనిడేర్చివచ్చి,

1. వారి. (మూ)

ధర్మసూనునకది దర్శింపజేజేయు,
ధర్మజుండదిచొచ్చి తమ్ములుఁ దాను
నిచ్చలుఁ బరమాత్మహృదయుంబులోనఁ
జొచ్చినసుఖ మిందుఁజొచ్చినఁ గలిగె.
కదలిన నిది పుష్పకముఁబోలకున్న !
కదలక యిదిపోలుఁ గనకాద్రిగుహను.
ఈశ్వరునకు నిట్టియిల్లబ్బనేని,
శాశ్వతంబుగ నేల ! శయనించు నొలికి ;
నారాయణున కిట్టినగరబ్బనేని,
నీరధిలో నేల నిద్రింపఁదలఁచు !
కమలజుం డీయిల్లు గానండుగాక,
కమలంబులో నేల ఘనధూళిఁబ్రుంగు !
ఇంతచిత్రపుమేడ లింద్రుండు చూడ,
నంతరిక్షంబున నతఁడేలయుండు !"
అనికొనియాడి, గృహంబున్నయునికి
మనమలరింపక, మఱియొక్కనాఁడు
భీమునకదిచూపి పృథివీశుఁడనియె :
"ఏమొకొచిత్ర ! మీయిల్లున్నయునికి
నామదినమ్మదు నానావిధముల ;
నీమెంచుపుట్టనే ! యితరమృత్తికల !
తైలాజ్యములతోవితఱచు కుడ్యములఁ
బోలింపుచున్నవి ; పొడవెల్ల లక్క ;
కపటంబునకుఁగాని కలుగదీసొబగు ;
విపరీతమునఁగాని వెలయుదీయొప్పు ;
ఆగ్నేయదిశనుండునదికారణముగ
నగ్నిభయంబున కర్హమీయిల్లు.
చక్కచూడ్కికిఁ బురోచనుఁడు రోచనుఁడు ;
మక్కువ[1] వీనినమ్మఁగనెట్లువచ్చు !

1. వినియునమ్మంగ. (మూ)

విను మిదియునుగాక, విదురుండు మనల
'నసలవిషాస్త్రంబులరయుఁడి' యనిరెు."
అనినభీముఁడువల్కు: 'నక్షైన వీని
నెనయఁ దాఁగట్టినయింటితోఁ గాల్చి,
కురురాజయత్నంబు కుడిపింత.' మనిన
ధరణీశుఁ:" డదిగాదు; తమకింప రాదు;
ఏమఱకుండుటే యిదినీతి; గాని,
భీమ, యీనీచుఁజంపఁగ నేమిగలదు!
కొన చిదుమఁగనేల! కురురాజు[1] తలఁపు
కనుఁగొంద; మెన్ని మార్గముల రాఁగలఁడో!
మనము[2] మున్పడెఁ, దప్పుమనమీఁదవైచి
మనుజేశునకు వాఁడు మంచివాఁడగును;
మాత్తినకర్మాబ్ధి యతివోలె నిందుఁ
జొత్త; మింతేకాని సుఖకాంక్షవలదు."

విదురుఁడు పాండవులయొద్దకు దూతనంపుట

అని లక్కయింటికి నలవోకఁజనుచు
మనముల వారినమ్మనివారుగానఁ,
బగళులవేఁటాడి పరఁగ రాత్రులను
మగఁటిమి విలుగోల మఱువకయుండ,
ముప్పదుల్ మూఁడును మూఁడుముప్పదులు
నప్పూరి దివసంబులరిగె వారలకు.
అత్తఱి, విదురాజ్ఞ నాపురంబునకు
నొత్తినవరువుతో నొకదూతవచ్చి,
యేకాంతమున వారిసేవురఁ గాంచి:
"రొూకాంతినిధులార, యొకవార్తవినుఁడు;

1. తలకు. 2. మున్పిన. (మూ)

విదురుఁడుపుత్తెంచె వేగఁగానన్ను ;
నిదె నేను ఖనకుఁడ నితరుఁడఁగాను.
దుర్యోధనునియాజ్ఞ దుర్మంత్రమెల్ల
నార్యపూజితుఁడైన యతఁడు మున్నెఱిఁగి,
తెలుపఁబుత్తెంచె నత్తెఱఁగెల్లవినుఁడు.
తలఁచి కృష్ణచతుర్దశినాఁటి రాత్రి (?)
. లక్కయింట మహానలప్రయోగమునఁ
జిక్కించి, మిమ్ముహింసించు యత్నంబు
సేయ నంపించె నీశిల్ప[1] కారకుని ;
నాయత్న మితఁడు సేయఁగనున్నవాఁడు.
చలమెవ్వరికి నేల ! 'చచ్చెడియంత
కలగన్నచోట మేల్కను' మనికలదు ;
రం.'' డనికొనిపోయి, రాత్రి యయ్యింట
గండిగా నొకచోట [2] ఖనకపుంగవుఁడు
విదురుండుచెప్పినవెరవునఁ ద్రవ్వి,
యదియేరుపడకుండ నల్లనఁ గప్పి :
"యనలంబుదగులక యావలవెడలి
చన మీకునిదిత్రోవ జనపతులార !''
అనిచెప్పి, వాఁడును నయ్యార్యనుండఁ,
జనుదెంచెఁ గౌరవసంకేతదినము.
అప్పుడు కుంతి బ్రాహ్మణపురంధ్రులకుఁ
దప్పక దేవతార్థముకొడుపఁబెట్టి
వంటలురుచులుగావండించిపెట్టి,
మింట నొయ్యనజారి మిహిరుండుగ్రుంకె.
ఆమెడఁ గుంతికినాప్తురాలైన
బోయత యేవురుపుత్త్రులుఁ దానుఁ

1. కారనకు. 2. ఖనిక. (మూ.)

జనవున నప్పురోచనుదూతయయ్యె
[1]మనసీక యుందునెమ్మదినుండుఁగాన,
నెడతాఁకి యెడతాఁకి యిచ్చటివేగు
మడఁతి వానికి నాఁడు మఱిచెప్పుచుండె,
కుంతియింటనె కూడు కుత్తుకబంటి
వింతగాభుజియించి, వెస నిద్రవోఁడ
జతుశాల (?) కేతెంచి శయ్యపైఁగూలి
మృతిఁబొందినట్లున్న, మేదినీపతులు
తారును భోజనోత్తరవేళ నెలమిఁ
జేరి కుంతికిఁబాదసేవలుచేసి
శయనించి; రప్పురోచనుఁడు నచ్చోట
శయనించెఁ గలదు నిషాదివేగనుము.
ధరనట్లుకాదె! నిద్రాపరాయణునిఁ
బరఁగనమ్మినవానిపని మోసపోవు!

లక్క యిల్లు గాల్చుట

అందఱు నిద్రవో, నారాత్రి నిద్ర
పొందనిపవమానపుత్త్రుండు లేచి,
యనలార్చి తెచ్చి యొయ్యన [2]రవులుకొలిపి,
మును బురోచనుఁడున్నమూల దగిల్చి,
పోరాకయుండఁ దల్పులుదరికొల్పి,
ధీరుఁడు చిచ్చు మీఁదికిఁబాఱఁజిమ్మి
విదురోపదిష్టభూవివరంబుతెఱచి,
పొదఁడని తనవారి బోధించినడపి,
లాగైన యస్త్రశాలలు దరికొల్పి,
వేగంబె తానును వెడలి, యవ్వార్త

1. మనసీకయుండు. 2. లావు. (మూ)

దూతకునెఱిఁగించి, త్రోవనేమఱక
యాతతగతి గంగనార్వురుదాటి
నడచుచో, నిద్రగానమిఁ జాలపెద్ద
[1] నడికినకుంతి నన్నను దోడివారి
భుజముల నఱకడంబున రెండురొండ్ల
గజలీల భీముఁడొక్కటధరియించి,
యుపపర్వతములతో నొకకొండవోలె
నుపపర్వతములెల్ల నురలఁద్రొక్కుచును,
గమనవేగంబునఁ గాళ్లఁబెనంగు
ద్రుమములు లతలును [2] దుమ్ముగా నడఁచె.
సురభిధూమంబులు సురవిమానముల
బెరయ వహ్నియుఁగాల్చెఁ బెరిగియయ్యిండ్ల.
ఏవురుసుతులతో నిటనిషాదియును,
నా వేశ్మకారుండు నయ్యింటిలోనఁ
బావకశిఖలతో భస్మమైపడిన,
వేవేగఁ [3] బౌరులవ్విధమునీక్షించి :
" కుంతియు నేవురుకొడుకులుఁ గాలి ;
రంతంత నివెచూడుఁ డాఱుకుప్పలును ;
జనలేక యిదె పురోచనుఁడునుగాలెఁ ;
దనకుచ్చితం బేలతనుఁగాల్పకుండు !
నేమనియెఱిఁగింత మిదికరిపురికి !
నేమనిపలవింత మిమ్మహాత్ములకు! "
అనియేడ్చుచో, దూత యందఱఁగూడి
పనవ వచ్చినయట్లు భస్మంబుచొచ్చి,
వదలక యాబిలద్వారంబుఁగప్పి,
విదురునకావార్త వినిపించెఁ బోయి.

1. నడుకున. 2. ద్రుమముగా. 3. చారులువేగ. (మూ)

ఆవెన్క పౌరజనావలి దూత
పావకవార్త చెప్పఁగ, విని విభుఁడు
కులిశంబు తాఁకునఁ గుధరంబుగూలు
బలువున ధాత్రిపైఁబడి మూర్ఛనొంది,
ధృతిగలవిదురుండు తెలుపఁగాఁ దెలిసి,
సుతులకు వాపోయె సురలెల్లనవ్వ.
అప్పుడు కృపభీష్ము లాచార్యముఖ్యు,
లప్పురిఁగలవార, లచ్చటిభటులు,
నంతఃపురావాసు, లఖిలకౌరవులుఁ
గుంతికిఁ దత్పుత్రకులకు వాపోవ,
రారాజు తనకేమ్పురాకయే శిల్ప-
కారునకై యేడ్చెఁ గడుపాపబుద్ధి.
అంతఁ, 'బ్రమాదాగ్నినై నయాపదకుఁ
జింతింపవల' దని సేనాధిపతులు
చెప్ప, నించుక ధైర్యచిత్తుఁడై నృపుఁడు
నొప్పుగా వారికినుదకంబులిచ్చి,
శ్రాద్ధకర్మంబులు సకలంబుఁ జేసి,
బుద్ధిలో నేప్రొద్దుఁ బొగులుచునుండె.
అంతనక్కడ భీముఁ డన్నదమ్ములను
గుంతినక్లిక్కించుకొని సాహసమున
నివరశ్మిదూరని యీరంధ్రత్రోవఁ,
గోనలు మిన్నందిన కొండలత్రోవ,
నేరుదాటఁగరాని యేఱులత్రోవ,
ఘోరరాక్షసులుండు కుటిలంపుత్రోవ
నే తేర, నాఁకటనెరిసి పాండవులు
పాతాళమునఁ బ్రొద్దుపడనున్న వేళ
'నీరువట్టదొయ్యెడు నిలుభీమ!' యనిన,
నీరువట్టినయట్టి నేల నాతఁడును.

[1] బెదరక శాఖలన్ జేచాచి మింటి
యుదరంబుత్రోచిన యొకమఱ్ఱిఁ గాంచి,
యభవునకెత్తైన యామ్రాని మొదల
విభునిఁ దమ్ములఁ దల్లి వెరవొప్పనునిచి,
'యుదకంబులెక్కడనుండునో!' యనుచుఁ
దుదికొమ్మ వాయుపుత్రుఁడు ప్రాఁకి చూడఁ,
గాక బక క్రౌంచ కారండ [2] కమఠ
కోక బలాకాదికూజితంబులను,
వారివారి మదాంధ వనగజ గంధ
పారణావారణ భ్రమర భాషలను
గాననయ్యెను నొక్కకమలాకరంబు
పూని విష్ణుఁడువోలె భువనభారమున.
వాయునందనుఁ డంత వసుధకుడిగ్గి,
యాయతగతి నేఁగి యమ్మడుఁగుఁజొచ్చి,
మొదలఁ గుత్తుకబంటి మొలబంటిగాఁగ
నుదకంబుద్రావి యాయువునిల్వనమ్మి,
దొక్కలవలె నాకుదొప్పలుకుట్టి
యొక్కతోయము తోయ మొగినందునునిచి
గొనితెచ్చునంతకుఁ, గుంతియు సుతులుఁ
దనువులుమఱచి నిద్రలువోవ నతఁడు
నుదకంబుడించి వారున్నజాడకును
మదిలోన శోకంబుమల్లడిగొనఁగ
నుండుచోఁ, గర్ణునియుద్దండగతికి
మండునోనామీఁద మారుతియనుచు
శంకించుగతిఁ గ్రుంకె జలజబాంధవుఁడు ;
హుంకరింపుచు గూబ లుఱుములుచూపె,

1. బెదరక బారల చేచాచికంట. 2. కుఠర. (మూ.)

బడబాగ్ని భాస్కరప్రభకోర్వలేక
వెడలె వార్ధినసంగ వెససంజదోఁచె ;
కమలయుండఁగ రాత్రి గండుతుమ్మెదలు
కమలంబులో నుండఁగాదని చెలులు
చోపిన నవియెల్లచో నుండెననఁగఁ
గాపురంబే తెంచెఁ గడలఁజీఁకట్లు ;
రాజైనచంద్రుండు రానున్నత్రోవఁ
[1] బూజార్థమైన కర్పూరంపుముగ్గు
బెరయు దిశాకాంత పెట్టెనోయనఁగఁ
గరమొప్పెఁ జుక్కలు గగనభాగమున ;
మహి ధార్తరాష్ట్రులు మనవారలనియు,
సహజనామంబుల శకునులమనియు,
[2] శిక్షించునో భీమసేనుఁడన్నట్లు
పక్షు లూరకయుండెఁ బలుకులుమాని ;
మొగి నీలి [3] చీరపై ముత్యాలువోలె
గగనంబుపైఁ దారకంబులు వొడమెఁ ;
దనమనుమలకైన తాపంబు మాన్ప
నెనసినవేడ్కఁ దా నేతెంచెననఁగ,
ధవళంపువెన్నెల దట్టమై పర్వ
ధవళాంశుఁడుదయించె దండి తూర్పునను.
అత్తఱి, నచ్చటికనతిదూరమున
నుత్తుంగగృహమున నొక్కరాక్షసుఁడు
నిరులుగ్రమ్మెడుమేను, నెఱసంజెగ్రుడ్లు,
నెఱిగొంకిగోళ్లును, నిడుపైనకాళ్లు,
నందమానొక బ్రహ్మహత్యయువోలె
డిందనిబిరుదు హిడింబుఁడన్వాఁడు

1. భూజాతమైన. 2. శిక్షింపుచో. 3. చిరము. (మూ)

మానుషగంధంబు [1] మఱివల్చుటయును,
లేనవ్వుతో నావులించుచు లేచి,
తన చెలియలిఁ జూచి దర్పించిపలికె :
" వినుమహిడింబి, దైవికమున నేఁడు
మనుజులువచ్చిరి మనవనంబునకుఁ ;
జని, వారిఁజంపి, మాంసము తెచ్చి నీవు
దీనవుమృగములఁదినినయా వెగటు
మాన, నేర్పునవండుమా చవిపుట్ట.
దేవదానవులునుదృష్టింపరాని
యీవనస్థలి యేడ ! యీమర్త్యులేడ !

హిడింబ భీముని మోహించుట

ఘా. " మ్మనుటయు, నదిపోయి హిడింబి
యమ్మారుతాత్మజు నాననప్రభయుఁ
గన్నులసొబగు, విశాల [2] వక్షమును,
నున్నతఘనభుజాయుగమును జూచి,
పులకించి పంచాస్త్రభూతంబుసోఁకి,
తలఁపునఁ దమకించి తనమేనుమఱచి,
కామరూపిణిగానఁ గడునొప్పుమనుజ
కామినియై, భీముఁగదియనేతెంచి :
" యనఘ, యేను హిడింబుఁడనురాక్షసునకు
ననుజ ; హిడింబనియండ్రునా పేరు ;
కామరూపిణి ; నేమిగమ్మన్నగుదు ;
నీమూర్తిపసఁజొక్కి, నిన్నుఁగామించి
వచ్చితి ; నిమ్మహావనములో వీరు
చొచ్చివర్తించుట చోద్యంబు దలఁప !

1. మాఱు. 2. వక్షతయు. (మూ)

మిమ్మునంజుడుచేసి మ్రింగువుగావండి
తెమ్మని నన్నుబుత్తెంచె మాయన్న ;
ఆలిగా నన్నేలు ; మన్నిన, మిమ్ముఁ
బాలించుఁ ; బట్టిచంపఁడుహిడింబుండు. ”
అనిన భీముఁడునవ్వి యానాతిఁబలికె :
“ వినుము, రాక్షసులకు వెఱవమెన్నఁడును ;
నిండారు సుఖమున నిద్రించువీరి
లెండని యేనేలలేపుదుఁ దొలఁగ !
వనశాంతిగా నేఁడు వధియింతు వాని
ననువెఱపింపక నాకారిఁదెమ్ము. ”
అనునంత, రాక్షసుం డతులకోపమునఁ
జనుదెంచెఁ దనవండ్లు సానపట్టుచును.
‘ వచ్చినపనియేలవదలితి ’ వనుచు
నచ్చెలియలిఁజంప నాయితంబైనఁ,
జెచ్చెర నది భీమసేనునిమఱుఁగుఁ
జొచ్చెఁ ; జొచ్చిన వాయుసుతుఁడాదరించి,
కలహాసన్నాహంబు గాసరా లేచి,
చులకనిచూడ్కి నాసురవైరిఁజూచి :

భీముఁడు హిడింబాసురు మడియించుట

“ ఘోరిరాక్షస, నీకు నుర్విలోఁ బులుఁగుఁ
బూరేఁడు నాహారమునకబ్బెఁగాక,
చిక్కెనె పాండవసింహంబు లకట !
చక్కఁజత్తువుగాక సరి నెదుర్కొనిన,
నేలకువ్రేఁగైన నిను బోరఁగనుట
చాలనుత్తమ. ” మన్న సైరింపకసుర :
“ మానవాధమ, నిన్నుమడియించుటెంత !
ఘను జేరికిఁగొన నింద్రాదిసురల.

ఉరవడి మ్రింగెద నోలి మిమ్మెల్ల
నఱిగిపోదురుగాక యరిది నాకుక్షి."
యనుచు దండాకారమగు బాహుదండ
మనిలజుమీఁద నయ్యసుర యెత్తుటయు,
నదలించి [1] తనదుబాహాశక్తి వానిఁ
బ్రిదులకుండఁగఁబట్టి భీమసేనుండు :
"ఆజియిచ్చుటనైన నాసంభ్రమమున
రాజులనిద్రాభిరతి యేమియగునో!
యొడగలుగఁగ వీనిసీడ్చెద ;" యనుచు
నోడలెల్లదోఁగ దైత్యుని భీముఁడీడ్చె.
విడిచినఁ గాల్కొని వీఁగకయ్యసుర
పిడికిటఁబొడిచిన, భీముండువొడిచె.
[2] పసరించుపోటుల పసవిచారింప
నసురమర్త్యుఁడు మర్త్యుఁడసురయునైరి.
అప్పుడు రణకాంక్ష నతఁడును నితఁడు
నుప్పొంగి పేర్చి బాహువులప్పళించి,
యురమును నురము, బాహువులు బాహువులు,
శిరమును శిరము నూర్జితశక్తిఁదాఁకి,
పిడికిటిపోటులఁ బెడచేతివాట్ల
విడువనిప్రేటుల విసరు [3] దాటులను
నుక్కులై పోరుచో, నురుపాదహతుల
నిక్కినధూళి మునింగిరిర్వురును.
తుదినుండిమొదలికిఁ దొలుసంజెమొగులు
పొదివిన భూధరంబులజోడు వోలె
మెఱయుచో, భీముని మెదలరాకుండ
నిఱికటంబునఁబట్టి యింద్రారియార్వఁ
గలఁగెఁబయోధులు, కంపించె గిరులు,
తలద్రుచ్చెఁగూర్మంబు, తడఁబడెదిశలు.

1. వాని. 2. పసిమిన. 3. వాటులను. (మా)

ఆమహాధ్వనివిని యట నిద్రదెలిసి,
భీమునిఁగానక పృథయుఁ బార్థులును
జింతించి, రాక్షసస్త్రీనొద్దఁగాంచి ;
“ యింతచక్కనికాంత యెట్లొకొకలిగె !
ధాత్రికిఁదిగిన గంధర్వకన్యకయొ !
చిత్రమీరూపంబు ! క్షితిలోనలేదు ;
ఇది భీమువృత్తాంత మెఱుఁగుఁబో. ” మ్మనుచుఁ
గదిసి యందఱునడుగఁగ, వినయమున
నదిచెప్పె : “ మీభీముఁడసురతో వాఁడె
చెదరక కయ్యంబు సేయుచున్నాఁడు.
ఆరాక్షసునిచెలియల నే హిడింబ ;
నీరూపుగైకొంటి నిందఱువినుఁడు.
అలవోక మిమ్ము మాయన్న హిడింబుఁ
డిలఁగూల్చి తెమ్మని యిటనన్నుఁబనుప
వచ్చి భీమునిరూపవైభవంబునకు
నిచ్చ సేఁజొక్కుచో, నెఱిఁగి రాక్షసుఁడు
మీతోడ నన్నును మ్రింగెదననుచు
నేతేర, మీనిద్ర యెడలునోయనుచు
వాతనెత్తురులొల్క వాని వాతూల
సూతి దవ్వుగనీడ్చి శూరతమెఱయ
నచ్చోటఁబెనఁగెడు ; నసురవధించి
వచ్చునింతట. ” నన్న వారు బిట్టులికి
యుదరాగ్ని [1] లోదుఁగ నయ్యుదకంబుద్రావి,
కదలి యాహవభూమిఁ గదియువచ్చుటయు,
నసురఁగౌఁగిటనూఁది యనిలనందనుఁడు
వెసవానిప్రేయుచో, వీక్షించి నరుఁడు :

1. భాలుక. (మా)

“ ప్రొద్దుపోయినఁగాదు పొరిగొనుపీనిఁ ;
బెద్దసేయకుభీమ, బెగడెడుఁగుంతి.
కయ్యంబు వెండియుఁ గలిగెడుఁ గాని,
యియ్యుగ్రభుజుఁగూల్పు ; మిదిదైత్యవేళ. ”
అనిన వాయుజుఁ డట్టహాసంబుచేసి,
మనుజభోజను నూఱుమాఱులుదాఁకఁ
గడకాలువట్టి యాకసమునఁద్రిప్పి
పుడమితోఁ ద్రేయుచుఁ, బోనికోపమున
వెసఁద్రొక్కి, కోలెమ్ముఁవిఱిచి, దిక్కులకు
నసురఁ బాఱఁగవైచె నమరులువొగడ.
కలిగె సంవత్సరగ్రాసమై వాని
పొలను రక్తంబు జంబుకభూతములకు.
అనిలజుపై నంత నప్సరస్త్రీలు
గొనకొని కురిసిరి కుసుమవర్షములు.
అప్పుడు ధర్మరాజంబయుఁ దాను
నుప్పొంగి కౌఁగిట [1] నొందిగించె భీము. ”
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
మునిచెప్పె ననిచెప్ప మోదించిమునులు :
‘ అనఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొప్పఁజెప్పవే ! ’ యని యడుగుటయు,
ఇదిసదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాసమొప్పె నేనవది.

—••••••—

1. నొనరించె. (మా)

షష్ఠాశ్వాసము

శ్రీయుత వాగ్జాల సిద్ధివిశాల,
న్యాయనూతనచోడ, నరపయచౌడ,
పంచమవేద ప్రబంధ సత్కీర్తి
మించినసత్యధర్మీ! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథానూత్న మిట్లని చెప్పఁదొణఁగె.
ఆవిధంబున దైత్యుఁడణఁగినపిదప
భావిత హర్షసంభ్రమములు దోఁపఁ
గొడుకులనీక్షించి కుంతి యిట్లనియె:
"కడలేనియీకాన ఘనులార, మనకుఁ
జరియింపనేటికి? జనపదంబులకు
వరయుక్తిఁబోవలె వనము వెల్వడుఁడు."
అనిన నయ్యేగురు నౌఁగాక యనుచు
జననీసమేతులై సమ్ముదంబునను
అచ్చోటుచాలించి యరుగుచో, వెంట
వచ్చుదానవిఁజూచి వాయుజుండనియె:
"ఏలవచ్చెదుబాల! యీవేళ కొలువు
చాలుఁ; జయ్యనఁబొమ్ము సదనంబుకడకు.
అన్నఁజంపినపగ యాత్మలోనిడిన
విన్న నమ్ముటయెట్లు! నీవురాక్షసివి;
కాదేని, నీరూపుగై [1] కొనఁ జనునె!
పోదువు మాయన్న పోయినకడకు."
అనిన హిడింబ దైన్యంబునఁ గుంతిఁ
గనుఁగొని కదిసి యేకతమ యిట్లనియె:

1. కొని చనక, (మూ)

" కులముతోఁ బగఁగొని కుసుమాస్త్రబాణ
దళితనై వచ్చితిఁ దనుబొందుమనుచు ;
కపటమెఱుంగ ; రాక్షసినైననేమి !
విపరీతమునఁ దన్ను విడిచినఁ జత్తు.
చెప్పఁగదే ! భీమసేనున కెఱుఁగ
నిప్పుడు ననుడించి యేఁగుట తగదు.
[1] తగ నతీతానాగతము లెఱుంగుదును ;
బగతుచే మీరుత్రోఁపడివచ్చినారు ;
ఇద్దెస మీకింక నేఁగుచో నెదుటఁ
దద్దయు విశ్రాంతి తరువులు [2] కూర్పఁ
గన్నులపండువై కడుసమీపమున
నున్నది విను శాలిహోత్రునాశ్రమము.
అచ్చటకేఁగి మీరర్థినున్నంత
వచ్చు వేదవ్యాస వరమునీశ్వరుఁడు.
అతఁడు బుద్ధి మీకానతియిచ్చు ;
నాతి, వెండియు విను నావిశేషములు.
కోరినయెడలకుఁ గొనిపోదు మిమ్ము ;
వారక తెత్తు మీవాంఛితార్థములు ;
ఏరూపుగమ్మన్న నేను గానేర్తు ;
నూరక తానేల నొల్లఁడె !" ట్లనినఁ
గుంతిసంతోషించి, కొడుకుతో దాని
మంతనంబెఱిఁగించి మఱియుఁబ్రార్థించి :
" రా భీమ, దానవురాలి విరాలి
లాభించు మనకు నేలా దిగవిడువ.
'చేపట్టుశరణ' ని చేరినవారి
నేపట్టునను గాచు టిదిధర్మ." మనిన

1. తగనతీతానాగమతతు... 2. మూన్పు. (మూ)

ననిలజుఁ డమ్మాట కంగీకరించి
దనుజకామినిఁజూచి తగగు స్తరించి :
" రాజతో దినమెల్ల నొకచోటఁబుచ్చి
రాజీవముఖి, రమ్ము రాత్రినాకడకుఁ ;
గొడుకుగల్గినదాఁకఁ గొమ్మ, యీరీతి
నడతాఁకి, పిడ్కొను మెఱఁగియున్వెనుక. "
అనిరెయొడఁబడఁజెప్పి యందఱుఁగూడి
చనుదేర, వేదఘోషంబులతోడ
వేడుకఁ బులినాకివిడిచిన లేడి
దూడలచేఁ బడ్డ దొరువులచేత,
హరిదువ్వ నిద్రించు హస్తులచేతఁ,
బరమాత్ముఁ జింతించు బకములచేత,
ఘనబిడాలములకుఁ గందమూలములు
గొని తెచ్చు మూషికకులములచేత,
నహులకు యోగనిద్రాసక్తి నుండ
బహుబిలములు చూపు బభ్రులచేత,
వాసిత మాసోపవాస వరాహ
కాసర శరభ ఖడ్గంబులచేత,
శాఖలగతి వేదశాఖలు [1] గలుగు
శాఖులచే నతిసౌమ్యంబ యగుచు
ననుపమ శాలిహోత్రాశ్రమంబున్నఁ
గనుఁగొని మ్రొక్కి భాస్కరునుదయమున
నిత్యసంధ్యావిధుల్ నృపు లందుఁదీర్చి,
దైత్యకామినిమాట తథ్యమాననుచు
నున్నయప్పుడు వ్యాసుఁ డురుకృపావాసుఁ
డున్నతాజినవాసుఁ డొయ్యనవచ్చి,
....
హరినాత్మనునిచిన యానిమిత్తమున
....

1. గలిగి-శాఖంబులచేత నతిరమ్యమగుచు. (మా)

వేడుకఁ బూజించి వినతులై యున్నఁ,
గోడలి మనుమలఁ గూర్చుండఁబనిచి,
యాసీనుఁడై పాండవాగ్రజుఁ బలికె:

వ్యాసుఁడు పాండవులకు హితోపదేశము సేయుట

" పాసిపోఁడని మిమ్ముఁ బలికెనే నృపుఁడు!
కొడుకుఁ దానును నొక్కకుత్తుకయగుచు.
వెడలివచ్చుటమేలు వెయ్యేల మీకు;
వదలక మిముఁ జావువారలఁజేసి
యుదకంబులను నిచ్చియున్నారువారు.
ఓలిఁగౌరవులకు నుదకంబులిచ్చి,
యేలుదు భూచక్ర మీవు చింతిలకు.
నాలుగుభుజములు నారాయణునకుఁ
బోలెఁ దమ్ములు నీకు భుజబలోన్నతులు.
రాజసూయమహాధ్వ[1] రంబశ్వమేధ
వాజపేయములు భూవర, సేయఁగలవు;
ఇంతనుండియు మిమ్ము నెఱుఁగరాకుండఁ
గొంతకాలము మానిఁ గొలిచి యుందుండి,
యేకచక్రమునకు నేఁగుఁ; డేనంత
నాకడకే తెంచి యరయుదు మిమ్ము.
కమలలోచన యిది కడుముద్దరాలు;
రమణి రాక్షసియని రాదు వర్జింప.
తనయు మహాసత్త్వుఁ దనయంతవానిఁ
గను నిందు భీముఁడు; కౌంతేయ, మఱియు
నొక్కొకయాపద యుదయించువేళ
నక్కుమారుఁడు మిమ్ము నందఱఁ గాచు."
అని వ్యాసుఁడేఁగిన, నయ్యాశ్రమమున
మునితోడ బహుశాస్త్రములు చదువుచును

1. రంబును నశ్వ. (మా)

మనుజేంద్రులున్నచో, మారుతి యంత
దనుజకామినితోడ దర్పక కేళి
వెసఁ బుష్పకముఁగన్న వేల్పును బోలెఁ
బొసఁగ నానామార్గములఁజరింపుచును,
నేరూప మేప్రాయ మిచ్ఛకువచ్చు
నారూప మాప్రాయ మతివఁగమ్మనుచు
విహరింప, నుదయించె వెస ఘటోత్కచుఁడు ;
సహజశస్త్రాస్త్రుండు, శంఖకర్ణుండు,
శ్యామలతనుఁడు దంష్ట్రాకరాళుండు,
భీమవిక్రముఁడు, గంభీరభాషణుఁడు,
రాక్షసయుతుఁడు సంప్రాప్తయౌవనుఁడు,
వీక్షింప సురలకు వ్రేఁగైనవాఁడు.
దనుజుఁడాగతిఁబుట్టి తల్లికిమ్రొక్కి,
మనుజేశులకు మ్రొక్కి మౌళిఁగేల్మోగిచి :
" పనిగలయప్పుడు భవ్యాత్ములార,
ననుదలంపుడు వత్తు నానేనఁగూడి ;
వచ్చి, సంకటములు వడి నెన్నియైనఁ
బుచ్చివైచెద మీరు బుద్ధిలోమెచ్చ. "
నని చెప్పి, వారిచే ననుమతి వడసి
చనియె నుత్తరముగా జననిఁదోడ్కొనుచు.
ఆలోనఁ బాండవు లట్లు శాస్త్రములు
శాలిహోత్రునియొద్దఁ జదివి చాలించి,
యతనిచేఁ బూజితులై మ్రొక్కి కదలి,
చతురత మత్స్యరాజ్యములోన నడచి,
యంతఁ [1] ద్రిగర్తరాజ్యములోన వెడలి,
యంతఁ గీచకవిషయంబులు దాటి,

---

1. త్రిగర్తక. (మా)

ఏకచక్ర పురావాసము

లాటరాజ్యంబున లలి బ్రహ్మలోక
చాటువుగల యేకచక్రంబు గాంచి,
యనుపమకీర్తు లయ్యగ్రహారంబు
ఘనవిప్రవేషంబు గైకొని చొచ్చి.
విడిదలగా నొక్కవిప్రునియింట
విడిసి వేదంబులు వేడ్కఁజదువుచు,
నేగురుభిక్షార్థమేఁగి నిత్యంబు
నోగిరంబులు దేర, నువిద భాగించి
సగముభీమునకిచ్చి సరినున్న సగము
ప్రేమ నేవురుఁ దృప్తిబెరయఁ గుడుచుచును
నుండుచో, రవితోడ నుల్లసంబాడు
పాండవతేజంబు పరికించి ద్విజులు :
"ఐదుమోముల శివుండైదు [1] వేషంబు
లాదటగతిఁ దాల్చి యరుదెంచినాఁడొ !
పరహితోన్నతినొప్పు పంచభూతములు
ధర నిట్టితనువులు దాల్చియున్నవియొ !
ఈ తేజములు వీరికెక్కడఁ గలిగె
ధాతనూతనసృష్టి తలఁప [2] నేవురును !"
అనునంత, నొకనాఁడు హాహారవంబు
వినవచ్చెఁ దారున్నవిప్రునియింట.
అదివిని, గొంతియు ననిలనందనుఁడు
సదయులై కదిసి విచారింపుచుండ,
నాలోన మూర్ఛిల్లి యల్లనఁదెలిసి
యాలి బిడ్డలఁ జూచి యాయింటిద్విజుఁడు :

1. కేదంబు. 2. శివ్వరును (పా)

" అక్కట! సంసారమతికష్టమగుట
నిక్కమెంతింగియు నేరుపులేక
యాలని బిడ్డని యడియాసఁజొచ్చి
తూలుదునే యిట్టిదుఃఖాబ్ధిమునిఁగి!
యీదినక్కై తొల్లి యీపల్లెవిడిచి
పోదమురమ్మన్నఁ బొలఁతి రాదయ్యె.
ఒగ్గుగూడిన యగ్నిహోత్రంబు విడిచి,
యగ్గలంబైన దేవార్చన విడిచి,
యతిథిసత్కారంబులన్నియు విడిచి,
మృతికేఁగవలసెనే మిన్నక తనకు!
పుత్త్రుండు బాలుఁడు పోమ్మనరాదు;
పుత్త్రి యల్లునిసొమ్ము పొమ్మనరాదు;
పొలఁతి యుత్తమసాధ్వి పొమ్మనరాదు;
నలువురమీయింట నాకుఁబోవలసె."
అనవు డవ్వాడుచూచి యుంగనపలికె:
"ననుఁబంపు ప్రాణేశ, నరభోజనునకు;
నెసగ బిడ్డలఁగంటి నీడేరమనువు;
అసురచేఁజత్తు ముత్తైదువచావు.
పతిలేక బ్రదికెడు పడఁతిజీవనము,
కుతలంబులిట్టు.................
పడినమాంసముఁజూచి పక్షులువోలె
వెడదలగాఁజూచి విటులుగోరుదురు.
కులమువిచారించి కూఁతునీనేరఁ;
జలములో బాలునిఁ జదివింపనేర;
నేనుజచ్చిననేమి! యింక వివాహ
మై నీకుఁ బుత్త్రుల నార్జింపవచ్చు."
ననిన నిర్వురఁజూచి యాకూఁతురనియె:
" ననుబంపుమ చటికి న్యాయమార్గమున;

నెంతకాలమునకు నే వింతదాన ;
నింత మేలొనరించి యే ముక్తిగాంతు ;
గురుఁడు శ్రాద్ధము సేయఁ గూఁతునకెక్కు ;
గురునకు శ్రాద్ధంబు కూఁతుచేఁగాదు ;
గురులార ! మీరున్నఁ, గొడుకులుఁ గూఁతు
లిరవొందఁ గల్గెద రిండ్లనిండంగ."
అనునంత, సెలగోల యల్లార్చి పేర్చి
తనముద్దుమాఁటలఁ దనయుఁడిట్లనియె :
"ఎవ్వరుఁబోనేల ! యేను నీచివ్వఁ
ద్రివ్వనేయుదు నట్టిదీనరాక్షసుని ;
నబ్బక దానవుఁ డబ్బక కాక,
యిబ్బాధనొనరింప నెంతటివాఁడు !
ఇదె చన్నుగుడిచి పోయెద." నన్న నవ్వి
మదిశోకమించుక మఱచియున్నంతఁ,
గుంతి బ్రాహ్మణుఁజేరి : "గుణధామ, మీకు
నింతచిక్కులువడ నేమికారణము ?
చావ నెచ్చోటికిఁ జనవలె మొదల ?
ఆవల నెవ్వారికాహారకాంక్ష ?
ఎఱిఁగింపు వినియెద ; నేభంగినైన
వెఱపుమాన్చెద." నన్న విప్రుఁడిట్లనియె :
"ఏమనిచెప్పుదు నింతి, యిప్పురికి
నామడ యమునామహానది గలదు ;
అందు దైత్యుఁడు బకుండనువాఁడు తొల్లి
సందుచేకొని యేకచక్రంబువారి
నొక్కటద్రుంగుచో, నూరిబ్రాహ్మణులు
తక్కక జప హోమ దాన సత్వమున
నసురేశునిల్పుచు నప్పుడిట్లనిరి :
'పొనఁగ నిందఱద్రుంగి పోనేల నీకు !

[1]నొక్కట శశిబింబఁగ నొల్లక కాడె
యొక్కొక్కకళ మ్రింగుచున్నారు సురలు!
దనుజేంద్ర, నీకు నిత్యము బండిగట్టి
యెనుబోతులనుగట్టి యిరువంక రెండు,
బండిలోఁ గూరలు భక్ష్యభోజ్యములు
నిండించి, యొక్క మానిసి దోలుకొనుచు
నేతెంచు నీవున్న యెడకు; నీ వంతఁ
బోతుల మనుజుని భోజ్యంబుగొనుము.’
నావుడు నొడఁబడి నదికేఁగె వాఁడు.
దేవి, యీయుది సాగు దిన మొకయింట;
నువిద, నూఱేండ్లకు నూరిల్లఁ గలియు;
వివరింప నీయూరి విధమదెట్టిదియొ!
ఏతెంచె నేఁడు మాయింటికి వరుస
నాతి, పోవలె.” నన్న నరనాథు దేవి:
“కలవాఁడు నీకు నొక్కఁడె పసుబిడ్డ;
తలఁప నేవురునాకుఁ దనయులుగలరు.
ఒక్కనిఁబుత్తు నీయుపకారమునకు
గ్రక్కునఁ బ్రత్యుపకారంబుగాఁగ;
నుంటిమి నీయింట నుల్లంబులలర;
వెంట [2]నొడల్ రాదు విప్ర, యెవ్వరికి.”
అనిన విప్రుఁడువల్కె: “నతిథుల మిమ్ము
దనుజాలకనుపుట ధర్మమా తల్లి!
గ్రామసూతకులము గావున మాకు
భామ, యీవిధమును పాటింపవలసె;
నేనుబోయెద.” నన్న నిట్లనుఁగుంతి:

....

“భీమదైత్యులువోరఁ బ్రిదులఁడీ కొడుకు;..

1. ఒక్కొక. 2. నిండు. (మా)

దానవు నాహావస్థలిఁ జంపివచ్చె;
నేనొండువిధమైన నేటికిఁబుత్త్రు!
తొల్లియు దైత్యులఁదునుమాడినట్టి
బల్లిదుం." డని ప్రీతిఁ బవనజుఁజూచి:
"తడయక బకుఁజంపి తనయు, ర;" మ్మనుచుఁ
గొడుకు నియోగించెఁ గుంతివేడుకను.
అంతఁ దమ్ములుఁ దాను యమసూతి వచ్చి,
వింత భీముని యందు వీక్షించి యెఱిఁగి
కుంతికినిట్లనుఁ: "గుంతి, యిదేమి!
యెంతయుఁదెలిసి నేఁడితఁడున్న వాఁడు;
కయ్యంబదెక్కడఁ గలిగెనో తనకు?
నియ్యత్న మేమైన నెఱుఁగుదే!" యనినఁ,
గుంతియావిధమెల్లఁ గొడుకుతోఁజెప్పఁ
జింతించి, యతఁ: "డిట్లు సేయంగఁ దగునె!
విడువవచ్చినయట్టి వీరుండెనీకు!
వడముడి భారతవంశవర్ధనుఁడు.
ఎల్లసంకటములు నితనిచేఁగాదె!
తల్లి, యీవును మేముఁ దప్పి వచ్చితిమి;
ఇతఁడుగూలిన వైరు లెత్తరె తలలు!
మఱిఁ గార్యహేతువు మఱచితి." వనినఁ
దల్లి పుత్త్రునిఁజూచి: "ధర్మమె తప్పు!
నెల్లవారలలావు నెఱుఁగవు కొంత.
పావని పుట్టినపదియవనాఁడు
నా వెరవునఁదప్పి యనని పైఁ బడిన,
నిసుమయ్యె నాకొండ యెల్లరు నెఱుఁగ;
నసురఁజంపఁడె మొన్న నాహిడింబాఖ్యు!
ఆప్రభావమున మహాపుణ్యమానసుఁడు.
విప్రకార్యార్థమై వినిఁబొమ్మంటి."

అనిన సంతోషించి యసురపైఁ బవన-
తనయు నియోగించె ధర్మసూతియును.
అప్పుడు సందేహ మాత్మలోఁ బాసి,
యుప్పొంగి పలికె వాయుజుఁడు బ్రాహ్మణుల :
"కడుపార నశనంబు గాసముఁ జేసి
కడుడస్సియున్నాఁడఁ గరుణాఢ్యులార!
తెండు నాకశనంబు తృప్తిగా." ననిన,
నిండారువేడ్కతో నెలఁతయుఁ బతియుఁ
గడవలంవార్చినకమ్మనికూడు,
నెడపనిబానల నివురువంటకముఁ,.
గొప్పెర్లనుడికిన గుజ్జువులగము,
విప్పైనకాఁగుల విచ్చుపాయసము,
నేర్పడఁ బరఁటులనెనసినపప్పుఁ,
జేర్పనుడికిన పిండియుక్కెరయు,
ఖండశర్కరయును, గడవలకొలఁది
మండిగలాజ్యంబు మఱిమొదలుగను
గలిమియేర్పడఁదెచ్చి కదలికాపత్ర-
ములఁబోయఁబోయ, భీముఁడు వానినెల్లఁ
గలిపి ముద్దలుచేసి కడుజఠరమున
నిలిపి యెంగిలివార్చి, నెమ్మోముదెలియఁ -
బోలఁగొండలవంటిపోతులు దివియఁ-
జాలక పెనఁగునాశకటంబువెంట
నల్లనవచ్చి, యయ్యసురయున్నడకు
నెల్లేరువునఁబోక యెగువకుఁబోయి, (?)

బ కా సు ర వ ధ

రమ్మని యొకమాఱు రాక్షసుఁబిలిచి,
క్రమ్మఱ నయ్యేటికట్టకు డిగ్గి,

శకటంబుడిగ్గి యాచమనంబుచేసి,
బకుఁడువచ్చినదాఁకఁ బసలేదుగాన
బండిలోపలికూడు బావుకొనంగ,
మండుచు బకుఁడు గ్రామంబుపై నలిగి :
“ఒక్కటఁ దముమ్రింగ నొల్లకయున్న
మిక్కిలిక్రొవ్వీరే! మేదినీసురులు ;
రారైరిప్రొద్దున ; రాకున్న నేమి,
తేరైరి నేనున్న తెరువుకు బండి ;
తేకున్న నేమి, నాదృష్టిమార్గమున
నీకూడుగుడువ వీఁడెంతటివాఁడు !”
అనిపోయి పిడికిట ననిలజుఁ బొడువఁ,
దనుగానివానిచందమున భీముండు
తలఁకక పోణకయంతయు రిత్తచేసి,
జలముల మఱియు నాచమనంబు చేసి,
యుర్వికివ్రేఁగైన యొకమాను పెఱికి
దుర్వారుఁడై యేసె దుష్టదానవుని.
వాఁడంత నొకమాను వలచేతఁ బూని,
వేఁడిచూపులఁ బాండవేయునిఁజూచి :
“మనుజభోజనులైన మాకు నీవెంత !
మనుజకీటమ, నిన్ను మడియించి నేఁడు
ఎడపనియాఁకట నే నిండ్లతోడఁ
గడిచేసి యేకచక్రము మ్రింగువాఁడ
నిలు.” మని యొకమ్రాను నృపునిపై నేయఁ,
బలు దునియలుచేసి పలికె రాక్షసుని :
“ప్రకటించి యసిచూపి బ్రాహ్మలచేత
నొకకాసుమొదలుగా నొల్లరునృపులు ;
అట్టిబ్రాహ్మణుల నేలా ! యిల్లువరుసఁ
బొట్టకై చంపితి పుణ్యవిదూర !

మనుజులపునుకలు, మఱి [1]రిత్తబండ్లు,
నెనుఁపయట్టలు నిండె నేటిచాడ్పునను;
అన్నియుఁ గ్రక్కెంతు." నని వాని నొగసి
తన్నిన, వాఁడు నుద్ధతి భీమునురము
వదలక పొడిచిన, వారిరువురకుఁ
గదనంబు లోకభీకరముగా నయ్యె;
ఉరుముష్టిహతి వ్రాఁత యుబ్బుటగాని,
కరములరాకపోకలు గానరావు;
పడుట లేచుట కానఁబడుఁ గొంతగాని,
పడముడి బకుఁడన వరుస నేర్పడరు;
విదలింప నదలింప వ్రేటును వాటుఁ
బొదివి నొక్కను ద్రొక్కఁ బోటును మాటు
నోడువును విడుపు నొండొరుత్రోపు దాపుఁ
దొడికిపట్టును బిట్టుఁ దోరమై నిగుడ
నంధకాసురునకు మారునకుఁబోలె
బంధురసమరంబు బకపాండవులకు
నడచుచో, నలిగి మారుతపట్టి వానిఁ
బడఁద్రొక్కి, యంతనేర్పడ నిరుఁగేలఁ
గటుకున నటవచ్చి కట్టియువిఱుచు
పటులీల విఱిచె నాపాపాత్మురొమ్ము.
అప్పుడు బకుఁడు మహాధ్వని సేయఁ
జప్పుడువిని వచ్చి సకలరాక్షసులు
వినువీధినిలిచిన, వీక్షించి భీముఁ
డనియె: " రాక్షసులార, యందఱువినుఁడు;
ఏకచక్రమునకు నెవ్వఁడే నగు
గైకొనిచేయు నాకపటరాక్షసుని

1. రక్తపండ్లు. (మూ)

నీచావుచంపుదు నెటులేగిపొం" దనిన,
వేచనిరామాటవినుచు రాక్షసులు.
బకుని నెత్తురుటేఱు పాఱినచోట
బకములు నిలువక బంతులుసాగె.
ఆరీతి బకుబారి యాహిడింబారి
యూరికిలేకుండ నుపకృతిచేసి,
బరువైనయాకళేబర మీడ్చితెచ్చి
[1] పఱగటవైచిన, బ్రాహ్మణోత్తములు
ననిలసంభవుని బాహాధురంధరునిఁ
గనుఁగొనవచ్చిరి కట్టలుగట్టి.
సురపురీసురుల భూసురుల దీవనలు
కరువలిపట్టికిఁ గలిగె [2] వేవేలు.
వేవిధంబుల నిట్లు విప్రప్రతిష్ఠ
గావించి వేడ్కతోఁ గౌంతేయులుండ,
నత్తఱి నొకవిప్రుఁ డాగృహంబునకు
హత్తినరతిఁ దీర్థయాత్రకై వచ్చి,
గృహపతిఁగాంచి యాగృహమేధిచేత
బహుభంగిఁ బూజలువడయు, నారాత్రి
కొడుకులువినుచుండఁ గొంతి యావిప్రు
నడిగెనిట్లని చేరి యతివినయమున:
"ఏదేశమునవార? లెందుఁ బోయెదరు?
భూదేవ, యేభూమిభుజుఁడు ధార్మికుఁడు?
అతిథులఁబూజింప నాత్మలోఁగోరు
హితులు పుణ్యగృహస్థు లేసీమఁగలరు?
తలఁప నేమైన వార్తావిశేషములు
గలవె! మీరెఱుఁగనికటకంబులేదు

1. పరకటు. 2. దీవనలు. (మూ)

"చెప్పఁడా." యనుటయుఁ జెలువనీక్షించి
యప్పుడావిప్రుఁడిట్లని చెప్పఁదొణఁగె:

ద్రౌపదీ ధృష్టద్యుమ్నుల జననము

"భామ, యేదక్షిణపాంచాలభూమి
భాముఁడఁ; దీర్ఘయాత్రకు వెడలితిని.
ద్రుపదుఁడచ్చటిరాజు దుష్టమర్దనుఁడు;
విపులధర్మముత్రోవ విడువఁడారాజు.
అతనిరాజ్యంబున నతిథిపూజనము
పతిపత్నులేకమై భక్తిఁ జేయుదురు.
ఆనృపునింట స్వయంవరంబైన
నే నందుఁబోయెద నిప్పుడు మరలి.
ఈక్షింపఁబోయినయెల్లవిప్రులకు
దక్షిణలిచ్చునాతండనివింటి."
ననిన: "స్వయంవరం బతనికిఁ జేయఁ
బనియేమి? నాకు నేర్పడఁజెప్పు." మనిన,
నారాచకూఁతున కావిప్రుఁడనియె:
"కారణంబడిగితిఁ గ్రమమొప్పవినుము;
రామ, ద్రోణుండు భరద్వాజమునికిఁ,
బ్రేమతో ద్రుపదుండు పృషతభూపతికి,
నొక్కట మునిసీమ నుదయించి పెరిగి
మక్కువ నన్యోన్యమైత్రి పాటించి
యున్నచో, ద్రుపదునకుర్వీరాజ్యంబు
క్రన్ననఁబూనఁబోఁ గార్యంబు గలిగె.
గురుని రమ్మనిపిల్వ గురుఁ: 'నీవుపొమ్ము;
శరవిద్యనేర్చి యచ్చటికి నేవత్తు;
మఱవకు.' మనుటయు: 'మఱతునే యేను!
క్షితిసాము నీకు నీక్షితి యిత్తుఁగాక.'

అనిద్రుపదుఁడుపోవ, నటయొక్కనాఁడు
ధనకాంక్ష ద్రోణుఁ డాతనిఁగానఁబోయి
తనలేమి చెప్ప, నాతఁడు గర్వమహిమ
వినక యెగ్గులువల్కి వెడలద్రొబ్బింప,
నవమానమునఁ గ్రోధమా రాజుమీఁద
నివురొత్త నాచార్యుఁడిభపురికేఁగ,
ధృతరాష్ట్రుఁ డాతని ధృతినాదరించి
సుతులకు శరవిద్య చూపఁబెట్టుటయు,
శిష్యుల నతఁడు [1] వీక్షించి : ‘ వివేకి
దూష్యుని నాకు నాద్రుపదుఁ డెండయ్య.’
అనివిద్య చెప్పిన నంతయు నేర్చి
యసికిసన్నద్ధులై యాశిష్యులేఁగి
పాంచాలుఁదాఁకి యాప్రభుని బాణముల
పంచితులై పాఱ, వారిలో నరుఁడు
దురమునఁ దేరితో ద్రుపదు బంధించి
కురువర్ధనుఁడు దెచ్చి గురునకిచ్చినను,
బాంచాలు నెగ్గులువలికి ద్రోణుండు
పంచతకడమగాఁ బగదీర్చి విడిచె.
విడిచినఁ గ్రోధాగ్ని విరిసి యా రాజు
మృడునకుఁ దపమున్న, మెచ్చి యావేల్పు
ప్రత్యక్షముగుటయుఁ, బాంచాలుఁడపుడు :
“ సత్యాత్మ, నిర్గుణ, శైలేంద్రచాప,
స్మరహర, భూతేశ, జాహ్నవీమకుట,
కఱకంఠ, మాహేశ, కామితఫలద,
అంధకాసురవైరి, యఖిలాదిజనక,
సింధుర [2] దమన, యాశ్రితకృపామూర్తి,

---

1. వీక్షింపవివేక. 2. వరద. (మూ)

మధువైరి [1] నియత సమర్చితచరణ,
విధిశిరోమాలికా విభ్రమాభరణ,
నిత్యాత్మ, పరమాత్మ, నిఖిలభూతాత్మ,
సత్యాత్మ, ద్రోణునిఁజంపెడికొడుకు,
నరునకు దేవిగా నాకొక్కకూఁతుఁ
గరుణింపు." మనుటయుఁ, గాలకంధరుఁడు:
"హోమంబుసేయుము, హోమకుండమున
భూమిశ, యిరువురుఁబుట్టుదు." రనుచుఁ
బంచాస్యుఁడేఁగినఁ, బాంచాలుఁడరిగి
పంచ [2] భక్ష్యములతో బ్రాహ్మణతతికి
నెడపనిభోజనంబులు పెట్టుటకును (?)
గడగట్టి, శాలలుకట్టించి, యంత
యాజోపయాజుల నఖిలసన్నుతుల
యాజకత్వమునకు నర్చించితెచ్చి,
యాగోపకరణంబులన్నియుఁ గూర్చి,
[3] యాగాగ్నులను దాను నాత్మలోనిలిపి,
దేవేంద్రసుతునకు దేవిగాఁ గూఁతు
వావిరి గురునకువైరిగాఁ గొడుకు
బుద్ధిలోవలఁగోరి పుత్రకామేష్టి
యద్ధాత్రిపతి వ్రేల్వ, నగ్నికుండమున
మణికిరీటముతోడ మార్తాండకిరణ —
గుణ [4] ధనుర్లతతోడ గురుశక్తితోడఁ
దూణీరయుగముతోఁ దొడవులతోడ
శోణాశ్వములతోడ సుతుఁడొక్కరుండు,
మందహాసముతోడ మంజిమతోడ
నిందీవరశ్యామ హితకాంతితోడ

1. శ్రిత. 2. భక్షణలతో. 3. యాగమగ్నులుదాను 4. ధనుల్లతి. (మూ)

హిమకరముఖముతో హేమకలాప -
కుముదగంధములతోఁ గూఁతురొక్కర్తు
జనియింపఁ, దనయు ధృష్టద్యుమ్నుఁడనియు,
ననువొప్ప సుతఁ గృష్ణయనియును బిలిచె.
జనపతి యాగంబుచాలించి యంతఁ,
దననగరికివచ్చి తనయఁ బెంచుటయు,
బంగారుప్రతిమకుఁ బరిమళంబొదవు
భంగిఁ గృష్ణయుఁ బెండ్లిప్రాయమై యపుడు
నునుజన్ను మోసులు నూగారునారుఁ
గనుదోయిసిగ్గును గలుగుచోఁ, నృపుఁడు
వారణావతమున వహ్నిఁ గౌంతేయ -
వీరులీల్గినవార్త విన్నాఁడుగాన :
'నింద్రజునకుఁ గూఁతు నీనేరనైతిఁ ;
జంద్రాస్యకెవ్వఁడు సరియైనవరుఁడు !
దుర్మదాంధుండగు దుర్యోధనుండు
ధర్మమూర్తుల వారి ధరనుండనీక
పావకశిఖలోనఁ బడఁద్రోచె.' ననుచు
వేవిధంబులనేడ్వ, వీక్షించి మంత్రి :
'సత్యాత్ములగువారు చావ ; రున్నారు ;
ప్రత్యక్షమునఁ బక్షి పలుకంగ వింటి.
[1] క్షితినాథ, యేలయేడ్చెదు మోమువాడ !
క్షితినున్నవారలు చెడరుపాండవులు ;
కాంత వారలసొమ్ముగాఁ బ్రాప్తికలదు ;
చింతింపవలదు ; సుస్థిరబుద్ధితోడ
నంగనామణికి స్వయంవరోత్సవము
రంగుగా ఘోషింప రమణమైఁ బనుపు.

---

1. క్షితినాథ! యేడ్వకుమోమువాడ. (మూ)

అవ్వ్యాసవికిఁదక్క నన్యులకేయు
దవ్వైన [1] చరలక్ష్యధనువులువన్ని
సేయుముయత్నంబు ; జిష్ణునకైన
వేయేల కాంచెదు విపులాధినాథ !'
అనినధైర్యమువచ్చి యతఁడట్లుసేయ
ననిచె మంత్రీంద్రువాక్యప్రకారంబు.
[2] చక్కడింపఁగలేని చాపమూలమున
నుక్కునక్కులుగట్టి యొకచిల్లుచేసి,
యొనయంగఁ దొమ్మిదియినుపసంకెలలఁ
బెనచిననారి నప్పెనువింటఁగట్టి,
[3] యేనులుఁవునరాక యిటునటుఁబఱచు
మోసపుశరములు మొగినైదమర్చి,
కోలలకందక కొనమింటఁదిరుగు
నాలజాలమువోలె యంత్రమత్స్యంబు
పన్నించి : 'యెవ్వఁడేఁ బరఁగ నవ్వింట
నిన్నభోమత్స్యంబు నిలవ్రాలనేసె,
వాఁడు మాకృష్ణకు వర్ణింప మగఁడు ;
మూఁడుజాతులకును ముదల యీమాట.'
అనినవార్తకు లోకులందఱుఁ గదలి
చనుచున్నవారు పాంచాలి రాఁగోరి.
బ్రాఁతి రోహిణిఁ బెండ్లి పౌష్యశుద్ధమున ;
నాతి, డబ్బదియేనునాళ్లాదినంబు."
అని విప్రుఁడబలతోనాడు వాక్యములు
వినఁ గృష్ణపైఁబుట్టె వేడ్క యేవురకు.
కుంతియు నప్పుడు కొడుకులఁబలికె :
"యెంతకాలంబైన నిందుండఁదగునె !

1. శర. 2. చక్కటపసలేదు చాపమూలమున. 3. యేశెలవుల. (మూ)

మోదము ; పాంచాలభూములలోని
భూదేవు లతిథులఁ బూజింతురట్టి!
చూతము పాంచాలసుతవివాహంబు ;
నేతెఱంగున బ్రహ్మ యెన్నుచున్నాఁడో!
యామహర్షి." ననఁగ నయ్యవనీసురుండు
నూరికేఁగె గృహస్థునొప్పవీడ్కొనుచు.
అంత సూర్యోదయంబైనఁ, బాండవుఁడు
శాంతితో సంధ్యాదిచర్యలుదీర్చి
కువలయామరకోటికొలువున్నయట్టి
ధవళవేదికఁబోయి, తమ్ములుఁ దాను
నామముల్ నొడివి ప్రణామముల్ చేసి
యామహాత్ములు తమ్మునాశీర్వదింప
వినతుఁడై యున్నచో, విప్రులఁజూచి
జననికుంతియుఁ గరాబ్జమ్ములు మొగిచి :

పాండవు లేకచక్రపురము విడుచుట

" ఉత్తమోత్తములార, యొకచోటమాకు
నిత్తెఱంగునసిల్వ నెఱయదునీతి ;
పుణ్యదేశములకుఁబోయి మీవంటి
పుణ్యులఁబొడగాంచి పుత్తుముదినము ;
దేశాంతరులకిదిదీక్షగా." ననిన
నాశాంతులిట్లని రాకుంతితోడ :
" ఒండుదేశములేల! యుత్తమసాధ్వి,
నిండ నిన్నియు మీరునిలిపినయిండ్లు ;
ఈయమునాస్నాన, మీయనుష్ఠాన,
మీయగ్నిహోత్రంబు లేనీమఁగలవు!
దేవమూర్తుల మిమ్ము దృష్టించుభాగ్య
మే వెంట మఱువలేమే." యన్నఁ గొంతి ;

" మీకృపయిట్టిది, మిము నేమువిడిచి
యేకడకేఁగెద ! మావారుహితులు !
తీర్థయాత్రలు మాకు దీక్షగా వలసి
యర్థిఁబోవుట భావ్య మఖిలజ్ఞులార ! "
అనుడు విప్రులు వారి నతిగౌరవమున
ననిచిరి పూజించి యాశీర్వదించి.
వారును, యమునాప్రవాహంబుదాటి
వారాశిఁజూచుచు వచ్చుచో, నెదుట
వ్యాసుండు హరిపరధ్యానలక్ష్మికిని
దాసుండు శ్రితకృపాదాసుఁ డేతేర,
నట్టివానికిఁ బార్థు లతిభక్తిమ్రొక్క,
పట్టినయంజలిప్రతతులతోడ
[1] నుపవిష్టుఁగావించి యోలిసేవింపఁ,
దపసి యందఱ దయాధారనిట్లనియె :
" ద్రుపదభూపాలుకూఁతురుస్వయంవరము
నృపులార, చూడఁబూనితిరి మేలయ్యె ;
ఆకన్య మునికన్య యాదిజన్మమునఁ ;
జేకొని తపము దా శివునకుఁజేసి
మగనిమ్మని యేనుమాఱులు వలుక,
నగి చంద్రధారి యన్నాతిపల్కులకు
నీజన్మమున దాని కేవురుమగల
యోజించుచున్నవాఁ ; డొకటిచెప్పెదను,
ఏకచక్రమున దైత్యేంద్రశిక్షణము
మీకతంబుననయ్యె ; మీరింకఁబోయి
పాంచాలపురమున బ్రాహ్మణవేష
మంచితచ్ఛాయ పాయక వెలుంగుచును,

---

1. ఉపవిష్టు. (మా)

బాలఁతిస్వయంవరంబున మత్స్యయంత్ర
[1] దళనంబుచేసి, యాద్రౌపదీకన్య
నేవురుఁగైకొనుఁ; డింతలో నేను
దేవమూర్తుల మిమ్ము దృష్టింపవత్తు.
ఆవివాహోత్సవంబైనమీఁదటను
వేవేగఁ గరిపురవిభుఁడు మిమ్మెఱిఁగి,
రప్పించి రాజ్యభారంబునఁబూన్పుఁ;
దప్పదింతయు." నని తగనానతిచ్చి
తపసి యంతర్ధానధారనేఁగుటయు,
నృపతులానందించి నెఱినుత్తరముగ
వచ్చుచు, సరయూప్రవాహంబుదాటి,
యచ్చట గోవర్ధనాద్రిఁజూచుచును,
గాశ్మీరభూములు గడచి, గంధర్వ
వేశ్మమై పొడవైన వృషభాద్రిగడచి,
మునిసీమలకుఁ బురంబులకుఁ గిరాత-
ఘనసీమలకుఁ ద్రోవఁగడు వేడ్కఁగడచి,
యిదిపగ లిదిరాత్రి యిదిసంధ్య యనక
చదురొప్ప నమ్మహోత్సవదినంబునకు
ముందటఁ బార్థుండుమొగిఁద్రోవవెట్ట
నందఱునడచుచు, నర్ధరాత్రమున
నమరసంగతరంగ నతిమంగళాంగ
నమరంగ భవభంగయగు గంగఁగదిసి,
యేవురపెండ్లికి నీవుసాక్షివిగ
రావలెనని మహాప్రభువగ్నినవుడు
తోడుకొనిపోవుటదోపఁ జీఁకట్లు
జడియంగఁ గొఱవి వాసవిచేతఁబట్టె.

1. దళితంబు. (మా)

అర్జునుఁ డంగారపర్ణు జయించుట

నాగంగదాటి కారారసికొనుచు
ధీగతిఁ బార్థులేతేర, నారాత్రి
ననువుగఁ జీఁకటి నంగారపర్ణుఁ
డనియెడుగంధర్వుఁ డాండ్రనుదాను
జలకేళిసలుపుచుఁ జాలగర్వమునఁ
బలికె మీఁదెఱుఁగక పాండునందనుల:
"ఎవ్వరురా! యోరి! యీమధ్యరాత్రి
జవ్వనులును నేను జలకేళిసలుపఁ,
ద్రోవపెట్టుక మూరత్రోవుతనాన
వేవచ్చుచున్నారు! విధితప్పినదియొ!
కానరో! నన్నునంగారపర్ణాఖ్యు;
నేనిందు విహరింతు నెదురెందులేక.
ఇదికారణంబుగా నీగంగమడువు
విదితమై నా పేర వెలయుటవినర!
మానరుగర్వంబు మానవులయ్యుఁ;
గానరు మీకింత కావరంబేల!
జలజనేత్రలు నేను జలకేళి యిచట
సలుపుచునున్నాము చావకపొండు;
అంగారపర్ణుండ నమరాదులైన
సంగతి నేనన్నుఁ జలియింతురెపుడు.
కొఱవిదాల్చితివేల కొఱవిదయ్యమవా!
గిఱుకున మరలుఁడు కినియునన్నైన."
అనుఁడు నర్జునుఁడును హాసంబుచేసి:
"విను, నీవుపొమ్మన్న వెఱచిపోలేము;
పోవభీతుఁడుగాఁడ ప్రొద్దువాటించు!
నేవేళయును మాకు నేకరూపంబు.

జగదేకవిఖ్యాతచరిత యీగంగ ;
జగదేకనిర్వాణజనయిత్రి గంగ ;
అట్టిజాహ్నవిఁ దీర్ఘమాడకమాన ;
మెట్టివాఁడునుమాన్ప నెంతటివాఁడు !
ఏరులు వాగులు నెవ్వరిసొమ్ము !
....
సతులుసన్నిధినున్న చండగర్వమునఁ
బ్రతిభాషలాడకు బంటవై నిలువుము. ”
అనినఁ బద్మవనంబు హస్తి వెల్వడిన
యనువున యువతిమధ్యము వాఁడు వెడలి,
వరభూషణప్రభావళులఁ జీఁకట్లు
పారిపారఁ జెదర నేర్పునవిల్లుదాల్చి,
మాటలఁబోదని మణిరథంబెక్కి,
పోఁటులు వెలువ నద్భుతపరాక్రముఁడు
అమ్ములసంధించి, యువనిపైఁ బింజ
లిమ్ముల మోపుచు నిట్లనిపలికె :
“ ఎట్టెట్టురా ! నన్ను నేమంటి మనుజ !
పొట్టక్రొవ్వున నన్ను బొమ్మంటి తొలఁగి !
రథమోసరించునే రాట్నమే తేరఁ !
బృథివి నరాధమ ! ప్రేల్తెదనైన ;
క్రొక్కుదునో నిన్నుఁ గొఱవినీయేట !
దిక్కెవ్వరున్నారు ధృతినన్ను మాన్ప !
ఒగి నింకముందఱ కొక్కుడుగిడినఁ,
దగనేయువాఁడ నీతీవ్రబాణమున. ”
అని వింట [1] గంధర్వుఁడమ్ము సంధింప,
మనమున బెదరక మఱియు నర్జునుఁడు

1. గర్వాంధు. (మూ)

వానిఁ దృణప్రాయవచనుఁగాఁజేసె.
పూనికనార్వురుఁ బొదివివిప్పకపుడు
వారిపై నడవంగ, వనితలున్నెడకు
వారురాఁగనుఁగొని వాఁడాగ్రహించి,
బాణవర్షము పార్థుపైఁ బ్రయోగింప,
బాణారిమఱఁది యబ్బాణంబులెల్లఁ
బిడుగుచే వర్షించుబిందువుల్ వోలెఁ
గడకొఱవిని నేర్పుగదురఁ ద్రుంపుచును,
సవ్యకరంబున జంగకాలెత్తి
దివ్యపైవైచుచోఁ, దమలక వాఁడు
బాణధారల నట్టిపాషాణవృష్టి
రేణువుల్ చేసి యార్చిన, నింద్రసుతుఁడు
మిడుఁగుర్లు గంధర్వుమీఁద బెట్టురలఁ
గడువడి నయ్యగ్ని కాష్ఠంబు ద్రిప్పి
పలికె: "నీవొక తేరుపై విల్లుగలిగి
యలుఁగులేయుచు మమ్ము ననదలఁజేసి
రొమ్మొత్తివచ్చెదవింకనోరి! యీకొఱవి
క్రొత్తగా వైచెదఁ గుండకనిలువు."
మనివైవ నాభీల హాలాహలాగ్ని
జనిత కోలాహలసరణి నయ్యగ్ని
నిప్పులుజడిగాఁగ నిగిడ బెట్టుగను.
అప్పుడు పైచీరలంతంతఁగమరి
కొన[1] మీసములుగాలుకొని శరీరంబు
నొనరఁబొక్కిన, నింతులోలిపొక్కంగ,
నమరులాకలకలంబొలించి మింట
సమరసన్నద్ధులై సైనికోత్తములు
పతికిఁనడ్డమువచ్చి పార్థుపైఁగినిసి
యతిఘోరశరవృష్టి నందంద ముంప,

1. శ్వాస. (మూ)

ధృతిఁ గాఢమెత్తి యెంతే నగ్నిమెఱయు -
గతి నర్జునుఁడు చేతికాండాగ్ని పెంచి
సేననంతట మహాశిఖఁ గప్పుటయును,
నానాముఖంబుగా నడికి యూసేనఁ
గొందఱుభయమంది, కొందఱువ్రగ్గి
కొందఱు దరికొని, కొందఱుగమరి,
చేతులాడక [1] చేదుచిచ్చునఁదొల్లి
భీతిల్లు సురసైన్యబృందంబు వోలెఁ
బ్రాణభయంబున భగ్నులై పాఱ,
నేణలోచనలతో నితఁడొంటినిలిచి
యవనిధీశ్వరదత్తనారాచపంక్తి
కవిసి మంటలుగ్రమ్మఁ గవ్వడిమీఁద
గుప్పిన, నావృష్టిఁ గొఱవిచేఁదరలఁ
దిప్పశక్యముగాక దేవేంద్రసుతుఁడు
నాగ్నేయమంత్రమయ్యగ్నికాఢమున
నగ్నిప్రతాపుఁడు హత్తించి వైవ,
నది ధగధగయని యంతరిక్షమునఁ
ద్రిదశులువెఱఁగందఁ దీవ్రమైవచ్చి
రథముపై గంధర్వరాజుఁగూల్చుటయుఁ,
బృథివిపైఁబడె వాఁడు బిట్టుమూర్ఛిల్లి.
నరుఁడీడ్చి తెచ్చి గంధర్వు ధర్మజుని
చరణాబ్జములవద్ద సాగఁబెట్టుటయు,
నంతలోపల వానియతివలుచేరి :
" శాంతలక్షణులార, చాలింపుఁడలుక ;
[2] ఎఱుఁగఁడు మహిమ మిమ్ము నితఁడాడె నెగ్గు ;
మఱవుఁడు ; పతిభిక్ష మాకు నీవలయు ;

1. చేరి. 2. ఎరుగడు. (మా)

ఎట్టివాఁడు మదించు నింతులయెదుట;
నట్టితప్పు సహింపుఁడీ." యన్న నృపతి:
"హారితనూభవ, వీరియులమటమానఁ
బురుషభిక్షార్థమై పోనిమ్ము వీని."
అనినఁ బార్థుఁడు వానినచ్చోటవిడిచి
జననీసహోదరసహితుఁడై కదల,
నంగారపర్ణుండు నంతలోఁదెలిసి
సంగతిఁ దనమాయశక్తిచే నపుడు
కాలి నీఱైపడ్డ కనకరథంబు
లీలరావించి వాలిక[1] మొనఁదీర్చి,
యరిగెడుపార్థుల కడ్డంబువచ్చి,
సరసవైఖరి వారిసన్నుతిచేసి:
"ధారుణి దివ్యాస్త్రధరులు లోకైక
వీరులు వెసఁబాండవేయులు మీరు;
సతులసన్నిధినున్న సాధులకైన
మతిదప్పు; నింక నామాటయేమిటికి!
వెలిఁగినరథమేను విద్యాబలమునఁ
గలుగఁజిత్రించితిఁగాన, నాపేరు
చిత్రరథుండనఁజెల్లు; మీకృపకుఁ
బాత్రుఁడ; నంగారపర్ణాఖ్యమెల్ల;
నరయంగ నేనును నర్థిసఖుఁడ
ధరణీశులార! యెంతయుఁగృపతోడ
....
ననుగాచి పోవుచున్నాఁడవు పార్థ!
విను, నీకు గంధర్వవిద్య యిచ్చెదను;
నాకు నాగ్నేయబాణము సత్కరింపు;
చేకొని నీతోడఁ జేసెదఁజెలిమి.

1. తేవందీర్చి. (మా)

బంధుర రిపు హాయ ప్రతిరూపమడంచు
గంధర్వహాయములు గలవు నాయింట ;
నిన్నూటి నందులో నిత్తునేవురకుఁ ;
జెన్నార నాకీవె ! చిచ్చుటకోల."
అనిన, ధర్మజునాజ్ఞ నాదివ్యబాణ
మనిమిషునకునిచ్చె హరితనూభవుఁడు.
'అవసరంబైనప్పు డశ్వరత్నములు
దివిజ, పుత్తె.' మ్మని తెలియంగఁజెప్పి,
గాంధర్వమాయయు ఘనముగాఁగాంచి :
'గంధర్వ, యపుడేల గడఁగితి మమ్ము ?
నీక్షింప మాసత్వ మెఱుఁగలేవైతి ;
యక్షులు సర్వజ్ఞులని చెప్పవిందుఁ ;
జెప్పుమా.' యనవుడుఁజెలఁగి గంధర్వుఁ :
'డప్పటికకార్య మట్లయ్యె ; విజయ !
ఉగ్రాంశువులులేకయుండుటఁగాదె
[1] సుగ్రాహముగఁ జంద్రుఁజూతురు నరులు ;
సూర్యునిఁ దామట్లు [2] చూడరుగాక ;
కార్యమొక్కటిచెప్పఁగలదదివినుము.
హితుఁడు మీకొకపురోహితుఁడు లేకునికి
శ్రుతశౌర్య, యిసుముగాఁ జూతురునరులు.
మంత్రరక్షితమైనమగఁటిమిగాదె !
[3] సంతాపమొనరించు శత్రుకోటికిని.
వ్రతధారులై మీరువర్తించుకతనఁ,
జతురత మీమొద జయముసిద్ధించె.
కాంతలలో నతికామినైయుంట
నెంతయు మీచేత నిట్లుగావలసె.

---

1. సుగ్రాసమున. 2. చూతురు. 3. సంతాన. (మూ)

ఇటమీఁదఁ [1] గృతపురోహితులొండు దిరుగఁ
బటుబుద్ధి వైరులు పగులంగఁగలరు;
కావున మీరలు ఘనపరాక్రములు
భావింపఁ బరధర్మభరితమానసులు
తాపసునొక్కనిఁ దాపత్యులార,
చేపట్టుఁడప్పుడు శ్రీయును జయము."
అనుడు గంధర్వున కర్జునుండనియె:
"వినుతాత్మ, నీచేత వినవయ్యెనింత;
కౌంతేయవిఖ్యాతి ఘనతమై నుండ,
నెంతయుఁ దాపత్యులేలంటివిపుడు?
వినయంబుతోడ నీవృత్తాంతమెల్ల
విన వేడుకయ్యెడు వినిపింపుమాకు."
అనుడుఁ గవ్వడిఁజూచి యమరుఁడిట్లనియె:

తపతీసంవరణము

"ఘనశౌర్య, యాకథ కడముట్ట వినుము;
భారతవంశాబ్ధి పరిపూర్ణచంద్రుఁ
డారయ సత్యధర్మాంచితాత్మకుఁడు
ధరణి నజామీఢతనయుండు ఘనుఁడు
వరయశోధనుఁడు సంవరణుండు తొల్లి
ధరణీతలంబెల్ల ధర్మమార్గమున
నరయుచు, వేడ్కమై నతఁడొక్కనాఁడు
వాటంపుసేనలు వలనొప్పఁ గొలువ
వేటకై చనుదెంచి విపినంబులోనఁ
గంతునిదీమంబుఁ గాంతాలలామఁ
గాంతి నారతినైనఁ గైకొనిబోఁటి

1. బహుకృపాపోహితిశైలిరుగ. (మూ)

ఘనరూపసంపద గలిగినయట్టి
వనితనొక్కతెఁజూచె వసుమతీవిభుఁడు.
పడఁతిఁజూచినచూపు పరికించి తివియు-
పడువునఁ దలయూఁచి వర్ణింపఁదొడఁగె :
" ఈకాంతముఖకాంతి కెన [1] చేయఁబూని
యాకంజభవుఁ డమృతాంశుని నవుడు
నెలకునొక్కొకమాఱు నెఱిఁజెఱిచిచెఱిచి,
కలకాలమును నిట్లు గడపుచున్నాఁడు.
ఏవంక యీభామ యెలనవ్వుతోఁ జూచె,
నావంక నలగల్వ లమరినట్లయ్యె ;
నీయింతి చనుదోయి యెలమినొండొండ
రాయుచున్నవి గడిరాజులువోలె ;
వలరాజు చేపట్టు వాలునుబోలె
వలనొప్పు వళుల నీవనితరోమాళి ;
' జలజబాంధవుఁ డేకచక్రరథంబు
గలిగినమాత్ర లోకములెల్లఁ దిరిగె ;
రెండుచక్రములయంత్రితమైనరథము
దండిగల్గిన నేను దాటనే యతని '
నని కంతుఁ డాకరథంబాయిత్తపఱచె
నన నొప్పు నీయింతి కాఁజఘనంబు ;
అతికర్కశంబులు హస్తితుండములు
సతతశీతలములు జగతినరంట్లు,
కావున నీభామ కలితంపుఁదొడల
కేవిధంబున సవతెన్నంగరాదు ;
ఈనాతి పదముల కెనగాఁగఁదలఁచి
పూనెఁ దపంబు నంబుజములు నీట ;

1. గా. (మా)

పల్లీల దీనికి సరియైనసతుల
నెల్లలోకంబుల నేఁగాంచియెఱుఁగ.
చిత్తంబులో బ్రహ్మ చెలువొప్పఁ దలఁచి,
హత్తింపనోపు నీయబలరూపంబు ;
కాక, చిత్తరువునఁ గ్రమమొప్పవ్రాసి
జోకఁ బ్రాణము మఱి జోడింపఁబోలు ;
దైవకన్యకయొ ! గంధర్వకన్యకయొ !
భూవరకన్యయో ! భూదేవసుతయొ !"
అని యిట్లుతలపోయు నారాజచంద్రు
మనసిజాకారుని మానినిఁజూచి
మెఱయు మేఘములోని మెఱుఁగునుబోలెఁ
దెఱవ వేగంబె యదృశ్యయై పోయె.
పోయిన, నారాజు పొలపొలవోయి
ధీయుక్తి నెంతయుఁ దిరిగిరాఁజూచి,
వినువీథియునుజూచి విస్మయంబంది
తనమనంబున నిట్లు తలపోయఁదొడఁగె :
"ఈకన్య యెందుండి యిటవచ్చెనొక్కొ !
కాక యీ తేజంబు కాంతయొ కాదొ !
వలరాజమాయయో ! వనలక్ష్మియొక్కొ !
తెలియంగలేనైతి దిటతప్పినపుడు ;
అనుమానమటుమాని యాలేమఁగదిసి
చనుమానమున వేడ్కసలుపలేనైతి ;
చేతనుండెడిసొమ్ము చిందంగవైచి
భ్రాంతితో వెదకెడుపందఁబోలితిని ;
చేరినమృగనేత్రఁ జెందంగలేక
జారంగవిడిచి నే జాలిఁబొందితిని."
అనుచు సంవరణుండు హత్తినమోహా-
ధినవతుండై, యెంతయువిరహాగ్నిఁబొంది,

మదనాస్త్రములఁ ద్రస్సి, మానంబు [1]గ్రొచ్చి,
హృదయమోహము పెంచి, యూలుపవంచి,
గండుఁగోయిలకూఁత గర్వంబు వెడలి,
బొండుతుమ్మెదజంకె మేనెల్లఁ బొదలి,
రాచిల్క పలుకులరవళికిఁ జిక్కి
పూఁచినలతలచేఁ బొంకంబు దక్కి
యుండ, నక్కోమలి యోసరంగవచ్చి
....
తళతళమని మేనితళుకులొప్పంగఁ
బలికె భూవిభుఁ జూచి పరమహర్షమున :
" ఓ రాజ, నీ కేల యుపతాపమందఁ!
జేరు నెందైనను జేరెడు సొమ్ము ;
నాతండ్రి సూర్యుండు ; నా పేరు తపతి ;
నాతలంపున నీవు నరనాథ, కలవు ;
ఏ తెఱంగున నైన నీవు మాతండ్రి
నాతతగతి వేఁడు మతఁడు నీకిచ్చు ;
తరుణికి నాకు స్వతంత్రత లేదు ;
పరుఁడపవశ్యంబు వసుధేశ, నీవు. "
అని చెప్పి తపతియు నర్కునికడకుఁ
జనియె ; నంవరణుండు స్మరబాధఁ బొంది
యున్నంత, మంత్రీంద్రు లొయ్యన వచ్చి
యున్కియుఁ దెలిసి యయ్యవనీశువలన,
భూకాంతు నప్పుడు పురవరంబునకుఁ
దోకొని యేతెంచి, తోరంపు వేడ్కఁ
జంద్రకాంతపువేది [2]చలువగా నొక్క
సాంద్రపుష్పపుశయ్య సవరఁగాఁ జేసి

1. గ్రొస్సి. 2. చలువపగా (భూ).

పన్నీరు చిలికించి పార్థివుఁ గదిసి
క్రన్నన మృగమద కర్పూర భద్ర-
మిళితగంధంబును మేనిండ సలఁది,
[1]చలువగా సురటిచే జానొప్ప విసరఁ,
దాపమగ్గలమైన ధారుణీవిభుఁడు
దీపించు రవిపుత్రిఁ దేఁ జాలినట్టి
తనపురోహితుఁడైన తపసి వసిష్ఠు
ననువొప్పఁ దలఁచె నాయతభక్తితోడఁ;
దలఁచిన నాతఁడా ధరణీశు నెదుర
నిలిచిన, వీక్షించి నీతితో మ్రొక్కి
యాసీనుఁ గావించి యంజలి చేసి
భాసురాత్మకుఁ బల్కెఁ బ్రార్థన చేసి:
"ఆచార్య, మీకృప [2]యత్తతవలన
భూచక్రమంతయు [3]భోగదేశంబు.
ఒక్కటి నాకింక నొసఁగూర్పవలయు;
నకార్యమంతయు నాదట వినుఁడు.
వేఁటకై పోయి యే విపినమధ్యమున
వాటంపుఁగూరిమి వామాయతాక్షిఁ
దపనునికూఁతుని ఁదపతియన్ దానిఁ
జవలతఁ జూచితి స్మరుఁడు ప్రేరేప;
అదియును, నామీఁద నాసక్తి నెఱపి
ముదల లేమిని బోయె మొగిఁ దండ్రికడకు;
ఈపొద్దు నీవేఁగి యేరీతినైన
నాపొద్దఁ బ్రార్థించి యతివఁ దేవయ్య."
అనుచుఁ బ్రార్థించిన, నావశిష్ఠుండు
ననుమతిగైకొని యర్కునికడకుఁ

1. చలువ. 2. యత్నంబుగాక. 3. భోగకాలంబు. (మూ)

చతురతఁ బోయి యాజలజబాంధవుని
శ్రుతులచే నెంతయు స్తుతియింప, నతఁడు
మనమునహర్షించి మౌనికిట్లనియె :
“ అనఘాత్మ, యేమైన నడుగు మిచ్చెదను ;
బ్రహ్మవేత్తవు నీవు బ్రహ్మపూజ్యుఁడవు
బ్రహ్మసంభవుఁడవు ప్రణుతింపవలదు. ”
అనిన వశిష్ఠుండు హరిదశ్వుఁబలికె :
“ వనజాప్త, యిపుడు సంవరణభూపతికి
నీకూఁతుఁ దపతిని నెమ్మినీవలయుఁ
బ్రాకట నిఖిల సౌభాగ్యవర్తనల ;
వనితలఁగన్నట్టి వారలకెల్ల
ఘనవరునకు నీయఁ గాంచుటే ఫలము. ”
అనిన సంతోషించి యంభోజసఖుఁడు
తనకూఁతుఁ దపతినిఁ దాల్మిరావించి,
దివ్యభూషణములు దివ్యవస్త్రములు
నవ్యంబుగానిచ్చి నయములునొడివి,
భూవరునకుఁ బెక్కుభూషల నొసగి
యావశిష్ఠుని వెంట ననిచిపుత్తెంచె.
ఆరీతి నమ్మౌని యర్కసంభవను
గారవంబునఁదెచ్చి కడుసంభ్రమమున
వరముహూర్తమున సంవరణభూపతికి
సరిఁబెండ్లిసేయు, నాజననాథుఁడలరి
మునిశిఖామణికిఁ గేల్మోగిచి వీడ్కొలిపి,
యనుభవవాంఛ నయ్యవనిరాజ్యమున
మంత్రులఁబూన్చి, యమ్మగువయుఁదాను
యంత్రితమదనరాజ్యానుభోగంబు
వరుసఁ బన్నెండేండ్లు వారక సేయ,
ధరణి సధర్మంబుతగులుటఁజేసి

తొలఁగకనావృష్టిఁ ద్రోచెఁ; దోమటయుఁ,
జెలఁగి యేతెంచి వశిష్ఠుఁడాలోన
శాంతిహోమాదులు సవరగాఁ జేసి
యింత ననావృష్టి వేగంబె మాన్చి,
ప్రజలకు సౌఖ్యంబు పాటిల్లఁ జేసి
నిజనివాసమునకు నెమ్మితో నరిగె.
అంత సంవరణధరాధినాథునకుఁ
గాంతితోఁ దపతికిఁ గలితలగ్నమున
నొదవు వసిష్ఠాదియాజితక్రతుఁ
డుదయించెఁ గురుఁడన నొకకుమారకుఁడు.
ఆతపతీతనయాన్వయులగుట
బ్రాఁతి మీకబ్బెఁ దాపత్యనామంబు;
కావునఁ గురువంశకర్తలు మీర;
లావశిష్ఠుఁడు మీకు నాచార్యుఁడెపుడు."
అనుచు నాగంధర్వుఁ డంతయుఁ జెప్ప
విని, హర్షమునఁ గ్రీడి వెండియుఁ బలికె:
"మావంశమున కెల్ల మహి గురుండైన
యావశిష్ఠుమహాత్త్వమది చెప్పవలయు."

వశిష్ఠునిమహిమ

అనిన దివ్యుఁడు వల్కె: "నతనిసామర్థ్య
[1] మనయంబుఁ జెప్పఁగ నలవియె నాకు!
కొంత చెప్పెద విను, క్షోణి నమ్మౌని
యెంతయు ఘనతపోహితమానసుండు;
మున్ను విశ్వామిత్రముని సేయునగ్గు
లన్నియు మఱచి, యయ్యమలాత్మునకును
బ్రహ్మమునిత్వంబు పరగంగ నొసగె;
బ్రహ్మసంభవుశక్తి ప్రణుతింపవశమె!"

1. మనయంగ. (మా)

అనినఁ, గవ్వడిపల్కెఁ : “ నావశిష్ఠునకు
మును గౌశికుం డేల మొఁగినగ్గుచేసె ?
విను, బ్రహ్మ [1] మహాసి యూవిమలుఁడెట్లయ్యె ?
వినవేడ్కయయ్యెడు వినిపింపునాకు. ”
అనవుడు గంధర్వుఁ డర్జునుకనియె :
“ ననఘ, చెప్పెద నదియంతయువినుము ;
తొల్లి రాజన్యుఁడై దొరయుకౌశికుఁడు
పల్లీల జగమెల్ల శాసింపుచుండి,
సకలసేనలుగొల్వ శైలాటవులకు
నొకనాఁడు వేటమై నొప్పఁగాఁబోయి,
నొగిలించి మృగముల నూల్కొన్న శాంతి
మగిడి వశిష్ఠాశ్రమమునకువచ్చె.
వచ్చిన గాధేయు వరుస నమ్మౌని
యచ్చుపగాఁబూజించి యర్థినిట్లనియె :
“ మహితాత్మ, మాయాశ్రమంబున నేఁడు
విహితసేనలు నీవు విందారగించి,
దీవనఁబొంది యీదివసాంతమునను
బోవంగవలె. ” నన్నఁబొంగికౌశికుఁడు :
“ నమలాత్మ, నీమాటకడ్డంబుచెప్ప ;
నమర నన్నియు వేగ నావటిం. ” పనినఁ
గైకొనివచ్చి యాఘనతపోధనుఁడు
ధీకాంతఁ దమకామధేనువుఁబిలిచి,
విందుతెఱంగెల్ల వినిపించి, వేడ్కఁ
బొంది ‘ భోజనమెల్లఁబుట్టించు ’ మనిన,
నాకామధేనువు నట్లకాకనుచుఁ
బ్రాకటంబుగ నన్నపర్వతంబులును,

1. మహానర్ష్య. (మూ)

నిండి పాఱుచునున్న నేతి కాలువలు,
దండిగా నొప్పారు దధిసరస్సులును,
కొండవంటలుఁ బెక్కుపృథుశాకతతులుఁ
గండచక్కెరలతోఁ గమనసేకములు
చాలఁగఁ గురిసిన, సంయమి చూచి
మేలని యాకుఱ్ఱి మేనెల్ల దువ్వి,
మేయంగఁ బొమ్మని మృదురీతి ననిచి,
యాయువనీశ్వరు నటకు రాఁబనిచి,
పినతింపరాకుండ విందువెట్టుటయుఁ,
దనసేనలును దానుఁ దనరి కౌశికుఁడు
భుజియించి విస్మయపుంజితుండగుచు,
భజన నరుంధతీపతిఁ జూచిపలికె:
"మహితాత్మ, నాకు నీ మొదవునీవయ్య!
మొదవులెన్నైనను మొగి దీనికంటె
ఘనమహావిభవంబు గలిగినవానిఁ
దనియంగ నిచ్చెదఁ దాపసారాధ్య!"
అనినఁ గౌశికునకిట్లనియె వశిష్ఠు:
"విను మేను నీకు శ్రీవిడువంగఁజాల ;
దీనినొక్కటిఁగావఁ దీరదు నాకుఁ;
బూని పెక్కైనను బ్రోవంగఁగలనె!
సర్వకృత్యంబులు సరి దీనివలన
సర్వేశ, యెప్పుడే నొదవును నాకుఁ;
గావున నీయావుఁ గడచి మహారాజ,
యేమైనఁ బ్రార్థింపు మిచ్చెదనీకు."
అనిన విశ్వామిత్రుఁడలుకనిట్లనియె:
"మునివర నేనిట్లు మాఁ మాటనేయు
వినయమించుకలేక విఱ్ఱవీఁగెదవు!
నినువంటి మానులునెఱి నెందులేరు!

సకలభూతలమెల్ల శాసించునాకు
నొకకుత్తినడిగిన నొప్పి-పఁదగదె !
పెన్నిధియనుబోలెఁ బిదుకునీ మొదవు
నెన్నిభంగుల నుండనిత్తునే! యేను."
అనుచుఁ గోపంబున నాగోవుఁబట్టఁ
దనబలంబులనెల్లఁ దడయకపనిచె.
అనిచిన, నానేన యాక్రేవుఁబట్టి-
కొనిపోయి సూవుకు గుఱుతుగాఁజూపి,
మొలయింపరాకున్న నెంతయుబలిమిఁ
దలకొని వల్లెలఁ దప్పక దిగిచి
కట్టంగఁజూచినఁ, గనలి యామొదవు
మెట్టి యావల్లెలు మిన్నక తన్ని,
పొట్టలువగులంగఁ బొరిపొరిఁద్రొక్కి,
యిట్టట్టుగాఁదోలి యాబలంబులను,
జనుదెంచి భక్తితోసంయమిఁబలికె:
"ఇనతేజ! నన్నుపేక్షింపఁదగునె!
బలిమి విశ్వామిత్రబలములుపొదివి
చలమున నాదూడఁ జావనీడ్చుచును
నన్నుబట్టుకపోవ నడచుచున్నారు;
క్రన్నన మాన్పవే! గాధేయుబాధ."
అనిన నూరకయుండ నమ్మౌనిచంద్రు
మనసు పూనికగాంచి మరలి యామొదవు
నెఱిఁగన్నుఁగ్రేవల నిప్పులుగ్రమ్మఁ
దఱిమిడి క్షితిఁ గాలఁద్రవ్వి దిమ్ముచును,
స్ఫురితక్రోధంబునఁ బ్రోథంబులదర,
నరిమురి సేనల నదరంటఁదాఁకి,
చెక్కియుఁ జెండియుఁ జెదరఁదన్నియును,
ద్రొక్కియుఁ ద్రుంచియుఁ ద్రుళ్లడంచియును,

బఱచియుఁ బొడిచియుఁ బాఱఁదోలియును,
మొఱమియు మొట్టియు మొల్లెవాపియును (?)
గడిమిమై నేతేరఁ, గౌశికుబలము
తడయక యాకుత్తి దండిమైఁగదిసి
యేచి యార్పులు బొబ్బలిడుచు సందంద
నేచందముననైన నిట దీసినిపుడు
పట్టుకున్ననుగాదు పౌరుషంబనుచుఁ
జుట్టిరా రథ దంతి సూతులనిలిపి,
యొత్తి యల్లనడాసి యొదిగి డాకాల
హత్తించి యొకవల్లె నదిబిగియించి
తలకోల దగిలించి తాళ్ళనుబట్టి
పలుమాఱు కోలలపాలు సేయుటయు,
సంసారబంధముల్ సరి విడఁదన్ను
కంసారిసముఁడైన ఘనయోగివోలె,
నందికోపించి యంతయుఁ బాకసమితి
సందంద తెగఁదన్ని 'హాంబా' యటన్న,
గోమయంబున దానిఖురరోమములను
సామర్థ్యముప్పొంగ శబరకోటులును
క్షితియుదరఁ బుళింద సింహళ ద్రవిడ
తతులనేకులు బల్మిఁ దడయకపుట్టి,
పరశు తోమర కుంత పట్టిస ప్రాస
పరిఘ గదా శూల బాణాసనాది
వివిధాయుధంబులు వీరులై తాల్చి
జవమొప్పఁ గౌశికుసైన్యంబుఁ దాఁకి
రథముల విఱిచి, సారథులఁగారించి,
రథికులవిదళించి, రథ్యాళినొంచి,

కరులనుదెగటార్చి, కలఁచిమావుతులఁ,
దురగాళిఁ [1] జఱచి, రౌతుల [2] నేలఁగలిపి,
తోడక కాల్బంట్ల నుక్కడగించి,
[3] వాఁడిమిగా మోది వదలకయార్వ,
హతశేషమైన విశ్వామిత్రబలము
క్షితియెల్లయెడలను జెదరి చేడ్వడియె.
అప్పుడు నందిని హంబారవంబు
లుప్పొంగ మేయుచు నొగిఁబంచతిలుచుఁ
దనక్రేపు వేడ్కమైఁ దఱచునాకుచును
ఘనముగా విహరింపఁ గౌశికుఁడంత :
"నచ్చుగా నక్కట! యావుచే నిట్లు
చెచ్చెఱ నా సేన చిందువందయ్యెఁ!
బటురాజతేజంబు బ్రహ్మతేజమున
కిటువలెఁజేసిన నీడుగా." దనుచుఁ
బటుతరనిష్ఠమై బ్రహ్మకుఁ దపము
. . . .
పెక్కుకాలంబులు పెక్కురీతులను
దక్కక సేయఁ బ్రత్యక్షమైయజుఁడు :
"అనఘ, నీకోరుబ్రహ్మర్షిభావంబు
ఘనవసిష్ఠుఁడు వల్కఁ గలుగు నీ." కనుచు
నానతిచేసి యయ్యజుఁడు వోవుటయు,
జానొప్ప వేడ్క విశ్వామిత్రుఁ డపుడు
రమణ నరుంధతీరమణుముందఱకు
సమబుద్ధి నేతెంచి చతురతనిలిచె.
నిలిచినఁ గనుఁగొని నెఱి వశిష్ఠుండు
లలి 'రాజముని! కుశలంబె నీ?' కనిన,

1. చలిపి. 2. గాల. 3. వాడలు. (మూ)

మరలి యేతెంచియు మఱియుఁ గౌశికుఁడు
తరమిడి యత్యుగ్ర తపమున నుండె.
అంతఁ గల్మషపాదుఁడను రాజవరుఁడు
వింతగా హయమెక్కి వెడలెడుచోట
శక్తిశంభుఁడు వశిష్ఠాగ్రసుతుండు
శక్తి సంయమి త్రోవఁ జన నెదురైనఁ,

శక్తిమహాముని కల్మాషపాదుని శపించుట

జూచియిట్లనియె నా క్షోణీవల్లభుఁడు:
'నే చనుమార్గంబు విడిచిపో విప్ర!'
అనవిని యాశక్తి యవనీశుఁ బలికె:
'మనుజేశ, ధర్మంబు మఱచి పల్కెదవు;
రాజవునీవు; నే బ్రాహ్మణోత్తముఁడ;
నోజ నేఁదొలఁగంగ న్యాయమానీకు!"
అనిన రాజిట్లను నలుక దీపింప:
"నినుఁజూచి పలుకుము; నియమంబులేల!
తొలఁగు; మూరక నీవు దొసఁగులుమాను;
తొలఁగకుండితివేని తొలఁగింతునిపుడు."
అనిన సంయమిపల్కు: "నవనీశ, నీదు
మనసువచ్చినయట్లు మర్దించునన్ను;
ధర్మమార్గంబు నేఁదప్పఁ; దప్పినను
ధర్మంబులన్నియుఁ దప్పఁగావునను."
అనిపల్క రాజన్యుఁ డలిగి యమ్మౌనిఁ
దనచేతికశకోలఁ దప్పక వేసె.
వేసిన నాశక్తి వికృతుఁడై పలికె:
'వాసి యించుకలేక వసుధీశ, నన్ను
దఱటున నేయంగ ధర్మమే నీకు!
వెఱవు విప్రులయెడ విడిచితి; గానఁ,

దక్కక కానలో [1] దశవర్షములును
అక్కనుఁడవుగమ్ము రాజ్యంబునూని."
అని శాపమిచ్చిన, నధిపుఁడమ్మౌనిఁ
బొనర వసిష్ఠునిపుత్త్రుఁగా నెఱిఁగి,
పురపురఁబొక్కుచుఁ బురమున కేఁగి
గురుకౌశికునకు నా ఘోరత చెప్పి
యున్నంత, నొకవిప్రుఁ డుర్వీశుఁగదిసి
సన్నుతి మాంసభోజనమడుగుటయు,
రాజప్పు డడబాల రావించి: "యిట్టి
భోజనంబతనికిఁ భువిఁ బెట్టు." మనుచు
నప్పనచేసిన, నడబాల వోయి
యప్పొద్దు మాంసంబులందక యున్నఁ
గౌశికుమాయచేఁ గార్యంబుమఱచి,
యాశయ్య నరమాంస మనువుగా వండి
ద్విజునకుఁ బెట్ట, నాద్విజుఁడు రోషించి:
"నిజమింతయును లేక నృపుఁడు నాకిట్లు
మనుజమాంసము పెట్టు మహితపాపమున
మనుజాశనుండు దా మహినౌనుగాక."
అనుచు శాపంబిచ్చి యావిప్రుఁడేఁగ,
నను వేది యానృపుండట్లయ్యె; నప్పుడు
వింతగా దనుజుఁడై విహరించుచోట
సంతట నొక్కనాఁ డడవిలోపలను,
నమితతపశ్శక్తి యాశక్తి వచ్చి
సమిధలు విఱుచుచుఁ జరియింపఁ జూచి
కపటాత్ముఁడై నట్టి కౌశికమౌని
చపలాత్ము నొకదైత్యుఁ జలమొప్పఁబిలిచి

1. దశమవర్షములు. (మా)

పలికె: "నోరాక్షస, పదరక నీవు
బలిమిమైఁ గల్మాషపాదులోఁ జొచ్చి,
యావశిష్ఠాత్మజానణఁగింపు." మనిన
వావిరి నాదైత్యవరుఁడియ్యకొనుచుఁ
గల్మాషపాదులోఁ గడిమిమైఁ జొచ్చి
జాల్మఁడా శక్తినిఁ జంపి భక్షించె.
మఱియు విశ్వామిత్రమాయ ప్రేరేపఁ
బఱచి యాకల్మాషపాదుండు కినిసి,
పొదలు వశిష్ఠునిపుత్రుల నెల్ల
వదలక వధియించి వరుసతోఁ దినియె.
ఈరీతిఁ దనపుత్రు లీల్గినఁ జూచి,
దారుణశోకాగ్నిఁ దాపసోత్తముఁడు
పత్నియుఁ దానును బలవరింపుచును
నాత్మదుఃఖంబున నొగులంగలేక
కాళ్లుఁ జేతులుఁ ద్రాటఁ గట్టుక పోయి
నీళ్ల నొక్కటను మునింగిన, నదియుఁ
బాశంబులన్నియు భగ్నంబు సేసి
పేశలంబుగ ధరఁ బెట్టె నవ్వాని.
నదిమొదలా నది యన్ని దిక్కులను
విదిత విపాశనా వెలసె; వెండియును
నొకకొండచఱియలో నుఱికె, నాగిరియు
వికలంబు లేకుండ వెలువలఁ బెట్టె;
విడువక యవ్వాని విపరీతబుద్ధిఁ
దడయక కంఠానఁ దగ నొక్కగుండు
కట్టుక ఘోరనక్రగ్రాహములకు
బెట్టైన నదిఁ జొర, బెదరి యన్నదియు
నతిసాత్వికుల నంటదలజడన్నట్లు
శతముఖంబులఁ [1] బాఱె [2] శతద్రువయ్యె;

1. బఱచె. 2. శతధృతియయ్యె. (మూ)

మఱియును నమ్మౌని మరణయత్నములు
వెఱవక చేసియు విఫలంబులైనఁ,
దనతపోవనభూమిఁ దడయక చేరి
యనయంబుఁ దపముండ, నటనొక్కనాఁడు,
తనకుమారుఁడుశక్తి తాపసుభార్య
1 యనఘాంగదృశ్యంతియనియెడుముగ్ధ
తనయుగ్రమునఁబోవ, దానిగర్భమున
వినుత సుస్వర వేదవితతులు చెలఁగ
విని, మహాసి యెంతయు వెలఁదిగర్భమునఁ
దనయుఁడుండుటెఱింగి తద్దహర్షించి
పుత్త్రశోకముమాని పొలఁతియుఁ దానుఁ
బౌత్త్రునిజన్మంబు ప్రార్థించుచుండె.
అంతట నొక్కనాఁ డమ్మౌనికోడ
లెంతయు జలములకేతెంచుచోట
ఘనకల్మషుండైన కల్మాషపాదుఁ
డెనయ నామునికాంత నేచిమ్రింగంగఁ
జనుదేరఁ, 2 జూచదృశ్యంతి తలంక,
మునుదానినీక్షించి మునివసిష్ఠుండు

కల్మాషపాదుఁడు శాపవిముక్తుఁడగుట

వెఱవకుమని దానివెఱపెల్ల మాన్చి,
మఱవక వానిపై మంత్రోదకంబు
ఝల్లనఁ దనమంత్రశక్తిచే నపుడు
చల్లిన, రాక్షసచపలభావమును
గల్మాషపాదుండు కడముట్ట విడిచి
మేల్మిరాజై ప్రణమిల్లి యాలోన,

---

1. అనఘాంగి దృశ్యంతి. 2. జూచి దృశ్యంతి. (మూ)

వినయసద్భక్తితో వీక్షించి పలికె:
"అనఘాత్మ, నీచేత నణఁగె శాపంబు;
చనియెద నేనింక జనపదంబునకు;
నెనసిన వేడ్క నీ వేతేరవలయు."
అనవుడు మౌనియు నంగీకరించి
పొనర నారాజన్యుపురికి నేతెంచె.
అపుడు కల్మాషపాదావనీశ్వరుఁడు
తపసియుఁ దానును దనపురంబునకు
నేతెంచి, మంత్రుల నింతులఁ గూడి
యాతాపసారాధ్యు నర్చించి మ్రొక్కి
ప్రణుతించి పలికె: "నోభవ్యాత్మ, నాకు
గణుతింప మునిశాపకారణంబునను
మగువఁ గూడఁగరాదు మరణోక్తిభీతి;
మగవాని నొక్కని మదయంతియందుఁ
గులమెల్ల నిలువంగఁ గుదురైనవానిఁ
జెలువుగా నీవయ్య! క్షేత్రజుఁగాను."
అనుచుఁ బ్రార్థనసేయ నతఁడు గైకొనుచు
మనుజేశుసతియైన మదయంతియందు
నొకపుత్త్రు నుత్తము నుదయింపఁ జేసి
ప్రకటించి రాజుచే బహుమానమంది
యుచ్చోటువీడ్కొని యాశ్రమంబునకుఁ
జెచ్చెర నేతెంచె శిష్యులుగొలువ.
అంత నదృశ్యంతి హర్షంబుతోడఁ
గాంతిమంతునిఁ బుత్త్రు ఘనతపోధనుని
రవినిభతేజుఁ బరాశరుఁగనియె.
అవసరంబున వచ్చి యావసిష్ఠుండు
సకలకర్మంబులు శాస్త్రోక్తిఁ జేసి,
ప్రకటించి పెనుపంగఁ, బ్రబలి యాసుతుఁడు

కాలోప[1]నీతుఁడై కలవిద్యలెల్ల
లీలమై నేర్చి, వాలికప్రాయమునను
దాతకు నెఱిఁగించి తపమునకరిగి
ప్రీతితోఁ దపంబు పెక్కేండ్లుచేసి,
హరి ధాత హరులఁ బ్రత్యక్షంబుచేసి,
వరుస వారలచేత వరములువడసి,
మరలి యేతెంచి యామహాత్మకుండు
గురుతరంబుగఁ దాతకును భక్తిమ్రొక్కి
పలికె: "భవ్యాత్మక, ఫలియించెఁదపము ;
అలరి మిమ్మొకటి నేనడుగవచ్చితిని ;
పితృఋణంబుడుపని బిడ్డఁడేమిటికిఁ !
పితరులకెల్లను బ్రియముగా నిపుడు
ఘోరతపంబునఁ గుటిలరాక్షసులఁ
బేరుమాన్పెద నన్నుబ్రియముతో ననుపు."
మనవుడు నవ్వాని మనుమనిఁబలికె :
"ననఘ, తపంబేల యల్పంపుఁబనికి !
నుగ్రతపంబున నొకకీడు దోచు ;
[2]వ్యగ్రత దానిచే నణఁగులోకములు.
ఈయర్థమునకు నే నితిహాసమొకటి
ధీయుక్తిఁ జెప్పెద ధీరాత్మ, వినుము.
కృతవీర్యుఁడనురాజు క్షితియేలి మున్ను
జతురతఁ గావించె సకలయజ్ఞములు.
ప్రీతి యాజకులైన భృగునందనులకు
బ్రాఁతి దక్షిణలుగా బహుధనంబొసగి
యాపుణ్యఫలమున నాండ్రును దానుఁ
బ్రాపించె నాకంబు పార్థివోత్తముఁడు.

1. నియతుఁడై. 2. అగ్రత. (మూ)

ఆవెన్కఁ దత్పుత్త్రు లవని నేలుచును
ఆవిప్రులకు ధనంబబ్బుటయెఱింగి,
భృగుతనూభవులను బిలిపించి బలిమిఁ
దెగనియర్థముతృష్ణఁ దవిలియిట్లనిరి :
'ద్విజులార, మీకేల విపులార్థహేతులు ?
విజయింపవలె మాకు వేగంబె తెండు'.
అనిన, వారలు ధనమట్లీయకున్నఁ
గినిసి భార్గవుల నాక్షత్రియులు చంపి,
దాఁచినధనములు దాఁకఁగైకొనుచుఁ
బూఁచి [1] యెవ్వనినిందుఁ బోడమనీమనుచు
నర్భకులాదిగా [2] నణఁగించుచోట,
గర్భంబు నొకకాంత గరిమతోఁదొడల
ధరియించెఁ బదియేండ్లు ; తగ నంతమీఁద
సురుచిరాత్మకుఁడైన సుతునిఁ గాంచుటయు,
నరయంగ నాపుత్త్రుఁడౌర్వుఁడై పెరిగి
జననిచే జనకులచావెల్ల నెఱిఁగెఁగాను.
ఘనతపంబొనరింపఁ, గలఁతఁబొందెలోకములు ;
సురరాజుభీతిల్లె ; సూర్యుండుసల్లె ;
వరుదండెభవుఁ ; డజుండతిభీతిఁబొందె
నప్పుడౌర్వునితండ్రు లచటికివచ్చి
యుప్పొంగి పలికిరయ్యుగ్రతపోధనుని :

పితరు లౌర్వుని శాంతునిఁజేయుట

'ఓవత్స ! యింక నీయుగ్రతపంబు
గావింపవలదు లోకములఁగాల్చెడిని
కృతవీర్యసుతులచేఁ గృతమున నేము
సతతధనాపేక్షఁ జచ్చుటలేదు ;

1. యెవ్వాడెందుఁ బోడమనిమనుచు. 2. అగణించుచోట. (మూ)

పరలోకసౌఖ్యంబు ప్రాపింపఁగొఱకుఁ
బోరలి యావిధమునఁ [1] బొలిసితిమింతె.'
అనిన నౌర్వుఁడు పల్కు : 'నమలాత్ములార,
కొనసిన యాతపంబేమాత్రనేని,
నన్నునే గాల్చు నీపవతపోవహ్ని ;
యున్నతి నెచ్చోట నునుతునే.' ననిన
నంతయుఁ జింతించి నావ్యక్తానులనిరి :
'వింతతపోవహ్ని విమలాత్మ! యుప్పుడు
జలముల [2] లోకముల్ జనియించెఁగాన
జలధిలో వైవుము జలము గ్రోలంగ.'
అనిన వారలమాటకంగీకరించి
యనిచి దండము వెట్టి యౌర్వుండుపోయి,
తనతపశ్శిఖి సముద్రములోన వైవ
ననయంబు బడబాగ్నియై యుండె ; నంత
నౌర్వుఁడు నటవచ్చి యుంబయుఁ దాను
సర్వకర్మంబులు సలుపుచు నుండె.
కావునఁ బౌత్రక, కడిఁదితపంబు
గావింపవల దింకఁ గార్యంబు వినుము.
రాక్షసక్షయముగా రమణ జన్నంబు
దీక్షతోఁ జేయంగఁ [3] దివుఱుము నీవు."
అని వశిష్ఠుఁడు చెప్ప నప్పరాశరుఁడు
విని యిచ్చగించి యవ్వాసిసమధ్యమున
సకలసాధనములుఁ జయ్యనఁ గూర్చి
ప్రకటించి రాక్షసప్రళయయాగంబు
చేయుచునుండంగఁ, జెదరి దానవులు
నాయుజానకుఁ జెప్ప, నద్దేవుఁ డపుడు

1. బోరితి. 2. జ్వలనంబు. 3. దిమురము. (మూ)

పౌనరఁ బులస్త్యాదిమునులఁ బుత్త్రేర,
ననఘులేతెంచిరయ్యక్షవాటికకు.
ఆరీతి వచ్చినయమ్మునీంద్రులకు
నారీతినర్ఘ్యాదులప్పరాశరుఁడు
గారవంబుననిచ్చి, కలితాసనములు
ధీరతఁబెట్టించి దృఢభక్తిఁబలికె:
"ఓమహాత్మకులార, యోగ్యులుమీర
లీమహికేతెంచుటేమికారణము?
ఏనుధన్యుఁడనైతి; నింక నాపితరు
లానినసౌఖ్యంబులనుభవించెదరు.
ఏపని నాచేత నెసగునీకిపుడు?
చేపట్టి దయతోడఁ జేయించుకొనుఁడు."
అనినఁ బులస్త్యాదు లాశక్తిసుతుని
వినయంబునకు [1] మెచ్చి వేడ్కనిట్లనిరి:
"మహాత్మ, నీయట్టిమనుమండు గలుగ
మహి వశిష్ఠుండు నెమ్మదినున్నవాఁడు;
ఆమహాత్మునిధైర్య మాశాంతగుణము
నేమంబుతోఁ జెప్పనేర్తుమె మేము!
అతనితోఁ బగగొని యాకౌశికుండు
[2] మతకముసల్పిన, మాయదానవుఁడు
తినియె మీతండ్రుల దేవసన్నిభుల.
దనుజులుచేసినతప్పు గాదదియు;
వారును మీతాత వరతపోమహిమ
బోరనఁ గాంచిరి పుణ్యలోకములు;
కావున నీవింక ఘనరోషముడుగు;
కావింపవలవ దీక్రతువు చాలింపు."

1. మెచ్చి. 2. మతమునబల్కిన. (మా)

అని పులస్త్యుఁడు లిట్లానతిచ్చినను
విని పరాశరమౌని వేడ్కనిట్లనియె :
"[1] మీవాక్యమంతయు మీఱక [2] సేతు ;
నేవిధంబుననార్తి నీమహావహ్ని ?"
అనిన మౌనులుపల్కి : "రసఘాత్మ, దీని
నొసర హేమాద్రికి నుత్తరంబునను
గడుఘోరమైయుండుకాననమందు
వెడలింపు [3] మీ" వన్న వేగంబెపోయి
యనలంబుగైకొని యప్పరాశరుఁడు,
మునులవీడ్కొల్పి యిమ్ములఁ గంతలోన
దనుజాటవీ దాహ దావాగ్నిఁ బోలు
ఘనతరాటవిలోనఁ గడువేగ వైచె.
వైచిన నాచిచ్చు వనమెల్లనిండి
యేచి దావాగ్నియై యెప్పుడుమండె,
నప్పుడు శాక్తేయుఁ డలుకచాలించి
తప్పక చనుదెంచి తాతకు మ్రొక్కి,
యవ్వేకుఁ దల్లికి నతిభక్తినెఱఁగి,
మవ్వంపుఁదపములు మహిఁజేయుచుండె.
అట గౌశికుండును నతిఘోరతపము
పటుబుద్ధిఁ గావించి బహువత్సరములు
బ్రహ్మసంభవుచేత బ్రహ్మమిచ్చంగ
బ్రహ్మమునిత్వంబు భక్తితోఁబడసి,
యావశిష్ఠునకును నబ్జసంభవున
కేవెంట సరివచ్చి యెలమివర్తించె.
అనఘ, తపశ్శక్తి నందంగరాని
ఫలములుగలవె! సంభాషితాత్మలకు.

---

1. మీకార్య. 2. పోలంగ నేఁడాజిభూమిగైసేతు. రం. నా. రా. యు. కా.
3. మీయగ్ని వేగంబె యనిన. (మూ)

ఎనయు నీతాపత్యహితవశిష్ఠాన్య-
ఘనమహాఖ్యానముల్ కడుభక్తి వినినఁ
జదివిన వ్రాసిన జనులకెప్పుడును
బొదలు సంపదలును బుణ్యజాలములు.
కావున భక్తితోఁ గాంతేయ, మీరు
భావింప నొకమునిఁ బరమతపస్విఁ
జేపట్టియున్న నీక్షితి నెంతవారు
నేపట్టునను మీకు నీడుగాలేరు."
అనుచు నవ్విధమున నంగారపర్ణుఁ
డనయంబు చెప్పంగ నర్జునుం డనియె:
"అనఘ, నీ చెప్పినయట్లు చేసెదము;
వినుతాత్ముఁడగు నొక్కవిప్రుఁ జూపఁగలఁడె!"
అనుడు దివ్యుఁడు వల్కు: "నాచార్యుఁగాఁగ
నొనరింపఁదగువిప్రు నుర్వీశ, వినుము;
ఉత్కచంబనుతీర్థమున్నది యెదుట;
సత్కాంతినిధులార, చనుఁడు మీరటకు.
ధౌమ్యుఁడున్నాఁ డందుఁ దాపసోత్తముఁడు;
సౌమ్యుఁడతండు మీచనవుచేకొనును.
ఆచార్యుఁగా మీర లతనిఁ బ్రార్థింపుఁ;
డాచుల్కఁదనమేఁగు నంతలో." ననిన
నంగారపర్ణుచే నంతయుఁ దెలిసి,
సంగతిఁ బాండవుల్ సంతసంబునను
అతనివీడ్కొని వేగ నాగంగ దాటి,
ధృతివచ్చి యుత్కచతీర్థంబునందుఁ

పాండవులు ధౌమ్యునిఁ బురోహితుఁగా వరించుట

దపమున్న ధౌమ్యు నుత్తమశుభారమ్యు
విపులవర్తనసౌమ్యు వేడ్కతోఁ గాంచి

జననీసమేతులై సాగిలిమ్రొక్క,
ముని పాండుభూజుల ముఖవికాసమున :
" నేనెఱుఁగ ! వచ్చితి రిటు నన్ను వెదకి ;
భూమి మీవృత్తాంతములు వినియుందు ;
దుర్యోధనుఁడు సేయుదుష్కార్యములకుఁ
గార్యంబువుట్టనికణఁకె వర్తింతు.
మిముఁ [1] గూల్చువారైన మీకు చింతించి
సమబుద్ధినున్న మీశాంతి వర్ణింతు.
వేడుకతలుకొత్త [2] విభులార, మిమ్ముఁ
జూడఁగంటిమి నేఁడు సుదినంబు మాకు.
మీరు కాలినవార్త మేదిని మ్రోయఁ
గౌరవకుల మేను గాల్పఁ జింతించి,
మఱి యోగదృష్టి మీమనికి యెఱింగి
మఱువకున్నారము మముఁ గాంతురనుచు.
పరమకళ్యాణంబు పాంచాలుపీఁట
దొరకొనుమీకు బంధువులెల్ల నెఱుఁగ.
అప్పుడు విని మిమ్ము నాంబికేయుండు
రప్పించి మఱి యర్ధరాజ్యమీఁగలఁడు."
అనిన సంతోషించి యతనికిఁ బాండు-
తనయులిట్లనిరి : " మీతత్త్వమిట్టిదియె ;
ఇచ్చలో మిముఁ బురోహితునిఁగాఁ గోరి
వచ్చితిమిచటికి ; వాత్సల్యలీల
ననుమతిచేసి మమ్మనుపుదుగాక ;
చనవలెఁ గాంపిల్యజనపదంబునకు."
అనుటయు నట్లకాకని పురోహితము
మునియయ్యెకొని ప్రియంబున వీడుకొలుపఁ,

1. గెల్చువారుగా. 2. విధులార. (మూ.)

గవచధారులువోలెఁ గదలి పాండవులు
జవమొప్ప నడచుచు సంప్రీతి [1] యడరఁ
బోవుచోఁ, గొందఱు భూసురోత్తములు
త్రోవ గుంపులుగూడి తోడ్తోన నడవఁ,
గ్రోధమించుకలేక కుంభినిఁబరఁగు
సాధువిప్రులఁగూడి జననియుఁ దారు
నడచి శరావతినది యుత్తరించి
యడరంగవచ్చుచోఁ, నంతఁ గట్టెదురఁ
గాంచిరి మణిసౌమ్య కాంచనరమ్య
సంచిత సురపురీ సమభాసురంబు,
గజరాజ భటరాజ ఘనరాజయోగ
నిజకీర్తిగుణసుధా నిర్మలీకృతము,
నభ్రస్థలభ్రమ [2] దభ్రసందర్భ
విభ్రమాస్పద సౌధవీథిబంధురము,
కేలీగృహాంచిత కృత్రిమపుష్ప
లీలావిలోల శిలీముఖాకులము,
నిరుపమ తారుణ్య నిచితలావణ్య
వరవనితారత్న వైభవోజ్జ్వలము,
బహుతర కుట్టిమ భర్మమాణిక్య
మహనీయ తోరణమార్గ శోభితము,
రవిరథవాహ విక్రమ [3] ధావనోత్థ
పవనచాలిత కేతుపట భావితంబు
నింపార ద్రుపదరాజేలుచునున్న
కాంపిల్యనగరంబుఁ; గనుఁగొని యలరి
విప్రకోటులుఁ దారు వేడ్కఁ గౌంతేయు
లాప్రొద్దెసొచ్చి సూర్యాస్తమయమునఁ

---

1. నడుమ. 2. దర్భ. 3. దానహేతు. (మూ)

గుమ్మరవాడలో గుణియైన యొక్క
కుమ్మరివానింట గుఱుతుగా విడిసి,
భిక్షాన్నములుదెచ్చి ప్రియముతోఁ గుడిచి
యక్షీణసుఖనిద్ర నందిరారాత్రి.
అంత స్వయంవరంబందుఁ బాండవులు
కాంతఁగైకొన రాచగమి మోములెల్లఁ
దెల్లనౌనిట్లని తెలిపినమాడ్కిఁ
దెల్లఁబాఱె సురేంద్ర [1] దిగ్భామమొగము;
పుండరీకాక్షునిఁబొడగన్న నయన
పుండరీకంబులు బోరన నెల్లి
వికసించుఁ బాండవవిభులకన్నట్లు
వికసించెఁ గొలఁకుల విరిదమ్మిగములు;
విభులోలిఁ దమచేత విలువంపరాక
సభయులై యొండొండ జరుగుదురిట్టు
లని చూపిచెప్పినట్లాకాశవీధి
వెనుకొని చుక్కలు విచ్చిపోఁ దొణఁగె;
ద్విజరూపధరుఁడెల్లఁ దివియుఁ గార్ముకము
ద్విజకులంబులకెల్లఁ దేజంబువచ్చు
నని వేడ్కఁ దమలోన నాడుకొన్నట్లు
గొణఁగఁజొచ్చె ద్విజాలి గూడులలోన;
వారణావతములో వహ్ని పాండవులఁ
బారణగొనెనని ప్రజలాడుకొనఁగ
నానిందఁ బాపుకో నగ్నిరాఁబోలు
నీనెలవునకన నెఱసంజ దోఁచె;
విజయాస్త్రములఁ ద్రెవ్వ వీరులకెల్ల
గజవీధి యొసగంగఁ గాలకాలమున (!)

1. దిగ్భాగచయము. (మూ)

నుదయింతునన్నట్టు లుదయాద్రిసూర్యుఁ
డుదయించె నర్ఘ్యంబు లొసగ బ్రాహ్మణులు.

ద్రౌపదీస్వయంవరోత్సవము

అటమున్న ద్రుపదుండు నఖిలదిక్కులకుఁ
బటులీలఁ గల్యాణపత్రికల్ వ్రాసి
క్షత్త్రకోటికిఁ జెప్పఁ, జయ్యన వారు
యాత్రామహాభేరు లందంద మ్రోయఁ
దమతమగొడుగులుఁ దమతమపడగ
లమితవైఖరి [1] మెఱయ నా ప్రొద్దె కదలి
వచ్చుచో, శల్యుండు వజ్రితుల్యుండు
నచ్చినభుజబలోన్నతిఁ బెచ్చుపెరిగి :
'విలువంతు గుఱిద్రుంతు వెలఁదివరింతుఁ
బలుకులేల!' ని వచ్చెఁ బాంచాలుపురికి ;
శిశుపాలుఁ డతిరథశ్రేష్ఠులతోడ
దశదిశలద్రువఁ బ్రతాపించి కదలి
తగినకోమలి గల్గెఁ దనకయ్యెననుచు
నగిమొదువారిఁ [2] గానక వచ్చె నటకు ;
దుర్యోధనుఁడు మహాద్భుతవైభవమున
ధైర్యభూషణులైన తమ్ములు గొలువ
నేకార్ణవఖ్యాతి నిభములు గొలువ
ఢాకతో వచ్చెఁ జట్టపువానిపురికి ;
నలివేణిఁబొందాస నంగాధిరాజు
నలుగడఁ గవికీర్తనంబులు చెలఁగ :
'విజయుఁడుర్వరలేనివేళ [3] నేఁడెత్తు
గజయాన' ననివచ్చెఁ గాంపిల్యపురికి ;

---

1. మ్రోయు. 2. గానఁగవచ్చెనతఁడు. 3. దెంతు. (మూ)

'రాకమానరు పాండురాజనందనులు
నాకుఁజూడఁగఁగల్గు నయమొప్ప' ననుచు
నారాయణుఁడు వచ్చె నలుగడ [1] వృష్ణి-
వీరులు సేవింప విందుప్రోలికిని.
ఈరీతి మఱియు ననేకులు నృపులు
వారాశివలయిత వసుమతినుండి
చిగురుఁబోఁడి విరాలిచిక్కముచేరు
తిగిచినకరణి సంధిలిరి తత్పురిని.
ఉర్వీశాపరులెల్ల నొకవంకఁ గూడ
నుర్విభారము శేషుఁడోర్వలేఁడయ్యె.
పనిగొని సేనతోఁ బాంచాలుఁడట్టి
యినసోమవంశ్యుల కెదురుగాఁ బోయి
తడయక తోడ్తెచ్చి తగు విడిదలల
విడియించి, వారికి విభవంబుమెఱసి
యుపచారములుసేయ, నొకరీతి రాత్రి
నృపులు వేగించిరి నెలఁతరాఁగోరి.
ఆఁడుబిడ్డకును స్వయంవరోత్సవము
నేఁడని ద్రుపదుండు నిజపురిలోనఁ
జాటింపఁబనిచిన, శంబరారియును
బాటింపఁబనిచెను బాణసంపదను.
మఱునాఁడు ద్రుపదుండు మనుజేంద్రసభలఁ
దఱిగొని యింద్రనందను వెదకించి
కానక, గజముపై గంటమొత్తించి
జానొప్ప నిట్లని చాటఁబుత్తెంచె:
“మంచలమీఁద వేమాఱుండి మిగుల
నంచిత పుష్పగంధాదులవలన

1. వృష్టి. (మూ)

రూపింప నొప్పు కార్ముక మెవ్వఁడేని
మోపెట్టి పంచాస్త్రములు వింటఁ దొడిగి
యంత్రమత్స్యమునేయు, నతఁడు ద్రౌపదికి
మంత్రదేవతగూర్చు మగఁడు గాఁగలఁడు."
అనిచాటుటయు, విని యా రాజలక్ష్మి
లినుమడింపఁగ రాజులెల్లఁ గై సేసి,
గుంపులై సింగంపుఁగొదములు వోలె
సంపద మెఱసి పాంచాలిరాఁగోరి
ధనువుపంపకమున్న తమమీఁద మరుఁడు
ధనువుపంపఁగఁ బోయి తగిన వేడుకను
వందిమాగధులు కైవారముల్ సేయఁ
గ్రందైన మంచలు క్రమముతో నెక్కి-
యెప్పుడెప్పుడు కృష్ణ నీక్షింప మాకుఁ
జొప్పడు నని నిక్కిచూచి రెదుళ్లు.
విప్రులు వైశ్యులు [1] వృషలవల్లభులుఁ
గప్రము [2] గంధంబుఁ గైసేసివచ్చి
చెలువఁబాంచాలిఁ జూచినఁజాలు ననుచుఁ
గులము లేర్పడ వచ్చి కూర్చుండిరచట.
ద్విజులలోపలవచ్చి ద్విజరాజవంశ్యు
[3] లజిన జటా వల్కలాంచితులగుచు
ఘనమైన రాజలోకములోనఁ జొచ్చి
పొనర నందఱకంటెఁ బొడవుదీపింపఁ
గొనకొన్న వేడుకఁ గూర్చుండి రంత.
కొనియాడు మానవకోటుల రవముఁ,
దునియుని పటహాది తూర్యరవంబుఁ,
జెలఁగు భూసురుల యాశీర్వాదరవముఁ,
బలుకు లోకుల పక్షపాతరవంబుఁ

1. త్రిపద. 2. గంధింప. 3. అజిత. (మూ)

జోరుకలంగ నంభోనిధిఁ ద్రచ్చు
నారావమునుబోలె నప్పుడెంతయును.
అటమున్న ద్రుపదరాజాత్మసంభవను
బటుతరకల్యాణ [1] భాగ్య యోగ్యతలఁ
గైసేయఁబనిచినఁ, గలికి జవ్వనులు
చేసూటి బోఁటిమెచ్చినపరిపాటిఁ
జంపకతైలంబు చారుధమ్మిల్ల
సంపదకింపుగా సకియకు నంటి,
కలకంఠి నలసత గదియకయుండ
[2] నలకలు మెల్లన నతివకుదువ్వి,
కుంకుమ చందన గోరోచనముల
పంకంబు [3] సతిమేనఁ బసిమిరానలఁది,
నీలాలకాఁగుల నెఱి దొరలించి
కొలఁబట్టినతీర్థ మువిదకు నార్చి,
మెత్తని [4] వలిపాన మెయితడి యొత్తి
యుత్తమాంగజలంబు లొయ్యన విద్రిచి,
తొడరి కాలాగరుధూపవాసనలఁ
దడియార్చి, మల్లికాదామముల్ దుగిమి,
తిలకంబు బాలికాతిలకంబునుదుట
నలికంబుగాఁబెట్టి నగవంకురింపఁ,
గాటుక తెలిసోగకన్నుల వ్రాసి,
పాటించి మకరికాపత్త్రంబు లొత్తి,
స్వాతి తా ముత్తైమె చనుదెంచె ననఁగ
బ్రాఁతిగా నాసికాభరణంబు పెట్టి,
మృగనాభికప్రము మేలనచేసి,
మృగనేత్ర చక్కనిమెయిదీఁగె నలఁది

---

1. భాస్య. 2. నలకంట. 3. గతి. 4. వలిపెము. (మా)

వట [1]ఫలాధరకు దువ్వాట మాపటముగఁ
దటుకునఁ గట్టి, యొంతయు ముదంబొదవ
మట్టెలు మొలనూళ్లు మణివలయములుఁ
గట్టి, నేవళములుఁ గంఠమాలికలు
బవిరె లుంగరములుఁబల్లేరుపువ్వు
లివియాదిగా సొమ్ము లింతికిఁ దొడిగి,
నాలికలైన నివ్వాళికలెత్తి,
బాలికామణికి సౌభాగ్యదర్పణము
చూపినఁ, దనరూపు చూడలజ్జించి
ద్రౌపది తనయింటి ధనువుచింతించి :
"యీకార్ముకమువంచి యెవ్వఁడే నన్ను
[2]గైకొనునల్లనా ! కాదొకో !" యనుచుఁ
[3]దలపోయఁ, జెలువలాధవళాయతాక్షిఁ
గొలువుకూటమునకుఁ గొమరొప్పఁదెచ్చి
యారాజునకుఁజూప, నతఁడుముద్దాడి
కీరభాషిణిఁ బల్లకీ యెక్కఁబనిచి
ఛత్రచామరములు [4]సకియలుపూనఁ
జిత్రవైఖరి మహాసేనలు నడవ,
సంతసకట్టి ధృష్టద్యుమ్నుకపుడు
నెంతయుఁ బ్రియమున నిట్లనిపలికె :
"కన్నియ రాజమార్గంబునఁ జనుచుఁ
గన్నిచ్చయగురాజుఁ గైకొనరాదు ;
వెలయ బ్రహ్మక్షత్ర విట్శూద్రులందు
నలువొప్ప నెవ్వఁడైనను గొదలేదు ;
ఇవ్విల్లు మోపెట్టి యిషుపంచకమున
దవ్వులయంత్రమత్స్యము నెవ్వఁడేయు

1.-బలాధరకి. 2. కైకొనువట్లనాకొకనాకనుచు. 3. తలపొల. 4. చలువలు. (మూ)

వనజాతముఖి వానివరియింపఁగలది.
వినఁజెప్పుమబలకు వీరులు వినఁగ
నతిభక్తిఁ బేర్వేర నట్టివీరులను
సుతకెఱింగింపుమీ చూపుచు." ననుచు
నెల్లరు వినఁజెప్ప నింతి యామాట
లెల్లను ధరియించె హృదయంబులోన.
ఇదెవచ్చెఁ బాంచాలి యివ్వీధికనుచు
నదెవచ్చెఁ బాంచాలి యవ్వీధికనుచు
నొక్కమొత్తంబులై యువిదపైఁ గవిసి
నిక్కినమెడలెల్ల నిడుపులుగాఁగ
రాజలోకము చూడ, రాజబింబాస్య-
కాజాడచూపుచు నగ్రజుండనియె:

ధృష్టద్యుమ్నుఁడు రాజులఁ బేర్వేర ద్రౌపదికిఁ జూపిచెప్పుట

"మలయజగంధి, యీమనుజేశుఁజూడు,
మలవడ ముత్యాలహారముల్ వైచి
పన్నగపతివోలె బాహువిస్ఫూర్తి
నున్నవాఁ; డితఁడు పాండ్యుఁడు నీరజాక్షి!
కుంతలపతివీఁడె కుటిలకుంతలుల
చింతా [1]స్థలులఁగాని చేయఁడు విడిది;
స్వారాజునకు నాత్మచలియింపుచుండఁ
బారియాత్రాపురిఁ బాలించునితఁడు.
మాళవేశ్వరుఁజూడు మదిరాయతాక్షి!
బాలార్కనిభమౌళి భరియించువాఁడు;
వీని యావనమున విహరింప రంభ
మేనక యూర్వసి మెఱసికోరుదురు.

1. స్థయల. (మా)

తరుణి, యీతఁడు పరంతపుఁడనువాఁడు
మరహాటకామినీ మదనమంత్రంబు ;
వీనిశాత్రవగేహ విపినమధ్యమున
నీనినపులులుండు నెందునుబోక.
భూరిశ్రవుఁడు వీఁడె పూఁబోఁడి, చూడు
ధీరుఁడు బాహ్లీకదేశనాయకుఁడు ;
బలుఁడు భీముఁడు సింహబలుఁడు మాగధుఁడు
బలమునఁ దనతోటిపాటివారనుచు
నెక్కువలావున నెపుడు మట్టాడుఁ.
జొక్కించుమగవానిఁ జూడుమా శల్యుఁ.
జేదీశు నిటుచూడు శిశుపాలు నబల!
[2] ఈదృక్శుభమువిని యెదిరి శూరులకు
బలవంతమునన్నైన భామిని, నిన్ను
వలవంతఁ గొనిపోవ వచ్చినవాఁడు.
మధురిపుఁడెవ్వనిమహిమకుఁ గాక
మధురనుండకపోయె మహినొక్కపురికి ;
రాకేందువదన, జరాసంధుఁజూడు
నైకొనఁ డీవిల్లు కసవునకైన ;
అవనీశవరుల సహస్రసంఖ్యలను
శివగాత్రికై వీఁడు చెరఁబెట్టినాఁడు.
జగతి నక్షోహిణిసంఖ్యలుగలుగు
పగ రాక్షసులఁజంపి ప్రజలలో నిపుడు
సాధులాగుననున్న జగదేకనాథుఁ
డాదినారాయణుండైన దేవుండు
బాణాసురునితోడి బవరంబునాఁడు
బాణునికై పూని భవుఁడువచ్చినను

2. యేదిశుభము. (మూ)

బ్రముఖులతోడఁ బొల్పడి పోరినట్టి
సమరభీమునిఁజూడు జలజాక్షి, బలుని.
కర్ణుఁజూడుము వీఁడె కర్ణాంతనేత్ర !
దుర్నివారుఁడు వీఁడె ! దురములోపలను ;
ఎన్నికఁ [1] గవులకు నితఁడిచ్చుధనము
పన్నగపతియైన భరియింపలేఁడు.
శారనపతి వీఁడె కమలాక్షి, చూడు
ధారుణీశులనెల్లఁ దగ నేలినతఁడు ;
వీనిధాటీభేరి వినినవీరులకుఁ
గానరావలెనొండెఁ గానఁబోవలెను.
నలువొప్ప ధృతరాష్ట్రునకు బిడ్డనిచ్చి
బలిమి భూస్థలిఁ జెల్లుబడిగాఁగ నేలు
బంధుసంపదఁ గాకిబలగంబుఁ దెగడు
గాంధారరాజు నోకల్యాణి, చూడు.
ఈతఁడు శూరసేఁ ; నితఁడువిరాటుఁ ;
డితఁడు [2] భగదత్తుఁ ; డితఁడు సైంధవుఁడు ;
ఇతఁడు చిత్రాంగదుం ; డితఁడు సుషేణుఁ ;
డితఁడు సేనాభిదుం ; డితఁడు సుశర్మ ;
వాఁడె సుమిత్రుండు ; వత్సరాజితఁడు ;
వాఁడె చూడుము పౌండ్రవాసుదేవుండు ;
శ్రీనిధులదె చంద్రసేన సముద్ర-
సేన శుభాంగద చేకితానులును. ”
అనిచూపి వెండియు నవనిఁ గాంభోజ-
ఘనశూరసేన కేకయులాదిగాఁగ
నృపులఁ గన్గొనఁజేసి, నెమ్మిబ్రాహ్మణుల
నపరిమితాధ్వరాహర్తలఁ జూపి,

1. కాలక. 2. భగవంతుడు. (మూ)

హేమకోటికిఁ బడగెత్తు వైశ్యులను
భామ కేర్పడఁజూపి, పాంచాలసుతుఁడు
అవరవర్ణిని నపరవర్ణులకు
వేవేగఁ జూపి యావిభులకిట్లనియె:
"సకలభూములవారుఁ జనుదెంచినారు;
శుకవాణి మీకు రాఁ [1] జూడద యురక.
ఇవ్విల్లుమోపెట్టి, యేనింట మీనుఁ
ద్రెవ్వనేసినవాఁడు దీనికిమగఁడు.
[2] అంగవింతురుగాక యాకార్యమునకు
శృంగారనిధు." లన్నఁ జెలఁగి పార్థివులు,

మత్స్యయంత్రమేయుటలో రాజపుత్త్రులు పరాభూతులగుట

మూలగాలికిలేచు మొగిళులుపోలె
నోలి నందఱులేచి యుద్దండవృత్తి,
నంచిత పదఘట్టనారావమెసగ
మంచలపైనుండి మహిడిగ్గనురికి,
పైవుట్టములువుచ్చి పటులీలదాటి
....
....
యాభంగివచ్చిన యాకృతివోలె,
మనుజవార్ధిమధింప మంధరాచలము
చనుదెంచెనో విష్ణుసన్నిధికనఁగ,
నిరువంకలను నడుమేక ప్రకార
పరిణతిఁ బుణ్యాత్ములుకునుబోలెఁ,
గదియ నక్కజమైనఁ గదిసి చేదూర్చి,
కదలింపరాక యుగ్గలము మల్లాడి,

1. జూడక. 2. అంగలించు. (మూ)

కొండఱువిరిగిరి ; కొండఱావిల్లు
చెందిన వేడ్క వంచియు నెత్తలేక
కలఁగిరి ; కొండఱు కదలించి యెత్తి
యెలమి సించుక నారియెక్కింపలేక

. . . .

పూపునఁదివియుచోఁ బోవునో ప్రాణ
మేపునఁ బాంచాలికిట్లు భూపతుల

. . . .

అనుచుఁబోయిరి కృష్ణ యాత్మలోనవ్వ ;
మునుపు కొండఱు వీరములు డిగ్గరైరి ;
ఘోరమైయున్నఁ గన్గొని కొండఱందు :
"నీరీతిఁ బాంచాలినీనియత్నమున
ముడివెట్టెనో ! కాక, మొదల నీవిల్లు
కడఁగి యెక్కుండేనిఁ గదలింపకున్న !"
అని చూడభీతులై యందంద నిలిచి
కనుఁగొనుచుండిరి ఘనశరాసనము.
మఱికొంద ఱవ్విల్లు మలయుచుఁగదిసి
నెఱిఁగదల్పఁగలేక నివ్వెఱఁజనిరి.
కొంద : "ఱీవిల్లేల ! కోమలియేల !
యిందఱలోపల నీసిగ్గులేల !
ఊరకుండుటకార్య ; మువిదకై నోళ్లు
నూరకుండుటకార్య మొప్పగా" ననిరి.
అంత జరాసంధుఁ డావిల్లుగదిసి
పంతంబుతో నెత్తి ప్రజలెల్లఁ బొగడ
మిడికొప్పానకు నారి మినపగింజంత
కడమగా నెక్కించి గ్రక్కునవిడిచె ;
అటువిడిచిన వ్రాలునావింటిక్రిందఁ
బటుసహస్రములీల్గెఁ బ్రజలుసందడిని.

మద్రేశుఁ డప్పుడు మదమునఁగడసి
యద్రిఁబోలినచాప మవలీలనెత్తి,
పెడగాల నడుమూఁది పెసరగింజంత
కడముగా నెక్కించి గ్రక్కున విడిచె.
శిశుపాలుఁడును దనచేతికి విల్లు
వశముగా నెత్తి భూవరులెల్లఁ జూడ
వడిఁ గొప్పునకు నారి వరిగింజయంత
కడముగా నెక్కించి గ్రక్కున విడిచె.
అంగాధిపతి కర్ణుఁ డార్చుచు వచ్చి
యంగద నాచాప మవలీలనెత్తి
'యక్కట! వీనిపాలైపోదు' ననుచు
నక్కన్యవీక్షింప, నలువొప్ప దూర్వ
విడువనిలావున వెంట్రుకయంత
కడముగా నెక్కించి గ్రక్కునవిడిచె.
హాలపాణి మొదలైనయాదవులెల్లఁ
దలపడఁజూచిన, దైత్యారిగదిసి:
"విప్రులతోఁ బాండవేయులు వచ్చి
యీప్రసంగమునకై యిదె యున్నవారు;
వారికై ద్రుపదుండు వరమునఁగన్న
వారిజాక్షికి మీరు వలదాసచేయ;
వినుతిఁ గన్నులుగలవేల్పులువోలెఁ
గనుఁ;" డని వారలఁ గదియనీఁడయ్యె.

అర్జునుఁడు మత్స్యయంత్రమేయుట

మఱియెవ్వరును మింటిమాటాడవెఱచి
ముఱుఁగులకొందుగుచో, మఘవాత్మజుండు
కరియూథములనుండి కరిరాజులేచు-
సరణి మహీదేవ సభనుండి లేచి

చాపంబుగదియుచోఁ, శక్రజుఁజూచి
యాపార్శ్వచరులెల్ల నటుతమలోన:
"సద్దిరా! సతిమీఁదనాస బ్రాహ్మణున;
కిద్దీర్ఘమైనవిల్లెట్లు! తానెట్లు!
పార్థివేంద్రుల సిగ్గుపఱచినదాని
నర్థిడగ్గఱియె మేలనవచ్చు వీని!"
ననిరికొందఱు; కొందఱు: "ల్లేల! వీఁడు
ధనువునకెంతయుఁ దగియున్నవాఁడు;
ధరణిపై నెవ్వరెంతటివారుగలరో!
పరికింపుచుందము భావికార్యములు;
నృపుల నుల్లస [1]మాడనగడిన బాణ-
తపముపెంపెట్లనఁ దనకునున్నదియొ!"
అనుచోట, మఱికొంద: "ఆల్లేల! వీఁడు
ఘనమంత్రసిద్ధుండు గాఁబోలు మొదల;
అట్టివారలకు సాధ్యముగానిదెద్ది!
యెట్టిదో కాక యీయింతిభాగ్యంబు!"
అని. రంత, బ్రాహ్మణులతనిదీవించి:
"ఘనుఁడ, మాకపకీర్తి కట్టకుమయ్య!
[2]యిందని లావున నీవిల్లువంచి
కందువగన్నట్లు ఘనయంత్రమేసి,
కల్యాణదేవతకరుణ గైకొనుము
కల్యాణగీతివాక్యములు విన్నంద."
ననుచుండ నాపార్థుఁడావిల్లు గదిసి,
పావరఁ బ్రదక్షిణంబుగవచ్చి నిలిచి,
జడధులు దశదిశాచక్రంబు భీతి
నడుక భుజాస్ఫాలనంబొనరించి,

1. మాడినుడిగిన. 2. యిందఱి. (మా)

లలి మత్తకరి యిక్షులతయెత్తినట్లు
లలవోక విల్లెత్తె నమరులుఁబొగడ.
ఎక్కువెట్టినవేగ మెవ్వరుఁగాన
రక్కన్యకయె కాంచె హరియున్నె కాంచె.
పెనఁచినగోలుసుల ఫెళఫెళధ్వనుల
ననిచి యొక్కటిగాఁగ నారిసంధింపఁ,
గలఁగె నంభోనిధుల్ ; కంపించె గిరులు ;
తలఁకిరి సప్తపాతాళవాసులును ;
పరఁగఁ బ్రత్యాలీఢపాదుఁడై నిలిచి,
పురలక్ష్యమీక్షించుభూతేశుపోలె
నేనమ్ము లొక్కట నేయనుంకించు
మీనకేతుఁడుపోలె మీఁదమీనమర
హరిమెచ్చ హరిమెచ్చ నఖిలంబు మెచ్చ
శరములిమ్ములవెంట సంధించి నరుఁడు
ఆననాంబుజమెత్తి, యంతరిక్షమునఁ
గానవచ్చియురాక కడుసూక్ష్మరేఖఁ
జపలచిత్తమువోలెఁ జలియింపుచున్న
కపటలక్ష్యముఁగాంచి, కళవళపడక
తప్పనిచూడ్కి నందలిమర్మమెఱిఁగి
యొప్పునాత్మునుగన్న యోగియు వోలెఁ
కర్ణాంతకృష్టశిఖరమార్గణుండై
తూర్ణవైఖరిఁ బాఱఁ దూపులేయుటయు,
నవి హంసములుపోలె నంబరవీథి
నీవలావలఁబోక యేకమై నడవ,
నంచితగతి లక్ష్యమనుమృణాలమును
ద్రుంచి, యంతటఁబోక తోడ్తోననెగసి
లీల నేగురపెండ్లిలేఖలాయింద్రు-
ప్రోలి కర్జునుఁడంపఁ బోయినట్లరగె.

మొగి రాజలోకసముద్రమధ్యమునఁ
దెగిన మత్స్యము వ్రాలె దృష్టింపజగము.
అప్పుడు సిగ్గును నానందకళయుఁ
దప్పక సాత్వికోదయముతు దీపింపఁ
పాంచాలి వెసవచ్చి పార్థుకంఠమునఁ
జంచరీకారావ సంతతితోడి
పుష్పమాలికవైవఁ, బులకించి నరుఁడు
పుష్పాస్త్రముల నారువోసినట్లగుచు
నావేళఁ బ్రేమఁ గంఠాశ్లేషమూర్తిఁ
గావించెనని యాత్మగణుతించుకొనియె.
ఇదిమంత్రబలమని యెన్నిరి నృపులు ;
యదుకుమారులుఁ దాను హరి సంతసిల్లె.
పైపుట్టములువీచి బ్రాహ్మణులార్చి
రాపజ్జనైదమ్ములపుడువీక్షించి ;
పురుహూతసుతుమీఁదఁ బువ్వులవాన
కురిసిరి సురలంతఁ గొనియాడి దిశల.
భేరీమృదంగాది భీమఘోషంబుఁ,
జేరి పాఠకకోటిచేయుకీర్తనము,
విప్రులు చెలఁగిదీవించు సంభ్రమము,
సుప్రసన్నతనొప్పు సురసన్నుతులును,
నేకమైయుండంగ నింద్రజుభాగ్య
మాకంజజుఁడుఁ గొనియాడలేఁడయ్యె ”.
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
మునిచెప్పె నని చెప్ప మోదించి వారు:
‘ననఘాత్మ, తరువాతనైనవృత్తాంత
మనువొప్పఁ జెప్పవే !’ యనియడుగుటయు,

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాసమొప్పె ౧౦అవది.

సప్తమాశ్వాసము

శ్రీకర, శ్రితకల్పవృక్షావతార,
పాకశాసనభోగ, భవ్యసంయోగ,
నీలవర్ణునిమీఁద నిజమైనభక్తి
కీలుకొల్పెడువివేకీ చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్రమిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
అంత నావైభవంబంతయుఁ జూచి,
శాంతితో హరిచూడ శమననందనుఁడు
కవలిరువురుఁ దాను గ్రక్కునలేచి
జవముప్పఁ బోయెఁ బాంచాలి రానమ్మి.
విల్లువంపఁగరాక విఱిగినసిగ్గుఁ,
బల్లవాధర విప్రపాలైనసిగ్గుఁ,
ప్రజలుమెచ్చక తమ్ముఁబలికినసిగ్గు
నిజమనోవీథుల నిగుడఁ బార్థివులు
కలశాబ్ధి కల్పాంత ఘనపవనమునఁ
గలఁగినట్లుకలంగి కడుఁ దమలోన:

అసూయచే ద్రుపదుపైనెత్తివచ్చినరాజుల విజయుఁడు పరాజితులఁజేయుట

“మనలఁ బాంచాలుండు మాయలువన్ని
తనయస్వయంవరోత్సవమని కూర్చి,
మంత్రసిద్ధుండైన మానవుచేత
యంత్రంబునేయించి యటుగవ్వనిచ్చె.

చదురులు మనతోడఁ జనుదె య్యాతనికిఁ!
గదనోర్విఁ గూల్తము కలుషాత్ములుడుగ."
అని యేకయత్నమై యరదము ద్రుపద
మనుపమాశ్వములు జోళ్లాభరణములు
విలు కోల మొదలుగా వీరయత్నములు
వెలయ సన్నద్ధులై వేల్పులుబెదరఁ
గమలజాండంబల్లకల్లోలపడఁగ
సమకొన్న భేరినిస్సాణముల్ మ్రోయ
[1] సమవర్తి సంవర్తచండమార్తాండ
సమరేఖ నస్త్రశస్త్రంబులు మెఱయ
నార్పుచుఁ బాంచాలునరికట్టుకొనినఁ,
జర్చింప నసమానసమరమై యతఁడు
క్షాత్రతేజమునిండి జయముతోనున్న
శ్రోత్రియసభమాటు చొచ్చెఁ; జొచ్చుటయు,
విప్రు: "అహో! యేలవెఱచెదు ద్రుపద!
క్షిప్రము తుమురుచేసెదము పార్థివుల.
నడినెత్తు లడఁతుమా! నలివుస్తకముల;
మెడలు బిగింతుమా! మీఁదిద్ధోవతుల;
దండంబులున్నవి; దర్భలుచాలు;
నొండొండ మంత్రింప నుదకంబుగలదు;
హుంకారముల శక్తియొకవంకఁ బొదలఁ
బొంకంబుచెడదు తపోవైభవంబు;
[2] మొగమోటములుమాని మూఁకలకుఱికి
[3] యగలింతుమా! సేనలటునిటు వడఁగ."
అనునంత, నర్జునుం డఱనవ్వునవ్వి:
"పనివడి మీరేల పలికెదరిట్లు!

---

1. సమవర్త. 2. మొకమాటములు. 3. అకలింతుమా. (మా)

ఉవిద నేఁగైకొన్నయుడుకునఁ గాదె!
తివిరెదరిట్లు ధాత్రీపతులెల్ల.
నాకాంక్షఁదీర్తు; రంభాదికామినులఁ
గైకొనఁజేసెదఁ గ్రమముతోఁ డుతెసు;
ధృతి సన్ను నాశీర్వదింపుఁడు చాలుఁ
జతురత ద్రుపదరక్షణ మేనొనర్తు."
అని యర్జునుఁడు విప్రులనుమతివడసి,
తనకుఁ బాంచాలుండు తగనిచ్చినట్టి
సమరోచితాస్త్ర శస్త్రములు ధరించి,
కమనీయకవచంబు గైకొని యపుడు
చలియింపకుండఁ బాంచాలి వేఱొక్క-
స్థలముననుంచ ధృష్టద్యుమ్నుఁబనిచి,
భీమసహాయుఁడై పృథివీశకులముఁ
జీమలకంటె సూక్ష్మించి చూచుచును,
శరములేయుచుఁ బల్కెశక్రనందనుఁడు:
"హరిణాక్షి రాదింక నాలంబులేల!
చాలుమీయలుక! పాంచాలుపై [1]నుఱుకఁ
బోలునే! యతఁడేమిబొంకె మీయెడల!
గుఱియెవ్వఁడేసినఁ గూఁతునీఁగోరి
మఱికదా రప్పించె మక్కువ మిమ్ము!
జనకుండు నిలుపఁడా! జానకికొఱకు
ననలాక్షువిల్లు బ్రహ్మాభేద్యముగను;
మీకు సత్వంబున్న మృదునిపై నలుగుఁ;
డీకలహమున మీకేది జయంబు!"
అనుడు మార్గణవృష్టి నందఱు ముంప,
మనుజేంద్రు నావృష్టి మరలించి నిలిచి,

1. నురుక. (మా)

నలుగడనిగుడు బాణప్రవాహములు
కలనువట్టని పాటి క్రందునఁబఱపి,
'యదెపో యెంబోయె భీమానుజుం' డనుచుఁ
ద్రిదశులు దివిఁజూడ ద్విజకోటియాడ,
నాతిధైర్యమువీడ, నారదుఁడాడ,
[1] నాతూపు నెఱినాడ, నతఁడల్కతోడ
[2] నగి పెద్దలడుగుప్రశ్నములకు సరిగఁ
దగ యాజ్ఞవల్క్యుఁడుత్తరమిచ్చినట్లు
కౌరవ కాళింగ గౌడాంగ వంగ
కేరళ కేకయ [3] కీచక సాళ్వ
చేది జరాసంధ సింధు గాంధార
వైదేహ బాణప్రవాహంబులెల్ల
ఘోరాస్త్రతతియను కుంభజుచేతఁ
బారణసేయించి పార్థుఁడుప్పొంగె.
[4] (అప్పుడు శల్యుండు నంగాధిరాజు
ముప్పిరిగొనుకోపమును సంభ్రమంబు
నీనును గదురఁ దీవ్రేషుజాలముల
నేసిరాపవనసురేంద్రనందనుల ;)
ఏయుచో నొక్కమహీజమ్ము వెఱికి
వాయునందనుఁడును వారిపైఁగవిసె ;
వారిరువురు నంత వజ్రసంకాశ-
ఘోరబాణంబులు గురిసిరి మిగుల ;
ఆపవనజుచేత నరిరాజసేన
చాపకట్టై త్రెళ్లె సమరమధ్యమున.
రణభూమి యాత్కింపరాక దేవతలు
మణివిమానములెక్కి మరలిరి దివికి.

---

1. వాఁడూపు. 2. దాగి. 3. కీచకాస్వాంత. 4. గ్రంథపాతమగుటచే సందర్భానుసారముగా నీపంక్తులు చేర్పఁబడినవి. (మూ)

అన్యోన్యశరధార లనలంబు లీనఁ,
గన్యావివాహాగ్ని గతి నుండుచుండె ;
లాజలగతి హారలత లందుఁదునిసె ;
రాజరక్తం బాజ్యరాజి[1] గాఁ దొఱఁగె ;
విసిరి భీముఁడువ్రేయు విఱిగినరథము
లసమున సమిధలై యాయగ్నిఁబడియె ;
ఆసర్వనృపుల వీరాలాపరవము
రాసియై వేదమంత్రధ్వనిఁ బోలెఁ ;
బదిటఁ బదారింటఁ బండ్రెంట రెంటఁ
బదివేలు లక్ష తప్పనిసాయకముల
నాటింపఁ, జూచి సైన్యములురోషమున
మీటుగల్గినయట్టి మెఱవడితోడఁ
గరివాఁడు హరివాఁడు కాల్నడవాఁడు
నరదంబువాఁడునై యాశ్చర్యలీల
సవ్యసాచిరథంబు సందీక పొదివి
సవ్యాపసవ్య శస్త్రంబులఁ గప్ప,
వాయుజుండును సైన్యవారిధిమీఁదఁ
బాయక బడబాగ్నిపడినట్లు గదిసి,
తాపులుఁదోపులు దప్పఁ గావించి,
వీపుల దావల విఱుగఁ ద్రొక్కుచును,
వాటుల వ్రేటుల వడిఁ బొఱిమీటి,
మీటుల గూటుల మెల్లెవాపుటను
గలగుండువెట్టి, దిక్కఱిచొచ్చికలఁచు
కొలనుసేసిన, గండుగూలి యబ్బలము
అర్జునువసవ్రేట్ల నాభీమువాట్ల
జర్జరితాంగులై జడియఁజొచ్చుటయుఁ,

1. మీఁదొఱంగె. (మూ)

గర్ణాదు [1]లొక్కండొక్కండ యేసికెక్కి
తూర్ణవైఖరి భీముతోఁ బార్థుతోడ
సమరంబుసేయ, నాచండాస్త్రవృష్టిఁ
గమలబంధుఁడు [2]డాఁగి కప్పెఁజీఁకట్లు;
అరుణరత్నాభ సంధ్యారాగ మెసఁగెఁ;
గరికుంభదళిత ముక్తాతారలడరె;
నిబిడహుంకృతి ఘూకనినదంబు లెసఁగెఁ;
బ్రబలి బాణాంధకారము పెచ్చుపెరిగె;
ధరణీశ్వరుల మోముదమ్ములు మొగిడెఁ;
గరమొప్పఁ బ్రతిపక్షకలకలంబడఁగె;
ఘనభూతమిధున చక్రంబులు గూడె;
ననిమిషేక్షణ చకోరావలి చెలఁగె;
వదలకెల్లెడ బాణవాయువుల్ వీచెఁ;
గదనమొప్పె నకాలకాళరాత్రగుచు.
దేవేంద్రుఁ డమరావతీకవాటములు
వేవేగఁ బెట్టించె విజయాస్త్రభీతి.
పెండ్లికి [3]వచ్చినపెంపేది రంభ-
పెండ్లికేఁగిరి భటుల్ బీభత్సుఁడనుప.
రథములువిఱిగి, వారణములుదోఱఁగి,
పృథివిపైఁ బీనుఁగుపెంటలై పడిరి.
అట్టిచో శల్యుఁడాహవదక్షు ననిలు-
పట్టి నార్చుచు నిల్వఁబట్టిన, నతఁడుఁ
దనకాలఁ దగిలినతామరనూలు
వనకరి గొననిక్కై వడిని గైకొనక
తానంత శల్యునిఁదగులఁబట్టుటయు,
లోనయ్యెఁగీర్తికి; లోనయియతఁడు

1. లెక్కడెక్కడరేసనెక్కి. 2. గ్రాగి. 3. వచ్చుటపెంపోయి. (మా)

విడిపించుకొని భీమువ్రేయుచో, నతఁడుఁ
గడిమినాతనిలావుగ్రైకొని తెలిసి
తానట్లు వ్రేయ నాతండుమూర్ఛిల్లె.
జానొప్ప వేవేగ శల్యుండు గదిసి
మల్లయుద్ధమునకు మఱి తొడఁబడినఁ,
బెల్లార్చి భీముండు పృథివిపై గొంత
సదవుచ్చుకొని రెండుసగములుచేసి,
వదలక యవిరెండు వంకలఁజిమ్మి,
తనువాసమునఁజొచ్చి కచ్చయు మెడయుఁ
బెనఁగొన నిరుగేల బిగియంగఁబట్టి,
కాలుకాల గ్రహించుగతిఁ జూచి, శల్యుఁ
డాలోనఁ గడు భీము నడఁగఁబట్టుటయు,
మంచుననిలువని మార్తాండుపగిదిఁ
బొంచినబంధనంబులు ద్రెవ్వ నిలిచి,
ననిలునాత్మఁదలంచి యనిలనందనుఁడు
ఘనశక్తి నిరుగేలఁ గబళించి యెత్తి,
మలయవైచినయట్లు మహిఁద్రెళ్లవైవఁ,
గలకల నవ్విరి కన్నవారెల్ల.

అర్జునుఁడు కర్ణు నోడించుట

కానీనుఁ డట పార్థుఁగట్టల్కఁదాఁకి
నానాస్త్రములు మేననాటి యార్చుటయు,
సింహంబునకుఁ బ్రతిసింహ మన్యోన్య-
సంహారమతిఁ దోఁచుచందంబు దోఁచె.
ఆవేళఁ జూచుసైన్యము లిరువురను
భావించు తమలోనఁ బలుకుదురిట్లు.
“ ఈతండు నీతండు నేమాదురొక్కొ !
చాతుర్యరేఖల సరివచ్చినారు ;

పోలికలిట్టివీభువినెన్ని లేవు!
వాలంపవాన సర్వముఁగానవచ్చు;
[1] నంటిన భావమెన్నఁడునిరువురకు
వింటలే; దిదియొండు [2] విన్నదిలేదు;
కుడువఁబోవుచు నేలకూరాకులడుగఁ
దొడిర;" మ్మనుచునుండఁదొడరి రిర్వురును.
బలశిలీముఖ [3] శాతభల్ల నారాచ
విలసార్ధచంద్రాది విశిఖంబులేసి,
యొండొరుచాపంబు లొండొరుపడగ
లొండొరుకవచంబు లోలి ఖండించి,
ధనువులు నాలోన ధరియించునంత,
వినతనూజుఁడు ఫాలమేడింట గ్రుచ్చి
కోదండగుణ మొక్కకోలఁ ద్రుంచుటయు,
మోదించి చిఱునవ్వు మొలవ నర్జునుఁడు
నారిగైకొని నాల్గునారాచములను
వారిజాప్తతనూజువక్షంబు నాటి,
మూఁడువాలమ్ముల ముఖవీథిగ్రువ్వ,
వాఁడర్జునునిగ్రుచ్చె వాఁడితూపులను
పటుతరనారాచపంక్తులీరీతిఁ
దటుకున నేయుచోఁ, దగనర్జునుండు
సరికక్షనిలువక శాతనారాచ-
నిరవధి [4] వృష్టి నించిన, మూర్ఛఁబొంది
భానుతనూజుండు వడివడిఁ దెలిసి
యూనిన నెత్తుట నుదయార్కురీతిఁ
బగులు మేనికిఁగాక పడగకుఁగాక
తెగుసారథికిఁగాక తేరికిఁగాక

1. అట్టైన. 2. విందును. 3. క్షుర. 4. దృష్టి. (మూ)

గాలి నానఁ జరించు కాదాకువోలెఁ
జాలఁదూలి చలించి శక్రజుఁ బలికెఁ:
"నన్నిట్లు మార్కొని నడుకక నిలిచి
కొన్ని బాణము లేయఁ గుంభినిమీఁద
హరిసూతుఁ డోపు శ్రీహరి సోఁపుఁ గాక
బిరుదుల మాఁడవపేరు నే నెఱుఁగ.
నీ వెవ్వఁడవు నాకు నెఱిఁగింపు తొలుత;
చే వేఁడి మతికాని నేఁడు నీమీఁద;
నిజవిద్య మతికాని నెఱప నీమీఁద;
ద్విజమాత్రుఁడవొ! కాక [1]ధృష్టతె?" ట్లనిన
ననిమిషేంద్రునిపుత్త్రుఁ: "డా ప్రసంగంబు
వెనుక చెప్పెదఁగాక; వినుము విన్నపుడు
తల మునుమక మానఁ దప్పించుకొనుము:
పలుకులతో నీకుఁ బని లేదు కర్ణ!"
అని వేగ మీఁద దివ్యాస్త్రంబు లేయ,
ననిఁ గాలువొందక యతఁ డువణంకి
'విప్రుని విన్నేయ వెఱతు నే' ననుచు
క్షిప్రవైఖరిఁ బాఱె సేనలు చెదర.
ఆకర్ణ శల్యులిట్లైన, విస్మయము
గైకొని యిట్లనుఁ గౌరవేశ్వరుఁడు:
"ఆలంబులోఁ గర్ణు నలయించి తఱుమఁ
జాలు నెవ్వొకఁడు! వాసవిచాలుఁ గాక;
లోపంబు లేక శల్యునిఁ ద్రెళ్ళవైవ
నోపు నెవ్వొకఁడు! వాయుజుఁ డోపుఁ గాక;
ఉఱికెద వీరిపై నొగి కాపు లనక
నఱికెద; నా వెంట నడువుఁడీ దొరలు.

1. ధృష్టతెంట్లనిన. (మూ)

అనఘులార! యసత్య మధ్రువప్రాణ
మనుమాన [1]మాఁచందమున మున్ను వినరె!"
అనియార్చి కవయుచో, హరివారికనియె:
"జననాథ, యీవృథాసాహసం బేల!
కరమొన్నఁ దమకు శక్యముగానిపనికిఁ
జొరక నెమ్మదినుండు సుమతికి మనికి.
విలువంచినప్పుడే వీరలబలిమి
తెలియవు నీ కేమితిక్కవట్టినదో!
ఇరువురుగూడినా రిలకెల్లఁగలరు;
వరుస నెవ్వరు తోడువత్తురో వెనుక!
దొఱఁకొన్న విగిపాటి దునియదు రణము;
మరలుటకార్యంబు మాకుఁ జూచినను."
అని చెప్ప హరిమాట లతఁడు పాటించి
తనవీరసైన్యంబు తప్పక త్రిప్పి,
పనిగానిసిగ్గునఁ బట్టణంబునకుఁ
జనుచు [2]మేలందినజాడగా నడచి
కరిపురికరిగినఁ, గలరాజులెల్ల
మరలిరి తమతమ మనికిపట్టులకు.
తనియ దక్షిణలిచ్చి తమగ్రామములకు
ననిచెఁ బాంచాలుండు నంత బ్రాహ్మణుల.
ఇట భీమపార్థులు నింతిఁ దోడ్కొనుచుఁ
బటువేషములతోడ వచ్చిరి మరలి.
కుంభినీపతులిట్లు కోమలిఁగొనుచుఁ
గుంభకారులవాడ కొమరొప్పఁ జొచ్చి,
తమవిడిసిన [3]యింటిద్వారదేశమునఁ

1. మాచంద్ర. 2. మేలిందిన. 3. యట్టి. (మూ)

అర్జునుఁడు ద్రౌపదినిఁ దల్లికి నివేదించుట

గోమరొప్పనిలిచి: "ఓ కుంతి! ముదంబు
లూరఁగ నటపోయి యొకభిక్ష దెచ్చి
నారమిచ్చితి;" అన్న నాతి: "వేవేగఁ
గొదలేక భిక్ష యేగురుఁ బంచుకొనుఁడు
మొదలనెట్లట్లు," అని యప్పుడిట్ట నాడి
వెలుపలకే తెంచి వీక్షించునపుడు,
నెలకొన్న పంకంపు వెన్నెలబోగవోలెఁ
బూని వర్షము వెంట భువి డిగ్గి మెరలఁ-
గ నేరకున్న తొలకరి మెఱుఁగువోలెఁ
దూరఁ జెందొవరేకుదొనఁ జోటులేక
జారిన పంచాస్త్రశరము బోలెఁ,
జెదరక శుక్రసంజీవనివలన
బ్రదికిన బంగారుప్రతిమయుఁబోలె
నభినవశ్యామాంగి యలినీలవేణి
త్రిభువనలక్ష్మి యత్తెఱవయుండంగ,
వీక్షించి యానందవివశయై కుంతి:
"ఈక్షితిఁ గంటినే యిటువంటికొత్త!
ఇందుఁజూచి కలంగు నిందుకాంతముల
పొందునఁ గన్నులీపొలఁతి నెమ్మోముఁ
గనుఁగొని హర్షాశ్రుకణములు విడిచె;
వినక కానక యేల వీరిసిట్లంటి!
నెప్పుడు నన్నట్టులే వీరనంటి;
నిప్పువ్వుఁబోఁడి చొప్పెఱుఁగలేనైతిఁ;
జయ్యన మీఁదువిచారించికాని,
యెవ్వెడఁ బలుకుట యిదికార్యహాని.
తనయులు రారని తలఁకుచునుండి
మనముచలించి యామాటలాడితిని.

ఏవురకొకయింతి యాదియు నక్రమము!
నావాక్యమునుదప్పి నడవరెన్నఁడును;
ధర్మమేగతినుండఁ దలకూర్తు." ననఁగ
ధర్మరాజంత నంతయు వినివచ్చి,
తమ్ములుఁ దానును దల్లికి మ్రొక్కి,
తమ్ములఁజూచి యాద్రౌపదిఁజూచి,
హరినాతి కిట్లను : "నర్జున, నీవు
వరియింతుగాక యీనాహరాయతాక్షిఁ;
జాహ్నవాతీరిఁగాదె చనుదెంచె!" ననఁగ,
నాఫల్గునుఁడు: "డిట్లేలయానతిచ్చెదవు!
అన్నవునీవుండ నర్హమా! నాకుఁ
గన్నియ యున్నాఁడికైనాన దేవ!
మీరు వరింపుఁడీమృగరాజమధ్య;
నేరూపమున మాకు నిదిమనోహరము.

. . . .

అనుఁగాక యేమి, మృగాక్షి యేవురకు
మనమున నభిలాషమగ్నయైయుండ."

. . . .

నావిధంబంతయు యమసూతి యెఱిఁగి,
దేవేంద్రసుతుఁజూచి తేటనవ్వామర :
"నేవురువరియింత మీపుప్పుఁబోఁడి;
నేవెంట గురువాక్య మేటికిఁదప్ప!
కుంతి 'యేగురుఁబంచుకొనుఁ' డన్నమాట
యెంతయుఁబాటింత మిదిపాటరాదు.
భావింప నిదిధర్మపథముగాకున్న
నేవురకును బ్రేమ యుండేలకొలచు?
వ్యాసమహామునివాక్యంబులెల్ల
హాసమే! మనకుధౌమ్యుఁడుఁజెప్పనిట్లు."

కృష్ణుఁడు పాండవులఁ జూడవచ్చుట

అనునంత, రామసహాయుఁడై శౌరి
కనకరథంబున గరుడాంకమమర
[1] మేదినిడిగ్గిన మేఘమోయనఁగ
నాదినారాయణుండచటికే తేరఁ,
దమకుఁబ్రాణముగాన దైత్యారిరాక-
కమర మేనులువొంగ నతిసంభ్రమమున
నాచారములుసేసి, యున్నపీఠముల
[2] నాచారుమూర్తుల నర్థిఁబూజించి,
సేమంబులడుగుచు శ్రీకృష్ణుఁజూచి
భీమాగ్రజుఁడువల్కెఁ బ్రేమ రెట్టింప :
“ లక్కయింటికిఁదప్పి లక్ష్మీశ, యేము
తక్కకవెడలి యీధాత్రి నేరికిని
వివరింపఁగారాక విప్రవేషములు
నివిడివర్తించుచో నీవెట్లుగంటి ?
భువనంబులన్నియుఁ బుక్కిటనిడిన
దివిజవంద్యుఁడవీవు తెలియనిదేది ! ”
అనినఁ గృష్ణుఁడుపల్కు : “ నమరులకైనఁ
గనుఁగొనఁ బనిగొనఁగారానివిల్లు
నృపతులందఱుఁజూడ నీసహోదరుఁడు
చపలాక్షికై వంచె సత్వంబుకలిమి ;
ఇట్టిచేఁతల మిమ్మునెఱుఁగుట యరుదె !
పట్టిచూడఁగరాక ప్రబలులోకముల.
దుర్యోధనుఁడు సేయుదుష్కార్యములకు
ధైర్యసమ్మతులార, తగులక మీరు

1. మేదికి. 2. ఆచార. (మా)

వెడలితి ; రిదిపదివేలు మాపేలు ;
కడపట నిచ్చోటఁ గంటిరి శుభము
'ధర్మమెక్కుడనైనఁ దలఁగాదు' ననుట
ధర్మాత్మ, నిజమయ్యెఁ దలఁప మీయందు.
రప్పించు మిమ్ము ధృతరాష్ట్రుఁ డిక్కడికి ;
నిప్పించుఁ [1]ద్వదాభ్గ మేనె చూచెదను.
ఈవైభవమ్మెసు [2]మ్మిచ్చుసనూయ ;
భావింపఁ గురురాజుఁ బార్థ, సమ్మకము ;
ఏనింకఁబోయెద ; నిచ్చటనున్న
మీనిర్ణయములకు మెచ్చుగా." ననుచుఁ
గుంతికిఁ దత్పుత్రకులకును జెప్పి
కంతుజనకుఁడు వోయెఁ గటాకిఁ ద్వారకకు.
అప్పాకంద్రజు [3]గెల్పు నాత్మసంభవుని
నొప్పియుఁజూచి, మనోవ్యథ నినుఁడు
జగమునిర్వాహంబు చాలించెననఁగ
మొగి [4]మింటఁ బశ్చిమాంబుధిచాయ డిగ్గ ;
'తగఁ గాలనృపతి యాధర్మాధికులను
బగలుచేసెదవని పట్టించె గిరిని
....
....
రథమునగంబు సారథిపిచ్చుగుంటు
రథికుఁ డట్లయ్యెఁ జేరఁగవచ్చె నన్న'
[5]అని ప్రతీచీకాంత యనురక్తినెఱపెఁ
[6]దనువెల్లననఁగ సంధ్యారాగమొసగె ;
'ఇందిర హరిదేవి యిల్లడనొమ్ము
మందిరమనివచ్చి మనలోన జేరెఁ ;

1. దదాభ్గ. 2. మ్మిచ్చి. 3. గెల్వ. 4. మిన్ను. 5. అనిప్రాచీ.
6. తనువెల్లి. (మూ)

జేఁగొటిపొద్దా గక్షింత' మున్నట్లు
మూఁకలుమూఁకలై మొగిడెఁ బద్మములు ;
వరుస మిన్నను నీలవస్త్రంబుమీఁదఁ
బలుపుమై ముత్యాలు పచరించినటుఁగ
నక్షీణ తారతమ్య ప్రభావమున
నక్షత్రకులములు నభమునఁదోచెఁ ;
దనమీఁదఁ బార్థుండు ద్రౌపదిఁదెచ్చు-
కినుకపోలిక నుర్వి గిఱుచ [1] శ్రీలు
నూపక మేలుగనుచుండ నసఁగ
వేపర్వెఁ జీకట్లు విశ్వంబునిండ ;
శ్రీకంఠుఁ డర్ధనారీస్వభావంబు
గైకొన్న, నతనివక్షము [2] తెన్నుచూచి,
యాలీల తమకురా [3] నట్లాడె ననఁగ
నోలినొప్పెఁ గొలంకు లొంటిజక్కవలఁ ;
జంద్రాన్వయులపెండ్లి సంభ్రమంబునను
జంద్రునెచ్చెలులెల్ల సంప్రీతిఁగనుట
తగవని వికసించెఁ దత్కైరవములు
జగతిపైఁ బర్వెఁగఁ జంద్రికావితతి.
ఆరాత్రి కుంతి భిక్షాశనంబునకు
గారాబుకొడుకులఁ గ్రమమొప్పఁబనుప,
వారేఁగి భిక్ష పూర్వప్రకారమునఁ
గోరితెచ్చినఁ, గుంతి కోమలిచేత
దేవార్థమొకపాలు తివియించి, యందు
భావించి యతిథితర్పణకొకపాలు,
చిక్కినయది రెండుసేయించి, యొకటి
తక్కక మును వృకోదరునకిప్పించి,

1. స్త్రీలు. 2. తన్నుచూపి. 3. నట్లాడె. (పా)

* ....

....

నీకిసిల్వఁగఁ గొంతనిలిచినకూడు
చేకొని యదిరెండుచేసి, వేవేగఁ
గోడలుఁ దానును గుంతిభుజించి
వేడుక శయ్యల విరచింపఁబనుప,
నవదర్భశయ్యలు నాతి యేవురకు
నవరించి, మఱి వారిచరణాగ్రభూమి
నాదిగర్భేశ్వరియయ్యె శయించె;
[1] రాదుస్వయంబంత రాచకూఁతునకు;
వింతవారలుగదా వీరనికొంత
చింతింప; దెవ్వరు చెప్పిరో బుద్ధి!
ఇట్టివృత్తాంతంబు లెంతయునరయ
నెట్టనఁ దనయుని నృపుఁడు దా మున్న
యతిరహస్యంబుగా ననుపుటఁజేసి
యతఁడేఁగి యన్నియునరసి, యారాత్రి
ధరణీశుకడ కేఁగి తగుభక్తి మ్రొక్కి
వరుసతోఁ దుతఁజెప్పి వారివర్తనము:
"జననాథ, యే వారిచరితంబులెల్లఁ
గనుఁగొనివచ్చితిఁ గడఁగి మీరనుప;
నుతక్షత్రియులు వారు చూచినఁదెలియు;
నీక్షోణిపై నెన్న నితరులుగారు.
తలపోఁతకై రాత్రి తమలోనఁ దారు
పలుకుకొన్నారట్టి పలుకులేవింటి.
పరసేన భేదనో [2] పాయ క్రమంబుఁ,
బరబాణ భంజనోపాయ క్రమంబుఁ,

---

* ధర్మజాదులకు అన్నమిడిన విషయమిట లుప్తమైయుండును.

1. రాదిస్వయంబంది రాచకూంతులకు. 2. పాయనక్రమము. (మా)

బరిగణించిరి, విప్రభామలుగావు.
ధరణీశ, యొక్క చోద్యము వినుమింకఁ;
జెలువ వారికిఁ జేయు సేవాక్రమంబు
తలఁప వచ్చునె ! వింతఁ దనమింత లేదు ;
ఆవిల్లు వంచిన యతని తోయంబు
వివురన్నలుఁ దమ్ము లిక్షింపఁ బిమ్మట ;
[1] జరఠ యొక్కతె వారిజనని గాఁబోలు !
వరుస భిక్షాన్నంబు వారికిభుక్తి."
అని వేషధారుల యఖిలవర్తనముఁ
దనయుఁడెఱింగించెఁ దండ్రికెంతయును.
అంతటఁ బాంచాలుఁ డమ్మునీంద్రు
శాంతతో మంత్రిసంఘంబులుఁ దాను
నవ వేషకుల వర్తనంబు లెఱుంగ
నవిరళంబగు నుపాయంబు దలంచి,
నాలుగురథములు నాల్గుజాతులకుఁ
జాలనొప్పిదముగాఁ జక్కఁ బన్నించి :
[2] 'యేజాతితమజాతి యో యారథంబు
రాజిల్ల నెక్కి వారలు నగరికిని
వచ్చునట్లుగఁ జేసి వరుసఁ దోడ్తెండు
మచ్చిక ;' నని చెప్పి మంత్రులసనిపె.
పురుషార్థములు నాల్గువోలె నారథము
లరుదారఁ గొనివచ్చి యామంత్రివరులు
పాండుపుత్రులఁ గాంచి భక్తితో మ్రొక్కి :
. . . .
"యీవాహనము లెక్కి యేతెందు ; మిమ్ము
భూవరుండట పిల్వఁ బుత్తెంచినాఁడు ;

---

1. జనని. 2. యేజాతితనజాతియంచారథంబు. (మూ)
అర్థస్ఫూర్తికై యతిభంగమంగీకరించఁబడినది ; మూలమునను యతిలేదు.

ఈ తేరువిప్రుల ; కీ తేరునృపుల ;
కీ తేరువైశ్యుల ; కిదశూద్రులకును.
వీనిలోనొక తేరు విభులార, యెక్కి
జానొప్ప ద్రౌపదీసహితులై రండు."

పాండవులు ద్రౌపదీసహితులై ద్రుపదునగరి కేఁగుట

అనిన, ధర్మతనూజుఁ డట్లకాకనుచు
ననుజులుఁ దాను నొయ్యన రాజరథముఁ
బరువడినెక్కినఁ, బంచాయుధములు
వారిదాల్చినట్లయ్యె నయ్యరదంబు.
అత్తయుఁ గోడలు నందలంబులను
ముత్తైదువలమూఁక మొనసియే తేరఁ,
బంచపాండవులును బాంచాలుసభకు
నంచితలక్ష్మితో నరుదెంచునపుడు
నెడనెడ నెదురుగా నీప్సితార్థములు
జడియక ద్రుపదుండు జాతిజాతులకు
రసికతఁబుత్తేర, రాజయోగ్యముల
వెసఁగయికొనుచు నవ్వీరులువచ్చి
రాజయోగ్యములైన రత్నాసనముల
నోజతోఁ గూర్చుండి రుచితంబుగాను.
ఎంతైనఁ దమ్ముఁదా మెఱిఁగించుకొనక
కౌంతేయులని యెఱుంగఁగరాదు గాన,
వారలఁబూజించి, వసుధేశుఁడాత్మ
నేరూపమును నిర్ణయింపంగరాక
తిన్ననిప్రియముతోఁ దెలియనిట్లనియె :
"ఎన్నఁ బుణ్యశ్లోకు లెవ్వారుమీరు ?
రామఁగైకొన నమరావతినుండి
భూమిడిగ్గిన దివ్యపురుషులో ! కాక,

భవుపంచముఖములో ! పంచవర్ణములో !
వివరింపరాజులో ! విప్రులో ! చెప్పుఁడ ;
అస్తోకభుజధారు లమలవర్తనులు
విస్తీర్ణవక్షులు వృషభకంధరులు
కర్ణాంతనేత్రులు కఠినైకగాత్రు
లర్ణవగంభీరు లర్థినేవురును.
విలువంచి గుఱిద్రుంచి వెలఁదివరించి
కలహించి నిర్జించి కడుమించియున్న-
యతఁడెవ్వఁడిందులో ? నందఱు నొక్క-
ప్రతినుండ నితఁడని భావింపరాదు.
ఏనును బాండవు లిలలేనివగల
నూనియుండెదఁగాన నొత్తియడిగెద.
వారలుగారుగా ! వటులార, మీరు ;
కోరిక లబ్బునఁ గొనసాఁగు." ననినఁ,
బాండవాగ్రణి నవ్వి పాంచాలుఁబలికె :
"నాండేల ! పాండవేయుల మేము ద్రుపద !
యమసూతినేను ; భీమార్జునుల్ వీరు ;
యమలువీరిరువురు ; నాయింతి కుంతి.
మహిమీఁదఁ గురురాజుమనసు రావలసి
విహరింపుచుంటిమి విప్రవేషముల.
నినువంటిచుట్టము నేనెందుఁగాన ;
ఘనుఁడ ! లోకులకింకఁ గానవయ్యెదము."
అనవిని పాంచాలుఁ డానందలహరిఁ
గనువ్రాల్చి గద్గదకంఠుఁడై తెలిసి,
కలరూపొకో ! యని కదలనిభీతిఁ
గలరూపకానమ్మి కడుసంభ్రమమున
నందఱ గాఢగాఢాలింగనముల
నందందఁగ్రుచ్చుచు, హరిని మెచ్చుచును,

బసిమి నేవురఁ దసాభక్తిశక్తులకుఁ
బొసఁగిన [1] యుక్తితోఁ బూజలుచేసి :
"యిదిగదా ! నాఫల ; మిదినాప్రతిజ్ఞ ;
వెదకినసిధిఁగంటి ; విఖ్యాతిఁగంటి ;
నాభాగ్యమునఁగాదె ! నాఁడగ్నిఁదప్పి
యీభంగి నుండితిరిన తేజులార !
కూరిమిఁ బార్థుకుఁ గూఁతునిఁగంటిఁ ;
గోరిననాకోర్కె కొనసాఁగఁగంటి.
విల్లువట్టినయట్టి విధము వీక్షించి
యుల్లంబు నరునిఁగా నూహించిచూచి,
యిందువంశాధీశ, యెఱుఁగలేనైతి ;
సందేహమిటపాసె సంతోషమెసగె.
వాసవికింక వివాహయత్నంబు
చేసెద లగ్నంబుచింతించి." యనినఁ
బాంచాలువీక్షించి పలికె ధర్మజుఁడు :
"మంచిమార్గము నీదుమాటయిట్టిదియె ;
ఇంక నొక్కవిచార మించుక గలదు.
పంకజానన నేము పరఁగ నేవురము
వరియించువారము వైదికస్థితిని ;
పరికింప మాకుంతిపలుకు నిట్టిదియె.
తల్లివాక్యంబని ధర్మంబుఁదప్ప ;
మొల్లతావులఁ దొల్లి యిట్టివిగలవు ;
[2] ఘనజటిలాకన్య గౌతముకూఁతు
మునులేడ్వురను గాదె మున్నగైకొనిరి !

---

1. భక్తితో. 2. ఘనజటాలునికూఁతు కౌతునికన్య – మునులేవురను గారె మున్న గైకొనిరి – పూచి దక్షిణియను పూబోణింగాదె – ప్రాచేతసులుకొంట పదవ కొక్కండు. (మూ) వ్యాసభారతమునుబట్టి యీవిధముగా మార్చఁబడినది.

పూఁచి దాక్షాయణీపూఁబోణిఁ గాదె!
ప్రాచేతసులుకొంటఁ బదుగు రొక్కతెకు ;
[1] నాళిసారాసికూఁతు నగితాఖ్యకన్య
నీళయ్యె నైషధులేవురుఁ గొనరె!
వింతగా." దనిన వివేకించి ద్రుపదుఁ :
"డింతకార్యమునిర్ణయింప నే నెఱతు ;
నెల్లి ధృష్టద్యుమ్నుఁ డీవును గొంతి
యెల్లపెద్దలుఁగూడి యీప్రయోజనము
మనమునఁ గాంతము ; మాకుఁజూచినను
విను లోకమునకిది వింతగానోపు."

వ్యాసుఁడు ద్రుపదుఁ గానఁబోవుట

అనునంత ద్రుపదుని యాత్మసందేహ
ఘనతిమిరము వాపు గ్రహరాజువోలె
వ్యాసుఁడచ్చోటికివచ్చిన ద్రుపదుఁ :
'ఈసమయంబున నీపుణ్యమూర్తి
వచ్చుట నాభాగ్యవైభవం,' బనుచు
నిచ్చలోఁబొంగుచు నెదురుగాఁబోయి
'మునిసింహ, తుభ్యన్నమోనమ' యనుచు
....
'ముక్తీశ! తుభ్యన్నమోనమ' యనుచు
నిలమ్రొక్కి కైదండయిచ్చుకవచ్చి
కలితజటా [2] భారుఁ గనకపీఠమున
నునిచిపూజించిన, నోలిఁబాండవులు
మునికిఁ దల్లియుఁ దారు మ్రొక్కిరిప్రీతి.

---

1. మూలభారతమునందీగాథకన్పడకుండుటచే ఈవిషయస్వరూపమిట్టిదని సవరింప వీలుకాదయ్యెను. 2. చారు. (మా)

అంత వారల మాసి యాశీర్వదించి,
సంతోషమొప్పఁ బాంచాలునిఁ బలికె:
"కూఁతుఁ గాంచి పయోధి కొనియాడ [1] వెలసెఁ;
కూఁతుఁ గాంచి హిమాద్రి కొనియాడ [2] వెలసె;
[3] నీవు ద్రౌపదిఁ గాంచి యీ పాండవులకు
దేవిగా నీఁగంటి; [4] ధృవకీర్తిఁ గంటి;
వేలుపుమ్రాఁకుల విద్రుమలతికఁ
గీలుకొల్పుటయిది కీర్తింపనొప్పు.
[5] నీకువీరలప్రాపు, నీప్రాపువీరుఁ
గైకొనివచ్చిరి కడునొప్పఁ బనుపఁ.
ఏవురకొకకన్య నెట్లిత్తుననుచు
నీవు చింతించుట నృప, యేనెఱింగి
తెలుపవచ్చితి; నీకుఁ దెలియ దీకుంతి-
పలుకు ధర్మజుపల్కుఁ బరమార్థమగుట;
ఈజాడ యెంతయు నెఱిఁగింతు నీకు
రాజ, ర." మ్మని యోగిరాజు లోపలికిఁ
బాంచాలుఁ గొనిపోయి పలికె నేకతము:
"పాంచాలికిట్టి శోభనము భావ్యంబు;
మఱి దీనిపూర్వజన్మస్థితి వినుము;
తెఱఁగొప్ప వినిన వర్ధిల్లుఁ బుణ్యములు;

పంచేంద్రోపాఖ్యానము

లలనాలలామ [6] నాలాయని యనఁగఁ
గలదు మౌద్గల్యునిగాదిలిబోఁటి;
చిత్తజుదీపంబు, చెంగల్వబంతి,
మొత్తనిమేనిది, మీనాయతాక్షి,

1, 2. వలసె. 3. నీద్రౌపదినిగాంచి. 4. ధృతి. 5. అన్వయము చింత్యము.
6. నారాయణి. (మూ)

కిసలయతామ్రాంఘ్రి, కిన్నరకంఠి,
పసిఁడిశలాకతోఁ బ్రతియైనముగ్ధ.
పతికంటె దైవంబు పడఁతికిలేమి
వితతంబుగాఁ గని విన్నదిగానఁ
జనసుఖంబెఱుఁగక తగువేళలెఱిఁగి,
[1] జనులతోఁ బలుకక సకితంబుఁ బతికి
నోలిమైఁ గ్రాఁగినయుదకమార్చుటలు,
మేలిమికూడ్గూర మేళవించుటలు,
నలికిముగ్గిడి శయ్యయాపటించుటలు,
లలిఁ దాళవృంతచాలనము సేయుటలుఁ,
బలుకులవినయంబుఁ, బాదసేవనముఁ,
దెలివినాజ్ఞాక్రియ తీయనిభక్తి,
తాలిమి, యణఁకువ, తెగువ ధైర్యంబు
లాలిత్య మభిరతి లజ్జ మానములు
దయ ధర్మ మతిథిసత్కారంబు నిష్ఠ
ప్రియము దాక్షిణ్యంబుఁ బెంపాదిగాఁగఁ
బుణ్యలక్షణములప్రోవై ధరిత్రిఁ
బుణ్యాంగనలమించి, పూఁబోఁణి మఱియుఁ
బతిభక్తిఁ బరఁగు ; నప్పతి దేహమైన
జతనంబువదలి కుష్ఠవ్యాధిపట్టి
మఱియును నీరుగ్రమ్ముచు [2] నీఁగకాటు-
తఱచునఁజెడి వాచి తద్దయుఁబగిలి
వాసనఁ బ్రేవులు వాతికిరాఁగ
రోసి యెవ్వరు 'నమ్మరో' యని తొలఁగ
నెడపక పాతలనిఁగలఁ జోవుచును,
దడఁబడఁగుంటుచు 'దైవమా' యనుచు

1. జనులలో. 2. నింగకాటు. (మూ)

వర్తింపఁ, బరిచర్యవదలక యింతి
మార్తాండతేజుఁగా మగనిఁదలంచి,
మడుఁగుఁ బుట్టంబున మసటువోఁ బుడ్లు
దుడుచుచు నొత్తుచుఁ, దొయ్యలి మఱియుఁ
బురుషుఁడెక్కడకైనఁ బోవలెననిన
నిరవొంద వీపుననిడుకొని చనుచు,
నతఁడుభుజించినయన్న శేషంబు
సతతంబుఁగుడుచు-చో, జననాథ! వినుము,
పొనర నమ్మునివ్రేలు భోజనవేళఁ
దునిసి యన్నములోనఁ దొరఁగిన, నింతి
విరిదమ్మిరేకులవీడు పూఁదేన
కరణి బొమ్మంబులు కనుఁగవఁ దొరఁగ:
'నక్కటా! యీవ్యాధి యన్వమాయితని;
కెక్కడవేగింతు నేమిటమానుఁ;
దునిసి యిప్పుడు వ్రేలు దొరఁగె నన్నమున;
ముని యెంతనొచ్చెనో! మలుగుచున్నాఁడు.
[1] ఆనగ వాయంద మాసోగభావ
మానయు మాకాంతి యాచక్కఁదనము
నెడపక యెల్లవా! యీకూటఁబడితి;
వాడలంట నిన్నవ్వ రోసరించెదరు.'
అనుచు నయ్యంగుళి నల్లనఁబుచ్చి,
తనచీర నతనిహస్తముఁ జక్కఁదుడిచి,
హితునిచిత్తమెఱింగి యితరపాత్రమున
నతివ యన్నముపెట్టి యల్లనఁగుడిపి,
రోఁకరింపక తొంటిరోఁదనంబబల
గైకొని భుజియింపఁ, గడుమెచ్చి మౌని:

---

1. అనఘువాయంద మాసొగభావ. (మూ)

'యువిద, నీతలఁపొప్ప ; నోద [1] వెనుభక్తి ;
జవరాలవై యుంటి సంసర్గలేక.
కుసుమమంజరికంటెఁ గోమలంబైన
పసమేనికొప్పైన పాటన లేక,
మాకోపమునకోర్చి, మాసేవనేర్చి,
వే కూరలోపలివెంట్రుకవోలె
నవసియు నేఁటియన్నము భుజించుటకు
ధవళాక్షి, మెచ్చితిఁ దగ వరము వేఁడు.'
అనుటయు, సిగ్గు నొయ్యారంబు భయము
దనరార నింతి మౌద్గల్యునిఁజూచి :
"యోదేవ, రతికాంక్ష యుండునుల్లమున ;
నైదు దేహంబు లీవర్థి ధరించి,
యనవరతాసక్తి నంగజక్రీడ
ననుఁగటాక్షింపవే! నాకిదివరము ;
అంతతో రతికాంక్ష యణఁగునా." కనినఁ,
గాంతకోరినలాగు గైకొని మౌని
పెక్కులోకంబులఁ బెక్కుకాలములఁ
దక్కక రతికేళిఁ దరళాక్షిఁ గూడి,
యాదేహములువీడి యతఁడువోవుటయు,
నాదట రతికాంక్షయణఁగక యతివ
యాశరీరమువీడి యవనిపై మఱియుఁ
గాశీశుకడుపునఁ గన్యయైపుట్టి,
చిన్నిప్రాయంబునఁ జెలువున సతుల
కెన్నఁగా నెక్కుడై యిలయెల్లఁబొగడఁ
గమ్మనిశీతాంశుకళయునుబోలె
నమ్మానినీమణి యవహరహంబునకు

1. యదు. (మా)

నల్లనఁ బెరిగి, తన్నడిగెడివారి
కెల్ల కాలంబును నెడుదలు చూచి,
కానక యంతలోఁ గన్నియ ముదిసి
కానకుఁ బోయి శంకరునకుఁ దపము
నతిఘోరనిష్ఠఁ జేయఁగ, శంకరుండు
నతివ తపంబున కాత్మలో మెచ్చి,
వేదాంతసీమల విహరింప నేర్చు
మేదురప్రభ గల్గు మృదులపాదములు,
గౌరికిఁ గూర్చుండ గద్దియ యగుచుఁ
జారలపులితోలు జారినతొడలు,
ముదిపాఁపమొలనూలు ముచ్చుట్టు మలచి
గదురు కేనుఁగుతోలు గట్టిన పిఱుఁదు,
బాగుగా బహుదీప్తి భాసితంబైన
రాగ [1]పట్టము చేత నొప్పునెన్నడుము,
హరివాహ ఘంటాంకుశాసల హేతి
వరశూల [2]పరశువుల్ భయదఖడ్గమ్ము
నరుదుగా ధరియించి యరుణనఖాళిఁ
బరిచితంబైనట్టి బాహుదండములు,
గౌరీసమాశ్లేష కలితహస్తముల
నారూఢి నీలిమ హత్తెనో యనఁగ
గంతమాలికయైన కాలసర్పంబు
కంఠధూమము సోఁకి కందెనో యనఁగ
....
....
విసమునఁ గసనైన విపులకంధరముఁ,
బసనిరొమ్ముల పేర్లు భాసిల్లు నురము,

1. పట్టెయు. 2. భయవజ్ర. (మా)

నైదక్షరంబుల నమరుమంత్రంబు
నైదుమొగంబుల నమరెతోయనఁగ
నైదుపాజులు నాథునడిగినసతికి
నైదవత్తనమిూపు నైదయ్యె ననఁగ
నైదువర్ణములైన యైదుమోములను
వేదనిశ్శ్వాసముల్ వెడలఁజేయుచును,
[1] కృతకకోపాక్రాంత గిరిరాజకన్య
నతిసక్త నంకభాగాసీనఁ జేసి,
యిక్షుచాపుని గేహ మింక లేకుండ
లక్షించినట్టి లలాటనేత్రంబు,
వలపునఁ దలకొక్కవడువుదీపింపఁ
జలిలేమవిడిసిన చదురుకెంజడలు,
మెఱయువెన్నెలపువ్వు మేకొన్న నేయి
చెఱఁగులతలపాగఁ జెలువొప్పుమౌళి,

....

....

నునుబూదిమైపూఁత నునుపుగాఁబూసి
యాలమిండని నెక్కి యతిసంభ్రమమున,
బసవని టెక్కె మభ్రంబునఁ గ్రాలఁ,
బసగల్లు ధవళాతపత్త్రముల్ మెఱయ,
సతులు వింజామరల్ జానొప్పవీవ,
సుతులు బరాబరుల్ సొంపారఁజేయ,
వరహంస గజరాజ వాహ[2]నులగుచుఁ
బరమేష్ఠి యింద్రుండు భక్తి సేవింపఁ,
గరి మేష మహిష రాక్షస నక్ర హరిణ
తురగవాహనములు దొరయంగ నెక్కి

---

1. కృతకాల కుపితాంఘ్రి గిరిరాజకన్య — నతిసక్త వామాంక సంభ్రాంతిచేసి.
2. వాహన్య. (మా)

శక్రాగ్ని యమ దైత్య జలనాథ వాత
చక్రిభూషాప్తులు సరవితోఁగొలువ,
గంధర్వ సంగీతగతులతోఁ గూడ
బృందారకులు పరివేష్టించి కొలువ,
జావుఁ బుట్టువు లేని సడిసన్న పెద్ద
జీవరాసులకెల్ల జీవంపుముద్ద
యస్త్రపాణులలోన నాదివిల్కాఁడు
[1] శాస్త్రవాదంబుల జగజోలికాఁడు
విసమైన నఱిగించు విషమువైద్యుండు
బిసరుహాసనవైరి [2] విదులకాద్యుండు
దేవాధిదేవుండు దేవతాత్మకుఁడు
దేవపూజ్యుఁడు మహాదేవుఁడావేళఁ
బ్రత్యక్షమగుటయుఁ, బద్మాక్షి మ్రొక్కి
ప్రత్యయంబున నిట్లు ప్రణుతింపఁదొణఁగె:
"సత్యాత్మ, సన్మయ, సదమలభావ,
నిత్య, నిత్యానంద, నిర్మలాకార,
శంకర, సర్వజ్ఞ, శాంభవీరమణ,
పంకజభవవంద్య, భవ, వామదేవ,
భర్గ, విరూపాక్ష, భావనాతీత,
సర్గలక్షణకల్ప, సకలనిధాన,
శాశ్వత, భూతేశ, జన్మవినాశ,
విశ్వేశ, విశ్వాద్య, విద్యానవద్య,
త్రినయన, శ్రీకంఠ, త్రిపురసంహార,
ఇనవహ్నిశశినేత్ర, హితజగత్పాత్ర,
ఉగ్ర, నిర్గుణ, గణ్య, యురుతరపుణ్య,
నిగ్రహప్రతీకార, నిరుపమాకార,

1. శస్త్ర. 2. విదుల. (మూ)

శాంతాత్మ, శివ, శంభు, చంద్రార్ధమకుట,
శాంతానుషంగిత, కలితసంగీత,
శర్వ, మహేశాన, జాహ్నవీమకుట,
సర్వసమ్మిత, [1] భూతజగదధివాస,
నిర్మలగుణ, భీమ, నిరవధితేజ,
ధర్మసంభవదేహ, ధర్మాత్మవాహ,
మదనకోటిసమాన, మదనసంధాన,
మదనమర్దనదక్ష, మర్దితదక్ష,
కర్మకలాపైక కారణాధార,
(నిర్మల నాకధునీ జటాధార,)
రుద్ర, విద్రావిత రూఢాసురేశ,
భద్రాత్మ, పరమేశ, పరశుప్రకాశ,
కల్యాణనగచాప, కల్యాణ [2] కరణ,
కల్యాణవారాశి, కల్యాణనిలయ,
తారకాధిపజూట, తారకాలోక,
తారకాసురవైరి, తారకా [3] పాంగ,
హరినేత్రపూజిత, హరిహయవినుత,
[4] హరిబాణ, జితదైత్య, హరిరాజవర్ణ,
కృష్ణాజినచ్ఛన్న, కృష్ణాజివినుత, (?)
కృష్ణాభిరతికంఠ, కృష్ణాజిధీర, (?)
నందితాండవలోల, నందితాజాండ,
నందితాపసగమ్య, నందితాను [5] చర,
సప్తసామ [6] స్తుత, సప్తార్చిరూప,
సప్తలోకాధార, సప్తాశ్వనయన,
విజ్ఞానమయరూప, విమలకలాప,
ప్రాజ్ఞ [7] మానసగమ్య, బంధురక్షమ్య,

---

1. భీతజగతాన్నివాస. 2. కరుణ. 3. ఘాంగ. 4. హరిజాణ. 5. చిర.
6. స్వత. 7. సౌగ్యగమ్య. (మా)

భక్తపరాధీన, భక్తనిధాన,
శక్తిసమాలింగ, సద్భావలింగ,
అక్షర, అవ్యక్త, ఆద్యంతరహిత,
అక్షయ, అచ్యుత, [1] హర, నీలకంఠ,
మూర్తిత్రయమునీవ; మూర్తిత్రయంబు
మూర్తి [2] భావన నేయు మూర్తివినీవ;
కర్తయునీవ; వికర్తయునీవ;
భర్తయునీవ; సంహర్తయునీవ;
గౌరీయుతుఁడవయ్యు గరిమ నొక్కఁడవు;
చీరలేకుండియు క్షితి నీశ్వరుఁడవు;
అరయ నుగ్రుఁడవయ్యు నధికశాంతుఁడవు;
గరళకంఠుఁడవయ్యుఁ గడునమృతుఁడవు;
బ్రాఁతిగా శుచివై కపాలహస్తుఁడవు;
భూతనాథుఁడవయ్యు [3] భూతియుక్తుఁడవు;
కడు రెండువేలనాల్కలశాస్త్రి నీకుఁ
దొడవఁట పొగడెడు దొర వేఁడి నిన్ను!'
అనిసన్నుతించుచో, హరుఁడు: 'నీకెద్ది
వనిత, వాంఛిత?' మన్న, వదలకిట్లనియె:
'మగని మగాతని మగవాని నాకు
మగదిక్కు మగదెస మదనారి, యీవె!'
అని యిట్లు మదనపరాధీనగాన
మన నైదుమాఱులు మగనివేఁడినను;
నగుచు శంభుండు తా నాతికిట్లనియె:
'మగలేవురగుదురు మహిలోననీకుఁ;
[4] బాంచభౌతికమైన ప్రాణంబు భాతిఁ
జంచలేక్షణ, నీవుసమకూరు.' దనిన

---

1. హరి. 2. భావము. 3. భూత. 4. పంచభౌతిక. (మా)

నా వారిజాక్షి : ‘యేనట్లైన నొల్ల ;
దేవ, యీ వరము ధాత్రికి హాస్యకరము.
ఒకతెకొక్కఁడె కాక, యుర్విఁ బెక్కండ్రు
విశ్రుతపుమగలైన విననెట్లుపొసఁగు !
నాలుకతడఁబాటు నగచాప, యోర్చి
పాలింపు’ మనుటయుఁ, బార్వతీప్రియుఁడు :
‘ఏనఁటవంమిత్తు ! ఇది నగుఁబాటు-
గా నెట్లువచ్చు ! ముగ్ధా ! వెఱవకుము ;
ఏవురు నీమీఁద నెడపనిప్రేమ
గావింతు రన్యోన్యకలహంబు లేక ;
నీకు నేవురమీఁద నిచ్చ భోగేచ్ఛ
చేకూరుఁ ; బ్రాయంబుఁ జెలువంబుఁ జెడదు ;
అనిశంబు మగుడఁ బ్రాయమువచ్చు నీకు ;
దినమొకక్రొత్త వర్ధిలుఁ జక్కఁదనము.
ఆవిచారముచాలు నబల, యిచ్చటికి
దేవేంద్రుఁదోడ్కొని తెమ్ము పో.’ మ్మనిన,
నదియుఁ : ‘దెచ్చెదఁగాని యభవ, యిచ్చోటఁ
గదలకయుండుమీ కరుణాఢ్య !’ యనుచు
నాయతగతిమ్రొక్కి యతిదూరయాత్ర
పోయి, గంగాతీరమునఁ గాచియుండె.
అటమున్న యముఁడు నిజాధికారమునఁ
బటుజంతుహింస తప్పక చేసిచేసి
వేసరి : ‘యీ ఘోరవృత్తి కేనోప ;
నా సరివారిలో నవ్వఁబాటిదియు.
తియ్యని సంసారతృష్ణ పోలేక
[1] కుయ్యిడుజనులను గూల్ప నావశమె !

---

1. కుయ్యని యజనంబు గూల్పనావశమె, (మా)

కర్తవశంబునఁ గమ్ముఁబోలుఁడనక
కూర్మి [1] వృద్ధనకుండఁ గూల్ప నావశమె!
తపసినై పోయెదఁ; దగఁ జాలుమణిఁగ;
మిపుడుకోపింపనీ యిఁక బ్రహ్మ.' యనుచు
నైమిశారణ్య పుణ్యక్షోణిఁ జొచ్చి
యామునిశ్రేణితో నద్దేవుఁడచట
సత్రయాగము నిష్ఠ జరుపుచున్నంత,
ధాత్రిఁ జావులులేక దట్టమై ప్రజలు
తరముల తాత లాతరముల తాత
లరయ నవ్వలితాత లాండ్రును దారు
[2] గటిటంటుగాక ముక్కాలంబుఁ గుడిచి,
గురుకూటములువోలె గోళ్లుమీటుచును,
సుఖమున్నచో, వజ్రి సొంపుతోనరిగి
. . . .
దండప్రణామముల్ తగనాచరించి
పుండరీకాసనుఁ బొందుగాఁ బలికె:
'ఓబ్రహ్మ, సంసారమొల్లఁడు శమనుఁ;
డాబ్రహ్మమగు కార్య మటువెట్టిపోయెఁ;
గాలుఁడయ్యును గూడు కాలఁదన్నుదురె!
భూలోక మెడలేదు పుట్టినప్రజకు.'
అనినఁ బల్కు విధాత: 'యళ్లేలవగవఁ!
జనియెడుఁ దనకార్యసరణికై యముఁడు.
[3] తనువపేక్ష కరంబుతఱచైనప్రజల
మునుకొని యొకఁడెట్లు మోదు నవ్వేల్పు!
అమర వాయువు నీవు నశ్వినీసురులు
నమరేశ, [4] పిలువఁగ నరుగుఁ; డవ్వేల్పు

---

1. వృద్ధునకిట్లు. 2. గరిగంటి. 3. తనువు(పేక్షకరంబు. 4. పిలువక. (మా)

నేవురుఁ [1] గూడక యిప్పటిభార
మేవిధంబునఁబాయు దీవసుంధరకు.'
అనుటయు దేవేంద్రుఁ: 'డశ్లీల నాకు
మనుజుఁడనై పుట్టి మరణంబునొంద!
యముఁడాఫలమ్ముఁ దానందని.' మ్మనుచు
నమరాధిపతిపల్కి యట మరలుచును
దెరువున గంగానదీతీరభూమిఁ
బొరిపొరి శోకించుపూఁబోఁడిఁ గాంచి,
మనసిజుచేఁతల మగ్నుఁడై యువుదు
తనలోన సిట్లని తలపోయుఁదొడఁగె:
'అహహా! మనోహరంబయ్యెఁ జూపులకు;
మహి నెంతటికిలేఁదు మాయపుబ్రహ్మ!'
అనివితర్కించుచు హరి దానిఁగదిసి:
'వనజాక్షి, యక్కట! వగచుచు నిచట
నెవ్వనికొంటివై నెమరుచూచెదవు?
ఎవ్వతెవీవు? నీయభిలావమేమి?
చెప్పు.' మన్న లతాంగి: 'చెప్పెదఁగాని,
యిప్పుడునావెంట నింద్ర, యేతెమ్ము;
తెలియ నొల్లకయున్నఁ దిరిగిపొ.' మ్మనిన,
వెలఁదిరూపవిలాస విభ్రమంబులకు
నింద్రుఁడెంతయునోడి: 'యేఁగూడివత్తుఁ
జంద్రాస్య! పద.' మని చనఁజొచ్చెవెనుక.
తోయజానన యింద్రుఁదోకొని యిట్లు
పోయి కైలాసాగ్రమునఁ జంద్రధరుని
నీక్షింపవచ్చుచో, నింద్రుకన్నులకు
దక్షారి వరుణుఁడై తగఁదోఁచెఁ; దోప,

---

1. గూడుక. (మా)

నామాయ నెఱుఁగక యైశ్వర్యగర్వ-
ధూమాత్ముఁడై వజ్రి ధూర్జటిఁ బలికె:
'అగుర! యేఁబూర్వుండ ; నపరుండు తాను ;
వసగ నింద్రుఁడను నేను ; వరుణుండు తాను ;
ననుజూచి గద్దియ నాయుకమా దిగఁడు!
కొనియెద నొకవ్రేటు ఘోరవజ్రమున.'
అనినఁ, జింతింపక హరుఁడు వెండియును
వనితకిట్లనె: 'వీని వనజాక్షి, కంటె!
కన్నులు వెయిగల్గి కానఁడు నన్నుఁ ;
బన్నుగా నట వీనిఁబట్టితె.' మ్మనిన
నతివ నాలాయని యతనిఁబట్టుటయు,
మతి నాతఁడలరి మన్మథవికారమునఁ
బరవశుఁడై జాఱఁ, బంచబాణారి
దరహాసమున ధరాధరభేదిఁ బలికె:
'వాసవుఁడవు నీవు వరుణుండ నేను
ఈనున నాకొండ యెత్తుమా నీవు!
ఏనైన నెత్తెద నీక్షింపు.' మనిన
మానక యాకొండ మఘవుఁడెత్తినను,
ఉన్నారు వేలుపు లొకనల్వురింద్రు
లెన్నసహస్రాక్షు లిటవజ్రధరులు.
వారినింద్రుఁడుచూచి వడిఁదన్నుఁజూచి
యూరకే చింతింప, నుగ్రుండువలికె:
'ఎక్కడ గూడినా రేవురింద్రులును!
ఒక్కఁడు జముఁ, డింద్రుఁడొక్కఁడు, గాడ్పు,
నిరువురశ్వినులును, నెలమి నేగురును
గుఱుతుగా నాయాజ్ఞఁ గూడినారిచట ;
నీవెలఁదియు మీరలేవురుఁ బోయి
భూవలయంబునఁబుట్టి వేడుకను

హారికిసహాయులై యనిసిభారంబు
హరియింపఁ డీయింతి యోలుగానుండు.
నిదిసిష్ణుసంకల్ప మేమిటఁబోదు ;
మొదలధాత్రీదేవి మొఱవెట్టుకొనదె. '
అనిన, నీశ్వరునాజ్ఞ నరుదెంచి మర్త్య-
తనులైనయామహాత్మకులు పాండవులు.
నాఁటినాలాయని నాథ! నీపుత్రి ;
యేటికిఁజింతింప నిత్తుగా. " కనిన,
నాశ్చర్యకలితుఁడై యపుడైనవారి
నిశ్చయింప విభుండు నేరక పలికె :
" ఈవుచెప్పుదువఁట! యీవలశంక
గావించువారలు గలరె సర్వజ్ఞ!
వీరి నిజాత్మలు వీక్షించికాని,
యీరూపములు నమ్మ నింతినినమ్మ ;
దివ్యదర్శనమిచ్చి దృష్టింపఁజేసి
భవ్యాత్మ, నాశంకఁబాపవే! " యనినఁ,
దాపసోత్తముఁడంతఁ దనప్రభావమున
భూపాలునకునిచ్చె భువి దివ్యదృష్టి.
ఇచ్చిన వెలుపలికేతెంచి నృపతి
యచ్చోట నృపమూర్తులై యున్న వారి
నినకోటితేజుల హేమభూషణుల
ననిమిష నేత్రుల నమర వేషితులఁ
[1] గాసర మృగ దంతి కనకవిమాన-
వాసుల యమ వాయు వాస వాశ్వినుల
నాలాయనిని బుణ్యనారినిఁజూచి,
చాలనక్కజమంది జయవెట్టిమ్రొక్కి :

1. కాసార. (మా)

“ లోకపాలకులార, లోకజ్ఞులార,
నాకుఁగల్గితి రిట్టినవకృపాయుక్తి ;
నేనట్టిసుకృతినో ! యెట్టిధన్యుఁడనో !
పూని మీమూర్తులు పొడగంటి.” ననుచుఁ
గీర్తింపఁగాఁ, దొంటిక్రియ రాజదృష్టి
వర్తింపఁజేసి యవ్వసుధీశుతోడ :
‘ నింకఁబాండవులకు నింతి నేవురకు
శంకింప కీనేర్తె జననాథ !’ యనిన :
‘ నేనుగృతార్థుండ ; నేనుధన్యుఁడను ;
బూని దేవతలకుఁబుత్రినీఁగంటి
నెంతయుమీకృప ; నేనుమీవాఁడ ;
నింతచెప్పకయున్న నేమియు నెఱుఁగ.”

ద్రౌపదీకల్యాణము

అనిమ్రొక్కి వ్యాసమహాముని ననిచి,
జనపతి లగ్ననిశ్చయముచేయించి,
చక్రధరాదుల సకలబాంధవుల
సక్రమగతిఁ బిల్వఁ జారులఁబనిచి,
కలయ నక్కాంపిల్యఘనపట్టణంబు
లలితవైఖరితో నలంకరింపించి,
యంత ముహూర్తదినాగమంబైన
నెంతయుసంతోష మిగురొత్త నృపుఁడు
జలముల మంగళస్నానంబుచేసి,
తిలకించి నగరికి ద్విజులరావించి-
పుణ్యాహవాచనపూర్వంబుగాఁగఁ
బుణ్యాంగనలచేతఁ బువ్వుఁబోఁడికిని
నలుఁగుపెట్టించి, కొట్నంబు వాటించి,
యిలువేల్పులకుఁ బూజలిప్పించి వరుసఁ,

[1] బరువడి నంకురార్పణము గావించి,
దొరకొని మంగళతూర్యముల్ మ్రోయఁ
గన్నియఁగై సేయఁగా నియమించి,
యన్నియత్నంబులు ననువులుచేసె.
ఇట పాండవులు ధౌమ్యు నెలమిరప్పించి,
పటుతర భాగ్యసౌభాగ్యంబు మెఱయ,
వందిబృందములు కైవారముల్ సేయ,
దుందుభి పటహాది తూర్యముల్ మ్రోయ,
మణిగృహంబులలోన మానినీమణులు
ప్రణుతవైఖరి నెల్లపనులకుఁ దిరుగ,
సలలితమంగళస్నానముల్ చేసి
చెలువుమీఱంగఁ గైసేసి రేవురును.
స్నాతకవ్రతములు సకలంబుఁదీర్చి,
భూతలాధీశులు పొడసూపునట్టి
విప్రులఁబూజించి, వేద ఘోషముల
సుప్రశస్తంబైన శుభలక్ష్మితోడ
ధవళవస్త్రంబులు ధవళమాల్యములు
ధవళగంధంబులుఁదగు వేడ్కఁదాల్చి,
యనుపమంబగులగ్నమాసన్నమగుట
విని మహోత్సవమున విడిదికి వెడల,
స్యందనకోటులు సందడింపంగ
నిందిరావల్లభుఁ డెదురువచ్చినను,
భావింప దైవంబు ప్రత్యక్షమగుట
నేవేల్పులకుఁ దారె యెక్కుడై నృపులు
రథముల నిజమనోరథములనెక్కి
పృథివి యాకాశంబుఁ బెనఁచుకమూఁడఁ,

1. పనివడిశంకురార్పణము. (మూ)

[1] గడు నురుగుపట్టి గంగాప్రవాహంబు (?)
వెడలినగతిఁ గ్రంతవీధులనడవ,
గాంతలు ద్రౌపదీకల్యాణమనుచు
నంతంతఁ గర్ణసౌఖ్యముగఁ బాడఁగను,
గ్రందుగ వాతపత్త్రంబులసీడ
మందమందానంద మాధుర్యలీలఁ
జనుదేర, నెదురునేసలుచల్లి ద్రుపద-
తనయుఁడెదుర్కొని తగుగీతి వారి
విభుమందిరమునఁ బ్రవేశింపఁజేయఁ
ద్రిభువనంబులు వేడ్కఁదేలె నద్దినము.
అంతఁ, బాంచాలుండు హర్షించి వారి
వింతగా మధువర్క విధిఁ బూజచేసి,
కన్యకావరణంబు గావించి, పిదపఁ
గన్య ధారాపూర్వకము [2]నీయు, నృపులు
మంగళసూత్రముల్ మక్కువముడిచి,
తొంగలించిన వేడ్కఁ దూర్యముల్ మ్రోయ
ధౌమ్యుండు కదిసి మంత్రంబులు చెప్ప
రమ్యమై ఖరిఁ దలఁబ్రాలొప్పఁబోసి,
కరమున విమలరక్షాబంధనములఁ
దిరమొప్ప నేవురుఁ దెఱవకు ముడిచి,
హోమవేదికనెక్కి యుచితమార్గముల
ధీమంతు లగ్నిప్రతిష్ఠ గావించి,
కన్య నేవురుఁగరగ్రహణంబు చేసి,
ధన్యతఁబులకించి తగనుత్సహించి,
హోమంబులన్నియు నొప్పారఁదీర్చి,
హేమంబు ద్విజులకునిచ్చిరి తనివు.

1. నూరుపట్టి. అనియుండఁదగునేమో! 2. నీయు. (మూ)

ఆపాండుతనయుల కప్పుడు పాంచాలుఁ
డేపార నైదువేలిభములు [1] మోదుఁ-
దగినవిత్తంబులు దండితేరులును
బొగడనొప్పిన యశ్వములు నూఱువేలు,
దాసీసహస్రంబు, దంతిశతంబు,
గోసహస్రంబును గొనియాడ లక్ష,
రత్న [2] పేటీసహస్రంబులు నాల్గు
యత్నపూర్వకముగా నరణమిప్పించి,
పరఁగ దివ్యాంబరాభరణమాల్యములఁ
గరమొప్ప బంధువర్గముఁ బూజచేసి,
కనకపాత్రములలోఁ గమ్మనిరుచుల
జనములు [3] మెచ్చ భోజనము పెట్టించి
కట్టనిచ్చిన, నంతఁ గమలనాభుండు
దట్టంపుఁబ్రియముతో ధర్మరాజునకుఁ
గలిమియేర్పడ రత్న కాంచన తురగ
[4] కలితరథంబులు ఘనతతోనిచ్చె.
అత్తఱి విదురుచే నాపాండుసుతుల
వృత్తాంతమంతయు విభుఁడు దా నెఱిఁగి,
వెస నాత్మలోభీతి వెలుపలిప్రీతి
పొసఁగ [5] నౌర్వానలంబున నబ్ధివోలి,
పెద్దకొల్వుననంత భీష్ముండు గురుఁడు
నొద్దికఁ గృపుఁడు దుర్యోధనాదులును
హీరభూషణులు బాహ్లీక సోమదత్త
భూరిశ్రవ స్సూతపుత్ర సౌబలులు
నున్నచో, విదురు లోకోత్తరుఁ బలికె:
"ఎన్న మాకపకీర్తి యాశుండుమాన్పె;

1. ప్రోవ. 2. పేర. 3. పెట్ట. 4. కనక. 5. పూర్వాంతంబుల. (మూ)

మఱియుఁ గల్గిరి చాలు మహిఁ బాండుసుతులు;
ఊఱక వ్రాయుచునుండె నుర్విదుర్వార్త;
బోరన రప్పించి భూమిపాలిచ్చి,
వారికి హితుఁడనై వర్తించువాఁడ."
అనవిని తండ్రికిట్లనియె రారాజు

దుర్యోధనుఁడు తండ్రితో దుర్మంత్రణము సేయుట

"మనము వారలకింక మంచివారలము!
ఇంక సామోపాయ మేటికి వినుము;
కొంకక భేదంబు గొనియాడవలయు;
'నేగురకొకయింతి యిది హేయ' మనుచు
బాగొప్పఁ బాంచాలుపట్టు వదల్చి,
ద్రుపదుని వారిసందున ముడివన్ని,
నిపుణత వారి నన్నలవువాపుదము;
కాదేని, నేర్చినకాంతలఁ బంచి
'తూదేవి నిన్నొల్ల దతనికివలచు
నిను దప్పనాడె నీనృపతిఁగీర్తించె.'
నని పాండవులలోన నలుకవుట్టించి,
పోరాడి తమలోనఁ బొలియఁజేయుదము;
నారులెంతకులేరు నతులబోధింప!"
అనినఁ, గర్ణుఁడువల్కు: "నదిసీతిగాదు;
కినియరు వారెంతకీలువన్నినను;
అనుపమ సేనాసహాయుల మగుచు
మనమెత్తిపోద మీమార్తుఱమీఁద.
బలములపసలేని పాంచాలుఁడెంత!
తలఁప రాజ్యములేని ధర్మరాజెంత!
వినిపించె వారియొద్దను 'వీపుఁడోమ
మనుజుండులేఁ' డని మనవేగువాఁడు.

ఇల భీమపార్థుల [1] కేఁబిఱుఁదీయుఁ ;
గలశజాతుఁడు గెల్వఁగలఁడు పాంచాలు."
ననిన భీష్ముఁడువల్కు : "నందు మీరేఁ?
మును ద్రుపదునిచేత మోసపోయితిరి ;
ఎన్నఁ బార్థునిచేత నింతికై పోయి
మొన్నగదా! మీరు మోదులుపడుట ;
వారికి సైన్యంబు లేదని తలంచెదరు ;
పరచక్రముండంగ వలయునే సేన!
ఈ వేళ వారలకెగ్గుచేసినను,
భావింప మీకంటెఁ బగవారు లేరు.
కానఁడు కర్ణుండు కార్యంబుకొలఁది ;
తానఁట! వారితోఁ దలపడఁగలఁడె!
పరబుద్ధివినువారి బ్రదుకేమిబ్రదుకు!
పరనీతిఁ బాలిండు వారిరప్పించి."
అనవిని కోపించి యంగరాజనియెఁ :
"దనరంగ దురమున్నఁ దలయేర్చుమీకు ;
ముదిసి ముప్పునఁ బ్రాణములు వీడఁజాల ;
రిదికార్యమని కాన ; రేలపాలీయు!
కురుకుమారులకీక ఘోరాస్త్రసమితి
వారినందనునకు ద్రోణాచార్యుఁడేఁడె!
పుట్టినకురురాజుఁ బొలియింపుఁడనుచు
నెట్టనఁ జెప్పరే! నృపునితో మీరు.
అచ్చిపెట్టినజీతమా! బూదిలోని
గచ్చకాయలు [2] మీరకారణహితులె!
ఆమేటివారల నటుఁదెచ్చుకొనుట
పాముల నింటిలోపల నిడుకొనుట."

---

1. కబిరదుదివియ. 2. మీరు. (మూ)

అనుడుఁ, గోపాటోపమడర రాధేయుఁ
[1] గొనకంటనీక్షించి కుంభజుఁడనియె:
“ కలిగితివాఁకఁడవు! కౌరవకులము
నిలువ! నెవ్వరమును నీసమానులమె!
పాండునందనులతోఁ బగగొని నిలిచి-
యుండఁ జూచెదు కర్ణ, యొనరదుగాని.
నినునమ్మి ధారాజు నృపతినివిడిచె;
ననిసేయనోపిన నరుగుడు గాక.”
అనునంత, ధృతరాష్ట్రుఁ డయ్యిరువురకు
ఘనతరంబగుకార్యకలహంబు మాన్పి:

విదురుఁడు పాండవులఁ దోడ్తేర నేఁగుట

“ యీకర్ణకౌరవులేమెఱుంగుదురు!
నాకొడుకులరాక [2] నాకార్య.” మనుచు
వివిధవస్త్రంబులు వివిధరత్నములు
వివిధభూషణములు వేడ్కఁ [3] గృష్ణకును,
ఛత్రచామరములుఁ జారుహారములు
ధాత్రినొప్పారు విత్తము ధర్మజునకు,
దాసీసహస్రంబు దంతిశతంబు
వాసిగా ద్రుపదభూవరునకు నిచ్చి
విపులరథంబిచ్చి విదురునిఁబనుప,
నృపునకుమ్రొక్కి యన్నిటికోవిదుఁడు
ఘనవస్తువులతోడఁ గాంపిల్యపురికిఁ
జనుదెంచి, ద్రుపదునిసభఁజొచ్చి, యందు
శౌరిభక్తవత్సలునకుమ్రొక్కి,
కూరిమిదైవాఱఁ గుంతికిమ్రొక్కి,

1, గొనికొండ. 2, నాకుంగాదెపుడు. 3. గృష్ణనకు. (మూ)

సుతరీతిఁ బాండుసూనులఁ గౌఁగిలించి,
ధృతరాష్ట్రుఁడిచ్చిపుత్తెంచు వస్తువుల
వారికివారికి వరుసతో నొసగి,
బోరన ద్రుపదుచేఁ బూజలువడసి
పంకజనాభునిఁబరికించి పలికె :
"ఇంకఁ బాండవులకు నేవిచారంబు !
పాంచాలుఁడిటఁగల్గెఁ బరమబాంధవుఁడు ;
వంచింప నిఁకరాదు వారి వైరులకుఁ ;
దలఁపులో నదిగాక తరలవునీవు ;
కలుగునేవారికిఁ గమలాక్ష, వెఱపు !
కలిగిరి వెండియుఁ గౌంతేయులనఁగఁ
గలఁగిరి తమలోనఁ గౌరవాధిపులు.
పాండునిపాలిత్తుఁ బార్థులకనుచు
నిండినకొలువులో నృపుఁడాడె మొన్న ;
గురు భీష్మ కృపులెఱుంగుదు ; రిప్పుడతఁడు
పురికిరమ్మని పిల్వఁబుత్తెంచె వీరి.
[1] కీడెంతయొఱుగక కెలనిమెచ్చులకు
వేడుక నటియించు వీరిపై నతఁడు ;
అవనిలో ధర్మజుఁ డర్ధమేలినను,
నవఖండపతివోలె నయమొప్పఁగలఁడు."
అనినఁ బాంచాలుండు హరియు నిట్లనిరి :
"వినుము, నీకంటె వివేకులుగలరె !
[2] మొన్న మీఁదెఱుగక యీపుపాండవుల
మిన్నక యిల్లిల మేకొనిపిల్వ !

---

1. ఈమాట ధృతరాష్ట్రునిపట్ల నిజమేయైనను, ఈసందర్భమున రాయబారిగావచ్చిన విదురుఁడు పల్కఁదగినదికాదు. 2. ఈవాక్యముసందర్భోచితముగాలేదు.

కొనిపొమ్ము పార్థులఁ గుతలమేలింపు;
ఘనపుణ్య, నీవు గల్గఁగ విచారంబె!
కరుణించి మునునీవు గఱపినత్రోవ
నరుదేరఁబట్టికదా! వీరు బ్రదుకు
టం." ననంత, ధర్మరాజతనికిట్లనియె:
"మనుజేంద్రుఁ డెప్పుడు మీమాటకు వెఱచుఁ;
గార్యార్థమగు ప్రేమఁ గలిసియుండంగ
దుర్యోధనుఁడు మాటదోరఁ గొనఁ; డంత
ధార్తరాష్ట్రుల కేమి తప్పు చేసితిమి!
వార్తయునొల్లరు వసుధ మేమున్న;
నతనికిఁ బ్రతికారమాత్మలో నొల్ల;
మతనిచేతలకు భయంబునొందెదము.
వారియును దోడురా నరుదెంచి, యచటఁ
గురురాజు వెట్టినకూడు గుడిచెదము."

పాండవుల హాస్తిపుర ప్రవేశము

అని పయనమునకు నాయిత్తమైనఁ,
దనయు ధృష్టద్యుమ్ను ధర్మరాజునకు
బలమును దోడిచ్చి పాంచాలుఁడనుప,
వెలయంగ నారాజువీడ్కొని కదలి
ద్రౌపదివెంటరా ధౌమ్యుఁడే తేర
నాపాండుపుత్త్రులు వారియును దారుఁ
గుంతీసమేతులై కురురాజుపురికి
నెంతయు లక్ష్మితో నేతెంచుచుండ,
నిట వారికెదురుగా నిభపురాధిపుఁడు
పటుగతి నందనవ్రతతిఁ బుత్తెంచి,
నృపతులు సేవింప నెమ్మిఁగొల్వునకు
నపరిమితోత్సాహుఁడై వచ్చి, యంతఁ

పౌరులు సేవింప భటులు మైవంప
వారువచ్చిన లేచి, వరుసయేర్పడఁగ
నాలింగనంబుల నభినందనములఁ
జాలదీవనలఁ బూజావిశేషముల
హరిపూర్వముగ వారినందఱఁ బ్రీతిఁ
బొరయించి, మణిపీఠముల నుండఁబనిచి,
మఱఁదలిఁ గోడలి మఱి లోనికనిచి,
నెఱి వారినూరార్చి నిజపీఠ మెక్కి
పేరు పేరునఁబిల్చి ప్రేమఁ బాండవుల
నా రాజరత్న మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె:
"అరయరు నన్ను జాత్యంధు; నిట్లేల
నరనాథులార, మిన్నక తిరుగంగ!
ఇందునందును నేల! యేనున్న కాల
మందఱు మనవలదా! సొక్కకుదుట.
ఏమిట మీకు నే హితుఁడఁగానైతి!
నేమి తలంచుక యేఁగితి రట్లు!"
అని పాండవులఁబల్కి, యందఱకన్ని
కనకగేహములిచ్చి కడఁకతోననిచె.
అప్పుడా పురమున నైదువర్షంబు
లప్పాండుసుతులు నెయ్యముఁ దియ్య మొసగఁ
గౌరవసుతులతోఁ గలిసి క్షీరంబు
నీరంబుఁ గలిసిన నేర్పున మెలఁగి,
హరియును దారును నధికంపుఁ గూర్మిఁ
జరియింపుచుండిరి సంతసంబునను.
అనియిట్లు జనమేజయావనీంద్రునకు
ముని చెప్పెనని చెప్ప మోదించి మునులు:
'అనఘాత్మ! తరువాతనైన వృత్తాంత
మనువొందఁజెప్పవే!' యనియడుగుటయు,

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయుస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మయనామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితమై యాశ్వాస మొప్పె నేడవది.

అష్టమాశ్వాసము

శ్రీకరగుణజాల, సితకీర్తిలోల,
నాకేంద్రవైభవ, నరసయచౌడ,
ప్రకటిత నిఖిలసౌభాగ్య వర్తనల
[1] సకలంకుఁడగు సమాత్యా! చిత్తగింపు;
అక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథాసూత్ర మిట్లనిచెప్పఁదొడఁగె.
అంతట నొక్కనాఁడాంబికేయుండు
కాంతితోఁ గొలువుండి ఘనులును దాను,
ధర్మతనూజునిఁ దాల్మి రావించి,
యర్మిలిమన్నించి యతనికిట్లనియె:

ధర్మజుని యౌవరాజ్యాభిషేకము

"పాండుభూపాలునిపాలు నీపాలు;
పాండునందన, నీవుపట్టంబుఁబూను;
సాధింప నరుదైనశత్రుల నొత్తి
యీధర విరివిగా నేలింపుమమ్ము.
ఎల్లి లగ్నంబని యెఱిఁగించె ద్విజుఁడు;
వల్లభాయుతుఁడవై వ్రతముధరింపు.
అభిషేకసలిలంబు లాదిగావచ్చె;
నభినవంబుగ యత్నమఖిలంబు నయ్యె;
హరిపూర్వకంబుగా నరదంబులెక్కి
యరుదెండు ప్రొద్దున నాస్థానమునకు.

---

1. సకలంకమగు. (మా)

ఖాండవప్రస్థంబుగల ; దది మీకు
నుండ యోగ్యంబైన యొప్పాలపురము ;
ఉండుఁడు దవ్వులే దొకవాడ పెట్టు ;
రెండుదేశములు వర్ధిల్లు నిక్కైన."
అనిచెప్పి ధర్మజుననిచి భూవిభుఁడు
గొనకొని కృప భీష్మ గురులునుతింప,
నరుణోదయంబైన యమ్మఱునాఁడు
హరిపూర్వముగ వారి నర్థిరప్పించి,
యభిషేకశాలలో నర్హపీఠమునఁ
బ్రభువైన ధర్మజుఁ బాంచాలినునిచి,
మంత్రోదకంబుల మజ్జనంబార్చి,
మంత్రి [1]సమేతుఁడై మకుటంబువెట్టి,
పాండునిపాలికిఁ బట్టంబుగట్టి
ఖాండవప్రస్థంబు కడకు వీడ్కొల్పఁ,
బాండవుల్ ధౌమ్యునిఁ బాంచాలిఁ గుంతిఁ
బుండరీకాక్షునిఁ బొసఁగఁదోడ్కొనుచుఁ,
ద్రుపదుని సైన్యంబుతో వీడుకొల్పి,
నృపతిపంచినసేన నియతిఁదోడ్కొనుచుఁ,
గురుపతి కృప భీష్మ గురు విదురులకు
నిరవొంద నందుఁబోయెదమని చెప్పి,
కరిపురిఁ బాండునికాలంబు విప్ర-
వరులకిచ్చిన [2]చేలు వడినప్పగించి
యరిగినచోఁ, గృష్ణుఁ డప్పాడవ్వురికిఁ
గరిపురిఁగల సొంపుగలుగమి చూచి,
కరమువేగము విశ్వకర్మరావించి,
సరసత నయ్యూరిచందంబుదెలిపి,

1. సమేతులై. 2. చేలు. (మా)

ఇంద్రప్రస్థనిర్మాణము

"స్థలము మంచిదిగాదు ధర్మరాజునకుఁ ;
గులరాజధానికిఁ గొంచెమీపురము.
సురపురంబునకంటె సొంపైనపురము
విరచింపుమా నీదువిద్యాబలమునఁ ;
జెలువున బ్రహ్మసృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి
వలెనన్నఁ [1] ద్రుటిఁజేయువాఁడవునీవు.
ఈయూరితూర్పున నిదె రమ్యసీమ
యాయామ [2] పరిణాహ యుక్తి స్థలము."
అనిన, నింద్రప్రస్థమనియెడుపురము
కనకరత్నమయంబుగా విశ్వకర్మ
నిర్మించిపోయిన, నృపుఁడందువిడిసి,
ధర్మసహాయుఁడై ధరణియేలుచును,
బంచబాణానంద పారవశ్యమునఁ
బాంచాలిఁ గవయునా భావంబుఁదెలిసి,
నారదాగమనంబు నారాయణుండు
ధారుణీశులకెల్లఁ దగనెఱింగించి :
'యతఁడేమి మీకుమర్యాద గావించె
హితమతి నడుఁ.' డని యేర్పడఁబలికి,
యాయతగతి వారలనుప ద్వారకకుఁ
బోయెఁ ; [3] బోవఁ, బురాణమునిపుంగవుండు
విరహులనేఁచిన [4] వృజినంబుపాయ
సురుశాంతి మునియయ్యెనో చంద్రుఁడనఁగఁ,
దెల్లని చల్లని దేహంబుతోడ
నల్లనవచ్చి, యేకాంతవాసమున

---

1. బ్రతికించు. 2. పరిణామ. 3. బోరెం బురాణపురుషం డన్నట్లు.
4. విజయంబు. (మా)

నృపకుమారులఁ గాంచి నెమ్మితో వారి
యుపచారములఁ గాంచి యొప్పనిట్లనియె :

నారదుఁడు పాండవులకు హితోపదేశము సేయుట

"తమ్ములందఱు ధాత్రిఁ దఱచైన నేమి!
మిమ్ముఁబోలఁగ రాదు మిత్రభావమున.
మూఁడుమూర్తులు నొక్కమూర్తి యున్నట్లు
పోఁడిమి నేవురుఁ బొసఁగ నొక్కళ్ల.
నీటినడుమడఁచిన నెఱిరెండుగాని
[1] నూటి మీకూటమి చూడనచ్చెరువు ;
అగుఁగాక యేమి, నెయ్యముచిక్కువాప
మగువల నిర్మించె మాయపుబ్రహ్మ.
మగువలెందఱు లేరు! మహిఁ గృష్ణవోలు
మగువగల్గదుగాక మానాఢ్యులార!
సుందోపసుందులు సుదతికిఁగాదె!
మ్రందిరి తమలోన మర్యాదలేక ;
కావున, వత్సరక్రమమునఁగాని
యేవురుఁ బాంచాలినిటఁ గూడరాదు.
ఒక్కఁడు రతి [2] సేయుచున్నఁ బాంచాలి
నొక్కఁడయ్యేఁటిలో నొగిఁజూచెనేని,
యతఁడు వత్సరమాత్ర మఖిలతీర్థముల
వ్రతధారుఁడై గ్రుంకి వచ్చువాఁ." డనుచు
నందఱ నొడఁబడనాడి యాబ్రహ్మ-
నందనుఁడేఁగిన, నాఁటినుండియును
మరియాదదప్పక మగువఁ బాండవులు
మరుకేళిఁ గవయుచో, మఱియొక్కనాఁడు

1. చూటమి. 2. సేయనున్న. (మా)

అచ్చోట బ్రాహ్మణుండడవిలోపలను
మ్రుచ్చులఁగోపించి మొఱవెట్టుకొనుచు
నతివేగమునవచ్చి యాస్థానవేది
శతమఖసుతుఁగాంచి చాలదైన్యమున :
" మేదినీపతులార, మీరలూరేల
వేదంబులనుగాని వినము మ్రుచ్చులను ;
రవిగాని పరతాపరతులెందులేరు ;
దివిఁగాని పుట్టదు ద్విజపగోగ్రహణ ;
మిట్టిచో, మ్రుచ్చులు హెచ్చి నాపశులఁ
బట్టినఁ, బరితాపభయుఁడనై యేను
గూయిడవచ్చితిఁ ; గూడఁగాఁబోఱి
నాయాలఁద్రిప్పవే ! నలినరణ్యమున.
ద్విజుఁడ దరిద్రుండ విపులకుటుంబి
నజునైన విత్తంబు లడుగనివాఁడ."
అనిన 'నీగోవులనర్థితోఁదెత్తు'
ననుచు, బ్రాహ్మణుఁజాలనాద [1] రింపంగఁ
బవనజునకుఁజెప్పి పార్థుండులేచి
....
యాయుధశాలకై యస్త్రముల్ దేరఁ
బోయి, యచ్చో ధర్మపుత్త్రుఁబాంచాలి
నొక్కట రతిసేయుచున్న నీక్షించి,
గ్రక్కున నస్త్రముల్ గైకొనివెడలి,
కవచ శిరస్త్రాణ ఘనతనుత్రాణ
సవిశేషమూర్తియై స్యందనంబెక్కి,
చదువులుగొనిపోవు చండరాక్షసుని
వెదకు మీనాకారవిష్ణుఁడువోలె

---

1. రణమున. (మా)

వెదకి గోచోరుల విపినమధ్యమునఁ
జెదరిపోనీక నిర్జించి, యాపశుల
మరలించి తెచ్చి బ్రాహ్మణునకునొసగి,
వరరత్నకాంచనావలిఁ బూజచేసి,
యతనివీడ్కొల్పి యభ్యంతరంబునకు
నతివేగమునఁబోయి యమసూతిఁగాంచి,
తక్కక సాష్టాంగదండపాతముగ
మ్రొక్కి హస్తంబులు మోడ్చి యిట్లనియె :
" అనఘాత్మ, విప్రకార్యార్థినై యేను
జనుదెంచుచో, నస్త్రశాలలోపలను
సతియు మీరును నొక్కశయ్యపై నుండ
మతిలేక గనుఁగొంటి మర్యాదదప్పి ;
కావున, నొకయేఁడు ఘనతీర్థయాత్ర
గావింపకుండినఁ గార్యంబుగాదు.
మనలోన మర్యాదమానిన, మనల
మనుజులు మనముల మతిపాటిగొనరు.
మెలఁతద్రౌపదిఁగంటి మీరున్నశయ్యఁ ;
గలదె ! యీదుష్కీర్తి [1] కంటె వేఱొకటి."
అనవుడు, ధర్మరాజర్జునుఁబలికెఁ :
" బనివడి నిన్ను నేఁబాయనోపుదునె !
నర, నీకు [2] వంత యెన్నఁడులేనివింత !
మరియాదయే యింత ! మానుమీచింత !
అవనీసురార్థమై యయినయీపనికి
వివరింపనున్నదే ! వీరాగ్రగణ్య !
అధికధర్మార్థమై యల్పదోషంబు
బుధుఁడాచరించిన భువి నిందపడఁడు."

1. గలజ. 2. వెంత. (మూ)

అనినఁగవ్వడిపల్కు: "నదియట్ల తగును;
మునియాజ్ఞ మీఱుట మోసంబుగాదె!
మనల దుర్ణయులుగా మనుజులెన్నుదురు;
జననాథ, పోవుటచందంబునాకు;
ఒకయేఁటివనియెంత! యుల్లమల్లైన
వికసించునా." కని వీడ్కొనికదలి,

అర్జున తీర్థయాత్ర

తిలలు ధాన్యంబులు ధేనువత్సములుఁ
గలశంబు లాజ్యంబుఁ గనకంబుఁ గంచుఁ
[1] బులకండమును రత్నములు లవణంబు
వెలిపచ్చడంబులు వెండి యాదిగను
ననుపమ దానపదార్థముల్ గొనుచు
ఘనధర్మవతిదాటి కాళిందిదాటి,
రథదాన హయదాన రవిమూర్తిదాన
పృథులగోదానముల్ పెక్కాచరించి,
యాదెసఁగదలి ప్రయాగతీర్థమున
నైదురాత్రులు నిరాహారుఁడై నిలిచి,
పరిపూతహృదయుఁడై పారణవేళ
ధరఁ గోటికన్యాప్రదానముల్ చేసి,
యక్షయ [2] వటమున్న యావర్వతంబు
నీక్షించి, కాశికినేతెంచి, యందు
దీనులై నవసినతీర్థవాసులకు
వానగాఁ గనకంబు వర్షించి, మఱియు
శివుని సహస్రాభిషేకపూర్వముగ
భువనైకపూజ్యునిఁ బొసఁగఁ బూజించి,

---

1. ఘుల్లఖండంబు. 2. వటమును. (మూ)

గంగ మునింగి గంగాద్వారమునకు
సంగతి నేఁగి మజ్జనమాడు వేళఁ,
గౌరవ్యుఁడనుపాము గన్నట్టికన్య
శ్రీరమ్య [1] యగు నులూచీనామధేయ
[2] గొంతులతో నందుఁగొలనాడఁబోయి,
యంత నాతనిమూర్తి కాత్మలోఁజొక్కి :
"యేవాఁడొకో! వీని నేఁజూచి యెఱుఁగ ;
భావజన్మునికంటెఁ బసమేనివాఁడు!
కట్టిక ముట్టిక ఘననీలరత్న
మిట్టిరూపముదాల్చె ; నింతియకాక,
మణిగాక మేనొందు మలయునోయిట్లు!
. . . .
విస్తీర్ణతరమైన వీని [3] వక్షమునఁ
గస్తూరిగంధికిఁ గాపుండవలదె!
కొనగోర నితఁడింత గుఱిసేయుఁడేని,
చనుఁగవఫలమెంత జవ్వరాండ్రకును!
'ఏను లీలావతి నీక్షోణి' ననుచు
వీనిముందట నిల్వ వెలఁదిమొక్కడిది!
ఈక్షణంబున వీనియీక్షణంబులకు
లక్షనిమ్నములైన లంచమీవచ్చు ;
గలుగునొకో వీనికౌఁగిలి నాకుఁ!
గలుగకుండినఁ జేటు కామునిచేత.
హీనవృత్తికిఁ జొచ్చి యీస్నానవేళ
నేను బ్రార్థించిన నితఁడేలవినును!
కొనిపోయి పాతాళకుహరంబులోన
నునిచి ప్రార్థించెద నొయ్యన." ననుచుఁ

1. ముగ. 2. ఈపదము స్త్రీపర్యాయముగా వాడియుండును. చూ. ఆ. ప. చ. అ. 207. పు. 3. వక్షంబు. (మూ)

గరపల్లవమున నక్కామినిఁ దిగిచి
యురగలోకమునకు నువిద తెచ్చినను,
ధీరుఁడై కనువిచ్చి దేవేంద్రసుతుఁడు
భూరిసర్పములున్న పుణ్యగేహములుఁ,
బొసఁగ నింద్రునివింటిపూదెలో యనఁగఁ
బసనారఁబర్విన ఫణరత్నరుచులు,
వేవేగ శేషుని వేదశాస్త్రములు
భావించి వినుచున్న బాలసర్పములుఁ,
జెదరినముత్యాలచిప్పలువోలె
నదనుతోఁ బగిలినయండఖండములు,
మందిరాగ్రము లెక్కి మారుతంబులకు
విందులై [1] తినుచున్న వృద్ధనాగములు,
వనితలు గానంబు వలనొప్పఁజేయఁ
గొనియాడి చొక్కిన కొదమసర్పములు,
నమృతంబునాకిన యలవాటనంగఁ
గొమరునాల్కలుఁగ్రోలు క్రూరసర్పములుఁ,
[2] దుట్టె పింజర నీరుదొత్త మన్దిండి
కట్టిడ త్రాచు రక్తపుమండలంబు
నెనసినజెఱ్ఱిపో తిరుదలశిఖిని
పెనుఁబాము పసిరిక పెరజు నాదిగను
నొక్కొక్కవీధికి నుప [3] విష్టులగుచుఁ
బెక్కుతెఱంగుల బెరయుసర్పములఁ
జిత్రవైఖరిని వీక్షించుచు వచ్చి,
సుత్రామసూనుండు సుదతియిల్ సొచ్చి,
వనివడిమూఁగినవన్నగాంగనల
ననుచుతీవ్రతఁజూచి యాకన్నెకనియె :

1. వినుచున్న. 2. దుట్టపింజరనితతొత్త. 3. దిష్టు. (మూ)

"నన్నేల తెచ్చితి నాతి! నీవెవ్వ?
రిన్నలినాక్షుల నేలయుంపెదవు?
తెలిసె నించుకమాకుఁ; దీర్ఘవాసులకు
వలరాజుకేళి తా వర్జింపవలయు
ము; న్నటుగాక, పాములతోడిపొత్తు;
మిన్నకపోవెద మేదినీస్థలికి."
అనుటయు లజ్జించి యనువెల్లమఱచి,
[1] తనలోనె తానగి, తడవాపఁజూచి:
"నాగకన్యక నేను; నా పేరులూచి;
భాగొప్పఁ గౌరవ్యఫణికిఁగూఁతురను;
పెండ్లిప్రాయముదాఁకఁ బెనిచి నన్నతఁడు
పెండ్లిసేయఁడు తగుప్రియుఁడు లేఁడనుచు;
గరుడోరగామర గంధర్వులందుఁ
బరికింప మిట్టిసౌభాగ్యంబువాని.
ఏను నీమూర్తికి నిచ్చలోఁజొక్కి
భూనాథ, తెచ్చితిఁ బుష్పాస్త్రనోమ.
ఇంద్రుఁ డింద్రునిపుత్త్రుఁ డింద్రునిపౌత్త్రుఁ
డింద్రాభ, దివి భువి నిచటను వలదె!
ఇంద్రుఁడుగలఁడు; నీవింద్రపుత్త్రుఁడవు;
ఇంద్రపౌత్త్రునినింకనిచ్చోటనిలుపు.
ప్రాణేశ, నాకంటెఁ బాత్రంబులేదు;
ప్రాణదానము సేయు బహుపుణ్యమిచ్చు.
అనయంబు గాంధర్వ [2] మనెడివివాహ
మున నన్నుఁగూడవే! పోదు నీవ్రతము."
అని దైన్యదశనాడ, నతఁడాదరించి
వనితయావనపుష్పవాసనఁగొనిన,

---

1. తనలోనతా డాంగితడబాపజూచి. 2. హైన. (మూ)

సుదతికిఁ బతికి సచ్చో నిరావంతుఁ
డుదయించె సుతుఁడు సద్యోగర్భమునను.
వాసవిమాఱుగా వాని శేషాదు
లాసతో నీక్షించి రండఱు వచ్చి.
అంత, నలూచిచే నంపించుకొనుచుఁ
గాంతేయుఁడును దొంటికంనువ నిలిచె.
తనకథ బ్రాహ్మణోత్తములకుఁ జెప్పి,
ఘనరతి నిఖిలగంగల నాడుకొనుచు
వచ్చి యంతనగస్త్యవటము నీక్షించి,
యచ్చట భృగు[1] తుంగనునుతీర్థమాడి,
కోటికన్యాదాన గోకోటిదాన
హాటకదానంబు లచ్చోటఁ జేసి,
నృపచంద్రుఁడుత్పలినియుఁ గౌశికియును
అపరనందయు నందయునుసరోవరము
సేవించి, జాహ్నవీసింధుసంగమున
వావిరి మాసోపవాసంబు సలిపి,
రత్నగర్భంబు హిరణ్యగర్భంబు
యత్నంబుతోఁ జూచి యచ్చోటుకదలి,
పురుషోత్తమమునకుఁ బోయి, యచ్చోటఁ
బురుషోత్తముని లోకపూజ్యుఁ బూజించి,
వేలాతటంబున వెసఁ బోవఁ బోవఁ
గాళింగభూములు గానవచ్చినను,
అతిదూరమయ్యెడునని విప్రసమితి
మతికల్మి నూరికిమరల వీడ్కొలిపి,
కొందఱువిప్రులు గూడియే తేర
నందందచని మహేంద్రాచలమెక్కి,

1. శృంగమును. (మూ)

వింధ్యాద్రి దక్షిణవిషయంబు సూచి,
సంధ్య [1] సేవించి యాశైలంబునెక్కి,
విలసితబహురామ విద్రుమారాము
నలకాభిరామ దాక్షారామముఁజూచి,
పెల్లంబుఁ బుఱుగంబు భీమనాథునకు
విల్లెత్తుపాడవు నైవేద్యంబుచేసి,
భోగంబులాడెడు పువ్వుఁబోండ్లకును
జాగంబులిచ్చి యచ్చటనుండి కదలి,
తాలాంకబలుఁడు గోదావరినాడి
లీలమార్కండేయులింగంబునకును
జేవపాయసముఁ [2] జెంవచేయించి, (?)
సేవించి యటఁబోయి శ్రీశైలమెక్కి,
మంత్రస్వరూపుని మల్లికార్జునుఁ
మంత్రపుష్పమువెట్టి మణులఁబూజించి,
యందులతీర్థంబులన్నియు నాడి,
కెందామరలనొప్పు కృష్ణకునడచి,
విజవాడశివుని సంప్రీతితోఁగాంచి,
ద్విజులకుఁ గనకంబు తృప్తితోనొసగి,
హరునిఁబూజలుచేసి, యంతనాకోలని
తిరునాళ్లుచూచి, యాదేవదేవునకుఁ
బసిఁడిపళ్లెరములుఁ బట్టువస్త్రములుఁ
బశులు ధాన్యములు సంపాదించియిచ్చి,
భక్తవత్సలు నహోబలనారసింహు
భక్తిపెంపునఁజూచి, భవనాశిఁదోఁగి,
యన్నదానమువెట్టి యటఁగాళహస్తిఁ
గన్నారఁజూచి, వేంకటగిరియెక్కి,

---

1. శోషించి. 2. చెఱవు (మూ).

కమ్మనియవ్వాటఁ గలసంపుటకముల
రమణఁ బూజోపహారమ్ము సేయించి,
కవ్వడి యటఁబోయి కాంచీపురమున
నవ్విష్ణు సేవించి, యాభవపురహేశు
నేకామ్రనాథు గాఁడీశుఁ గామాక్షిఁ
గైకొని మదిఁబూని కడలియాత్రణము
యారుణాచలమునకు నర్థితోఁబోయి,
యరుణేశుఁబూజించి, యభ్రసభకేఁ
జని శివగంగలో స్నానంబుచేసి,
పనుగొన్న వేదపంక్తి భక్తవత్సలుని
నాచిదంబరనాథు నర్చించి ప్రీతి,
వేచని కమలాలయేశు విశ్వేశు (?)
భావించి సేవించి ప్రార్థించి కదలి,
సేవితనిర్వాణు శ్రీపతిబాణు
జంబునాథునిపాదజలజముల్ గొలిచి,
యంబుజలోచనుండంతఁ గావేరి
దక్షిణగంగగదాయని యందు
దక్షిణామూర్తుల దానంబుచేసి,
సేతురామేశ్వరు శివుఁగానఁబోయి
బ్రీతి నచ్చటఁ దులాభారంబు తూఁగి,
యంతలో వ్రతముసమాప్తిఁబొందుటయు
నెంతయు యమసూతికెఱుఁగంగఁ బుచ్చి,
యతఁడంతఁ జిత్రవాహనుఁడనుశబర-
పతియూర ధీరుఁడై పైత్రోవ నడవ,
నతసిని జెంచు తానతివైభవమున
హితమతిఁ గొంపోయి యింటఁబూజించి,
యతనికి మదిలోనియాసక్తిఁదెలిపి
యతివఁ జిత్రాంగదయనుపుత్త్రిఁజూపి:

అర్జునుఁడు చిత్రాంగదను వివాహమగుట

"[1] వసుధేశ, తొల్లి యీవంశసూత్రంబు
వసతోడఁ దెల్పెదఁ బగిపాటి ; నొకఁడు
హరునకుఁ దపమున్న, నా తండ్రు మెచ్చి
యరుదెంచి మాతాతనప్పుడు పలికె :
'కులమునిల్పెదను ; నీకొరెడుకొడుకు
నిలువఁడు గదుర మున్నిటిగోమమునను (?)
అట్టయ్యు, వరము నన్నడిగితిగాన,
బుట్టుదు రొక్కొక్క పుత్త్రుఁడై యుండు ;
శాఖోపశాఖలై జగుగుదుసు వ్వా !
యాఖేదమునుమాని యరుగుము నీవు.''
అనియిచ్చిపోయినాఁ డట్టివంశమున
(జనియించినట్టి యీసకియఁ బెండ్లాడి
పుత్త్రుదాన మొనర్పు భూవర !" యనిన)
ధాత్రీశుఁ డయ్యెంతఁ దగిలెడు కాంత
నొడఁబడఁగైకొని యొకకొన్ని నెలలు
వడఁతితోడ విహారపరిణతి నుండి,
బభ్రువాహనుఁడనుపట్టిఁ బుట్టించి,
సుభ్రుతండ్రికి వాని సుతునిఁగానిచ్చి,
నచ్చోటువీడ్కొని యటపోయిపోయి,
క్రచ్చుఱ సౌభద్రకంబనుకొలన
నారయఁ బౌలోమయనియెడుకొలనఁ,
[2] గారంధమఖ్యాతి గలిగెడి కొలన
నమర భరద్వాజమనియెడు కొలన
నమరులెన్నఁ బ్రసన్నయనియెడుకొలనఁ

---

1. ఈపంక్తులలోని కథాసందర్భవాక్యయోజనాదికము స్పష్టముగా లేదు; కవిత్రయ భారతమునుబట్టి సవరింపఁబూనినచోఁ జాల తాఱుమాఱుచేయవలసివచ్చునని యిట్లే యుంచఁబడినది. 2. కారండవఖ్యాతి. (మూ)

బోనర మజ్జనమాడఁబోవ, నర్జునుఁడు
గని యందు మానులు గదిసి యిట్లనిరి :
" అనఘాత్మ, నీవేలయరిగెదవిందు !
నోనరంగ మాహేంద్రునుండియు నచట
నుగ్రమై మకరంబులుండుటవలన
దగ్గఱ వెఱతు రాధాక నెవ్వరును ;
సోపద్రవంబులై చోరరాకయున్న
నేపుణ్యతీర్థంబు లేటికిఁ జెపుమ !
శ్రీతిఁ దాత గట్టిన చెఱువైన నేమి !
చతురత మునిఁగి లోఁజూడంగఁ దగును !
మఱియుఁ దీర్థంబులు మహినెన్ని లేవు !
జరుగుము నీవందుఁ జనఁబింకువలదు."
అనుచు మానులు చెప్ప నర్జునుండనియె :
" మునులార, వినుఁడేను మునివృత్తిఁదాల్చి
సకలతీర్థంబులుఁ జరియింతుననుచుఁ
బ్రకటంపుఁబ్రతిన తప్పక చేసినాఁడ ;
వికటవైరులనెల్ల విదళించునాకు
మకరంబులొకలెక్కె ! మర్దించివైతు."
అనుచు నర్జునుఁడేఁగి యందులో మొదలి
ఘనసరసిని నవగాహంబు సేయ,
విమలజలంబెల్ల విచ్చిపాఱంగఁ
గమలోత్పలంబులు గ్రక్కదలంగ,
మీనంబులన్నియు మిట్టిపడంగఁ,
దోన నేతేరంగఁ దోరంపునాచు,
వికట దంష్ట్రానన వికృతమై మొసలి
ప్రకటించి యాపార్థుఁబట్టెఁ ; బట్టినను,
పరసభవాబ్ధిలో జారంగఁదివియు
నురుకర్మమొడలించు యోగియుఁబోలె,

నర్జునుండా గ్రాహంబు నడగంటుఁ దన్ని
భర్జించి చేపట్టి [illegible] సూర్యార
వెలిఁ బాఱవైచిన వేగంబె యదియు
వెలఁదియై నరుఁజూచి వేడ్క నిట్లనియె:
"ఓ రాజ, నీకృపాగౌరవంబునను
నీరీతి [1]నాశాప మింతటఁ దీఱె.
తరువాతి సరసులఁ దరుణులు నల్వు
రొరలుచునున్నారు; రొప్పున వారి
శాపముక్తులఁ జేసి స్నానఫలంబు
చేపట్టవే! నాకుఁ జెలికాండ్రు నాకుం
పోయెద ధననాథుపురమునకేను;
నీయభీష్టములెల్ల నెలకొనుఁగాత."
అనిన బీభత్సుండు సతివ కిట్లనియె:
"వనిత, మీ కేటికి వచ్చె శాపంబు?
మీనాథుఁ డెవ్వాఁడు? మీ పేరేమి?
పూని చెప్పు." మటన్నఁ బాలఁతి యిట్లనియె:
"వినుతాత్మ, వినుము మావృత్తాంతమెల్ల;
నొనరఁ గుబేరుని యుడిగలమేము;
[2]నా పేరు నందయా; నా సఖుల్ లతయు
రూపింప [3]సౌరుచి రూఢి సమీచి
యురయు [4]బుద్బుద యనునట్టి యేవురముఁ
బరఁగ సుఖంబుండి, బహుకాలమచట
నొకనాఁడు వేడ్కమై నొనర లోకంబు
లకలంకగతిఁ జూతమంచు నేతెంచి,
సకలలోకంబులుఁ జరియించి చూచి,
ప్రకటభూలోకంబుఁ బరికించుచోట,

---

1. నాతాప. 2. నా పేరునంద యా నా చెక్కు లలిత. (మూ) వంద. అని. నన్నయ. వర్గ. అని వ్యాస. భా. 3. సౌరభేయి. అని సం. ఆం. భారతములు. 4. పుల్యస. (మూ)

నగ్నికల్పుఁడగు సంయమిచంద్రుఁ డొకఁడు
అగ్నిసమానుఁడై యుండెఁ దపంబునకు,
దొడఁగి యాతనిఁ జూచి తొలఁగక యేము
నొడలుండఁబట్టక నేఁగి కట్టెదుర
నాటలుఁ బాటలు సలపుమాటలును
జేటలు నటు తిరితీక్ష్ణసేయుటలుఁ
బచరించి, మఱియును బహువిలాసములఁ
బ్రచురమై మేనెల్లఁ బొంచినదానిఁ,
చిన్నిచన్నులనిఁ కెదఁ జేలాంచలములు
క్రన్ననఁదొలఁగించి, కడకంటఁజూచి,
వాతెరకెంపులు వదనలీలలును
లేఁతనవ్వులుసూప, లేవకమ్మాని
కవలి కెంపొదవంగఁ గన్నులువిచ్చి
తనమనోధైర్యంబు తప్పక పలికె :
'మత్తాత్మలార, యే మహితతపంబు
చిత్తశ్రమంబుగాఁ జేయుచునుండఁ,
గ్రొత్తలాగుల నిట్లు కుటిలవిఘ్నంబు
నొత్తిసేయఁగ మీకు యోగ్యమే యకట!
ఈదోషమున మీరలేపురుఁ బోయి
యాదక్షిణాంబుధి కనతిదూరమునఁ
దిరమగు నాపంచతీర్థంబులందుఁ
బరఁగుఁడు జలచరీభావంబు దాల్చి ;
నునుగక యారీతి నూఱేండ్లదాఁకఁ
బొసఁగంగ నుండుఁడు భువి ; నంతమీఁదఁ
దీర్థంబులన్నియుఁ దిరిగియాడంగ
నర్థించి వ్రతధారియై యర్జునుండు
నచ్చోటికేతెంచి యున్నిటఁగ్రుంకి
యచ్చుగా మీశాప మడఁగంగఁజేయు.'

నని యగ్నికల్పుఁడిట్లానతిచ్చినను
అనఘాత్మ, హోమముఁ బ్రీతిమిచోట.
నెఱి నింతకాలంబు నీరాకగోరి
యొఱలుచునుండంగ నొదవె నీకరుణ.
భరతకులాంభోధిపరిపూర్ణచంద్ర,
యరిగి నాచెలియింద్ర ననుపవే! దివికి."
అనుచు నాసురకాంత యులగిప్రార్థింప,
విని యర్జునుఁడు కృపావిమలుఁడై పోయి,
నాలుగుకొలఁకుల నలిఁ దీర్థమాడి
యాలి నల్గురకును నొనరించెముక్తి.
అప్పు డయ్యేవురు నమరకామినులు
నుప్పొంగి యాక్రీడి నొనరదీవించి
యలకాపురంబున కరిగిరి వేడ్క.
జలజాక్షుమఱఁదియు జలచరంబులకుఁ
బస మోక్షమార్గంబు ప్రాపింపఁజేసి,
మసలక యంతలో మహిమదీపింపఁ
గదలి పశ్చిమవార్ధిఁ గరళులుమిగులఁ
గదిసినపురము గోకర్ణంబుచేరి,
యచ్చోటియతులకు నభివందనములు
చెచ్చెరఁగావించి, శివునిసేవించి,
భాసురంబైన ప్రభాసతీర్థమున
వాసుదేవుని లోకవంద్యునిఁగొలిచి,

అర్జునుఁడు ద్వారక కేఁగుట

ద్వారకాపురి కేఁగుతలఁపుననుండ,
శౌరి యాతనిభావసరణి మున్నెఱిఁగి:
"యితఁడు సుభద్రపై నిష్టంబుగలిగి
గతివశంబున వచ్చెఁ గాదననేల!

యాదవులెఱిఁగిన నబలసీనీరు ;
నాదు నేర్పునఁ గూర్తు నాతి నీతనికి."
అని నరుఁగాన నారాయణుండరిగి
మునులైననాఁటి యిమ్మునఁ గౌఁగిలించి,
మునుమున్న యతివేషముననున్నవానిఁ
గనుఁగొని మేలంబుగా నరాఁ బలికె :
"చతురత ఘణులచే శబరులచేత
[1] నతివలఁ గొన్న సన్యాసులు మీరు ;
ఎందుఁజో యొదరు ! నేనెఱుఁగుదుఁ గొంత
పొందు నేయుదు మీరు పూనినపనులు "
అనుచు రైవతకాద్రి కతనిఁదోడ్తెచ్చి :
"వినవయ్య ! యాదవుల్ వెఱతురు యతికిఁ ;
గావున, యతివై నక్రమము మేలయ్య.
ఏవిధముననైన నేమి ! కార్యార్థిఁ
దో తెత్తుఁ బ్రజల జాతరకు నిచ్చటికి ;
నాతిఁజూతువుగాక నయనంబులలర."
అని శౌరి యాతని నచ్చోటనునిచి,
తనయూరికే తెంచి తగుసంభ్రమమున
రైవతకాద్రియాత్రకుఁ జాటఁబనిచి
వేవేగఁ గదలుచో, వేడ్కతోఁ బ్రజలు
కుంకుమతోఁ బండ్లుగొని తెచ్చువారుఁ,
గింకిణీరథము లెక్కియు వచ్చువారు,
నారులఁగైసేసి నడపించువారు,
భేరులమ్రోఁతలు బెరయించువారు,
భక్ష్యభోజ్యంబులు పసిఁడిపాత్రములఁ
గక్ష్యలుకక్ష్యలుగాఁ దెచ్చువారుఁ,

1. అతివల. (మా)

జాడెలు పాడుచుఁ జాలఁగోలాట
మాడుచు గుంపులై యరుదెంచువారు,
సతులుఁ బుత్త్రులు బంధుసఖులునే తేర
వ్రతములు చెల్లించువారునై యిట్లు
జాతర వెడలుచోఁ, జాలఁగై సేసి
ప్రీతినుద్ధవుఁడును, బెరయునాహుకుఁడు,
ననిరుద్ధ సారణ హార్దిక్య గదులు,
శిని పౌండ్ర రామ సుషేణ బాణులును,
బ్రద్యుమ్న సాంబాది బహుకుమారకులు
నుద్యోగ [1] వంతులై యొదవిరి హరికి.
ఈ తెఱంగునఁబోయి యిందఱు గిరికి
జాతర శూలిమెచ్చఁగ నాచరించి,
యింద్రనందనుఁడున్న యేకాంత సీమఁ
జంద్రకాంతోపలస్థలులు చేరుటయు,
బలభద్రుఁడంత సుభద్రఁదోకొనుచు
వెలయ నచ్చటి కేఁగి వెన్నునిమొదుట
నతివకై వచ్చిన యతివేషధారి
నతిభక్తి నీక్షించి, యందంద మ్రొక్కి
యడుగులుపూజించి యర్ఘ్యంబులిచ్చి
యడరికీర్తింప, నయ్యవసరంబునను
భావంబుకంపింపఁ బడఁతిసుభద్ర
యావేషధారికి నాత్మలోదక్కి :
'యతిఁజేసెనక్కటా! యాలరిబ్రహ్మ;
యితనిఁజూచిన నింతి యేమికాఁగలది!
అందనిపండ్లకు నఱుచాచిచాచి
[2] తొందఱు విరహాగ్ని నీదుచున్నారొ!

---

1. ఉద్యోగవానులై. 2. ఇందఱు. (మూ)

కామినీజనులకాంక్షలు [1] వృథగాఁగ
నేమిటికిట్లయ్యె నీయయ్యగారు!
ఒకపాటి సతినేల [2] నొల్లఁడుగాన,
సకలంబుఁజాలించి సన్యాసి యయ్యె.
ఇతఁడు కాంతలనేల కిట్లయ్యెఁగాని,
మతినిల్వ నేర్చునే! మసబోఁటులకును ;
ననుజూచి యేమొకో! నయనమల్లార్చె ;
ననుమాన మీరాత్రి యడిగిచూచెదను."
అనుచు నందఱుమ్రొక్కినట్లు తా మ్రొక్కి,
పెనఁగొన్నలజ్జ నా ప్రియుసఁ బూజించి,
సఖులకు మున్నాడిచనిన, నత్తెఱఁగు
ముఖసంజ్ఞ నరునకు మురవైరిచూపె.
బలుఁడంత నర్జునుభవ్య తేజమును
దలయూఁచి మెచ్చి యాతనికినిట్లనియె :
" అనఘ, మాపురమున నైదారునెలలు
గొనవచ్చునే పూజఁ! గొన వసియింపఁ
గస్యకాపూర్వంబు గదిసి మీసేవ
కన్యనేయు సుభద్ర కణఁకమాయాజ్ఞ ;
మృదువచోరచనల మీతోడిగోష్ఠి
సుదినంబులగు మాకు శుద్ధాంతరంగ!"
అనిన, నంతయుఁ బార్థుఁడంగీకరించి
చనుదెంచె యాదవసదనంబునకును.
బలుఁడును నిజవాక్యఫణితిని యతికిఁ
జెలియలిచే నిత్యసేవచేయించె.
అంత, వర్షాకాలమైన మేఘములు
చింతింపఁ దగవువచ్చినయట్లు కూడి,

---

1. వృథగావు. 2. నొల్లనొల్లఁడు. (మూ)

యుర్విఁ [1] దారిచెపట్టి యుదకధనంబు
సర్వంబు మునుగొన్న చండాంశురుచుల
నాకాశపథమున నాఁగినట్లాఁగి,
చేకొన్న యురుములచే ధిక్కరించి,
జడనిధిఁద్రావుచో సందడిఁగొన్న
బడబాగ్నికణములు పర్విచొచ్చుటయుఁ,
గడువునకవిగాక గ్రక్కుచందమునఁ
బిడుగులొక్కొకమాటు పృథివిపైఁ రాల్చు ;
నెలగోలంవర్షించి యేఱులునలుపి,
యిలయెల్లభేదించు నివిధమూర్తులనుచు ;
ననిమిషేంద్రుఁడు తమ్మునాఁకపెట్టించె
ననితోపఁ గొండల నడఁగు నొక్కెడల ;
సైరణ నాఁకొన్న చాతకద్విజాలఁ
బారణకై మింటఁ బంక్తిసాఁగించి,
[2] పరితోషమునఁ బాటిపాటివడ్డించు-
పరుసున నడువీథిఁ బాఱునొక్కెడల ;
నటులచందమున నానారూపులగుచుఁ,
గటకరత్నంబులగతి మెఱయుచును,
నిలిచి రోగులువోలె నీరుగ్రోలుచును,
గలములగమివోలె గాలిఁబోవుచును,
యుద్ధభీతులువోలె [3] నుక్కడఁగుచును,
నిద్ధపార్థులువోలె నిటనల్లనగుచుఁ, (?)
బ్రతియోధులనుబోలెఁ బన్నివచ్చుచును,
శ్రుతరాక్షసులువోలె సూర్యునాఁగుచును,
[4] గడయు పార్థులువోలె గిరులఁదోచుచును,
జడివట్టి యిట్లు వర్షాపయోదములు

1. తారిఖిడిన. 2. పరితోదకము. 3. నుక్కటయగుచు. 4. కినిపి. (మూ)

సుభద్ర అర్జును నుపచరించుట

కురియుచో, నప్పుడు గోవిందునను జ
పరిచర్యకై వచ్చి పార్థునిఁ గదిసి,
పరమేశ్వరుండు తపంబాచరింపఁ
బరిచర్యకై వచ్చు పార్వతివోలె
మంచిగంధంబున మంటపంబలికి,
మించిన కెంబట్టుమేల్కట్టు కట్టి,
మొగ్గలవలెఁ దీర్చి ముగ్గులువెట్టి,
గుగ్గులు [1] ధూపంబు ఘూర్ణిల్లఁ జేసి,
సరసముగాఁ బెట్టి జమ్ముఖానంబు,
ధరఁ బులితోలు తాఁ దారొక్కనఁ బఱచి,
కప్పురనీలాల కాళులపీట
చప్పరంబునఁ బెట్టి జలకంబులార్చి,
నెఱిఁ బట్టియుదికిన నీర్కావిగోచి
నెఱయ నీళ్లాడిన నృపతికినిచ్చి,
కాషాయవస్త్రంబు కస్తూరినద్ది
వేషధారికిఁ దెచ్చి వెన్నునఁ గప్పి,
పవడపుఁబిల్లనపావాలు వెట్టి,
యివురాకుఁగైదండయిచ్చి తోడ్తెచ్చి,
కుంకుమమొత్తిన కూర్మిపీఠంబు
పంకజానన వెట్టి, భక్తితో మఱియు
నాపైనఁ దులసియు నక్షమాలికయు
గోపిచందనమును కుశపవిత్రమును
సరసరీతులనిచ్చి, [2] జపమైనదాఁక
నోరసిలియుండి తానొయ్యనవచ్చి

---

1. ధూమంబు. 2. జప. (మూ)

దేవపూజకుఁ బెట్టి, దేవసన్నిధిని
బాపుమీఱిన పత్రపాత్రంబు వెట్టి,
మెత్తనియశనంబు మేల్మిపాయసముఁ
గ్రొత్తగాఁగాచిన గోవుల నేయి
గారెలు బూరెలుఁ గడియపుట్లు
నీరొత్తు [1] తాజలు నెఱయుసుండిగలు
ఫలములుఁ గూరలుఁ బంచదారలును
ఒలుపుఁబప్పును దీపునొట్రువడియములు
వరుగు లప్పడములు వాసితోదకముఁ
జిఱుచెట్టు తేనియ చెలువైనకంద
పెరుగులుఁ బచ్చళ్లు భీమానుజునకు
సరసవడ్డించి, భోజనమైనపిదపఁ
గిన్నరకంఠి తొంగిలి [2] పాఱఁబోసి,
పన్నీట నడుగులు భక్తితోఁగడిగి,
కమ్మఁగాఁ దనువునఁ గప్పూరంబార్చి
యిమ్ములఁజనుచోట, నిటనొక్కనాఁడు
హరిసూనుఁడాయింతి యధరపల్లవము,
నరచందురునిచందమందిననుదురుఁ,
గనుఁగవ చెక్కులుఁ గరమూలయుగముఁ
జన్నులు నడుమును జఘనభారంబుఁ,
గ్రన్ననఁ బాదపంకజములు వేడ్కఁ
జూచి యచ్చెరువంద, సురరాజసుతుని
జూచి యిట్లనియె నాసుదతీలలామ :
“ఎప్పుడు నోయయ్య! యేయూరుమీకు ?
నిప్పు డెచ్చోటికి నేఁగుచున్నారు ?
వెస మీరుచూడని విశ్వంబులేదు ;
పొసఁగ నింద్రప్రస్థపురముచూచితిరె !

1. తేగలు. 2. యార్వంబోసి. (మూ)

పరికించితిరె! యందుఁ బాండునందనుల ;
నిరవొప్ప నర్జును నెఱుఁగంగఁగలరె?
ఆతఁడు తీర్థయాత్రార్థియై పోయి
యేతెంచనే తిర్గి యిభపురంబునకు!
ఆతఁడుమా బావ ; యతులప్రభావ,
చూతునొకో! నేత్రసుఖముప్పతిల్ల ;
నీవేషమున నటియించెదు నీవె
కావుగదా! కాంతిగల యర్జునుఁడవు. ”
అనుటయు నెంతయు నంతరంగమును
మనసిజుఁడలయింప మమతవాటించి,
యక్కస్యమధురభాషామృతధారఁ
జొక్క యా దేవేంద్రసుతుఁడోర్వలేక
యిట్లను : “ విను, నేనయింద్రపుత్త్రుఁడను ;
ఇట్లువచ్చితి నిన్ను నేఁబెండ్లియాడ ;
నీరూపమునఁగాని యిచ్చటిప్రజలు
గారాము నేయరుగాన నిట్లైతి ;
నొడఁబడివచ్చిన నాగ్మలి, రమ్ము ;
తోడికొనిపోయెద దొరలఁ గన్మొఱఁగి. ”
అనుటయు : ‘హరి యీక నరుదేరవెఱతు ;’
నని సిగ్గుతోఁజెప్ప, నతివతోడుతను :
“ అంగజ [1] శాంతిగా నబల, నీతోడి
సంగతిలేకున్న సైరింపఁజాల ;
ధరణీశ్వరులకు గాంధర్వవివాహ
మరహాంబు ర.” మ్మన నతివ సిగ్గునను :
“ నన్నునీఁగర్తలున్నారు యాదవులు ;
మిన్నక నాకెట్లు మేకొనవచ్చు !”
ననుచు సుభద్ర యంతఃపురంబునకుఁ (?)
జనియె ; నర్జునుఁడును శయనింపఁబోయె.

1. శాంతిగా. (మా)

సుభద్రార్జునుల వివాహము

అట్టిసల్లాప వృత్తాంతమంతయును
నెట్టన మురవైరి నిజబుద్ధినెఱిఁగి,
బలముఖ్య యాదవప్రభుల మొఱంగి
చెలువఁ గ్రీడికిఁ బెండ్లిసేయంగఁ దలఁచి,
తనచేయు కార్యయత్నము పాండవునకు
ననుజకు నతిరహస్యంబుగాఁ జెప్పి,
ఖ్యాతి నంతర్ద్వీపకాలకంతునకు
జాతర వెడలంగ సమకట్టుటయును,
సాంబ సంకర్షణ సారణాక్రూర
శంబరారి సుధేష్ణ సాత్యకి బలులు
వెడలిరి కామినీవితతులుఁ దారుఁ;
గడు ద్వారవతిలోనఁ గావలిపెట్టి,
తాను వారినిగూడి దామోదరుండు
పూనికఁ జని శంభుఁ బూజించి యచట
నైదారుదివసంబు లట్లున్నచోట,
యాదవేశ్వరుల నొయ్యన డాఁగురించి
హరి తనపురమునకరుదెంచి మిగులఁ
గరియానఁ గైసేయఁ గాంతలఁ బనిచి
యింద్రుఁ దలంచిన, నింద్రుఁడాక్షణమె
సాంద్రవైభవ కళాచతురుఁడై వచ్చె;
గరుడ కిన్నర యక్ష గంధర్వపతులు
వరసప్తసంయమీశ్వరు లాదిగాఁగ
వచ్చిరి; శచియునువచ్చె; వెండియును
వచ్చిరి మునులు దుర్వాసుఁడాదిగను.
అమరులు విహరింప హరిరాజధాని
యమరావతినిబోలె నటవింతలేక.

కొడుకుపెండ్లికి నిట్లు గోత్రారివచ్చి,
కడు వేడ్కఁ బురము శృంగారింపఁబనిచె.
ఈరీతివచ్చిన యింద్రాదులకును
శౌరి పూజలుచేసి సంభ్రమంబునను,
చారులగ్నము బృహస్పతిసిర్ణయింప,
నాహూఢి దేవతూర్యములు ఘోషింప,
విహిత యాజకతంత్ర విరచనయందు
బహుభంగిఁ గశ్యపబ్రహ్మ వర్తింప,
శచి యరుంధతి రతీ సత్యభామయును
నచట సుభద్ర కల్యాణంబుపాడ,
మునిజనాశీర్వాదములు మిన్నుముట్ట
వనితఁ గవ్వడికి పివాహంబు నేసి,
వరుసఁబూజించి దేవతులవీడ్కొలిపి,
పరమానురాగుఁడై పద్మనాభుండు
రత్నకేయూర హారములు పార్థునకు
యత్నంబుతోనిచ్చి యతనికిట్లనియె :
" అర్జున, [1] మనసైనయట్టికార్యంబు
నూర్జితంబయ్యె వేయును నేలమనకు ;
ఇదిమెఱుంగనియట్టు లిదె నాకు బలుఁడు
మొదలైనయదుబలంబులకుఁ బోవలయుఁ ;
గోమలి నీవుతోడ్కొనిపొమ్ము లెమ్ము ;
తామసంబయ్యె యాదవులు వచ్చెదరు."
అని రథ్య కేతు శస్త్రాస్త్రసంపదల
నన్నువైనయరదంబు హరినూతికొసగి
యనిపి, కృష్ణుఁడు వేగ యాదవులున్న
మునుమునకేతెంచె మునిముచ్చువోలె.

1. మనకైన పొట్టి. (మా)

అటపార్థుఁడును భార్య నరదమెక్కించి
పటుతర శస్త్రాస్త్రభరితుఁడై కదలి
పోవుచో, ద్వారకాపురవీథి నెపుడుఁ
గావలియుండు శృంఖలుఁడనువాఁడు
తను వేవురుగ్రయాదవులు సేవింపఁ
జనుదెంచి యాసవ్యసాచి నీక్షించి
దహనుఁడైయుండి యాదవసేనతోడఁ
గహకహధ్వని సముగ్రముగ నిట్లనియె:
"ఓరిసేనాధ్యక్షు, ఘోరవిరూపాక్షు,
ఘోరసంగరకోప, ఘోరసౌవీర,
రండురం; డదె! పాండురాజనందనుఁడు
కండక్రొవ్వున రాజకన్య సుభద్రఁ
గొనిపోవుచున్నాఁడు కుటిలమార్గమున
మునుకొని హరియు రాముఁడు లేనిచోట.
వీనిఁబోనిచ్చిన విభులచే మనకుఁ
గానికార్యముపుట్టుఁ గడఁగుఁ." డటంచు
జలదకులంబెల్ల సమకాలవృష్టిఁ
గులగిరీంద్రము ముంచుకొన్నచందమున
బాణవేణికల నప్పార్థుఁ గప్పుటయు,
బాణవైరిమఱంది భయమింతలేక
చిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెలువకిట్లనియె:

అర్జునుఁడు యాదవవీరుల జయించుట

"హరిణాక్షి, చూచితే! యాదవబలము;
కన్నులుగానక కదనంబుసేయఁ
బన్నిన యీయల్పబలమెంత నాకు!
దొరఁకొని రథమీవు దోలుమా నాకు;
శరముల భస్మంబుచేసెద వీరి."

అనిచెప్పి నొగలపై నతివఁగూర్చుండఁ
బనుప, సుభద్రయుఁ బగ్గముల్ వట్టి
జిలిబిలినవ్వును సిగ్గును బెరయఁ,
బలుమాఱు పయ్యెద సవరించుకొనుచుఁ
దేరు దోలుటయు, నద్దేవేంద్రసుతుఁడు
ఘోరనారాచముల్ గురియంగనార్చి,
యమృతభాండమునకయ్యండజాధీశుఁ
డమరులతోఁ బోరునట్టి చందమున
వంచియు వ్రాల్చియు వ్రక్కలించియును,
ద్రుంచియు నొంచియుఁ దూలనేసియును,
జించియుఁ దెంచియుఁ జిదురుచేసియును,
ముంచియుఁ గూల్చియు మొనవిఱిచియును,
బాణధారా నిజప్రౌఢిఁ జూపుటయుఁ,
బ్రాణభీతికినోడి బలములు చెదరి
కన్నులఁగన్న వంకలఁ బాఱుటయును,
అన్నరుండును వేడ్కనరిగె శీఘ్రమున.
ఆరీతి సైన్యంబు లాయాదవాగ్ర-
వీరులతోడ నవ్విధము చెప్పుటయు,
వృష్ణిభోజులు కోపవివశులై రామ-
కృష్ణులతోఁ బురికేతెంచునపుడు
రాముఁడు భీకరప్రళయకాలోగ్ర-
భీము నిశరణిఁ గోపించి యిట్లనియె :
" ఎట్టురా! పార్థుఁ డేలేనిచోట
నిట్టు నాపురిఁజొర నెవ్వఁడు వాఁడు!
పొట్టక్రొవ్విన చందములు గాక, కికురు-
పెట్టిపోవుడునట్టి బీరముల్గలవె!
ఎటుపోవవచ్చు నాయెదుట ; నెందున్నఁ
బటుభంగి రథముతోఁబట్టి వేతెత్తు.

పోదఁడు యాదవులార! పోలఁతియుఁ దానుఁ
గదలి యాతఁడు దవ్వుగాఁబోకయుండ."
అనివిజృంభించిన, హరి రాముఁజూచి
వినయసంభ్రమములు వెలయ నిట్లనియె:
"విను రామ, నిలునిలు వేగిరపడకు;
మొనయ నాతఁడు దవ్వు కేఁగు నింతకును;
యతిమాత్రుఁడననేల! యతఁడర్జునుండు;
మతి నేఁడెఱింగితి మగఁటిమి చూచి.
హితమతి నేనుండ నిట్లేఁగెఁగాక,
యతివృత్తి పురమెల్ల నాహుతిగొనఁడె!
ఎప్పుడే నొకనికి నీవలెఁ గన్య;
నప్పాండవుఁడు పెండ్లియై పోవనిమ్ము.
అగణిత గాంధర్వమున వివాహంబు
తగుచోటఁ గలిగించె దైవంబు సతికి.
గొనకొన మేనత్తకొడుకు చూచినను;
ఘనత నాతనిసొమ్ము గైకొనె నతఁడు.
వలవదు నీకేటివలవనిజంతు!
కలహింప శక్యమే కౌంతేయు మొదల"
అనిన, రాముఁడు వింజమూఁకిడినట్లు
దనుజమర్దనుమాట దాటంగనోడె.

అర్జునుఁడు సుభద్రతో నింద్రప్రస్థము సేరుట

అంతనక్కడఁ బార్థుఁడటపోయిపోయి
కాంతి నింద్రప్రస్థకటకంబుచేరి,
తనయూళ్ల వారలెంతయుఁ దన్నుగూడి
చనుదేర, మిక్కిలిసంభ్రమంబునను
ఇంతిసుభద్రతో నిట్లను: "నీవు
వింతగాఁ బాంచాలి వెస మున్నుగదిసి

మ్రొక్కుము ; నిన్ను నాముదితదీవించు ;
సకాంతదీవెన వ్యర్థంబుగాదు.”
నావుడు నయ్యింతి నాథునియాజ్ఞ
1 వేవేగ నాకాంత వీక్షించి మ్రొక్క,
ననయంబు నాసాధ్వి యాదరంబమర :

. . . .

“ వెలఁది, నీపురుషుండు విజయుఁడౌఁగాక ;
తలఁపంగ వీరమాతవు నీవుగమ్ము.”
అనుచు దీవించుచో, నంత నర్జునుఁడు
చనుదెంచి యన్నకు సద్భక్తి మ్రొక్కి,
భీమధౌమ్యులకును బ్రీతిమై నెఱఁగి,
యా మాద్రిసుతుల నొయ్యనఁగౌఁగిలించి,
కరమొప్పఁ దనయాత్రకథలెల్లఁ జెప్పి,
హరిసత్వమున యాదవావలిఁద్రోచి
హరిణాక్షిఁదెచ్చినయదియును జెప్పి,
సరస 2 రీతులఁ బథశ్రాంతి దీఱంగ
సరస 3 సుభద్రుపచారముల్ సేయఁ,
బరమానురాగ సౌభాగ్యుఁడై యుండె.
అట వారిజాక్షుండు ననుజభర్తకును
దటుకున నరణంబు దానిచ్చు వేడ్క
సారణ బల సాంబ శైనేయ ముఖ్య
వీరులు సేవింప వేవేగఁగదలి,
కరి రథ హరిభటుల్ గదిసికొల్వంగ,
వర భేరికాహళావళులు ఘోషింప,
హరి యింద్రప్రస్థ మహాపురంబునకు
నరుదెంచి, యాపాండవాత్మజులకును

1. వేవేగఁజనికుంతివీక్షించిమ్రొక్క. 2. ధీరుల. 3. సుభద్రోపచారముల్. (మా)

వేయియేనుంగులు వేర్వేఱనిచ్చి,
యాయర్జునున కంత నరణంబు గాఁగ
[1] వేయిరథములు నూర్వేల ధేనువులు
వేయిమదించిన వేదండములును
సింధుబాహ్లీక పారసీక కాంభోజ
గంధర్వలక్షలు క్రమముతో నిచ్చి,
ధారుణీపతి యంతఁ దన్నుఁ బూజింపఁ
గోరిక లిగురొత్తఁ, గొంతకాలంబు
విందులుగుడుచుచు వియ్యంపుటాసకి
యందు వినోదించి, యంత నందఱను
ద్వారక కేఁగుచోఁ, దాఁబోక వేడ్క
శౌరి యర్జునుతోడ సద్గోష్ఠి నుండె.

ఉపపాండవోత్పత్తి

కాలక్రమంబునఁ గాంతసుభద్ర
యాలోన గర్భిణియై పుత్రుఁ గనియె.
అభిమన్యుఁడను నామమతనికి నిచ్చి
యభిమతి ధౌమ్యుఁ డొయ్యనఁ జేసెఁ గ్రియలు.
ద్రౌపదీపుణ్యకాంతయు నంతఁ గ్రమము
దీపింప ధర్మసూతికిఁ బ్రతివింధ్యు,
నెఱయ వేడుకఁ బావనికి శ్రుతసోముఁ,
దెఱఁగొప్ప నింద్రసూతికి శ్రుతకీర్తి,
నలిఁబూర్వమాద్రేయునకు శతానీకు,
నలువొప్ప సహదేవునకు శ్రుతవర్మఁ
గాంచినఁ, దోడ్తోనఁ గావించె ధౌమ్యుఁ
డంచితసత్క్రియ లక్కుమారులకు.

---

1. వేయిమదెమల నూఱువేల. (మా)

భూపాలగృహములఁ బుత్త్రోత్సవంబు
దీపించె ధర్మవృద్ధికి మూలమగుచు.
అక్కడ దుర్యోధనాదులు గనిరి
[1] లక్కనుఁడాదిగా లలిఁగుమారులను.
అంత, వేసవికాల మఖిలజీవులకు
సంతాపభయము నసౌఖ్యంబుగలుగఁ
దవిలినఁ, దమవేఁడి తారోర్వలేక
రవికిరణములు నీరముద్రావననఁగ
మనుజిక్కి చెఱువులు మడుఁగులు నూతు
లనువార నీళ్లు నొయ్యన రిత్తలయ్యె ;
[2] ఆటలతోఁటల నలులపాటలును
బాటలపవనంబుఁ బలుమాఱు వీఁచెఁ ;
గరములదోసిళ్లఁ గమలమునదులఁ
గరులు సంధ్యలువార్చుగతిఁ జల్లుకొనియె ;
మిక్కిలి [3] పులివోలె మృగతృష్ణగలిగి
యెక్కడఁగదలిపోనీయదు దినము ;
పావకుం డచలంబుప్రక్కలు చూడ
జేవురించుచు జాలచేఁజెట్లువడియె ;
నెమకి పీనంబంతనీడగల్గినను,
నెమరువెట్టుచు నిర్లునిలుచు నచ్చోట ;
పగలుగ్రాఁగిన నేలఁ బావకోదయము
తగునన సూర్యకాంతంబులుమండె ;
కమలాప్తుఁడయ్యును గమలాకరముల
కమలంబు రవిగ్రోలి కమలారియయ్యె ;
ఛాయఁబాయక [4] నిల్చు సవిత్రుఁడన్నట్లు
ఛాయాప్రియుంబయ్యె జగతిజీవంబు ; (?)

1. లక్ష్మణపదమునకువికృతి. 2. ఆటులతోఁ అనలుల బాధలను. 3. పురివోలె.
4. గాల్చు. (మూ)

వర చంప కాంభోజ వకుళ మల్లికలు
దిరిసెంబుఁ గ్రోవి మోదెనయును బూచె;
[1] యువతిపాంథుల తల్పసౌగంబుపోలె
దివసంబు లఘలిత [2] దీర్ఘోష్ణ మయ్యె.
అట్టివేసవియందు హరియు నర్జునుఁడు
దిట్టలై యమునానదీతీరభూమి
విహరింప, నొకవృద్ధవిప్రుఁడై కదిసి
దహనుండు వారినిద్దఱను వీక్షించి:
"దివసంబయ్యెడుఁ దృప్తిగా నశన
మెప్పుడురే మాకునొసగ మీ" రనిన
వా: "రేప్పుడును నీకు వాంఛయె?" ట్లనినఁ,
బావకుఁడిట్లను: "నహ్నాఁ బ్రభులార, యేను;
నూతన ధనశక్తి నూఱేండ్లక్రతువు
శ్వేతకియను రాజు సేయంగఁదలఁచి,
హోతలఁ దర్కింపనొకరి పోయి
శ్వేతాద్రిఁదపమున్న, శివుఁడంతఁగదిసి:
"సీతలంపెటిఁగితి నృప, [3] సత్రయాగ-
హోతలఁగోరితి వాకటిచెప్పెదను.
గారాముతో నేయి కరికరాకార-
ధారఁ బన్నెండేండ్లు దహనులోఁ దొలుతఁ
దొరఁగింపు; మందుఁదోతురు హోత." లనిన,
హరుని వీడ్కొనివచ్చి యతఁడట్లుచేసి
హోతలఁబుట్టించి, యొగివారుఁదాను
జాతిగా నూఱేండ్లు జన్నంబు సేయు,
నటుగమిపుట్టి యే నజీఁగానఁబోయి,
మెటిఁగించి దీనికి నేదిమందనిన:

---

1. పాంథయువతులని కవి ఆశయము గాఁబోలు. ఈవేసవివర్ణనమందలి అర్థము అంత విస్పష్టముగాలేదు. 2. దీర్ఘోష్ణమగుచు. 3. సత్వ. (మూ)

'ఖాండవమనుతోఁటఁ గాల్పుము ; నీకు
నుండు నిక్కువమందు నొనరెడుమందు ;
అదియు నింద్రునితోఁట.' యని బ్రహ్మ చెప్పఁ,
గదలి యేఁబోయి యాఖాండవవనము
కాలుపఁ, గోపించి కావలివారు
వేలసంఖ్యలు నన్ను వెడలనేయుటయుఁ,
గ్రమ్మఱ నాహేమగర్భునిఁగదిసి
యిమ్ముల నాచంద మెఱిఁగింప నతఁడు :
"తత్తరింపకు ; తోఁట తవిలి నీకొసఁగ
వత్తురు విజయుండు వాసుదేవుండు ;
అప్పుడు నీకోర్కి యగుఁగాక ; నేఁడు
చప్పుడుగాకుండఁ జను." యన్న, నేను
నుండితి నొదిగి ; నేఁడొగి మిమ్ముఁగంటి ;
నిండు ఖాండవభిక్ష యిదినాకురక్ష."
అనఁ బార్థుఁడిట్లను : "నట్లైన మాకు
ననిమిష పతితోడ నాజి గాఁగలదు ;
తగినయమ్ములు విల్లుఁ దగినరథ్యములుఁ
దగిన తేరును లేవు తలపోయమాకు ;
శౌరికిఁ దగినయస్త్రములేదు మొదల ;
నేరీతి !" యనుటయు, నింతలో నగ్ని
వరుణదేవుని నాత్మవగచి రప్పించి,
వరుణునియింటఁ బూర్వమునఁ జంద్రుండు
దిక్కులుసాధించి ధృతి డాఁచినట్టి
యక్కజంబైన విల్లా గాండివంబు,
సమరభయంకరాక్షయ తూణబాణ
యమలంబు, గంధర్వహయములరథము
నరునకుఁ దగనిమ్ము ; నాఁటిచక్రమును
నురుగదయును శౌరికొసఁగుము పొసఁగ.

నాకార్యమునకు యత్నము సేయుమీరి
కీకలాపములేక యేదియుఁగాదు."
అనిన నన్నియుఁదెచ్చి యతఁడిచ్చిపోవ,
ననువుతో నరుఁడు నారాయణుఁజూచి :

ఖాండవదహనము

"యేరథికుండనయ్యెద ; నిందునీవు
సారథ్యమొనరింపు సత్కృప." ననుచు
లాలిత సింహగోలాంగూల కేతు-
ఖేలన ధవళాశ్వ కీలితరథము
నాయుధసన్నద్ధులై వేడ్కనెక్కి,
యాయగ్ని వెలువకుమని యూఱడించి,
ఖాండవవనవీథిఁ గాల్పఁబుచ్చుటయు,
నొండొండ దరికొని యుగ్రుఁడై వహ్ని
నాకంబుపొడవుగా నాల్కలువాఱ
భీకరధ్వనితోడఁ జేర్చికాల్పంగఁ,
దెరువుఁబులేక ప్రుందెడుమృగంబులును,
సరసరఁజనలేక స్రగ్గుపక్షులును,
[1] మలఁగుచోటునులేక మ్రగ్గుసర్పములుఁ,
గలఁగిమడువులలోనఁ గందుమత్స్యములు,
మిడుఁగుఱుఁగాడ్పున న్మృతిఁబొందుకపులు,
నడవిఁగ్రమ్మిన మంటనణఁగెడు తరులు,
నిగుడుపువ్వులతోన నీఱైనలతలుఁ,
బొడవుగా దరికొనుపొదరిండ్లుఁ గలిగి
వెనుకొని మిన్నెఱు వేఁడిగా మంట
వనమువెంటనె పర్వ. వనపాలురార్చి

1. మలంగజాటువ. (మూ)

పదిసేవు రుద్దండబలుఁడు బాణముల
వదలించి యగ్ని నేయఁగఁ, జూచి నరుఁడు
తెంపున నచటికిఁ జేరఁదోలించి
యుంపకోలల వాన నావీరవరులఁ
గప్పినఁ, దమచేతఁగాక వారరిగి
యప్పుడింద్రునితోడ నదిచెప్ప నలిగి :
" తొంటికైన నొకమాఱు తొలఁబోవు ;
గడుసన్న నొకపని గాదన్నమాను ;
బలువునాలుక మూలఁబడియు నిక్కల
తొలఁగక యాచిచ్చు తొలఁకువచ్చు !
మఱియు బహ్వాశిత మనునమార్గునకు
నెఱిమండువానికి నీతియెక్కడిది !
తక్షకుఁడెక్కటా ! తనయులుఁ దాను
నక్షీణగతినుండు నందుఁగాపురము ;
ఏమయ్యెనో ! వానినేఁగాతు. " ననుచు
వే మేఘములఁదెచ్చి వినువీథిఁబన్ని
ఘోరవర్షము వజ్రి గురియించి యుదక-
ధారల నయ్యగ్ని దడియఁజెండినను,
ఘనపుష్కలావర్తకంబులచేతఁ
బొనరఁ గుంభద్రోణములు గురియింప
నుఱియునిపందిలి యుగ్రబాణముల
నెఱచిచ్చుపైఁబన్ని యింద్రనందనుఁడు
వినువీథి మొగిళులు విచ్చనేయుటయు,
ననిమిషపతి యల్గి యాయగ్నిమీఁద
నెఱిపిడుగులవాన నిగిడింపఁ, బార్థుఁ
డుఱక యాశిఖి 'నోడకోడకు' మనుచుఁ
బెనుగాడ్పు తూపులఁ బిడుగులమొగులు
వినువీథివిప్పిన, వెండియు వజ్రి

సుర యక్ష కిన్నరాసుర సిద్ధ సాధ్య
గరుడ గంధర్వ వర్గము నగ్నిమీఁద
ననిచినఁ, గాండీవి యాసేన నెల్ల
ననిచిన దివ్యబాణప్రభావమున
మంత్రభస్మము భూతమండలిమీఁద
మాంత్రికుండొదవించి మఱి విప్పునట్లు
తఱిమిన, నిలువక దైవతసేన
పఱచె నిప్పులుచల్లి పావకుండార్వ.
అంతఁ దక్షకసూనుఁ డశ్వసేనాఖ్యుఁ
డెంతయు భయముతో నెలదోఁటనుండి
తనతోఁకఁ గఱపించి తల్లిఁదోకొనుచు
వినువీధికెగసిన, వీక్షించి నరుఁడు
వాలమ్ముచే వానివాలమ్ము తల్లి-
తో లీల నగ్నిలోఁ దొరఁగ ఖండించి
మఱి వానినేయుచో, మఘవుండు మాయ
మొఱయించి విడిపించె [1]మిత్రనందనుని.
విను మంత నప్పాము వెసఁబోయి కర్ణు
దొనఁజొచ్చి యర్జునుతోడివైరమున:
“నరునిఁజంపెదఁ గర్ణ, నన్నాజిఁ దొడుగు;
మిరవైనగతి నమ్ము నేనీకు నమ్ము.
హరిహరబ్రహ్మాదు లడ్డమైరేని
మరలఁజుమీ! చంపె మాతల్లినతఁడు.”
అనుటయు, ధూప దీపాదుల నతని
నొనరఁ బూజింపుచునుండెఁ గర్ణుండు.
ఇట జాలవాన నయ్యింద్రుండు గురియఁ,
బటులీల నగ్నిపైఁ బడకుండ నరుఁడు

1. మంత్రి. (మూ)

సిసుముగా నేసిన, నింద్రుండు మఱియు
వెస నద్రిశిఖరముల్ విఱిచి వైచినను,
వజ్రాస్త్రముల వాని వాసవి దునుమ,
వజ్రితో నాకాశవాణి యిట్లనియె :
" విడుమింక దేవేంద్ర, వీరాదిమునులు
జడియరు నీచేత ; ' సకలయత్నములఁ
గాలు నీయగ్నిచే ఖాండవవనము
వాలాయ ' మనుబ్రహ్మవాక్యంబు గలదు.
ఈయగ్నిభయము మున్నెఱిఁగి తక్షకుఁడు
పోయెఁ గురుక్షేత్రమున కిందు లేఁడు ;
ఈసంకటవుఁగోటి నీఁగెడుపాటి
చేసూటిగలమేటి చెడఁడు కిరీటి. "
అనుటయు, దేవేంద్రుఁ డమరులుఁ దాను
ఘనయుతుండై యేఁగెఁ గలహంబు మాని.
నలినంత మయుఁడునా నవ్విశ్వకర్మ
చెలువకై ఖాండవస్థలినుండుఁ గానఁ
దరలి వహ్నికిఁగాక తక్షకగృహము
చొరఁబాఱి వెడలక చుట్టును బెట్టి
సుడిగాడ్పుతో నందుఁజొచ్చి పావకుఁడు
తడవుచుఁ బోనీక తన్నాక్రమింప,
బలిమి నయ్యగ్నిలోఁ బడలేక మయుఁడు
బలభేదిసుతు నిట్లు ప్రస్తుతిచేసె :
" కావవే యర్జున ! కరుణావిధేయ,
పావకశిఖలోనఁ బడియున్నవాఁడఁ ;
దక్ష[1] కాదులకును దాత నన్నెఱుఁగు ;
లక్షింపఁ బెద్దకాలమునాఁటివాఁడ ;

---

1. రాక్షసులకు. (మూ)

శరణాగతత్రాణ చరితుండగు వాని
శరణంటిఁ ; గావవే చక్రిసహాయ !
ద్రుపద బంధనలీల, ద్రోణసంస్తుత్య,
కపటఖేచర యంత్ర ఖండనోద్దండ,
రణరంగభీకర, రాధేయవిజేత,
ప్రణవకోవిద, దివ్యబాణప్రవీణ,
శ్వేతవాహన, బాహువిహితగాండీవ,
నాథ... గౌరవముగ నను గావు.” యనిన
మయునిఁ బోనిమ్మని మంటకుఁ జెప్పి,
ప్రియముతో రక్షించె బీభత్సుఁడతని.
లావుకపిట్టయై లావుకీయుండు
బావుగా మును మందపాలుండు గనిన
మొలకఱెక్కలఁ బచ్చిముక్కులతోడ
నలువురు గొడుకులు నాగేంద్రుఁడొకఁడు
మయుఁడును దప్ప, నమ్మంటలో భస్మ
మయమయ్యె జంతుసామగ్రితో వనము.
ఆరీతి ఖాండవం బాహుతిఁ గొనిన,
నారోగ్యమును బొంది యనలుఁడు పొంగి
నారాయణునిఁ జూచి నవభక్తియుక్తి
గౌరవం బేర్పడఁ గదిసి యిట్లనియె :
“కమలాక్ష, యీవును ఘనుఁడర్జునుండు
నమితవైభవశక్తి నలరి యిచ్చోట
దేవేంద్రుతోఁ బోరి దివ్యబాణముల
వావిరి నవ్వేల్పు వదలంగఁ దోలి,
నాకోర్కి గావించి నలువొప్ప జయము
చేకొంటి ; రిది చూడఁ జిత్రంబుగాదు !
నరసహాయుండవై నవ్య తేజమున
ధరణిభారం బెల్లఁ దగ మాన్పఁ బూని

సప్రతాపుండవై జనియించునీకు
నీప్రయోజనమెంత యెన్నిచూడఁగను!
నీప్రభావముఁ గాననేరఁడు బ్రహ్మ;
నీప్రభావముఁ గాననేర్తునె యేను!"
అనుచు వైశ్వానరుఁ డావాసుదేవుఁ
గొనియాడి, వేడ్కతోఁ గొమరొప్పఁ గ్రీడి
దీవించిపోయిన, దివిజులుమెచ్చ
నావేళఁ గృష్ణుండు హర్షింపుచుండె.

శివుఁడు ప్రత్యక్షమై కృష్ణార్జునులఁ బ్రశంసించుట

అంత మహాదేవుఁ డధికసంతోష
మెంతయు దైవాఱ నింపుసొంపలర
నందికేశ్వర భృంగినాథ విఘ్నేశు
లందంద షణ్ముఖులాదిగాఁ గలుగు
ప్రమథగణంబులు బలిసిసేవింప,
నమితవైఖరిఁ షోడ నష్టభైరవులు
హరి వహ్ని యమ దానవాంబుప వాయు
నరవాహనాదు లున్నతభక్తిఁ గొలువ,
సురముని కిన్నరా సుర సిద్ధ సాధ్య
గరు డాప్సరో యక్ష గంధర్వవరులు
వరుసతోఁ జేరి కైవారముల్ సేయఁ,
బరమమునీంద్రులు ప్రణుతిగావింపఁ,
దుంబుర నారద స్తుతిగీతకళలు
పంబిన ప్రీతితోఁ బరిపాటిపనుచు
సకలవాద్యధ్వనుల్ చదలఁబర్వంగఁ
బ్రకటమై జయజయభాషలు చెలఁగఁ,
బరమానురాగసంపద నేఁగుదెంచి
హరి ఫల్గుణుల యగ్రమందొప్పనిలువ,

నప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁ డమరేంద్రసుతుఁడు
నుప్పొంగి సన్నుతు లోలిఁగావించి,
[1]పొనరఁ గరాంబుజమ్ములు భక్తి మోడ్చి
వినయ వినమ్రులై వినుతించిరిట్లు:
"శర్వ, సర్వేశ్వర, శాంభవీరమణ,
సర్వజ్ఞ, సర్వాత్మ, సచ్చిదానంద,
నిర్వికల్పకభావ, నిగమాంతవేద్య,
నిర్వికార, నిరీహ, నిర్వాణగమ్య,
గజదైత్యసంహార, గజచర్మధార,
గజరక్షసన్నుత, గజవక్త్రజనక,
నిన్నెఱుంగఁగలేవు నిఖిలవేదములు;
నిన్నుగానఁగలేవు నిఖిలశాస్త్రములు;
నేమెంతవారము నీతత్త్వమెఱుఁగ;
సోమార్ధశేఖర, సురుచిరతేజ!"
అనుచు నివ్విధమున హరియు నర్జునుఁడు
వినుతులు సేయంగ విశ్వేశుఁడలరి
చిఱునవ్వుదళుకొత్తఁ జెలఁగియిట్లనియె:
. . . .
"జలజాక్ష, నీతోడసఖ్యంబుగలుగఁ
జెలఁగి పూజ్యుఁడనైతి సకలలోకముల;
కమలాక్ష, నన్నాదికాలంబునందు
భ్రమరకీటన్యాయపద్ధతి వేడ్క
నీవు ప్రతిష్ఠింప నిత్యుండనైతి;
నీవుసంకల్పింప నెట్టిఁ దృణంబైన
నావేల్పుశైలమా నఖిలలోకేశ!
. . . .
. . . .

1. పొనరఁ గరంబుల భక్తిఁ దమమోడ్చి. (మా)

అల నరనారాయణాఖ్యులు వీరు
కలిత తేజోధర్మ ఘనపరాక్రములు.
భూభార మిరువురుఁ బూని మాన్పుటకు
భూభువనంబునఁ బుట్టితిరిట్లు.
ఖాండవదహనంబు గావించినట్లు
కాండాగ్నిఁగూల్పఁడు ఘనశత్రువితతి.
కృష్ణసఖుండైన కృష్ణాప్రియునకుఁ
గృష్ణాభిధానంబు గీల్కొనుఁగాక."
యని కృష్ణనామంబు హరిసూతికొసగి
ఘనముగా బహుదివ్యకాండజాలంబు
సురలచే నెల్లను శుభమంత్రశక్తి
నిరువురకిప్పించి, యిష్టంబుమెఱయ
(దేవదత్తమునిచ్చి,) దేవదేవుండు
దేవేంద్రునిట్లనుఁ దేటనవ్వమర :
" వాసవ, ఖాండవవనమున కేను
మోసపోయితినని మొగిఁగుందవలదు ;
ఆరీతి ననలున కఱుగమిచేయు-
కారణంబున కిట్టుకమరె నవ్వనము.
ఈఖాండవమ్ముపోయిననేమి ! నీకు
నాకీశ, యున్నది నందనవనము.
తొల్లిటికంటెను దొరంపుతోఁట
మొల్లవృక్షంబుల నెల్లపూఁబొదల
మొల్లమై ఫలముల నుల్లసిల్లుచును
ఫుల్లలతాజా (లవుం) జిత్రభ్రమర
కోకిల శుకపిక కూజిత యుక్తి
నేకాలమునుగల్గి యింపొందుఁగాత. "

అనుచు గౌరీశ్వరుఁ డమరనాథునకుఁ
దనరంగ వరమిచ్చి తద్దమోదమున,
వినుతులు సేయుగోవింద ఫల్గుణుల
(నొనరవీ) డ్కొని, సురయూథంబుగొల్వ
సకలమునీంద్రులు సన్నుతిసేయ
నకలంకగతిఁ జేరె నాలయంబునకు.
వనజజుఁడాదిగా వరములనొసగి
చనిరంతఁ దమ నిజస్థానంబులకును.

ఇంద్రుఁడర్జునునకు దివ్యాస్త్రము లొసగుట

అంత దేవేంద్రుండు నాత్మజుమీఁద
నెంతయు వేడ్క ననేక బాణములు
నరునకర్మిలినిచ్చి, నారాయణునకు
సురుహార మకుట కేయూరంబులిచ్చి,
మమత [1] వీడ్కొనిపోవ, మఱిఁగూడి ధరణి-
రమణులు వచ్చి రింద్రప్రస్థపురికి.
హరిచేఁ గిరీట మిట్లందుటఁ జేసి
నరునకబ్బెఁ గిరీటినామధేయంబు.
ఇదియాదిపర్వంబు హితరాజసభల
విదితమై వర్ధిల్లు విద్వాంసులలర.
అని యిట్లు జనమేజయక్షితిపతికి
ముని మున్ను చెప్పినముఖ్యమార్గమున
నక్కథకుఁడు శౌనకాదిసన్మునుల
కక్కథ వినుపింప హర్షించివారు
ఆతనిఁ బూజించి యనఘులుమునులు
ఆతరువాతి వృత్తాంతమేమనిన,

---

1. చేకొని. (మా)

ఇది సదాశివభక్త హితగుణాసక్త
సదయస్వరూప కాశ్యపగోత్రదీప
శ్రుతిపాత్ర వల్లభసూరిసత్పుత్త్ర
మతిమద్విధేయ తిమ్మననామధేయ
రచితాదిపర్వ నిర్మలకథయందు
నుచితాష్టమాశ్వాస మొనరనింపొందె.

ఇది యాదిపర్వము.

ద్విపద భారతము

౨

సభాపర్వము

(బాలసరస్వతీశ్వరుండు)

ప్రథమాశ్వాసము

శ్రీసమంచితనేత్ర, శృంగారగాత్ర,
కోసలావనినాథ, గుణశోభి, రామ,
ఘనసార కస్తూరికా గంధసార
ఘనసారవక్షు, రాఘవ, చిత్తగింపు.
అవిరళయశుఁడైన యక్కథకుండు
శౌనకాదులకును సన్మునీంద్రులకు
మానితంబైనట్టి మహనీయచరిత
మానందమునఁజెప్పె; నటుధర్మసుతుని-
కడ శౌరిసహితుఁడై కడఁకతోనున్న
జడధిగాంభీర్యుండు శక్రసూనునకు
మయుఁడు వేడుకమ్రొక్కి మఱి భక్తిఁబలికె:
"నియమింప నభయంబు నిన్నువేఁడినను
గాచితి నన్ను బ్రఖ్యాతంబుగాను;
వైచిత్రిఁ బ్రాణంబు వడి నెత్తినట్టి
యుపకారపరుఁడవై యుండిననీకు
నుపకార మొనరింప నోపనేరుతున!
నైనను నానేర్చినట్లు నీకిపుడు
కానుపింపఁగ నుపకార మొనర్తు.
ధర్మాత్మ, వినుము నే దానవవిశ్వ-
కర్మను; శిల్పమార్గముననేర్పరిని;
నీవుగోరినయవి నిర్మింపనేర్తు;
భావించి పనిగొను భక్తితో." ననిన
నరుఁ డచ్యుతునివదనంబు వీక్షించి
పరమానురాగుఁడై పలికె నేర్పునను:

"ఇతని నపూర్వంబు నెయ్యదిమైన
నతిరూఢి నిర్మింప నానతియిండు."
అనినఁ బెద్దయుఁ బ్రొద్దు నాత్మఁజింతించి
వనజాతనేత్రుండు వారిజోదరుఁడు
మయునకుఁబలికె సమ్మదచిత్తమునను :
"ప్రియతోడఁ గురుపతికిని యుధిష్ఠిరున
కధిపసంసేవ్యమై యమరినయట్టి
పృథుసభ నిర్మించి పెంపుతోఁ దెమ్ము
మహిమగా." ననవుడు మయుఁడిట్టులనియె :

మయసభానిర్మాణము

"మహిలోనఁగల రాజమణులలోపలను
బెద్దమై హరిజంభభేది లక్ష్ములకు
నెందైన నధికుఁడై యీధర్మసుతుఁడు
మించెఁగావున, సభ మిక్కిలి యేను
గాంచన నవరత్న ఖచితమై యొప్ప
నిర్మించి తెచ్చెద నిఖిలంబునెఱుఁగ
మర్త్యంబులైన విమానవైఖరుల.
వృషపర్వుఁడను దైత్యవిభునకుఁ దొల్లి
సుషమాభిరామమై శోభిల్లుసభను
నిర్మింపసమకట్టి, నిఖిలరత్నములు
ధర్మంబు సమకూర్చి బహువిచిత్రములు,
బిందు [1] సరంబను బిసరుహాకరము
నందు దాఁచినవాఁడ ; నన్నియు వేగఁ
దెచ్చెద." ననుచు యుధిష్ఠిరుచేత
నచ్చుగా సత్కృతుండై మయుండేఁగె.

---

1. శతంబను. (మూ)

నారాయణుండు పాండవుల వీడ్కొనుచు
ద్వారావతికి నేఁగెఁ దత్క్షణంబునను.
మయుఁడు పూర్వోత్తరమార్గంబులందు
రయమున నేఁగి తారానగాగ్రమున
కుత్తరదిశను నత్యుత్తమంబైన
సత్తగు మైనాకశైలంబునందుఁ
గనకశృంగము గాంచి ఘనతనిట్లనియె :
" మనసిజారాతి సమస్తలక్ష్ములను
సచరాచరంబైన జగముల నెల్లఁ
బ్రచురంబుగా సృజింపఁగఁబూని నొక్కొ!
గంగ ప్రత్యక్షంబుగాఁబూని మున్ను
[1] అంగికుండైన మహాభగీరథుఁడు
తపమిందుఁజేసెనో తర్కించిచూడఁ!
త్రిపురహరధ్యాన ధీమంతులైన
నరునకు శ్రీకృష్ణునకు నివాసంబు
కరమర్థినయ్యెనో గౌరవంబునను ;
సురయుతు సన్ముని స్తోమంబు క్రతువు
లరుదారఁజేయు నయ్యావాసమొక్కొ!"
యని చిత్రములుగల్గి యమితయూపములఁ
బెను [1] పొందుచున్నట్టి బిందుసరమునఁ
గమనీయ రత్నోపకరణచయంబు
క్రమమొప్పఁ గైకొని, ఘనవిప్రతతుల
నారాధనముచేసి, యతినిశ్చయమునఁ
జారుతరంబైన సభ సృజియింప
నవకమైనట్టి రత్నపుదూలములను
వివిధమణిస్తంభ [2] వినరణంబులను

1. ఈపదమును పదింపదిగా వాడుచుండును ; అర్థమూహ్యము. 2. పొందనున్నట్టి బింబోదరమున. 3. విసరంబులందు. (మూ)

నీలపుగోడల నిగుడుకోటలను
బ్రాలేయ కిరణ విస్ఫారవేదికల
మహిత విచిత్ర కోమల సౌధములను
మహనీయ దేదీప్యమానంబుగాను
నిర్మింప, సభయును నిఖిలరత్నముల
నిర్మలంబై యొప్పె; నెఱియ నొక్కెడను
హరినీలకిరణ జలాంతరంబుగను
నరుణరత్నములు తోయజములై తోప,
రాజిత సితనవరాజీవ తతులు
రాజహంసంబులై గమనదీపింపఁ,
గమనీయ సౌవర్ణ కలశముల నెడి
యమితకూర్మంబుల, నచ్ఛశంబైన
వైడూర్యములను బావనకుముదముల,
నీడెన్నఁగారాని హీరాంకురముల
మీనసంఘంబుల, మేటిముత్యముల
ఫేనపుంజంబులఁ, బెంపుగాన్పించు
మరకతమణులనుమహితశైవాల
భరమునఁ గనుపట్టెఁబద్మాకరంబు.
చెలువుమైఁ బటికంపుశిలలవిద్యుతులు
గలకుట్టిమంబులు కాంతులమించి
నయమొప్ప నదులుగా నలరుతావులను,
బయలెల్ల జలము [1] లన్భ్రమపుట్టఁజేయు
కమనీయ మణివిటంక ప్రదేశముల,
సముచిత దశశత స్వచ్ఛహస్తముల
వెడలుపు నిడుపుల విస్తారమగుచు
నొడికమై చిత్రమై యొప్పు తత్సభను

1. లైప్రభ. (మా)

బదునాల్గునెలలు నిర్భరవృత్తితోడ
ముదమున నిర్మించి, ముఖ్యదానవుల
నెనిమిదివేల నహీనసత్త్వులను
మునుమిడిపన్నించి మోయించుకొనుచుఁ
దెచ్చి ధర్మజునకుఁ దేజంబుతోడ
నిచ్చి, భీమునకును నెన్నికైన
గదయుఁ బార్థునకు శంఖంబును నొసగి,
సదమలయశుఁడైన శకునజుచేత
నర్మిలి సత్కృతుండై మయుండరిగె.
ధర్మతనూజుండు ధర్మమార్గమున
ధర్మజ్ఞ లౌసన ధరణీసురులకు
నిర్మలమతులకు నీతిమంతులకుఁ
బదివేవురకు భక్తిఁ బాయసాన్నంబు
విదితవేదోక్తులు వెలయఁ బెట్టించి,
మణిముద్రికల వస్త్రమాల్యగంధముల
గణనకెక్కఁగ నలంకారులఁజేసి, (?)
వేయేసిగోవుల వేదవిప్రులకుఁ
బాయక భక్తితోఁ బ్రఖ్యాతినిచ్చి,
లాలితంబగు శుభలగ్నంబునందుఁ
త్రైలోక్యగురుఁడైన ధౌమ్యభూసురుని
పుణ్యాహవాచన పూర్వకంబుగను
గణ్యమనస్కుఁడై ఘనతఁ దత్సభను
ఉనికియై యుండె నత్యున్నతశ్రీల.
మనుజేశ్వరుఁడు నంత మహితసత్కృపను
భూదేవతాకోటిఁ బూజించి, సర్వ
వేదశాస్త్రంబులు వినుచు, సంసిద్ధి
నమితదానంబులు నాచరింపుచును,
క్రమముతో నర్థిసంఘములఁ బ్రోచుచును,

దిక్కులయందు సత్కీర్తి నిల్పుచును,
మక్కువ బంధుసమాజంబునెల్ల
గారవింపుచు, సత్యగౌరవంబులను
బేరంది, భూతిచేఁ బృథివియేలుచును
ఆదిరాజచరిత్రుఁడై యుండుసంత,
నాదరచిత్తులై యైశ్వర్యమహిమ
పత్రంబుతోఁ బూర్వపశ్చిమశైల
దక్షిణోత్తర ధరాధరమధ్య విశ్వ
ధారుణీంద్రులు, భద్రదంతావళములుఁ
జారుఘోటకములు సౌవర్ణములును
నవరత్నములును నానావస్త్రములును
యువతుల మృగమదవ్యూహగంధములు
నాందోళికలును ముక్తాతపత్రములు
సందీపితధ్వజ సముదయంబులును
దివ్యభూషణములు దివ్యాయుధములు
దివ్యరథంబులుఁ దెఱఁగొప్పఁ దెచ్చి
యిచ్చి సాష్టాంగంబులెఱఁగి సేవింతు
రిచ్చలో సొంపున నెల్లకాలంబు
ధర్మజు నమితప్రతాపసంపన్ను
నిర్మలచరితుని నీతిమానసుని.
ఆధర్మసుతుఁడును నఖిలరాజులను
ఆదరింపుచునుండు నవసరంబునను,
కలశజ కపిల మార్కండేయ కుత్స
జలజాతభవసమ శాండిల్య వత్స
శౌనక శుక పరాశర కణ్వ గాధి-
సూను గౌతమ గార్గ్య సోమ మాండవ్య
మునిశేఖరులు వచ్చి మును ధర్మసుతుని
ఘనసభాస్థలి వివేకమున భూషింప,

నామహామునులను నర్ఘ్యపాద్యములఁ
బ్రేమతోఁ బూజించి పెంపగ్గలించి
వారిచేఁ గథలెల్ల వలనొప్ప వినుచు
ధారుణీనాథుండు తమ్ములుఁ దాను
సుఖమున్నయెడల, నస్తోకవైఖరుల
నఖిలగుణోపేతుఁడగు నారదుండు
వచ్చిన, నెదురేఁగి వడిఁదెచ్చి పూజ
లిచ్చి యాసనమున నెంతయు నునుప,
వారలఁ గుశలంబు వరుసతో నడిగి
నారదుఁ డాధర్మనందనుకనియె :

నారదుఁడు ధర్మరాజుని పరిపాలనావిషయములడుగుట

"మీవంశనృపతుల మెలకువయందుఁ
భావనమతిఁ జరింపఁగ నేఱుతువె!
ధర్మంబుదప్పక దయ చాలఁగలిగి
ధర్మకోవిదులను దయఁ బ్రోతువయ్య!
మహినిఁ గామ క్రోధ మదలోభములును
సహజ మత్సర మోహ సన్నాహములును
బారయవుగద! నీతి బుద్ధినూహింతె?
పరరాజ భేదనోపాయంబుఁ దలఁతె?
యపరరాత్రంబులయందుఁ జింతింతె
యుపమచేయఁగరాని యుచితకృత్యములు?
పృథుకీర్తులైన మీపెద్దలసాటి
బుధుల మంత్రుల విప్రపుంజంబుఁ బ్రోతె?
నిజమంత్రములు ధారుణీనాథులకును
విజయమూలంబులు; వివరింప నీవు
రక్షింపుదువె సుస్థిరంబుగా వాని
నీక్షితి జనులెల్ల నెఱుఁగకుండఁగను;

భావింప మఱియు నీపౌరోహితుండు
భావజ్ఞుఁడే యెన్ని భంగులయందు?
జననుత, నీయజ్ఞసంఘంబులందు
ననఘ, హోమములకుండునయ్య యాజ్ఞికుఁడు?
రణధురీణుల వితరణగుణాకరుల
గణనకునెక్కిన ఘనయశోధనుల
మానుగా నీవు సమ్మఁగఁజాలువారి
సేనాధిపతులుగాఁ జేసితివయ్య?
పలుప్రధానులఁగూడి బలవంతులయ్యు
నిలఁ బక్షపాతులై యిలనాథసుతులు
ధనగర్వములను మదంబొందకుండ
ననిశంబు మెలపుదువయ్య నెయ్యమున?
వేద శాస్త్ర పురాణ విద్యలయందు
భూదేవులొనరిరె పూనినకడను?
రోగంబులెల్లను రూఢిగా మాన్పు
నాగమవేదులు నమృతహస్తులును
అగువైద్యులను కృప, నర్థిఁ బ్రోచితివె?
జగతీతలేశ్వర, సద్గుణాంభోధి!
మఱియును నుత్తమ మధ్య మాధముల
నెఱిఁగి రక్షింతువె యెపుడు వారలను?
కొలిచినవారికిఁ గోరి జీతముల
నలయింపకిత్తువె యాదరంబునను?
త్రాణతో మూలభృత్యశ్రేణి మనుపఁ
బ్రాణంబులిత్తురు భండనంబునను;
పరికింపఁగాఁ జోరభయవర్జితముగ
ధరణిఁ బాలింతువె! ధనలోభమునను
దండి నేలవుగదా తస్కరావళిని?
మండలంబునఁగల మహిత తటాక

వనములు రక్షింతె వసుధాధినాథ ?
పెనుపొంద దున్నెడు పేదకాపులకు
లాలించి విత్తులెల్లను జాలనొసగి,
[1] భావంబుదప్పినఁ బన్నులు గొనక
వలనుగా మెలపుదా ? వాణిజ్యతతులఁ
గొలఁదివృద్ధికినిచ్చి కూర్మిమన్నుదువె ?
పంగుల మూఁగల బాహుహీనులను
వెంగలిమతులను వికలదేహులను
అరసిరక్షింతువె ? యాజిలోఁ గాతె
శరణన్న నెంతటిశాత్రవునైనఁ ?
కృతమెఱింగినవానిఁ గృపఁబ్రోతువయ్య ?
కృతకృత్యుఁడని నిన్ను గ్రియఁ బ్రస్తుతింప ;
ధనము నాలుగుపాళ్లు దప్పక చేసి
పెనుకొని యొకపాలు వెచ్చంబుసేతె ?
ఆయుధశాలల నశ్వశాలలను
దోయదవర్ణ సింధుర శాలలందు
బండారమిండ్లను బరమవిశ్వాస్యు
లుండంగ నియమింతె యుర్వీతలేశ ?
పేదల సాదులఁ బెద్దల హితుల
మేదినీసురులను మిత్రబాంధవుల
నరసి రక్షింతువె యవనీశతిలక ?
పరమంత్ర భేదనోపాయ మంత్రులును
మూలబలంబును మూర్ధాభిషిక్త
లోలిఁగొల్వఁగను గొల్వుందుదే నీవు ?
అనవరతంబు బాహ్యాభ్యంతరములఁ
గనుఁగొని మెలఁగుదే గౌరవంబునను ?

1. ఈపదమును వివిధార్థములతోవాడును ; ఆధారమూహ్యము.

చారులవలనను జగములవార్త
లారయ విందువే యవనీశచంద్ర ?
సంధిల్లువార్త లెచ్చట వినకున్న
నంధకారముగప్పు నవనిలోపలను ;
దారసంగ్రహమును ధనసంగ్రహంబు
వారణ రథ హయవ్రాత సంగ్రహముఁ
జేయుచు, సర్వంబుఁ జిత్తంబునందుఁ
బాయక యెఱుఁగంగవలయుఁ దక్షులను ;
చాలంగఁ దృణ కాష్ఠ జలసమృద్ధియును
శ్రీలు ధాన్యంబులుఁ జింతితార్థములుఁ
గలిగి దట్టములైన కడిఁదిదుర్గములఁ
బలువుగా సవరణసేయుదువయ్య ?
అరులగెల్చునుపాయ మాచరింపుదువె ?
అరయ నాస్తిక్యంబు, ననృతభాషణము,
నప్రసాదంబును, నాలస్యమును, మ-
హాప్రమత్తతయు, [1] ననర్థకచింత,
చింతింపఁ గ్రోధంబు, [2] శీఘ్రచింతయును,
అంతంబుగాననియట్టిసూత్రతయు,
నెఱుకగల్గినవారి నెఱుఁగకుండుటయుఁ,
[3] దెఱఁగొప్ప నర్థంబు ధృతిఁ దాఁపకునికి,
మునువు నిశ్చితకార్యములు సేయమియును,
ఘనమంత్రములు సురక్షణమొనర్పమియుఁ,
గ్రియ శుభంబులు ప్రయోగింపకయునికి,
భయ విషయాప్తినాఁబరగు పదునాల్గు
రాజదోషంబులు రమణవర్జింతె ?
రాజితంబుగ." నన్న రాజు ధర్మజుఁడు

1. 'అనర్థజ్ఞులతోడి చింతనము'. 2. 'దీర్ఘచింత', 3. 'అర్థంబులయందనర్థకచింత'. అని నన్నయ. సభా.

నారదసన్మునినాథునకనియె :
" నారయ దోషంబులన్నియు మాని,
న్యాయంబుతప్పని నడవడి గలిగి,
పాయని ధర్మసంపదఁ జరింపుదును."
అనిమ్రొక్కి భక్తితో నవ్విడిట్లనియె :
" మునిచంద్ర, బహులోకములుచూడసివియు
నేవియుఁగలవు మీయిచ్చఁజింతింప !
సౌవర్ణమయమైన సకలచిత్రముల
యీసభఁజూచితే ! యిప్పు." డటంచు
వాసియెలర్ప సర్వంబుఁజూపినను
జూచి యమ్ముని ధర్మసూనునకనియె :
" భూచక్రమునను నపూర్వమియ్యదియు !

ఇంద్రసభా వర్ణనము

నీసభఁబోలంగ నేసభలేదు ;
వాసవుసభ హేమ వరరత్న చిత్ర
మయమునై శోభిల్లు ; మఱి దానిఁబొగడ
నయశాలియగు శేషునకు నశక్యంబు.
అది శతయోజనంబగు వెడల్పునను,
బదిలమై నూటయేఁబదియోజనముల
నిడుపు, నవ్వలఁబంచనిజయోజనముల
[1]పొడవును గలిగి పెంపును దీప్తి గలిగి
ఘనతరంబగు కామగమనంబు గలిగి
యనుపమ ఫలనివహారామములను
వరుసతో వరరమ్య వైభవంబగుచు
గురుతపఃప్రౌఢిచేఁ గొమరుదీపించు.
నమరేంద్రనిర్మితంబైన యీసభను
అమరేంద్రుఁ డతిభూతి నమరగంధర్వ

1. ఉన్నతి. అను నర్థములో వాడియుండును. 'తనర్పు' అని. నన్నయ.

సతులుగొల్వఁగ, విభూషణ వస్త్ర గంధ-
యుతుఁడై శచీదేవి నొనరంగఁగూడి
యభిరామమునసుండు ననిశంబుఁ గొలువు.
అభిముఖులై యాజినడఁగు శూరులును,
గ్రతువులు వేదోక్తిఁగావించునట్టి
క్షితిదేవులును నింద్రుఁ జేరియుండుదురు.
గురుఁడు శుక్రుండును గురుపవిత్రమునఁ
జిరకాలమొప్పు [1]నగ్నిష్టోమములును,
శ్రితనులైన విశ్వేదేవతలును,
ధాతవిధాతలుఁ, దగు హరిశ్చంద్ర
ధరణీశ్వరుండును దగ్గతి శక్ర
వరసభాస్థలియందు వరుస నుండుదురు.

య మ స భా వ ర్ణ న ము

మఱి కృతాంతుని సభామందిరంబొందు
వెలివార రచియించె విశ్వకర్మయును ;
అది శతయోజనంబైనవెడల్పుఁ
బొడవునంతియు నిడుపునుజాలఁగలిగి,
కామగామిత్వంబుఁ గమలాప్తదీప్తి
హేమమాణిక్య సమిద్ధదీధితుల
నతిరమ్యమైయొప్పు ; నాసభయందుఁ
దలితో నగస్త్య మతంగాది సిద్ధ-
గణములు, భీకర కాలకింకరులు,
గణుతింపఁ గాలచక్ర క్రతు దక్షి-
ణాధిదేవతలును, నాకృతవీర్య
మేదినీశుఁడు, జనమేజయు జనక

---

1. అగ్నిసోములని నన్నయ. వ్యా. భా. లో ‘ అగ్నిష్టోమః, ’ అని పా. అం.

బ్రహ్మదత్త విశాల బల వృషదశ్వ
బ్రహ్మ మహాదర్శ భవ్యశంతనులుఁ,
బుణ్యభూరిద్యుమ్న బుధమన్మథులును,
1 గణ్యసన్మథురోపకంఠాధిపతులుఁ,
జండశౌర్యుఁడు భవజ్జనకుఁడైనట్టి
పాండురాజాదిగాఁ బరఁగు భూపతులు
సేవింప నాసభ చిత్రమై యొప్పు;
భావించి యముఁడును బాపపుణ్యముల
నరయుచుండును బ్రాణులందు నెప్పుడును.

వరుణసభా వర్ణనము

వరుణదేవునిసభ వరవిచిత్రముల
గురుతరంబై యొప్పుఁ గొమరార ; యముని
నిరుపమసభయంతనిడుపు వెడల్పుఁ
గలిగియుండఁగ విశ్వకర్మసృజించెఁ.
జెలఁగి యందును సుఖాసీనుఁడై యుండు
వరుణుఁడు దేవితో ; వారిరాసులును,
2 గర మొప్పుచున్నట్టి కాళింది కృష్ణ
గౌతమి నర్మద కావేరి పెన్న
పూతసరస్వతి పుణ్యవాహినులు,
ఘనసరోవర తటాకములును, గిరులు,
వనములు, వసుమతి, వరకూర్మ మకర
ఘోర నక్ర గ్రాహ గురుసింహ శరభ
వారణవ్యాఘ్రాది వరజలచరులు, (?)

---

1. మధుకంఠోపరిచరులును. అని. నన్నయ. 2. నదులును వసుమతియు మూర్తిమంతములై, జలచరస్థలచరములగు కూర్మ......సింహాదిజంతువులతో వరుణునిసభఁ గొల్చుచుండు. అని నన్నయ.

శేష వాసుకి ఫణిశ్రేష్ఠులు, గాథ
దోషాచరుల్, ఖగస్తోమంబుఁ గొలువఁ
జదురొప్పు వరుణునిసభ యొప్పువేళ.

కుబేరసభావర్ణనము

తదనంతరంబ యాధనదుని సభయు
నింద్రునిసభతోడ నెనయగుచుండు;
సాంద్రవైభవములఁ జాలనొప్పార
నది విశ్వకర్మ నేర్పలర సృజించె.
విదితంబుగా నందు వెసఁ గుబేరుండు
కొలువుండు మందార గురుపారిజాత
మలయానిలానంద మహనీయుఁడగుచు.
ననవరతంబుఁ దన్నచట గిన్నరులు,
ఘనులు గంధర్వులుఁ, గలితవరాహ-
కర్ణ సన్నదగజకర్ణులు నీల
వర్ణులు, సన్మునీశ్వరులును, బుధులు,
[1] మదకాలకంఠ సన్మణిభద్ర హేమ
విదితనేత్రులును బహుత్రధన్యులును,
నలకూబరుండు నున్నతిభజియింప,
రంభయు మేనక రమణీయూర్వశియు
నంభోజవదనఘృతాచి తిలోత్త
మాది దేవస్త్రీలవార్నిశంబొప్పు
మోదంబుతోఁ గొల్వ, ముఖ్యభోగముల
నుండును దేవితో నొగిఁ గుబేరుండు.

బ్రహ్మసభావర్ణనము

మఱియును విను, మహీమండలంబునకు
నఱుదు చెప్పఁగవిన నాబ్రహ్మసభను.

---

1. మణిభద్ర హేమనేత్రులు. అని నన్నయ. నామవాచకముల అదిని మధ్యను ఉపపదములఁజేర్చుట వింత.

బోయిచూచితి దానిఁ [1] బొగడిచెప్పంగఁ
దోయజాసన ఫణీంద్రులకశక్యంబు.
అందు బ్రహ్మనుగొల్చి యాదిమనువులు,
బృందారకులును, నత్రియు, మరీచియును,
భృగు భరద్వాజ శోభితవశిష్ఠులును,
దగువాలఖిల్య కశ్యప గౌతములును, (?)
బుణ్యాకణ్వ పులస్త్య పులహా కుంభజులుఁ,
గణ్యులాంగీరస కమలాసనులును,
జంద్ర సూర్య గ్రహాసముదయంబులును,
సాంద్ర తారకములు, సద్గుణాకరులు
వసు రుద్ర సిద్ధ పావనసాధ్యవరులు,
విశదవిశ్వేదేవ విశ్వంబు, నధిక
గౌరవ ధర్మార్థ కామమోక్షములుఁ,
బాదీణమైన శబ్దస్పర్శరూప
రసగంధములుఁ, [2] దపశ్శమదమంబులును, (?)
పసిమి [3] సంకల్ప (వి) కల్పప్రణవములు,
సమధికక్షణములు, సన్ముహూర్తములు,
రమణీయమగు నహోరాత్రపక్షములు,
సంచితమాసార్ధసంవత్సరములు,
నంచితారూఢయుగాత్మకంబైన
కాలచక్రంబును, ఘనకరణములుఁ,
జాలఁజతుర్వేదశాస్త్రవిద్యలును
మూర్తిమంతంబులై ముదమునఁగొలువఁ,
గీర్తిశోభిల్ల వాగ్దేవితోఁగూడి

---

1. బొగడుచుండంగ. 2. మదరాత్మనేశ్వరులు. (మూ) మదరాత్మనేశ్వరులు బ్రహ్మ సభలో నున్నట్లిందును లేకపోవుటచేతను, 'రూపరసగంధము' అని నన్నయ భారతములో నుండుటవలనను పైవిధముగా సవరింపఁబడెను. యతిభంగ మీతని సంప్రదాయమే. 3. సంకల్పవికల్ప ప్రణవములని. నన్నయ.

కమలాసనుండు సౌఖ్యంబున నుండు
నమితభంగుల నందు." నని చెప్పుటయును
రాజచంద్రుండు నారదునకిట్లనియె :
"రాజపూజితుఁడైన రాజు మా తండ్రి
పాండుభూపాలుండు పరమధార్మికుఁడు
దండహస్తునిపురిస్థలి నుండు టేమి ?
యాదిరాజవరేణ్యుఁ డా హరిశ్చంద్ర
మేదినీశ్వరుఁడును మెఱసి దేవేంద్రు
సభనున్న క్రమమెల్ల సత్తుగాఁ దెలుపు
రభసంబుతో." నన్న రమణ నారదుఁడు
నా ధర్మజునితోడ నప్పుడిట్లనియె :
"ఆమోధ హరిశ్చంద్రుఁ డుర్వీశ్వరుండు
సప్తార్ణవద్వీప జగతీతలంబు
సప్తాశ్వతేజుఁడై జయమున నేలి,
యాజివిరోధిరాజావళి గెలిచి,
రాజసూయ మహాధ్వరంబు గావించి,
యమితదానములు బ్రాహ్మణులకుఁ జేసి,
కోమరోప్పఁగా యాజకులకు దక్షిణలు
నేనుమణుంగుల హేమంబులోసగి,
మానుగా జనులసమ్మానంబుచేసి,
పరలోకమున కేఁగి పర్జన్యసభను
బరమానురాగుఁడై ప్రఖ్యాతినుండె.
దండపాణిపురంబుదరిని మీ తండ్రి
పాండుభూపతి నాకుఁ బరఁగనిట్లనియె :
"అధిపులు రాజసూయంబులు చేసి
బుధపూజ్య, యింద్రునిపురినున్న వారు ;
ఏనిందునుండుట యెఱుఁగుదుగాన
నానందనుఁడు ధర్మనందనునకును

వినుపించి, త్రిభువనవిఖ్యాతముగను
ఘనరాజసూయమఖంబు గావింపు. "
మనివూని పుత్తెంచె ; నదిగాన, మీర
లనుపమరాజసూయాధ్వరంబొప్పఁ
జేయుఁడు ; పాండుసృష్టీతలేశ్వరుఁడు
వేయికన్నులవానివీటనే యుండుఁ ;
గావున నీపరాక్రమసహోదరుల
లావునఁజేసి చాలఁగ రాజసూయ
యాగంబుగావించి, యఖిలార్థములను
ఆగమోక్తులను బ్రాహ్మణులకునిచ్చి
జనులఁబాలించిన, శక్రునిపురము
గొనకొని గలుగు మీగురుఁడుపాండునకు.
ఇందుకు విఘ్నంబు లెన్నేనిగలవు ;
అందుకు వెఱవకుండది మీకుజయము. "
అనిచెప్పి నారదుండరిగె నాక్షణము.
యనఘుండు ధర్మజుండంతఁ దమ్ములను
ధౌమ్య వేదవ్యాస ధరణీసురేంద్ర
[1] సౌమ్య సజ్జన సమక్షమ్మునఁబలికె :

రాజసూయ సంకల్పము

" గణుతింపఁ దనయుఁడు గలిగిన ఫలము
క్షణములోపలఁ బితృజనులకోరికలు
తీర్చఁగల్గుటయె యీత్రిజగంబులెఱుఁగఁ ;
దేర్చినారదుఁడు చెప్పెనుసకలంబు.
రాజసూయమహాధ్వరంబు చేసినను
దేజంబులోఁ బితృదేవతలెల్ల

---

1. స్వామ్య......క్షమమున. (మూ)

స్వర్గస్థులగుదురు సత్తుగా ; నిట్టి
మార్గంబునను జనమర్దనంబగును ;
ఏమి సేయుదు ! " యని యుచ్చఁజింతింప
నామెయి ధౌమ్యాదులప్పుడిట్లనిరి :
" రాజితంబుగఁ జేయు రాజసూయంబు ;
నాజన్మముగఁజేయు నఘుసులుండ్రాలఁగు ;
లోనుమీఁకగు రాజలోకమంతయును ;
మానుషంబున రాజసుతులను గెలిచి
కావింపవే వేగ క్రతు." వనుటయును,
నావేళ ధర్మజుం డాత్మఁజింతించి
యిందుకు నిర్విఘ్న మెంతయుఁగాను
గందర్పజనకుండు కరివరదుండు
పుండరీకాక్షుండు పురుషోత్తముండు
అండజపతివాహుఁ డటు కర్తయనుచుఁ
జారునిఁబిలిపించి సద్భక్తిఁబలికెఁ :
" దేరుగాంచును బోయి తేజంబుతోడ
శ్రీకృష్ణుఁదో తెమ్ము శీఘ్రమ్మునందుఁ
బ్రాకటమ్ముగ." నంచుఁ బనిచిన వాఁడు
ననిలవేగములైన హయములుపూను
ఘనరథంబెక్కి యాకమలాక్షుకడకుఁ

కృష్ణుఁ డింద్రప్రస్థమునకు వచ్చుట

బోయిన, నెఱిఁగి యాపుండరీకాక్షుఁ
డామెడ రథము నెయ్యంబున నెక్కి
తత్క్షణంబునను నింద్రప్రస్థపురికి
రక్షణంబునవచ్చి, రమణికుంతికిని
ధర్మజునకు మ్రొక్కి తరువాత భీము
నర్జునిఁ గౌఁగిట నందంద చేర్చి,

నకుని మాద్రేయుఁ డయమార్గములను
గరుణమన్నించినఁ, గమలాక్షుఁ జూచి
భయభక్తితో నర్ఘ్యపాద్యాదివిధులఁ
బ్రియమునఁ బూజించి పీఠస్థుఁ జేసి,
కలయ లోకముల యోగక్షేమమెల్లఁ
జెలువుగా నరసి రక్షించు శ్రీకృష్ణు
నేమమంతయును బ్రసిద్ధిగా నడిగి,
యామహాత్మునితోడ నప్పుడిట్లనియె :
" మాకు లోకములకు మఱివిధేయుఁడవు ;
నీకుఁగాన్పింపవే నిఖిలకార్యములు !
ఐనను నీకు నేనటువిన్నవింతు ;
మానుగా నారదమౌని యేతెంచి
పలికెను నాతోడఁ : ' పాండుభూవిభుఁడు
చలనంబుతో [1] యమసభనున్నవాఁడు ;
అతనికిఁ బుణ్యలోకావాస [2] మబ్బ
రతిపతిగురుకృప రాజసూయంబు
సేయునీ.' యనుచును జెప్పి తాఁబోయెఁ ;
దోయజనేత్ర, యిందుకుఁ గార్యసిద్ధి
గావింపు." మనవుడుఁ గమలలోచనుఁడు
భూవల్లభునకు విస్ఫురణ నిట్లనియెఁ :
" కులశీలముల సర్వగుణవిశేషముల
ననఘచరిత్రుండవైనట్టి నీకు
రాజసూయమహాధ్వరము సేయఁదగును
ఆజులగెలుచు నీయనుజులబలిమి ;
నీకోర్కి సఫలంబు నెఱయఁ గావింతు ;
నేకచిత్తంబున నెంతయు నుండు.

1. రాజ. 2, మంబు. (మా)

వినుమీకు నెఱిఁగింతు వృత్తాంతమెల్ల;
మును జమదగ్నిరామునిచేతఁదెగిన
[1] రాజులనుండి ధరాతలంబునను
రాజన్యాన్వయ రాజాగ్రణులకుఁ
[2] దక్కఁ దక్కసమహీధవయాదవులకు
నెక్కుడైనను జెల్లు నట్లునేయంగ;
నీరాజన్యంబు నిలఁ జేయునపుడు
వైరులులేకుండ వలయు నిచ్చటను;
ఇపుడు జరాసంధుఁడేదియున్నాఁడు
నృపులనుగెలిచి యున్నిద్రశౌర్యమున;
నతనిఁ నేగూడి యా [3] యెడఁ జేదివిభుఁడు
ప్రతిపక్షుఁడై శిశుపాలుఁడున్నాఁడు;
అతిమాయలనుబెట్టు [4] హంసుండు డిచికుఁ
డతనినే సేవించి యర్థినున్నారు;
చిత్రంబు! వారు కౌశిక చిత్రసేన
పాత్రనామంబులఁ బరఁగినవారు;
బహుసేనలనుగూడి పస జరాసంధ
సహితులై సాధనసన్నద్ధులగుచు
వర్తింపుచున్నారు వారు మువ్వురును.
స్ఫూర్తితో వరుణునిభుజశక్తిగలిగి
భగదత్తుఁడనురాజు పశ్చిమభూమి
మగఁటిమినేలుచు, మఱి జరాసంధుఁ
బొదివియున్నాఁడు భూభువనమెఱుంగ.
పదిలమై యాచేదిపతులలోపలను

---

1. మూలమును అవ్యక్తముగా ననుకరించినాఁడు. చూ. నన్నయ. సభా. ప్ర. ఆ. 110. గ. 2. అమూలకము. 3. అయెడ ఈయెడ వెం. పదములను వ్యవహారమందలి ఉచ్చారణచేఁగలిగిన భ్రాంతివలన, అకారమధ్యములుగా ప్రయోగించినాఁడు. తిమ్మయ రచనయగు ఆదిపర్వములోఁగూడ నిట్టివి గలవు. 4. హంసడిభకులు. - అని నన్నయ. సభా. ప. డిచికులనియు. పా. అం. ఇందంతట డిచికులనియే గలదు.

పురుషోత్తముండును, భూమీతలేశ-
వరులలోపలఁ బౌండ్రవాసుదేవుఁడును,
నానామహములు దాల్చి సడుఁకక క్రొవ్వ
పూనివైరంబు దుర్బుద్ధులై యిపుడు
శౌరి జరాసంధుఁ గొలిచియుండుదురు.
దారుణశక్తిఁ బ్రాగ్దక్షిణాదిశల-
సృష్టీశ్వరులు పురుజిత్తు కరూశ
దుష్టపౌండ్ర కిరాత దుర్మార్గసాల్వ
యవనులు వానినే యలమియుండుదురు ;
ప్రవిమలయశులైన పాంచాల మత్స్య
శూరసేన పుళింద సుంహాక కుంతి
కేరళ పుష్కర క్షితిపాలతతులు
నెఱి నాజరాసంధునికి నోడి పాఱి,
యుఱిముఱిఁ దమభూములన్నియు విడిచి
తిరుగుచునున్నారు దిగ్భ్రమఁగొనుచు.
సరభసంబున జరాసంధుండు నెపుడు
కంసుని సేనాని ఖండించుటకును
హింసగావింపంగ నెప్పుడుఁగోరు ;
ఆకంసుఁడును దనకల్లుండుగాన
భీకరశౌర్యుఁడై పెర్చి యిరానుసను
నాతోడ వడిఁ బ్రథనము సేయు నెపుడు ;
నాతతజయశాలు రాహంసడిచికు
లిరువురుతోడుగా నేడుదీవులను
దివిజి రాజులను సాధింపంగఁగలఁడు.
అటువంటిడిచికుని హంసునిఁగూడి
తటుకున సేనాకదంబంబుతోడఁ

జలము[1] నందును జరాసంధుండు పేర్చి
మలయుచు శూరుఁడై మధురపై విడియ
నేను సేనలుఁగూడి పొదరిపోరాడఁ
బూనుచో, నెంతయు బుద్ధిఁజింతించి
యాహంసడిభకుల యాయుధంబులును
వ్యూహంబులును జాపకుండుట యెఱిఁగి
హతుఁడయ్యె హంసుఁడు సంగ్రాజిలో ననుచు
హితబుద్ధి డిభకున కెఱిఁగించి పనుప,
నతఁడు హంసునిమృతి యంతటఁ దెలిసి
మతిలోనఁ గడుశోకమగ్నుఁడై యపుడు
పలికె : ' హంసుఁడులేని బ్రదుకునాకేల !
యిలమీఁద. ' ననుచును నెంతయు వగచి
డిభకుండు గ్రక్కున దేహంబువిడిచె.
అచలధైర్యుండగు హంసుండు డిభకు
మృతివార్తవిని వేగ మృతియునుబొందె.
మతి హంసడిభకుల మరణంబువినియు
నసహాయుఁడై మాగధాధీశ్వరుండు
పోసరుచుఁబురికేఁగెఁ గోపంబునిగుడ.
ఏమును వారితో నెక్కటిపోర
నేమియుననలేక యెఱిఁగియు మధుర
విడిచి ద్వారావతి వేగనిర్మించి
కడిమి రైవతము దుర్గంబుగఁ జేసి
యందున్నవారము హర్షంబుతోడ ;
నిందుకు వెఱపక నిష్ఠురత్వమున
నవనిరాజులను బృహద్రథాత్మజుఁడు
తివిఱి పట్టుకవచ్చి దీర్ఘరాద్రమున

1. ' అందు ' ప్రత్యయమును తృతీయార్థములో నితఁడు చాలచోట్ల ప్రయోగించినాఁడు.

మొనసి గిరివ్రజంబునఁ జెఱఁబెట్టి
దినమునొక్కొక్కని వధించి సేర్పునను
భైరవపూజలు పాటించి సేయుఁ.
క్రూరాత్ముఁడగు వానిఁ గువలయాధీశ,
యణఁచిన నీకును నఖిలరాజ్యములు
క్షణములోపలఁ జాలసమకూరు ; మఱియు
రాజసూయమహాధ్వరము సేయవచ్చు ;
రాజేంద్ర, మును భగీరథనరేంద్రుఁడును,
. . . .
. . . .
దోర్విక్రముఁడు మరుత్తుండును, నాజి-
గర్వితాహితులను గ్రక్కునఁ ద్రుంచి
సకలసామ్రాజ్యాది సర్వసంపదలు
ప్రకటంబుగాఁ గాంచి ప్రబలిరి ; గాన,
నిఖిలసద్గుణములు నీయందుఁగలవు ;
అఖిలార్థవేదివి ; యరివిజయుఁడవు ;
ఏమిదుర్లభము నీకీజరాసంధు
భీమవిక్రమమునఁ బేర్చి త్రుంపఁగను ! ”
అని కృష్ణుఁడాడినయట్టిమాటలను
విని ధర్మజునితోడ వెస భీముఁడనియె :

భీమార్జునులు ధర్మజున కుత్సాహము గలిగించుట

“ ఉద్యోగహీనున కుర్విలోపలను
సద్యఃఫలంబులు సమకూరవెందు ;
బాహాబలాఢ్యతోఁ బ్రతినదలిర్ప
నాహవంబొనరింప సత్కీర్తి గలుగు ;
హీనుతోఁ బోరంగ నేకీర్తి గలదు !
మానవునకు మహీమండలంబునను.

అటుగాన నీతోడియజాతునికృపను,
స్ఫుటశౌర్యుఁడైన యర్జునునవాయుమున,
నిత్యమైయొప్పెడు నీప్రసాదమునను,
నత్యున్నతుండైన యాజరాసంధు
నఖిలజగద్ద్రోహి నాజిఁ ద్రుంచెదను.
నిఖిలంబెఱుంగంగ నేము మువ్వురముఁ
ద్రేతాగ్నులునుబోలెఁ దేజంబుతోడ
ఖ్యాతిగా నీయజ్ఞకార్యమంతయును
నిర్వహింతుము; దుర్వినీతు మాగధుని
దుర్వారపశువుఁ గ్రతుక్రమంబునను
ఆహుతులుగ వ్రేల్చి యాఁకలరియుండుదుము
సాహసంబున." నన్న శక్రనందనుఁడు
ననిలజుమాటల కనుకూలముగను
జననాథుతోడ సద్భక్తిని బలికె:
"ఆజిలో రిపురాజినడఁచి, [1] లక్ష్ములను
రాజసూయమహాధ్వరమ్ము గావింపు
నాభుజబలమున నాధనుర్విద్య-
ప్రాభవంబున జగత్ప్రఖ్యాతముగను.
ఈసభాలాభంబు నీప్రతాపంబు
నీసమస్తశ్రీలు నిటనీకుఁగలుగ,
నేవిచారములేల యిలనాథచంద్ర!
కోవిదస్తుతమునై కులశీలరూప
గుణములకును ననుకూలమైయొప్పి
ప్రణుతికెక్కిన నీప్రభావంబునందు
సమరంబునను జరాసంధునిఁ ద్రుంచి,
క్రమమునఁ జెఱనున్న రాజులనెల్ల

1. ఈపదమును వైభవపర్యాయముగా పఠింపదగా వాడును.

రక్షించి సత్కీర్తిరమణిఁ గైకొనిన
నక్షయసుకృతంబు లనిశంబుఁ గలుగు."
ననిపల్క భీముని యాపార్థుమాట
విని కృష్ణుఁడప్పుడు వేడ్కనిట్లనియె:
"శౌర్యంబుగలిగినజగదీశ్వరులకుఁ
గార్యంబులివి వివేకమునఁ జింతింపఁ;
గాన మువ్వురమును ఘను జరాసంధుఁ
బూని వాహినిదరిభూజంబుమొదలు
పెకలించునట్లు వడిఁ బేర్చి త్రుంచెదము;
అకలంకమతిఁజని యాదురాత్మకుని
నంతరంబెఱుఁగనియట్టిదుర్మదుని
హంతను సర్వలోకాపకారకునిఁ
జంపుద." మనవుడు సంతోషమంది
తెంపుతో హరికి యుధిష్ఠిరుండనియె:
"నీకోపవహ్నిలో నెఱయుంగ మిడుత
లై కడువడిఁబడు నామాగధుండు.
అనఘ, శూరుండైన యాజరాసంధు
జననంబు నాకును సర్వంబుఁదెలుపు."
మనియడిగినయట్టి యమతనూజునకు
వనజాతనేత్రుండు వర [1] భక్తిఁబలికె:

జరాసంధు నుత్పత్తికథనము

"మగధదేశంబేలు మానవేశ్వరుఁడు
అగణితశక్తి బృహద్రథుండొప్పు;
నక్షౌహిణీత్రితయంబైన సేన
దాక్షిణ్యమునఁ గొల్వఁ దగనున్నవాఁడు.

1. భక్తిపదము ప్రేమవాత్సల్యపర్యాయముగా నిందుఁ గానఁగును.

కాశిరాజనువాని గాదిలిసుతలఁ
గాశసన్నిభకీర్తి గౌరవాన్వితలఁ
గవలవారల నతికాంతి [1] సమ్మితల
నవిరళమతిఁ బెండ్లియాడి, సొంపుగను
భోగింపుచును, దుదిఁ బుత్త్రులులేమి
నాగమోక్తులయందు నఖిలదానములఁ
బుత్త్రకామేష్టియుఁ బొందుగాఁ జేసి
పుత్త్రులఁగనలేక పొలఁతులుఁ దాను
వనమున కేఁగి, యువ్వల సహకార
ఘనమహీజముక్రిందఁ గైకొని తపము
చేయుచునున్న కౌశికమునిఁ గాంచి
యాయతభక్తితో నర్ఘ్యపాద్యములఁ
బూజింప నమ్మునిపుంగవుండనియె :
'రాజశేఖర, బృహద్రథ, నీకు నెద్ది
యిష్టంబు? వేడుము యిచ్చెద.' ననిన
దృష్టించి యతనికి ధృతి మ్రొక్కిపలికె:
'నెంతసంపదగల్గ నేమిఫలంబు!
సంతానములులేక సన్మునినాథ!
తనయులుగలుగంగ దయసేయు.' మనిన
ముని కౌశికుఁడు యోగమునఁ జింతసేయ
మామిడిపండు గ్రమ్మన నేలఁబడిన,
నాముని దానిని నభి [2] మంత్రితంబు
చేసి బృహద్రథుచేతికినిచ్చి,
భాసురభక్తితోఁ బలికె నయ్యమున:
'నీఫలంబున నీకు నిట నొక్కకొడుకు
సాఫల్యమున వేగజనియించు.' ననిన

1. సన్మతుల. 2. మంత్రకంబు. (మా)

నా మగధేశుండు నమ్మునియాజ్ఞ
నేమంబుతోడను నిజపురంబునకు
నేతెంచి యాఫలం బిలను భాగించి
చాతుర్యమునఁ దనసతులకిద్దఱకుఁ
బెట్టిన, వారు తత్ప్రభుఫలప్రౌఢి
గట్టిగా నప్పుడు గర్భిణులగుచుఁ
బదిమాసములు మోచి, పసనొక్కరాత్రి
విదితంబుగా వారు వెసఁ గాంచిరంత
నొక్కొక్కకన్నును నొక్కొక్కచెవియు
నొక్కొక్కచెక్కును నొక్కొక్కమూపు
నొక్కొక్కచను బొడ్డు నొక్కొక్కచెయ్యి
యొక్కొక్కచరణంబు నుదయంబుగాఁగఁ;
గాంచి యంతటఁ బుణ్యకామినీమణులు
వంచనతోడ నావ్రయ్యలుచూపఁ
బతికిఁజెప్పఁగరోసి, [1] పరిఖపంకమునఁ
దలితప్పకుండంగ దాదులచేత
వేయించినను, నంత వెస దైత్యభామ
యూరెడఁజూచి వ్రయ్యలు రెండుఁగూర్ప
రెండును నేకమౌరీతి శోభిల్లఁ
జండశరీరుఁడై జయమునొందుటయు,
నాదైత్యభామిని యావజ్రదేహు
నాదటనెత్తంగ నలవిగాకుండె.
ఆబాలకుండు మహారవంబునను
బ్రాబల్యచిత్తుఁడై పలవరించుచును
ఆకుమారుండేడ్వ, నంతఃపురంబు-
రాకేందుముఖులు గారామునఁ బంప

1. చదుకమందు వైచినట్లు. నన్నయ. భా. 'కే చతుష్పథ నిక్షిప్తే' అని వ్యా. భా

ముసలియవ్వలువచ్చి ముదముతో వాని
నెసగినభక్తితో నెత్తుకయుండ,
నట్టిసంభ్రమమున నాబృహద్రథుఁడు
తొట్టినభక్తితోఁ దొలుతనేతెంచి
యతిరోదనముసేయు నాత్మసంభవునిఁ
జతురతఁగనుఁగొని సంభ్రమంబెసఁగ.
ఆవేళ రాక్షసి యబలరూపమున
భూవిభుమణితోడ బుద్ధిసెప్పసఱెను :
‘జరయనురాక్షసి జననాథ, యేను ;
బరికింప నీపురీ పరిఖచదుర్గమునఁ
బాయకయుండుదుఁ బ్రతిదివసంబు ;
నేయెడ నీకు నేనిష్టంబుసేయఁ
గోరుచునుండుదుఁ గొంకకయెపుడు ;
నేరుపుతోఁ జేయు నేఁడు సిద్ధించె.
నీయిరువురు తరుణీమణులకును
శ్రీయుతంబుగ జనించినయట్టి మనుజ
శకలంబులివి రెండు చర్చించిచూడ ;
నకలంకగతిఁదెచ్చి యట నిందుఁద్రోయ
నీరెండుశకలంబు లేను గూర్చినను
ఘోరవ మనుజుఁడై భూరిసత్త్వమున
ఘనవజ్రకాయుఁడై కడఁగి కుమారుఁ
డనిమిషగిరివోలె నమరి యున్నాఁడు ;
ఈకుమారకుని నీవెత్తుమా.’ మ్మనుచుఁ
జేకొని జర భక్తిఁ జెప్పిన, వినుచు
నామగధేశుండు నాజరకనియె :
‘ఆమహాత్ముండు విశ్వామిత్రమౌని
నాకు వేడుకనిచ్చె నందను మును ;
చేకొని నీవునిచ్చితివి నాకిపుడు ;

నాకులంబెల్ల నున్నతిని రక్షింప
నాకల్పమునఁ బుట్టినట్టి దేవతవు.'
అని దానిఁబూజించి యాత్మనందనుని
గొనిపోయి దేవులకును సిద్ధులకును
సరభసంబుననిచ్చె సంతోషమునను.
జర వాని సంధింపఁజాలుటఁజేసి
జననాథ, మఱి జరాసంధుఁడై యొప్పె.
మనుజేశుఁడేఁటేఁట మనుజాళనికిని
నుత్సవంబొనరించుచుండె ; నందనుని
నుత్సాహమునఁ బెంచుచుండె ; నంతటను
జండకౌశికుఁడు ప్రచండమునీంద్ర-
మండలేశ్వరుఁడు నిర్మలబుద్ధి వచ్చె.
అంతట నెదురేఁగి యామగధేశుఁ
డెంతయు మ్రొక్కి తా నెలమితోఁదెచ్చి
కనకాసనంబున ఘనతతో నునిచి
వినతుఁడై పదములు వేడుకఁగడిగి
యర్చించి రాజ్యంబు నఖిలార్థములును
జేర్చి నందనుఁజూపఁ, బ్రియమున వాని
యామగధేశుతో నప్పుడిట్లనియె :
"సామర్థ్యముగలట్టి జర దైత్యవనిత
నీకుపకారంబు నేర్పునఁజేసె;
నేక తపోదృష్టి నిప్పుడుగంటి ;
నీకుమారుఁడు ధారుణీనాథచంద్ర,
యాకుమారునికీర్తి నలరినవాఁడు.
హరినిఁగైకొనఁడు ; కాలాంతకాంతకుని
హరునిమెప్పించు ఆసురులమర్దించు ;
వీనితోఁ [1] బోరిలో వీరాధివరులు
మానితోత్సాహులై మార్కొనుటన్న,

---

1. బోరడు. (మా)

శలభంబువహ్నితోఁ సద్విహంగములు
బలుగరుత్మంతుతోఁ బ్రతిఘటించుటలు ;
ఎల్లవారలు వీనియెంచినదాడి
హల్లకల్లోలమై హాతులౌనిట్లు ;
బల్లిదుండగు వీనిపటుశౌర్యవహ్ని
నెల్లరాజులపగి యెల్ల మాయించు ;
నేడుదీవులవారి నిట్టట్టుచేయు
దాడియొనర్చి [1] యుద్దండితవృత్తి ;
శతమఖుశౌర్యంబు శమనుధైర్యంబుఁ
బ్రతిఘటించెడి బాహుబల పరాక్రముఁడు ;
నందివాహనుకృపనందినయట్టి
పొందైన మణిమయ పుష్పకంబెక్కి
యాదిత్యసమతేజుఁడౌనట్టి వీని
మేదినిలోపల మీఱంగరాదు ;
దివ్యాస్త్రముల వీనిదివ్యదేహంబు
దివ్యులకైన భేదింపంగరాదు ;
[2] నదుల సముద్రుఁడున్నతిని జేకొనెడు
పొదుపున ఘనమహీభుజులసంపదలు
సర్వంబు నిజరాసంధుండు గొనును
సర్వభంగుల." అని చండకౌశికుఁడు
చెప్పి గ్రక్కునఁబోయెఁ జిత్రంబుగాను.
అప్పుడు తనయుని నాబృహద్రథుఁడు
భద్రాసనంబునఁ బట్టంబుగట్టి
భద్రేభగమనలఁ బరఁగఁదోడ్కొనుచు
దపముసేయఁగ వనస్థలమున కరిగె.
నుపమ జరాసంధుఁ డురుశత్రువిహతి

1. యుద్దాడిత. 2. నదులు సముద్రుండున్నతను జేకొనును. (మా)

[1] యణఁపఁగ హంసుని నాడిభకునిని
గణుతికెక్కిన కార్యకర్తలుగాఁగఁ
జేకొని యరులనిర్జింపుచునుంటి ;
నాకాలువురికిని హంసుండు డిభకుఁ
డరిగినపిమ్మట, నతిగర్వముడిగి
సరవినిప్పుడు జరాసంధుఁడున్నాఁడు [2].
పయూయుధఁబుల నీల్గకుండఁగ
నాయిందుధరునిచే నటువరంబందెఁ ;
గావున, వానినిఁ గ్రమముతోడుతను
బావనిచే నణంపఁగఁజేయవలయు ;
మల్లయుద్ధంబున మానవంబునను
వెల్లమిగాను వర్తింపఁగవలయుఁ ;
బవమానతనయుని బాహాబలమును
దివిజేంద్రనందను దివ్యాస్త్రబలిమి
నాకీర్తిబలమునున్నతి సహాయముగ
నీకసాధ్యంబెద్ది నిఖిలలోకముల !
నాకునిల్లడయిమ్ము నరుని భీమునిని
జేకొని మగధునిర్జించెద." నని
హరి భీము నర్జును నప్పుడుచూచి
సరసిజాక్షుతోడ శమనజుండనియె :
"నీసహాయముగల్గ నిఖిలశాత్రవుల
వేసమయంబున విజయవాయజాలు
విదలించి త్రుంతురు వివిధభంగులను ;
మది రాజసూయంబు దొరయ సిద్ధించు ;
నీకృపగలుగంగ నిఖిలార్థవితతి
గైకొనరానివి గలవె లోకముల !

---

1. నడంగను. (మూ) 2. నిజసంత్షయశంకితాత్ముఁడై అను విషయమధ్యాహార్యము.

అక్షులునాకు వాయుజధనంజయులు; (?)
పక్షీంద్రగమన, నాభావంబు నీవు;
మిముఁబాసి నిముషంబు మేముండలేము;
కమలాక్ష, నీదివ్యకారుణ్యమునను
భీమునకును జంభభేదిసూనునకు
నేమియుఁ దలపోయ నివ్వాడునలదు."

కృష్ణుఁడు భీమార్జునులతో జరాసంధుఁ జంపింపఁబోవుట

అని వారినిచ్చి నెయ్యమున దీవించి
యనిపిన, వారలు నాత్మనుప్పొంగి
నదులయందును కృతస్నానులై గిరులు
విదితాటవులు దాటి వివిధ దేశములు
గనుఁగొంచు మగధేశుఘనభూమిఁ జొచ్చి,
యనుపమ గోరథంబను గిరియెక్కి,
యాలోకనముచేసి యాగిరివ్రజము,
మేలైన రత్నపుమేడలదాని,
నమరావతీపురి కలకాపురికిని
సమమైనదానిని, సకలసంపదలఁ
జెలువొందుదాని వీక్షించి మిక్కిలిని,
జలజాక్షుఁ డనిలజశక్రసూనులకు
నరుదంద భక్తితో నప్పుడిట్లనియె:
"పరికింప గో [1] రథపర్వతాగ్రంబు,
వైహారి, [2] ఋషిగిరి, వరచైత్యకాద్రి
యూహింప నివినాల్గు నొసరఁజుట్టులను
గాచియుండును త్రిలోకములు నుతింప;
నేచందములఁజూడ నిది గిరివ్రజము;

1. వధ. 2. సిరిగిరివరచైత్ర. (మూ)

గౌతమమునిచేతఁ గడురమ్యమైన
పూతదుర్గంబిది భువినసాధ్యంబు.
తెరల మాగధుని సాధింపంగలేరు
దురములో." నని చెప్పి తుదిఁజైత్యనగము
దండకుఁజేరి మోదమునని ట్లనియెఁ :
"జండభేరులు మూఁడు చాలనొప్పారు ;
మగధాది [1] నాథులు మానుపాదమును
అగణితవృషభంబు నణఁగించి, దాని
చర్మంబు భేరుల సరవిమూయింప,
నర్మిలినీపురి నటు వింతవారు
చొచ్చినప్పుడుమ్రోయుచును మునిశక్తి
నిచ్చలో నెఱిఁగించు నిట మగధునకు."
అనిన వారలుచూచి హస్తదండముల
ననువార భేరీత్రయంబును జించి,
వారలుద్ధతి గిరివ్రజమర్థిఁజొచ్చి,
బోరన నప్పుడు పుష్పలావికల
సదనంబునకుఁబోయి సకలపుష్పములు
ముదముతో నిష్టుల ముడిచి, గంధములు
మేననిండుగఁబూసి, మేటిగంధమున
మానుషంబున రాజమార్గంబుచేరి,
గుహాలుచొచ్చుమృగేంద్రకులముచందమున
మహనీయులై చొచ్చి మఱియు వచ్చుటయు,
నాజరాసంధుండు నర్ఘ్యపాద్యములు
తేజంబుతోఁగొంచు ధృతినదు రేఁగి

---

1. నాథునిమాషదంబనెడి. (మూ) చాలవఱకుఁ గవిత్రయభారతమననుసరించి యీద్విపదభారతము వ్రాయఁబడుటచే, లేఖకప్రమాదాదులవలనిదోసఁగులు సవరించుటలోఁ అదియే ఆధారముగాఁ దీసికొనఁబడెను.

భూదేవముఖులని పూజసేయంగ
నాఁటఁగదిసి, వారంవిరులొల్లకునికిఁ
జూచి యామాగధరాజును వారికనియె :
'మీచందములుచూడ మేదినీగోత్ర!
ధరణిదేవతలైనఁ దర్కింప మీరు
సురభిపుష్పంబులు శోభిల్లఁబైన
గంధంబులును ధూర్తగతిఁ గొనుటేమి?
బంధురభేరు లుద్భటవృత్తి వ్రచ్చి
సాలయుక్తి నాపురిఁ జొచ్చుటయెట్లు!
అలఘుసద్భక్తితో నట సచ్చినట్టి
సాధువర్గమొల్లక మాటి యుండుటెట్లు!
పృథివీశ్వరులుగాని పెంపున మీరు
ధరణీసురులుగారు తర్కించి చూడ
గురుబాహుసత్త్వ లక్ష్ముద్రవిక్రములు."
అనుటయు వారికి నచ్యుతుండనియె :
"జననాథులము మేము సత్తుగా వినుము ;
నీపురిఁజొచ్చుట నీతి మాకందు ;
నేపారుగంధంబు నెల్లపుష్పములుఁ
గైకొనుటది జయకారణంబనుచుఁ
జేకొంటి మిప్పుడు సిద్ధంబుగాను.
కార్యంబు నీయుందుఁ గలుగుటఁజేసి
యార్యమతంబున నర్ఘ్యంబు గొనము."
అనిన జరాసంధుఁ డప్పుడిట్లనియె :
"మును మీకు మాకునిమ్ములఁబగలేదు ;
సురలకు ధారుణీసురులకు మునుల
కరుదారభక్తుండ నాదిభూవిభుఁడ."
ననుటయు నచ్యుతుం డతనికిట్లనియెఁ :
"జెనసి రాజులనెల్లఁ జెఱఁబెట్టి తీవు ;

వారిరక్షింపను వసుధ నీతోడఁ
బోరాడఁగా నేను భుజబలంబునను
వచ్చితి ; మీరొకండు వాయునందనుఁడు ;
సచ్ఛరిత్రుఁడు వీఁడు శక్రనందనుఁడు ;
ఏను శ్రీకృష్ణుఁడ ; నెల్లదుర్జనుల
బూనిశిక్షింపంగఁ బుట్టినవాఁడ.
నిన్నాజిఁ దెగటార్చి నృపతులనెల్ల
నెన్నిక కెక్కంగ నీక్షణంబునను
విడిపింతు మము దేవనికరంబు పొగడఁ
గడిమితో.” ననవుడుఁ గడువడిఁ గినిసి
యాజరాసంధుండు నాగ్రహంబునను
రాజసంబున మృగరాజచందమునఁ
గుటిలసద్భ్రుకుటీ [1] వికుర్వాణఘటిత
నిటలుఁడై పటుకార్య నిర్భరత్వమున
వారితోఁ బలికె దుర్వారవైరమున :
“ ధారుణీశులగెల్చి తలఁబట్టి తెచ్చి
కారాగృహంబులఁ గడిమితోఁ బెట్టి
భైరవపూజలు పరఁగఁ జేయుచును
ఇలలోపలను గ్రొవ్వి యేచియుండుటలు
తలపోయఁగా వీరధర్మంబుగాదె !
నాకుదోషములేదు నరనాథులఁ
జేకొని పట్టితెచ్చినమహీపతుల
దేవహితార్థంబు తెగవ్రేయువాఁడ ;
నీవేళ వారల నేనేలవిడుతు !
భావింప నాప్రతాపము లోకములను
నీవెఱుంగవె ధారుణీధర, యెవ్వరు !

1. నికుర్వాణ. (మా)

ఎన్నిమాఱులుఁ బాఱి వెనుదిరిగితివో !
మున్నుగా ; నీవు సముద్రంబులోన
దుర్గంబుగట్టుక తూఁగఁజరించితివి ;
దోర్గర్వమున నిన్నుఁ దూలఁద్రోలెదను.
మొక్కలంబున నీకు మువ్వురుఁ గూడి
యొక్కటికయ్యాన కెత్తివచ్చినను,
రయమున నీతోడ రణమొనర్చెదను
నియమింపఁ ; గాదేని నిఖిలసైన్యములఁ
గూడుకరమ్మన్నఁ గొసరక నత్తు
నోడక ; యటుగాక, యొక్కండవీవు
రమ్మన్న రణము తీవ్రముగఁ జేసెదను ;
ఇమ్ముల నీతోడ నేయాయుధములఁ
జెనకంగవలసినఁ జెండివైచెదను. ”
అనవుడు శ్రీకృష్ణుఁ డప్పుడిట్లనియె :
“ పలువురొక్కనితోడఁ [1] బ్రధనంబు సేయ
నిలనధర్మము ; గాన నిపుడు మాయందు
నొకనితో రణముసేయుము ప్రతాపమున ;
సకలంకగతియందు సతిధర్మమునను
మల్లయుద్ధంబు సమంబుగావునను
దెల్లముగాఁ జోరు ధీరత్వమునను.
సృష్టివారికిఁ గీడుసేయ నేనంటి ;
దృష్టమిప్పుడు ధరిత్రీపాలతతులఁ
జెఱఁబెట్టితివి ; సదా శివహితార్థముగ
వెఱవక చంపంగ వేగఁబూనితివి ;
ఎవ్వరు హారునకు నిల జీవహింస
యివ్విధంబునఁ జేయ నేయుగంబునను ;
ఇది యధర్మముగాదె యిల నీదుచేత !
తుది మహాశౌర్యవంతుఁడనని క్రొవ్వి

1. బ్రదరము. (మా)

పలికితి దుర్బుద్ధి, పాపబుద్ధి;
మలసి పుణ్యుఁ డనవమానంబు చేయు-
చుండితి నీకంటె మూఢులు లేరె!
మండలంబున; మహామత్తగర్వమునను
గార్తవీర్యుండు భార్గవునిచేఁ దెగియె;
ధూర్తవిద్యలయందుఁ దుది నింక నీవు
చెడక నానచనంబు చేసి రాజులను
విడిచిపుచ్చుము జగద్విఖ్యాతముగను;
విడువకుండెద వేని, వేగ నీతనువు
విడిపింపుదుము బలువిడితోడ." ననుచు

భీమజరాసంధుల మల్లయుద్ధము

రౌద్రంబుతోడ జరాసంధుఁ డవుడు
భద్రేభవరదుని బహుభాషలాడి
బిరుదు ప్రతాపించి భీమునితోడ
దురము సేయఁదలంచి, దుదిఁ దనపుత్రుఁ
ద్రిభువనస్తుతు సహదేవు నుత్తముని
నభిషిక్తుఁ జేసి, నిజాప్తభూసురుల
దీవనల్ గైకొని, దిక్కులల్లాడ
లావునఁ బొంగి, లీలను గాసెగట్టి,
పాటల [1] చొల్లెంబు బాగుగాఁ దీర్చి
చూపట్టినగ్గల; చూడ భీముఁడును
సర్వ [2] సారగ్రంథు సతతమదాంధు
నుర్వీశనిర్బంధు యుక్తిసంబంధు
గాంభీర్యగుణసింధు గతసత్యసంధు
జంభారిరిపుబంధు జయుజరాసంధుఁ

---

1. కుల్లెంబు. 2. సర్వ. (మా)

గనుఁగొని, మల్లసంగ్రామంబు సేయ
ననిలతనూభవుం డతిసదాటుటయు,
సురుచిరోజ్జ్వలభాను శుభవిభ్రమాద్భ్రభాను
వరకాంతిహాసభాను ఘనభాగ్యగంధాను
బుధవిబుధోత్కృష్టుఁ బుధాత్మభిధానుఁ
బ్రధనజయస్థానుఁ బార్థసన్మాను
శౌర్యవిపక్షక్షేమను సత్యనిధానుఁ
ధైర్యసమ్మానసాను ధర్మసంధానుఁ
నలఘుపిష్టాను భద్రాసనాసీను
బలపవమాను దోర్బలభీమసేనుఁ
గని జరాసంధుండు గర్వంబుతోడ
నసిసేతు డగ్గఱి యనిఁ గాఁబోడిచె.
భీమసేనుండును భీమశౌర్యమున
నామాగధేశుని నదరంటఁబోడిచె.
హిమకరదోర్దండ హేలాప్రచండ (?)
సమరభీకర వగచరణ ఘట్టనల
బ్రహ్మాండమెల్లఁ గంపముచాలనొందె;
బ్రహ్మసంస్తుతుఁడై పరమేశ్వరుండు
మెచ్చెన వ్వేళను; మెఱసి వారుభు
డచ్చెర నొడిసియుఁ జెనకి పట్టియును
వేసియు డాసియు వీఁగనొత్తియును
జేసేఁత నొడిసియుఁ జెలఁగి పట్టియును
బ్రబలి సింహంబును భద్రసామజము
విబుధేశ్వరుండును వృత్రాసురుండుఁ
గులిశంబు గిరియును గొనకొనపోరు
చెలువంబునను భీమసేనమాగధులు
మగఁటిమిఁ గార్తికమాసశుద్ధమున
సగణితంబైన పాడ్యమిదివసంబు

మొదలుగా నుద్దండముష్టిఘట్టనలఁ
బదివేలభంగులఁ బ్రధనంబుచేసి,
పడిఁ ద్రయోదశినాఁడు పరసత్త్వములను
బెడిదంబుగాఁ బోరి పెనఁగి, వెండియును
ఆచతుర్దశినాఁటియర్ధరాత్రమున
వైచిత్రి మగధభూవరుఁడలసినను,
ఆవేళ భీమున కచ్యుతుండనియె :
"లావుదొలంగెఁ జాలఁగ మాగధునకు ;
పవమానుబలిమి నీపటుభుజాబలిమి
బవరంబులో వీనిభంజింపు." మనిన
ననిలసుతుండు నయ్యనిలునిఁ దలఁచి
ఘనసత్త్వుఁడై బాహుగర్వంబునందు
నాజరాసంధుని నాజిరంగమున
గాజువాఱఁగఁజేసి, కడుపడఁబట్టి
ముక్కున వాతను మొగిఁ జాలరక్త
మొక్కటియై కాఱ నొగినూఱుమార్లు
విసరి నేలనువైచి, వెస వానితనువు
కొసరక [1] చీల్చి గ్రక్కున రెండుకడలఁ
బాఱవైచుటయు, నపాంవైచిత్రి-
తో రయంబునను దోడ్తోన నారెండు
బద్దలవ్వాను నెడఁబాయకండఱును
'అద్దిరా! వీనినే'ర్పని కొనియాడ
నంటేర్పడకయుండ నంటిన, లేచి
తొంటియట్లనె వాఁడు దురమున నెదిరె.
అదిగని భీముఁడత్యాశ్చర్యమంది
కదిసి కన్నుల నగ్నికణములుదొరఁగ,

1. నిలిచి. (మా)

నాగిరివ్రజపట్టణాధీశుఁ బట్టి
లాగించి త్రోసి తా లఘుగతి వానిఁ
గాలను నేలను గాయంబునొంచి
చీలిచివైచి హెచ్చినసాహసమున
మారుతి వానిఁ బల్మఱు చీల్చిపిసిగి
యేరీతిఁ దెగటార్తు నీనీచు ! ననుచు
జింతింపుచుండ, నాశ్రితవత్సలుండు
కంతునితండ్రి శ్రీకలితగాత్రుండు
వనజోదరుండప్డు వడముడిఁ జూచి
ఘనవృక్షశాఖ చొక్కంబుగాఁ జీల్చి
తాఱుమాఱుగవైనఁ, దనమదిఁ దెలిసి
ధీరుఁడై యమ్మగధేశునిఁ జూచు
పిడికిట భుజసంధి బెడిదంబుగాఁగఁ
బొడిచియు నడిచియుఁ బొరలించి నొంచి,
యొకకాలు నొకకాల నొకకాలుఁ గేలఁ
బ్రకటంబుగా మెట్టి పట్టి యమ్మేను
పటపటమనఁజీల్చి పవమానుపట్టి
తటుకునఁ బడవైచెఁ దాఱుమాఱుగను.
ఆవేళ శ్రీకృష్ణుఁ డతిమోదమందె ;
నావేళ దేవతలార్చిరి మింట ;
భీమునియుద్దండభీమశక్తికిని
భూమికంపించె ; నంబుధులెల్లఁ గలఁగె ;
హిమగిరియొఱిగెనో హేమాచలంబు
కమనీయశక్తి భగ్నంబయ్యెనొక్కొ !
యిదియేమియుత్పాత మిప్పుడటంచు
వదలక పురివారు వడఁకిరి కడఁగి.
మగధేశుమానినీమణులగర్భములు
తెగివిచ్చె ; వానియుద్దీప్తసైన్యములు

పొదివిచ్చె; వానివిస్ఫుటకళేబరము
విదితంబుగా రాజవిపులసద్గృహము
తోరణాం[1]తరమునం దొడరివేయుటయు,
నారూఢి సూర్యోదయంబయ్యె నంత,
గరుడధ్వజుండు సత్కరుణ మాగధుల
నరుదారరక్షించె సభయంబువేడ.
ఆగిరివ్రజమున నటుచెఱనున్న
సాగరవేష్టిత క్ష్మాతలేశ్వరుల
విడిచి, జరాసంధవిభునసూభవుని
సుదురాజనిభుని సత్కృత్తమోత్తముని
నాసహదేవుఁ గృపార్ద్రచిత్తమున
భాసురయుక్తితోఁ బట్టంబుగట్టి
....
....
“ఆజరాసంధు మహాదివ్యరథము
భ్రాజిత నవరత్నరాజి నొప్పారు;
నాయింద్రుఁడును దాని నర్థిఁబ్రార్థింపఁ
బాయక వసువను పార్థివుకిచ్చె;
నావసువొసగె జయద్రథునకును;
ఆవసుధేశుండు నట జరాసంధ
విభునకునిచ్చెను వేడుకదీనిఁ.
త్రిభువనస్తుతమైన దివ్యరథంబు
మనమెక్కిపోదము మానుషంబునను.”
అని విహగేంద్రుని హరిదలంచినను,
అతఁడేఁగుదెంచిన నారథంబునకు
జతనంబుతోడను సారథిఁజేసి

1. తంబున. (మా)

హరియును భీముండు నమరేంద్రసుతుండు
నరదంబు నెక్కి ధరాధీశకోటి
గొలువంగ వచ్చిరి గురువేగమునను
దలఁపులోఁ బొంగి యింద్రప్రస్థమునకు.
ఆపట్టణపుజను లప్పుడిట్లనిరి :
“ భూపాలవినుతుండు భుజబలాన్వితుండు
భీముండు సంగ్రామభీముండు గనిరె
యామాగధేశ్వరుఁ జంపెఁ గావునను
జతురబ్ధివేష్టిత జగతీతలంబు
చతురంబుగా నేలు శమనునందనుఁడు.
సమధికబలు జరాసంధునిఁ జంప
నమర భీముండె కాక యన్యు లోపుదురె ! ”
అని రాజనివహంబు నప్పౌరజనులుఁ
జనుదెంచి చూచిరి జలజలోచనుని
భీము నర్జునుని గంభీరంబుతోడ.
ఆమెయిఁ గృష్ణభీమార్జును లంత
ధర్మరాజునకును దగుభక్తి మ్రొక్కి,
పేర్మి జరాసంధుఁ బెనఁచి నుగ్రాజి
నగాఁచినక్రమమెల్ల నంతయుఁ జెప్పి,
గణుతింప నతనిచేఁ గారాగృహముల
నున్న రాజులనెల్ల నొగిఁ దెచ్చి చూప,
సన్నాహమున వారు శమనసూనునకు
దండప్రణామంబు దగఁ జేయుటయును,
దండితో వారినందఱ నాదరించి
నిజదేశములకంపె నెయ్యంబుతోడ.
భుజగేంద్రశయనుఁ డప్పుడు పాండుసుతుల
వీడ్కొని రథమెక్కి వెసఁ బురంబునకు
వేడ్కతో నరిగె వివేకంబునందు.

అంతట ధర్మజుం డనిలజునకనియె:
'నెంతయుఁగడఁక మీరెల్ల సైన్యములు
సేవింపఁ బూర్వదక్షిణపశ్చిమముల
కా [1] యుత్తరంబునకిరిగి రాజులను
గెలిచి కప్పంబులఁ గీర్తితోఁ గొనుచు
బలిమి నేతెం.' డని పనుప నాక్షణమె
నాల్గువారథులపై నడచెడి క్రొత్త
నాల్గువారిధులట్లు నలుగురుఁ గదలి
చనిరి నా." రనవుడు జనమేజయుండు
జననుతుండైన వైశంపాయనునకు:
"నేదేశమునకు వారేఁగిరి? ధనము
లేదెసఁ దెచ్చిరి? యెఱిఁగింపు." మనినఁ
జతురాత్ముఁడైన వైశంపాయనుండు
మతి జనమేజయక్ష్మానాథునకనియె:

విజయునుత్తరదిగ్విజయము

"వర్ణనకెక్కు పావకదత్తమైన
స్వర్ణదివ్యరథంబు జయముతో నెక్కి,
....
....
మత్తశాత్రవరాజమణుల మర్దించి,
యుత్తరభూమికి నురువడినేఁగి
రణరంగమున నుమారమణునిఁ బ్రమథ-
గణములగెలిచి, భీకరశౌర్యమునను
ధనదునోడించి యర్థముచాలఁగొనుచు,
ననిమిషేశ్వరునిచే హాటకంబంది,

1. వుత్తరంబున. (మూ) వ్యావహారికోచ్చారణననుసరించి కవి యీపదమును వకారాదిగాఁ బ్రయోగించియుండును.

క్రమ్మఱ పూర్వభాగమునకే తెంచి
సమ్మదమ్మున బాహుసత్వుఁడై మెఱసి
వరపుళిందావనీశ్వరు నోర్చి పేర్చి,
దురములోఁ బ్రతివింధ్యుఁ ద్రుళ్లడఁగించి,
సకలమహాద్వీప జగదీశ్వరులను
బ్రకటంబుగా గెల్చి పౌరుషంబునను,
రాజులుగొలువంగ రాజసంబునను
రాజశేఖరకృపా రమణీయుఁడగుచు
శూరతవచ్చెఁ బ్రాగ్జ్యోతిషంబునకు.
నారూఢిఁ దత్పట్టణాధీశుఁడైన
భగదత్తుఁడేతెంచి పార్థునిఁ గడఁ
దెగి రణంబొనరించెఁ దివిటిపోటీగ.
ఎనిమిదిదివసంబు లెదిరి పోరాడి
యనిమిషేంద్రకుమారు నఖిలాస్త్రములను
వడి భగ్నమగుచుఁ గవ్వడికినిట్లనియె :
“నెడపనికడఁకతో నే నింద్రసఖుఁడ ;
నీవింద్రసుతుఁడవు ; నీకును నాకు
వావిరిఁబగలేదు ; వలసినర్థముల
నడుగుమిచ్చెద.” నన్న నతఁడాహవంబు
తడవక [1] కార్యసంధానుఁడై మించి
భగదత్తు సంతతప్రముదితచిత్తు
....
బాహుబలోద్వృత్తు బహుదానవృత్తు
నాహవస్థాయిత్తు నతిపుణ్యసత్తుఁ
గని వానికినిభక్తిగలిగి యిట్లనియె :
“ననఘాత్మకుఁడు భరతాన్వయుండైన

1. కార్యవాదియని కవియూహగాఁబోలు !

రాజు ధర్మజుఁడు సంరంభంబుతోడ
రాజసూయమహాధ్వరంబొనర్చెడిని;
అరివెట్టునీ." వన్న నఖిలహేమములు
వరరత్నములు గజవాజియూథములు
నిచ్చినఁ గొని భక్తినిట్లనిపలికె:
"మచ్చిక ధర్మజు మఖమునకీవు
రమ్ము వేగమున వీరశ్రేష్ఠ!" యనుచు
నిమ్ములఁ దమభూమి కేఁగె శౌర్యమున.

భీముని పూర్వదిగ్విజయము

చతురంగబలములసంఖ్యలుగొలువఁ
బ్రతిపక్షులనుగెల్చి, పవననందనుఁడు
నానార్థములుగొని నడచి ముందటను
బూని కులూతభూభుజు బృహద్బలుని
గెలిచి, యుత్తరభూమికిని జని యందుఁ
దెలివితోడను వామదేవ గోత్రముల
వసునామములుగల వసుధేశ్వరులను
బొసఁగఁగ గెలిచి, యాపూర్వదిక్కునకుఁ
జని భక్తిఁ బాంచాలచక్రేశుచేతఁ
గనకాంబరంబులు గాంచి, విదేహ
రాజుజయించి, ఘోరదశార్ణవిభుని
యాజి [1] సుధన్వుని యతిశౌర్యమునకు
వెస మెచ్చి తనసైన్యవిభునిఁగాఁ జేసి,
యసమానయశుఁడైన యశ్వమేధేశుఁ
డగురోచమానుని ననుజయుక్తముగ
మగఁటిమిగెలిచి, సమ్మదచిత్తమునను

1. సుధర్ముని. (మా) సుధన్వుఁడని నన్నయ. అధిసేనాపతిం చక్రే సుధర్మాణం మహాబలం. అని వ్యాస. భా.

చేదిభూమికివచ్చి శిశుపాలుచేతఁ
బ్రోదిమీఱంగను బూజితుండగు ఘను
నతనిచే శమనసుతాధ్వరంబునకు
నతులితంబైనట్టి యర్ఘ్యంబు గాంచి,
చేదిదేశము వెళ్లి చిత్రునిఁగాంచి
[1] మేదినీశు సుపార్శ్వ మేటిసత్వమున
ననిగెల్చి, గజపతి నామత్స్యనృపతి
ఘనవరాళవులను మాగధమహీశ్వరుని
దండించి, మగధభూధవతనూభవుని
నండజపతిజవు నాసహదేవు
మన్నించి వానిచే మఱి పూజవడసి,
యొన్నంగ హిమగిరికేఁగి తేజమున
నాగిరీంద్రునిచేత ననుమతిఁబడసి,
వేగంబె నిర్జరవిభుపర్వతమున
బహుకిరాతావళీపతుల నేడ్వ్యగను
సహజశౌర్యుల [2] మదంచజ్జయాధికుల
ధర్మయుక్తులను సుధర్మధార్మికుల
నర్మిలిఁ జంద్రసేనాధీశ్వరులను
మారహారహితుల సముద్రసేనులను
నాశవిక్రములఁ గర్ణవత్సపతులను
వైరి [3] భంజన పౌండ్రవాసుదేవులను
గౌరవంబున [4] వశంకరులుగాఁజేసి
ధరణీశ్వరులగెల్చి ధనము రత్నములు
గురుతరంబగుశతకోటి సంఖ్యములు

---

1. మేదినీశుని పార్శ్వమేటిసత్వమున. 2. మదంజభవకౌశుకులను. 3. జంభన.
4. వశీకరులు. (మూ)

సహదేవుని దక్షిణదిగ్విజయము

గొని యేఁగె భీముఁ డత్యుగ్రశౌర్యమున ;
ననఘుఁ డుత్తముఁడు [1]సహదేవుఁ డంత
ధీరత దక్షిణదిక్కునకరిగి
శూరసుమిత్రుని శూరసేనులను
దంతవక్త్రుని సాళ్వధరణీశ్వరులను
సంతత ప్రతిపక్షజగదీశవరుల
శృంగారయుతుల గోశృంగగిరీంద్ర
సంగుల నృపుల నిస్సంగులఁ జేసి,
కుంతిభోజునిచేతఁ గోరి యర్థములు
సంతసమునఁ గాంచి, జయము రెట్టించి
జలజాక్షుపగవాని జంభకునోడిచి,
తలకొని వానినందనునిచే సమద
గజ హయరత్నసంఘంబులఁ గొనుచు
విజయుఁడై నర్మద వేడుకఁ జేరి,
యందు నవంతిదేశాధీశ్వరులను
విందానువిందుల వేడుక గెలిచి
పోయి మాహిష్మతీపురమున విడియ,
నాయెడ వడి నీలుఁ డనుమహారాజు
దీకొనియెను సహదేవునితోడ.
ఘోర మాద్రేయుఁ డడ్డముచొచ్చి పోర,
నతనిపై నీలుండు ననలంబుఁ బఱప
నతివేగమున వహ్ని యాసహదేవు
సకలసేనలమీఁద సరవితోఁ జుట్టెఁ
బ్రకటితగతి." నన్నఁ బారీక్షితుండు

---

1. ఈపదమును దీర్ఘమధ్యముగాఁ బ్రయోగించుట ఇతనికే గాక, ఆదిపర్వకర్తయగు తిమ్మయకును బరిపాటియే.

చతురోక్తిఁ బలికె వైశంపాయనుఁడు :
" ప్రతిభటుండై వచ్చి పావకుం డేల
యీసహదేవుని నపుడు డగ్గఱెను ?
ఈసమయంబున నింతయుఁ దెలుపు. ”
మనిన నమ్మునివరుం డతనికిట్లనియె :
" జననాథకులవార్ధిచంద్రుఁడైనట్టి
నీలువంశంబున నిషధుండు ధాత్రి
యేలంగ, వహ్ని మహీదేవుఁడగుచు
వేదంబుచదువుచు వేడ్కఁ దత్పురము
సాదరంబునఁ జొచ్చి, చక్కనియువతిఁ
బరసతిఁ బట్టుక భావజకేళి
నరసతసలుపంగ, జనపతిహితులు
పట్టుక వచ్చి భూపతిమ్రోలఁ బెట్టి
పెట్టిన [1] శాస్త్రసంప్రీతితో నతని
దండింపఁ బోయిన, దహనుఁడై మిగుల
మండుచునుండిన, మానవేశ్వరుఁడు
వెఱచి పావకునకు వెస మ్రొక్కి పలికె :
" నెఱుఁగక యజ్ఞాన మిపుడు చేసితిని
మన్నించు. ” మనవుడు మఱి పావకుండు
సన్నిధినై మహీశ్వరునకిట్లనియె :
" నడుగు నీకోరినయట్టివరంబు
తడయకిచ్చెద. ” నన్న దహనునకనియె :
" నాపురిమీఁద నేనరపతులైన
నేపారవచ్చిన నెంతయు నీవు
కదియు వారలమీఁద గ్రక్కున. ” ననిన
వదలక యగ్నియు వరమిచ్చి పలికె :

1. శాస్త్రసమ్మతముతో నని యర్థము కాఁబోలు !

"నీపురిఁగల మానినీరత్నములకుఁ
బాపంబుపొందదు పరపతులందు
రతిసల్పినను ; మహీరమణ, నీవిపుడు
హితబుద్ధినుండుము యెంతయు." అనుచుఁ
జెప్పిన నృపుఁడును జేయుచునుండె.
నెప్పుడు పరధరణీశులవీట
విడిసిన నీలుండు విదళింపుచుండుఁ
గడువడితో ; నదికారణంబునను
అనలదేవుండు సహదేవుమీఁదఁ
గనలుచుఁ గదిసినం గరసరోజములు
మొగిచి మాద్రేయుండు మును శుచియగుచు
మిగులంగ దర్భపై మెలకువనుండి
యగ్నిసూక్తంబు లయ్యెడఁబఠింపుచును (?)
అగ్నిదేవుని ఘను నభినుతిచేసె :
1 "నీతదర్థంబులు నిఖిలవేదములు ;
పూతంబులకునెల్లఁ బూతయుక్తుఁడవు ;
ధర్మజాక్రతువు కిత్తఱిని విఘ్నంబు
పేర్మితోఁ జేయకు పెరిమ మన్నింపు":
మనవుడు ప్రీతుఁడై యగ్నిదేవుండు
జననుతుఁడైన యాసహదేవునకును
వరదుఁడై యుండెను ; వడిని నీలుండుఁ
గరిహయరత్నముల్ కనకాంబరములుఁ
దెచ్చి వేడుక సహదేవున కప్పు
డిచ్చి సద్భక్తితో నిట్లనిపలికె :
" అమితప్రభావ, ధైర్యామరగ్రావ,
విమలకంబుగ్రీవ, విజితారిరావ,

1. నిత్యత్వమైయుండు. (మూ)

భూతిసీఁగ్రీన, పోషితజీవ,
నీతిసద్మజసేవ, నిత్యస్వభావ, (?)
నుతమహీదేవ, మానుషబలదేవ,
చతురశిఖాదేవసమ సహదేవ, (?)
శరణులఁగాన ప్రజ్జనులను బ్రోవఁ
బరఁగ విష్ణునిసేవఁ బరఁగితి వీవ;
నీకు నెవ్వరుసరి నృపులులోకముల !
రాకాసుధాకరారవితారకముగ
మన్నంపు; నిలుపుము మము రాజ్యములను
ఉన్నతి." ననవుడు సుప్పొంగి వేడ్క
నాసహదేవుండు నారాజుకనియె :
" భాసుర ప్రౌఢితోఁ బరఁగ రాజ్యంబు
సేయుము; నేఁగల్గఁ జింతనీకేల !
ఏయెడ నీకు నాకెంతయుఁ బొందు."
అని వానివీడ్కొని యట దక్షిణమునఁ
జని మహారాష్ట్రరాజన్యులచేత
సకలార్థములుగొని, సాగరద్వీప
నికటనిషాదులు, [1] నిజకాలముఖులు,
కర్ణసత్ప్రిభులు, రాక్షసయోధవరులు,
స్వర్ణవర్ణులు రామశైల సుతామ్ర
పతులు, ద్వీపజయంతి పట్టణాధిపులు,
సతులిత వశవర్తులై తన్నుగొలువఁ
బోయి కేరళ పాండ్య పుండ్ర కాళింగ
నాయకులను [2] బ్రధనంబున గెలిచి,
ద్రావిడ యవన గాంధారభూపతుల
లావుననోర్చి, చాలఁగ లక్ష్మిఁగొనుచు

1. ఇట్టిపదములను వ్యర్థముగాఁ బ్రయోగించుట యీతనిపరిపాటి.
2. ప్రదరము. (మూ)

దక్షిణభాగమునకుఁ దద్దయు నేఁగి
రాక్షసేంద్రుఁడు రఘురామభృత్యుండు
శ్రీవిభీషణునకుఁ జెప్పి పంపినను,
భావించి యతఁడును భక్తితోఁ దనను
1 శ్రీరామమాడలుఁ జింతితార్థములు
వారణ హయ రథ వ్రాత రత్నములు
నెసగఁ జతుర్దశ హేమతాళములు
నసమాంబరంబులు నఖిలార్థములును
బంపెను సహదేవ పార్థివేంద్రునకు.
సొంపొంద నదిగొని చూచి మాద్రేయుఁ
డంతన పౌలస్త్యునధిపుల చేత
నెంతయుఁ గప్పంబు లింపుగాఁ గొనుచు
సహదేవుఁడే తెంచె జనలోకనాథ,
విహితప్రతాపుఁడై విశ్వంబు పొగడ.

నకులుని పశ్చిమదిగ్విజయము

నకులుండు నతులితోన్నత పరాక్రముఁడు
వకుళప్రసూనోరు వరకచభరుఁడు
బలములు గొలువంగఁ బ్రఖ్యాతముగను
దెలివితోఁ బశ్చిమదిక్కున కేఁగి
కరి తురంగ భట ప్రకర ఘట్టనలను
శరధులు ఘూర్ణిల్ల, సంభ్రమంబునను
మాద్రేయుఁ డత్యుగ్ర మానుషంబునను
భద్రసైన్యంబులు బహుముఖంబులుగ
నరుదేర 2 మాహితశావనీశ్వరులఁ
దెఱఁగొప్పఁగా లాటదేశాధిపతుల

1. రామనామాంకితములగు నాణెములు గాఁబోలు. 2. మహితఉద్యావనీశ్వరుల. (మా)

నాభీరగణముల నవలీలగెలిచి
యాభారతీసింధువందువర్తించు
[1] ద్రావణేయుల సముద్దండవిక్రములఁ
బావన గాంధార పర్వతాధిపుల
వశవర్తులనుజేసి, వాసుదేవునకుఁ
గుశలంబెఱింగించి కోరికతోడ
శాకల్యపురమున శల్యు [2] మద్రేశు
భీకరశౌర్యునిఁ బృథుబాహుబలునిఁ
దమమేనమామ నుత్తమగుణాంభోధి
రమణీయుఁడై కాంచి, రత్నరాసులను
హేమవాహనములు నీప్సితార్థములఁ
బ్రేమతోఁగొంచును బిరుదుఁడై యరిగి
యక్షయ శ్రీపశ్చిమాంబుధిఁ జూచి
కుక్షినివాసులఁ గ్రూరకర్ములను
బహుకిరాతులఁ బ్రతాపంబున గెలిచి,
విహిత సద్వరుణేంద్ర విశదసంపద
నరనాయకులచేత నానాధనములు
పరమానురాగుఁడై పడసి యవ్వాని
దశసహ [3] స్రోష్ట్రకదంబంబు చేత
వశముగాఁ బెఱికి రా వైరిభీకరుఁడు
నకులుండు వోయె ననంతశౌర్యమున.
అకలంకులైనట్టి యనిలజ పార్థ
నకులసహదేవ నరవరోత్తములు
ప్రకటిత గుణధైర్య బాహువిక్రములు
విశ్వభూతలము దిగ్విజయంబుచేసి
శాశ్వతశ్రీలెల్ల శమననూనునకు

---

1. గ్రామణీయులని నన్నయ. సింధుకూలాశ్రితా యేచ గ్రామణీయా మహాబలాః. అని. వ్యా. భా. 2. మాద్రేయు. 3. స్రొష్ట్ర......చేత. (మూ)

వేడుకతోఁగ వేర్వేఱనిచ్చినను,
బ్రోడలుపొగడ నప్పుడు ధర్మసుతుఁడు
సంతోషమునఁబొంది సద్వారుణేశు
కంతుభంజనమిత్రుఁ కైవడి లక్ష్మి
చాలంగఁబ్రబలి సోత్సాహుఁడై యుండె.
ఓలి ధరాపాలుఁ డూర్జితశ్రీల
రాజసూయమహాధ్వరము సేయఁబూన
రాజిత నిజమంత్రిరత్నంబులనిరి :
" ధనధాన్యములును రత్నములు గోధనము
ఘనదంతివాజులుఁ గలిగెఁజాలఁగను ;
నవనిధానంబులు నానా [1] ధనములఁ
బ్రవిమలంబైనట్టి బండారమిండ్లఁ
బరిపూర్ణమైయుండుఁ బ్రఖ్యాతముగను ;
అరుదుగా రాజసూయాధ్వరంబిపుడు
గావింపు." మనునంతఁ గమలలోచనుఁడు
వేవేగమునవచ్చి వెస ధర్మజునకు
వందనంబొనరించి వలయురత్నములు
పొందుగానిచ్చినఁ, బుండరీకాక్షుఁ
బూజించి యా యమపుత్త్రుఁడిట్లనియె :
" రాజీవనాభ, ధరాధరవర్ణ,
నీయనుగ్రహమున నిఖిలరాజులును
ఈయెడనరిపెట్టి రెంతయుమాకు ;
నపరిమితంబైన యర్థంబుగలిగె ;
నుపమ విప్రులకును నుచితదక్షిణలు
దానంబులును బ్రసిద్ధముగఁజేయించి
మానుగా మఖము సమ్మతిముగావింపు."
మనిన నారాయణుం డధిపతికనియె :
" నెనయంగఁ బూజ్యుండ నెల్లయంశముల ;

1. విధ. (మా)

రాజులలోనెల్ల రాజసంబునను
రాజితధర్మ నిర్మలయశోనిధి ;
సకలసామ్రాజ్య ప్రశస్తలక్ష్ములును
నకలంకగతిఁ గర్త నవనీశతంబునీవు ;
ఇదితగుఁ దగదన కేపనికైన
ముదమునఁ బనిపంపు పూనుకొని చేసెదను ;"
అనిన సంతోషించె నపుడు ధర్మజుఁడు.

రాజసూయాధ్వర ప్రారంభము

వనజాక్షు ధౌమ్య సద్వ్యాసానుమతిని
ఘనరాజసూయయాగము సేయఁబూని
యనుజన్ము సహదేవు నత్యాదరాన బిలిచి
పలికె ధర్మజుఁడు : "భూపతులందఱను
బిలువంగఁబంపుము పెద్దటికమున ;
రప్పింపు భూదేవరాజులనెల్ల ;
నొప్పుగా వారికి నుచితగేహములు
కట్టింపు ; యాగోపకరణంబులెల్ల
గట్టిగాఁ దెప్పింపు గడఁకనీ." యనిన
నగుఁగాక యనుచు సహదేవుఁడపుడు
నిగమోక్తిగాఁగ నన్నియు సమకూర్చి,
యుర్వీదేవతల రాజులను రప్పించి,
సర్వసౌఖ్యములను సంతోషములను
నుండుచో ; ధర్మజుండొగి నకులునకు
నిండినభక్తితో నెఱయనిట్లనియె :
"గాంగేయుఁడాదిగాఁగల బాంధవులను
సంగతిఁదో తెమ్ము చయ్యన." యనిన
నతఁడును గరిపురికరిగి భీష్మునకు
ధృతరాష్ట్రునకును యుధిష్ఠిరుముఖము

క్రమమొల్లఁజెప్పి వేగమునరుగఁడనిన,
బ్రముదితంబుగను గుంభజ భీష్మ విదుర
ధృతరాష్ట్ర కృప కర్ణ ధృతిసోమదత్త
చతురభూరిశ్రవ శ్శల్య సైంధవులు
దుర్యోధనుండును దుశ్శాసనుండు
1 నార్యనిగ్రహులైన యాశకునియును
వచ్చిన, నవ్వేళ వరుసతోడుతను
మచ్చికఁబూజించి మనుజేంద్రుఁడనియె:
"మీయనుగ్రహమున మెఱసి యీక్రతువు
నేయంగఁబూనితిఁ జిత్రంబుగాను;
ఇదినిర్వహింప మీరెంతయు వలయు
విదితంబుగా." నని వెస వారియాజ్ఞఁ
బడసి ధర్మజుఁడు ప్రభావంబునందుఁ
గడఁగి హాటకరత్నఘనదానతతులు
పెట్టంగ 2 నియమించెఁ బేర్మిలోఁ గృపుని;
గట్టిగా నాఁగామికార్యముల్ దెలియ
గాంగేయ ద్రోణులఁ 3 గర్తలఁజేసె;
సంగతి మీఱంగ సకలార్థములకుఁ
గలయురాజులుదెచ్చు కప్పంబులకును
గొలఁదితో నీఁబుచ్చుకొనఁ గర్తఁజేసె
విదురుని బహునీతివిదుని నుత్తముని;
ముదమున నిష్టాన్నములు భక్తిఁబెట్టఁ
దుదిని గట్టడచేసె దుశ్శాసనునిని;
బదవితో మణిహేమభండారములకుఁ
గురురాజుఁ గర్తగాఁ గొనకొనిచేసె.
నిరుపమాలంకార నీతిశోభితుఁడు

1. ఆర్యాది. 2. నిర్మించె. 3. కర్తగా. (మూ)

ప్రాజ్ఞుండు నయశాలి పాండవాగ్రజుండు
యజ్ఞదీక్షితుఁడయ్యె నాగమోక్తులను.
రాజతేజము విప్రరాజతేజమును
రాజిత నవరత్నరాజి తేజమును
గల ధర్మసుతుని లోకముల వారెల్ల
నలరుచుఁ జూచిరి యద్భుతంబంది.
బ్రాహ్మణోత్తమ మణిప్రకరంబు నడుమ
బ్రహ్మతేజంబున బ్రహ్మయుఁబోలి
యుండంగ నవ్వేళ యురువినోదముల
మండలేశ్వర................
భూసురాశీర్వాద పుణ్యనాదములు
భాసిల్లఁజేయుచో బహువిధంబులను
బంచమహాశబ్ద పటునినాదములు
సంచితంబై మ్రోసె; నాసమయమున
ధౌమ్యుండుఁ బైలుండుఁ దగినహోతలుగ,
సౌమ్యుండు నిగమార్థ చతురుండు ఘనుఁడు
యాజ్ఞవల్క్యమునీంద్రుఁ డధ్వర్యుఁడుగను,
సుజ్ఞానుఁడైన వ్యాసుండు బ్రహ్మగను,
....
పూతనారదముఖ్య పుణ్యమానులును
రాజిత భీష్మాది రాజశేఖరులు
నోజతో సభ్యులై యున్నతిఁగొలువ,
నభిరామ సర్వక్రియా సమగ్రముగ
శుభకరంబుగ రాజసూయయాగంబు
సువ్రతంబుగఁజేసి, సొంపుమీఱంగఁ
దీవ్రార్కతేజుఁడై త్రిజగంబుఁబొగడ
వేదవిప్రులకును వివిధదానములు
మోదంబుతోఁ జేసి, మునివరేణ్యులకు

ధరణీసురులకు భూతలనాయకులకు
మఱియును వర్ణాశ్రమముల వారికిని
నమిత దానంబులు నన్నదానములుఁ
గ్రమముతోఁ జేసెను ఘనధర్మసుతుఁడు.”
అనుచు సభాపర్వమందలికథలు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె శాస్త్రోక్తివిఖ్యాతముగను
మునిసమూహంబు లిమ్ములఁ బ్రస్తుతింప.
భానుకులాంభోధి పావనచంద్ర,
భానుకోటిప్రభా భాభాసమాన,
యంజనాత్మజలోల, యతికృపాశీల,
మంజీరయుతపాద, మధురప్రసాద,
శరముఖాకర్షిత జలధికల్లోల,
ధరణిజాలింగన తాత్పర్యశీల,
బాణాసనాంకిత పటుభుజాదండ,
బాణభీకర శత్రుపటలసంహార,
అసమసాహిత్య విద్యాచతుర్ముఖుఁడు
రసికుఁడు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
పసనొనర్చిన సభాపర్వంబునందు
నసదృశంబుగఁ బ్రథమాశ్వాసమయ్యె.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీభోగసంపన్న, విపదాపన్నభిన్న,
సౌభాగ్యసుత్రామ, సాకేతధామ,
శరణాగతత్రాణ జయాభిరామకమున
ధర నగధీరమహాత్మా, సత్కీర్తింపు;
అగ్రకథకుండు శౌనకాదిసన్మునుల
కథకథాసూత్రి మిట్లని చెప్పఁదొడఁగె.
దానధర్మాచార తత్పరుండైన
భూనాథ కులశిరోభూషణుం డధిక
వైభవసురరాజు వాక్యాహిరాజు
....
సత్యాంతిరాజు [1] నిశ్చలగిరిరాజు
సత్కీర్తిరఘురాజు సద్ధర్మరాజు
రాజసూయ మహాధ్వరంబొప్పఁజేసి
తేజంబుతోడ సుస్థిరలక్ష్మినుండ,
నతనిని నారదుం డఖిలభంగులను
స్తుతియించి, శ్రీకృష్ణుసొంపుతోఁబొగడ
రాజులువినఁగ సంరంభంబుతోడ :
" రాజీవనేత్రుండు రవికోటితేజుఁ
డతఁడు కేవలుఁడె మహానుభావుండు !
సితపద్మభవ మునిశ్రేష్ఠులయాజ్ఞ
నాదినారాయణుం డబ్జనాభుండు
వేదాంతవేద్యుండు విమలాత్మకుండు

---

1. ధైర్యమునకు హిమవంతునివంటివాఁడని కవియూహ కాఁబోలు !

యదువంశమునఁ బుట్టె నఖిలంబు నెఱుఁగ ;
మధువైరి పనుపున మనుజేంద్రులెల్ల
యక్షగంధర్వ విద్యాధర సిద్ధ
రాక్షసాంశంబులఁ బ్రభవించిరుర్వి."
ననుచు నానారదుండనిన, వారలకు

ధర్మజుఁడు శ్రీకృష్ణుఁ బూజించుట

సభయందు భీష్ముఁడిట్లనెను : "ఋత్విజుఁడు
గురుఁడు స్నాతకుఁడు సత్కువలయేశ్వరుఁడు
వరసంయమియు మునివర్ణితయశుఁడు
పూజనీయులు వీరు పుణ్యచరిత్ర !
రాజితంబునను వీరలలోనఁ బెద్ద
యగువానిఁబూజింపు." మనిచెప్పుటయును,
దగ ముదంబంది యాధర్మనందనుఁడు
గాంగేయుతోడను గడఁగి యిట్లనియె :
"[1] ఆంగికు లుత్తములగు వీరిలోన
నెవ్వనిఁబూజింతు నెఱిఁగింపు." మనిన
నవ్వసుధీశుతో నాతఁడిట్లనియె :
"సర్వలోకములను సర్వతేజములఁ
బర్విడి సూర్యునిభాతి, సుధాంశుఁ
డేపారఁగా ధాత్రినెల్ల కాంతులను
జూపట్టుభంగిని. శోభితంబుగను
దనదీప్తి జగములఁ దగ వెలిఁగించు
ఘనుఁడచ్యుతుండు పంకజలోచనుండు
పరికింప నర్ఘ్యుండు పసనర్ఘ్యమునకు ;
నొరులర్హులుగారు యుక్తిభావింప.

1. ఈపదమునీతఁడు పదింపదిగాఁ బ్రయోగించును ; సభ్యులనియూహయా !

హరిపూజసేయుట యజ్ఞఫలంబు
సరసత్వమున నీకు సమకూరు." ననిన
నొగి నాసహదేవుఁ డనేకంబుఁ గోయు
నిగమవేద్యుం డైన నీరజాక్షునకుఁ
బూని యర్ఘ్యంబిచ్చి పూజసేయుటయు,
దాని సహింపక త్తఱిఁ గోపించి
శ్రీకృష్ణుదూషించి శిశుపాలుఁ డుగ్రుఁడు
శ్రీకరుండగు యుధిష్ఠిరున కిట్లనెఁ :

శిశుపాలుఁడు ధర్మజునధిక్షేపించుట

"పట్టాభిషిక్తులు బలసియుండఁగను
నెట్టణంబుగ ధర్మ[1]నియతులుండఁగను
అతివిశిష్టాచార్యులార్యులుండఁగను
మతిదప్పి భీష్మునిమాటలుఁ నమ్మి
యేల దాశార్హుని నిల నర్హుఁడనుచుఁ
జాలఁబూజించితి సద్భక్తితోడ ?
కురువృద్ధుఁడగు భీష్మకువలయేశ్వరుఁడు
పరధర్మమెఱుఁగక వాసుదేవునకు
జడునకు నేల పూజలు సేయఁబనిచె ?
[2]వెడగుఁదనంబిది ; వృద్ధున కేల
బుద్ధులుగలుగును భువనంబునందు !
సిద్ధతేజులు విప్రులెల్ల భూపతులు
[3]నుండంగ, నర్ఘ్యంబు నుచితోక్తి నిచ్చి
పుండరీకాక్షునిఁ బూజింపఁదగునె !
అతనికిఁ గూర్తురే నఖిలసంపదలు
నతివేగమున నిచ్చుటదితగుఁగాని ;

1. నీతు. 2. ఉడుగు. 3. చూడంగ. (మూ)

యితనికి బహుమాన మిటు సేయఁదగునె!
క్షితిఁ బెద్దయనుచుఁ బూజించితే కృష్ణు!
వసుదేవుఁడుండంగ వసుమతీనాథ!
అసమాన ఋత్విజుండసువిచారించి
వరుసఁబూజించితే వ్యాసుఁడుండఁగను!
హరిని నీవాచార్యుఁడని కొల్చితెల్లు?
ద్రోణుండు కృపుఁడును [1] ద్రౌణియుండఁగను;
క్షోణీశుఁడని పూజ సొరిదిఁ జేసితివా!
యాదవు లెచ్చోట నవనినాయకులె!
మేదినిలోన నమితధర్మపరులు
పూజనీయులు గుణాంభోనిధులుండఁ,
బూజించితేలయ్య పుష్కరనయను!
బాలిశుండగు భీష్మపలుకులునమ్మి
బేలవై తేలయ్య పృథివీశతిలక!
నీవధికుఁడవని నిఖిలభూపతులు
వే వేగవచ్చిరి వేడుకతోడ
నీముఖంబునకును నెఱివచ్చునట్టి
యామహాత్ములనెల్ల యవమాన మేల
చేసి కృష్ణునిఁ బూజచేసితివీవు!
ఈసమస్తధరిత్రి నిటధర్మతనయ,
ధర్మమేనీకును! ధర్మాత్మ, వినుము
ధర్మంబెఱుంగక తత్తఱిని నీవిడిన
భావంబునకు సిగ్గుపడక యర్ఘ్యంబు
గోవిందునకు నందుకొన నుచితంబె!
భువి నపుంసకునకుఁ బూర్ణేందుముఖయుఁ,
జెవిటికి గీతంబుఁ, జీకు కద్దంబు,

1. ద్రోణుండుండంగను. (మూ)

హారంబుకరుచగు, నఖిలగంధములు
గౌరవోన్నతి నాసికాహీనునకును,
వేదురునకుంజీర, విరసగాత్మునకు
వేదంబు, లోభికి నితరగాగుణంబుఁ
జేయుట విష్ణుఁబూజించుట ; మఱియు
నీయవనీశ్వరు లిందఱు [1]ండంగ
నర్చింతురే కృష్ణు ? " నని యొగ్గులాడి
పేర్చినయలుకతోఁ బెనుమోఁగుటయు,
నతనిపిలుండనే యమసుతుండరిగి
యతులితప్రియభాష నప్పుడిట్లనియె :

ధర్మజాదులు శిశుపాలు ననునయించుట

" ధీమంతులకుఁ గృపాదృష్టియుక్తులకుఁ
గోమలయశులకు గుణవిశాలురకుఁ
జారునిర్మల ధర్మచరితులైనట్టి
భూరితేజులకు నెప్పుడుఁ గోపమేల ?
క్రూరంబు శిఖికంటెఁ గులిశంబుకంటె
దారుణంబై యుండు ధారుణిలోన.
ఆదినారాయణుండైనట్టివాఁడు
వేదాంతవేద్యుఁడై వెలసినవాఁడు
ప్రల్లదులను ద్రుంపఁ గాల్పడ్డవాఁడు
. . . .
శరణాగతులఁ బ్రోవఁ జాలెడువాఁడు
పరమాత్ముఁడై లక్ష్మిప్రబలినవాఁడు
నాతఁడర్ఘ్యుండని యాభీష్ముఁ డెఱిఁగి
సతతంబుఁ బూజింప సరవితోఁ బనుప,

1. సనంగ. (మూ)

నేనుఁ బూజించితి ; నిది యొగ్గుఁ గాదు ;
మానసంబున నీవు మానుము కోపంబు.
గురుఁడు దైవంబని కుంభినీశ్వరులు
వరుసతోఁ గృష్ణుని వదలఁ గొల్చుచును,
నిందింపఁ దగునయ్య నీ కనఘాత్మ!
యెందును బగమాను హితబుద్ధి." యనుచు
శిశుపాలు రమ్మని చెలఁగి పిల్చుచును
విశదోక్తులందును వేడ్క మన్నింప,
నంత భీష్ముఁడు పాండవాగ్రజున కనియె :
" యంతరం బెఱుఁగని యట్టి వీనికిని
బ్రియము చెప్పంగను బేల వె నీవు!
నయవిహీనుఁడు జగన్నాథదూషకుఁడు
శిశువు క్రూరాత్ముఁ డీశిశుపాలుఁ ; డితని
వశవర్తిఁ జేయంగ వలదు నీ కధిప!"
అని ధర్మసూనున కంతయుఁ జెప్పి
జననాథచంద్రుండు జాహ్నవీసుతుఁడు
బాలుఁడయిన శిశుపాలున కనియె :
" నేలరోమంబు లక్ష్మీశ్యామధీరుఁడ !
తగదంటివక్షస్స్థలంబు ధరణీభుగనా ;
దగ వెఱుంగవు మహాధర్మబాహ్యుఁడవు ;
క్రూరచిత్తుండవు కుంభినిలోన ;
పేరు వెఱుంగవు నీతిదూరుఁడవు ;
వారితోడఁ బోరినయట్టివారెల్ల
[1] మరణంబులగుదురు ; మఱి కైటభారి
శరణన్నవారెల్ల జయము నొందుదురు ;
సరసిజాక్షునితోడ శత్రుత్వమేల !

1. మృతులగుదురనునర్థములో నిట్టిప్రయోగము శ్రీనాథునిరచనయందును గలదు. 'మాటనాల్కనయుండంగ మరణమయ్యె.' కాశీ. 5 అ. 154 ప.

బాలుఁడై యున్నను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు
చాలంగఁ బూజ్యుండు జగములయందు;
అతులవిక్రమశాలియగు మహీవిభుఁడు
నుతికిఁ బాత్రుండెందు నూతనశ్రీల;
ఈ రెండువిధముల నెలమిఁ గృష్ణుండె
చూరయు [1]సర్హుఁ డర్ఘ్యంబునకిలను.
సచరాచరంబైన జగములకెల్లఁ
బ్రచురంబుగాఁ గర్త పద్మలోచనుఁడు.
వృద్ధులై యుండియు విశ్వంబులోన
బుద్ధులు లేనట్టి పురుషులేమిటికి!
పరమాత్ముఁ డాద్యుండు భక్తవత్సలుఁడు
. . . .
కర్తగావునఁ బూజ కడఁగి చేసితిమి.
మూర్తిత్రయాత్మకు మురవైరి భక్తిఁ
బూజించినను మహాభువనంబులెల్లఁ
బూజితంబులయగు భూరితేజమున.
బుద్ధియు మనమును బుండరీకాక్షుఁ
డిద్ధతేజుఁడు పరమేశుఁ డవ్యయుఁడు;
వెలుఁగొందు ప్రకృతియుఁ బరపరంజ్యోతి
జలజారి సూర్యులు జగతియు గాడ్పుఁ
బావకుండును నభోభాగంబు యముఁడు
దేవేంద్రుఁడును మునుదిక్పతితతియు
సకలభూతంబులు సచరాచరములు
వికచాబ్జనేత్రుండు వెలయంగఁ దాన.
యిట్టిమహా[2]త్మకుఁ డిందిరాధిపుఁడు
నెట్టణంబుగ యోగినివహంబులకును

1. సర్హంబులవనిలోపలను. 2. త్మని యిందిరాధీశు. (మూ)

గానంగఁబడుఁగాక ; కష్టజీవులకు
నేనాఁటఁ గనఁబడు నిందిరాధిపుఁడు ?"
అని భీష్ముఁ డాడినయవసరంబునను
అనఘుఁడై నట్టి సహదేవుఁడవుడు
పలికె : " శ్రీకృష్ణునిఁ బద్మలోచనునిఁ
గలుషుఁడై దూషించు కపటాత్ములను
జగణంబుఁ బెట్టెదఁ జయ్యన." నను
నరుగు డెంచినఁ, జూచి యాసభవారు
భయమందియుండిరి ; బ్రహ్మాదిసురలు
రయమున దివినుండి రాజితంబైన
పుష్పవర్షంబులు పొలుపుమీఱంగ
నిష్పత్తిఁగురిపించి నిగుడిరి ; యంతఁ
గలహబంధుండైన ఘనుఁడు నారదుఁడు
పలుమాఱు నృత్యంబు పలుభంగి నాడె.
అంతట శిశుపాలు నాత్మసైనికుఁడు
దంతివైరిబలుండు దగు [1] సునీథుండు
కోపించి సేనలఁగూడి తానుండ,
నేపార శిశుపాలు నెల్లసైన్యముల
రవమున కప్పుడు రాజసైన్యాబ్ధి
వివిధభంగుల నందు వేగంబె కలఁగె.
అతులభయంకరంబైన యారవము
నతిచిత్రముగ విని యమనందనుండు
గాంగేయునకు భక్తిగలిగి యిట్లనియె :
" సంగరవిజయులు జగదీశులెల్ల
మొరయుచున్నారు సముద్రములట్లు ;
గరిమ నామఖము విఘ్నము నొందకుండ

---

1. సునామండు. (మూ)

. . . .

అత్తఱి భీష్ముఁ డా యుధిష్ఠిరుఁ గనియె :
“ నారాయణుఁ డితఁడు జగన్నాథుఁ డచ్యుతుఁడు
నాగతల్పమున నిద్రించుఁ దానఁగను
పరుల విఘ్నము సేయ నొప్పదు యువ్వ !
మాగిమీఁద గూడిన యాఖల సేనలును
ఈశిశుపాలుఁడు నిత్తఱిఁ బొనను
నాశంబు గనుగొను నాతోటి సహజుల.
కృష్ణుని మదగజ కుంభస్థలంబుల
ప్రకృతిలీలలఁ గను వసుధలోఁ గలదె !
మారిపరాక్రమ మెన్నఁగ మహత్త్వంబు
గ్రహించఁ గొండ తెలుఁగను తత్త్వశీలమున.”
అని భీష్ముఁ డాడిన, నాగ్రహంబునను
మును శిశుపాలుండు మొనసి యిట్లనియె :

శిశుపాలుఁడు శ్రీకృష్ణు నధిక్షేపించుట

“ నీమునివెఱ్ఱియు నీపాండవులును
దామోదరునిఁ బరతత్త్వమటంచు
భ్రామికంబులయందుఁ బలుక్కుచున్నారు ;
భూమిలో నెవ్వరుఁ బూజింపరతని ;
నిన్ను ధర్మజుఁడు మన్నించుచున్నాఁడు ;
చెన్నలరఁగ యుధిష్ఠిరుఁడును నీవు
నోడగట్టినదూల మొకపాన మిగులఁ
గూడియున్నారు దిక్కులు సంచలింప.
కృష్ణునిఁ జేపట్టి కిల్బిషంబునను
[1] నైష్ఠికంబున నొందినాఁడవు నీవు.

1. ‘ఛాందస’ మను వ్యావహారిక పదానుసరణముగా నైష్ఠికత్వమను నర్థములో నీయపశబ్దమును ప్రయోగించియుండును.

అవని నీయట్టి దురాత్ముఁడు గలఁడె!
విసరింపు మున్ను గోవిందునిచేఁత;
[1] పూతకిఁజంపి యాపూజ్యశకటును
రీతిభేధించి గిరిన్ గేలనెత్తి,
వృషభంబువధియించి విగ్రహంబునను
విషచిత్తుఁడైన గోవిందునిపేరు
పొగడ నీకొకజివ్వా పొందుగా; దదియుఁ
బగిలి వ్రక్కలునూఱు పరఁగునుగాక.
అతివల, గోసమూహంబు, బ్రాహ్మణుల,
నతులితాన్నములిడినట్టివారలను,
విశ్వసించినవారి వేగఁద్రుంచినను
విశ్వధారుణియందు వే పాపమంద్రు;
వనజనేత్రుండు గోవధయు స్త్రీవధయుఁ
జెనసిచేసెను భూప్రసిద్ధంబుగాను;
అట్టిగోవిందున కర్ఘ్యంబు నీవు
గట్టిగా నిప్పించి ఘనతనుండితివి.
అదియునుగాక, పరాంగననాక
కదిసి యంబికయనుకన్యకామణిని
నీవుదెచ్చుటెఱింగి నీసహోదరుఁడు
శ్రీవిలాసుండు విచిత్రవీర్యుండు
ధర్మజ్ఞుఁడై దానిఁ దగవిడ్చిపుచ్చె.
దుర్మదాంధుండవు దురితదేహుఁడవు
జననిందితుండవు సంతానహీనుఁ
డన నున్న నినునమ్మ నగునె లోకులకు!

---

1. ‘పూతకింజంపిన పూజ్యసంఘముల–రీతిభేదించి గిరికేలనెత్తి’. అని యీపాదము లిట అనన్వితములుగా మూలమునఁగలవు. “పూతనాఘాతంబు చేతనేతరమైన...” అనుపద్యము పైరచనకాధారమైయుండును. చూ. నన్నయ. భా. సభా. 2 ఆ. 41. ప.

తలపోయఁ మును సముద్రంబుతీరమున
విలసితంబుగ నొక్క వృద్ధహంసంబు
క్రమము దప్పక ధర్మకథలు చెప్పుచును,
క్రమముదప్పక యుక్తి ఖగములనెల్ల
శిక్షింపుచును ధర్మశీలుఁడై ప్రాణి
రక్షకుండై విహారము సేయుచుండు;
విహగంబులును దాన విశ్వాసమంది
సహజపార్థోరాశి జలచరంబులగు
పక్షుల మాధుర్యభక్ష్య భోజ్యముల
దక్షతఁదెచ్చి నిత్యముఁ బెట్టుచుండె
తమయండమండముల్ దత్సమీపమున
నమర నిక్షేపించి యతిదూరమరుగ,
నాసమయంబున నాహంసరాజు
గ్రాసంబుగా సర్వఖగకులాండములు
భక్షించియుండినఁ, బలితెంచి యొక్క-
పక్షివీక్షించి తప్పక పక్షితతికి
వృత్తాంతమంతయు వేగఁ జెప్పినను,
చిత్తంబులందును చింతించి వగచి
యాముదిహంసను నడగించె నవుడు.
భీమవిక్రమమునఁ బేర్చి మిక్కిలిని
ధర్మచిత్తుండవై ధర్మసత్కథలు
కూర్మిఁ బాండవులకుఁ గురుకుమారులకుఁ
దెలుపుచుఁ గలహంస ధృతి నొనర్చెదవు.
బలియురఁ బెక్కండ్రఁ బద్మలోచనుఁడు
దండించె నని సంస్తుతంబొనర్చెదవు;
పుండరీకాక్షుని భూరిబలంబు
నే నెఱుంగనిదియే నిఖిలంబునందు !
మానుషంబునఁ బొంగు మాగధునకును

విఱుగఁడే పదివూర్లు విక్రమంబెడలి!
మెఱసి జరాసంధు మేటిసాహసుని
భీమార్జునులఁ దోడుపెట్టుక పోయి
భూమీసురాకృతిఁ బొంగణఁగించె;
నిది విక్రమంబె మహీమండలమున!
మదదైత్యహరు నేల మాటిమాటికిని
బొగడుచున్నాఁడవు [1] బూతుచందమున?
పొగడక నీకును బొద్దు [2] పోదేని
సుగుణాకరులు రణశూరులైనట్టి
జగదీశ్వరులు కర్ణశల్యులాదిగను
కౌరవులఁ బొగడు మత్యున్నతితోడ.
సాధునిందయు నన్యజనకీర్తనంబుఁ
జేయురు గాంగేయ, నృపసత్తములు
ఏయెడ నని మునులెంతయు ననిరి."
అనుచును దుర్భాషలాడుట చూచి
యనిలతనూభవుండలిగి రౌద్రమునఁ
బ్రలయకాలమునాఁటి ఫాలాక్షువగిదిఁ
గలనను శిశుపాలు ఖండింపఁజూడ,
భీముని వారించి భీష్ముఁడిట్లనియె :

శిశుపాలుని జన్మవృత్తాంతము

" ఈదురాత్ముండు మహీస్థలిఁ దొల్లి
చేదివంశమునఁ బ్రసిద్ధుఁడైనట్టి
యాదవఘోషున కాసాత్వతికిని
బుట్టెను ఘనచతుర్భుజములతోడ,
నట్టనంబుగ ఫాలనేత్రంబుతోడ,

1. పూత. 2. పోదండు. (మూ)

బంధుర దైతేయభాసంబుతోడ ;
సంధిల్లుటయుఁ, జూచి జననియు గురుఁడు
నరుదంది భయమంది యట్లున్నఁ, జూచి
వరుస నక్కడ నభోవాణి యిట్లనియె :
'నొరులు వీనినిజంప నోపరెవ్వరును ;
దొరయంగ వీని నెత్తుకయుండు వేళ
నెవ్వరిచేత నీయెక్కుడుకన్ను
నివ్విశాలభుజంబు లివి రెండు నణఁగు,
నతనిచే శిశుపాలుఁడణఁగు గ్రక్కునను
జతురంబుగా ;' నని సర్వంబుఁ దెలిపె.
అదినిమిత్తంబుగా నాకుమారకుని
వదలక చూడంగవచ్చువారలకు :
'బాలుండువీఁడె నాపట్టి ; ముద్దాడుఁ
డోలిమై.' నన వార లాదవిన ప్రీతి
నెత్తుక ముద్దాడి యింపుసొంపలర
బత్తితోఁ జేతికి ఫలములనొసగి
వారి [1] యూరికిఁజన, వసుధ నీవార్త
బోరనవిని యదుపుంగవులైన
భీమవిక్రములు గంభీరనాయకులు
రామకృష్ణులు నిందురవి తేజు లపుడు
అమరంగ జయశీలు నాశిశుపాలు
సుముఖులై వేడుకఁజూడంగఁ గోరి
పోయిరి బుధబంధుపుంజంబుతోడ.
ఆయెడఁ దన మేనయత్త సాత్వతియు
బాలకుండగు శిశుపాలునిఁదెచ్చి
చాలంగ సంతోషజనితయై యపుడు

1. వారికి. (మూ)

బలభద్రుకిచ్చినఁ, బరఁగంగ సతిఁజు
జలజాక్షుచేతికిఁ జయ్యన నిడిన,
శిశుపాలు మిక్కిలిచేతులుఁగన్న
దిశయెఱుంగక పోయెఁ జెల్లమిగాను.
దానిఁదలంచి సాత్వతి యశరీర
మానితవాక్యంబు మదిలోన నెఱిఁగి,
హరిచేత శిశుపాలుఁ డణఁగు గ్రక్కునను
బరమార్థమని కైటభద్వేషికనియె :
‘మకరాంకజనక, నీమఱఁదిని వీనిఁ
బ్రకటితబలు శిశుపాలునివలన
నూఱుతప్పులుగావు నూతనంబుగను ;
మాఱుమాటాడక మన్నించు నన్ను.’
అని వానిజనని పద్మాక్షుఁ బ్రార్థింప,
వనజనేత్రుండును వరమిచ్చెఁ ; గాన
నపరాధములునూఱు నటు నిండుదనుక
నుపమ యూరకయుండుటుచితంబు మనకు.
కనకాంబరునిచేతఁగాని యీదుష్టు
మనచేత నాజిలో మరణంబుగాఁడు.
ఇతరమానవులు నన్నెగ్గులాడినను
హతముసేయుదు మదీయాస్త్రములందు.”
అనెడుభీష్మునిమాట లాలించి, భీము
మనుపుగైకొనక, యమ్మురవైరికనియె :
“ అవమాన్యుఁడగు నిన్ను నాస్థానమునను
అవిరళమతి మాన్యుఁడని పాండుసుతులు
గాంగేయుఁడును నిష్ఠ గడఁగిపూజించి ;
రాంగిక మెఱుఁగక యధికదుర్బుద్ధి,
నీవునుగైకొంటి నెఱయఁగాఁ బూజ ;
యీవసుమతి నీకు నిటు చెల్లునోటు !

నాతోడ వడిఁ బ్రథనము సేయు నిలిచి
యాతఁడె." ననుచును నెగ్గులుపలుకు
శిశుపాలుఁగనుఁగొని శ్రీకృష్ణుఁడనియె
విశదోక్తులను మహీవిభులువినంగ :
" అమరఁ బ్రాగ్జ్యోతిషంబనుపురంబునకుఁ
బ్రముదితంబుగవచ్చి భగదత్తుతోడఁ
జోరాడ నీచేదిభూపతి పోయి
ద్వారకానగరంబు దగ్ధంబుచేసెఁ
గ్రూరుఁడై యన్యాయ [1] కుశలాతఁ బేర్చి ;
భూరివిక్రములగు భోజరాజాది
ధారుణీశులు [2] రైవతకగంబునందుఁ
జారుతరంబగు స్మరపరవశతఁ
బాలఁతులతోఁగూడి భోగింపుచుండఁ
దెలిసి వారలను వధించె నేకతము ;
దేవాభుఁడగు వసుదేవుండు సేయు
పావన హయమేధ పటుమఖంబునకు
నర్పితంబైనట్టి హయమును గొనియెఁ ;
బేర్చి యామఖముకుఁ జెరిను విఘ్నంబు
చేసె వీఁడతిపాపశీలుఁడై పూని ;
భాసురమతియైన బభ్రుని భార్యఁ
దనకు భార్యనుజేసె దర్పంబుతోడ ;
ననురక్తి మామేనయత్త తాఁబలుకు
మాటకునై నూఱుమాఱులు వీని
మాటలకోర్చితి మఱి వీనిఁద్రుంతు."
ననుటయు శిశుపాలుఁ డబ్జాక్షుకనియె :
" నానరంగ నీకూర్మియును నీదుపలుకు

1. కులశత. 2. రైవతానగంబునను. (మూ)

నాకదియేటికి నయమార్గదూర!
నాకునిచ్చినయట్టి నవినలోచనను
నీవువగించితి సఖిలంబు నెఱుఁగఁ;
గావున మఱి సిగ్గుగలదె నీకెందు?"
ననుచు దుర్భాషల నాడుచునుండ
విని కృష్ణుఁడప్పుడు వేగఁ గోపించి
తలఁచినంతటిలోనఁ దద్దయు వచ్చెఁ
గలితనిర్వక్ర విక్రమము చక్రమును.

శిశుపాలవధ

అది శతకోటిబాలార్కప్రకాశ
విదితమై శతకోటివిస్ఫూర్తియగుచు
వచ్చినఁ, జక్రంబు వాసుదేవుండు
చెచ్చెఱ నుగ్రుఁడై చేతసంధింపఁ
గులగిరులూటాడెఁ; గూర్మమల్లాడె;
జలధులుగలఁగె; నాశాచక్రమగలె;
రవితప్పఁదిరిగెఁ; దారకములు డుల్లె;
దివికంపమందెను; దేవేంద్రుఁడడలె;
నుడుగక రొక్కమ్రోఁత యూఁటక మ్రోసె;
నడరి రసాతలంబద్భుతంబందె;
బ్రహ్మాండములు భయభ్రాంతివహించె;
బ్రహ్మాది సన్మునిప్రణుతాంఘ్రుఁడైన
హరి యట్టివేళ మహారౌద్రమునను
బిరబిరమని త్రిప్పి బిట్టువ్రేయుటయు,
గురుతర నిర్ఘాత ఘోషంబుతోడఁ
బరిపూర్ణ విలయోగ్ర పావకశిఖలు
భూమండలమున నభోమండలమున
భీమమై పర్వంగ బెట్టునవచ్చి

చేదిభూపాలు శిరశ్ఛేదంబు సేసి ;
నాదట నాళీకనాభు శరీరము
ఘనతేజంబుచేఁ బద్ధ్వోదుగు చనంగనునట
నిలువరింపఁబడె నక్షత్రమండలము వోఁగగ
జగతీతలేశులు సంచలింపఁ
దగ శిశుపాలుని తనువున నున్న
తేజంబు వెలువడి దిశలెల్ల వెలుఁగ
రాజకోటులు చూడ రాజీవనయను
తేజంబులోఁ జొచ్చె సందేహంబు లేక.
యాగంబునకు వచ్చు నుర్వీశులనిరి :
" జయపుండరీకాక్ష, జయచక్రపాణి,
జయరమాధీశ్వర, జయవ్యాపీకేశ,
ఖగరాజగమన, రాక్షసరాజదమన,
నగరాజహస్త, పన్నగరాజశయన,
రక్షించు సర్వేశ, రాజీవనాభ,
యాశ్రితులము మముఁ గృప నిభరాజవరద ! "
అనుచు సన్నుతిచేసి యందఱు మ్రొక్కి
మనమున సంతోషమగ్నులై యంత
ననురక్తి రాజసూయాధ్వరం బొప్ప
ఘనత సంపూర్ణంబుగా నొనరించి
యాధర్మనందను నధికపుణ్యాత్ము
సౌభాగ్యవర్యు నత్యుత్తమోత్తమునిఁ
గని మోదమును బొంది కమలాక్షుఁడాది
యనిమిషావళి గొనియాడెరి ; మఱియుఁ
గురువీరులెల్లఁ జేరొప్పనిరి వేడ్కఁ.
వరుసతో నంత నైశ్వర్యుఁడై యున్న
ధర్మజుకడకు భూధవులేఁగుదెంచి
యర్మిలి సద్భక్తి నప్పుడిట్లనిరి :

" సకలరాజన్యవంశములలో నెల్లఁ
బ్రకటమై యొప్పు నీభరతవంశంబు ;
రంజిల్లఁ జేసితి రాజసూయంబు ;
మంజులవాక్య, నీమహానీయకృపను
ఇలఁ గృతార్థులమైతి ; మేము భూములకు
నేలికఁబోలెద." మన్న నెఱిఁగి ధర్మజుఁడు
ఆనతియొసఁగింప, నపుడు భీముండు
ననిచె భీష్ముని ధృతరాష్ట్రు ; నర్జునుఁడు
ననిచెను యజ్ఞసేనాదుల ; సుబలు
వెనువెంటనరిగి వావిరి భక్తిననిచె
నకులుండు ; కృపు ద్రోణు నయభక్తిఁ బంచె
నకలంకమూర్తి సహదేవుఁడంతేఁ ;
బరగ విరాటుని భగదత్తుఁబనిచె
సరసచిత్తమున ధృష్టద్యుమ్నుఁడపుడు ;
పార్వతీయుల మహీపతులను ననిపె
సర్వసామ్ములునిచ్చి సౌభద్రుఁడెలమి ;
ధరణీసురులఁబంచెఁ దమగృహంబులకుఁ
గరుణవాటిల్లంగ గౌఁగిళ్లఁజేర్చి ;
పాండునందనులను బద్మలోచనుఁడు
నిండువేడుకల మన్నించి యిట్లనియె :
" సకలభూతములు పర్జన్యునిఁ బక్షి
నికరంబు [1] ఫలధారుణీజంబు నెపుడు
భజియించుకైవడి బంధువులెల్ల
భజియింపుదురు నిన్ను భక్తియుక్తముగ."
అనిన శ్రీకృష్ణున కనియె ధర్మజుఁడు :
" అనఘాత్మ, నీకృపయందు నామఖము

1. లోధారుణీజంబునందు (మూ) చూ. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 79 ప.

సఫలమైయుండునని జగమెల్ల నెఱుఁగ;
సభికసంస్తుతుఁ డేఁజతురుండనైతి; (?)
ద్వారకానగరీస్థలినుండి నీవు
దూరంబుగానుండఁ దోఁచు మామదికి;
శుభములుగలుగుచు మెచ్చోటను మాకు;
సిభరాజవరద, నిన్నెంచియుఁ బాసి
నిమిషమాత్రంబును నిలువనోపము
క్రమముతో." ననవుడు కంజనాభుండు
నాధర్మనందను నట్లూఱడించి
సాధులు నుతియింప సంతోషమునను
అనిలవేగములైన హయములఁబూను
కనకరథంబెక్కి కదలిపోవుటయు,
ధర్మతనూజుండు తమ్ములుఁ దానుఁ
బేర్మిఁ గృష్ణునిసంపి పెరిమనేతెంచి
యుండంగ, మేటిసుయోధనుండంత

మయసభాసందర్శనమున దుర్యోధనుఁడు లజ్జితుఁడగుట

దండితో శకునియుఁ దానును గూడి
సమధికంబైన యాసభఁ జూచువేడ్కఁ
గొమరొప్ప నక్కడ కొన్నిదినములు
నిలిచి యాసభరమణీయతఁ జూచి,
లలిత నిరంతరాలంకారమహిమఁ
దేజంబుతోఁ దత్ప్రదేశంబునందు
రాజితంబైన ద్వారమున నెయ్యమున [1]
....
....

1. గ్రంథపాతమైయుండును. చూ. నన్నయ. భా.

నీలరశ్మిచ్ఛటానిచయంబుపర్వ,
నాళీకసరసి జలంబని సంశయించి
రమణీయ దివ్యాంబరమ్ము లన్నియును
క్రమమున నెగఁద్రోసి కడురభసమునఁ
జొచ్చిన, నది నీలశోభితమణుల
నచ్చుగాఁ జూపట్టు నాస్థలంబయ్యె.
అటుమీఁద నేఁగంగ నంబుజాకరము
పటుతరంబుగఁ జూచి బహునీలరుచుల
మణితలంబనుచుఁ గ్రమ్మనఁ జొచ్చుటయును,
బ్రణాళికి నెక్కిన భవ్యాంబరములు
తడిసినఁ గమ్మఱ తడయకే తేర
నడరి పాండుకుమారులయ్యెడ నగిన,
ధర్మంబుదలపోసి ధర్మనందనుఁడు
కూర్మి రెట్టింప నాకురుమహీపతికి
దివ్యవస్త్రములును దివ్యగంధములు
దివ్యభూషణములుఁ దెలియఁగొప్పఁ బనిచె
ననిలసూనునిచేత నానందమునను ;
బనిచినఁ గురుమహీపతియును గట్టి
చాలంగ ధర్మజసభఁ జూచి లజ్జ
నోలి పాండవులను నొగివీడుకొనుచు
నిజపురంబునకును నేర్పునవచ్చి,
భజనలేకతలంచి బహుభంగి వగచి
రాజచంద్రుఁడు ధర్మరాజశేఖరుని
రాజసూయమహాధ్వరంబు మానవుల
నయనోత్పలముల కానందమై యొప్ప
నియమింపఁగాఁ దన నేత్రంబులకును
బావకనిచయమై పరఁగుచునుండె.
భావింపఁగాఁ దగు పసిఁడిగాచినను

గందినకై వడి కౌరవేశ్వరుఁడు
కుంది మనోవ్యథఁ గొనగి ఖిన్న
దేహుఁడై యుండె ధాత్రీరాజ్యభార
మోహంబుదక్కి యిమ్ముల సుహృజ్జనుల-
తోడ మాటాడక తుది రహస్యముగ
నోడకయుండె యథోచితంబుగను.
వేదనఁబొరలుచు విముఖుఁడై యున్న
యాదుర్యోధను నప్పుడు చూచి
శకుని యిట్లనియె నాశ్చర్యంబుతోడ :

దుర్యోధను దురాలోచన

"వికలుఁడవై రోషవేశంబునొంది
యేల నాతోడ నీ [1] పిన్నన్నినాళ్ల-
వోలెను బలుకవు భూమీశతిలక !
ఇంతచింతింపంగ నేటికినీకు ?
నెంతటికార్య మిట్లితేఁగింపవలయు.
నేనుండఁగా నీకు నేటికిఁ దలఁకి !
గానఁగఁబడు నెంతకార్యంబుదీర్తు ;
వ్యాకులపడకుండు వసుధేశతిలక !
లోకంబులో నృపలోకసంసేవ్య ! "
అనిన సుయోధనుం డాశకునితోడ
వినుపింపఁబూని వివేకంబుతోడ :
"నీవునుజూచితి నేనుఁజూచితిని
భూవలయంబున బురణించిచూడ
నేయుగంబునఁగల్ల దీసభమహిమ
శ్రీయుతంబై భూప్రసిద్ధమైయొప్పె.

1. పెన్నునినాళ్ల. (మూ)

అతిమనోహరమైన యాసభయందు
నతులితభద్రసింహాసనాసీనుఁ
డంతకతనయుఁ డత్యంతసంపన్నుఁ
డెంతపుణ్యంబు దానిలఁ జేసెనొక్కొ !
సకలభూపతులు నసంఖ్యంబులైన
ప్రకటితార్థములు దప్పక తెచ్చిపెట్టి
కొలుచుచునుండిరి కొంకకకదిసి ;
బలవంతులై ప్రతాపమునశోభిల్లి
భూసురోత్తములకు భూరిదానములు
చేసి దిగ్విజయలక్ష్మీసమగ్రమున
నున్నారు రాజులై యుర్వియేలుచును
సన్నాహమునఁ బాండుజగదీశసుతులు.
వారికెవ్వరుసాటి వసుధీశకోటి ;
వారికి వరదుఁడై వాసుదేవుండు
హితమాచరింపుచు నెల్లకాలంబుఁ
జతురత్వముననుండు ; శౌర్యంబునందుఁ
జేదిభూపతి శిరశ్ఛేదంబుఁ జేసె
మేదినీనాథులుమిక్కిలిబెగడ ;
యాదవోత్తముఁ గృష్ణు నందఱుఁ జూచి
భేదింపఁగాలేక పెంపుతోడుతను
బొగడుచునుండిరి భుజశక్తి దలఁగి ;
తెగువతోఁ బాండుధాత్రీనాథసుతుల
సంపదలెల్ల నీక్షణములోపలను
సొంపుతోఁ గొనుబుద్ధి చొనుపంగవలయు."
ననుకురురాజు భవ్యాలాపములను
మనమునఁ దలపోసి మామయిట్లనియె :
"మాతండ్రి ధృతరాష్ట్రమేదినీశ్వరుని
నీతివిచారించి నెఱయఁ గావింపు."

పిదప శకునియును వేగ సుయోధనునిఁ
గొనిపోయి ధృతరాష్ట్రు నవనీశ్వరుని
సన్నిధిఁ గాంచి నిశ్చలవృత్తిఁ బలికె :
" నెన్నికకెక్కిన యీసుయోధనుఁడు
నీకుమారుఁడు ధారుణీనాథుఁ డాత్మ
వైకల్యమునను వివర్ణుఁ డగుచుండుఁ
బొగిలియున్నాఁడు పెంపున విచారింపు
సుచితంబుగా. " అన్న నాధృతరాష్ట్ర-
ధరణీశుఁ డాసుయోధనుశరీరంబు
పరికించి నిమిరి తత్పరబుద్ధిఁ బలికె :
" శాశ్వతైశ్వర్యంబు సకలోత్తమంబు
విశ్వంబులోపల వెలయంగఁగలవు ;
అనుజులు మిత్రులు సఖులబాంధవులు
ననుకూలురై యుందు రనిశంబు నీకు ;
నింద్రునికంటెను నెక్కుడై నట్టి
సాంద్రభోగము నీకుఁ జాలంగఁగలదు ;
సకలభూపతులును సతతంబు భక్తి
ప్రకటంబుగాఁగ నీపంపు సేయుదురు.
ఏమితక్కువ నీకు నెల్లసౌఖ్యముల !
నీమేను డస్సిన నిర్ణయం బేమి ?
నిజదేహకాంతులు నీ కేల తఱిగె ?
....
[1]పరసత్త్వమున నీవు సకలసామ్రాజ్య
పరభారకము దప్పి పరఁగియుండితివి. "
అనవుడు ధృతరాష్ట్రు కాతఁ డిట్లనియె :

1. 'సకలధరణిరాజ్య భోగసుఖపరాఙ్ముఖత్వముఁ బొంద నేల.' అని నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 102. ప. నన్నయభారతము ననుకరించియు, నీరసిల్లఁజేసిన రచనాభాగము లిట్టివింకను గలవు.

పాండవాభ్యుదయమునకు దుర్యోధనుఁ డసూయపడుట

" జననాథ, పాండుపుత్త్రావనీశ్వరుల
భాగ్యభోగంబులుఁ బర్జన్యుకంటె
సౌగ్యమైయున్నవి యున్నతంబగుచు ;
సకలదిక్కుల వారిసత్ప్రతాపములు
వికటమైచూపట్టి వెలసెను పేర్మి ;
నరుఁడు విక్రమశాలి నయగుణోన్నతుఁడు
పరరాజ్యవిజయుండు బలసమగ్రుండు
కామరూప్య నుత్తరకురుభూములాది
యమరదేశములెల్ల నర్థి సాధించె ;
శక్రుండు ద్రుపదరాజన్యశేఖరుఁడు
చక్రధరుండును జగతిలోఁ దక్కఁ
దక్కనరాజులందఱుఁ బాండవులకు
మ్రొక్కి యుప్పనము లిమ్ములఁబెట్టువారె ;
కాని, కొల్వనివారిఁగానము జగతిఁ
గానన శైలసంఘ ద్వీపములను.
వనధివేష్టిత చక్రవాళమధ్యంబు
ననురక్తితో నేలె నఖిలంబుఁ బొగడ.
నేనొకరాజనా యీమహీస్థలికి !
దీనిఁజూడఁగఁజాల ; దిక్కులెఱుంగ
ధర్మనందనుఁడు రత్నపరిగ్రహంబు
పేర్మిసేయఁగ నన్ను బెద్దయుఁ బనిచె.
నేనునుజూచితి నెనగ నమ్మణుల
భూనాథ, యేజగంబులఁగాన నెందు.
యజ్ఞదీక్షితుఁడైన యమనందనునకు
విజ్ఞానవంతులు విశ్వభూవిభులు

కాంభోజనృపులు నుత్కటరథంబులును
జృంభితహయములు సింధురావళులుఁ
దెచ్చియిచ్చిరి మహా తేజంబుతోడ;
మెచ్చి శ్రీకృష్ణుండు మెలఁగువతోడఁ
దరుణార్కరుచుల రథవ్రాతములును
మరగరత్నములు బంధురరత్నములును
బదునాల్గు వేలు సింధురగజేంద్రములు
మోదముతోఁ బాండవముఖ్యునకొసఁగె.
నవరత్నములు సువర్ణములు గంధములు
వివిధాంబరంబులు వేడ్కతోడుతను
కేరళ సింహళ కేకయ చోళ
శూరసేన సుపాండ్య శోభితనృపులు
ధర్మరాజునకు మోదమ్ముతోడుతను
అర్మిలినిచ్చిరి యధికలక్ష్ములను;
నరుఁడు నాద్యంతైననారాయణుండు
నిరువురు సుఖగోష్ఠి నేకతంబునను
వర్తింపుదురు మహావైభవంబునను;
మూర్తితో ధర్మజుమూర్ధాభిషిక్త
కాపిరాటుండు పరాక్రమోన్నతుఁడు
వేవేగమున రెండు వేలదంతులను,
వేడుక ద్రుపదుఁడు వెయ్యానుఁగులను,
జూడనొప్పిన తనుసురుచిరాశ్వములఁ
బదునాల్గువేలనుబటువిలాసినులఁ
బదివేలదాసులఁ బసనిచ్చిరపుడు.
గాంధార కేకయ కాంభోజ మద్ర
బంధురకాశ్మీర బహ్లీకులాట
కురు మరు మాళవ కుంతల మగధ
కరహాట వంగాంగ కాళింగ నృపులు

భగదత్తుఁడాఁగఁగాఁ బార్థివోత్తములు
నగణిత గోమహిషాశ్వటంకములను
అజముల రథముల నంబరంబులను
నిజభూషణంబుల సీంజాసనఁ
దెచ్చియిచ్చిరి యాయుధిష్ఠిరునకును.
అచ్చుగా మఱియును నపరిమితంబు
రత్నకాంచనముల రాజీవముఖుఁ
రత్నసాను ధరాధరశ్రేష్ఠ తుహిన
గిరి మందరాచలక్షితితలేశ్వరులు
కరు కుసుమాసవ కోమలపాత్ర
దివ్యౌషధంబులు దివ్యాంబరములు
[1] దివ్యేంద్రనీల సుస్థిరచంద్రకీర
మరకతవర్ణసమానితహారులు,
వరమౌక్తికచ్ఛత్ర వర్ణితతల్ప
చామర దివ్యాస్త్ర సముదయంబులును,
గోమలంబగుపట్టు గొల్లెనగములు
నిచ్చిరి ధర్మజు కింపుసొంపారఁ ;
జెచ్చెర గంధర్వచిత్రరథుండుఁ
దుంబురుండునుగూడి దొరసి నూతేసి
కంబువర్ణములైన గంధర్వహరుల
మహిమతోనొసగిరి మహనీయముగను ;
బహుభంగి నందుకై పరఁగఁజొక్కితిని.
ఒకలక్షభూసురు లొగి భుజియింప
సకలయత్నములందు శంఖంబుమ్రోయుఁ
దనకుఁదాన సమంచితంబుగా నెపుడు ;
మునుమీడి యాగంబు ముగియునన్నాళ్లు

1. దివ్యపీతేంద్ర సుస్థిర చంద్రకీర్ణ—మరకతవస్త్ర సమానితహారులు. (మా) 'ఇంద్ర నీల...పీత చంద్ర...కీరవర్ణతురంగంబులను.' అని. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 113 గ.

నుడుగకమ్రోసెఁ బెంపొదవి శంఖంబు.
అడరి జన్నముచూడ నరుదెంచినట్టి
సర్వభూములమహీశ్వరుల భూసురుల
దుర్వారవైశ్య శూద్రుల నాప్తజనులఁ
బ్రాణబంధువులను బ్రాణిసంఘముల
క్షోణిపైఁ బేదల సుజనుల నరసి
ప్రతిదివసంబును భాసురాన్నములు
చతురత్వమునఁ బెట్టి సంతోషమునను
అర్ధరాత్రంబున నన్నంబుగొనును
అర్ధేందుధరుకృప నాద్రౌపదియును.
అధికుఁడాధర్మజునధ్వరంబునను
అధమాధముండును అధికపూజ్యతను
బొందుఁ; [1] గానప్రియంబును బొందఁడెందు.
ముందు హరిశ్చంద్రు మూర్ధాభిషిక్తుఁ
డరుదుగా రాజసూయాధ్వరంబొప్ప
నరవిఁ జేసెను; గాని, చర్చించిచూడ
ధర్మనందనుమహాధ్వరముతో నదియుఁ
బేర్మితో సరిగాదు పృథివిఁ దర్కింప.
ఆయాగదీక్షితుండై ధర్మసుతుఁడు
పాయక ధారుణీపతులు భూసురులుఁ
[2] దిరుగువారి భజింప దిక్పతిశ్రేణి
వరుసఁగొల్వఁగనున్న వాసవుఁబోలె.
ధర్మనందనుఁడు మోదముఁబొందియుండ,
ధర్మమూర్తుఁడు మునీంద్రసముత్కరంబుఁ
గొనియాడ, ధౌమ్యుఁడు గోచరతీర్థ
ఘనజలంబులను యోగ్యంబుగాఁ బూని

1. కాని + అప్రియము. 2. తిరుగ. (మూ)

యభిషేక మొనరించె నతివిచిత్రముగఁ.
బ్రభ నభిషిక్తుఁడై పరఁగినయట్టి
సత్యసంధుఁడు ధర్మజమహీశునకును
సాత్యకి మౌక్తికచ్ఛత్రంబుపట్ట,
భీముండుఁ బార్థుండుఁ బ్రేమంబుతోడఁ
జామరంబులు విశేషంబుగా నిడిరి ;
కమలనాభుండును గవలును ద్రుపదు
కొమరుండు వేర్వేఱ కువలయేశ్వరుల
మ్రొక్కులంపుచుండిరి మోదంబునందు ;
దిక్కులరాజులుఁ దెఱఁగొప్ప నేను
జిన్నఁబోయున్నను చేష్టలెఱింగి
వెన్నుండు పాండుభూవిభుతనూజులును
ద్రౌపది సాత్యకి దగుసంతసమునఁ
జూపట్టియుండె ; నచ్చో యుధిష్ఠిరుఁడు
నెనయఁగ నెనుబదియెనిమిదివేలు
ఘనమహీసురులకుఁ గల్యాణమొప్పఁ
జేసి, ప్రత్యేకంబు చెలఁగి ముప్పండ్రు
దాసుల వేర్వేఱ తడయక యిచ్చి,
పదివేలు వేదవిప్రవ్రాతములను
బదవికెక్కిన హేమపాత్రంబులందు
భుజియింపఁగాఁ జేసి, భూషణవ్రజము
నిజవస్త్రములు గంధనివహంబు నొసఁగి
[1] మన్నించియుండును మహనీయరుచుల.
నెన్నంగ నాజన్మమేమిఫలంబు!
పాండునందనుల సంపదలుచూడంగ
మండలంబుననోర్వమఱి." యనుటయును
శకునియిట్లనియె నిశ్చలవృత్తితోడ :
" సకలంకమగుచున్న యయ్యక్షవిద్య

1. మన్నింపుచుండును. (మూ)

నేర్పరి సగుణాను సుఖలాభమొంగ ;
దర్పంబు లణఁచి దుర్యోధనుఁడు పాండవులఁ
దూకొని యూడక నాతో నొనఁగూర్చు ;
శోకింపకుండుము సుఖశ్రేమమునంఁ
జాలంగ." నరనాయకుఁడు శకునివాక్యమ్ము
లాలించి కురుపతి హర్షించి మదిని,
చతురత ధృతరాష్ట్రుచరణాబ్జయుగముకు
నతిభక్తితో మ్రొక్కి యాతఁడిట్లనియె :
"జననాథశేఖర, శకునిమాటలను
ననుకూలమైయుండ ననిశంబువలయు ;
శకునియు నను సర్వసామ్రాజ్యమునకుఁ
బ్రకటితకర్తగాఁ బరఁగఁగఁ జేయు ;
నోడఁబడు మతని కార్యోక్తుల." అనినఁ
గడువిచారము చేసి గౌరవంబునను
బలికెను గురుమహీపాలచంద్రుండు :
"కులగిరిస్థైర్యుండు గుణసముద్రుండు
విదురుండు సత్కళావిదుఁడు సత్తముండు
సదమలచరితుండు శాస్త్రార్థవేది
నీతిమార్గంబున నిర్జరగురుని
బ్రాంతిగేల్వఁగఁజాలు భావంబువాఁడు
సముచిత్తుఁ డుభయపక్షములవారికిని
క్రమమొప్ప నతనితోఁ గడువిచారించి
చేయుద మీపని సిద్ధంబుగాను ;
పాయక భీష్ముని బాహాబలమున
విదురునిమతమున విశ్రుతంబుగను
వదలక మనమహీవలయంబు నిలిచు."
ననవుడు ధృతరాష్ట్రు కాసుయోధనుఁడు
మనమునదుఃఖించి మఱియు నిట్లనియె :

“ పాండుపుత్త్రులయోగ్య భాగ్యంబు లెఱిగి
యుండునువిదురుండు యుక్తంబుగాను ;
అతఁడేలశకునికార్యములకు లీల
క్షితిలోన నొడఁబడుఁ జింతించి చూడ ?
నుర్వీశ, యిందులకొడఁబడ నేని,
సర్వభక్షకుఁ జేతఁ జత్తునిక్కముగను ;
విదురుండు నీవును వేడ్కనుండుండు
హృదయంబులుప్పొంగి యెల్లకాలంబు.”
నని యడలుగ మాటలాడినఁ జూచి
మనుజేశ్వరుండు కుమారునకనియె :
“ నీకు విచారింప నెఱయంగ వలదు
చేకొని యొకరీతి చేసెద నింక ;
శిల్పకాచార్యులఁ జెలఁగి రప్పించి
కల్పింతు నొకసభ గౌరవంబునను.”
అని ధృతరాష్ట్రుండు నాక్షణంబునను
అనఘాత్ములను శిల్పకాచార్యవరుల
రప్పించి, హాటకరత్నహర్మ్యముల
నొప్పుగాఁ దెప్పించి యుగసరచిత్ర
సన్మణిద్వారదేశములు నిర్మించి
సన్మోదమున నుండు సమయంబునందు,
ధృతరాష్ట్రుఁడొకనాఁడు తెల్లమిగాను
మతిమంతు విదురుఁ గ్రమ్మనబిలిపించి
యేకాంతమున భక్తి నెల్లనుబలికి,
కైకొని శకునియుఁ గౌరవేశ్వరుఁడు
పలికినపలుకులు పరఁగఁజెప్పినను,
కలఁగి వే వివశుఁడై కడువడిఁ దెలిసి

తగఁ [1] గలిద్వారసందర్భంబునగుట
జగడంబు జూదంబు సత్ప్రిజాత్తుయుముఁ
గాఁగలవని మదిఁ గడిమి నెఱిఁగి,
లోఁగుచు నృపునకాలోన నిట్లనియె :

జూదమాడఁదగదని విదురునుపదేశము

" ఇట్టికార్యమునకు నేనోడఁబడను ;
బుట్టును మీఁదను భూరివైరంబు.
పుత్త్రులకెల్లను బోరాటనేల
ధాత్రిఁజేసెదవు చిత్తంబున నెఱిఁగి !
ఇదిమీఁద నొప్పదు ఎన్నిభంగులను ;
వదలక జూదమేపలన నాడినను
ఎట్టిశాంతులకైన నీసులువుట్టు ;
గట్టిగా నీనేర్పుకలిమి నీశకుని
కురుమహీపతుల దుర్గుణములువాపి
కురువంశమెల్లను గోరి రక్షింపు."
మన విదురునిఁజూచి యారాజుపలికెఁ :
" దనయులకేల యుద్ధముసంభవించు ?
నీవును నేనును నీతి [2] మంతులగు
పావన భీష్మకుంభజులుండఁగాను ;
అటుగాన యిందుల కనుకూలమొందుఁ ;
దటుకున నీవు రథంబెక్కిపోయి
ధర్మనందనుని మోదమునఁ దోతెమ్ము
పేర్మితో." ననిపంపఁ బెద్దయు నతఁడు
నేకాంతమున భీష్మకెఱిఁగించియుండె.
ప్రాకటంబుగ ధృతరాష్ట్రుఁడంతటను

1. కలిప్రవేశసమయమని కాఁబోలు కవియూహ ! ' కలి ద్వాపరసమీపంబగుటయు '. అని. నన్నయ. 2. వంతుండు. (మూ)

ఘనతమీఱంగఁ దాఁగట్టించినట్టి
కనకసన్మణిసభ కౌరవేంద్రునకుఁ
జూపి యాతనితోడ సొలవకిట్లనియె :
“ నాపదయగుజూద మాడంగవలదు ;
కలహంబు మీలోనఁ గలయంగఁబుట్టు ;
నిలఁ బ్రజాక్షయమగు నింతమీఁదటను ;
నీవుఁ బాండవులును [1] నెయ్యంబుగలిగి
వావిరి సుఖలీల వర్తించుటొప్పు ;
వలదుజూదంబాడ ; వారిలక్ష్ములకు
నిల నసహింపంగ నేటికినీకు ?
పాపంబుగట్టుకోఁ బాఁడియే నీకు !
నోపికగలిగుండు ముచితయత్నముల ;
వేదార్థవిదుఁడైన విదురున కిదియు
యేదియు సమ్మతంబెంతయుఁ గాదు ;
ధర్మనందనుసంపదకు నెక్కుడైన
భర్మంబు నీకును బసఁ జాలఁగలదు ;
అతఁడుచేసినయట్టి యజ్ఞంబుకంటె
నతివిశేషంబుగా యజ్ఞంబుసేయు ;
భూలోకమునఁగలభూపతులెల్లఁ
జాలంగ సంపద చయ్యనఁదెచ్చి
యిత్తురునీ. ” కన్న నిలనాయకునకు
నత్తఱిఁ గురుపతి యుల్లనఁబలికె :
“ ధర్మజుతోడ జూదంబులాడుటయె
ధర్మయజ్ఞము నాకు ధరణీశలేశ !
అందుమూలంబున నఖిలసంపదలుఁ
జెందుననునాకుఁ బ్రసిద్ధంబుగాను.

1. క్షేమంబులకును. (మూ)

ఇందుఁ గొనను మీఁగవేఁకు చేరంగ
సందున నేఁటుండి మాయాసభ మహిమ
1 చూపింపఁ, బచటి సంశోభితరత్న
వైచిత్రి భావించి వదలి నగుచు
మానిత స్ఫటికల స్థలశిలంబునను
గానక నే జేరఁ గలశాతిజడియు,
నను జూచి భీమాదులు నగియె మిక్కిలిని.
కని ధర్మజుఁడు నాకుఁ గప్ప నంబరములు
పుత్తెంచినను మీఁదఁబున ధరియించి
తత్తరంబున మణిద్వారమని నేఁట
జేరంబు వీక్షించి ధృతి గోనకరుగ,
నాశశిదాంత శిలాగ్రంబుదాఁకి
నాలలాటమునొవ్వ, నను బెట్టునవ్వ
బాలాజనంబు లపారంబుగొల్వ
ద్రౌపది రూపసౌందర్యగర్వమున.
ఆపట్టునను ద్రోవయరయంగలేక
భ్రమసి యేనుండంగఁ, బలితెంచి కవలు
కమనీయ రాజమార్గంబిది యనుచుఁ
దోకొనిపోయిరి; దోరయంగ నట్టి
శ్రీకరసభఁ జూచి సృష్టిలోపలను
బ్రాణంబుతోడను బ్రదుకంగఁజాలఁ.
ద్రోణతోఁ బెద్దలు తద్దయు మిగుల
నవమానమొందిరి; యధములందఱును
బ్రవిమలశ్రీలతో బహుమానములను
బొందిరి యేను భూభువనమెఱుంగఁ;
గుందుచున్నాఁడను గురుతరంబుగను.
....
....

1. చూచునప్పటికి. (మా)

చేకొనుకంటెను సృష్టిలోపలను
శ్రీకరంబెయ్యది సృష్టీశ్వరులకు ?
నముచిదానవుఁడు కానఁ దపంబుచేసి
యమితప్రతాపుఁడై యలరుటచూచి
ధరణీధరారి యధర్మంబునందు
దురమున వాని నుద్ధురశక్తిఁద్రుంచె ;
నలరినగతి శత్రులగు నాగినెల్ల
నిలనాశనముసేయ నెంతయువలయు.
నధముఁడై యుండెను నధికుఁడై యుండె
నధిగత పరమార్థులగువారు మెచ్చఁ
జెట్టుచుట్టును జనించినయట్టి మేటి
పుట్టచందంబునఁ బొదలుశాత్రవుల
నణఁచంగవలయు బాహాశక్తితోడ.
గణుతింప వ్యాధినిఁగలితౌషధములఁ
జక్కఁబెట్టకయున్న జనులబాధించు
నిక్కువం ; బటుగాన, నెఱయఁ బాండవుల
లక్ష్మి సర్వంబుఁజాలంగఁ గైకొందు
సూక్ష్మమార్గంబునఁ జోద్యంబుగాను.
పాండవేయులలక్ష్మి బహుభంగిఁ గొనక-
యుండినవాఁడు నాయుదరరోగంబు
మానదు పదివేలమార్గంబులందుఁ ;
గాన దీనికి నుపక్రమము గావింపు."
మనఁ గురుపతితోడ నాడెనాశకుని :
" అనుపమంబగు నాగజాశ్వసన్నాహ
మొనరింప, కాజిలో నుభయసైన్యములు
చెనకకమున్నె ప్రసిద్ధంబుగాను
నాయక్షవిద్యను నైపుణంబునను
నీయెడఁ బరధరిత్రీశులలక్ష్మి

నీకొసఁగిప్పించెద ; నెఱయను ధర్మజుని
జోకతో రప్పించెదు ; సుఖాంబునఁబడు
జూదంబునన్ గాని సొలసక్షోణిఁగా
మేదినీరాజ్యంబు మెఱసి నీకొదవు ;
నూరక పాండవేయులతోడఁ గదిసి
పోరాడి గెలువ వేల్పులకశక్యంబు.”
అనువేళ ధృతరాష్ట్రుఁ డావాక్యములకు
నొనరంగ నొడఁబడె కొదవియుట్లనియె :
“ విదురునిమతమున విశ్వభూభాగము
పదిలకసేయుదు వ్రతముగానందు.
జూదంబులాడంగఁ జూచ విగ్రహము
వాదంబుఁ బుట్టును ; వలవదీపనులు.
పాండవేయులతోడఁ బగ నీకు వలదు ;
నిండినవేడ్కతో సిరతలంబునుండుము ;
నామాటద్రోవక పడవునీతులన
వేమఱు.” ననవుడు విని సుయోధనుఁడు
తుది ధృతరాష్ట్రునితోడ నిట్లనియె :
“ విదురుండు పాండుభూమిభుతనూజులకు
హితముగా విహరించు నెప్పుడు ; నతని
మతము సేయకుము సమ్మదచిత్తమునను ;
దలపోయ నెందు జూదము పురాణములఁ
గలదు దోషములేదు గౌరవంబందు ;
దేవలుండటుచెప్పె దిక్కులెఱుంగ ;
దేవతాధర్మంబు ధృతిఁ బడయుదురు ;
కావున శకునికింకను నానతిమ్ము ;
రావించు వడి ధర్మరాజు నిచ్చటికి.”
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డాత్మఁజింతించి
ఘనయుంగ నొడఁబడె నట్టకేలకును.

ఒడఁబడి విదురుని నొప్పరావించి
తడయకిట్లనిపల్కెఁ దత్పరయుక్తి:
“సౌవర్ణ నవరత్నసభ యొనరించి చూడఁ
భావనాతీతమైన పాండవాగ్రజునిఁ
దమ్ములఁ దోతెమ్ము తగిలి చూచుటకి;
నిమ్ముల జూదంబు నీకురురాజు-
తోడ నాడంగ బంధురముగా వలయు
వేఁడు.” అనవుఁడు విని విదురుండు
చకితాత్ముఁడై మదిఁ జాలఁ జింతించి:
“యనిటు బుద్ధెల్ల! పాపాత్మదుర్యాత్మమూఢ
నుభయపక్షమువారి కుగ్రవైరంబు
త్రిభువనంబెఱుఁగంగఁ జెల్లమి యగును.”
....

విదురుఁడు ధర్మజుఁదోడ్తెచ్చుట

అని పెక్కుమాటలు నతిఁ బ్రార్థించి
చెప్పిన, వినకున్నఁ జేసి యావిదురుఁ
డప్పుడు ధృతరాష్ట్రునిమతంబునను
బోయె నింద్రప్రస్థపురవరంబునకు.
నాయెడ ధర్మజు [1]హరిని భీముని
విజయునిఁ గవలను వేడుకఁ జూచి,
నిజమతిఁ జింతించి నెఱిధర్మజునకు
భయభక్తియుక్తితోఁ బలుకనిట్లనియె:
“జయమొసఁగును సర్వేశ్వర, నిక్కలియును
పుణ్యాత్ముఁడవు గుణాంబుధివి లోకమున
గణ్యయశుండవు కారుణ్యనిధివి

1. ద్యూతాహ్వానమునకై విదురుఁడుపోయినపుడు, పాండవులయొద్ద కృష్ణుఁడున్నట్లు వ్రాయుట, వ్యాస నన్నయ భారతవిరుద్ధము.

నీకును నేనుంబు నెఱయ నెయ్యెడను
ఆకల్పముగ." నన్న నాధర్మజుండు
విదురునిఁ బూజించి వేడ్కనిట్లనియె :
"పదవినున్నారము పరఁగ నందఱము ;
నీవు వచ్చినపని యెఱిఁగింపు నాకు
నీ వేళ." యన నతండిట్లనిపలికె :
"తనసభఁ జూడ జూదంబాడ నీవు
చనుదేరఁ బుత్తెంచెఁ జయ్యన నన్ను."
అనుటయు ధర్మజుండటు విచారించి
పనివడి ధృతరాష్ట్రుపంపు మాఱిప్పుడు
చేయక పోఁగాదు చనసియుంకనుచు
నాయతవిధియుక్తుఁడై క్షణంబునను
అనుజులుఁ దానును ఆద్రౌపదియును
ఘనుఁడు ధౌమ్యుండాదిగా బుధశ్రేణి
యుఁ దేర నిభపురికేఁగె నెయ్యమున.
నాతఱి భీష్మ ద్రోణాచార్య శల్యుఁ
కృపుని నశ్వత్థామఁ గీర్తి భానుజునిఁ
దపనతేజుని సుయోధను భక్తిఁ జూచి,
యాసభాస్థలియందు నాధృతరాష్ట్రు
భాసురయశుసిఁ [1] బ్రతాపవర్తనుని
గనుఁగొనఁ దారకాగణములలోన
నొనరిన రోహిణీయుత సుధాకిరణుఁ
డుండినకైవడి నొప్పు గాంధారి
పుండరీకాక్షి సంపూర్ణేందువదన
తోడుగ సుఖలీలదొరయుంగనున్న
ప్రోడను రాజన్యపుంగవుఁ జూచి

1. ఘాత. (మూ)

దండప్రమాణంబు తగనాచరించి
నిండినభక్తితో నెఱినుండుతఱిని
....
....
ఇందీవరాక్షిని నిభగాజగమనఁ
గుందేందురుచిని సద్గుణగణశీల
నలినీలవేణిని నబ్జసంభవుఁడు
చెలువుగా జగములఁ జిత్రంబుగాను
శృంగారలక్ష్మిగాఁ జేసె నేరుపున ;
నాంగికమైన యాయంగనఁబోల
సతులులేరని చాలసన్నుతిసేయు
చతురతనొప్పు నాసమయంబునందు.
అంతఁ బాండవులును నాదినంబునను
సంతోషచిత్తులై సంభ్రమంబునను
ఆసీనులై యున్న యాసమయమున
నాసుయోధనుఁడు దా నప్పుడిట్లనియె :
"ధర్మనందన, నీకు దాక్షిణ్యనిధికి
ధర్మవర్తన వినోదంబు జూదంబు ;
ఆడుద" మనవుడు నతఁడునిట్లనియె :
"నోడక జూదమిట్లొగి నాడవలదు ;
జూదంబు వాదంబు సుజనఖేదంబు ;
....
ఇదిదోషమూడంగ నేపారవినుము
పదహీనులగుదురు బహుళదుఃఖములఁ
బొందుచుండుదురు భూభువనంబునందు.
నందందు ధరణి మాయాద్యూతమునను
అడరంగఁ బాతకంబంద్రు మానవులు ;
ఎడర ధర్మద్యూత మిరవొందఁజేయు

ధర్మంబు గెలుచును ఆ శకుని వ్యర్థ మగుగాక
నిర్మలమతినని నీతి దెసలుఁగను
చెప్పినాఁ"డన యుధిష్ఠిరుఁ గని శకుని
యుప్పొంగి యిట్లనియె నాహ్లాదంబుతోడ :
"సంశయింపఁగ నేల యయ్య, నీ జూదంబు !
లెంచుచు బలనంతు సెలరులాంగెలుతు-
రయ్య, జూదంబుని పాడ లేవేసి
చయ్యోగ్యమున గెలువకు శాంతింపుము."
నన ధర్మజుండును నతనికిట్లనియె :

ధర్మరాజు శకునితో జూదమాడుట

"మునుకొని బలనంతు మునుసభాస్థలిని
జూదమాడంగను సొంపవే పిలువ
నాడట నాడక యుటుచననగునె !"
యనుచుఁ గర్మము దన్నునటుచుట్టుకొనఁగ
వినరావుక్తులందును వేడ్కనిట్లనియె :
"ఎవ్వరు నాతోడ నిటు జూదమాడ
నివ్వేళఁ బూనుదు రిట చెప్పుఁడీ ?" యనిన
రాజరాజకిరీటరత్నంబు ధర్మ
రాజునకును కురురాజు దాఁబలికె :
"మామామ శకుని ప్రేమమున నీతోడ
నేమంబులందునఁ, నెత్తంబులాడు ;
నొడ్డిన ధనమెల్ల నొసఁగ నేనిత్తు
దొడ్డగా నాడుము దురితవిదూర."
అని తనచేతిరత్నాభరణంబు
గొని యొడ్డినను జంద్రకులధర్మజుండు
దివ్యభూషణము వార్ధిసముద్భవంబు
భవ్యంబుగా నొడ్డి పరఁగి యుండఁగను,

గురు భీష్మ కృప శల్య కుంభజపుత్త్ర
సరసిజహితసూను సౌబలాదులును
ధృతరాష్ట్రవిదురులు తేజంబునందు
ధృతిఁజూచుచుండిరి తెరలకయుచట.
బద్ధమత్సరుఁడై ప్రభావంబునందు
సిద్ధంబుగా యుధిష్ఠిరుఁడు నయ్యెడను
గనకనిష్కంబులు, ఘనపురంబులును,
అనుపమ దివ్యవస్త్రానీకములును,
మరకత హారినీలమణి పద్మరాగ
వరవజ్ర మౌక్తిక వైడూర్య పుష్య-
రాగ గోమేధిక రత్న ప్రవాళ
నాగేంద్రమణులు, భాండాగారములును,
గలిత పంచద్రోణ కాంచనసహిత
1 నలినమందిరపూర్ణ నవనిధానములు,
మాణిక్య కింకిణీమాలికానేక
బాణ తనుత్రాణ బహురూపములును,
ధన్వవరూథయూథములు, సువర్ణ
మాన్యఘంటాధ్వాన మదసింధురములు,
నమిత వినూత్న రత్నాభరణములుఁ,
గమనీయ నిజసభాగ్ర సమగ్రపాత్ర
పాణులై యొప్పెడు పరిచారకులును,
క్షోణీధరారాతి సుతునకు చిత్ర
. . . .
. . . .
అజ మేష గో మహిషానీకములును,
రజతపాత్రంబులు, రత్నాంబరములు,

---

1. పద్మాదినవనిధానములని కాఁబోలు కవియూహ.

నానాఁటఁ గక్కఱయుద్ధుఁ నోడిసఁ, జూచి
తక్కక విదురుండు ధర్మసూనునకు
వగచి యాధృతరాష్ట్రవసుధేశునకనియె:
“ జగతియందును గురుక్ష్మాతలేశ్వరుఁడు
దోషంబులకుఁబుట్టు దుర్నిమిత్తములు
ఘోషతోఁబుట్టెను గోచరంబుగను.
దశదిశలను సుకృతమునొందినట్టి
శశివంశజుండైన శంతనుచక్ర-
వర్తికులంబున వసుమతియందుఁ
గీర్తిపొందని కురుక్షితిపతిపుట్టి
సకలపాపంబులు సంభవంబొందెఁ;
బ్రకటితముగ మీఁద ప్రళయంబుతోఁచుఁ;
గులమునకును నెగ్గు గొనకొనపుట్టు
సిలలోన నిప్పాడే యాతనికతన.
కులనాశకుఁడగు దుర్గుణుని దుర్మదుని
వలదనివారించి వంశరక్షణము
చేయుఁగాసగు నంచుఁ జెప్పెశుక్రుండు.
పాయక యటుగాన, పాలించుకులము;
యదు వృష్ణివీరులు వారి నియోగించి
ముదమునఁ దమకులంబునకును మిగుల
దూషకుండగు కంసుఁ దునిమించి శౌర్య
భూషణులైరి భూభువనమెఱుంగ.
వాసవసుతు ధర్మవర్తనుఁ బనిచి
రాశి జూదము నివారణముగావింపు;
జనవిగ్రహము మాన్పి సత్ప్రధానులకు
ననుకూలమొనరించు మద్భుతంబుగను;
మనుజాధముని దుష్టమానసు శకుని .
ఘనబహిష్కృతుఁ జావకలితు దుర్మార్గు

నీతిదూరుని లోకనిందితుఁ గుజను
జాతరోషుని దురాచారుఁ గ్రూరాత్ము
దుర్యోధనుని దుర్మదుని నివారించి
యోగ్యసమ్మతమున నన్నియుం బెల్ల
రక్షించు ; నగఁ బాండురాజనందనుల
లక్షణాజ్ఞుల సముల్లాసచిత్తులను
ధీరుల మన్నించి ధృతరాష్ట్ర, నీవు
ధారుణిఁ బాలించు ధర్మమార్గమున.
వినుము శృంగారంబు పెనఁగొనియున్న
ఘనసభోత్తుంగ ప్రగల్భద్యూతమున
సంగరమునకై నయంబునఁ గొల్చు
వెంగలియై వడి వీఁగ కింతయును
సమకట్టె లోభవశంబునఁ జాల
ఈ మతి నీతనయుండు కురుకులేశ్వరుఁడు
పాండునందనులను బరఁగఁ గల్మషము
నొందొంద....................
అసమసాహసులతో నాజి సేయంగ
మసలుచున్నాఁడు మదమునఁ గదిసి.
తరమెఱుంగక ప్రల్లదంబున వీఁడు
మొఱయుచున్నాఁడు మొక్కలంబునను.
కురుకులక్షయకారి గుణవిహీనుండు
దురితాత్ముఁ డీతనిఁ దొలుత వారించి
సృష్టీశ, యిఁక నుపేక్షింపక నీవు
దృష్టంబుగా చూన్ను తెలివి జూదంబు
బుద్ధిగా." దనవుడుఁ బుత్రమోహమున
సిద్ధంబుగా నొండు సేయంగలేక
యూరక ధృతరాష్ట్రుఁ డుండెఁ జిత్తమున ;
నారయ విదురుండు నానుబోధనుని-

విదురుఁడు దుర్యోధనుని దూషించుట

తోడనే పలికె నుద్ధురరౌద్రమునను :
“ ఓడక యుష్మ్కరిక్రొంటిగట్టినట్టి
పాతకుండవు ; గుణప్రకటశూన్యుండవు ;
నీతిదూరుండవు నిందితాత్ముండవు ;
అన్యాయమున జూదమాడెద వేల !
మాన్యులు బుధశిరోమణులు దూషింప.
ప్రకటసౌబలుని మామ మాద్యూతమునను
సకలభూపాలైకచక్రేశులైన
పాండుకుమారుల బహుళసంపదలు
దుండగంబున నీవు తోలుగ్గొనిన
నవ్వరా నిన్ను నానాజనంబులును !
నవ్వనిగా.” నన్న మతి సుయోధనుఁడు
విదురునకలిగి యావేళ నిట్లనియె :
“ ఎదిరితలంపు నీ వెఱుఁగవేనియును ;
పరులగుణంబులు పలుమారు నీవు
వరుసఁ గీర్తింతువు వాచానురక్తిఁ ;
పరఁగ పాండవపక్షపాతివి ; కపట
నిరతుండవై మహానిష్ఠురత్వమునఁ
గుడిచినయింటికే కీడుచదంచి
యెడపక ద్రోహంబు లెప్పుడుఁ జేసెదవు ;
[1] క్రూరోరగముభంగిఁ గొసరక నీవు
ఆరయఁగా విఘ్నమాచరించెదవు ;
పరులసంపద సుఖోపాయంబునందు
వైరమారఁ గొనుట భూవిభులకున్నల్ల

1. ఉత్సంగతలమునం దుగ్రవిషోరగంబున్నట్లు నీవు మారొద్దనునికి. అని నన్నయ.

నైజంబుగాదె నానా ప్రకారమున !
భూజనసుత, నాకు బుద్ధి తోఁచియును
జెప్పకుండుము మతిచేసెద నిన్ను ;
నెప్పుడు ధర్మజుహితము కోరెదవు. ”
అనుచు దుర్యోధనుఁ డనఁగ విదురుండు
కనలి యిట్లని పలికెఁ గడు నొవ్వఁ బలికి :
“ చెడుబుద్ధి నీకును జెప్పినవారి
చెడుమాటలే వినవే యెఱుఁగక,
మాయపట్టినవారలమాటలు వినక
నీయట్టివారలు నేర్తురే కొలఁది !
కొంకక నీయట్టి కుటిలమానసులు
బింకపుమాటలే ప్రియములై యుండు ;
నీకుఁ బ్రియంబుగా నెరవైనమాట
నాకునాడఁగ రాదు న్యాయంబుమాని.
పగగొని శౌర్యతోడ బలములఁ గూర్చి
తెగి తేజమునఁ బోరి ధీరులసరులు
రాజులు జయమున రప్పింతురేని
దేజంబుఁ గీర్తియు ధృతియును మించఁ.
నాతలనవ్వరు నగకుండ రాజ,
నీతిచెప్పితి నిది నీకింపుగాదు ;
పథ్యంబుగాఁ గొనరు పాపమానసులు
తథ్యంబుగా సభ్యతతులు పల్కినను.
ప్రియభాషణములను ప్రియము సేయుదురు
నయవివర్జితులు [1] వినాశకాయువులు.
కాన సజ్జనులు దుష్కార్యవంతులకు
నేనాఁటఁ జెప్పరు హితబుద్ధులెల్ల.

1. క్షీణాయుష్కులనునర్థములో నపశబ్దముఁ బ్రయోగించియుండును.

మొనల నప్రియములై మునునీతోఁచి
తుదిఁ [1] ప్రియంబులగు హితభాషణములు.
తగువు లెక్కింగను దాసులు వారలుఁ;
వెరలక నదులీఁదఁ జెప్పలు గారు;
సమరులకైన సహాయంబు వలయు
రమణ నొండొరులకు [2] రాజమంత్రముల.
ఎంతబుద్ధులు నీకు నేనిఁ జెప్పినను
సంతయు నీకును నప్రియంబయ్యె.
చిత్రయశుండు నా విచిత్రవీర్యునకుఁ
బుత్త్రుండవు నీతివిస్ఫూర్తిశీలుఁడవు;
నన్నునాదరము మిన్నకఁ జేసి కినిసి
యెన్ని దుర్భాషల లెగసి యాడితివి!
తరమెఱుఁగక పాండుతనయులతోడ
దొరయని జగడంబు తుదిఁ జేసికొంటి.
బ్రదుకుదుగాకేమి ప్రాణంబుతోడఁ;
గాదలేదు నీబుద్ధి కుంభినియందు."
అని విదురుఁడు వికలాంగుఁడగుచు
జననాయకుని సభాస్థలిని నుంచుకొని,
శకుని ధర్మజునితో సరసినట్లనియె:
"సకలసంపదలును నరపి నోడితివి;
రాజశేఖర, ధర్మరాజ, రాజాధి
రాజ, రాజశశాంక, రాజానురేశ,
యింక నేమిటినొడ్డి యిప్పుడు జూదంబు
శంకింపకాడుదు సంభ్రమంబునను?"
అనిన ధర్మతనూజుఁ డపనీతిలంబు
ఘనరంగనొడ్డి యాతనితోడ ననియె:

1. ప్రియంబులై యుండు దూషభాషణలు. 2. రాజతతులు. (పూ)

ధర్మజుఁడు సర్వస్వము నోడుట

" దేవతాసీమలు దీపించు విప్ర
భూవలయంబును బుధపురంబులును
గుడ్డవృత్తులుఁదక్కఁ గుంభినియెల్ల
దొడ్డగాఁగైకొను దొరంబుగాను
ఈజూదమాడి నేనిప్పుడోడినను
రాజితంబుగ. " నన్న రయమున శకుని
ధర్మజుతోడ జూదంబాడి గెలిచి
పేర్మితోఁ గైకొనెఁ బృథివీతలంబు.
వెండియు నొడ్డిన, విపులార్థములను
మండలాధిపుల సామంతభృత్యులను
దమ్ముల నత్యంతధర్మవర్తనుల
సమ్మదచిత్తుల సాహసాధికుల
నభిమానపురుషుల నర్కతేజులను
బ్రభుశేఖరుల జగత్ప్రఖ్యాతయశుల
సత్యవాక్యుల నాదిజగదీశనిభుల
సత్యోత్తముల సుగుణాంబురాసులను
బవమాననందనుఁ బర్జన్యసుతునిఁ
గవలను నోడెఁ దక్కక ధర్మసుతుఁడు.
వివరింపఁ దన్నును వేగంబ యోడెఁ
దవిలి యుండంద ద్యూతవ్యసనమున.
ఆవేళ శకునియు యమనందనునకు
భావించి పలికెను బటుశఠత్వమున :
" ఓ రాజశేఖర, యో ధర్మతనయ,
వారక యోడితి వలయునర్థములు ;
కమలాక్షి పాంచాలకన్యక రూప
రమణీయ సంపూర్ణరాజబింబాస్య

నలువొప్ప నీదు ధనంబు గావునను
దలఁకక యొడ్డి జూదంబాడు." మనిన
'నవుఁగాక' యని జూదమాడి ధర్మజుఁడు
ధవళలోచన సాధ్వి ద్రౌపదినోడె.
వెసనోడి మిక్కిలి [1]వికలాత్ముఁడగుచు
ననసహాయుఁడై దుఃఖమునధికుఁడై యొదవ
వాఁడి యాననసాంభోరుహంబువంగా నిలిపి
తెరంగు సర్వంబుఁ దృణముగాఁ దలంచి
పాండవాగ్రజుఁడంతఁ బరతత్త్వబుద్ధి
నుండంగఁ, గృపుఁడును ద్రోణుఁ గుంభజుండు
గాంగేయుఁడును గుణాకరు ధర్మసుతుని
నాంగిరసుఁ గనుఁగొని యధిక శోకమునఁ
దద్దయుఁ బొగులుచు దగిలుండి రంత
నెద్దియు ననలేక హీనస్వరములఁ.
విదురుండు మిక్కిలి విముఖుఁడై కలఁగి
మదిలోన శోకాగ్నిమగ్నుఁడై యుండె.
ఆసభవారు బాష్పాంబుపూరములు
వే సముద్రముభంగి వెల్లియై నిగుడఁ
గుపితదుఃఖముల నెక్కొని యుండిరపుడు.
అపుడు భూతాక్రోశమయ్యె నయ్యెడను;
అగుటయుఁ గర్ణుండు నాశకునియును
అగణితదుర్గుణుండా సైంధవుండు
దురితశరీరుండు దుశ్శాసనుండుఁ
బరమానురాగులై బలసి యొండొరుల
మొగములు చూచుచు ముచ్చటలాడి
నగుచుండి రచట నానాప్రకారముల.

1. వికలచిత్తుండగుచు. (మూ)

ధృతరాష్ట్రుఁడును సభఁ జిక్కిన యవము
నతిభంగి విదురుని నడిగె గ్రక్కునను :
"ఎవ్వరేమివిధంబు లిటయాడి రనప
నెవ్వరోడిరి ? నాకు నెఱిఁగింపు." మనిన
నన్నరపతితోడ నతఁడిట్టులనియె :
"అన్న, యీశకుని మాయాద్యూతమునను
సకలార్థములునోడె శమననందనుఁడు.
[1] వికలులై పాండుభూవిభునందనులు
దీనతనున్నారు తెలిసి లేకిపుడు
మానుగా." ననుచుఁ గ్రమ్మఱఁ జెప్పుచుండ
నావేళఁ గురుపతి హర్షంబుతోడఁ
బావనమతులైన పాండు [2] నినుతుల
దాసులగాఁ గెల్చి తారతమ్యంబు
వాసి దలంచక విదురునిట్లనియె :
"పరవుల్లఁగలిసి నివాసంబు దుడువఁ
దగ శాత్రిఁ దన్వంగి ద్రౌపదినిపుడు
వేగంబె తోడ్తెమ్ము విదుర, నీ." వనిన
నాగుణాంభోరాశి సుతునికిట్లనియె :
"నీనిష్ఠురతకును నీపాపమునకుఁ
గానంగఁజాలుదు కష్టవర్తనము ;
దుర్జనుండవు మహాదురితదేహుఁడవు
వర్జించు నిన్ను నైశ్వర్యంబు ; మీఁదఁ
జెడుదువు నీవును సిద్ధంబుగాను.
పుడమియేలెడు పాండుపుత్త్రుల సాధ్వి
యగుద్రౌపదిని నేలయవమానమిపుడు
తెగువఁ జేసెదవు ధాత్రీశులుదిట్ట !

---

1. వికలవ్యులై. 2. భూపతుల. (మూ)

పాండవేయుల మాత్స్మి పగఁగిఁ గ్రొవ్వొంది
యుండఁగంబున నృపస్తోమంబు నగఁగ.
ప్రకటంబుగా నీతిపాపస్వభావు
శకుని మాటలు వినఁజనునె నీకెంతు!
ఈజూదమున నీకు నెగ్గుఁ బుట్టు
నిజగంబున." నన్న నేది యంతటను
దుర్యోధనుఁడు సహోదరు గర్వాంధుండు
నార్యజ్ఞుఁ గని ప్రాతికామికిట్లనియె:

ద్రౌపదినిఁ దోడ్తేర దుర్యోధనుఁడు ప్రాతికామినంపుట

"విదురుఁ డెప్పుడు పాండవేయుల మెచ్చి
మొదలనుండియుఁ బక్షమునఁ జరియించు;
వెఱచు; నీవేఁగి యా వెలఁది ద్రౌపదినిఁ
దఱిఁగొనిడఁ దోతెమ్ము తడయక." యనినఁ
ప్రాతికామేఁగి ద్రౌపదికినిట్లనియె:
"నాతి, నీపతి ధర్మనందనుఁ డిపుడు
ధార్తరాష్ట్రునకు జూదంబాడి మిగుల
మూర్తి శోషిల్లఁ దమ్ములఁ దన్ను నిన్ను
సర్వార్థముల నోడె జగమెల్ల నెఱుఁగ.
దుర్వివేకమున నా దుర్యోధనుండు
నిన్ను దోడ్తెమ్మని నిష్ఠురత్వమున
నన్ను బుత్తెంచెను [1] నడుఁగకి రమ్ము."
అనుటయుఁ బాంచాలి యతనికిట్లనియె:
"మును కొన్ని యేయుగంబులయందునైన
భార్యనోడినయట్టిభర్త గాఁగలఁడె!
యార్యోక్తిగాని యీ యాలాపమిపుడు

1. నడుగక. (మూ)

విననపూర్వంబగు నట్టి విశ్వధారుణిని ;
జెనసి ధర్మజుఁడిట్లు సేయుఁగాఁదోకో !
ఇయ్యను గనునోడి ధర్మప్రవృత్తి కోడ (?)
పనసోఁబసబుట మొన్నఁగ సిరిసజమొ !
కట్టరయో !” అనుచును కడుసంశయమున
నెల్లగాసికి నాతియుట్లనఁబలికె : (?)
“ధర్మనందనుని మాటంబునకుఁ బడిగి
పెద్దఁ దత్సభకును కెంపుఁదీపింపఁ
దోడ్కొని పో.” మ్మన్న ప్రతి వాఁడునరిగి
ప్రాకటంబైన ద్రౌపదిపల్కులెల్ల
ధర్మనందను కెంతయు నెఱిఁగింప,
ధర్మదేవతను జిత్తమునందు దలిపి
యధికచింతాక్రాంతుఁడై యుండుటయును,
అధముండు దుర్మార్గుఁడగు సుయోధనుఁడు
ప్రాతికామికి నతిత్వరత నిట్లనియె :
“నీశక్తి సభవారలిందఱు నెఱుఁగ
ద్రౌపదిఁదోడ్కొని కడయుక రమ్ము
నైపుణ్యమున.” నన్న నలి వాఁడునరిగి
పాంచాలితోడఁ దప్పక యిట్టులనియెఁ :
“జంచలలోచన, ధర్మనందనుని
నడిగితి ; సభవారు నటువిచారించి
వడి నిన్నుఁదోడ్కొని వరుస రమ్మనుచు
నన్నుఁబుత్తెంచిరి నలినాక్షి !” యనిన
నున్న యాద్రౌపదియును దలపోసి
దుర్మార్గుఁడైనట్టి దుర్యోధనుండు
ధర్మంబుదప్పినతలఁపునకపుడు
ధర్మనందను సమ్మతమునకు వెఱచి,
ధర్మస్వరూప యాద్రౌపది కడఁగి

ఏకవస్త్రముఁగట్టి యొంటియుఁ జాల
శోకాకులత నొంది సుఱుసుఱుమనుచుఁ
గబరీభరము జాఱఁ గన్నీరు గాఱ
సొబగు దేహము గందఁ జూన్యత పొంద
వాతెఱ యెండ భావము డూలియుండ
భీతిమిక్కిలి పట్టఁ బెనుదగ దొట్టఁ
జెమట మేనునఁ బుట్టఁ జింత దాఁ బుట్ట
భ్రమ చుట్టుముట్ట నాపద్మాఁకు తాత్మ
యరిగి యాకురువృద్ధు నాస్థానమునను
దరలత్వమున నుండెఁ ద్రౌపది; యంతఁ
బాండునందనులు ద్రౌపదిఁ జూడలేక
నిండిన లజ్జతో నిబిడదుఃఖముల
మోముదమ్ములు వాంచి ముఖముద్రలు పడ
నేమియు ననలేక యిట్లున్నయెడను,
బాండవేయుల దైన్యభావంబు చూచి
నిండినమదిఁ గురునృపకులోత్తముఁడు
సహజన్ముఁడైన దుశ్శాసనుఁ బిలిచి
బహుమానమొనరించి భక్తి నిట్లనియె:
"ఎఱుక యించుకలేక యీప్రాతికామి
వెఱచు భీమునకును; వేడ్క నీవేఁగి
ద్రౌపదిఁ దోతెమ్ము తత్క్షణంబునను

దుశ్శాసనుఁడు ద్రౌపదినిఁ దలపట్టి యీడ్చుకొనివచ్చుట

. ఏపార." ననవుడు నంతయు నతఁడు
చనియెను ముదమున సంభ్రమంబునను.
మునుకొని యంతట మొగిద్రౌపదియును
దురితాత్ముఁడై పట్టి దుశ్శాసనుండు
విరసుఁడై కొనిపోవ వే వచ్చుటెఱిఁగి

గాంధారికడకేఁగఁ గడుభయంబునను,
బంధుర సద్గుణాభరణమైనట్టి
యాకృష్ణపిలుఁడున నరిగియిట్లనియె :
" నేకచిత్తమున నీవచటికేఁగెదవు !
కొంకక చనుదెమ్ము కురురాజసభకు
శంకింప ; కున్నతి శకునిజూదమున
ధర్మనందనుఁడును దను నిన్నుఁ దనదు
కూర్మిసోదరులను గొనకొని యోడె ;
నలివేణి, కురుపతియర్థంబవైతి ;
వలయుని యేతెమ్ము హర్షంబుతోడ."
ననుచు డాయఁగవచ్చుటంతయుఁ జూచి
వనజాక్షి ద్రౌపది వానితోననియె :
" నేనురజస్వల ; నేకవస్త్రంబు
పూని కట్టినదానఁ ; బుణ్యచరిత్ర ;
ననుముట్టఁగా నీకు న్యాయంబుగాదు ;
గొనకొని యొక్కింతగుణము గ్రహించు ;
మానాభిమానంబు మదిలోన విడిచి
మానిత కురువృద్ధమండలేశ్వరుల
ఘనసభాస్థలికెట్లు కడఁగిరానేర్తు ?"
ననిన ద్రౌపదితోడ నతఁడిట్టులనియె :
" ఏకవస్త్రంబు నీ వికఁగట్టితేమి !
యేకవస్త్రముఁ గట్ట కికనుండితేమి !
యేకాత్మతోడ నీవేఁగుదెమ్మిపుడు ;
రాకున్న నిన్ను సంరంభంబుతోడ
బలవంతమునఁ దత్సభాస్థలంబునకు
నెలమిఁ గొంచునుబోదు నిదినిశ్చయంబు."
అనవుడు ద్రౌపది యతనితోఁబలికె :
" విను, ధర్మమార్గంబు వివరింపు ; నన్ను

మును [1] బలాత్కారమున గొనిపోవ
జనునె నీచుఁడు రాజసభలోఁ బలికిన ! ”
అంచును బలికిన, నాగ్రహంబునను
వంచనలేని దుర్వారసత్త్వాన
దురితశరీరుండు దుశ్శాసనుండు
తరుణి నుత్తమసాధ్వి ద్రౌపది దేవి
సతిరాజసూయమహాధ్వరాంతమునఁ
జతురావభృథమున జగతీశుతోఁ గ్ర
వేదమంత్ర పవిత్ర పుణ్యోదకములఁ
బ్రోదిఁ బానసములై పొలుపారునట్టి
యసమానఘనశిరోరుహంబులఁ దాసిఁ
దలపట్టి యీడ్చి యుద్దండతఁ దెచ్చి
నోడక సభకు నార్యులు చింతనొందఁ
జూడంగ నధికనిష్ఠురవృత్తి మీఱి
గాలిఁదూలినయట్టి కలితపతాక
పోలె దుశ్శాసనుభూరిహస్తమునఁ
బట్టంగఁబడి కృష్ణ [2] పటుకీరవాణి
నెట్టన భీతితో నెఱిఁ గర్ణశకుని
సైంధవ కురురాజ సభకు నేతెంచి
బంధురకోప నిర్భరలజ్జలందు
నాసభవారికి నప్పుడిట్లనియె :
“ రాశికెక్కిన ధర్మరాజు ధన్యుండు
దైవయోగమున జూదంబున [3] నోడ్డి
భావింప నటపోటుపడియుండుఁగాక ;
ధర్మంబు దప్పునే తనువుపోయినను !
ధర్మాత్ములార, సత్యవ్రతులార,

---

1. బలవత్కారమున. 2. పటికీర్ణవేణి. 3. నోడి. (మూ)

సాహసాధికులార, సభవారు వినుఁడు;
ద్రోహియైనట్టి యీదుశ్శాసనుండు
పాతకుండై రోషభాషణాలాపి
నీతిదప్పి త్రిలోకనిందితుండగుచుఁ
దలవట్టి యీడ్చుక తద్దయువచ్చెఁ ;
దలఁపంగ నిది యుచితంబు గాదని
యూరకయుండుట యుర్విధర్మంబె !
యారయు నో కరుణాంభోధులార ! ”
యని ‘ భరతాన్వయం బకట నిర్మూలమయ్యె,
ననుమాన మింతలే ; ’ దని కృష్ణుఁ దలఁచు,
భయమందె ద్రౌపది పర్వేందువదన.
నయమున నప్పుడు నీరజలోచనుండు
కరుణించి ద్రౌపదిఁ గడుసంభ్రమమున
నరసి రక్షింపంగ నాత్మలోఁ దలఁచె.
అపుడు త్రిలోకజయప్రతాపములఁ
నుపమవర్తింపుచునుండెడు పాండు-
రాజనందనుల పరాజయంబెల్ల
రాజతారుణనేత్ర రాజీవములను
వీక్షింపుచుండిన వెలఁదిఁ బద్మాక్షి
నీక్షించి దుఃఖించి యెంతయుఁ గనలి
పాండవాగ్రజునితోఁ బవనజుండనియె :
“ కొండలఁబోలిన కుంజరంబులను
జవహయంబుల రత్నసముదయంబులను
వివిధభూషణ వస్త్రవిసరంబు ధనము
సర్వసామ్రాజ్యంబు సకలార్థములను
బర్వేందువదనల బాణాయుధముల
నొగి మమ్ము నోడిన నోడితిగాక,
యగణితంబైన మాయాద్యూతమునను

అంచితశుభవాణి నలినీలవేణి
పాంచాలి నోడఁగఁ బాడియే నీకు !
శకునికైతవమాత్రఁ జాలఁగ నెక్కఁగి
ప్రకటితంబైన మాంగామాత్యతమాఁడి
వేగ నధర్మప్రవృత్తుండవైతి
వాఁగి మాకత్తులెత్తంగి యధిప, నీ బాహు
గాహంబుసేయుంగఁదగు నిష్ఠుఁబంబు
యూహించి." యనవుఁడు నొగా భీమునకు
సజ్జనుండగుసోమ బ్రియాలాపములను :
"సజ్జనారాతి సునీతిమానసుఁడు
ధర్మతనూజుండు ధర్మధర్మజ్ఞుఁడు
ధర్మంబుదప్పిన, ధరణీతలంబు
తల్లడిల్లును ; రసాతలంబునఁ గ్రుంగుఁ ;
వెల్లగిల్లును మహాపృథివీధరములు ;
కమఠంబు మూలుఁగు ; దిగ్గజములు వ్రుగ్గుఁ ;
గమలాప్తచంద్రులగతులు గీడ్వడును.
తగిలి సుహృద్ద్యూతధర్మయుద్ధమునఁ
బగతునిచే నోటువడియెఁ గావునను,
గురుల ధర్మాత్ములఁ గోపింపఁదగునె !
ధరణి శూరులకును దర్కించిచూడ ;
దైవికమునను జూదంబాడి యోడెఁ
బ్రావీణ్యమతియైన పాండవాగ్రజుఁడు."
అనిన శోకాక్రాంతులగు పాండవులను,
వనితద్రౌపదిఁ జూచి వగచి మిక్కిలిని

వి క ర్ణు నా ర్య వ చ న ము లు

అనియె భక్తి వికర్ణుఁడార్యులతోడ :
"ఘనజగద్ద్రోహి దుష్కర్మతత్పరుఁడు

దుశ్శాసనుఁడు, దురాత్ముఁడును సుయోధనుఁడు
దుశ్శాస[1]నస్థులై దుష్ట[2]వర్తనలఁ
బాండవేయులను ద్రౌపదిని నీభంగి
నొండొండయవమాన మొనరింపుచుండఁ
గెంపుతో మీర లుపేక్షింపఁదగునె!
సంపూర్ణచిత్తులు సభికు లుత్తములు
గాంగేయ ధృతరాష్ట్ర కలశజ కృపులు
నింగితజ్ఞులు లోకహితదయాపరులు
పలుకకయుండంగ [3]భావ్యమా మీకుఁ!
దలఁపఁ దక్కనసభాస్థలిలోనివారు
మహిత కామక్రోధ మదలోభములను
మహిలోనఁదక్క నిర్మలచిత్తులగుచు
సభిక ధర్మము పల్కఁ దఖిలంబు నెఱుఁగ ;
బుధనుతులార, సత్పుణ్యాత్ములార,
మీరూరకుండిన మెఱసి యేనొకటి
కోరి ధర్మంబుగైకొని యెఱింగింతు ;
‘పరికింప జూదంబుఁ పానంబు వేఁట
పరుషోక్తులును బహుభక్షణాసక్తి
. . . .
. . . .
ధారుణి ధర్మంబుదప్పి వర్తిల్లు
వారికృత్యంబులు వర్ణింపఁదగదు ;
మాయజూదంబున మఱియొడ్డినట్టి
యాయుధిష్ఠిరునకు ననిలజపార్థ
నకుల సహదేవ నరవరేణ్యులకుఁ
బ్రకటిత సత్కులభామయైనట్టి

1. నస్థులు. 2. వర్తనులు. 3. బాధ్య. (మూ)

పాంచాలిఁ బాపాత్మ పరుషంబు గానాడి
సంచితక్రోధంబుగ[1] నాఁడు ; సభ ద్రౌపదిని
ధర్మవర్తనఁ బతివ్రతాశీలాంగనను
నిర్మలాచారను, నీరజనేత్రి
బింబాధరోష్ఠిఁ బుష్పిణి నేకవస్త్రఁ
గంబుకంఠిని సభకుఁ గ్రోధమూనను
సకలజనంబుల సభాస్థలంబులో బలికి
సిగ్గులేదా ! తోడి సర్వజ్ఞుల ? ” యనిన
నాడిన ద్రౌణి వలెఁ గృపయయు మీఱఁగ
నోపక కర్ణుఁ డత్యుగ్రుఁడై పలికె :

కర్ణుఁడు వికర్ణునిఁ గినియుట

“ కురువృద్ధు లధిపులు గురుసంఘములుండ,
పరుసంబొడుతఁ బిన్నవానికి నీకు
నిట్టిమాటలువల్క నేమికారణము ?
నెట్టణంబుగ దయానిపుణత్వమునను
ద్రౌపది[2] యత్యంతధర్మచరిత్ర
యోపార ననిపల్కి, తీవు నెయ్యమున ;
శమనతనూజుండు సకలార్థములను
క్రమమున నోడుచోఁ గాంతఁ బాంచాలి
నేటికినోడ మహీస్థలంబెఱుఁగ !
మాటికి నిటువంటిమాటలు మాను ;
‘ ఏకవస్త్రమునోడి యోణాక్షి దీసి
నీకొలువునకుఁ దా నీభంగులందు
రప్పించినా ! రిదికాద్రంబులోడఁ
దప్పుఁజేసితి. ’ రని తడయకాడితివి ;

1. గానవాద్రౌపదియును. (మా) 2. అధర్మవిజితయని. నన్నయ. సభా. ద్వి. ఆ. 229. క.

లోకంబులో నొకలోలలోచనకు
నేకభర్తయె కాక, యీపాపభామినికి
నేవురుభర్తలు! ఇది దూషితంబు;
భావింప దీనిని బంధకి యండ్రు;
అట్టిదానిని విగతాంబరఁ జేసి
గట్టిగాఁ దెచ్చినఁ గలుషంబు లేదు."
అనుచుఁ గర్ణుండు దా నావికర్ణునకు
ననుపమప్రతిభాషలాడు నా వేళ
పెరిమ దుశ్శాసనుఁ బిలిచి [1] యిట్లనియె:
"పరవీరవిజయుల పాండునందనుల
వలువలు, ద్రౌపదీవస్త్రసంఘమును
ఒలువుఁడు భయమంద నుగ్రంబుకోడ."
ననిపంచినను వాఁడు నట్లకాకనుచుఁ
జనుదెంచినను, బాండుజననాథసుతులు
అలఘు మాయాద్యూతమందున నోడి
బలిమి రోమియు లేక పైవస్త్రతతులు
మును బెట్టి యాసభమ్రోల నుండుటయుఁ,
జెనసి యుద్ధతి దుస్ససేనుండు ద్రుపద-
రాజతనూభవ రాజితాంబరము
రాజసంబున నొల్వ రమణ డగ్గఱిన,

ద్రౌపదీమానసంరక్షణము

నా వేళ ద్రౌపది యతిభీతి నొంది
భావజజనకునిఁ బద్మలోచనునిఁ
గరిరాజవరదునిఁ గారుణ్యనిధిని
బరమాత్ము నచ్యుతు భక్తవత్సలుని

1. దుర్యోధనుఁడు కర్తఅధ్యాహార్యము.

వేదాంతవేద్యుని విమలాబ్ధిశయను
నాదినారాయణు నాద్యంతరహితు
సర్వభూతాత్మకు సర్వలోకేశు
సర్వగీర్వాణాబ్జసంభవ వినుతు
శరణాగతత్రాణు సకలకల్యాణు
మురదైత్యహరణుఁ బ్రమోదవిస్ఫురణు
ద్వారకాపురివాసుఁ [1] దరళితోల్లాసు
ధీరుని రవికోటితేజిష్ణుఁ గృష్ణుఁ
జిత్తాంబుజంబునఁ జింతించిపలికె :
"సత్తుగా నిన్ను నే శరణువేఁడితిని
ఘన మనోవాక్కాయకర్మంబులందు ;
ననిశంబునిన్నకా కన్యమెఱుంగ ;
నీమహాదాపద కిటనీవెదిక్కు ;
స్వామి, సర్వేశ్వర, సత్కృపాంభోధి,
కావంగఁ బ్రోవంగఁ గర్తవునీవు ;
ఈవేళ నను బ్రియంబెసగ రక్షింపు ;
భద్రేభవరద, హా ప్రహ్లాదవరద,
యద్రీంద్రధర, రావణానుజవరద,
మానుగా నాయభిమానంబు గావు
మానితంబుగ ననుమానంబులేక."
అని సన్నుతించిన, హరియు సత్కృపను
వనజాక్షి ద్రుపదభూవరతనూజకును
అక్షయవస్త్రంబు లఖిలంబు నెఱుఁగఁ
దత్క్షణంబున నిచ్చెఁ దాత్పర్యమునను.
అట దుస్ససేనుండు నాగ్రహంబునను
దటుకునఁ గదిసి యాద్రౌపదిచేల

1, దరళి. (మూ)

పట్టిరియొల్లంగ, నా భామినీమణికిఁ
బట్టుచీరలు వెలిపట్టుచీరలును
దట్టపుఁబులిగోరుతగముచీరలును
జట్టుభవంతులుసారిదిచీరలును
చెల్లాకువన్నెలుజిలుగుచీరలును
నల్లగంటుకులు సన్నంపువస్త్రములు
కస్తూరిమల్లును గందుచీరలును
విస్తారమగు తమ్మివిరులచీరలును
రుద్రాక్షవన్నెలు రూఢిమైనొప్పు
భద్రాక్షవన్నెలుఁ బవడంపువన్నె
గలరాసులాదిగాఁగలిగినయట్టి
లలితవస్త్రంబులెల్లను జాలఁగలిగి
కొండలపొడవులై కుంభినిఁబడఁగ
నొండొండ వస్త్రంబులొలువంగ నలసి
యధికలజ్జాపరుండై మాని పోయె
శిథిలంబుతో దుస్ససేనుండు కణఁగి.
ఆవేళ ద్రుపదరాజాత్మనందనను
వావిరిఁ గురుమహీవరునిసోదరుఁడు
దుస్ససేనుఁడు మహాదురితవర్తనుఁడు
నిస్సంశయంబున నెఱి వల్వలొలువఁ,
గనుఁగొని భీముఁడాగ్రహమున నొదవి
వనధిపైఁగినిసిన వనజాప్తకులుని
చెలువునఁ బురములు చెనకిననాఁటి
జలజాక్షుబాణంబుచందంబునందు
నతిభయంకరలీల నరుణాక్షుఁడగుచుఁ
బ్రతిభట భయదదండపాణియుఁ బోలె
దంతసందష్ట దారుణముఖుండగుచు (?)
నంతట సభవారలందఱు వినఁగఁ

బలికె మారుతి ప్రతాపమున నుప్పొంగి :
“కలబాంధవులు కురుక్ష్మాపతి చూడ
సమరరంగమున దుశ్శాసనుఁ బట్టి
క్రమముతో వానివక్షస్స్థలి చించి
రాజిత రుధిరధారలు క్రోలి క్రోలి
తేజంబుతో వాని దేహాంతరంబు
ప్రేవులుఁ జీరెద భీషణంబుగాను
దేవకోటులు ప్రస్తుతింప రౌద్రమున ;
చెనసి వానిని నిట్లు సేయకుండెదనేను,
దనరంగఁ బితృప్రపితామహులకును
దప్పినయాదురితము నొందుదు నేఁడు ;
నిప్పుడు తత్త్వార్థ మీనాదు మాట
సందేహమును లేదు జగతీతలమునఁ
జెందుగా.” యని మహాద్భుతశౌర్యమునను
మిగులుటయును జూచి మించి యాసభను
మగఁటిమిగల కురుమండలేశ్వరుఁడు
నమితభయభ్రాంతుఁడై యుండె ; సంత
రమణతో నాధృతరాష్ట్రు నిందించి
పెరిమఁ బాంచాలి నుపేక్షించుచున్న
వరయోధులను జూచి వైళంబునందు
నెల్లవారును నెఱుంగ నెసగుహస్తములు
మొల్లముగావించి మును విదురుండు
పెద్దయెలుంగునఁ బేరసి యిట్లనియె :

విదురుని ధర్మప్రసంగము

“పెద్దలకెల్లను బృథివిలోపలను
ధర్మంబు సత్తుగాఁ దగఁ జెప్పుకున్నఁ,
జేర్మి భావంబులు పెక్కులుపుట్టు ;

నీవికర్ణుఁడు నిర్జరేశ్వరగురుని
భావంబులనుబోలఁ బహుళనీతులను
బాలుఁడై యుండియుఁ బరమధర్మంబు
చాలంగబలికెఁ బాంచాలిపట్టునను ;
[1] అతులితంబైనట్టి న్యాయంబుగాన
నతనివాక్యంబు మీరటుసేయఁదగును ;
ధర్మజ్ఞులై సభాస్థలికిని వచ్చి
ధర్మసందేహ మత్తఱి నడ్గినపుడు,
నిజముచెప్పక యున్న నిఖిలభూస్థలిని
భజనతో నసృతసద్భయముల నెప్పుడు
పొందుచుండుదురు సత్పురుషులై మిగుల
సందియేమియు లేక నెయ్యంబునందు ;
ధనలోభమునను సంతతమును సభను
నసృతవాక్యములాడినట్టి సభ్యులకు
సిద్ధించుఁ బాపంబు శీఘ్రంబుగాను ;
ఇద్దర నీయర్థ మితిహాసములను
వినఁబడెఁ ; బ్రహ్లాదవిబుధారిసుతుఁడు
జననుతుండగు విరోచనుఁడును, ధన్యుఁ
డగుసుధన్వుఁడు, నొక్కయువిదెకై యలుకఁ
దగఁ బ్రతిగ్రహము మోదంబునఁ జేయ
నేమెపెద్దలమని యిద్దరుఁగూడి
మోమోటమాని యిమ్ములఁబోరుచుండి
ప్రహ్లాదుకడ కేఁగి పస సుధన్వుండు
నాహ్లాదచిత్తుఁడై యప్పుడిట్లనియె :
“ ధర్మవిదుండవు తలఁపంగనీవు
అర్థిలిమాపాదమటుదీర్పవలయు ;

1. అతు......ధర్మంబు ? (మూ)

నిజము చెప్పకయున్న నీ మస్తకంబు
త్రిజగములెఱుఁగఁగ దివిజాధినాథు
కులిశంబు వ్రచ్చు [1] శతఖండితంబుగను
నలవుమై." ననినఁ బ్రహ్లాదుండు వెఱచి
కశ్యపుకడ కేఁగి కనుఁగొని యడుగ
మాన్యుఁడై పల్కె యథార్థంబు గాను.
తగవిరోచనుని సుధన్వుని పంతు
లాగఁ దెల్పఁ గశ్యపుఁ డుచితోక్తిఁ బలికె:
"సాక్షి దప్పుఁగఁ జెప్పఁజాలినవాని
తత్క్షణంబున మహీస్థలిలోన వరుణ
పాశబద్ధులనంగఁ బరఁగుచుండును;
దేశంబులందును దృఢముగా నాతఁడు
నన్యాయసభలోన నతులధర్మంబు (?)
విన్యాససభయందు వెలయదు గాన,
ధర్మంబు సభ్యులు దప్పకుండంగ
నిర్మలమతి నెందు నిజముఁ జెప్పవలయు."
ననినఁ బ్రహ్లాదుండు నతఁ డిట్లనియెఁ:
"దనర సుధన్వుండు నా తనయునికంటె
నుత్తముం." డని చెప్పి యుండి మెప్పించె.
నత్తఱిఁ గశ్యపుఁ డాసుధన్వుండు
నరిగిరి ప్రహ్లాదు నభినుతింపుచును
బరమవిజ్ఞానులై పాటించి మించి.
మీరు ద్రౌపదియందు మెఱయ ధర్మంబు
గోరి [2] సెప్పుఁడు." యటన్నఁ గొలువువారెల్లఁ
బలుకకుండిరి ; యంతఁ బాంచాలి పలికె:
"నలఘుమదీయస్వయంవర వేళఁ

1. శకలితంబుగాఁగ. 2. సేయు. (మూ)

దెఱఁగొప్ప ధప్పున్న దేశాధిపతులు
వరుసతోఁ గములుగా వచ్చియున్నపుడు,
పెనఁగొని విల్లెక్కుపెట్టి బాణంబు
గొనకొనితొడుగంగ గుఱియేయఁబూన
ననమర్థులై తేజమఱఁగి యందఱును
వెస మర్మిచూడంగ, వృత్రారిసుతుఁడు
నలవోక నావిల్లు సవలీలనెత్తి
యెలమితోఁ గుఱి గుణమెక్కించి మించి
యలఘుఁడై బాణంబులైదు సంధించి
తలకొని మత్స్యయంత్రము పడనేసి
నన్ను గైకొనిపోవ, నరనాథులెల్లఁ
బన్నుగాఁ బైకొని పర్జన్యసుతుని
బాణజాలములను భరియింపలేక
యోణులగతిఁ బాఱి రేపెల్లఁ బొలిసి.
నాఁటిరోషంబు మనంబుననుంచి
పాటించకిపుడు నెపంబుసంధించి
సకల తేజంబులుఁ జదురొప్పు నన్ను
నకలంకగతి నీదురాత్ముఁడై నట్టి
దుస్ససేనుండతిదోషవర్తనుఁడు
దుస్సంగి [1] చండాలమూర్ఖుఁ డిట్టు
లవమానమొనరించె నాగ్రహంబునను.
ప్రవిమలయశులైన పాండునందనుల
చెలువనై గోవిందుచెల్లెలనంగ
వెలసియుండిననన్ను విరసంబునందు
నింతసేయుదురయ్య యీసభ చూడ !
నెంతయు.” నని దుఃఖమీఁదుచుండఁగను

1. చాండాలి. (మూ)

ద్రౌపదిఁ జూచి యా శకునుఁడిట్లనియె :
“ పుణ్యసాధ్వి, నీలోత్పలనేత్ర,
నిపుణతన ధర్మనిర్ణయవాక్యములను
దైవజ్ఞుఁడవు ధర్మతనయుఁడె మొఱఁగు ;
నితరులెఱుంగరే యెన్ని భంగులను.
అతిపాపచిత్తులై యనఘులౌ నీపతుల
వదలక సేవఁజేయుచు వారలందఱను
గొనక తేజముమీఱఁగ ద్రుంగుదుగు గ్రక్కునను. ”
అనుచున్న వచనంబు వినఁగ నాసుదతిఁ
గనుఁగొని రోషించి కర్ణుఁడిట్లనియె :
“ ఏవురుపతులు నిన్ను జూదమునను
వ్రాపిరి విడిచిరి ; వరుస నొక్కరుని
గైకొను” మనుటయుఁ గౌరవేశ్వరుఁడా
నాకంజనేత్రతో నవ్వుచిట్లనియె :
“ అంకంబునకు హరిణాంకబింబాస్య,
శంకింపకేతెమ్ము సంభ్రమంబునను. ”
అనుటయు భీముండు నధికసాహసుఁడు
ఘనుఁడు కౌరవకురంగమృగేశ్వరుండు
ప్రళయకాలమునాఁటి ఫాలాక్షుఁడగుచుఁ
బలికెను సభవారు భయమంది చూడ :

భీమ ప్రతిజ్ఞ

“ అధిక రాజ్యమదంబునందును గ్రొవ్వి
యధముండవౌ రోరి ! యతిదుష్టచరిత,
‘ వావివర్తన ’ లేనివాఁడవు సర్వ
కోవిదనిందిత క్రోధచిత్తుఁడవు
దుర్మదుండవు జగద్ద్రోహివి పాప-
కర్ముండవగు నిన్ను ఖండింతుమీఁద.

పరమపతివ్రతఁ బాంచాలి నిట్లు
సరవి యెఱుంగక సభికులుదిట్టఁ
'దొడలమీఁదికిరమ్ము తొయ్యలి!' యనుచుఁ
గడుపాతకములైన కష్టభాషణాలు
పలికియుండితి ; గానఁ బరమార్థముగను
గలనను నీయూరుకాండద్వయంబు
బలిమి నాగదచేత భగ్నంబుచేతుఁ ;
దెలియంగ నిది నాప్రతిజ్ఞ లోకమున ;
నిక్షత్త్రమొనరింతు నిన్ను నీవారిఁ
దత్క్షణంబునఁ." యని దర్పితప్రౌఢి
విలయకాలమునాఁటి వికలకృతాంతు
వడువున రుద్రుఁడై పటుగదా ఖడ్గ
కాండాసనములున్నకడ చూచుటయును,
దండపాణి చలించె; ధాత భీతిల్లె;
జగములు భయమందె; జలధులు కలఁగె;
నగములు వణఁకె; పన్నగములు మునిఁగె.
అపుడుశంకింపుచు నాసభవారు
నిపుణోక్తులరుదు వర్ణించిరిభీము ;
తమయన్నయైనట్టి ధర్మజువదన
కమలంబుఁజూచి యాఘనునాజ్ఞవేచి
యుండుచో భీముఁగుంభోద్భవ విదురు
లొండొండ భయభక్తియుక్తి నిట్లనిరి :
'శౌర్యంబుచూపెడిసమయంబుగాదు
కార్యంబుగావించు గతి యిదిగాని.'
యనుచు శాంతునిఁజేసి యట్లున్నయెడను,
దినకరతేజుని ధృతరాష్ట్రవిభుని
యనలహోత్రములాడె నద్భుతంబుగను ;
గనుఁగొనఁ గౌరవాంగనలచిత్తముల

కురువీరులెల్ల [1] సంకోచంబులేక ;
పరమార్థమిదియుఁ దప్పదు చిత్తగింపు."
మనవిని ధృతరాష్ట్రుఁ డంతరంగమున
ననిచినభీతితో నిట్టూర్పువుచ్చి
తతితోడ నట సుయోధనుని రప్పించి
చతురోక్తినిట్లను సభయెల్లవినఁగ :
"సతతంబుఁ బాండురాజాత్మనందనుల
మతివిచారింపక మఱచితి తప్పు ;
పరమపతివ్రతఁ బాండవసతిని
వరతపస్విని సత్యవతిఁ బుణ్యసాధ్వి
నిజగుణాకర నయోనిజఁ గంబుకంఠి
రజనీకరానన రాజీవనయన
మానవభామగా మదిలోనఁదలఁచి
మానవ, నీవవమాన మీసభను
జేసితి ; దోషంబుఁజేసితివీవు ;
చేసితి దప్పంగఁ ; జేసితికీడు ;
పాపాత్ములనుగూడి బాల్యంబునాఁటి
[2] చాపల్యమును మానఁజాలవు నీవు.
నీవుపుట్టఁగఁ బాండునృపతనూభవులు
ఏవెంట దుఃఖితులెంతయునయిరి ;
వారితోఁ బగగొనవల." దనిబుద్ధి
నేరుపుతోఁజెప్పి నెఱి సుయోధనుని
శాంతునిఁగావించి సకలాప్తనీతి
వంతులమాటలు వదలకవినుచు

---

1. సంకోశంబుతోడ. 2. చాపలత్వము. (మా)

ధృతరాష్ట్రుఁడు ద్రౌపదికి వరములొసగుట

ద్రౌపదిరావించి తనరనిట్లనెను :
"ఓపుణ్యవతి, సాధ్వి, యోగసత్యసరత,
కౌరవరాయుచున్న మాకోడండ్రలోన
నమిత [1]పతివ్రత వతిభాగ్యవతివి ;
వరమిచ్చెదను నీకు వనజాక్షి, నేఁడు
వరఁగంగ." ననిన ద్రౌపదియును నిట్లనియెను :
"ఇలనాథ, వరము నాకిఁ జాలు దేని,
దలఁపంగ ధర్మజుదాస్యంబు దీర్పఁ
గృపసేయుము." మనిన నాక్షితిపతి యిచ్చి
యుపమ నెంచియుఁ బల్కె నుచితభంగులను :
'ఇంకొక్కవరము నీకిచ్చితి నడుగు
శంకింప.' కనినఁ బాంచాలి యిట్లనియె :
"ధర్మజునలువురుతమ్ములు నెల్లఁ
జేర్చి దాస్యముమానఁ బెద్దయు నిచ్చి
హయ రథ గజ వివిధాంబరావళులు
ప్రియమున నొసగుము ప్రేమ వారలకు."
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డావరంబొసగి :
'వనజాక్షి, యింకొక్కవరము నీవడుగు
పరమార్థముగ.' నన్నఁ బాంచాలిపలికె :
"వరవైశ్యసతికిని వరము దా నొకటి,
క్షత్త్రియసతికిని జర్చింప రెండు,
ధాత్రి శూద్రస్త్రీకిఁ దలఁపంగ మూఁడు,
పరమపవిత్ర సద్బ్రాహ్మణస్త్రీకి
వరములు నూఱైన వడి వేఁడనగును ;
కాన నాకిఁక వేఁడఁగారాదు వరము ;
భూనాథ, యీవరంబులు రెండు చాలు."

1. పాతివ్రత్యమతి. (మా)

అనవిని ధృతరాష్ట్రుఁ డతివ పాంచాలి
ఘనగుణంబులకును గడుసంతసిల్లి
పాండవాగ్రణిఁజూచి భక్తినుల్లసిలెను :
" దండితో నీవు నీతమ్ములుం గూడి
లాలిత సామ్రాజ్యలక్ష్ముల నెంతఁ
జాలభోగింపుఁడు సంతోషమునను ;
మునుపటియట్ల భూపుల నాఁగొలువఁ
దనరంగ నేలుఁ డింద్రప్రస్థపురము.
ఎఱుఁగుదు ధర్మంబులెల్లను నీవు ;
కఱటినాతనయుండు కలుషచిత్తుండు
నీకుఁజేసిన యొగ్గు నెఱయుంగ మఱవు ;
లోకంబులో గుణశ్లోకులు ఘనులు
కైకొన రధములకష్టభాషణలు ;
చేకొని మన్నింపు చెనఁటినాసుతుని.
ఏను బుద్ధులుదప్పి యిట్టిజూదంబు
పూనికావించితిఁ బుణ్యహీనుఁడను ;
గావున, నను వింతగాఁజూడవలదు ;
పావనాచార, సౌభాగ్యసంభరిత,
మీతల్లి గాంధారిమిక్కిలిఁదలఁపె
1 మాతలంపులెఱింగి మన్ననల్ చేసి,
దుర్యోధనాదుల దుర్గుణావళులఁ
గార్యముల్ గావని కైకొనవలదు.
విదురుఁడు మంత్రిగా వెలసిధర్మములఁ
బాదలినయట్టిసత్పుణ్యాధికుఁడవు.
కురుకులనిజరక్షకుండవుగాఁగ
పరవి మేలుగను రాజ్యము సేయఁదగుదు. "

1. మాతలంపెఱింగి మన్ననలసేవించి. (మూ)

అని ధర్మజునినంప, హర్షంబుతోడఁ
గనకలతాతన్వి కాంత ద్రౌపదియుఁ
బురుషసింహముల నప్పాండుజనపతుల
నరుదుగాఁ గాంతుల నంపఁగఁ జేసె.
ఆవేళ భీముండు నన్నకిట్లనియె :
" వావిరి ద్రుపదభూపాలతనూభవను
అవమానమొనరించినట్టి శాత్రవుల
బవరంబులోపల భంజించి నిన్ను
నేలింతు ధర [1]యుద్ధిమొల్లఁగా." అనుచు
ఫాలాక్షశౌర్యసంపద మించియుండె.
మృగమధ్యమున నున్న మృగరాజుభంగిఁ
దగసహోదరుల మధ్యంబున నున్న
యనిలతనూభవు నవ్వుచు వారించి
ఘనుఁడు ధర్మజుఁడు వేడ్కనునిట్టులనియె :
" ఎంతతప్పొనర్చిన నీవేళ నోర్చి
యెంతయు మీఁదట నేచి శాత్రవులఁ
దునుముద." మనుచు బుద్ధులు చాలఁ జెప్పె.
కనకరథము లెక్కి కౌంతేయుఁ దారుఁ
బోయి యింద్రప్రస్థపురవరంబునను
బాయక సకలసంపదల నుండుటయు,
నాతఁటఁ గురురాజు నాదుస్ససేను-
చేత వృత్తాంతంబు చెనసి తా వినుచుఁ
దపనజ శకునిసైంధవులతోఁ దుతను
నిపుణతఁ దలపోసి నిశ్చయంబుగను
ధృతరాష్ట్రుకడ కేఁగి తెలివి నిట్లనియె :
" [2]ప్రతిభటావళి నెన్ని భంగులనైన

1. రొల్ల. 2. ధృతి. (మా)

నణఁచుటయే నీతియని దేవమంత్రి
ప్రణుతికెక్కఁగఁజెప్పెఁ బర్జన్యసఖుఁడు ;
సంతసంబునఁ బాండుజననాథసుతుల
కెంత మేలొనరింప హితులమా మనము !
పాములనలిగించి పటుకంఠమునను
సోమించి విడిచినచొప్పున మనము
నాసమయంబున నటువోవవిడిచి
మోసపోయితిమి భూమిఁ వారలెఱుఁగ.
వాసవి విల్లు తీవ్రముగఁబట్టినను,
భీముఁడు గదగొన్న, బిరుదులై కవలు
భీమాయుధంబులఁ బెరిమఁబట్టినను
హరిహరబ్రహ్మాదులైనను వారి
నరుదుగా సాధింప నసిమొనలేరు ;
కావున వారి వేగమునరప్పించి
ప్రావీణ్యమునను [1] బావద్యూతమునను
గెలిచి పాండవులను క్షితివెడలఁగ
నలుకతోఁ ద్రోవంగ నారూఢివలయు."
ననుటయు ధృతరాష్ట్రుఁ డటుసమ్మతించి
మొనసి పునర్ద్యూతమును నాడఁదలఁచి

పునర్ద్యూతము ; అరణ్యగమనము

ప్రాతికామినిబంచెఁ బాండునందనుల
ఏ తేర సభకును హితవాక్యములను (?)
వాఁడుఁ బాండవులను వరుసతోఁ బిలువఁ,
బోఁడిమి ధృతరాష్ట్రుభూవరునాజ్ఞ
నరుగుదెంచిరి లీల హస్తినాపురికి ;
సరవిఁ ద్రొల్లిటియట్ల సభ పెద్దలెఱుఁగ

---

1. అనుద్యూతమని. నన్నయ. పునర్దీవ్యాయభద్రం తే. అని. వ్యాస. భా.

శకుని ధర్మజునితోఁ బలికెఁ బరిహాసోక్తిఁ బల్కె :
" సకలసామ్రాజ్యంబు సంపదశ్రేష్ఠములు
ధృతరాష్ట్రభూపతి ధృతిఁ బూని యొసఁగె
నతులితభంగినా నది పొందఁజాలదు ;
క్రొత్త సురాపానము దిక్కులయందువిసఁగ ;
సత్తుగా జూదంబు సరవి నాడంగ
నోడినవారలు నొసఁగి శక్తిఁ-
గూడి సఖ్యమును సంపాదితమార్గమున
ద్వాదశాబ్దములు కాననాన మధ్యమున
మోదంబుతోఁ గందమూలఫలములు
భక్షించుచును మహాబ్రహ్మచర్యమున
దక్షతఁ జరియించి, తత్తిరోజ నొక-
వర్షంబు నజ్ఞాతవాసంబు సేసి,
హార్దజ్ఞలగులోకులటయెఱిఁగినను
వనమునఁ బండ్రెండువత్సరంబులును
మసఁజరింపుచుఁ బదుమూఁడవయేఁట
నజ్ఞాతవాసంబు నటుసల్పువారు ;
తద్జ్ఞతనొడ్డి జూదంబునీవాఁడ
నోపితివేనియు యుక్తితోనాడు
దీపించి." యనిన విధిప్రేరణమున
ధర్మనందనుఁడు జూదంబాడి యోడి
ధార్మికులును సభాస్థలివారు నెఱుఁగ.
పటుశుభాశుభకర్మఫలము లెవ్వరికి
నటనుభవింపక యరుగంగరాదు ;
కావునఁ బాండవాగ్రజుఁడు జూదంబు
దైవికంబుగనోడి తమ్ములుఁ దాను
నడవికేఁగఁదలంచి యఖిలరాజ్యమును
విడిచి సుహృద్బంధువిప్రులతోడఁ

బొదివి భీష్మద్రోణభూరికృపాది
విదురాంబికేయుల వీడ్కొనిపోవ,
నెదుట ధర్మజుఁజూచి యెంతయుఁబొగిలి
విదురుండు పలికె వివేకంబుతోడ :
" కాంతారములకు నేఁగఁగలేదు కుంతి
సంతతవ్రతశీల సాధ్వి కల్యాణి ;
అగసి పూజించెద నతిభక్తియుక్తి
పరసత మద్గృహస్థలియందు నిలుపు ;
ధర్మవర్తనుఁడవు తర్కింపనీవు ;
దుర్మదారాతి సింధురమృగేంద్రుండు
భీముండు సంగ్రామభీషణుండు ఘనుఁడు ;
భీమానుజుండు రిపుపృథివీతలేశ
నికరవిదారుండు నీతిసాహసుఁడు ;
నకులుఁడు శత్రుభూనాథభంజనుఁడు
కారుణ్యనిధి బంధుకల్ప [1] భూరుహము ;
ధీరుండు మఱి సహదేవుఁడుత్తముఁడు
పరమవిజ్ఞానసంపన్నుండు ఘనుఁడు ;
తరుణిద్రౌపది దయాధర్మంబులందు
వెలసినసతి ; గాన విశ్వభూస్థలిని
బలియురు మీరలు భాగ్యవర్తనులు ;
ఇతరులు మిము గెల్వనెవ్వరు లేరు ;
వ్రతయుక్తులనఘులు వ్యాసశిక్షితులు
విక్రమక్రములు గోవిందరక్షితులు ;
శక్రునిగురువుతో సరియైనవాఁడు
ధౌమ్యుండు మీకు నుత్తమపురోహితుఁడు ;
సౌమ్యులు మీరు రాజశ్రేణిలోన

1. భూజనుండు. (మా)

దైవమానుషములఁ దర్పింప నధికు
లీవసుంధరలోన నెన్నిభంగులను;
చంద్రసూర్యులు గాఁపు శమనుండు వహ్ని
యింద్రాదిదివిజులు నీశుండు హరియు

....

మిమ్ము నెవ్వరును శక్తిని గెల్వలేరు
ఇమ్మహిఁ గలరాజులెల్లఁ; గ్రమ్మఱను
వైళమే తెంచి భూవలయ మేలుండు
వాలాయముగ." నన్న నరున ధర్మజుఁడు
విదురుని సద్భక్తి వినుతించి పలికె:
"విదితకీర్తివి శాస్త్రవిశారదుఁడవు నీవు;
నీకృపగలుగంగ నేము లక్ష్ములను
బ్రాకటవిజయసంపదల నుందుము.
నీకడనుండును నెఱయంగఁ గుంతి
[1] శ్రీకర, యేమువచ్చెడియంతదాఁక."
అని విదురునియింట నటు కుంతినునిచి
యనఘులు కురువృద్ధులాజ్ఞ గైకొనుచుఁ
బోవంగఁదలఁచి యప్పుడు భక్తిఁ గుంతి-
దేవిపాదములకు దృఢభక్తి మ్రొక్క,
నా [2] కొంతిదేవియు నాత్మనందనుల
వేగంబె గనుఁగొని వేదనఁ బొంది
పలికెను: "వల్కలాంబరములు గట్టి,
నలువొప్పఁ గృష్ణాజినములు ధరించి,
మునివేషధారులై మునుకొని మీరు
చనియెదరా! వనస్థలమున." కనుచుఁ
గన్నుల బాష్పాంబుకణములు దొరఁగ
విన్నఁదనంబున వెచ్చనూర్చుచును

---

1. శ్రీకళ. 2. కుంతి. (మూ)

అతులశోకాక్రాంతయగుచు నిట్లనియె :
"సుతులార, భానుతేజోమూర్తులార,
కదిసి మీ తేజంబు గాంచకముందె
సద[1] యాత్ముఁడైన మీ జనకుఁడుత్తముఁడు
పాండుభూవిభుఁడేఁగెఁ స్వర్గపురికి ;
నుండితి నేటికి నుర్విలోపలను !
భర్తతోడనె కూడి పరలోకమునకు
స్ఫూర్తి నేఁగఁగనైతిఁ బుత్త్రులకొఱకు ;
మీ మనోవ్యథలు పేర్కొని జూడవలసె
నేమి సేయుదు !" అని యేడ్చె నంతఁ !!
యెల్లవారు నెఱుంగ నిట్లనిపలికె :
"బల్లిదులై ప్రతాపమున శోభిల్లు
పాండవేయులకునే బహుళదైన్యమున
నొండొండ వర్తింపుచుండంగవలసె ;
ఓపుండరీకాక్ష, యోరమాధీశ,
యోపుణ్యమూర్తి, నీలోత్పలవర్ణ,
కరుణించు వీరలగౌరవంబునను ;
నిరతంబు నీపాదనీరజాతములు
గొలుచుచున్నారు గైకొని ప్రోవఁదగును
విలసితంబుగ." నని వేఁడియు మఱియు
"గాంగేయకుంభజ గౌతమ విదురు
లాంగికులుండంగ నక్కట ! యిపుడు
పాండుసూనులకు నాపదపొందవలసె
మండలంబునను సన్మానంబు లేక ;
యురుదోషములకెల్ల నొడిగట్టినాఁడు
కురురాజు ; సభవారు గొంకిరిమిగుల."

---

1. యాంగు. (మూ)

ననుచు దుఃఖింపుచు నాకుంతిదేవి
ఘనుని సహదేవుఁ గనుఁగొని పలికె:
"అన్నలతో నీవు సరిగెదవయ్య!
యున్నత శైలమువలెఁ గ్రాలుచుండు.
ఒక్కఁడ వీవైన నుండితి నేను,
తక్కక తనయులందఱు నుండినట్లు
నాకు నెమ్మదిని మానసముండు." ననుచు
శోకించి ద్రౌపదిఁ జూచి నేత్రముల
వారిధారలు గ్రమ్మ వగచుచు నిట్లనియె:
"సారసనేత్ర, పాంచాలవంశమును
బాండుకులంబును బ్రబలెను నీకతన
దండిఁబుట్టుటను మోదమునఁ జొచ్చుటను.
పురుషగో రాజులు భూనుతపుణ్య
పురుషులు ఘనులు నీపురుషులు; వీరి
చిత్తముల్ రాగిల్ల సేవలుచేయు
సత్తుగా భయభక్తిశక్తియుక్తులను."
అని కుంతిదేవియు నావేళయుండుఁ
దనకు మ్రొక్కినయట్టి ద్రౌపది సాధ్వి
నాలింగనముచేసి యులర దీవించి,
చాలను బుత్త్రుల సరవి దీవించి,
సదయాత్మయైయుండె సాధ్వీలలామ
విదురుమందిరమున వెసవారు వినఁగ.

పాండవుల ప్రతిజ్ఞలు

అమితపరాక్రమాభ్యధికుఁడై యున్న
యమసూతితో భీముఁడపుడిట్లు పలికె:
"సాహసంబున రణస్థలమున నాదు
బాహాగదాహతిఁ బగఱఁజంపుదును

దుర్యోధనాదుల దుర్మదాంధులను
క్రౌర్యచిత్తులఁ బాపకర్ముల శఠుల
నతుల కృతద్రోహులైన దుర్జనుల
మతిహీనులను మహామర్త్యనిందితుల."
అనుచు భీముఁడు వల్క, నా వేళనుండుఁ
గనలి యర్జునుఁడును గడు వడిఁ బలికె:
"అంగజారికిని బాణాసనంబైన
బంగారుకొండ నిర్భరరుచిమించును
కమనీయ మత్కరకాండాసనమున
సమరరంగంబునఁ జంపుదు నేను
కర్ణాది దుర్జనాగ్రణుల నందఱను
నిర్ణయంబుగ దేవసహాయంబు వొసఁగ."
అనుటయు నకులుండు నధికరోషమున
గొనకొని పలికె: "నాకుంతలంబు మొనను
సకలకౌరవసేనఁ జంపుదు నేను
నకలంకవృత్తి నుగ్రాహవంబునను."
అనిన సహదేవుఁ డలిగి యిట్లనియె:
"మును కపటద్యూతమున మమ్ము నోర్చు
పాపాత్ము శకుని నా బాణజాలమున
నేపారఁ దునుముదు నిందఱు నెఱుఁగ."
అనుచు నతిప్రతిజ్ఞారూఢులగుచు
ఘన కరిపురము వేగంబున వెడలి
పాండవేయులు పోవఁ, బటుధృతరాష్ట్ర
మండలాధీశ్వరుమందిరంబునను
నుదురుచు గోమాయువులు పట్టపగలు (?)
బెదరుచు నఱచెను భీషణంబుగను;
అప్రదక్షిణముగా నగ్నులు వెలిగె;
నప్రియంబుగఁ బల్కె నాకాశవాణి;

ఎసగె నుల్కాపాత మెంతయు దనరు;
అసమానవిద్యుత్ప్రహారంబు దోఁచె;
పరివేషంబుతో యే సప్త భాస్వంతు
దుర్వారశక్తిఁ దోఁచె గ్రహావలులు;
భూకంపమయ్యె; నప్పుడు సింధువారు
నాకంపములఁ బొంగె యుటునుసుప్తితిసు,
బలికెనాగడుఁ గూ సభాస్థలి నెసఁగి
వాఘుమాకిన్నరఁ సంస్థితంబుగను :
“ పితృనామనులుగా నేఁటు భ్రాంతిరణము
త్రిదశులెల్లంగాఁగ ధీగతిఁగను;
పాండవేయులు ప్రతాపంబు రెట్టించి
చెందుమురలిశక్తి [1] చెందు శౌర్యుల;
విజయలక్ష్ములయందు వెలసియుందురు
భుజనకెక్కినయట్టి పాండునందనులు
ఇదియథార్థం.” బని యోఁగినపిదప :
‘ మదచిత్తుఁడగు కురుక్ష్మాపతికి తన
నేయరిష్టము పుట్టె నిటమీఁదఁగలదో !
పాయక.’ యనుచుఁ గంపమునొంది కుంది
మదిలో సశంకించి మంత్రరక్షకుని
విదురునిఁబిలిచి భాషించి యాలోన
ధృతరాష్ట్రుఁడంతటఁ దెలిసి యిట్లనియె :
“ నతిపుణ్యులైన ధౌమ్యాదులు గొలువఁ
బాండునందనులు ద్రౌపదిఁగూడి యెచట
నుండంగఁబోయిరి ? యుచితమార్గమున.”
అనుటయు విదురుండు నాధృతరాష్ట్ర
మనుజేశ్వరునిఁజూచి మహిమనిట్లనియె :

1. చెది. (మూ)

పాండవులరణ్యమునకేఁగిన విధమును
విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రున కెఱిఁగించుట

"వదనసరోజంబు వస్త్రా[1]ంతమునను
బొదువుగాఁ గప్పుక పోయె ధర్మజుఁడు;
బాహులయుగ్మముచాచి పవననందనుఁడు
సాహసంబున నేఁగె జగమెల్ల నెఱుఁగ;
నిసుముచల్లుచు నమరేంద్రసుతుండు
కొసరక చనియె సంకుచితమార్గమున;
భూరేణుపుంజంబు పొదిగిన మేన
నారయ నకులుండు నరిగె శీఘ్రమునఁ;
దోడరినలజ్జ నధోవక్త్రుఁడగుచు
నడరి సహదేవుఁ డవలీలఁబోయె;
వెన్నుపైఁ గ్రుమ్మిడి వెడలంగ నేఁగు
మిన్నక ద్రుపదభూమీనాథతనయ;
కోమలకీర్తియై గురురౌద్రయామ్య
సామగానము రూఢిఁ జదువుచు నేఁగె
ధౌమ్యుండు జనులద్భుతంబందిచూడ
సౌమ్యవర్తనమున సత్యవాక్యముల."
అనవుడు ధృతరాష్ట్రుఁ డావిదురునకు
మనమున వెఱఁగంది మఱియు నిట్లనియె:
"ఈవిధంబున వారలేటికిఁ జనిరి?
భావజ్ఞ, నాకుఁ దప్పక యెఱిఁగించు."
అనవిని విదురుండు నాధృతరాష్ట్ర
జననాథుతోడను సరవినిట్లనియె:
"నీతనూభవులును నెఱయ దుఃఖముల
నీ తెఱఁగునఁ బోదు రెంతయు ననుచు.

---
1. ర్ధ. (మూ)

యమసుతుఁ డరిగెఁ జింతాక్రాంతుఁ డగుచు ;
పవనజ భీముఁడు 'సంగరస్థలమునను
జేతులు కసివోవఁ జెనకి శాత్రవుల
శాతాయుధంబులఁ జంపఁగఁగలను'
అనుచు బాహులు చాచి యరిగె వేగమున ;
'అని నింతకునుదఱచైన బాణముల
వెసనేసి రిపుల నావిరిఁద్రుంతు' ననుచు
ఇసుము చల్లుచుఁ బోయె నింద్రనందనుఁడు ;
'తనరూపు చూచి భూతలము వారెల్ల
నొసర దుఃఖంబుల నొందుదు' రనుచు
ధూళిగప్పిన మేన దోగయంగ నేఁగె
నోలి నానకులుఁ డత్యుగ్రపరాక్రముఁడు ;
'తనదీనవదనపద్మము విలోకించు-
జనులకు నగ్గులు చాలంగఁబుట్టు'
నని యాననము వంచి యాసహదేవు
చనియె గూఢాచారసన్మార్గమునను ;
తడిసిన యేకవస్త్రంబుతోడుతను
గడువడి విడిసకచభరంబునను
శోకంబుతో నేఁగె సొలసి ద్రౌపదియు
'నాకౌరవస్త్రీలు నధికదుఃఖములఁ
బొందుదు రిటమీఁదఁ బో' మ్మనునట్టి
చందంబునందును ; సమరంబునందుఁ
బాండవేయులచేతఁ బడు కౌరవులకుఁ
బాండిత్యమహిమను బరలోకగతులు
చేయింప సూచించు చందంబు దోప
నామేష నతిరౌద్ర [1] యామ్యాగమోక్తి

1. యాయాగ. (మూ)

దగఁ బతింపుచు నేఁగె ధౌమ్యుండు వడిని
దెగువతో." ననవుడు ధృతరాష్ట్రవిభుఁడు
శోకించి విదురునిఁజూచి యిట్లనియె:
"భీకరశౌర్యులు పృథివీశసుతులు
పాండవేయులు జగత్ప్రఖ్యాతయుతులు
చండాంశుతేజులు సజ్జనోత్తములు;
వారలతోడ దుర్వారవైరంబు
కౌరవేశ్వరునకుఁ గడుసముకూరె;
ఎంత చెప్పిననైన నెఱుఁగఁడు; బుద్ధి
మంతుఁడుగాఁడు దుర్మదుఁడు నాకొడుకు;
కడఁగి మీఁదను బ్రజాక్షయముగాఁగలదు
పుడమిపై." నని భయంబునుబొంది మిగుల
వెచ్చనూర్చుచు మనోవికలుఁడై యుండ,
నచ్చట సంజయుఁ డారాజుకనియె:
'పాండవేయులు ధర్మపరులనియెఱిఁగి-
యుండియుఁ దోలించితుర్వి[1]ఁ గానలకు;
చేకొంటివీవ యీసృష్టితలంబు;
నీకును వగవంగ నిరతంబు నేల!
కలశజ విదుర గంగాతనూభవుల
పలుకులు వినవైతి పరమార్థముగను;
కర్ణ గాంధారులకఱపులు వినుచు
దుర్ణీతివంతుఁడై దుర్యోధనుండు
పగయయ్యెఁ గలశజ[2] ప్రముఖ సాధులకు;
మగఁటిమిఁ బాండుకుమారులతోడఁ
దొడరుఁగా కేమి పొందుగ నీసుతుండు,
తగవక యింక నీతనయుండు దక్క-

1. వారలను. 2. ప్రకర. (మూ)

గురుభీష్మవిదురులఁ గూడి నీవరిగి
కరమర్థిఁ దోతెమ్ము కడఁగి పాండవుల.
వెరవొప్ప నీవింక విచ్చేయకున్న,
నెఱుఁగుదురే యొరు లీకార్యమునకు
నతిమతి." ననవుడు నావిదురుండు
తతితోడ సభకడ దగ్గఱవచ్చి
ధృతరాష్ట్రుతోడను దెలియనిట్లనియె :
"క్షితినాథ, యింక, విచింతింపనేల !
పటుకృప నీయెడఁ బాండునందనులఁ
దటుకున రప్పించి ధారుణీతలము
పంచిమ్ము సగఁబాలు ప్రఖ్యాతముగను ;
వంచించి వారికి వసుధయీకున్న,
మెత్తురే ! నిన్నును మేదినిలోన
నుత్తములెల్ల నత్యుచితోక్తి." ననిన
జనపతి విదురుభాషణములు వినియు
వినకుండి, విపినప్రవేశులైనట్టి
పాండవేయుల ధర్మపరుల రావింప
కుండె నుపేక్షించి కొంగిఁగిల్బిషమున.
ద్రోణుండు పాండుపుత్త్రులకు నందఱకుఁ
బ్రాణపదంబయ్యుఁ బస వారివెంట
నరుగఁడ ; ద్రుపదరాజాత్మసంభవుని
దురమున మీఁదట దునిమెడికొఱకుఁ
గలశజుఁడుండెను ఘనతరప్రీతి
వెలయంగ ధృతరాష్ట్రవిభుసన్నిధిని.
తదనంతరంబ యింద్రప్రస్థపురము
ముదమున నిరువదిమూఁడేండ్లునిండఁ
జెలఁగి రాజ్యమ్ము సుజేసి, జూదమున
నలమితోనోడి, యయ్యెడ పాండుసుతులు

అడవికేఁజనిరి బ్రాహ్మణసహస్రములు
కడువడి నేతేర గౌరవంబునను.
అనుచు సభాపర్వమందలికథలు
జనమేజయునకు వైశంపాయనుండు
వినిపించె శాస్త్రోక్తివిఖ్యాతముగను
మునిసహస్రంబు లిమ్ములఁ బ్రస్తుతింప.
పంచఘంటానాద, పాండవాహ్లాద,
పంచాస్త్రసమశౌర్య, భర్మాద్రిధైర్య,
శ్రీరంగయామాత్యశేఖరపుత్ర,
కారుణ్యనిధి, దానకర్ణావతార,
శ్రీయనంతామాత్యశేఖరోత్తంస,
కాయజసమమూర్తి, కమనీయకీర్తి,
ధర్మసమగ్రంబు తలకొన్నయదియుఁ
బేర్మిఁ బుణ్యంబులఁ బెనుపొందునదియు
నసమసాహిత్యవిద్యాచతుర్ముఖుఁడు
రసికుండు బాలసరస్వతీశ్వరుఁడు
పసనొనర్చిన సభాపర్వంబునందు
నసదృశంబుగ ద్వితీయాశ్వాసమయ్యె.

ఇది సభాపర్వము.

శ్రీ అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయఁడు గారిచే
రాజమండ్రి సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ నందు ముద్రింపఁబడినది—1942.

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
10	21	ద్రౌణిఁయపాండవ	ద్రౌణియపాండవ
11	18	వర్ధిలు	వర్ధిలు
11	20	కరమర్ధి	కరమర్ధి
13	16	మొగిఁగనన్ శల్యాఖ్యమును	మొగిఁగర్ణ శల్యాఖ్యములు
16	21	తపోన్నతిప్రాభవ	తపోన్నతిఁబ్రాభవ
17	19	దనయులఁబెలయ	దనయులబెలయ
17	23	యిద్ధతికోర్కి	యిద్ధఅకోర్కి
18	12	చిట్టముల్	చిట్టుముల్
20	9	బుద్ధి	బుద్ధి
22	25	యనుచుఁగొనకొని	యనుచుగొనకొని
23	18	పరచి	పఱచి
24	3	దూర్వాసుఁడు	దుర్వాసుఁడు (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
24	21	నిడితివి; యే	నిడితివి; నే
25	28	పరిచ్ఛేద	పరిచ్ఛద
30	23	అర్ధపతి	అర్థపతి
31	14	మొఱమొఱ	మెరమెర
31	17	మానవుఁడు	మానసుఁడు
32	19	ప్రాణంబులుఁండ	ప్రాణంబులుఁగడ
36	20	అనిరుద్ధ	అనిరుద్ధ
37	19	వెన్నవచి	వెన్నవఁచి
40	20	అందఱితోడ	అందఱతోడ (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
54	12	నేఁపుదూలించి	నేపుదూలించి
58	14	మాటలునుగా వోడఁబాటు	మాటలనుగా దోడఁబాటు
58	28	వాఁడి	వాడి
60	11	నేప్రొద్దు	నేపొందు
61	8	జొప్పడుగాన	జొప్పడుఁగాన
61	25	నల్లనైయుండెఁగా! నవుఁగా	నల్లనైయుండెఁ గానవుగా
62	2	కంటిఁజెలివి	కంటి తెలివి
62	22	చూడ-జామరో	చూడఁ-జామరో
64	7	బాయకపుత్త్రులకును	బాయక కుమారులకు
64	15	యనుపఁ గొనకొని	యనుప గొనకొని
70	22	వారిథి	వారిధి
70	26	తె వెస	తేవెస
72	28	భగ్గించి	బగ్గించి
77	8	గరుఁడండు	గరుడండు
77	18	బెనచి	బెనఁచి
80	23	గరుఁడని	గరుడని
84	4	ధారమై	ధామమై
85	3	వక్షస్థలము	వక్షస్స్థలము
87	13	చిన్నబుచ్చు	చిన్నఁబుచ్చు
91	23	తలచి	తలఁచి
105	11	వార్థి	వార్ధి
127	10	మెఱ్ఱచేసె	మెఱ్ఱఁజేసె
128	19	బందులఁగ్రుచ్చి	బందులగ్రుచ్చి
131	1	కాఁగాఁదు	కాఁగాదు
151	25	పూనుదునే	పూనుతు నే
152	4	రాజానకుఁదక్కి	రాజానకుదక్కి
158	24	శత్రుః	శత్రు (ఇట్లే తక్కిన చోట్లను)
173	8	నింకచెప్పక	నింకఁజెప్పక
173	27	హేలప్రయాణమై	హేలఁ బ్రయాణమై

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
176	1	సౌంజ్ఞ	సంజ్ఞ
177	13	నొక్కాంత	నొక్కింతి
183	14	పతిపోవఁగా	పతివోవఁగా
198	17	నేకాతపత్త్ర్యము	నేకాతపత్త్రము
199	10	లంపచిప్ప	లంపచిప్పల
200	18	శేషునఁకు	శేషునకు
201	7	మడుఃగు	మడుఁగు
212	16	నాకికగొట్లు	నాకికనెట్లు
212	17	క్షేత్త్రజ	క్షేత్రజ
215	25	తోడరిఁ	తోడగ
219	1	తనుబాసె	తనుఁబాసె
227	13	దుర్గి	దుర్గ
228	7	సనయములచేతఁ	సనయములచేత
230	5	విల్లుఁ	విల్లు
234	7	యమాలు	యములు
235	7	రైవార	రైవాలు
237	7	శిఖల	శిఖలు
240	23	లన్నియుఁ	లన్నియు
251	10	బలియులు	బలియురు
252	20	బల్లి	బల్లు
256	18	చిత్రపుఁదోనలు	చిత్రపుదోనలు
259	9	వివరంబుఁ	వివరంబు
263	6	కృత్యమేలింక	కృత్యమేమింక
269	1	దారిద్ర్యనకును	దారిద్రునకును
272	7	గర్వంపుఁజాలు	గర్వంబుచాల
272	8	నెతిదీర్ప	నెతఁదీర్ప
272	11	నమ్మక	నవ్వక
273	22	భూపాలఁబుత్త్రుల	భూపాలపుత్త్రుల
282	13	చందములఁ	చందముల
288	22	ననుచుఁదోనల	ననుచుదోనల
289	6	బ్రాతి	బ్రాఁతి
289	21	పింజఁపింజ	పింజపింజ
310	27	జతుశ్శాల	చతుశ్శాల
311	1	దర్పింపఁజేజేయ	దర్పింపఁజేయ
314	7	జతుశాల (?)	జతుశాల
317	1	[illegible]ఖలన జే	శాఖలన్చే
320	27	ఇంద్రాదిసురు[illegible]	ఇంద్రాదిసురుల
340	1	మధుకైరినిఁనే	మధుకైరినేత్ర
340	F. N. 1	నేత్ర	omit
354	5	చిత్తురువు	చిత్తరువు
355	21	వేదిఁనలువగా	వేదిఁజలువగా
369	5	ధాత్రి	ధాత్రీ
371	9	[illegible]	జ్వాలనంబు
371	F. N. 2	జ్వాలనంబు	omit
375	15	పీఁట	పీట
390	20	యోగిఁగునువఁలె	యోగియుఁబోలె
413	1	దాక్షాయణీప్రాబోణి	దాక్షాయణిఁ బ్రాఁబోణి
414	6	ధ్రువగీర్తి	ధ్రువకీర్తి
414	10	బనులుఁ	బనులు
415	2	ముగ్గి	ముగ్ధ
423	23	వేసరి	వేసరి
428	6	వసుధేశ	వసుధేశ
442	12	గ్రస్తవోలు	గ్రస్తఁబోలు
450	11	జెరవ ?	జెరవ
465	13	దేవతుల	దేవతల
472	F. N. 2	విస్పష్టము	విస్పష్టము
474	20	మిడుఁగురుఁగాడ్పు	మిడుఁగురుగాడ్పు
476	3	ననిచినఁ	ననిచిన
493	11	ధర్మరాజాని పరిపాలనా	ధర్మరాజాను పరిపాలనా
499	F. N. 2	మూర్తివంతములు	మూర్తిమంతములు
518	3	నిముషంబు	నిముసంబు
539	20	ధరాధర	ధారాధర
541	8	మచ్చిక	మచ్చిక
551	9	బ్రహ్మాదిసురలు	బ్రహ్మాదిసురులు
560	8	రాజకోటలు	రాజకోటులు
562	7	నిమషమాత్రము	నిమిషమాత్రము
606	9	చెప్పజాలిన	చెప్పఁజాలిన
625	5	యతులు	యశులు

Foot Notes

పుట	సంఖ్య	ఉన్నవి	ఉండవలసినవి
66	2	నిఘ్ను	మఘ్ను
83	1	ప్రసవ	ప్రసతి
120	1	ప్రచితంపు	ప్రచిరంపు
190	2	ఉచితానుభాగ	ఉచితాసుభాగ
197	4	యుల్లంబురానుండి	యుల్లసంబు రానుండి
243	1	మనమ్ముంబోదనుచు	మనమ్ముంబందనుచు
250	1	సంభ్రమమున	నింభ్రమమున
294	2	దొరసిన	దొరసైన
300	1	సార	సాను
301	1	విజిగినతగు	విజిగినటతగు
336	1	జఱచి	బారచి
623	1	ర్ధ	వస్త్రాంధ

ఇంకేవేని పొరపాటులుండవచ్చును. పాఠకులు మన్నింతురుగాక.